KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARLIK ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

TEK PARTİLİ DÖNEMİN POLİTİKALARINDA KÖY- KENT AYRIMI: UYGULAMALARIYLA KOCAELİ'DE MEKANIN ÖRGÜTLENMESİ

ÖZDEN SENEM EROL

KOCAELİ 2019

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARLIK

ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

TEK PARTİLİ DÖNEMİN POLİTİKALARINDA KÖY- KENT AYRIMI: UYGULAMALARIYLA KOCAELİ'DE MEKANIN ÖRGÜTLENMESİ

ÖZDEN SENEM EROL

Prof. Dr. Oya ŞENYURT Danışman,	Kocaeli Üniversitesi	.....
Prof. Dr. T. Elvan ALTAN Jüri Üyesi,	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	.....
Prof. Dr. Neşe GÜRALLAR Jüri Üyesi,	Gazi Üniversitesi	.....
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ŞENER Jüri Üyesi,	Kocaeli Üniversitesi	.....
Dr. Öğr. Üyesi Emre KİSHALİ Jüri Üyesi,	Kocaeli Üniversitesi	.....

Tezin Savunulduğu Tarih: 05.07.2019

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Yüksek lisans dönemimden itibaren desteğini benden esirgemeyen, tüm bilgi birikimini ve tecrübesini benimle paylaşan, araştırma disiplinini, akademik duruşunu ve çalışmalarını örnek aldığım hocam Prof.Dr. Oya ŞENYURT'a minnet ve şükran borçluyum.

Bu zorlu süreçte bana her zaman destek olan annem ve babama, kardeşim Ozan'a, Ankara'daki annem ve babama, hayat arkadaşım Nedret'e, sıcacık patileri ve bakışlarıyla beni dinginleştiren Gece ve Maya'ya tüm kalbimle teşekkürler.

Temmuz – 2019 Özden Senem EROL

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR i
İÇİNDEKİLER ii
ŞEKİLLER DİZİNİ iv
TABLOLAR DİZİNİ v
ÖZET vi
ABSTRACT vii
GİRİŞ 1
1. GENEL BİLGİLER 9
2. TEK PARTİLİ DÖNEME VE DÖNEMİN TAŞRA İDARİ ÖRGÜTÜ İLE MAHALLİ İDARELERE GENEL BAKIŞ 19
2.1. Tek Parti Dönemine Genel Bakış 19
2.2. Taşra İdari Örgütü ve Taşra Teşkilatlanması 23
2.3. Mahalli İdareler 28
2.4. Kocaeli Taşra Örgütünün ve Mahalli İdarelerinin Kent Hizmetleri 35
2.4.1. Kocaeli'de belediye çalışmaları 36
2.4.2. Kocaeli il özel idaresi ve il genel meclisi 45
2.4.3 . Kocaeli'de yapılan inşaat ihaleleri 50
2.5. Kocaeli CHP Kongreleri ve Dilek Sistemi 57
2.6. Kocaeli Taşra Örgütünün Köy Çalışmaları 61
2.6.1. Kocaeli köyler birliği 64
2.7. Ara Sonuç: Taşra Örgütünün ve Mahalli İdarelerin Kocaeli Üzerinden Köy- Kent Karşılaştırması 68
3. TAŞRADAKİ KÖY VE KENT 69
3.1. Hükümetin Kent Politikası 69
3.1.1. Kocaeli'de kentsel planlama, düzenleme ve altyapı 78
3.2. Hükümetin Köy Algısı ve Köycülük 95
3.2.1. Kocaeli köy ve bucakları genelinde imar hareketleri 111
3.3. Ara Sonuç: Kent ve Köy Politikalarının Kocaeli Üzerinden Karşılaştırması 134
4. KÖY- KENT AYRIMININ EĞİTİM POLİTİKALARI ÜZERİNDEN YORUMLANMASI 135
4.1. Eğitim Politikalarının Yapı Türlerine ve Faaliyetlerine Etkisi 135
4.1.1. Kentte temel öğretim 137
4.1.1.1. İlköğretim 138
4.1.1.2. Ortaöğretim 147
4.1.1.3. Mesleki ve teknik öğretim 151
4.1.2. Kentte yaygın eğitim 155
4.1.2.1. Millet mektepleri ve halk dershaneleri 155
4.1.2.2. Halkevleri ve halkodaları 156
4.1.2.3. Çırak okulları ve mesleki kurslar 169
4.1.3. Kentte beden eğitimi 171
4.1.4. Köyde temel öğretim 177
4.1.4.1. İlköğretim 177

4.1.4.2. Ortaöğretim/ köy enstitüleri 187
4.1.4.3. Mesleki ve teknik öğretim 191
4.1.5. Köyde yaygın eğitim 194
4.1.6. Köyde beden eğitimi 196
4.2. Ara Sonuç: Eğitim Politikalarının Kocaeli Üzerinden Köy- Kent Karşılaştırması 197
5. KÖY- KENT AYRIMININ SANAYİ VE TARIM POLİTİKALARI ÜZERİNDEN YORUMLANMASI 198
5.1. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 198
5.2. Sanayi Politikalarının Yapı Türlerine ve Faaliyetlerine Etkisi 200
5.2.1. Sanayiyi kalkındıran devlet işletmeleri 203
5.2.1.1. Sümerbank 204
5.2.1.2. Askeri fabrikalar 212
5.2.1.3. Devlet demiryolları ve liman işletmeleri 217
5.2.2. Tarım dışı endüstriyel yapılar 218
5.2.3. Sanayi yerleşkelerinin kente ve köye katkısı 221
5.3. Tarım Politikalarının Yapı Türlerine ve Faaliyetlerine Etkisi 225
5.3.1. Tarımı kalkındıran devlet işletmeleri 229
5.3.1.1. Zirai donatım kurumu 229
5.3.1.2. Tohum/ meyve ıslah istasyonları ve fidanlıklar 232
5.3.1.3. Hayvan yetiştirme çiftlikleri, depoları ve haralar 235
5.3.1.4. Zirai kombinalar ve devlet çiftlikleri 235
5.3.1.5. Devlet orman işletmeleri 237
5.3.1.6. Toprak mahsulleri ofisi ve silolar 241
5.3.2. Tarıma dayalı endüstriyel yapılar 243
5.3.3. Tarım işletmelerinin ve tarıma dayalı endüstriyel yapıların köye ve kente katkısı 252
5.4. Ara Sonuç: Tarım ve Sanayi Politikalarının Kocaeli Üzerinden Köy- Kent Karşılaştırması 254
6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER 255
KAYNAKLAR 265
EKLER 289
KİŞİSEL YAYIN VE ESERLER 393
ÖZGEÇMİŞ 394

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. 1940-1950 yılları arasında Kocaeli'ye bağlı ilçeler ve nüfusları 10
Şekil 1.2. Kocaeli'ye ait bucakların değişim süreci 12
Şekil 1.3. Kocaeli ilçelerinde köy sayıları ve ortalama nüfusları 13
Şekil 1.4. Kocaeli'ye bağlı ilçe ve bucakları gösteren harita 14
Şekil 2.1. 1938 Yılı Kocaeli Vilâyeti Bütçesi 45
Şekil 3.1. Haydarpaşa- İzmit- Arifiye demiryolu durakları 91
Şekil 3.2. Kocaeli genelinde 1945 yılına kadar yapılan yol çalışmaları 93
Şekil 3.3. Kocaeli'de 1. göç dalgasıyla birlikte kurulan numune köyler 113
Şekil 3.4. Kocaeli'de 2. göç dalgasıyla birlikte kurulan numune köyler 116
Şekil 3.5. Adapazarı ovasında köylü nüfus yoğunluğunu gösteren harita 119
Şekil 4.1. Kocaeli'nin ilçe ve köylerinde sınıf, dershane ve öğretmen sayısına göre yapılan okul binası istatistiği (1935-1936) 141
Şekil 4.2. Kocaeli'de 1946 yılına kadar açılan Halkevleri ve Halkodaları 160
Şekil 4.3. Kocaeli'nin ilçe ve köylerinde bulunan kent ve köy ilkokulları (1935-1936) 181
Şekil 5.1. Hereke Kumaş Fabrikası Yerleşkesi'nin 1986 yılındaki vaziyeti 207
Şekil 5.2. Seka yerleşkesinde bulunan sosyal yapılar 209
Şekil 5.3. 1951 yılında İzmit Tersanesi dahilinde yer alan yapılar 212
Şekil 5.4. Tersane'nin E-5 Karayolu geçmeden önce 1956 yılında yapılan kadastro krokisi 213
Şekil 5.5. Tersane etrafında gelişen Gölcük ilçesi 215
Şekil 5.6. 1945 yılında Kocaeli'de bulunan filator koza fabikaları 248

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 2.1. Taşra idari örgütü ve taşra teşkilatlanması 23
Tablo 2.2. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde kamusal yapıların merkezde (bakanlıklarda) projelendirme ve onay işleri..... 27
Tablo 2.3. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde mahalli idarelerin görev alanları ve tanımları..... 29
Tablo 2.4. Taşra teşkilatlanmasında bina türlerine göre yapılan görev dağılımı 55
Tablo 2.5. Taşra örgütü ve mahalli idarelerin köy- kent karşılaştırması 68
Tablo 3.1. Kocaeli ilçelerinde 1949 yılına kadar yapılan inşa faaliyetleri 1 83
Tablo 3.1. (Devam) Kocaeli ilçelerinde 1949 yılına kadar yapılan inşa faaliyetleri 1 84
Tablo 3.2. Kocaeli ilçelerinde 1949 yılına kadar yapılan inşa faaliyetleri 2 85
Tablo 3.2. (Devam) Kocaeli ilçelerinde 1949 yılına kadar yapılan inşa faaliyetleri 2 86
Tablo 3.3. Kocaeli'deki bazı mübadil ve göçmen köylerinin mevcut kamusal yapı, alan ve faaliyet durumu..... 117
Tablo 3.4. Kocaeli'nin bazı bucaklarında1949 yılına kadar yapılan inşa faaliyetleri 1 125
Tablo 3.5. Kocaeli'nin bazı bucaklarında1949 yılına kadar yapılan inşa faaliyetleri 2 126
Tablo 3.6. Bazı İzmit köylerinin mevcut yapı, kamusal alan ve varlık durumu 128
Tablo 3.7. Bazı Karamürsel ve Adapazarı köylerinin mevcut yapı, kamusal alan ve varlık durumu 129
Tablo 3.8. Bazı Karamürsel köylerinin mevcut yapı, kamusal alan ve varlık durumu 1 130
Tablo 3.9. Bazı Karamürsel köylerinin mevcut yapı, kamusal alan ve varlık durumu 2 130
Tablo 3.10. Bazı Karamürsel köylerinin mevcut yapı, kamusal alan ve varlık durumu 3 131
Tablo 3.11. Bazı Gebze ve Hendek köylerinin mevcut yapı, kamusal alan ve varlık durumu 131
Tablo 3.12. Planlama, yapılaşma ve altyapı faaliyetlerinde köy- kent karşılaştırması 134
Tablo 4.1. Eğitim yapılarının köy- kent karşılaştırması..... 196
Tablo 5.1. Tarım ve sanayi yapılarının köy- kent karşılaştırması 253

TEK PARTİLİ DÖNEMİN POLİTİKALARINDA KÖY- KENT AYRIMI: UYGULAMALARIYLA KOCAELİ'DE MEKANIN ÖRGÜTLENMESİ

ÖZET

Mimarlık ve siyaset ilişkisini tartışan çalışmanın konusunda Cumhuriyet'in ilk siyasî dönemi olan 'tek partili hükümet' incelenmekteyken, yapılan sorgulamalar sırasında bu sürece ait ikinci bir hedef belirmiştir. Tek parti döneminde hükümet politikalarının kamusal yapılara etkisi tartışılırken; kararlarda ve uygulamalarda iki ayrı yaşam çevresi olarak köy ve kent farklılaşması ortaya çıkmış ve bu ayrımın çözümlenmesi ihtiyacı doğmuştur. Bunun sonucunda tek parti dönemi özelliklerinin ve tercihlerinin getirdiği bir olgu olan 'köy kent ayrımı' durumunun kanuni süreçler, kurumsal örgütlenmeler, idari sınırlar, yapılaşma ve altyapı faaliyetleri dahilinde aktarılması amaçlanmıştır. Taşra dinamiği çerçevesinde iki ayrı yaşam çevresinin karşılaştırmasını yapabilmek için öncelikle taşra idari örgütünün ve mahalli idarelerin yükümlülükleri, kapsamları ve faaliyetleri ele alınmıştır. Ardından köy ve kent politikalarının merkez kararları anlatılmış ve Kocaeli örneği üzerinden mevcut yapılaşma durumu ve yapılan inşa faaliyetleri tespit edilmiştir. En sonunda köy ve kent farkını en iyi tanımlayabilen ve vurgulayabilen eğitim politikaları ile sanayi ve tarım politikaları neticesinde kurgulanan kamusal yapı türleri incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: CHP Dilek Sistemi, Eğitim Politikaları, İnşaat İhaleleri, Kent Politikaları, Köy Kent Ayrımı, Köy Kent İkilemi, Köy politikaları, Mahalli İdareler, Sanayi Politikaları, Tarım Politikaları, Taşra İdari Örgütü, Tek Parti Dönemi Mimarlığı.

VILLAGE- CITY SEPARATION IN ONE PARTY POLICIES: ORGANIZING THE SPACE WITH PRACTICES IN KOCAELI

ABSTRACT

In the study of discussing the relationship between architecture and politics, while one-party government, the first political period of the Republic, was examined, a second objective of this process emerged during the interrogations. As discussing the impact of government policies on public structures during single party period; village and city differentiation emerged as two separate living environments in decisions and practices and the need to resolve this distinction arose. As a result, it is aimed to convey the situation of 'village-city separation', which is a phenomenon brought by the characteristics and preferences of the single party period, within the scope of legal processes, institutional organizations, administrative boundaries, construction and infrastructure activities. In order to make comparisons between two different living environments within the framework of provincial dynamics, firstly, the obligations, scope and activities of the provincial administrative organization and local administrations were discussed. Then, central decisions of village and city policies were explained, and current construction status and construction activities were determined through Kocaeli case. In the end, the types of public structures that are defined as the result of industrial and agricultural policies and education policies that can best define and emphasize the difference between villages and cities and are examined.

Keywords: Agricultural Policies, CHP Wish System, Construction Tenders, Education Policies, Industrial Policies, Local Administrations, One-Party Architecture, Provincial Administrative Organization, Urban Policies, Village-City Dilemma, Village Policies, Village-City Separation.

GİRİŞ

Cumhuriyet'in kuruluş aşamasında toplumun yapısına bakıldığında, köylü nüfusun ağırlıkta olduğu demografik bir yapı vardır. Toplumsal kesimlerin bütününü kapsayan ortak refahın yaratılması konusunda devletin çözmesi gereken iki büyük problemin olduğu görülmektedir. Birincisi; sanayileşme sonrası karmaşık bir toplumda oluşması muhtemel sınıf çatışmalarının nasıl önleneceği, ikincisi ise şehir ve köy kutuplaşmasının azaltılmasına yönelik ne tür politikaların devreye sokulacağı ile ilgilidir. Cumhuriyet'in ilk dönemindeki mevcut hükümet, tek parti yönetimiyle CHP; politikalarını iç ve dış gelişmelerden ötürü iki ayrı alan olarak çalışmıştır. Dolayısıyla tek parti dönemiyle sınırlandırılan tarih aralığında hükümet politikalarının kamusal binalara etkisi sorgulanırken; araştırılan konu köy ve kent ayrımına girmiştir.

Köy kent ayrımının öncelikle kendi iç yapısından kaynaklanan bir durum olduğu, diğer bir deyişle Boran (1940a, 1940b)'ta anlaşıldığı gibi üretim biçiminden ileri geldiği görülmektedir. Zirai üretim ile ticaret ve sanayi arasındaki fark, köy kent arasındaki yaşayış biçimini değiştirmiştir. Bu dönemin en önemli özelliği, toprak etmeninin diğer üretim etmenlerine oranla daha fazla olmasıdır. Köyde ziraati ilkel düzenden kurtarıp makineleştirmek ve sanayiyi o doğrultuda geliştirmekle birlikte ülkenin en büyük geçim kaynağı olan tarım değerlendirilmek istenmektedir. Hasan Güler'in yaptığı analizler neticesinde bunun karşısında sınırlı bir işçi sınıfıyla birlikte esnaf ve zanaatkârlık eksenli bir kent çalışma hayatı yaşandığı görülmektedir (Güler, 2011). Dolayısıyla iki ayrı yaşam çevresi için farklı devlet politikaları belirlenmiştir.

Yaşanan dış gelişmeler de köy ve kenti ayrı çalışmayı tetiklemiştir. Avrupa'da sanayileşme sonrası yaşanılan köy kent karşıtlığının farkına varılıp, köyler boşalmadan ve kentlere yığılma olmadan bir an önce köy yapılandırılmak istenmektedir. Erken Cumhuriyet'te köy araştırmaları yapan döneminin önemli sosyologu Behice Boran'a göre düşlenen biçimdeki köye modern bilinç, teknik ve makine girdiği için artan nüfusun şehirlere göç etmesi korkulacak bir durum olmamakta, aksine genel bir kalkınma sağlanmaktadır. Ona göre büyükşehirler ve metropoller oluşmadan batının düştüğü yanlışlar yapılmazsa, sanayileşme ve

kentleşmenin olumsuz etkilerinin önüne geçilmesi mümkündür (Boran, 1940a, 1940b). Yine döneminin önemli sosyolog ve tarihçilerinden Afet İnan' göre (İnan, 1978) Avrupa'da yaşanan köycü akımdan etkilenilmiş olsa bile Türkiye'de köycülük, kentleşmeyi önlemekten çok göçmenleri yerleştirmek için başlamıştır. Fakat ardından Dünya'da ve Türkiye'de baş gösteren gelişmeler köyün ve köylünün desteklenmesini gerektirmiş ve çeşitli düşünüşleri geliştirmiştir.

1929 Dünya Ekonomik Buhranının etkisiyle ülkedeki en yoğun üretim sektörü olan tarımda ürün fiyatları büyük bir düşüşe geçmiştir. Ersel ve vb. (2005) ve Ertuğ (1935)'ten anlaşıldığı üzere gün geçtikçe bütün yurdu saran buhran ekonomik vaziyete köylü borçları sorunu olarak intikal etmiştir. Nitekim tarımın içinde bulunduğu ilkel düzenden kurtulması için planlanan makineleşme, ülkedeki bütçenin yetersizliği ve köylerin coğrafi dağınıklığı sebebiyle pahalı ve gerçekleşemeyecek bir çözüm gibi görünmektedir. Bu nedenle eldeki imkanlar dahilinde köyde tarımın yeni üretim teknikleriyle dönüştürülmesi ve köylünün eğitilmesi için tartışmalar yaşanmaya başlanmış, köycülük akımı geliştirilmiştir. Asım Karaömerlioğlu köycü söylemin dört temel özelliğini; şehirleşmeye ve sanayileşmeye karşı önyargısı, köyü ve köylüyü yüceltmesi, batılılaşmaya olan eleştirel tavrı ve eğitimi köylerin dönüşümü için kilit güç olarak algılaması olarak toparlamaktadır (Karaömerlioğlu, 2011). Dönemin köycüleri köylünün eğitimi ve bütçesiyle ilgili tartışmalar yapmakta, çözümler aramaktadır. Köycü mimar Abdullah Ziya'ya göre köylünün kültürel ve iktisâdi açıdan dönüştürülmesi ve korunması hükümetin en önemli sorunlarından biridir. Aksi takdirde köylünün kendisine verilmeyenleri almak için şehirlere hücum edeceğini düşünmektedir (Ziya, 1933a).

Özetle; Türkiye'de üretilen köy kurgusunun temelinde, mevcutta görülen kent ve köy arasındaki belirgin farkları ortadan kaldırmak vardır. Dolayısıyla ziraiyi sanayiden ayrı düşünmenin hata olduğu, köy ve şehir gibi bir ikiliğin olmayacağı, her ikisi aynı anda ilerlediği ve aynı sosyal bünyeye sahip olduğu takdirde memleketin kalkınacağı gibi hatırlatmalar yapılmaktadır.

Dolayısıyla mimarlık ve siyaset ilişkisinin sonuçlarını tartışan çalışmanın konusunda Cumhuriyet'in ilk siyasî dönemi olan 'tek partili hükümet' incelenmekteyken, yapılan sorgulamalar sırasında bu sürece ait ikinci bir hedef evrilmiştir. Tek parti döneminde

hükümet politikalarının kamusal yapılara etkisi tartışılırken; kararlarda ve uygulamalarda iki ayrı yaşam çevresi olarak köy ve kent farklılaşması ortaya çıkmış ve bu ayrımın çözümlenmesi ihtiyacı doğmuştur. Nitekim bu dönemde algılanan mimarlık ve siyaset ilişkisinde; tek parti dönemi özelliklerinin ve tercihlerinin getirdiği bir olgu olan 'köy kent ayrımı' durumunun kamusal binalar ve örgütlenmeler üzerinden aktarılması amaçlanmıştır. Bu amaca hizmet eden diğer bir deyişle köy kent farkının altını çizen eğitim ve ekonomi politikaları ile imar politikaları altlığı bütünleştirilerek, merkezde oluşturulan kurumsal örgütlenmeler, kanuni süreçler ve yerelde uygulanan yapı izleri, taşra dinamiği çerçevesinde köy ve kent arasında karşılaştırılmaktadır.

Öte yandan tek parti hükümetinin simgesi haline gelen yapıların biçimsel söyleminin irdelenmesi yerine, siyasi kararlarla hedeflenen tüm inşa kurgularını toparlamak istenmiştir. Dolayısıyla belirlenen politikaların köy kent karşılaştırmasını yapmak için; tek bir köy ve tek bir kent mekânı üzerinden, bir veya birkaç yapının mekânsal analizlerini ortaya koymak hedeflenmemiştir. Bütün devlet kararlarıyla, merkez hükümetin taşrası ve aynı zamanda mahalli idareleri olan il sınırları içinde ortaya çıkan tüm yapı ve yapılaşmanın envanteri hazırlanarak karşılaştırmalar yapılmaktadır.

Mimarlık literatüründe devlet politikalarının, hükümet kararlarının veya iktidarın mimariyi biçimsel olarak etkilemesi, parti ve ideolojilerinin temsil edilmesi veya mekânı, mekânsal pratikleri kurgulaması, yönlendirmesi, değiştirmesi veya örgütlemesi noktasında birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda belirli politikaların ve siyasi kararların, ilgili tekil bir yapı türünden veya belirli mevcut yapı örnekleri üzerinden etkisi ve mevcudiyetleri sorgulanmaktadır. [1] Ayrıca bazı çalışmalarda doğrudan iktidarın, politikanın mimari pratiklerle ilişkisi kuramsal olarak sorgulanabilmektedir.[2]

Belirlenen tüm politikalar gözle görülür bir forma kavuşmadan önce ilgili kamusal yapıya ait yapılan idari örgütlenme ve hukuki düzenlemeler, bu biçimin vücut bulmasının başlıca koşuludur. Kent ve siyaset ilişkisine bu doğrultuda yaklaşan mimari araştırmalardan biri Pakize Ebru Sinan'ın yaptığı çalışmadır (Sinan, 2012).

[1] Bu alanla ilgili (Şahin, 2008), (Özcan, 2018), (Ateş, 2019) tezleri örnek olarak verilebilir.
[2] Bu alanla ilgili (Köseoğlu, 2012) çalışması örnek olarak verilebilir.

Planlama-siyaset ilişkisinin 'planlı dönem' olarak adlandırılan 1960 sonrasına ait kırsal alanlara ilişkin politikaların, yasal düzenlemelerin ve planlama araçlarının dönemin siyasi yapısıyla ilişkili olduğunu varsayarak; bu süreçlerin kırsal planlamayı nasıl yönlendirmiş olduğu analiz edilmektedir. Çalışmada 1960 yılından bugüne kadar gelen hükümetler arasında kırsal planlama aşamalarıyla ilgili karşılaştırmalar sunulmaktadır. Fakat benzeri bir bakış açısıyla 1923-1946 dönemi tek partili CHP Hükümeti, 1950- 1960 yılları arası Demokrat Parti Hükümeti gibi belirli bir hükümet dönemi sınırlamasıyla herhangi bir iktidarın, hükümet programlarını, çıkardığı kanunları veya idari teşkilatlanmalarını mimarlık disiplininde planlama veya yapılaşmayla ilişkilendiren bir çalışmaya rastlanmamıştır. Öte yandan belirlenen hedef dahilinde ve belirli yıllar içerisinde devletin köy, kent planlama, eğitim, sanayi ve tarım konularını ele alış biçimini irdeleyen araştırmalar vardır. Öncelikle İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in Cumhuriyet Dönemi'nin üretilen politikalar zincirini yapılaşmayla bütünleştiren kitapları çalışmaya altlık oluşturmuştur.[3] Diğer yandan Zeynep Eres'in doktora tezi (Eres, 2008), mimarlık alanında dönemin köy kurgusuyla ilgili saptamalarda bulunarak köy sorununun devlet tarafından ele alınışını incelemektedir. Eres, konuya planlı kırsal mimarinin korunması sorunu çerçevesinden yaklaşmaktadır. Hilal Tuğba Örmecioğlu ise yüksek lisans tezinde (Örmecioğlu, 2003), 1850-1950 yılları arasında Türk köyü fikrinin gelişim ve dönüşüm sürecini değişen rejimler ve siyasal yönetimler etkisinde incelemiştir. Diğer yandan Erken Cumhuriyet Dönemi'nde köy mekânına bakış ve köyün gelişimine yönelik beklentiler Ebru Baysal (Baysal, 2006) tarafından Köy Enstitüleri incelenerek belirlenmiştir. Köyün o dönem içerisinde çağdaşlaştırılma politikalarına değinen mimarlık çalışmaları artırılabilir.[4]

Tek parti döneminde hükümet tarafından seçilen kamusal mekânın ve hizmetin götürüleceği yaşam çevresi, mimarî fikrin ilk aşaması olup, dönemin siyaset ve mimarlık ilişkisinin temeline oturmaktadır. Fakat Cumhuriyet Dönemi mimarisi, tek parti hükümeti öncülünde, devlet politikaları, örgütlenmeleri ve araçları kapsamında parti ve devletin bütüncül biçimde yaptırım gücünü ortaya koyarak köy kent karşılaştırması yapan bir tartışmayla karşılaşılmamıştır. Diğer disiplinlerde bu siyasi

[3] Bknz: (Tekeli, İlkin, 2010a), (Tekeli, İlkin, 2009), (Tekeli, 2009c), (Tekeli, İlkin, 2008) (Tekeli, İlkin, 2010b), (Tekeli, 2011b), (Tekeli, 2011a), (Tekeli, 2009a), (Tekeli, 2009b), (Tekeli, İlkin, 2007).
[4] Bu konuyla ilgili incelenebilecek kaynaklar için bknz: (Cengizkan, 2004), (Bozdoğan, 2002), (Çetin, 2003).

süreçte belirlenen devlet politikaları tekil biçimde ortaya konsa da, köy kent ayrımı yapılmamıştır.[5] Fakat Şevket Pamuk ve Zafer Toprak'ın derlediği 'Türkiye'de Tarımsal Yapılar' kitabı,[6] köy ile tarımı anlamada ve kentle karşılaştırma yapabilmede büyük katkı sağlamaktadır. Karaömerlioğlu (2011) ise köycü söylemin kentleşmeyi ve sanayileşmeyi eleştirme ve kentten farklı bir eğitim biçimi isteme noktasında köy ve kent arasında yaşanan muğlâklığı ortaya koymaktadır. Öte yandan Neşe Gurallar 'Kent ve Köy Algısı: Arkitekt (1930'lar)' makalesinde (Gurallar, 2014), dönemin mimarlık ortamında ele alınan köy ve kent algısını ortaya koyarak bu konuya katkı sağlamıştır.

Türkiye'de yaşanan köy kent ayrımını ortaya koyabilmek için öncelikle hükümet politikalarının tamamının araştırılması gerekmiştir. Özellikle hizmet alanlarına ayrılan bütçelere bakıldığında; politikalar birbiriyle bütünlük ve ilişki arz etmediği gibi tekil uygulamaları sırasında, konuma, ihtiyaca ve kişisel çabalara göre belirli bir düzeni geçersiz kılabilmiştir. Fakat devletin planladığı önem sırasını görmek; çalışılan konuda bahsedilen politikaları tercih etme sebebini anlamada yarar sağlamaktadır. Tekeli, İlkin (2010c) ve Tekeli (2011a)'de görüldüğü gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurumsal ve kanunî düzenlemelere öncelik vermenin yanında uygulama alanında şehirlerarası ulaşım, su işleri, imar planları, elektrik ve kanalizasyon gibi kentlerin altyapı inşası ve imar planları; teknik, mali ve yönetsel sebeplerle uzun bir süre ilk sıraları almıştır. Çünkü bahsedilen alanlar uygulama sırasında kent içi ve kentler arası bütünlük sağlaması gereken ve adı üstünde diğer işlere altyapı sağlayan ve öncelik verilmesi gereken konulardır. Altyapı kararları devletin kendi başına yönlendirebileceği tek araç olarak kullanılmış, diğer bir anlamda altyapı kararları Tekeli, İlkin (2010c) kitabında kalkınmanın 'bağımsız değişkeni' olarak adlandırılmıştır. Fakat araştırılan dönemde kentlerde kent planlama ve altyapıdan oluşan kentleşme politikaları uygulamada istenen aşamaya ulaşamamıştır. Hizmetlerin köylere ulaşması ise dönemin şartları doğrultusunda yalnızca düşünce aşamasında kalmıştır. Bu nedenle imar planı, yol, su, elektrik ve kanalizasyon konularında mevcut durumlar ele alınmıştır.

[5] Örneğin siyasal bilimler alanında çalışılan Cumhuriyet Dönemi köylü politikası için bknz: (Çetin, 1997).
[6] Derlenen çalışmanın tamamı için bknz: (Pamuk, Toprak, 1988).

Eğitim, sağlık, tarım, sanayi alanları/mekânları gibi hizmetler geniş kapsamlı sermaye, tatbikat ve planlama aşamalarından geçse de tesis edilmesi yerel ve noktasal olabilmekte, bu nedenle uygulamaları bağımlı değişkenler içerebilmektedir. Hayati anlamda önem arz eden ve faaliyetleri açısından etkin politikalardan biri olan sağlık konusu, tek parti döneminde kentte ve köyde mekânsal yönden belirgin bir karşılık bulamamıştır. Türkiye Bilimler Akademisi (2010)'da görüldüğü üzere Hıfzısıhha Kanunu'nun mimarı Refik Saydam Dönemi'nde, Yasa'nın uygulama kısmında tedavi işleri hükümet görevi sayılmamış, koruyucu hizmetlere ağırlık verilmiştir. Kırsal kesimde tedavi hizmetlerinin örgütlenmesi yerine bulaşıcı hastalıklarla savaşı en ücra köşeye götürmek için çaba harcanmıştır. Dolayısıyla Refik Saydam Dönemi'nde Bakanlığın faaliyetleri koruyucu sağlığa yöneldiği için hastane yapımına öncelik verilmemiş, az sayıda numune hastanesi yapmakla yetinilmiştir. Hastanelerin yerel yönetimler ve özel sektör tarafından yapılması beklenmiştir. Köylere sağlık hizmeti götürmek ise Halkevleri ve Köy Enstitüleri üzerinden olmuştur.[7] Benzer şekilde turizm, sosyal yardım, sosyal konut gibi gözle görülebilir hizmet çeşitleri tartışılabilecekken bunlar henüz kentte dahi kendini gösterebilecek aşamada değillerdir.

Bunun gibi tespitler neticesinde; çalışmanın ana temasına hizmet eden, köy kent ayrımını vurgulayan, kamçılayan, tetikleyen, altını çizen politikaların eğitim ve ekonomi politikası olduğu anlaşılmıştır. Diğer bir deyişle belirlenen dönem aralığında her ne kadar kentte diğer politikalar uygulanmaya çalışılsa da köyde daha çok bu iki politikaya öncelik verilmekte, dolayısıyla bu iki alanda okunabilen mekânsal izler karşılaştırmaya imkân tanımaktadır. Öte yandan başlangıçta araştırılan kentin ve köyün imar politikaları çalışmanın hedefini desteklemektedir.

[7] Halkevleri Sosyal Yardım Şubesi'nin önemli özelliği imkânı el verirse poliklinik açmaktır (Ülkü Dergisi, 17(97), 1941). İl ve ilçe merkezlerinde bulunan Halkevlerinin hepsinde muayenehane açılması gerekmekte ve özellikle köylere bu hizmet ulaştırmak istenmektedir (Ülkü Dergisi, 15(90), 1940). Bu muayenehaneler birer sıhhat merkezi olmaya adaydır. Tüm ülkedeki Halkevi muayenehanelerinin sıhhat merkezi halini alabilmeleri zaman ve bütçe gerektirmektedir. Ayrıca Halkevlerindeki muayenehaneler köyden gelerek şehri hiç bilmeyen hastalara rehberlik etmektedir (Ülkü Dergisi, 16(91), 1940). Öte yandan 1943 yılında 'köy sağlık örgütü' kurulması öngörülmüş (Arıkan, 2010) ve 1943 yılında Köy Ebeleri ve Köy Sağlık Teşkilât Kanunu çıkarılmıştır. Böylece öğretmenlerin yanında, ilgili Kanun'la Köy Enstitülerinde köy sağlık memurları ve ebeleri yetiştirme işi sağlanmıştır (bknz: Bölüm 4.1.4.2.).

Köyün iktisadi açıdan kalkındırılması amacı için Mehmet Saffet, nüfusun üçte ikisinin köylü olmasından dolayı memleketin sınaileşmesinin gerekli olduğunu, fakat sanayinin ziraati ihmal etmesinin aksine sanayinin gelişmesinin ziraate fayda sağladığını söylemektedir (Saffet, 1933). Pamuk (1998)'un 1933 yılında benimsenen devletçilikle devletin tarım alanına da müdahale ettiğini söylemesi gibi, sanayi (tarım harici ürünler) ve tarım (tarımın endüstrileşmesi) politikaları eş güdümlü biçimde, köy ve kenti eş zamanlı tetikleyebilecek bir güce sahip olmaktadır. Devlet kendi kontrolüyle bu güçten her iki mahal için ayrı yararlanmak istemektedir. Nitekim tarım alanının sanayileşerek üretime katılması ve köyün gelişmesi, aynı zamanda köylü olarak addedilen kişileri üretime katmanın eğitimle olması görüşü hakimdir.

Eğitim politikalarına gelince köy ve kent ayrımını öncelikle Köy Enstitüleri ile başlayan köy eğitimi davası ispatlamaktadır. Örgün eğitimde müfredata köy hayatına uygun ve daha çok uygulamalı dersler konduğu gibi okul tipleri, amaçları, öğretmenleri ve öğrencilerine kadar hemen her şey şehir okullarından farklı olmuştur. Okul bütçeleri, idareleri ve yapım süreçleri de birbirinden farklıdır. Halkevleri Köycülük Şubesinin olması, bir zaman sonra Halkodalarının açılması, yaygın eğitimin de köyde özelleştiğini göstermektedir. Bununda yanında yaygın eğitim köyde daha çok seyyar veya gezici biçimde görülmektedir. Meslek eğitimi kentte sanat okulları, kız enstitüleri ile ilerlerken, köy enstitüleri ve tarım okulları da köye örgün olarak meslek kazandırmaktadır. Bu kurumlar arasından Halkevleri ve Köy Enstitülerinin köyde en etkin eğitim faaliyetlerine ev sahipliği yaptığı, buna rağmen farklı polemiklere ve tartışmalara yol açtığı ve istenen başarıyı sağlayamadıkları görülmektedir.[8]

Devletçe desteklenen ve planlanan 'köycü proje'yi somut olarak örneklemek için köyün içinden bir kesit alınması gerekirse; kurulan Zirai Donatım Kurumu'yla geliştirilen tarım teknolojisiyle, Toprak Reformuyla sahip olunan toprak buluşturulacak ve köylü Köy Enstitüleriyle bilinçlendirildiği için üretim gerçekleşecektir. Köylü artık ülkenin üretimine katılacak ve zenginleşerek vergi verecek, köy idare bütçesini artıracaktır. İlave olarak hedeflenen planda İller Bankası gibi kuruluşlarla köy imarı desteklenecek, sistematik bir hal alacak ve en sonunda köy kalkınacaktır. Yapılan araştırmada belirlenen bu kurgunun gerçekleşmesi hedefiyle

[8] Detaylı tartışmalar için bknz: (Karaömerlioğlu, 2011).

teşkil edilen kurumsal yapı ve uygulamalar anlatılmaktadır. Sürecin benzer şekilde takibi kent için de yapılmaktadır. 1933'te yürürlüğe giren "Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı" dahilinde Anadolu'nun belirli noktalarında fabrikalar açılmaktadır. Taşranın kentleşmesinde kurulan fabrikalar önemli rol oynamakta bundan dolayı fabrikaları salt bir sanayi kuruluşu olarak ele almak eksik kalmaktadır. Tüm plânlamalar ve tatbikatlar nihayetinde gittiği yeri kentleştiren fabrikalar, kent ve kentli unsuruna birçok noksan yönüne rağmen hizmet etmektedir. Köye ve kente ayrı hizmet eden bu tarım ve sanayi ikiliğiyle ilgili Asım Karaömerlioğlu önemli tespitlerde bulunmaktadır. Ona göre sanayileşme için 1930'lu yıllarda elverişli koşullar oluşmasına rağmen hükümet yöneticilerinin içerisinde de yer alan muhafazakâr ve köycü yaklaşımların sanayileşme ve kentleşmeye karşı duyduğu tedirginlik nedeniyle oluşan kaygılı, belirsiz ve ikircikli yapı, bu yöndeki girişimleri kısıtlamış ve sonucunda belirlenen hedefler eksik kalmıştır (Karaömerlioğlu, 2011).

1. GENEL BİLGİLER

Çalışmanın başlığını oluşturan köy kent ayrımını ortaya koymak için öncelikle 'köy' ve 'kent' olarak ele alınan sınırları belirtmek gerekmektedir. 'Köy' olarak tanımlanan yer, hukuki olarak mahalli idare oluşu ve taşra idari örgütünde bulunmayışı nedeniyle kendi alanını tanımlayabilmektedir.[9] Fakat 'kent' dahilinde il, ilçe ve bucak idari örgütünden hangilerinin incelenmesi gerektiği tartışmaya açık bir durum olup, netleşmeye ihtiyacı vardır.[10] Merkeziyetçi yönetimin etkisiyle merkezi taşra örgüt idarîsi olan yerler; yatırımların gidebildiği ve kentleşme yaşanmasa da 'kentleşmenin mümkün olduğu yerler' olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla başlangıçta bir idarî örgütlenmenin olması neticesinde kamusal idarî yapıların somut varlığı ve hizmetlerin götürülebilmesi noktasında o yer, 'köy' olmaktan ayrılabilmektedir. Diğer yandan 'kent' sınıfına alınan yerler; mahalli idare olarak 'belediyelerin kurulabildiği yerler' olarak sınırlandırılabilir. Çünkü 1930 Belediye Kanunu'na göre il ve ilçe merkezlerinde ve nüfusu 2 bini aşan yerlerde belediye kurulması zorunlu kılınmıştır.[11] Bu yerlerde belediyelerin kurulabilmesi belirli bir toplanma sağlayan ve diğerlerine göre 'kentleşmeye açık olan yerler' olarak tarif edilebilmekle birlikte, dönemin etkin mahalli idaresine hak kazanması, bütçesi yettiği kadarıyla belirli olanaklara sahip olması anlamına gelmektedir.

[9] Mahalli idareler ve taşra idari örgütünün kuruluşu, teşkilat yapısı ve görevleri ayrıntılı olarak incelenmektedir. Bknz: Bölüm 2.2. ve 2.3.

[10] Taşra idari örgütünün anlaşılabilmesi için öncelikle 1929 yılı 1426 sayılı İl İdaresi Kanunu'na bakmak gerekmektedir. Kanunun tam metnine 'tbmm.gov.tr. adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[11] 1930 yılı 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr. adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

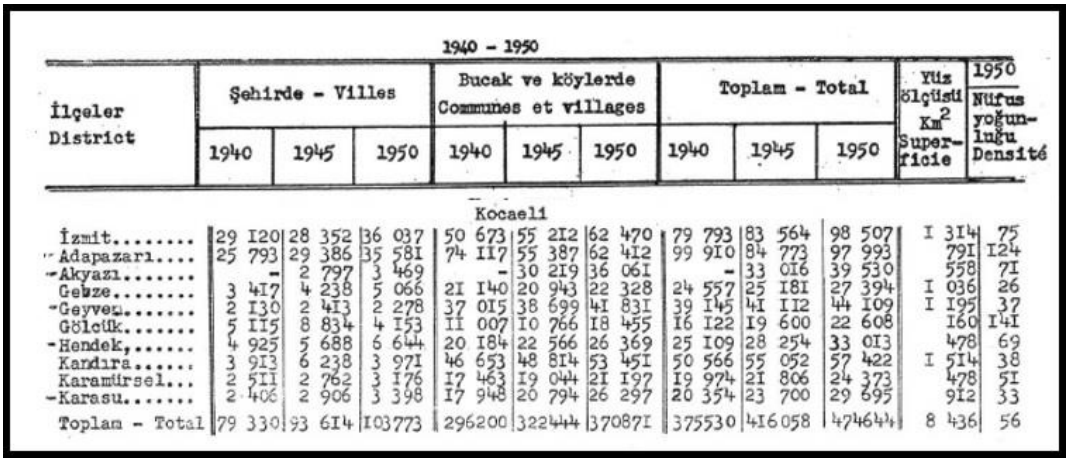

1940 - 1950

İlçeler District	Şehirde - Villes			Bucak ve köylerde Communes et villages			Toplam - Total			Yüz ölçüsü Km² Superficie	1950 Nüfus yoğunluğu Densité
	1940	1945	1950	1940	1945	1950	1940	1945	1950		
Kocaeli											
İzmit	29 120	28 352	36 037	50 673	55 212	62 470	79 793	83 564	98 507	1 314	75
Adapazarı	25 793	29 386	35 581	74 117	55 387	62 412	99 910	84 773	97 993	791	124
Akyazı	-	2 797	3 469	-	30 219	36 061	-	33 016	39 530	558	71
Gebze	3 417	4 238	5 066	21 140	20 943	22 328	24 557	25 181	27 394	1 036	26
Geyve	2 130	2 413	2 278	37 015	38 699	41 831	39 145	41 112	44 109	1 195	37
Gölcük	5 115	8 834	4 153	11 007	10 766	18 455	16 122	19 600	22 608	160	141
Hendek	4 925	5 688	6 644	20 184	22 566	26 369	25 109	28 254	33 013	478	69
Kandıra	3 913	6 238	3 971	46 653	48 814	53 451	50 566	55 052	57 422	1 514	38
Karamürsel	2 511	2 762	3 176	17 463	19 044	21 197	19 974	21 806	24 373	478	51
Karasu	2 406	2 906	3 398	17 948	20 794	26 297	20 354	23 700	29 695	912	33
Toplam - Total	79 330	93 614	103773	296200	322444	370871	375530	416058	474644	8 436	56

Şekil 1.1. 1940-1950 yılları arasında Kocaeli'ye bağlı ilçeler ve nüfusları (Umumi Nüfus Sayımı, 1950)

Bu Kanun'da '2 bini aşan yerlerde belediye kurulması' şartı bucak ve beldeler[12] için konmuştur. Bucaklarda şartlı olarak belediye kurulması durumu, yeterli kalkınma koşullarını sağlayamadığını göstererek bucakları il (merkez ilçe) ve ilçe merkezlerinden ayırmaktadır. Öte yandan köyle kent arasında gidip gelen bucakların ilçe statüsüne erişmeye çalıştığı, idari örgütlenme olarak hukuki zorunluluğu olsa da yeterli teşkilatlanmayı ve hizmeti sağlayamadığı gerekçeleriyle her daim kaldırılma riski olduğu gözlenmektedir.[13]

Ayrıca Şekil 1.1.'de görüldüğü gibi resmi nüfus sayımlarında bucak ve köylerin birlikte ele alınması, bucakların köylerle eşdeğer görüldüğünü ispatlar gibidir. Nüfus sayımlarına göre (Umumî Nüfus Sayımı, 1950) ilçelere bağlı köy adedi sayılırken, bucak merkezinin 'köy' olarak sayıldığı görülmektedir. Kaldı ki yapılan politikalardan en belirgin ayrışmayı yaşayan eğitim meselesinde ilkokulların adedi sayılırken; ilçelerde bulunanlar şehir okulları, bucak ve köydekiler köy okulu olarak sayılmaktadır (Şekil 4.1.). Bu tespitlerden yola çıkarak bucaklar 'merkezi idarenin köylere en yakın adımı' şeklinde tanımlanarak köyler dahilinde incelenmektedir.

[12] Belde; taşra idari örgütü olarak bucak olmayan fakat gelişmişlik açısından bucaklarla neredeyse aynı olan ve yine onlarda olduğu gibi yeterli şartlara eriştiğinde belediye teşkilatının kurulduğu yerleşim birimleridir. Köy olarak bahsedilen yerel kaynaklarda dönemi içerisinde diğerlerine nazaran daha gelişmiş olduğu için Yukarı Değirmendere'den bahsedilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 22 Temmuz 1935).

[13] Mahalli idareler ve taşra idari örgütünün kuruluşu, teşkilat yapısı ve görevleri ayrıntılı olarak incelenmektedir. Bknz: Bölüm 2.2. ve 2.3.

Bu dönemde kurulan sanayi kuruluşlarının götürüldüğü yeri kalkındırdığı, hatta zamanla bucakken ilçe statüsüne ya da köyken Halkevine kavuşturduğu istisnai örnekler tespit edilmektedir. [14] Dolayısıyla kurulan yerleşkelerin etrafında kentleşmenin tanımlandığı, geliştiği ve bağlı olduğu idari teşkilatlanmanın kademe atladığını söylemek mümkündür. Tüm bu tespitlerin sonucunda ve konunun derli toplu incelenmesi açısından istisnai yerler kendi içinde irdelenerek kent mekânı olarak; il (merkez ilçe) ve ilçe merkezleri, köy mekânı olarak; bucak ve köyler ele alınmıştır. Bunun yanında sanayi yerleşkelerinin kalkındırdığı ve aşama atlattığı özel yerler sanayi politikalarının kentleşmeye katkısında incelenmektedir.

Araştırılması hedeflenen politikalar doğrultusunda köy- kent karşılaştırması yaparken; Kocaeli içinden bir adet kent mekânı ve ona bağlı bir adet köy mekânı alınarak tartışma yapmak çalışmanın yöntemine başka bir alternatif olabilecekken, bu çalışmada tercih edilmemiştir. Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte yapılan yatırımların il merkezlerinden (merkez ilçe) başlamasının yanında, kimi zaman verilen kararların uygulamaları merkezin dışına taşabilmekte ve bazı politikalar gereği öncelik verilen yerler, gelişmesi istenen bölgeler veya o yere göre uygulanan yapısal çözümler değişebilmektedir. Bu sebeple merkezi ve yerel hükümetin verdiği idari ve siyasi refleksleri görebilmek adına tezde tüm "Kocaeli" ele alınmaktadır.

[14] Bknz: Bölüm 5.2.3.

	1929 İ.T.	1931 İ.T.	1933 İ.T.	1936 İ.T.	1940 İ.T.	1944 İ.T.
Kocaeli	Akmeşe Bahçecik Uzuntarla	Akmeşe Bahçecik Uzuntarla İhsaniye	aynı	Akmeşe Bahçecik Derbent	aynı	aynı
Adapazarı	Akyazı Karasu Sapanca Söğütlü	Akyazı Karasu Sapanca Söğütlü Kayalar Karapürçek Taşağıl Kazımpaşa	Akyazı Sapanca Söğütlü Karapürçek Kazımpaşa	aynı	aynı	Sapanca Söğütlü Kazımpaşa
Gebze	Darıca Mollafeneri Taşköprü	aynı	aynı	Darıca Mollafeneri Tavşancıl	aynı	aynı
Geyve	Akhisar Taraklı	Akhisar Taraklı Doğançay	aynı	aynı	Taraklı Doğançay Pamukova	aynı
Hendek	merkez	Açmabaşı Karadere	Karadere	aynı	aynı	aynı
Kandıra	Akçaova Kaymas Şeyhler	aynı	aynı	aynı	aynı	aynı
Karamürsel	Yalova	Yaylakdere	aynı	aynı	aynı	aynı
Karasu	x	x	merkez	aynı	aynı	aynı
Gölcük	x	x	x	merkez	aynı	aynı
Akyazı	x	x	x	x	x	Karapürçek

Şekil 1.2. Kocaeli'ye ait bucakların değişim süreci (Şaşmaz, 2014)

Dolayısıyla Şekil 1.2.-1.4.'e bakılarak araştırılan dönem içerisindeki son idari halleriyle;

Kocaeli ili;

Merkez ilçe İzmit, Adapazarı, Geyve, Kandıra, Hendek, Karamürsel, Gebze, Karasu, Gölcük ve Akyazı ilçeleri,

İzmit'e bağlı; Akmeşe, Bahçecik, Derbent, Adapazarına bağlı; Sapanca, Söğütlü, Kazımpaşa, Gebze'ye bağlı; Darıca, Mollafeneri, Tavşancıl, Geyve'ye bağlı; Taraklı, Doğançay, Pamukova, Hendek'e bağlı Karadere, Kandıra'ya bağlı Akçaova, Kaymas, Şeyhler, Karamürsel'e bağlı Yaylakdere, Akyazı'ya bağlı Karapürçek bucakları,

Ve il içinde bulunan 680 adet köy (Şekil 1.3.) sınırları dahilinde ele alınmaktadır.

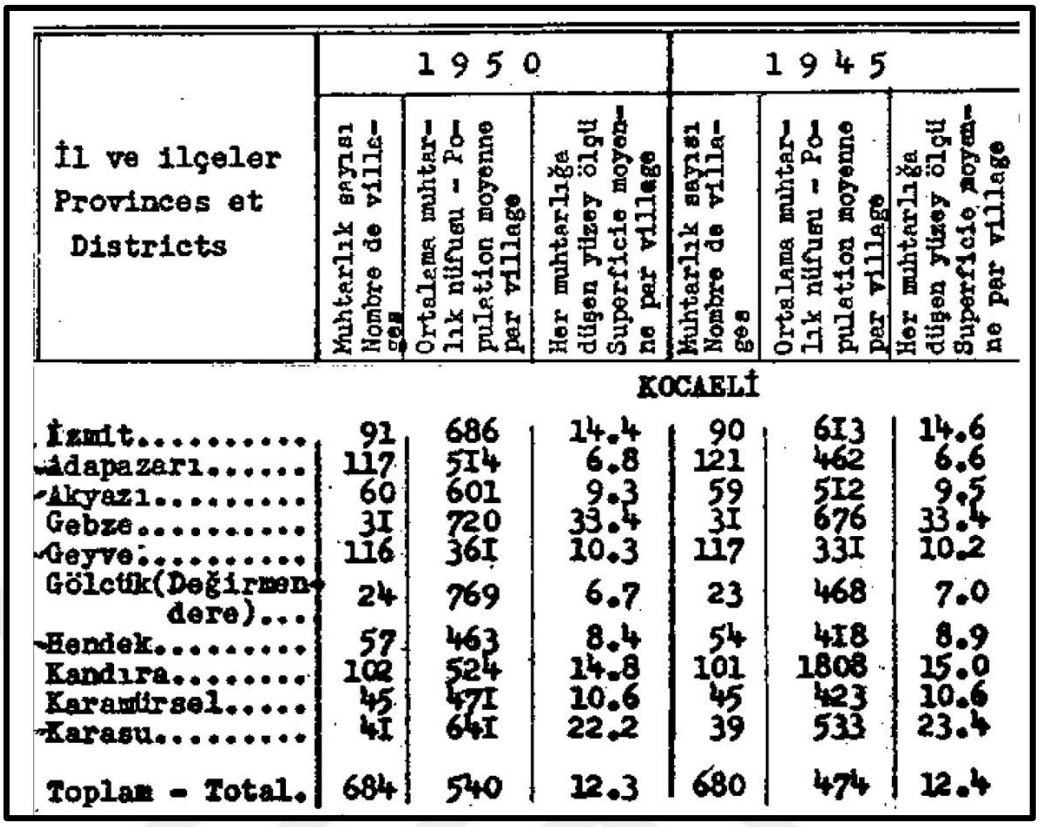

İl ve ilçeler Provinces et Districts	1950			1945		
	Muhtarlık sayısı Nombre de villages	Ortalama muhtarlık nüfusu - Population moyenne par village	Her muhtarlığa düşen yüzey ölçü Superficie moyenne par village	Muhtarlık sayısı Nombre de villages	Ortalama muhtarlık nüfusu - Population moyenne par village	Her muhtarlığa düşen yüzey ölçü Superficie moyenne par village
KOCAELİ						
İzmit.....	91	686	14.4	90	613	14.6
Adapazarı.....	117	514	6.8	121	462	6.6
Akyazı.....	60	601	9.3	59	512	9.5
Gebze.....	31	720	33.4	31	676	33.4
Geyve.....	116	361	10.3	117	331	10.2
Gölcük(Değirmendere)...	24	769	6.7	23	468	7.0
Hendek.....	57	463	8.4	54	418	8.9
Kandıra.....	102	524	14.8	101	1808	15.0
Karamürsel.....	45	471	10.6	45	423	10.6
Karasu.....	41	641	22.2	39	533	23.4
Toplam - Total.	684	540	12.3	680	474	12.4

Şekil 1.3. Kocaeli ilçelerinde köy sayıları ve ortalama nüfusları (Umumi Nüfus Sayımı, 1950)

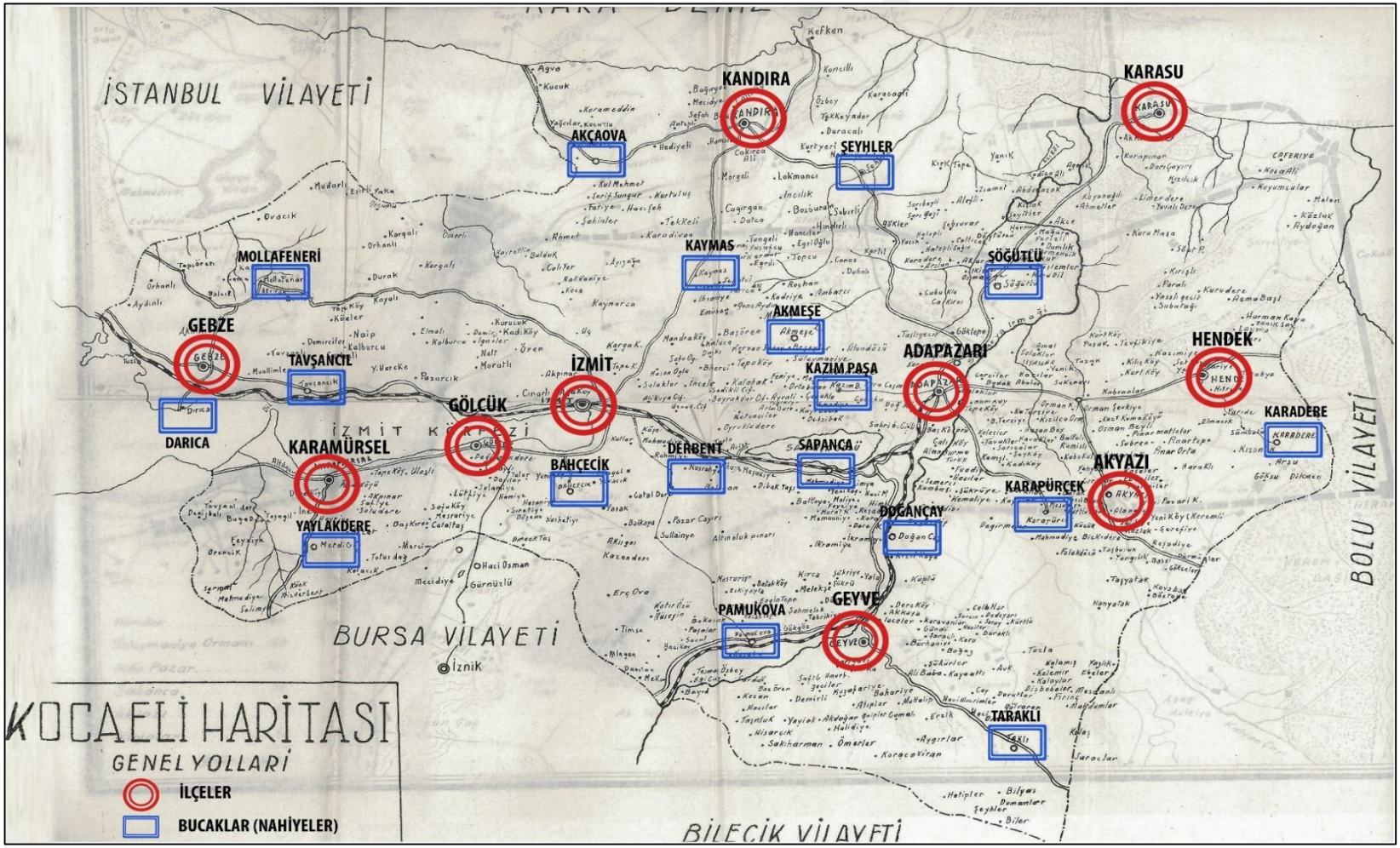

Şekil 1.4. Kocaeli'ye bağlı ilçe ve bucakları gösteren harita (Yüce, 1945)

Tezde yapılan tartışma boyunca araştırılan ‘taşra’; başkent ya da anakentler dışındaki kentleri, ‘mahalli’ veya ‘yerel’ terimleri; bölgelere ait değişiklik gösterebilen yöresel durumları ifade etmektedir. Yeni kurulan ulus-devlete ait kurgulanan politikaların ortaya çıktığı, denendiği ve birçoğunun uygulanmaya çalışıldığı başkent Ankara, “merkez” olarak nitelendirilmektedir. İlgili kanun ve kararların taşraya gelene kadar geçirdiği aşamalar, ilgili kurumlarca uygulanmasına ilişkin tespitlerle merkez ve çevre ilişkisi, diğer bir deyişle teorinin pratiğe dökümü aktarılmış olmaktadır. Bu aktarımda taşra olarak ‘Kocaeli’ referans alınmaktadır. Fakat burada herhangi bir taşra kenti içerisinde de ‘merkez’ ve ‘taşra’ durumu oluştuğu görülmektedir. İlçeler arasında görülen bu ayrımda Özçağlar (2005) merkez ilçeyi ‘bir ilin idari sınırları dahilinde, il merkezi durumundaki kentsel yerleşmenin içinde yer aldığı ilçe alanı” olarak tanımlamıştır. ‘Taşra ilçeleri’ni ise ‘merkez ilçe dışındaki ilçeler’ olarak nitelendirerek kavramsal bakımdan netlik sağlamıştır. Özçağlar (2005)’te, ‘taşra ilçeleri’nin yönetim merkezlerine ‘ilçe merkezi’ denildiği halde, ‘merkez ilçeleri’n yönetim merkezlerine ‘il merkezi’ denildiği, aslında her ‘il merkezi’nin bulunduğu ‘merkez ilçe’nin ‘ilçe merkezi’ olduğu söylenmektedir. Kocaeli özelinde bakılacak olursa İzmit ‘merkez ilçe’, diğerleri ‘taşra ilçeler’dir. İdari teşkilatlanma olarak diğerlerinden ayrılmasının yanında mimari olarak il idaresine ait kamu yapıları ve diğer kent yatırımlarında önceliği almasıyla, merkez ilçe ilk bakışta göze çarpmaktadır. Öte yandan ‘ilçe’ ve ona bağlı olan ‘bucak’ arasında da ‘merkez’ ve ‘taşra’ ilişkisi söz konusu olabilmektedir. Bu durum ‘taşranın taşrasının taşrası’ olarak tabir edilebilir.

Türkiye sınırları içinde köy kent ayrımını en belirgin şekilde ortaya koyan tarih aralığının ‘tek parti dönemi’ olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bu dönem yükselişe geçen köycülük projesi, çeşitli iç faktörlerle birlikte dış faktörlerin ve planlanan hedeflerin aksamasıyla eksik kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası köy terk edilerek ve kentlere göç edilerek, köy kent uçurumunun arttığı ve artık böyle bir ikilemin kalmadığı ayrı bir dönem başlamıştır. Özetle aktarılmak istenen ‘köy kent ayrımı’ durumunun tek parti dönemi özelliklerinin ve tercihlerinin getirdiği bir olgu olduğu, çok partili döneme geçişle birlikte kaybolmaya başladığı, 1950’lerin yeni siyasi dünya düzeniyle birlikte sona erdiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde sanayi politikaları hız kazanmış, tarım sektörü beklenen gelişmeyi gösterememiştir. Işıklı (2011)’ nın özetlediği gibi Demokrat Partiyle birlikte emperyalizmin bir parçası olarak

Türkiye'nin eğitimine özellikle köyde uygulanan sisteme yönelik saldırılar ayrı bir boyut kazanmıştır. Köy Enstitülerini kaldırma girişimi Demokrat Parti'nin 1950'de iktidar olmasından kısa bir süre sonra tamamlanmıştır. Bunun yanında Halkevleri kapatılmış, toprak reformu hayal olmuş, ekonomik planlama rafa kaldırılmış, ulaşım sektörü dahil tüm alanlar halkın gereksinimlere göre değil, uluslararası sermayenin çıkarlarına göre biçimlendirilmeye başlamıştır.

Çeşitli girişimlere rağmen tek parti süreci 1923 yılında Cumhuriyet Dönemi'nin başlamasından 1946 yılında Demokrat Parti'nin kuruluşuna ve çok partili döneme geçilmesine kadar devam etmiştir. 1930 yılına kadar yeni devletin hazırlık evresi olarak tanımlanabilen 1930 yılına kadar kentte ufak değişiklikler gözlense de elle tutulur düzenlemelerin başlama süreci 1930 yılı itibariyledir. Bu duruma neden olan birçok sebep tespit edilmiştir. Başta muhaliflerin sebep olduğu ülkedeki güvensiz ortamın 1929 yılıyla birlikte kontrol altına alınmasının[15] yatırımların artmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Ülkenin milli sanayisinin zayıf olduğu bu dönemde, Lozan Antlaşması 1929 yılına kadar Türkiye'nin ithalat vergisinin yükselmesini engellemiş (Zürcher, 2018) ve milli yatırımları duraklatmıştır. Ayrıca 1929 Dünya Ekonomik Bunalımının başlamasıyla birlikte hükümetin önemli değişiklikler yaşamış ve bunun sonucunda planlı kent dönemine geçilmiştir.[16] Bahsedilen sebeplerden ötürü merkez ve merkezde üretilen politikalar belirlenen sürecin başından beri araştırılsa da, taşra genel olarak 1930 yılı itibariyle incelenebilmektedir.

Köy ve kent mekânının farklılaşmasına hizmet eden başlıca etmen; iki yerin idaresinde farklı kanunların uygulanmış olmasıdır. Bu nedenle öncelikle 2. bölümde köylerde uygulanan Köy Kanunu, belediye sınırlarında uygulanan Belediyeler Kanunu ve il sınırları genelinde uygulanan İl Özel İdareler Kanunu vardır. Tezin başlangıcında tüm bu ayrımları kanuni yolla belirleyen yönetim şekillerine değinilmektedir. Ardından Kocaeli taşra idari örgütünün ve mahalli idarelerin yürüttüğü kent ve köy çalışmaları incelenmektedir. İl özel idarelerinin ve belediyelerin bünyesinde gerçekleşen meclis

[15] Muhalifler için 1925 ve 1926 yılında kurulan İstiklâl Mahkemeleri ülkede sıkı bir yönetimi, savunma ihtiyacını, aynı zamanda bir korku atmosferini doğurmuştur. 1929 yılına kadar tedbirler alınmaya devam etmiş, 1929 yılında Takrir-i Sükûn Kanunu kaldırılmıştır (Zürcher, 2018).

[16] Tekeli (2011a) buhranın etkisiyle tek parti rejimine girişildiğini ve altı okla simgelenen bir ideolojik çerçeveye girildiğini ve bu çerçeve içinde halkçılığın yeniden yorumlandığını ve hükümetin devletçilik uygulamasına girdiğini belirtmiştir. Bu nedenle bu süreçte kent planlamasının kurumsallaşması ve temellerinin atılması tesadüf değildir.

toplantılarında alınan kararlar ve ilgili taşra birimlerinde yapılan ihaleler, CHP parti kongrelerinde uygulanan dilek sistemi doğrultusunda yapılan çalışmalar aktarılmaktadır.

Ulusal sermaye ve ulus- devlet düşüncesiyle imar edilmesi hedeflenen ülkenin bütçesi ve teknik donanımı el vermediği için imar planları uygulanamamış, fakat merkez ilçeler başta olmak üzere ilçelerin hali hazır harita ve planları çalışılmaya başlamıştır. Köy Kanunu'nun uygulandığı köylerde bir imar planı veya harita çıkarılması gibi görevler söz konusu olmamış, fakat göçmen köyleri için köy yerleşme planları ve bazı köyler için beş yıllık kalkınma planları geliştirilmiştir. 3. Bölüm, öncelikle bu gibi tespitleri anlamaya yarayan hükümetin kent politikaları ile hükümetin köy algısı, köycülük akımındaki genel ilkeler, hukuki süreçler, kurumsal örgütlenme ve planlama aşamalarını aktarmaktadır. Teoride geliştirilen fikirler ve planlamalar uygulamaya genel itibariyle yansıyamadığı için konu pratik ve yerel düzeyde, Kocaeli ilçe ve köylerinde düzensiz olarak gerçekleşen mevcut durumu kavramak üzerinden tartışılmaktadır. Diğer yandan kent ve köy politikalarının diğer bir ayağı olan yol, su, kanalizasyon, elektrik gibi altyapı hizmetleri, önce hedeflenenler sonra uygulamaya yansıyanlar olarak yine 3. Bölümde ele alınmaktadır.

Köy ve kent ikilemini en iyi tarifleyen politikalardan biri olarak tespit edilen eğitim konusu 4. bölümde incelenmektedir. Örgün, yaygın ve beden eğitimi şeklinde kendi içinde bölümlenen konu, köyde ve kentte ayrı biçimlerde görülmektedir. Örgün eğitim dahilinde; ilköğretim, ortaöğretim, mesleki ve teknik öğretim, yaygın eğitim dahilinde; millet mektepleri, halk dershaneleri, halkevleri ve halkodaları, çırak okulları, beden eğitimi dahilinde; spor alanları ve gençlik kulüpleri ele alınmaktadır. Partinin büyük bir misyon edindiği eğitim meselesinin genel ilkeleri, hukuki ve kurumsal süreci, mimari proje ve uygulama aşamaları ortaya konmaktadır. Ardından ülke geneli için oluşturulan tüm eğitim ve öğretim birimlerinin Kocaeli özelinde yapılaşması tespit edilmektedir.

5. bölümde köyde ve kentte iktisadi kalkınmaya hizmet eden sanayi ve tarım politikaları yer almaktadır. Öncelikle incelenen tarih aralığında belirlenen devletçi politikalar ve bununla ilgili ülke genelinde yapılan kalkınma planlamaları tariflenmektedir. Ardından bu bölümde tarım ve sanayi kapsamında kurulan devlet

işletmeleri, devlete ait diğer yatırımlar, serbest girişimler, girişimcileri destekleyen bankalar, kooperatifler Kocaeli yereli üzerinden anlatılmaktadır. En sonunda sanayinin kente, tarımın köye ve diğer yandan sanayiyle tarım harici ürünlerin köye ve tarıma, tarımda endüstrileşmenin kente ve kentleşmeye katkısı olarak biçimlenen birbiri içine girmiş bu yapı yorumlanmaktadır. Çalışmanın 6. ve son bölümü olan sonuç kısmında çalışmanın nihai tespitleri yapılmakla birlikte taşra örgütü ve mahalli idareler, imar, eğitim, sanayi ve tarım bölümlerinde köy ve kent karşılaştırması yapılan ara sonuçlar bulunmaktadır.

2. TEK PARTİLİ DÖNEME VE DÖNEMİN TAŞRA İDARİ ÖRGÜTÜ İLE MAHALLİ İDARELERE GENEL BAKIŞ

2.1. Tek Parti Dönemine Genel Bakış

'Türk Devrimi' olarak adlandırılan bu dönem, bir yandan geçmişini kendi seçtikleriyle kurgularken diğer yandan kendi değerlerini yeniden üretecek pratikler ortaya çıkarmaktadır. Çoğu zaman özel ve bireysel olandan uzaklaşmak isteyen ilkeler eşliğinde, topluma kendi düşüncesini aşılamak için kendi temsil biçimleriyle sürekli hatırlatmalar yapmaktadır. Bu temsillerin, devrimin kendi niteliği gereği bir anda, belirli bir zümre tarafından bütün halka benimsetme çabası bazı sıkıntılı olayların doğmasına ortam hazırlamaktadır. Yöneticilerin yaşanan toplumsal sıkıntılarla başa çıkma yöntemlerini görmek, düşünce yapısının daha iyi kavranmasına katkı sağlamaktadır.

Mardin (2016)'e göre Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında Kemalistlerin öncü rol oynaması, dönemin siyasi ortamına rahatlıkla el koymalarının başlıca sebebi olmuş, diğer yandan Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte belirlenen yönetim biçimine ve ilkelerine karşı muhalif sesler yükselmeye başlamıştır. Zürcher (2018)'da 1930 yılında son muhalefet parti girişimi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'yla birtakım aksaklıklar yaşanınca, İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar Türkiye'de hiçbir yasal muhalefet topluluğu kurulmadığı görülmektedir.

Hamamcı (1990)'nın yaptığı tespitlerle dönemin özelliği özetlenecek olursa; Tek Parti Dönemi'nde 1927 yılı itibariyle Cumhuriyet'in temellerinin sağlamlaştığı, 1930 yılı itibariyle ülke içi güvenlik ortamının sağlandığı, 1935 yılı ve sonrasıyla CHP ve devlet aygıtının tam olarak birleşmesi sonucu tek parti egemenliğinin doruk noktasına ulaştığı görülmektedir. Tek parti döneminin başlangıcı olarak gösterilen CHF'nin (Cumhuriyet Halk Fırkası) 3. büyük kongresinde, CHF'nin ana vasıfları kısmında 'altı ok' resmen benimsenmiştir. Parti'nin kısmi özerk yapısına çok taraf olunmamakla birlikte varlığı devlet içinde özümsetilmiştir. Kapatılan kurumlar, yerine açılan yenileri, yapılan yeni teşkilatlanmalar, yasalar ve düzenlemeler; ülkenin genel siyasi

bünyesine uygun uygulamalar yapılmak istenmesinin kanıtı olmaktadır (İnsel, 1998). Bu bağlamda İnsel (1998) devletçilik ilkesini, otoritarizmin pratiğe geçerken aldığı hal olarak tariflemektedir. 1931 yılında başlayan tek parti döneminin 1945 yılında son bulduğunun kanıtı olarak Hamamcı (1990), Türk Belediyecilik Derneğinin kurulmasını göstermektedir. Bu demokratik girişim sonrası dönemin sona erdiğini açıklayan en önemli gösterge, O'na göre İnönü'nün 1945'te yaptığı TBMM açılış konuşmasıdır. İnönü; Cumhuriyet'in bu tarihin öncesinde uzun ve açık bir tartışma ortamında, yani çoğulcu bir yapıda gerçekleşmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir (Hamamcı, 1990).

Partinin kendi iç dinamiklerine bakılacak olursa, politik bağlamda birtakım fikir ayrılıkları gözlemlenmektedir. Uyar (1999)'ın yaptığı tespitler içinden özellikle devletin yatırım ve kalkınma planları ile kamusal yapılaşmaya etkisi olanları incelemek gerekirse tartışma konularından biri, 1931 yılından itibaren Türk Ocakları ve Mason Locaları gibi kültürel ve sosyal örgütlerin kapatılması hakkındadır. Karaosmanoğlu (2012)'nda görüldüğü üzere diğer bir tartışma konusu devlet ekonomisi ile ilgilidir. Atatürk Dönemi'nde Celal Bayar öncülüğünde "İş Bankası" grubu ve İnönü grubu olarak sınıflandırılan yöneticiler bu konuda farklı görüşlere sahiptir. Diğer bir deyişle devletçilik politikasının iki farklı yorumu içinde çatışmalar yaşanmaktadır. İş Bankası grubu sanayi yatırımlarına yön verirken, İnönü bu durumun önünü kesmek için Sovyetler Birliği'nin uyguladığı sanayi planından etkilenerek Türkiye'de 1. beş yıllık sanayi planını başlatmıştır. Ertan (1994)'a bakıldığında ekonomi politikalarında diğer bir görüş ayrılığının Kadro Hareketi olduğu tespit edilmektedir. Kadrocuların ileri boyutta devletçilik anlayışı ve Kemalizm'e otoriter bir içerik kazandırmaya çalışmaları, ticaret burjuvazisine ters düşmektedir. Bozdağ (1993)'ın araştırması incelendiğinde Atatürk ile İnönü arasındaki diğer bir çekişmenin Atatürk Orman Çiftliği ve Bira Fabrikası konularında yaşandığı anlaşılmaktadır. Uyar (1999)'a göre Atatürk'ün ölümünden sonra İkinci Dünya Savaşı sırasında hangi ülke tarafında olunacağı gibi tartışmalar ve İnönü'nün muhaliflere yakınlaşması gibi sebeplerle birlikte Atatürk Dönemi'nden kopmalar yaşanmış, bunlar çok partili döneme geçiş sürecini etkilemiş ve dolayısıyla dönemin hükümet politikalarını yönlendirmiştir. Yine Uyar (1999)'da Milli Şef Dönemi'ne yön veren Milli Korunma Kanunu, Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu, Köy Enstitüleri

Kanunu ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu sürecin genel karakteristiğini ortaya koymakta, her biriyle ilgili parti içinde çetin tartışmalar tespit edilmektedir. Bu tartışmalardan birine Koçak (2017, 2018)'den örnek verilecek olursa; köy ve şehir arasındaki uçurumun kapatılması amacına sahip Köy Enstitülerinin kurulması, bazı milletvekillerine göre yalnızca köy çocuklarının okutulduğu ve şehirden farklı bir eğitim sistemini içermesi sebebiyle aksine kent köy ayrımını ve sınıf farklılığını artırmaktadır. Şerif Mardin'e göre bir diğer ayrım merkez ve taşra arasında yaşanmaktadır. Devlet yöneticileri, çevresel kitleler üzerine odaklanmak yerine merkezin güçlendirilmesine öncelik vermiş, çevre (taşra) potansiyel muhalefet alanı olarak görüldüğü için merkez tarafından sıkıca gözaltında tutulmuştur (Mardin, 2016).

Yaşanan siyasi gelişmeler içerisinde Tek Parti düşüncesinin ana unsuru olan ulus-devlet ülküsünün gerçekleştirilmesi için, başta devletçilik, halkçılık ve laiklik olmak üzere altı ok ilkelerinin benimsendiği yapılandırma sürecine girilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun hızla dağılmasının ardından Türk bürokrat ve aydınlarının temel sorunu devletin nasıl kurtarılacağı olmuştur. Bu tedirginlik içerisinde çıkış yolu, bir "ulus" kimliği altında birleşmek ve "ulus-devlet" inşa etmek olarak görülmektedir. Ülkelerin geneline bakıldığında iki Dünya Savaşı arasında "demokrasi" gittikçe gerileme kaydetmiştir (Uyar, 1998). Dünya konjonktüründeki bu tür değişmelerle birlikte CHP yeni arayışlara yönelmiş, Türk Devrimi'nin gerçekleşmesi için çeşitli ilkeler benimsemiştir. Genel hatlarıyla Tek Parti Dönemi'nde edinilen devletçilik ve halkçılık ilkesine Taner Timur'un tespitleriyle bakıldığında; devletçilikte amaç, devletin ekonomiyle birlikte toplumu ve kültürel yaşamı yönetmesidir. Hedeflenen çağdaş medeniyete ulaşmak için ihtiyaç görülen iktisadi kalkınmadır. Bu nedenle içeriğinde liberalizmi meşru kılan ve rasyonalize eden halkçılık ilkesi benimsenmiş, devlet kontrolünde zengin Türk iş adamı sınıfının yaratılması gerekli görülmüştür. Halkçılık Tümur'a göre dini hâkimiyetin aksine, dinin yerini alan laik bir hâkimiyet teorisi olmuştur. Bu yönüyle halkçılık, siyasi iktidar kaynağının ulus anlamında halkta olduğunu öngörmekte, sınıfsal ve siyasi yönü ile pozitivizme yaklaşmaktadır (Timur, 2001). İnce (2010)'a göre milliyetçilik ilkesi doğrultusunda Atatürk, elit ile halk arasında bağ kurmak istemiş ve batının birebir taklit edilmesine karşı olduğunu belirterek halkı yeniden örgütlemiştir. 1940'lardan itibaren milliyetçilik ve halkçılık ilkesi temel alınarak milliliğin oluşturulması için milli biçemin altı çizilmektedir

(Öndin, 2003). Genel anlamıyla kültürün laikleştirilmesi olarak tanımlanan Cumhuriyet ideolojisinin Hilmi Yavuz'a göre ilk önemli sorunu, Türk kültüründe 'dinsel' olanla 'ulusal' olanın birbirinden koparılması olmuştur (Yavuz, 1987).

Cumhuriyet çağdaşlaşması bu ilkeler doğrultusunda Türel (1998)'den özetlenecek olursa; özelliklerinden biri bütüncül ve kapsayıcı olmasıdır. Cumhuriyet, ekonomik ve toplumsal gelişmenin tüm alt öğelerini kapsamakta ve bununla birlikte uluslararası gelişmeler karşısında bütüncüllüğünü korumaktadır. Türel'e göre Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte başlatılan yeni kurumların oluşturulması, bunların etkinliğinin ve kalıcılığının artırılması büyük önem taşımaktadır. Diğer yandan Cumhuriyet'in ekonomik düşüncesinde sanayileşme yaşamsal olup, bu amaca ulaşırken bütçesinin büyümesinde tasarrufların yeri önemlidir ve birikimin doğal uzantısı üretimin ulusallığı olmuştur.

Sonuç olarak bu bilgiler ışığında hedeflenen politikalar sırasında ulus devletin kendine özgü ürettiği karma bir sistemin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu sistem inşa faaliyetleri açısından bakılarak birkaç örnekle somutlaştırılacak olursa; devletçilik uygulamaları, ulusal burjuvazinin oluşma isteğini ertelememiş, serbest girişimli çeşitli sanayi yapıları tesis edilmiştir. Öte yandan tasarruf için birikim yapan tarım sektörünün gelişmesi amacıyla tarımsal yapılar üretilmiştir. Ayrıca kamu inşaları ihale yoluyla yapılmaya devam etmiştir. Ulusalcılık akımıyla milli biçimler üretilirken, alanında uzman ve eğitimli Türk teknik ekibin eksikliği üzerine bilim teknik olanakları dış kaynaklardan kullanılmış, yabancı uzmanlara proje ve uygulama işleri verilmiştir.

Kurulan Cumhuriyet'in yeni siyasi süreci ve benimsediği ilkeler doğrultusunda yönetmekte olduğu ulus- devletin köy ve kentte sunacağı kamusal hizmetleri yürütme biçimini ortaya koymak gerekmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden çıkan kanunlar ve kararlar ile kurulan bakanlıklar ve merkezi teşkilatlanmayla birlikte taşradaki idari örgütlenme, müdürlükler ve mahalli idareler belirlenmektedir.

2.2. Taşra İdari Örgütü ve Taşra Teşkilatlanması

Kamu hizmetleri merkezden yönetim ve yerinden yönetim şeklinde iki ayrı yöntemle teşkilâtlandırılmaktadır. Türkiye, merkezi yönetimin esas alındığı ve merkezi yönetimin taşradaki uzantısı konumunda yerel yönetimlerin olduğu Fransız sistemini kullanmaktadır (Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi Yönetim Kurulu Raporu, 1966).

1929 yılı Vilâyet İl İdaresi Kanunu'na göre taşra teşkilatlanması il, ilçe ve bucaklarda kurulmuştur. Bucak teşkilatı dahilinde köy idareleri ise Köy Kanunu hükümlerine göre bucak müdürünün gözetim ve denetimi altındadır. [17]

Tablo 2.1. Taşra idari örgütü ve taşra teşkilatlanması

Taşra idari örgütü			Taşra teşkilatlanması				
İl (Vali)	İlçe (kaymakam)	Bucak (Nahiye müdürü)	Merkeze bağlı Taşra müdürlükleri		İdari özerkliği olan Mahalli idareler		
			Bayındırlık müdürlüğü	Diğerleri	İl özel idaresi	Belediye	Köy

İl: Taşra teşkilâtının en üst mercisinde olup ufak değişikliklerle birlikte tarihi bir oluşuma ve geleneklere dayanmaktadır. İllerin araştırılan dönem aralığındaki yapısı ve gelişimi ile ilgili yapılan incelemelere bakıldığında genel olarak Türkiye şehirlerinde; alan, nüfus, iktisadi faaliyet hacmi, gelir seviyesi, sosyal hizmetler ve tesisler bakımından büyük farklılıklar olduğu görülmektedir (İçişleri Bakanlığı, 1947).

İlçe: Arif T. Payaslıoğlu'na göre Cumhuriyet'ten beri ilçe sayılarının çoğaltılması ve iyi verim alınan ilçe teşkilâtı kurulması vurgulanmış, bütçenin verdiği imkânlar doğrultusunda oluşturulan yeni ilçeler aracılığıyla halk ihtiyacının sağlanmasına gayret edilmiştir (Payaslıoğlu, 1966). Dönemin ilçelerle ilgili tartışma yaratan konusu merkez ilçeler olup, O'na göre valilerin merkez ilçenin ve herhangi bir ilçeye bağlı olmayan bucak ve köylerin işleriyle doğrudan meşgul olması ve bu nedenle bir tür kaymakamlık hatta bucak müdürlüğü yapmak zorunda kalması ve bu görevlere yetişememesidir.

[17] 1929 yılı 1426 sayılı 'İl İdaresi Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

Bucak: İlin idari örgütünde ilçeden sonra gelen bucak coğrafya, ekonomi, güvenlik ve mahalli hizmet bakımından aralarında ilişki bulunan kasaba ve köylerden meydana gelen bir idari bölümdür.[18] Teorikte böyle olsa da bucak teşkilatı sayıca az kurulmuş, ayrıca her bucağa bucak müdürü tayin edilememiştir. Ayrıca bucakların ve bucaklara bağlı köylerin il ve ilçe dağılışında dengesizlikler görülmektedir. Birinci İdareciler Kongresi'nde kimi bucak müdürlerinin yanında hizmet teşkilatı olmadığı için bucak kademesinin zabıta olmaktan ileri gidemediği ve halka yeterince faydalı olamadığı anlaşılmaktadır (İçişleri Bakanlığı, 1947). Birçok nahiyede hala bir hükümet konağı ve müdür evinin olmadığı, yol ve araç eksikliği yüzünden kış aylarında çevreleriyle bağlantısı kopan birçok bucak olduğu, köylerle birlikte bazı bucaklarda temel ihtiyaçları karşılamak için ilçeye gidildiği anlaşılmaktadır. Diğer yandan İbrahim Yasa'ya göre bucak müdürü muhtardan sonra köylerle yakın ilişki kurabilen hükümet temsilcisi olarak kendisine bağlı yol, su, okul gibi inşaatların gerçekleşmesinde rolü büyük olmaktadır (Yasa, 1955). Bu gibi tespitler neticesinde bucakların her daim kaldırılma mevzusunun gündemde olduğu görülmektedir.

Köy: Türkiye'deki köylerin sayısı ve ihtiyaçları karşısında ülkenin kaynak yokluğu, merkezi idarenin köylerde teşkilât kurmasını imkânsız kılmaktadır. Köyler doğrudan taşra örgütünde yer almamakla birlikte, çeşitli sebepler merkezi idarenin köylerdeki bir takım hizmetleri doğrudan görmesini gerektirmiştir (Payaslıoğlu, 1966).

Fakat ulaşım ve haberleşme araçlarının yetersizliği nedeniyle taşra idari örgütü köylerle iletişim sağlayamamaktadır. Merkezi ve mahalli yönetimin köye el uzatamaması, köyün kamu hizmetlerine gönüllü yaklaşımında önemli rol oynamaktadır. Arif Payaslıoğlu'nun tespitlerine göre köylerden bir veya ikisine devlet eliyle birtakım tesisler yapılınca, diğerleri aynı nitelikteki işleri kendisi gerçekleştirmekten vazgeçmekte ve onlar da devletten beklemektedir.

Tablo 2.1.'de görüldüğü gibi il, ilçe ve bucak olarak ayrılan idari yerlerin vali, kaymakam ve bucak müdürü olan idari yöneticilerinin altında; çeşitli müdürlüklerden

[18] 1949 yılı 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

oluşan bir teşkilatlanma mevcuttur. Taşra teşkilatlanmasına alternatif olarak inşa işlerini idari özerkliği olan mahalli idareler yürütmektedir.

Taşra Teşkilatlanması

İl idaresi sistemini genel hatlarıyla anlatan 1924 Anayasası ve İl İdaresi Kanunları (1929 ve 1949) taşra birimlerinin ayrıntısına girmemiştir. Taşra teşkilâtı birimlerinin kuruluşu genellikle bakanlıkların teşkilât ve görev kanunlarına dayanmaktadır (Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi Yönetim Kurulu Raporu, 1966). Çeşitli tarihlerde çıkan veya değişikliğe uğrayan kanunlarda her biri başka şekilde düzenlendiği için birbirleri ile ilişkileri düşünülmemiş, bu nedenle karmaşık bir taşra teşkilâtı ortaya çıkmıştır.

Arif Payaslıoğlu'na göre bakanlıklar taşradaki il birimlerine uymadan kendilerine özel idarî bölgeler meydana getirmek amacıyla valinin otoritesinden kaçmaktadır. Bunun sonucunda doğrudan vali ve kaymakama bağlı olmayan teknik birimlerde koordinasyon sağlanması zorlaşmaktadır (Payaslıoğlu, 1966). Bunun yanında taşra teşkilatında eksik olan personel sayısı yine teknik hizmetler kategorisi dahilindeki sağlık, eğitim, tarım, bayındırlık ve teknoloji gibi alanlardadır (Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1957). Ülke genelinde sayıları az alan teknik personeli başta konut ve okul olmak üzere taşrada çalışmaya teşvik eden hayat şartları olgunlaştırılamamaktadır. Ayrıca taşra teşkilâtına mali gücün sağlanmasının şart olması bir yana, teşkilat eldeki kaynakları kimi zaman etkinlik, verimlilik ve güvenlik ölçülerine göre kullanamamaktadır (Payaslıoğlu, 1966).

Devlet Tarafından Yürütülen İnşa İşleri ve Bayındırlık Bakanlığı

Taşra teşkilâtında inşa işlerinin neredeyse tamamıyla alâkalı olan Bayındırlık Müdürlüğü, merkezdeki Bayındırlık Bakanlığına bağlıdır.

Bayındırlık hizmetleri ile görevli 'Şose, Köprüler ve Bina İşleri Reisliği' içinde yer alan bina işleri 'Binalar Fen Heyeti' ile yürütülmekteyken,[19] 1935 yılında 2799 sayılı kanun ile genişletilmiş, şose ve köprülerden ayrı olarak 'Yapı İşleri Genel

[19] 1934 yılı 2443 sayılı 'Nafia Vekâletinin Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

Müdürlüğü' [20] kurulmuştur. Ayrıca vilâyetlerdeki 'Nafia Başmühendisliği' bu Kanun'la 'Nafıa Müdürlükleri' olmuş, teşkilâtın illerdeki yapılanması ve görevleri açıklanmıştır.[21]

1939 yılı 3611 sayılı yeni teşkilât ve görev kanunu kapsamında, merkez teşkilatında oluşturulan 'Yapı ve İmar İşleri Reisliği' ile Bakanlığın bina işleriyle ilgili tekelliği sağlamlaştırılmıştır. [22] Fakat uygulamada Zeki Sayar'ın tespitlerine göre kadro yetersizliği ve imar kalkınmasına gerekli önemin verilmemesi nedeniyle, Nafia Vekilliği mimari işleri tek elden idare edebilen etkin bir yapı teşkilatı kuramamıştır. Hatta merkezde oluşturması istenen mimari kadroyu dahi teşkil edememiştir. Neticede bu süreçte kapatılan devletin diğer mimari büroları, özel kanunlar ile yeniden kurulmaya başlamıştır. Maarif Vekilliğinde, Posta Telgraf Müdürlüğünde, Devlet Deniz Yolları Umum Müdürlüğünde kurulan mimari bürolar buna örnektir (Sayar, 1941/42).

Diğer taraftan 1934 yılından itibaren Gümrük ve Tekel Bakanlığının, Milli Eğitim Bakanlığının, il özel idarelerin, Maliye Bakanlığının, Adalet ve Emniyet Teşkilatlarının, Sağlık Bakanlığının, Devlet Meteoroloji Genel Müdürlüğünün, Ulaştırma Bakanlığının ve Tarım Bakanlığının çeşitli illerde Nafia Vekâletine yapım ve onarım yaptırdığı işler mevcuttur (Bayındırlık Dergisi, Ekim, 1946d).

Kamusal yapıların yıllara göre değişen projelendirme ve onay işlerinin bakanlıklar arasında görev dağılımı Tablo 2.2.'de gösterilmektedir.

[20] Yapı İşleri Genel Müdürlüğü; devlet daire ve işletmeleri ile il özel idarelerine ait binaların inşa ve tamirlerinin proje ve keşiflerini gerçekleştirmektedir. Bu kurumlar inşaatlarını kendi bünyelerinde teşkil ettikleri fen heyetleri ve inşaat müdürlükleri aracılığıyla Bakanlığa yaptırmaktadır. Ayrıca Yüksek Fen Kurulu'nun görüşü alınarak bina teknik şartnameleri ve kent talimatnameleri hazırlamak bu müdürlüğün görevidir. Bayındırlık Bakanlığı çalışma alanı dışında kalan kuruluşlar; Milli Savunma Bakanlığı, Devlet Demiryolları ve Limanları İşletmesi Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve bunlara ait yapı işleridir (1935 yılı 2799 sayılı Kanun, tbmm.gov.tr.).

[21] 1935 yılı 2799 sayılı 'Nafia Bakanlığının Teşkilât ve Vazifelerine Dair Ek Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[22] 1939 yılı 3611 sayılı 'Nafia Vekâleti Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

Tablo 2.2. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde kamusal yapıların merkezde (bakanlıklarda) projelendirme ve onay işleri

	Bayındırlık Bakanlığı	Diğer Bakanlıklar
1934 yılına kadar	Cumhuriyet'in ilk yıllarında bazı demiryolları hatlarının yapımı ağırlıkta olup, ihtiyaç halinde Bakanlığın hizmet dışı alanlara el attığı görülmektedir. Bakanlığın başlıca görevleri; demiryolları, su işleri, yollar ve köprüler gibi altyapı yatırımlarıdır.	Hükümet binaları, okullar, hastaneler gibi binaların projelendirilmesi kontrolü ve onaylanması, 1934 yılında çıkarılan 2443 sayılı Nafia Vekâleti Teşkilâtı Kanununa kadar ilgili bakanlıklarca yapılmaktadır.
1934 yılı ve sonrası	1934 yılı itibarîyle bakanlık bina işlerine ve imar planlarını da yapmaya başlamıştır.	1934 yılında çıkarılan teşkilât kanunundan sonra bina işlerinin yapımı, projesi ve onaylanması Bayındırlık Bakanlığı tarafından yapılmaya başlanmıştır. Diğer bakanlıklar proje konusunda destek vermeye devam etmiştir.
1939 yılı ve sonrası	1939 yılı 3611 sayılı yeni teşkilat ve görev kanunu kapsamında, Bakanlığın tüm yapım işleriyle ilgili tekelliği sağlamlaştırılmış, proje onay ve kontrol onarım gibi işlerin tamamı bakanlığa verilmiştir.	1939 yılı Bayındırlık Bakanlığının yeni teşkilat kanunu ile bu bakanlıkların mimari büroları kapatılmış ve projelendirme görevlerine son verilmiştir. Fakat kısa bir süre sonra bayındırlık bakanlığıyla birlikte mimari büroları olan bakanlıklar ilgili binalarını projelendirme işlerine tekrar başlamıştır.

Bu tablo (Mutlu, 2005), (Sayar, 1941/42) , kaynakları ve 1934 yılı 2443 sayılı, 1935 yılı 2799 sayılı, 1936 yılı 3074 sayılı, 1939 yılı 3611 sayılı Kanun'ları (tbmm.gov.tr.) kullanılarak hazırlanmıştır.

Zeki Sayar, Nafia Vekâletinin merkez yapı işleri bürosuna ait kadronun Maarif Vekilliği veya İnhisarlar Umum Müdürlüğü mimari teşkilatından dahi ufak olduğunu söylemektedir. Bu durumda nafia teşkilatı, sadece formalite icabı gelen işleri tasdik etmekten ve bazı projeleri kendi elemanlarına yaptırmaktan öteye gidememiştir. Hatta Sayar'a göre, Nafia Vekâleti Şehircilik Şubesinde tasdik edilen bazı şehir planları uygulandığında, kentin kalkınmasına hizmet edememekte, üstelik belediyeleri mali zararlara sokmaktadır (Sayar, 1944). Arkitekt Dergisi'nin bu yıllardaki sayılarına bakıldığında; sıklıkla resmi bürolardan çıkan fabrikasyon tipi üretimlere karşı çıkılmakta, mali ve mimari kaygıdan dolayı piyasa mimarlarını en azından prestij getirecek kamu projelerine dahil etmek için yarışmalar açılması istenmektedir.

Devlet genel nitelikteki kamusal ihtiyaçları karşılamasının yanında, belirli yerel hizmetlerden bir kısmını yerinden yürütülmek üzere merkezi idare dışında mahalli örgütlere devretmektedir (Tablo 2.1.). Bu nedenle mahalli idarelerin özellikleri ve yapılaşmayla ilgili görev dağılımı ortaya konmaktadır.

2.3. Mahalli İdareler

Tüzel kişiliği olan mahalli idareler idari ve mali alanlarda sahip oldukları karar ve hareket özerkliği, merkezi idarenin vesayet denetimi çerçevesindedir (Başarır, 1972). Üzerlerindeki görevler ancak merkezin mali ve teknik yardımları ile yerine getirilebilmektedir. Dolayısıyla yerel yönetimlerin kanunlarla belirtildiği şekilde mali ve idari yönden özerk çalışması mümkün olmamaktadır (Gözübüyük, 1967). Hatta Kocaeli'de görüldüğü üzere uygulama esnasında yasada görünenden daha ağır bir kontrol mekanizması ve merkeziyetçilik vardır ki Tek Parti Dönemi'nde belediye başkanı, vali ve parti başkanı aynı kişidir.

Kamu idareleri hep birlikte şehrin her yerini kalkındırmayı amaçlasa da Hasan Refik Ertuğ'a göre merkez idarenin isteğine göre bölünen taşra idaresi ve mahalli idare tipleri aralarında sıkı bir işbirliği sağlayan hükümler mevcut değildir (Ertuğ, 1949). Dolayısıyla mahalli idareler ile (belediye, il özel idaresi, köy) taşra idari bölümlenmesi (il, ilçe, bucak) arasında doğal ve yapısal ilişkiler kurulamadığı anlaşılmaktadır. İller; tüzel kişiliğiyle bütün olarak bir mahalli idare teşkil ederken, diğer taraftan devletin merkezi teşkilatının taşradaki en büyük birimi olarak bulunmaktadır. İlçeler ve bucaklar tüzel kişiliğe sahip olmadıkları halde idari bölünmede ikinci ve üçüncü kademedir. Köy ise merkezi teşkilatlanması olmayan fakat tüzel kişiliği olan bir mahalli idare birimidir.

Mahalli idarelerin belli başlı özellikleri karşılaştırmalı olarak Tablo 2.3.'te gösterilmektedir.

Tablo 2.3. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde mahalli idarelerin görev alanları ve tanımları

İl özel idareleri	Belediyeler	Köyler
Temeli Tanzimat'tan sonra atılmış ve batı ülkeleri örnek alınmıştır. Özel idareler 1913 tarihli İdare-i Umumîye-i Vilayet Kanunu ile kurulmuştur. Cumhuriyet sonrasında Kanun, 1929 tarih ve 1426 sayılı Vilayet İdaresi Kanunu'nun kabulüne kadar yürürlükte kalmıştır.	Temeli Tanzimat'tan sonra atılmış ve batı ülkeleri örnek alınmıştır. 1930 yılı Belediye Kanunu itibariyle planlı belediyecilik dönemine başlanmıştır.	Köy ve mahalleler eski bir geleneğin devamıdır. Köye ait hükümler ilk defa Tanzimat'tan sonra 1864 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnamesi'nde yer almıştır. 1924 yılı Köy Kanunu ile köye tüzel kişilik verilmiş ve millet hâkimiyeti öncü kılınmıştır.
Mahalli idarelerin en büyük bölümünü teşkil eden il özel idareleri, 'mahalli idarelerin üstünde bir mahalli idare' olarak görülmektedir. İlgili kanunlarla verilen görevlerin sonucunda mahalli idare ve merkezi idare arasında aracı bir kurum görevi yapmaktadır.	Mahalli idareler arasında en geniş görev alanına sahiptir.	En az görev alanına sahiptir.
İl özel idaresinin görev alanı genel olarak il sınırlarını kapsar. Ancak bazı konulardaki görev ve sorumluluklar o ildeki belediyelerin sınırları dışında geçerlidir.	Belediye Kanunu'na göre nüfusu 2 binden fazla olan yerler ile nüfusuna bakılmaksızın il ve ilçe merkezlerinde belediyeler kurulmaya başlamıştır.	Nüfusu iki binden aşağı yurtlara (köy) ve nüfusu iki bin ile yirmi bin arasında olanlara (kasaba) ve yirmi binden çok nüfusu olanlara (şehir) denir. Nüfusu iki binden aşağı olsa dahi belediye teşkilatı mevcut olan nahiye, kaza ve vilayet merkezleri kasaba itibar olunur. Ve Belediye Kanununa tabidir.
İl özel idarelerin görevleri Anayasa'da geniş tutulsa da yıllar içinde hizmetleri idari ve teknik güçsüzlüğü nedeniyle merkezi idareye geçmektedir.	Kanun belediyelerin çok sayıda görevlerinin bir kısmını zorunlu, diğerlerini isteğe bağlı olarak düzenlemiş ve gerçekleştirmeleri sırasında belediyelerin gelirlerini ölçü almıştır.	Köyün zorunlu ve isteğe bağlı işleri olup imece usulü yürütülmektedir. Birçoğunu genel idare zamanla üzerine almıştır.
Görev kapsamı dahilinde bütçelerine göre en çok okullara harcama yapılmaktadır. Eğitim konusunda ilkokula il özel idareler, orta ve yüksekokullara merkez bakmaktadır. Bunun dışında; vilayet fidanlığı, il yolları, bataklık kurutma gibi işlere ağırlık vermektedir.	Başlıca işleri temizlik, imar planı, mezbaha, elektrik su, itfaiye işleridir.	Köylerde okul, yol, su ve barınma öncelikli işlerdir.[23] Yapım işlerinde malzeme temininin zorluğu, ustaların yetersizliği veya köylere ulaşılamaması, Köy Enstitüsü ekiplerinin her köye yetememesi gibi büyük sorunlar vardır.
Kredi yardımında belediyelerden sonra gelmektedir.	Krediler en çok belediyelere verilmiştir.	En az köylere kredi verilmiştir.

Bu tablo (Reuter, 1941b), (Gözübüyük, 1967), (Başarır, 1972), (Neumark, 1936). (Belediyeler Dergisi, Şubat 1937), (Ertuğ, 1948), (Çoker, 1986), (Yavuz, 1946), (icisleri.gov.tr) kaynakları, 1930 yılı 1580 sayılı, 1924 yılı 442 sayılı, 1929 yılı 1426 sayılı Kanunlar (tbmm.gov.tr.) kullanılarak hazırlanmıştır.

Mahalli idarelere verilen görevlerdeki dengesizlik, toplum ihtiyaçlarında meydana gelen hızlı değişim ve teknik hizmetlerin merkezden yönetilerek daha verimli ilerlemesi gibi durumlar belirince, zamanla bazı hizmetler merkezi teşkilat tarafından yürütülmeye başlamıştır. Şeref Gözübüyük'e göre il özel idaresinin verdiği hizmetler, merkezi devlet teşkilâtının ildeki makamlarının yürüttüğü hizmetler ve belediyenin görmekte olduğu hizmetler birbirine karışabilmektedir (Gözübüyük, 1967).

[23]Bknz: Bölüm 3.2.1.

Dolayısıyla bayındırlık işlerinin tümüne yol göstericilik, danışmanlık, ekonomi ve belirli bir standart izlenmesi bakımından merkezi idarenin talimatları izlenmekte, beklemeler artmakta ve süreçler gecikmektedir. Bu sırada en ücra köşede kalan fakat ülkenin çoğunu oluşturan köy biriminin merkezi idareyle ilişkilerinin güçlendirilmesi, teknik personelin ve maddi kaynağın köye akıtılması mümkün olamamaktadır. Köyü kendi kaderine terk ederek, köylüden kanunlarda geçen görevleri tek başına yerine getirmesini beklemek mucize olmaktadır.

Belediye, il özel idaresi ve köy mahalli idarelerinin kurumsal özellikleri ve yaşadıkları önemli gelişmeler ayrıntılı olarak ara başlıklarda incelenmektedir.

Belediyeler, Belediye Kanunu

1930 yılı Belediye Kanunu'yla başlayan planlı belediyecilik dönemi öncesinde belediyelerle ilgili bazı önemli düzenlemeler yapılmıştır.

1- 1882 tarihli 'Ebniye Kanunu'nu değiştiren ve başta yakıp yıkılan batı Anadolu şehirlerinin yeniden düzenlenmesi için (Görmez,1997) belediyelere plan yapma ve kent düzenleme imkanı veren '1925 tarihli ve 642 sayılı Kanun'dur. [24]

2- 1925 senesinde 'Belediyeler İmar Heyeti ve Şefliği' tesis edilmiş ve nüfusu 10 binden fazla yerlerle ilgilenilmiştir. Mali sıkıntı nedeniyle fen memuru istihdam edemeyen belediyelere imar şefliği kadrosunda toplanan mühendisler ve mimarlar ihtiyaca göre gönderilmektedir (Ergin, 1940).

3- 1925 yılında çıkarılan 'Mektep Vergisi Kanunu' ile nüfusu 50 binden yukarı olan şehirlerde ilkokul masraflarına belediyelerin katılımı konmuş, İstanbul gibi diğer şehirlerin belediyelerinin de darülâceze kurmaları öngörülmüştür.[25]

4- 1926 tarihli 'Sular Hakkında Kanun' kent içindeki suların yönetimini, teşkilâtı olan mahallerdeki belediyelere vermiştir.[26]

---

[24] 1925 yılı 642 sayılı 'Ebniye Kanunu'nun 20, 21, 22, 23, 24, 25. Maddelerini Muadil Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[25] 1926 yılı 616 sayılı 'Mektep Vergisi Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[26] 1926 yılı 831 sayılı 'Sular Hakkında Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

5- 1926 tarihli bir düzenleme ile de inşaat işlerine kredi vermek için 'Emlak ve Eytam Bankası' kurulmuştur (Görmez, 1997).

6- Cumhuriyet rejiminden sonra kişilerin hayat şartları yükselmeye başlamış, mevcuttaki belediye hizmetleri halkın ihtiyaçlarını tatmin etmemiştir. Yeni bir kanuna ihtiyaç duyulmuş ve kanun hazırlama fikri 1926 tarihinde ortaya atılmıştır (Ergin, 1940). Projeler ve lâyihalar hazırlanmış, 1930 senesinde 1580 sayılı Belediye Kanunu yürürlüğe konulmuştur.[27]Tümerkan (1946)'a göre gerek Osmanlı merkeziyetçiliğinin Cumhuriyet'e yansıyan yönü, gerekse etkilendiği Fransız sistemindeki güçlü merkeziyetçi yapı, Kanun'u önemli ölçüde etkilemiştir. Kıcıman (1936)'da ise 1876'dan bu yana yerel yönetim ile demokratikleşme, değişim ve yeniden yapılanma girişimleri arasında sürekli bir ilişkilendirme ve bağın kurulmaya çalışıldığı söylenmektedir. Fakat bunlara rağmen Cumhuriyet'in kurucuları demokratikleşme uğruna devrimlerinden ödün vermemiştir.

Belediyelerle İlişkili Diğer Kanunlar

Belediye Kanunu sonrası başta kentin imarını ve bir bütün olarak kentin gelişimini etkileyen birçok kanun çıkarılmıştır.

1- İlki 1930 yılında çıkarılan 'Hıfzısıhha Kanunu'dur. Bu Kanun, dönemin şartlarına daha gerçekçi yaklaşmış ve 20 bin'den büyük nüfuslu yerleşmelere plan hazırlama, nüfusu 20 bin'den az 5 bin'den çok yerlere %15'ten fazla nüfus artışı olursa aynı projeleri hazırlama yükümlülüğü getirmiştir.[28]

2- 1933 yılında 'Belediye Yapı ve Yollar Kanunu' yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile belediyelerin imar haritası ve faaliyetleri düzenli bir sıraya konulmuş, tüm belediyelere hali hazır ve imar planı yapma yükümlülüğü getirilmiştir.[29] İlhan Tekeli'ye göre Cumhuriyet yöneticilerinin tanımladıkları kavramlar ve verdikleri ayrıntılı detaylarla Kanun'a ideolojik bir eğitim işlevi yüklenmiştir. Bununla birlikte belediyeler,

[27] 1930 yılı 1580 sayılı 'Belediye Kanunu'nun tam metnine ve belediyelerin yapmakla yükümlü olduğu görevlere 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[28] 1930 yılı 1593 sayılı 'Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun tam metnine ve belediyelerin yapmakla yükümlü olduğu görevlere 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[29] 1933 yılı 2290 sayılı 'Belediye Yapı ve Yollar kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

Cumhuriyet'in istediği kent biçimi konusunda yönlendirilmektedir (Tekeli, 2011a). Fakat yine maddi imkânsızlıklar, teknik yetersizlikler gibi nedenlerle belediyeler bu planları hazırlayamamaktadır.

3- Bu yetersizliğin çözülmesi için 1933 tarih 2301 sayılı Kanun'la belediyelerin kısa bir sürede koşullarını uygun duruma getirmek ve mali kaynaklardan yoksun olan belediyelere yeterli kredi temin etmek amacıyla 'Belediyeler Bankası' kurulmuştur.[30] Türk şehirciliğine yardımlar yapan bu mali müessese, Nadi (1937)'ye göre aynı zamanda şehir ve kasabaların inşasının başlangıç noktası olan teknik bir büro olmuştur. Bankanın kuruluşundan 1944 yılına kadar belediyelere verilen paralarla cüzi de olsa su tesisleri, elektrik tesisleri, İstanbul'da yapı işleri ve çeşitli işler gerçekleştirilmiştir. Harpten sonra yaşanan zor zamanların ardından 1945 yılında tüm mahalli idareleri içine alan daha geniş kapsamlı ve verimli bir hale dönüştürülen Belediyeler Bankası, 'İller Bankası' olmuştur (Çoker, 1986).

4- 1935 yılında 1580 sayılı Belediye Kanunu'na ek olarak çıkarılan '2763 sayılı Kanun'la nüfusu 10 binden yukarı olan yerlerin harita ve imar planları, içme suları, spor alanları ve kanalizasyon işlerini yapmaktan Dâhiliye Vekâleti sorumlu olmuştur. Aynı kanunla Dâhiliye Vekâletinin altında 'Belediyeler İmar Heyeti' teşkilâtlandırılmıştır. Ayrıca nüfusu 10 bin'den fazla olan belediyeler bu işler için bütçelerine gerekli ödeneği koymaya ve taksitler halinde Belediyeler Bankası'na göndermeye zorunlu tutulmuştur. [31] Bu sayede devlet belediyeler için büyük gelir kaynakları temin etmiş, diğer taraftan belediyeleri hükümetin bayındırlık ve endüstri politikası ile baş başa giden yardımcı bir el yapmıştır. Özetle; kentin imar işlerinin belediyelerce sağlanan ya da Belediyeler Bankasından temin edilen paralarla, Belediyeler İmar Heyeti tarafından düzenli bir şekilde yapılması hedeflenmiştir (Çoker, 1986). [32]

[30] 1933 yılı 2301 sayılı 'Belediyeler Bankası Hakkında Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[31] 1935 yılı 2763 sayılı '1580 Sayılı Belediye Kanununa Ek Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[32] 1945 yılında Belediyeler Bankası yerine İller Bankası geçince, imar heyetinin işleri de İller Bankası'na devredilmiş, Belediyeler İmar Heyeti kaldırılarak bu işleri yürütmek üzere bankada bir fen heyeti kurulmuştur. Belediyeler İmar Heyeti; İller Bankası Teknik Şube Müdürlüğü teşkilâtı olmuştur (Çoker, 1986).

5- Belediyeleri denetleyen makamlarda iki başlılık meydana gelmesinden ötürü (Hamamcı, 1990), İçişleri Bakanlığının teknik konulardaki denetim yetkisi 1939 yılında Bayındırlık Bakanlığına kaymıştır.[33]

6- 1944 yılında 4585 sayılı kanunla 'Belediye Yapı ve Yollar Kanunu'nun bazı maddeleri değiştirilmiş ve Nafia Vekâletine imar konusunda yetkiler verilmiştir.[34]

Belediyelerin verdiği hizmetleri sadece gelir kaynağı görmek yerine her biri iktisadi işletmeye dönüştürülmek istenmektedir;

Reuter (1943a)'a göre, elektrik enerjisi mahalli idare ekonomisi bakımından belediye için önemli bir kaynak yaratmakta, fakat henüz bu hizmeti her yerde sağlanamamaktadır. Neumark (1936)'a göre kanunlar belediyelere ekonomik alanda çeşitli girişimlerde bulunabilmeleri için yetkiler verse de, yeni gelir yaratabilecek kaynakların yok denecek kadar az olması; Türkiye'de belediye teşkilâtının yeniliği, sermayesizlik, teknik tecrübenin noksanlığı gibi sebeplere bağlıdır. Mumcu, Ünlü (1990)'a göre birtakım uygulamalarla belediyelerin gelirleri artırılsa da yapılacak işlerin yanında çok cüzi kalmakta, hem de devam eden ağır denetim yetkisi belediyelere mali özerkliklerini kazandıramamaktadır. Sonuçta belediyelerin merkez-yerel yönetim ilişkisi ve genel bütçe sorunuyla birlikte verimli hizmet sunamamada çok ciddi yapısal sorunları vardır.

İl Özel İdareler, İl Özel İdare Kanunu

İl Özel İdaresi; [35] vali, il genel meclisi ve il daimi encümeninden oluşmaktadır. İl genel meclisi, il özel idaresinin karar organıdır ve ilgili kanunda gösterilen esas ve usullere

[33] 1939 yılı 3611 sayılı 'Nafia Vekaleti Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[34] 1944 yılı 4585 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[35] İl özel idarelerinin bayındırlık alanında görevleri; il ve köy yollarının bir kısmı, köy içme suları tesisinin yapılması, göl ve bataklıkların ıslahı ve kurutulması gibi hizmetlerdir. Eğitim ve öğretim alanında; ilkokul yapımı, bunların bakım ve onarımları ve gezici kurslar tertip etmek gibi hizmetlerdir. Kanunda bütün örgün eğitim kurumlarını yapmakla yükümlü olsa da pratikte ilköğretim harici diğer okullarda Milli Eğitim Bakanlığının karar ve planlamasına göre hareket etmektedir. Birçok büyük il ve ilçelerde hala sağlıksız şartlarda eski ahşap ve kerpiç binalarda öğretim yapan okulların olduğu düşünülürse il özel idare bütçesinin durumu ortadadır. Tarım alanında; numune çiftlik ve fidanlıkları, ıslah istasyonları, damızlık hayvan depoları kurulması gibi görevleri vardır. Bu görevler Tarım Bakanlığı tarafından yerine getirilmeye çalışılsa da il özel idareleri bütçelerinde bu görevler için ödenek ayrılmaktadır. Sağlık ve sosyal yardım alanında; il özel idarelerine hastane, tımarhane, darülaceze, eytamhane gibi sağlık ve hayır kurumları tesis etmek görevi verilmiştir. Fakat birçok il hastanesinin

göre ildeki seçmenler tarafından seçilmiş üyelerden oluşmaktadır. İl genel meclisinde maarif, sağlık, nafia gibi her konuyla ilgili konusunda uzman kişilerin kentin ihtiyaçlarını belirlediği ve çalışmalar yaptığı encümenler (ihtisas komisyonları) vardır. Encümenlerle yapılan bütçe çalışmaları sonucu maarif ve sıhhat gibi konuların bütçeleri belirlenmektedir.[36] Bütün görevler bütçe açısından il özel idaresinde gözükürken hizmetler uygulamada tüm taşra müdürlüklerine yayılmaktadır (Gözübüyük, 1967).

Teşkilâtın 1929 yılı Ekonomi Buhranı sırasında yeniden düzenlenmesi varlığını zaman zaman zor duruma sokmuş ve ekonomik çıkmazlardan dolayı birtakım borçlarla karşı karşıya gelmiştir. Bu durumu önlemek için partinin teşkil ettiği ihtisas encümenleri, bazı tedbirler tespit ederek bunları çıkarılan kanunlara uygulamıştır (Belediyeler Dergisi, 2(19), 1937).

Köyler, Köy Kanunu

Köy idaresinde; muhtar yürütme organı, ihtiyar meclisi ile köy derneği ise danışma ve karar organlarıdır. Köye ait işler zorunlu ve köylünün isteğine bağlı işler olup Köy Kanunu'nda belirtilmiştir.[37] Köy gelirleri salma, imece, resim, harç ve hâsılattır. Köylerin öncelik gelir kaynağı resim, harç ve hâsılat olması gerekirken başlıca gelir kaynağı salma ve imecedir (Yavuz, 1946).[38]

Kanun'a göre oluşturulan köy derneği, ihtiyar meclisi, imece, köy muhtarı, salma gibi yapılanmalarla merkezi otorite köylerde hissettirilmektedir. Fakat dönemin köycülerinden Refet Aksoy'a göre köy muhtarının dahi okuma yazma bilmediği

Cumhuriyet'ten önce kışla tertibi yapılan eski binalara yerleştiği görülmekte, hastanesi olan ilçeler yok denecek kadar az sayıdadır. Merkezden bütçe çıktığı takdirde yeni hastaneler inşa edilebilmektedir. İl özel idarelerinin iktisâdi ve ticari alanda; ticaret ve sanayi odaları kurmak, sergi, pazar, panayır açmak gibi görevleri vardır. Fakat zamanla çeşitli kanunlar tarafından bunların çoğu Ticaret Bakanlığına geçmiştir. Diğer işler alanında ise vali ve kaymakam konağı inşası, köyler ile telefon irtibatı tesisi gibi çeşitli görevler yerine getirilmektedir (Gözübüyük, 1967).

[36] 2005 yılı 5302 sayılı 'İl Özel İdaresi Kanunu'nda görülen kurumun görev organları incelenen dönemde de aynı şekildedir. Kanunu ayrıntılı bir şekilde incelemek için 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranına bakınız.

[37] 1924 yılı 442 sayılı 'Köy Kanunu'nun tam metni ve köy mahalli idaresinin görevleri için 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranına bakınız.

[38] İmece usulünde; ortada bitirilmesi gereken tarla ekimi veya ev yapımı vardır. Komşu akraba ve bazen de bütün köy halkı bu işin bitmesine yardım etmekte, bu yardımı yapanlara para verilmemektedir (Yavuz, 1946). Köy Kanunu'nda geçen kanuni imecede köylüye çalışma mecburiyeti de verilmektedir. Köy Kanunu'na göre köy sınırında yapılacak işler için ihtiyar meclisinin hükmüyle köylüden hane başına salma alınmaktadır.

köylerde Kanun bertaraf edilmekte ve köyde yaşam eski geleneklerle olduğu gibi devam etmektedir. Aksoy, Yasa'nın uygulanmasını engelleyen en önemli unsurlardan birisinin zengin toprak ağaları olduğunu söylemektedir. Köylü üzerinde yüzyıllardır kurdukları ekonomik egemenliğin bitmesi ağaların çıkarlarıyla ters düşmektedir. Kanun'un başarısız olmasının başlıca sebepleri; köy ekonomisinin yetersiz olması, köyün imarı için konulan maddelerin birçoğunun paraya dayanması olarak görülmektedir (Aksoy, 1936). Köyün imarı için zaruri olan bütçe ile ilgili yapılan en ciddi müdahale Belediyeler Bankasının 1945 yılında 4759 sayılı Kanun'la İller Bankasına dönüştürülmesidir. Kurumun amacı; her üç mahalli idarenin ve bunların kuracakları kurum ve birliklerin imar işleriyle uğraşmaktır.[39] Fakat köye ayrılan paralarla yeni baştan bir inşa yapılmış olma ihtimali imkânsızdır (Çoker, 1986).

Taşra teşkilatlanmasının ve mahalli idarelerin kurumsal çerçevesinin ortaya konmasının ardından Kocaeli'de il özel idaresinin ve belediyelerin yaptığı faaliyetlerle kararların uygulamaya yansımaları analiz edilmektedir.

2.4. Kocaeli Taşra Örgütünün ve Mahalli İdarelerinin Kent Hizmetleri

Merkez ilçe İzmit başta olmak üzere Kocaeli'nin ilçelerinde bulunan belediyelerin yaptığı işler kent içi düzenlemeler olarak incelenmektedir. Öncelikle Adapazarı ilçesi üzerinden tüm belediyeler için geçerli olabilecek tek partili CHP sürecinin bir belediye döneminde kent vaatleri ve yapılanlar aktarılmaktadır. Ayrıca merkez ilçe İzmit'te yapılan faaliyetlerin fazla olması ve tespitinin yapılabilmesi nedeniyle Belediye Kanunu öncesi ve sonrası işlerin karşılaştırması yapılabilmektedir.

İkinci ara başlıkta; Kocaeli'de taşra örgütü ve İl Özel İdaresi dahilinde yapılan kent işleri, il özel idaresinin ilgili taşra birimlerine yaptığı bütçe dağılımı ve çıkarılan ihalelerle anlaşılmaktadır.

Son olarak müdürlüklerin ve mahalli idarelerin Kocaeli'de yaptığı inşaat ihaleleri başlığı altında tüm kamusal yapıların, projelendirmesinden uygulama safhasına kadar ilişkili olduğu kurumlar tespit edilmektedir.

[39] 1945 yılı 4759 sayılı 'İller Bankası Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

2.4.1. Kocaeli'de belediye çalışmaları

Merkez ilçe İzmit'ten sonra ikinci büyük belediye olan Adapazarı Belediyesini yaptığı işler bakımından diğer ilçelerden ayrı yere koymak gerekmektedir. İzmit'le belediye haricinde, eğitim sağlık, ekonomi gibi her alanda yaptığı işler neredeyse eş değer olup, bazı yatırımlarda öne geçebilmektedir. Bu durumu göz önüne alınmakla birlikte 1939 yılı belediye seçimleri öncesi CHP Adapazarı İlçe Yönetim Kurulu tarafından hazırlanan beyanname ve namzet listesi (Adapazarı İlçeyön Kurulu, 1938) ile partinin vaatleri ve yaptıkları ortaya konmakta, bu sayede ilçe halkından gelecek seçimler için oy istenmektedir. Dolayısıyla bu döneme ait bir taşra belediyesinin kente verdiği hizmetler ve halkın yerel yöneticilerden kentle ilgili beklediği öncelikli istekler anlaşılabilmektedir;

Adapazarı Belediyesi'nin 1934 yılında yapılan belediye seçiminde vaat ettikleri ve 4 yıl içinde uyguladıkları;

Vaat 1; Şehrin sınırlarının yeniden belirlenmesi

Yapılan; Düzensiz büyümekte olan ilçenin imar sınırları tespit edilmiş ve bu sınırlar dışında çiftçinin ihtiyacından başka inşaat yasaklanmıştır.

Vaat 2: Şehrin imar planını yaptırmak

Yapılan: Bütçeye konulan tahsisatla imar plânı belediyeler imar heyeti tarafından Vandenberg'e verilmiş ve avan proje Nafia Vekaletince onaylanmıştır. Uygulama planlarının bitirilmesi için 10 ay süre tanınmaktadır.

Vaat 3: Şehir suyunun tasfiye, su şebekesinin çelik borularla tebdil ve suyun sıhhi ve bol halde şehre tevzi edilmesi

Vaat 4: Mümkün olduğu takdirde şehre bir içme memba suyu getirmek

Yapılan: Belediyenin uzmanlarına yaptırdığı ilgili proje vekâletlerce onaylanmıştır. Bu iş Belediyeler Bankasından alınacak borçla belediyeler imar heyeti tarafından ihaleye konulmak üzeredir. İlçenin iki sene içinde suya kavuşacağı söylenmektedir. Mevcut su ihtiyacı için Çark suyunun merkez deposuna kadar 1300 metrelik ana hat yaptırılmış, şebekeye kısmen halkın yardımıyla 1195 metre boru döşenmiş, yapılacak

şebeke için gerekli olan 5000 metre font boru satın alınmıştır. Yine kısmen halkın yardımıyla 5 hazineli çeşme yaptırılmıştır. Bunlar aynı zamanda yangın su deposu görevi görmektedir.

Vaat 5: Şehir kaldırımlarını parkeye benzeyen kesme taşlarla döşemek

Yapılan: Konak Caddesi'nde bu sistem yapılmış olsa da taş tedarikinde çekilen zorluklar ve maliyet fiyatının yüksek oluşu nedeniyle diğer yerlerde yapımı durdurulmuştur. Bunun yerine daha ucuza mal olan ve şehir yollarına daha modern bir görünüş veren ve kolay temizlenen beton yol yapılmaya başlanmıştır.

4 yıl içinde;

72130 metrekare adi kaldırım tamiri

19684 metrekare yeniden kaldırım inşası

6258 metrekare beton yol inşası (bunun 736 metrekaresini Uzunçarşı'daki emlak sahipleri yaptırmıştır.)

Kaldırım ve beton yol inşası devam etmektedir. Halkın kaldırım döşenmesinde belediyeye pek çok yardımı olmuştur.

Vaat 6: Ağaçsız geniş caddelere ağaç dikmek

Yapılan: İki bin ağaç fidanı dikilmiştir.

Vaat 7: Çocuk bahçeleri tesis etmek

Yapılan: Bu işin imar planının yapımına kadar tehiri uygun görülmüştür.

Vaat 8: Mezarlıkları ıslah etmek

Yapılan: Mevcut mezarlıkların ıslahı mümkün görülmediğinden yeni kanun ve nizamnameye uygun yeni bir mezarlık inşa edilmiştir. Etrafı hendeklerle ve duvarlarla çevrilmiş, içerisine bekçi ve mezarcı binası yapılmış ve yollarına ağaç dikilmiştir. Diğer mezarlıklar kapatılmıştır.

Vaat 9: Mezbahayı genişletmek ve mümkün olduğu takdirde yeni bir mezbaha yapmak

Vaat 10: Hayvan pazarını genişletmek ve üzerini kapamak

Yapılan: Mezbahaya yeni mahaller eklenmiş ve onarımlar yapılmıştır. İmar planından önce yeni bir mezbaha binası yapımı uygun bulunmamaktadır. Aynı nedenle hayvan pazarında da esaslı inşalara girişilmemiş, yalnızca kaldırımı tamir edilmiştir. Yeni mezbaha ve hayvan pazarının (mevcuttaki yeri gibi) merkez içinde yapılması ilgili kanunlarca sağlıklı görülmediğinden imar planının yeni tesis için göstereceği yer beklenmekte ve hali hazır yerdeki mevki üzerine bütçe ayrılması istenmemektedir.

Vaat 11: Üzeri kapalı pazar mahalleri tesis etmek

Yapılan: İlçe merkezinde 1200 metrekarelik bir saha üzerinde kapalı pazar yeri yapılmıştır. Bu yeni imar planında da aynı yerinde kalacağı için ihtiyaca yeterli gelmeyen bu pazar yerine bu sene itibariyle üzeri açık olarak 600 metrekarelik beton saha ilave edilecektir.

Vaat 12: Parkı tevsi etmek ve küçük aile bahçeleri tesis etmek

Vaat 13: Şehirde bir fidanlık tesisi açmak

Yapılan: Alibey İlkokulu ile önündeki harap dükkânlar ve okul arsası İl Özel İdaresinden ve bu arsanın yanındaki Ziraat Bankası'na ait arsa bankadan istimlâk edilerek park yapılmıştır. Çiçekler ekilerek yeni bir havuz eklenmiş ve çiçek köşkü yaptırılmıştır. Ayrıca ilçe fidanlığı yapılmıştır. Buradaki fidanlar büyüdükten sonra bunlar parka ilave edilecek ve park genişletilecektir. Küçük aile bahçeleri imar planının uygulanması sonrasına ertelenmiştir.

Vaat 14: Belediye bütçesinin karşılayabildiği oranda spor kulüplerine doğrudan veya partiye bağlı kuruluşlara ayrılan tahsisatla yardım yapılmıştır. İyi bir saha temini ve yüzmeyi canlandırmak için Çark Mesiresi yakınında iki tarlanın istimlâkine başlanmıştır. Ayrıca İl Özel İdaresi'ne ait bir tarla da bu iş için belediyeye verilmiştir.

Vaat 15: Küçük oranda buz imali ve frigorifik tesisatı yapmak

Vaatler sonrasında parti yaptığı işleri anlatmaya devam etmektedir.

- Bütçe; halkın endişe ettiği belediye bütçesi düzene konduğu söylenmiş ve memur ve müstahdem aylıklarının ödendiği belirtilmiştir.

- Elektrik; elektrikle ilgili meselelerin yoluna girmek üzere olduğuna dair açıklamalarda bulunulmuştur.

- İnşaat; vaatler dışında yapılan inşaat işleri belirtilmiştir:

Sıhhî umumi hela, 13 kagir kasap dükkanı, 2 kagir dükkan, 1 ahşap köprü, 1 itfaiye koğuşu yapılmıştır.

- İtfaiye; işleri için yeni malzemeler ve elemanlar alınmıştır.

- Bataklık; işlerinde 1800 metrakarelik alan doldurulmuş ve ağaç dikilmiştir.

- Temizlik; işleriyle ilgili araçlar dört sene öncesinin iki katına çıkarılmıştır. Bir miktar kapalı lağım yapılmış ve şaranpollar her yıl ikişer defa temizlenmiştir.

- Kamusal alan; Çark Mesiresi yapılmış ve etrafı parmaklıkla çevrilmiştir. Bu alanda 100 metrelik rıhtım inşa edilmiştir.

Yapılan işler anlatıldıktan sonra bir sonraki dönemde yapılacak hizmetlerin teminatı verilmektedir.

Anlatılan uygulamalar Belediye Kanunu tarafından belediyelere verilen yükümlülükler arasında Tek Parti Dönemi'nde bir CHP belediyesinin başlıca ele aldığı görevleri ortaya koymaktadır. Yapılan bu vaatler tüm ilçe belediyelerinin bütçesi yettiği kadarıyla öne almaya çalıştığı konular olmaktadır.

Kentin tamamında yapılan faaliyetler bakımından merkez ilçelerin diğer ilçelere nazaran önde olduğu görülmektedir. Diğer yandan yerel gazetelerde en çok merkez ilçenin haber edilmesi belediye hizmetlerinin takibini kolaylaştırmaktadır. Bu sayede Ankara merkezden çıkan kanun ve kararların, dünyada ve ülke içinde yaşanan siyasi süreçlerin taşraya yansımaları İzmit üzerinden incelenebilmektedir. Ayrıca ilçenin imar plânının yapılması ve plana ulaşılması sayesinde yapılan tasarımın kentin yöneticileri tarafından ele alınması ile ortaya çıkan değerlendirmeler ve yorumlar tespit edilebilmektedir. Bu sebeplerden dolayı İzmit'in belediye işlerine ayrıca bakılmaktadır.

1930 Belediyeler Kanunu öncesinde merkez ilçe İzmit;

1- Savaş sonrası Mübadele Döneminde gayrimüslimlerin gidişiyle birlikte bakımsız kalan kentin mesire yerleri düzenlenmektedir. Genellikle savaş sırasında gayrimüslimlerin yaşadığı çevrelerin tahrip olması nedeniyle hükümet tarafından bu alanlara öncelik verilmesi istenmiş, plânlı belediyecilik dönemine hazırlık evresinde yapılan İzmit'te kamusal alanlardan bazılarını İl Özel İdaresi düzenlemiştir (Türkyolu Gazetesi, 10 Haziran 1937, s.3). [40]

2- Kentin idarî merkezi olan Kasr-ı Hümayun (Hükümet Konağı) ve Saat Kulesi'nden oluşan bölgesinin belediye tarafından düzenlenmesi işine 1929 yılında başlanmıştır (Türkyolu Gazetesi, 10 Haziran 1937, s.3).[41]

İzmit'te Belediyeler Kanunu öncesi bayındırlık faaliyetlerinin takibi yapılamamakla birlikte yok denecek kadar az olan inşa uygulamaları yerel gazeteler yoluyla tespit edilebilmektedir. 1929 yılı Dünya Buhranı sonrası halkçılık ve özellikle devletçilik uygulamaları, plânlı bir kent uygulamasına geçilmesi ihtiyacını doğurduğu için İzmit'teki kent düzenlemeleri 1930 yılı ve sonrasına denk gelmektedir.

1930 Belediyeler Kanunu ve sonrası

1- 1934 yılında Alman mimar Hermann Jansen'e İzmit'in imar planını çizdirme kararı aldığında, 2290 sayılı Belediye Yapı Yollar Kanunu yürürlüğe girmiştir (Türkyolu Gazetesi, 16 Eylül 1936, s.1).

2- Yangın yerlerinin tamiri ve yeniden plânlanması kararının İzmit'te geç kalması sebebiyle kent plânının sahil kısmı ve Kozluk Mahallesi civarı gibi yangın yerlerinin plânlarının aciliyetle gönderilmesi istenmiştir (Türkyolu Gazetesi, 1 Nisan- 8 Nisan 1936, s.1). Kurtuluş Savaşı'nda Batı Anadolu'da yakılan yerlerin tamiri ve yeniden planlanmasına İzmit'in yangın yerleri dahildir. Özellikle Ermeni ve Rumların yaşadığı Kozluk Mahallesi yangından büyük hasar görmüştür. 1925 tarihinde Ebniye Kanunu'na eklenen yasayla, söz konusu tarihten itibaren düzenlenmesi gereken bu

[40] Daha çok gayrimüslimlerin kullandığı gezinti ve eğlence yerlerinden biri İzmit Şişli Mevkisidir. Aziz Pandelemion Manastırı'na yakınlığı nedeniyle rağbet edilen mesire yerinde savaştan sonra Manastır yıkılmış, alan harabe bir hal almıştır. 1928 yılında İl Özel İdaresi tarafından fidanlık olarak tekrar düzenlenen alanda Müslüman aileler piknik yapmaya başlamıştır (Türkyolu Gazetesi, 10 Haziran 1937)

[41] Burada Atatürk Anıtı'nın yapılması kararı bu tarihlerde kesinleşmiştir. Anıta çıkan merdiven ve anıtın kaidesi yapılmış, alan aydınlatılmış, çim ekilmiş ve bir Cumhuriyet Meydanı oluşturulmuştur. Ayrıca Saat Kulesi'nin etrafı ağaçlandırılmıştır (Türkyolu Gazetesi, 10 Haziran 1937).

alan, 1936 yılı Jansen Plânı'yla düzenlenmiş ve tasarlanmıştır (Türkyolu Gazetesi, 30 Eylül 1936- 1 Nisan 1937, s.2).[42] Savaş sırasında yakılan bölgelerden bir diğeri İzmit'in sahil kısmıdır. Denizden içerilere doğru çeşitli çarşıların olduğu ticarî bölge, savaştan önce de Osmanlı'nın son dönemlerinde meydana gelen yangın sebebiyle harabe halindedir (Türkyolu Gazetesi, 6 Mayıs 1937, s.2).[43] Bu süreçte gözlenen sadece birkaç imar faaliyeti vardır (Türkyolu Gazetesi, 6 Mayıs 1937, s.2).[44]

3- 1936 yılında çıkan 'Şehirlerin İmar Plânlamalarının Tanzimi İşlerine Ait Umumî Talimatname' sürecine denk gelen Jansen plânlarının, talimatnamenin istediği şekilde oluşturulan 'imar komisyonu'yla ilçenin hâlihazır vaziyetinin yanında ilçenin gelişimine katkıları hakkında sunumları yapılmaktadır. Yıllar içinde daha iyi örgütlenen İzmit'in imar komisyonu Jansen Planı'nı yetersiz görmekle birlikte geleceğe dönük kent gelişiminde verimli sonuçlar vermediği ve maddi açıdan büyük masraflar yaratacağı öngörüsüne ulaşmaktadır. Jansen var olan kente fazla müdahale etmeyip çeşitli inşa faaliyetleri ile modern bir görünüş vermeyi tercih etmiştir (Türkyolu Gazetesi, 18 Teşrininası 1937, s.2).

4- Birtakım sebeplerle imar komisyonunda veya belediyenin teknik ekibinde kentin yapım işleriyle ilgilenen kişiler işi bırakabilmektedir. Örneğin İzmit'te belediyenin mimarı istifasını vermiş ve yeniden temini belediyenin faaliyet raporunda acil ihtiyaç kısmına alınmasına rağmen bu konu için uzun süre uğraşılmıştır (Türkyolu Gazetesi, 18 Teşrininası 1937, s.2).

5- İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla imar hareketleri hükümet tarafından durdurulmuş ve İzmit Belediyesi bu imkanlar dahilinde şehre hizmet etmeye çalışmıştır. Kaldırım tamiri ve döşeme, caddeye asfalt serme, mahalle yollarını tamir

[42] "Yamaçtaki Yerleşim" olarak düzenlenen yangın yerinde iki tip 150 adet ev tasarlanmaktadır. Belediyenin bu Kanun sonucu istimlâk ettiği alanda yapacağı konutları memurlara satması plânlanmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 30 Eylül 1936- 1 Nisan 1937).

[43] 1890'larda bu bölgenin odak noktası olan Buğday Meydanı, bir yangın sonrası bütün mağazalarını kaybetmiştir. Bu yangın kenti büyük zarara uğrattığından dolayı halk arasında "Büyük Buğday Meydanı Yangını" olarak hatırlanmaktadır. Meydanın içerisinde bir Yunanlı tarafından inşa edilen Un Fabrikası yanmıştır (Türkyolu Gazetesi, 6 Mayıs 1937).

[44] Tütüncülüğün gelişmesiyle sahil kısmında ve daha içeri bölgelerde yeni mağazalar inşa edilmeye devam etmiştir. Tütün için kullanılan büyük mağazalardan bir tanesi hapishane olarak değerlendirilmiştir. Sahil kısmına belediye tarafından kâgir bir Mezbaha Binası ve bir Un Fabrikası daha yapılmıştır (Türkyolu Gazetesi, 6 Mayıs 1937).

gibi ufak tefek işler yapılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 21 Temmuz 1942, s.1).[45] Bu süreçte belediyeden beklenen asıl görev, Dünya Buhranını mümkün mertebe hububatsız kalmadan iaşe işlerini hallederek atlatabilmektir. Böyle bir zamanda temizliğin ve imar işlerinin halk tarafından kusurdan sayılmasına belediye anlam verememektedir (Türkyolu Gazetesi, 2 Ağustos 1942, s.1).[46]

6- Belediye Başkanı Kemal Öz'ün cüzi bir bütçeyle işleri farklı yollarla halletme metotlarına rastlanmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 18 İkinciteşrin 1942, s.1-2). [47] Belediyenin çalışmaları gazetelerde Üsküdar'la karşılaştırılmakta, İstanbul olmasına rağmen bakımsız kalan semtlerinin olduğundan ve İzmit'in bütçesi dahilinde yaptığı işlerin fena sayılmadığından söz edilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 6 Ağustos 1942, s.1).

7- İzmitliler kentle ilgili şikâyetlerini 'İzmitli' adlı yazılarla gazetede yayınlamaktadır (Türkyolu Gazetesi, 11 Ağustos 1941, s.2).[48]

Genel İtibariyle Diğer İlçe Belediyelerinin Mevcut Durumu

(Adapazarı İlçeyön Kurulu, 1938)'de verilen vaatlerde ve diğer ilçe belediyelerinin vaziyetinden[49] görüldüğü gibi yapılması istenen veya yapılmakta olan öncelikli işler; imar planları, su ve elektrik işleri, çevre düzenleme, yol ve kaldırım çalışmaları, bataklık kurutma, itfaiye ekibi kurma, mezbaha yapımı, rıhtım işleri, mezarlık

[45]Belediye sınırları dışında şehir çöplerinin atılması, kuduz vakası için köpek itlâfı, açık su mecralarının ıslah edilmesi, mezbahadan gelen kokuların giderilmesi, Halkevi ve civarını kirletenlerin cezalandırılması, mahalle içindeki kirli suların önlenmesi bekleyen kent işleridir (Türkyolu Gazetesi, 11 İlkkânun 1941). Fakat bu süreçte sadece gözle görülen bir takım cadde, sokak tamirleri ve inşası bir de yıllardan beri süren rıhtım inşaatı vardır (Türkyolu Gazetesi, 2 Ağustos 1942).

[46] Belediyenin harp yıllarında öncelik verdiği iaşe işlerinde en büyük meselesi ekmektir (Türkyolu Gazetesi, 30 Eylül 1942). Kente zamanında un gelmemesi nedeniyle ekmek sıkıntısı yaşanmakta (Türkyolu Gazetesi, 1 İkinciteşrin 1942), kömür azlığı nedeniyle elektrik kesintileri olmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 24 İkincikanun 1943).

[47] Tekeli Caddesi'ne asfalt yapılma bedeli 87 bin liradır. Bu hizmet borçlanmadan temin edilmiştir. Belediye Başkanı SEKA Fabrikası'nın Sapanca Gölü'nden su getirerek bozduğu yerin caddenin diğer yerleri ile uyum sağlayamayacağını düşünmüş, baştan yapılması gerektiğini söylemiş ve Kâğıt Fabrikası'na bu işi yapmasını kabul ettirmiştir (Türkyolu Gazetesi, 18 İkinciteşrin 1942).

[48] Şehrin önemli mesire alanlarından olan Belediye Bahçesi'nin 'aristokrat' ve 'demokrat' adıyla iki kısma ayrıldığı dikkat çekmekte ve 'demokrat'a ait olan kısmın bakımsız kaldığından şikâyet edilmektedir. Yeni ve düzenli olan 'Aristokrat' kısım şehrin yöneticilerine ayrılan önemli toplantıların yapıldığı yer olarak bilinmektedir. Halk, gazete yoluyla ayrımcılığa bir son verilmesini istemektedir (Türkyolu Gazetesi, 11 Ağustos 1941).

[49] Bknz: (Türkyolu Gazetesi, 23 Eylül 1936), (Türkyolu Gazetesi, 10 Birincikanun 1936), (Türkyolu Gazetesi, 4 Mart 1936), (Türkyolu Gazetesi, 12 Ağustos 1937).

düzenlemesi, pazar yeri düzenlemeleri, kent temizliği işleridir. Yapılaşma işleriyle ilgili büyük kararlar ve inşalar için imar planlarının tamamlanması beklenmektedir.

Fakat mevcut durumda;

1- İlçe belediyelerinin bütçesinin çoğu maaşlara, geri kalanı kanunen mecbur olunan işlere verilmekte, dolayısıyla büyük imar işleri yapılamamaktadır (Türkyolu Gazetesi, 25 Eylül 1941, s.2). [50] Su ve elektrik yokluğu çözülmesi gereken en temel problemlerdir. Karar aşamasında olan projeler için öncelikle arazileri toparlama ve istimlâk etme derdiyle uğraşılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 4 Mart 1936, s.2).

2- Belediyelerin teknik ve idari teşkilatının oluşturulamadığı görülmektedir.[51]

3- İlçelerin kalkınması belediye başkanlarının şahsî başarılarından etkilenmekte, bu nedenle aralarından farklılıklar doğabilmektedir. Örneğin Kandıra bu konuda şanssız bir belediyedir (Türkyolu Gazetesi, 14 Mart 1943, s.1). [52]

4- Belediyeler Bankasından ve ilerleyen yıllarda İller Bankasından kredi alan ilçe belediyelerine rastlanmaktadır. Bunun yanında Adapazarı Türk Ticaret Bankası'nın da belediye işlerine takviye yardımlarda bulunduğu görülmektedir.[53]

5- Kimi zaman il özel idaresinden, merkezden ve kimi zaman halktan belediyelere bütçe aktarımı olabilmektedir.[54]

---

[50] Örneğin Geyve Belediyesi'nde bütçenin çoğunun maaşa gitme meselesi Dâhiliye Vekâletine yazılmıştır (Türkyolu Gazetesi, 25 Eylül 1941).

[51] Yaşanan 1943 yılı Adapazarı ve Hendek depremi esnasında belediye teknik teşkilâtının olmadığı görülmüştür. Adapazarı'nda belediyenin yaşlı bir kalfasından başka elemanı yoktur. Bu bakımdan deprem için kurulmuş olan teknik büro, aynı zamanda belediye fen heyeti görevi görmüştür. (Türkyolu Gazetesi, 23 Ağustos 1944).

[52] Kandıra'nın elektrik ve su ihtiyacı dahi giderilememiştir. Şahsî menfaatlerin açığa çıkmasının sebebi, ilçe ekonomisinin ketencilik ve odunculuk alanında gösterdiği gelişimle açıklanmaktadır. Yöneticilerin bu alanda mevkilerini kullanıp kendilerini kişisel olarak güçlendirdiği söylenmektedir (Türkyolu Gazetesi, 14 Mart 1943). Belediyenin hiç çalışmadığı gazetelere sürekli konu olmaktadır.

[53] İmar politikaları tablosunda gözükmektedir. Ayrıca bankalar bölümünde yerel bankaların kentleşmeye katkısında yapılan tüm yardımlar anlatılmaktadır.

[54] Dönemin valisi, Gebze'de çeşmenin ve su kuyusunun vaziyetini görünce yetersiz olan belediye bütçesine İl Özel İdaresinden takviye yapmıştır (Türkyolu Gazetesi, 22 Temmuz 1936). Kent için büyük ve prestijli işler sağlamasına ve ülke genelinin önemli kültür politikalarından olmalarına rağmen ilin bütçesinden Halkevleri inşaatına, stadyum inşaatına cüzî miktarda paralar ayrılmış, merkezden henüz bununla ilgili özel bir direktif alınmamıştır (Türkyolu Gazetesi, 25 Mart 1937). Bir zaman sonra eski bir Ermeni Mezarlığı olan İzmit Stadı'nın yeniden inşa edilmesi hükümet tarafından uygun görülmüş, merkezden gelen yardımlar, il özel idaresi ve belediye bütçesi ortaklığına eklenmiştir (Türkyolu

Merkezden çıkan kanun ve kararlar, Kocaeli'de yapılan uygulamalar doğrultusunda analiz edildiğinde;

Kent planlamalarıyla ilgili konuların 1930 yılında kanunlaşmasına rağmen, maddi kaynaksızlıktan ve teknik yetersizlikten dolayı başta taşra kent merkezleri olmak üzere kısmen düzenli bir belediye örgütlenmesine ve kent uygulamalarında planlı bir döneme 1935-1936 yılları itibariyle ulaşılmıştır. Belediye Kanunu kabulünden sonra ilk 5 yıl içinde bayındırlık işleri düzenli yapılamamıştır. Çıkarılan kanun hükümleri içerisinde planı yapılmış şehirler ülke genelinde çok azdır. 520 belediye arasından İzmit ilk yapılan planlar arasına girmiştir. Yangın yerlerinin acilen yapılması için Jansen'den planın tamamından önce istenmesi, hükümetin ülke genelinde öncelik verdiği iş olduğunu göstermektedir. Cumhuriyet'in ilanından Jansen'in hazırladığı plan sürecine kadar yangın bölgelerinde yapımlar ve tamirler yok denecek kadar az olup, savaş sırası, öncesi ve sonrası yakılan yıkılan yerlerin çoğu aynı şekilde bırakılmış, alanda büyük bir gelişme gerçekleşmemiştir. Bu dönemde mimar ve mühendislerin taşrada yok denecek kadar az olması nedeniyle, yapılan işlerin kontrollerinde aksamalar ve gecikmeler oluşmaktadır. Kentlerde sistematik bir ilerleme olmazken yöneticilerin azmi üzerinden gelişmelere tanık olunmaktadır.

Merkez ilçe olan İzmit Belediyesi'nin çok dar olarak tabir edilen bütçesiyle (Türkyolu Gazetesi, 30 Eylül 1942, s.1), gerekli yerlerden borç ve yardım alınarak yapılmakta olan hizmetler sırasıyla; su işleri, imar planı, elektrik, şehir içi yollar, rıhtım ve ağaçlandırmadır. Burada İstanbul ve Ankara belediyelerinin vergi paylarının daha büyük ve şirketleşmenin daha çok olmasından dolayı İzmit'in durumu normal karşılanmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 7 Ağustos 1942, s.1). Anadolu'da henüz böyle bir teşkilatlanma gerçekleşmemiştir. Diğer ilçe belediyelerinin bütçesinin çoğu maaşlara, geri kalanı kanunen mecbur olunan işlere verilmekte, dolayısıyla büyük imar işleri yapılamamaktadır. Cüzi bütçeyle yapılmaya çalışılan ilk işler; kente içme suyu getirilmesi ve elektrik verilmesi, sokakların ve yolların düzenlenmesi, mezarlık ve park alanlarının yenilenmesi, mezbaha yapımı ve kentin temizliğidir. Büyük işlerden

Gazetesi, 14 İkincikanun 1937). Belediyesinin bütçe azlığı nedeniyle Kandıra hayırseverlerinin bağışlarıyla ilçeye su tesisatı yapılmıştır (Türkyolu Gazetesi, 23 İkinciteşrin 1944).

imar plânları, fenni su ve elektrik projeleri çoğu ilçede hazırlanamamış, hazırlananlar ise ilçenin bütününe uygulanmamıştır. [55]

2.4.2. Kocaeli il özel idaresi ve il genel meclisi

Karara bağlanan bütçe dahilinde ilgili müdürlükler il daimi encümenine yılın yapılacak işlerini teklif etmekte ve il özel idaresinin inşa ettireceği yapılar nihai karara bağlanmaktadır. Dolayısıyla il özel idarenin, işe ayrılan bütçeyi yönettiği ve bakanlıkların taşra uzantısı olan müdürlüklerin yapı işlerini organize ettiği anlaşılmaktadır.

1- İl özel idaresinin cüzî varlığına rağmen tahsisat alan sağlık, kültür, tarım, veteriner müdürlükleri işlerinin yürümesi için gerekli bütçe tekliflerinde bulunmaktadır. Vilâyet bütçesine bakıldığında genellikle sırayla; maarif, altyapı (yol ve köprü), baytar ve sıhhat işlerine, ziraate para ayrılmaktadır. Eğitim, ilin bütçesiyle yapılan ilk iş kalemi olmaktadır (Şekil 2.1.).

[C] cetveli
[B] cetveline dahil tahsisat kısımlarının geçen sene tahsisatile mukayesesini ve varidata nisbetini göterir.

Nevi muhassasat	938 senesi muhassesatı Lira	K.	937 senesi muhassesatı Lira	K	Varidata nazaran nisbeti Lira	K.	Fazlası Lira	K.	Noksanı Lira	K.
Meclisi umumî ve muhasebei hususiye	252660		233119		25	63	19541		0	
Vilâyetin yol ve köprü işleri	240101		236771		25	29	3330		0	
» maarif »	311264		293244		32	78	18020		0	
» ziraat ve baytarlık işleri	35411		33766		3	73	1645		0	
Vilâyetin sıhhat ve hayır işleri	42560		41250	31	4	48	1309	69	0	
Muhtelif masarif	67377		77158	69	7	09			9781	69
YEKÛN	949373		915309		100		43845	69	9871	69

Şekil 2.1. 1938 Yılı Kocaeli Vilâyeti Bütçesi (Kocaeli Vilayeti Bütçesi, 1938)

[55] Bknz: Bölüm 3.1.1.

İlkokul yapımlarına ve tamirine devam edebilmek için mevcut bütçe şartları okulların lehine iyileştirilmeye çabalanmaktadır. Eğitim işine daha fazla önemli verildiği için İl Genel Meclisinde yol işinin azaltılmasına karar verilmiştir. Maarif bütçesini karşılayabilmek için diğer bütçelerden aktarma yapılmakla beraber özellikle genelde yol işleri yapılan nafia bütçesini eksilten maarif bütçesidir. Gerekçe olarak nafia işlerinin ertelenebileceği fakat her yıl okulların açılmak zorunda olduğu gösterilmektedir (Kocaeli Meclisi, 1932).

Fakat yaşanan İkinci Dünya Savaşı itibariyle mevcut olan öğretmen eksikliği şiddetli bir hal almıştır. Mevcut okullardan kimisi öğretmenleri askere gittiği için kapalı kalmaktadır. Bu sayılarla ancak şehrin % 27'sinin ilkokul ihtiyacı karşılanabilmektedir. Ayrıca okulların tamiri için bütçeye konulan miktar Vekâlet tarafından düşürülmüş ve bu nedenle ancak birkaç okulun ufak tefek tamiri mümkün olmuştur (Türkyolu Gazetesi, 11 Mart 1941, s.3).

Şehrin çeşitli ilçelerinde inşasına başlanan işlerin Vekâletten istenen tahsisatlar gönderilemeyince tamamlanamadığı görülmekte, örneğin yapılmakta olan 62 eğitmenli köy okulu bitirilememektedir (Türkyolu Gazetesi, 11 Mart 1941, s.3).

2- Merkezden öncelik verildiği için Adapazarı'nda ortaokul yapılması işine Vekâletten para beklenmekte ve bu yüzden hükümet konağı işi ertelenmektedir. Hatta Vekâlet tarafından tamamen teminine imkân görülmediği takdirde, ilin fevkalâde bütçesinin okullar inşaatından bir kısım ile hükümet konağı inşaatı için ayrılan paranın eklenmesine karar verilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 25 Mart 1937, s.1).

3- İzmit Ortaokulu'na lise bölümü eklenmesi ve aygır deposu inşası sürekli ertelenmiş, hükümet konağı inşaatı da ertelendiği için spor cemiyetlerinin yardım tahsisatına ilâve yapılmıştır. Adapazarı spor sahasının elverişli olmadığı tespit edilince satılarak tutarı partiye aktarılmıştır. İzmit spor sahasının parti emrine tahsisine karar verilmiştir. Eskihisar'da köy okulu inşaatı bütçe darlığı nedeniyle yapılamayınca ebe maaşına takviyesi yapılmıştır (Türkyolu Gazetesi, 25 Mart 1937, s.1). Bu şekilde birçok örneğe rastlanmaktadır.

4- Altyapı dahilinde yapılan yol işlerinde üç senelik belirli bir iş programı yapılarak merkezleri birbirine bağlayan ve komşu illerle ilişkiyi sağlayan yollarla, Genelkurmay

Başkanlığı tarafından askeri önem üzerine gösterilen birinci kısım yolların inşasına öncelik verilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 14 Mart 1941, s.3). Yol köprü inşa ve tamir işleri umumî muvazeneden nafia bütçesine verilen yardım tahsisatı ve özel idare tahsisatı ile yapılmaktadır. Şehir içi yolları il özel idaresinin bütçesiyle hallolmaya çalışılmakta (Türkyolu Gazetesi, 6 Mayıs 1941, s.1), önemli ana yollar ve köprü inşaları için il bütçesine doğrudan o iş için ayrıca Vekâlet yardımı yapılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 14 Mart 1941, s.3).[56] Yapılan yollar üzerinde gerekli yerlerde ahşap köprüler inşa edilerek geçitler oluşturulmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 15 Temmuz 1935, s.1-3).[57] Yollara ve köprülere vilâyet bütçesi cüzi bir şekilde ayrılabildiği için genellikle köylüler çalıştırılmaktadır (Kocaeli Vilayeti Umumi Meclisi, 1934).

5- İl Özel idaresi tarafından kurutulan bataklıklar olabildiği gibi[58] büyük su işleri doğrudan Nafia Vekâleti tarafından yapılmaktadır. Bayındırlık Bakanlığı Su İşleri Başkanlığına bağlı şube müdürlüklerinden Kocaeli, 17. Şube Müdürlüğü olarak adlandırılmaktadır. Bu müdürlük tarafından büyük bataklık kurutma, kanal açma gibi büyük su işleri yapılmaktadır. Kocaeli'de bu doğrultuda Arifiye Köy Enstitüsü civarındaki bataklıkların kurutulması yine aynı civarda mevcut bazı derelerin ıslahı yapılmıştır (Bayındırlık Dergisi, Ekim, 1946c). Ayrıca Gökçeören Gölü kurutma kanalı inşaatı daha önce yapılmış olan projesine uygun yapılamadığı için tekrar yapılması gerekmiş ve yeni projesine göre tekrar tanzim edilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 14 Mart 1941, s.3).

[56] Nafia bütçesinin toplam 115 bin lira olduğu idare ve diğer masraflar çıktığında yol yapmanın çok zor olduğu söylenmektedir. Şehrin en önemli yolunun Ada-Hendek yolu olduğu söylenmekte, İzmit-Ada yolunda demiryolu olduğu için Ada-Hendek yolunun en işlek olduğu söylenmektedir. 1932 yılında bu yola 50 bin lira ayrılmış ve yolun yapımına 1933'te devam edilmiştir. İzmit-Kandıra yolu, Gebze yolları, İzmit-Derince yolu, Geyve-Taraklı yoluna, Kandıra-Kefken, Karamürsel-İznik, Yalakdere Köprüsü inşaatı, Akyazı-Dokurcun yoluna bütçe ayrılmıştır. Askeri yollarla ilgili şayet askeriyeden emir gelirse yollar programı değişebilmekte, onlara öncelik verilmektedir. Bu nedenle bütçeye 'askeri yollar hariç' ibaresi konmuştur. 1933 yılı bütçesinde belirlenen yollar için üç sene bu tahsisatın aynı şekilde verileceği kararlaştırılmıştır (Kocaeli Vilayeti Umumi Meclisi, 1934).

[57] Bayındırlık Bakanlığı tarafından temin edilen Sakarya Köprüsü'nün betonarme olarak yaptırılması kararının ardından ahşap köprülerin de betonarmeye çevrilmesi için bütçe oluşturulmaya çalışılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 15 Temmuz 1935, s.1-3).

[58] Vilayet dahilindeki bataklıkların kurutulması ile araziler satışa çıkarılıp, bedeliyle iş makinesi alınmaktadır. Bataklık işleri vilâyetin nafia kalemi bütçesiyle yapılmaktadır (Kocaeli Vilayeti Bütçesi, 1938).

6- Ziraat işlerinden şehrin fidanlığı Vekâletten temin edilen yardımlarla il bütçesiyle yapılmaktadır. Şehrin numune fidanlığı 1933 yılında 145 dönüme çıkarılmıştır. (Kocaeli Vilayeti Umumi Meclisi, 1934). Vilâyet Numune Fidanlığının tekamülü için fenni bir aşıhane inşa edildiği gibi buraya masraf yapılmadan su isalesi temin edilmiştir (Kocaeli Vilayeti Umumi Meclisi, 1932). Vilâyet Fidanlığı yetiştirilen fidanlar doğrultusunda gelişmektedir. Vekâletten zirai aletler ve makineler gönderilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 14 Mart 1941, s.3). Vilayet ait fidanlığın masrafları Ziraat Vekâletince karşılandığı takdirde bu işletme bu Vekâlete ait olacağı söylenmektedir (Kocaeli Vilayeti Bütçesi, 1938). Ziraat Vekâletinin kentte doğrudan el attığı işler Tohum Islah İstasyonu, Meyve Islah İstasyonu, Silolar, Zirai Donatım Kurumu gibi büyük işlerdir.[59]

7- Vilâyet bütçesinin baytarlık işlerinde aygır deposu ve sifat istasyonu inşaatları görülmektedir. Sağlık işlerinde yeni hastane yapımına bütçe mümkün olamadığı için hastane ve dispanser tamiratlarına para ayrılmaktadır.[60]

8- 1936 yılında İl Özel İdaresine vilâyet dâhilindeki bilumum bina ve arazinin vergileri verilmiştir. Bu durum il özel idarelerin bütçesinin bir miktar artmasını sağlamış (Türkyolu Gazetesi, 6-13 Mayıs 1936, s.2), fakat bu artış devrolunan memurların maaşlarına, Maliye Vekâletine, Hava Kurumuna ve belediyelere verildiğinden il özel idarelerin yapım işlerine yaramamıştır (Türkyolu Gazetesi, 30 Eylül 1936, s.1). Vilâyet meclislerinde bütçe yetersizliği nedeniyle önemli işlerin kabul olmadığı ve çoğu zaman ertelendiği görülmektedir (Türkyolu Gazetesi, 27 Mayıs 1936, s.1).

9- Yapımı düşünülen işlerle ilgili konular; görüşülmesi, incelenmesi ve onaylanması için ilgili encümene havale edilmektedir. Örneğin Adapazarı Budaklar köyüne okul açılması Maarif Encümenine, Hendek'in elektrik ihtiyacının karşılanması için Belediye'nin İl Özel İdaresi'ne ait borcunun ertelenmesi İl Daimi Encümeni kararının

[59] Derbent'te bir meyvecilik istasyonu açılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 24 Haziran 1936). Ziraat Vekâletinin bildirdiği istasyonun 15-20 hektar büyüklüğünde olacağı ve örnek bahçesiyle fidanlıkları ihtiya edecektir. Ziraat fen memuru ve vali Derbent'e giderek alan tetkik edilmiş ve Maşukiye köyünde uygun yerler seçilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 24 Haziran 1936). Yeniden yapılan ve makineleri Tarım Bakanlığı tarafından yenilenen Derince hububat silosu iki kısımdır ve aktif olarak işlemektedir (Türkyolu Gazetesi, 24 Haziran 1936).

[60] Tüm kalemlerde harcanan bütçenin detaylı incelemesi için bknz: (Kocaeli Vilayeti Umumi Meclisi, 1934), (Kocaeli Vilayeti Bütçesi, 1938), (Kocaeli Meclisi Umumi Zabıtnamesi, 1932). (Kocaeli Meclisi, 1929).

tasdikine aktarılmıştır. Memleket Hastanesi'nin 75 adet yatak sayısına çıkarılması teklifinin Sıhhat Müdürlüğünce talebi Bütçe Encümenine havale edilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 11 Mart 1937, s.1).

Merkezde verilen kararlar ve çıkarılan kanunlar dahilinde yerelde vilayetin yaptığı uygulamalar analiz edildiğinde;

Vekâlet tarafından tamamen teminine imkân görülmeyen acil işlerde, diğer sırada olan işler ertelenerek bütçelerinden aktarım yapılmaktadır. Bütçede ayrılan paralardan ve merkezden gelen yardımın başlığından hükümetin şehirler içinde hangi işe öncelik verdiği tespit edilebilmektedir. İşlere ayrılan ücretlerin yetersizliğinden dolayı bütçe üzerinde yapılacak değişikliklerden sorumlu olan İl Daimi Encümeni tarafından, kurumlar arasında sürekli para geçişi yapıldığı görülmekte ve yapı işlerine ayrılan paraların cüzî olduğu ve yapılamadığı için başka kalemlere aktarıldığı görülmektedir. Bütçeden dolayı genellikle yapı işleri ertelenerek memur maaşları, parti ihtiyaçları ve cemiyet yardımlarına ek yapıldığı görülmektedir. Vekâletten istenilen tahsisatlar verilmediği ve bütçeler kimi zaman düşürüldüğü için inşaatlar çoğu zaman ikmal edilememektedir. Çıkarılan kanunlarla bütçeye zaman zaman yeni gelirler eklense de ilin ihtiyacını karşılamamaktadır.

İl Özel İdaresi bütçesinin yetersiz oluşu merkeziyetçi yönetimin etkisiyle birleşince malî ve idari özerkliğin teoride kaldığı, incelenen Kocaeli örneğinde anlaşılmaktadır. Eğitim genellikle şehir ve köy ilkokulları üzerinden ilerlediği ve il özel idarelerin önemli görevleri arasında sayıldığı için şehir ilkokulları ilin bütçesinde önceliği almakta ve Maarif Vekâletinden sıklıkla takviye sağlanmaktadır. Fakat diğer örgün eğitim okulları, yaygın ve beden eğitimi yatırımlarına ilin bütçesi yetersiz kalmakta, merkezden yardım geldiği takdirde inşasına başlanmaktadır. Altyapı işlerinin takibi ve bütçe takviyesi işin türüne göre değişebilmektedir. Ziraat ve sağlık işlerinde ilin bütçesinden para ayrılamadığı için ancak Vekâletinden gelen yardımlarla yapımlara hız verilebilmektedir.[61] İl özel idaresinin okul görevi kent dahilinde incelense de köy okullarına da el atmaktadır.

[61] Sağlık işlerinde İzmit Memleket Hastanesi için Sağlık Bakanlığı bütçeye yardım etmiş ve projesini göndermiştir (Türkyolu Gazetesi, 5 Nisan 1940).

2.4.3. Kocaeli'de yapılan inşaat ihaleleri

1- Yol, köprü, liman, sulama, bataklık kurutma, kanal açma, temizleme, sulama işleri gibi büyük altyapı işleri Nafia Vekâletinin kentte sıklıkla karşılaşılan görevlerinden olup,[62] ihalesi Türkiye genelinin devamı olarak doğrudan Nafia Vekâletinden veya Nafia Müdürlüğünden çıkmaktadır.[63] Bunun dışında Nafia Müdürlüğünden ihalesi çıkan yapı işleri de görülmektedir.[64]

2- Bazı bataklık kurutma işleri ve il yolları gibi küçük altyapı işleri, hükümet konağı yapımı, hastane yapımı ve tamiri, vilâyet fidanlığı, aygır deposu ve ilkokul inşaatları ve tamiri il özel idarelerinin kentte sıklıkla karşılaşılan görevlerinden olup,[65] ihalesi Kocaeli İl Özel İdaresinden çıkmaktadır.[66]

3- İlkokullar dışında dönemin sonlarında yapımları gözlenmeye başlanan ortaöğretim yapıları Nafia Müdürlüğünden ihaleye çıkmaktadır.[67] Diğer yandan kentte tüm

---

[62] 1939 yılı 3611 sayılı Kanun'da (tbmm.gov.tr.) belirlenen görevleri içerisinden Kocaeli'de en çok uygulananları ele alınmıştır.

[63] Adapazarı Hendek arasında 7 adet betonarme köprü inşaatı (Türkyolu Gazetesi, 28 İlkteşrin 1935), İzmit-Karamürsel-Yalova yolu, Ulaşlı Köprüsü inşaatı (Türkyolu Gazetesi, 20 Birinciteşrin 1942) ve İzmit Liman Dairesi'nin tamiratı (Türkyolu Gazetesi, 21 İkinciteşrin 1942) Kocaeli Nafia Müdürlüğü tarafından ihale edilmiştir. Gölcük'te hükümet binası inşaatı Kocaeli Nafia Müdürlüğü tarafından ihaleye konmuştur (Türkyolu Gazetesi, 2 Eylül 1937). Kocaeli, Nafia Vekâletinin genel su işlerinde bölge olarak '17. Şube Müdürlüğü' olarak geçmektedir. Pamukova'nın Sakarya Nehrinden sulanması ve ıslahı işleri (Türkyolu Gazetesi, 30 Eylül 1942), Arifiye Köy Enstitüsü civarı bataklık ıslahı (Türkyolu Gazetesi, 27 Birincikanun 1944) ve bataklığın kurutulması işi (Türkyolu Gazetesi, 16 Nisan 1943) bu müdürlük kapsamında doğrudan Nafia Vekâleti tarafından ihaleye konmaktadır.

[64] Kocaeli Nafia Müdürlüğü Adapazarı Tohum Islah İstasyonu binası tamiratını ihaleye koymuştur (Türkyolu Gazetesi, 9 Birinciteşrin 1942). Nafia Müdürlüğü tarafından hükümet dairelerinin tamir işi ihaleye çıkarılmıştır (Türkyolu Gazetesi, 10 İkinciteşrin 1944). İzmit Liman Dairesi'nin tamiratı Kocaeli Nafia Müdürlüğü tarafından ihaleye verilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 21 İkinciteşrin 1942).

[65] Gözübüyük (1967)'te tespit edilen görevleri içerisinden Kocaeli'de en çok uygulananları ele alınmıştır. Arifiye'de yapılacak meyve istasyonu binası inşaatı Kocaeli Nafia Müdürlüğü tarafından ihaleye konmuştur. (Türkyolu Gazetesi, 16 Eylül 1937, s.3)

[66] Karamürsel Hükümet Konağı'nın tamiri İlçe Kaymakamlığı tarafından (Türkyolu Gazetesi, 14 Teşrinevvel 1937), İl Özel İdaresi'ne ait İzmit Hükümet binası ve bahçesindeki matbaa binası vilâyet tarafından kiraya verilmek için (Türkyolu Gazetesi, 2 Kânunuevvel 1937), İl Özel İdaresi tarafından kurutulan Adapazarı Gökçeören Bataklığı'nın haritasının yaptırılması işi kurum tarafından ihale olmuştur (Türkyolu Gazetesi, 16 Şubat 1943). İl Özel İdaresi'ne ait nafia ambarları içindeki benzin ve yağ tenekelerinin satışı (Türkyolu Gazetesi, 16 Temmuz 1944), İzmit Gölcük yolunun bir kısmı, İstanbul, Derince, Adapazarı, Kandıra yolları İl Özel İdaresi tarafından ihaleye verilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 18 Şubat 1941). İl Özel İdaresi tarafından Karasu merkezinde yapılacak ilkokul binası inşaatı ihaleye konmuştur (Türkyolu Gazetesi, 18 Birinciteşrin 1944)
Eski Memleket Hastanesi'nin tamiri (Türkyolu Gazetesi, 29 Temmuz 1937) ve yeni İzmit Memleket Hastanesi'nin inşası İl Özel İdaresi tarafından ihaleye konmuştur (Türkyolu Gazetesi, 4 Eylül 1945). Bakanlık Memleket Hastanesi'ne bütçe ve projesini göndermiş, o sayede inşaatı ihaleye verilebilmiştir. İl bütçesiyle yapılması mümkün olamamıştır (Türkyolu Gazetesi, 5 Nisan 1940).

[67] Ortaokullar Kocaeli Nafia Müdürlüğü tarafından ihaleye konmuş ve uygulaması yapılmıştır (Bayındırlık İşleri Dergisi Yönetsel Kısım, 4(3), 1937). İzmit Ortaokulu binası tamirat işlerini Maarif

yapıların Nafia Vekâletinden onaylanarak çıkma zorunluluğu istisnaî bir durum olarak meslekî eğitim yapılarında kaldırılabilmiştir. Ertuğ (1942)'da bahsedildiği üzere bu okulların bir an önce tesisi için proje onayları ve kesin kabulleri alternatif olarak Maarif Vekilliği tarafından yapılabilmektedir.[68]

4- Cadde yolları, kaldırım, lağım, elektrik santrali, rıhtım yapımı, çeşmeler, su kuyuları, elektrik ve su tesisatı, belediye binası ve diğer binalarının yapımı ve tamiri gibi işler belediyelerin kentte sıklıkla karşılaşılan görevlerinden olup,[69] her ilçe belediyesinin kendisi tarafından ihaleye konmakta ve inşaatı yapılmaktadır.[70] İmar planlarının uygulaması yapılmasa da, su ve elektrik fenni tesisat projelerinin uygulamaları, henüz nadir olsa da, belediyenin görevleri kapsamında olduğu için işin sahibi belediyelerdir.[71]

5- Belediyeler bina eksikliğinden doğan zaruretle birlikte kendine ait olan binaları satışa veya kiraya çıkarmaktadır. Vakıflara ait bina kiralama ve satış işlemleri de görülmektedir.[72] Kurumlar mevcut binalarıyla ilgili yaptığı satış ve kiralama

Vekâleti karşılamakta ve ihalesi Nafia Müdürlüğü tarafından yapılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 14 Birinciteşrin, 1944). Kocaeli Nafia Müdürlüğü tarafından Adapazarı Ortaokulu inşaatı ihaleye konmuştur (Türkyolu Gazetesi, 5 Ağustos 1937).

[68] Meslek okullarının ayrı bir müdürlük olarak ilgili kanun kararıyla proje onaylarını ve kesin kabullerini kendi bünyelerinde yapabilmelerinden dolayı İzmit Kız Enstitüsü'nün tamiri Maarif Müdürlüğü tarafından ihaleye konmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 25 Birinciteşrin 1944, s.3).

[69] Gözübüyük (1967)'den tespit edilen görevleri içerisinden Kocaeli'de en çok uygulananları ele alınmıştır.

[70] Kandıra Belediyesi caddelerini, kaldırım ve lağım inşaatını (Türkyolu Gazetesi, 22 Temmuz 1936), (Türkyolu Gazetesi, 17 Haziran 1937) ihaleye koymuştur. İzmit Belediyesi elektrik santrali inşaatını (Türkyolu Gazetesi, 20 Mayıs 1937), Bekirdere ile Bahriye İskelesi'ni birbirine bağlayan yol inşasını (Türkyolu Gazetesi, 20 Birinciteşrin 1942) ve rıhtım işlerini (Türkyolu Gazetesi, 18 Teşrinisani 1937) ihaleye çıkarmıştır. Karamürsel Belediyesi belediye ve elektrik dairesi binalarında yapılacak tadilatı (Türkyolu Gazetesi, 24 Haziran 1941) ihaleye koymuştur. Akyazı Belediyesi, belediye binası ile kaldırım inşası için gerekli olan taş malzemesini ihaleye koymuştur (Türkyolu Gazetesi, 6 Eylül 1945). Adapazarı Belediyesi tarafından Orhan Cami civarında belediyeye ait arsaya bir blok üzerine 20 adet betonarme dükkân inşasını ihaleye konmuştur (Türkyolu Gazetesi, 27 Eylül 1945). Kandıra Belediyesi Koğucak su yolu tamiri ve mezbaha inşaatı ihalesi koymuştur (Türkyolu Gazetesi, 20 Mayıs, 1935). Gebze Belediyesi fenni mezbaha inşaatını münakasaya çıkarmıştır (Türkyolu Gazetesi, 22 Temmuz 1935).

[71] Hendek'te elektrik tesisatı İsviçre şirketinin İstanbul şubesine ihale edilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 12 Ağustos 1937). Karamürsel'e getirilecek Fındıklı Sağlık suyu tesisat işi belediyesi tarafından ihaleye konmuştur (Türkyolu Gazetesi, 22 Temmuz 1936).

[72] İzmit Belediyesi kendine ait olan dükkân, baraka, yazıhane gibi binaları ve eski Türk Ocağını açık teklif usulü ihaleyle çeşitli kurumlara kiraya vermektedir (Türkyolu Gazetesi, 22 Temmuz 1935). Geyve Belediyesi kuruma ait hükümet binası karşısında yer alan 5 odalı, bir kahve, bir dükkân, mutfak ve bahçesi olan otelin satım işini ihaleye koymuştur (Türkyolu Gazetesi, 30 Kanunuevvel 1937). İzmit Belediyesine ait Saat Kulesi'nin altındaki mekânı iki yıl kiraya verme işi ihaleye konmuştur (Türkyolu Gazetesi, 8 Temmuz 1937). Hürriyet, Fevziye, Ortaçeşme, Adalar, Ankara ve İstiklal mevkilerinde bulunan dükkânların kiralanması (Türkyolu Gazetesi, 9 Mayıs 1941), Prosto Rahime Kadın Vakfına ait

işlemleriyle gelirlerini artırarak yeni işlere bütçe hazırlamakta ve imar işlerini devam ettirmektedir.

6- İlgili müdürlükler, işin çeşidine ve büyüklüğüne göre vekâletinden bütçe yardımı alması veya projelerini kendi bünyesinde sağlaması gibi çeşitli gerekçeler sonucu ihalesini kendi müdürlüğünden çıkarabilmektedir. Vakıflar Müdürlüğü, İnhisarlar Müdürlüğü, Devlet Liman İşletmeleri Müdürlüğü, Devlet Demiryolları Müdürlüğü, PTT Müdürlüğü, Gümrük Müdürlüğünün bina işleri genellikle kendi müdürlüklerinde ihaleye çıkarılmaktadır. Bu müdürlüklerin bazısı Nafia Vekâletinin onaylamadığı istisnaî işler grubuna girmektedir. [73]

7- Askeriyeye ait işlerin her aşaması askeriye sınırları dahilinde hallolmaktadır. Milli Savunma Bakanlığı'na ait işler Nafia Vekâletinin kontrol etmediği istisnaî işler grubuna girmektedir. [74]

arsa ve binalarının satışı (Türkyolu Gazetesi, 29 Temmuz 1937), İzmit Vakıflar Müdürlüğü tarafından ihaleye çıkarılmıştır.

[73] Bayındırlık Bakanlığı çalışma alanı dışında kalan kuruluşlar; Milli Savunma Bakanlığı, Devlet Demiryolları ve Limanları İşletmesi Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve bunlara ait yapı işleridir (1935 yılı 2799 sayılı Kanun, tbmm.gov.tr.). İzmit Vakıflar Müdürlüğüne ait hamamın tamir işi (Türkyolu Gazetesi, 12 Ağustos 1937), Fethiye Caddesi'ndeki Vakıflar Müdürlüğü binası ile bitişiğindeki Kimyahane'nin çatı inşaatıyla tamir işi (Türkyolu Gazetesi, 28 Birinciteşrin 1942), Kocaeli İnhisarlar Başmüdürlüğü tarafından Karamürsel İnhisarlar İdare Binası ve Yaprak Tütün Ambarı tamiratı (Türkyolu Gazetesi, 21 İkinciteşrin 1942) Başmüdürlüğün vapur iskelesi civarındaki ambarı (Türkyolu Gazetesi, 24 İkinciteşrin 1942) ihaleye çıkarılmıştır. Kocaeli PTT müdürlüğü tarafından Gölcük'te yapılmak istenen posta ve telgraf binası (Türkyolu Gazetesi, 31 İkincikanun 1941), İzmit Pazar Yeri'ne otomatik telefon binası inşası (Türkyolu Gazetesi, 23 Mayıs 1941), Darıca PTT Binası tamiratı ihaleye konmuştur (Türkyolu Gazetesi, 21 Eylül 1945). İzmit Gümrüğü Başmemurluğu tarafından İzmit Gümrük Binası tamiri (Türkyolu Gazetesi, 14 Şubat 1941), Ziraat Bankası'nın Kocaeli şubesi tarafından İstanbul şubesine ait Kozluk mevkinde bulunan 4 katlı kâgir binanın satışı (Türkyolu Gazetesi, 31 İlkteşrin 1942), Kandıra Mal Müdürlüğü tarafından Kandıra bucaklarından birinde olan Hükümet Konağı'nın tamiri ihaleye konmuştur (Türkyolu Gazetesi, 28 Ağustos 1945). Sahil Sıhhiye İdaresi'nin tamir işi Müdürlüğü tarafından (Türkyolu Gazetesi, 26 Ağustos 1937), Karamürsel Vapur İskelesi ise Liman İdaresi tarafından ihaleye konmuştur (Türkyolu Gazetesi, 21 İkincikanun 1943). İzmit Deniz Satın Alma Komisyonu tarafından bir çift ambarın temel ve döşeme altı inşaatı (Türkyolu Gazetesi, 16 Şubat 1943) ve bir fırın binası inşaatı ihaleye konmuştur (Türkyolu Gazetesi, 15 Birincikanun 1942). Sümerbank Selüloz Sanayi Müessesesi, Müdürlüğü tarafından fabrikada devam eden inşaat işlerinde malzeme satın almak için ihale düzenlenmiştir (Türkyolu Gazetesi, 5 Eylül 1944). Pazar yerindeki yazlık sinema arsası buraya telefon santral binası yapmak için istimlâk edilmiştir. Binanın projeleri Nafia Müdürlüğünce hazırlanmıştır. Aynı zamanda Gölcük'te de bir postane binası inşa edilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 1 Nisan 1941, s.1).

[74] Bayındırlık Bakanlığı çalışma alanı dışında kalan kuruluşlar; Milli Savunma Bakanlığı, Devlet Demiryolları ve Limanları İşletmesi Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve bunlara ait yapı işleridir (1935 yılı 2799 sayılı Kanun, tbmm.gov.tr.).

8- Spor alanları ve yapıları kendi başkanlığı dahilinde ihaleye çıkarılmaktadır.[75]

9- Halkevi ve parti binalarının inşaatları doğrudan parti genel sekreterliği veya il ve ilçe başkanlıklarından ihaleye çıkarılmakta ve inşaat işi parti içinde yapılmaktadır.[76] Halkevi yapımında öncelik tanınan yer için kabul edilen ilk gerekçe, mahallin yardımıdır. Hangi vilâyet daha fazla yardım ederse, o kentin eksiği Parti Genel Sekreterliği tarafından kapatılmakta ve inşa işine başlanmaktadır (Oran, 1940a).[77]

10- Gazetenin genellikle 3. ve 4. sayfalarından kurumların ihale ve ihtiyaçlarıyla ilgili bilgiler takip edilmektedir (Türkyolu Gazetesi).

11- Türkyolu Gazetesi (29 Temmuz 1937, s.3)'nde harp nedeniyle piyasanın vaziyetinden dolayı bina inşaatı ihalelerine talip bulunmadığı, ihale usulleri değiştirilerek tekrar ihaleye çıkarıldığı örnekler tespit edilmektedir Bu süreçte müteahhit bulunamadığı için işlerin yapımı gecikmekte veya fen memurları, kaymakamlar, bucak müdürleri ve jandarma tarafından organize edilip inşa ettirilmektedir. Örneğin İzmit- Kandıra yolu, Adapazarı- Karasu yolu, Sapanca–

[75] Malzemeleri Türk Spor Kurumu Kocaeli Bölgesi Başkanlığı tarafından karşılanan Karamürsel Yüzme Havuzu işinin sadece inşa edilmesi ihaleye konmuştur (Türkyolu Gazetesi, 1 Temmuz 1936). Bu sırada belirli bir bütçe hazırlayan Kocaeli'nin yeni stat projeleri merkezde detaylandırılmış, vilâyete gönderilerek uygulanmaya hazır duruma getirilmiş (Belediyeler Dergisi, Mart, 1938) ve Kocaeli Spor Bölgesi Başkanlığı tarafından ihaleye çıkarılmıştır (Türkyolu Gazetesi, 21 İkincikanun 1941). Beden Terbiyesi Kocaeli Bölge Başkanlığı tarafından şehirdeki spor alanlarının tamir ve yeniden yapım işlerinin ihale işleri yürütülmektedir. İzmit Halkevine tahsis edilen Necatibey Okulu'nun jimnastik salonu tamir edilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 23 İkincikânun 1943). Batmış olan bir deniz hamamı denizden çıkarılıp tamir edilmesi düşünülmüş, fakat çok masraflı olacağından Kumluk mevkiinde yeni bir plaj yapılmasına karar verilmiştir. Plâjın idaresi Spor Bölgesi Başkanlığına verilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 1 Temmuz 1941). Stadyum ihata duvarlarıyla daha önce yapılan ve sellerden dolayı yıkılan duvarların yeniden inşası Beden Terbiyesi Kocaeli Bölgesi Başkanlığı tarafından ihaleye konmuştur. Proje ve evraklar Nafia Müdürlüğünden alınmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 3 Birinciteşrin 1942).

[76] Karamürsel CHP binası CHP inşaat komisyonu tarafından ihaleye konmuştur. İhale belediye salonunda yapılmıştır (Türkyolu Gazetesi, 22 Temmuz 1936). CHP'ye ait sinema ve bilârdo salonları CHP Başkanlığı tarafından kiraya verilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 11 Teşrinisani 1937). CHP Genel Sekreterliği Adana, İzmit, Kayseri, Çankırı binalarının mobilya işlerini aynı anda ihaleye koymuştur (Türkyolu Gazetesi, 16 Ağustos 1941) CHP binası CHP Kocaeli Vilâyet İdare Heyeti Reisliği tarafından kiraya verilmek üzere ihaleye konmuştur. İhale yeni binada yapılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 17 Eylül 1941). CHP Kocaeli Vilâyeti İdare Heyeti yeni binanın ikinci kısım inşaatını ihaleye koymuştur (Türkyolu Gazetesi, 24 Eylül 1941). CHP binası içi sahne kısmı ahşap döşeme işi CHP Kocaeli Vilâyet Heyeti tarafından ihaleye konmuştur (Türkyolu Gazetesi, 25 Eylül 1941). Karamürsel CHP Reisliği tarafından Karamürsel Parti ve Halkevi Konağı ikmal inşaatı ihaleye konmuştur (Türkyolu Gazetesi, 17 Birincikanun 1942).

[77] Çoğu ilçede ve bucakta olduğu gibi keşif bedelinin önemli bir kısmı mahalli yardımlarla sağlanmaktadır (BCA, 490-01-1750-1108-1). Örneğin Gölcük'te, toplumsal ihtiyacı karşılamak üzere Halkevi inşası planlanmakta, başta belediye olmak üzere mahalli idarelerin Halkevi tesisine yardım ettiği ve arsa sahibinin yeri hibe ettiği anlaşılmaktadır (BCA, 490-01-1747-1095-1).

Kalaycı yolu yapımında sorumlu olanlara ait 1936 yılı iş programı yayınlanmış ve işi yapacak köylerin isimleri ve köyden kaç işçi geleceği, araçlı mı geleceği, yola bakan fen memuruna nerelerden taş nakli yaptırılacağı ve işçiyi sevk edecek memurlar bir tablo halinde yazılmıştır. Köylerden geleceklerin genelde araçlı gelmesi istenmekte, derelerden ve ocaklardan taş nakli yaptırılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 4 Mart 1937, s.4).

12- İhaleler sonucu bina yapımını kontrol eden ve geçici kabulünü yapan genellikle nafia müdürlükleridir.[78] Diğer yandan inşaat sürecinde yapı türünün merkezdeki ilgili kurumlarınca merkezden teknik eleman takviyesi alınmakta veya ayrıca merkezden gelinerek kontrolü yapılmaktadır.[79]

13- Çeşitli kredilerle sağlanan büyük sanayi yatırımları yabancılara ihale edilmekte, yerleşkelerde kalan küçük işler kendi bünyesinde kurulan inşaat ve montaj müdürlükleri ile inşa edilmektedir.[80] Özel girişimlerle tesis edilen ve bazısına sanayi teşviki ile bütçe verilen sanayi yapılarının kim tarafından projelendirildiği ve uygulandığı tespit edilememiştir.

[78] Sapanca Bayındırlık Şirketi yapmakta ve Nafia Müdürlüğü kontrolünde geceli gündüzlü çalışılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 19 Ağustos 1941). Yeni stat Nafia Müdürlüğü tarafından yapılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 14 İkincikanun 1937). Hendek Halkevi inşaatının proje ve evraklarını Nafia Müdürlüğünden veya Parti Reisliğinden alınması (Türkyolu Gazetesi, 6 Temmuz 1944) yapım aşamasını birlikte yürüttüklerini doğrulamaktadır.

[79] Bahçecik köy yolları için inşaatın güzergâh tayini ve işi kontrol edecek bir fen memuru istenmesi Başmühendise havale edilmiştir (Kocaeli Vilâyeti Umum Meclisi, 1934). İzmit ve Adapazarı'nda yapılacak spor stadyum ve sahalarının yerlerini tetkik etmek için CHP Yönetim Kurulu üyesi mühendis Mithat Bey gelmiştir (Türkyolu Gazetesi, 11 Mart 1937). CHP mimarı Sabri Oran, İzmit Halkevinin geçici kabulünü yapmıştır (490.01 Yer kodu:1749.1103.1.). 1940 yılında CHP Umumi İdare Heyeti Müşavir Mimarı Salim Umay inşaatın gidişatını kontrol etmiştir (Türkyolu Gazetesi, 6 Şubat 1940). Kentte meyve ıslah istasyonları kurulmaktadır. Bu yerin belirlenmesi için Ziraat Bakanlığı fen müşavirlerinden ve Yüksek Ziraat Okulu meyvecilik, bağcılık ve bahçıvancılık profesörlerinden Gulaysbeg? ve başasistanı Bay Nail İzmit'e gelmiştir (Türkyolu Gazetesi, 10 Birincikanun 1936).

[80] SEKA ise 1934 yılında Sovyet tarzı sanayi planı dahilinde, inşaat planlarının Gutchoffnungshütte (G.H.H.) firmasına verilmesi sonucunda Almanya yardımıyla inşa edilmiştir (Kocabaşoğlu ve vd., 1996). Çelik konstrüksiyon dışında kalan inşaat işleri bünyesindeki İnşaat İdare-i Fenniyesi'ne ihale edilmiştir (Binici, 2012).

Tablo 2.4. Taşra teşkilatlanmasında bina türlerine göre yapılan görev dağılımı

Yapı Türü	İşin Taşradaki Sahibi ve Yapımını İhale Eden	Bütçenin Tamamı veya Bütçe Yardımı	Projelendiren	Onaylayan	Kontrol Eden
İlkokul	İl Özel İdaresi	İl Bütçesi	Maarif veya Nafia Vekâleti	Nafia Vekâleti	Nafia Müdürlüğü
Ortaokul, Lise	Nafia Müdürlüğü	İl Bütçesine Vekâlet Yardımı	Maarif veya Nafia Vekâleti	Nafia Vekâleti	Nafia Müdürlüğü
Meslek Lisesi	Nafia Müdürlüğü veya Maarif Müdürlüğü	İl Bütçesine Vekâlet Yardımı	Maarif veya Nafia Vekâleti	Nafia veya Maarif Vekâleti	Nafia Müdürlüğü
Hastane	İl Özel İdaresi	İl Bütçesine Vekâlet Yardımı	Sağlık veya Nafia Vekâleti	Nafia Vekâleti	Nafia Müdürlüğü
Vilâyet Fidanlığı veya Aygır Deposu	İl Özel İdaresi	İl Bütçesi	Ziraat veya Nafia Vekâleti	Nafia Vekâleti	Nafia Müdürlüğü
Tohum Islah İstasyonu, Meyve Islah istasyonu, Silo	Nafia Müdürlüğü	Ziraat Vekâleti	Ziraat veya Nafia Vekâleti	Nafia Vekâleti	Nafia Müdürlüğü
Su ve Elektrik İşleri	Belediye	Belediye Bütçesine Belediyeler Bankası (İller Bankası) yardımı	Belediyeler İmar Heyeti	Nafia Vekâleti	Nafia Müdürlüğü
İmar Plânları	Belediye	Belediye Bütçesine Belediyeler Bankası (İller Bankası) yardımı	Belediyeler İmar Heyeti ve Yapı İşleri Genel Müdürlüğü	Nafia Vekâleti	Nafia Müdürlüğü
Halkevleri, Parti Binaları	CHP İl Başkanlığı veya İlçe Başkanlığı veya Genel Sekreterliği	İl Bütçesine Parti Genel Sekreterliği Yardımı	Parti Genel Sekreterliği	Nafia Vekâleti	Nafia Müdürlüğü
Stadyum, Yüzme Havuzları, Spor Salonları	Beden Terbiyesi Kocaeli bölge başkanlığı	İl Bütçesine Beden Terbiyesi Kocaeli Bölge Başkanlığı Yardımı	CHP'ye ait Türk Spor Kurumu ve sonrasında Başkanlığına ait Mimarî Büro	Nafia Vekâleti	Nafia Müdürlüğü
Hükümet Konağı	İl Özel İdaresi Nafia Müdürlüğü	İl Bütçesi	Nafia Vekâleti	Nafia Vekâleti	Nafia Müdürlüğü
Ana Yollar, ve Büyük Su İşleri gibi Büyük Alt Yapı İşleri	Nafia Müdürlüğü Nafia Vekâleti	Nafia Vekâleti	Nafia Vekâleti	Nafia Vekâleti	Nafia Müdürlüğü
Demiryolları	Nafia Vekaleti	Nafia Vekâleti	Nafia Vekâleti	Nafia Vekâleti	Nafia Müdürlüğü
İl Yolları ve Küçük Bataklık Kurutma gibi Küçük Altyapı İşleri	İl Özel İdaresi	İl Bütçesi	Nafia Vekâleti	Nafia Vekâleti	Nafia Müdürlüğü
Cadde Yolları, Kaldırım, Mezbaha, Çeşme, Belediye Binası gibi belediye görevleri	Belediye	Belediye Bütçesi	Belediye	Nafia Vekâleti	Nafia Müdürlüğü
PTT Binası	Ptt Müdürlüğü	İl Bütçesine Genel Müdürlük Yardımı	Ptt veya Nafia Vekâleti	Nafia Vekaleti	Nafia Müdürlüğü
Askeri Binalar	Askeriye	Askeriye	Askeriye	Askeriye	Askeriye

Tablo 2.4.'te kentte en çok karşılaşılan yapı türleri ele alınmış, merkezde çıkarılan kanunlardan, alınan kararlardan ve Kocaeli'deki ihale örneklerinden yorumlanarak hazırlanmıştır. Nafia Vekaleti dışında projelendirilenlerin proje işleri kendi bölümleri dahilinde ayrıca anlatılmıştır. İstisnai durumlar olabilmekle birlikte genellikle böyle bir teşkilatlanma mevcuttur.

İşlerin dağılımında bütçe durumuna göre karışıklıklar ve değişiklikler yaşandığı anlaşılmaktadır. Anlatılanları fiili olarak örneklendirmek, karmaşık olan görev ağını anlamayı kolaylaştıracaktır;

İzmit Memleket Hastanesi inşası İl Özel İdaresi tarafından ihaleye konmuş (Türkyolu Gazetesi, 4 Eylül 1945, s.3), Sağlık Bakanlığı bütçeye yardım etmiş ve projesini göndermiş (Türkyolu Gazetesi, 5 Nisan 1940), ildeki Nafia Müdürlüğü inşa kontrolünü yapmış, Nafia Vekâletinden kontrol için fen memurları göndermiştir. İl bütçesiyle yapılması mümkün olmasa da Vekaletten gelen ek bütçe ilin sağlık işleri bütçesine eklenmiş ve dolayısıyla İl Özel İdaresi işin ildeki sahibi yani sorumlusu olmuş ve işi müteahhit firmaya ihale etmiştir.

Dolayısıyla ihale örneklerine kanunlarda mahalli idarelere ve bakanlıklara verilen görevlere bakılarak yapılan tespitlere göre;

İşin ildeki sahibinin taşra müdürlükleri ve Kocaeli İl Özel İdaresinin olduğu inşa işlerini; yerinde Nafia Müdürlüğü kontrol etmekte, bütçesini Kocaeli Valiliği vermektedir. Bütçeye ve kontrol durumuna göre değişen gerekçelerle ihaleler, işin ildeki sahibi sıfatıyla İl Özel İdaresi tarafından,[81] Nafia Müdürlüğünden veya ilgili müdürlüklerden çıkmaktadır. Müdürlüklerin çıkardıkları işler il özel idaresinin bütçesiyle yapılmakla birlikte ayrıca bakanlıklardan kontrol personeli, bütçe ve proje gibi takviyeler alınabilmektedir. Tablo 2.4.'te bütçe yardımı aldığı gözüken yapı birimlerinin inşa edilebilmesi il bütçesiyle mümkün olmamakta ve doğrudan o işe özel büyük bir vekâlet yardımı olmadan başlanamamaktadır. Tablo 2.4.'te il bütçesi yazan işler genellikle ilin kendi bütçesiyle idare edilebilmekle birlikte bazı durumlarda vekalet takviyeleri de alabilmektedir.

[81] İlin bütçesi ve taşra idari örgütünün yapım işleri il özel idareleri tarafından yönetildiği için ihalenin sahibi İl Özel İdaresi yerine Kocaeli Valiliği veya ilçe kaymakamlıkları olarak yazılabilmektedir.

Sonuçta il özel idaresinin bütçesi ilin bütçesi olup kurum, taşra teşkilâtının yapacağı hizmetlerin bütçelendirilmesi ve uygulanmasını düzenleme mercisi gibi tanımlanabilmektedir. Yaptığı binaların uygulamasında proje ve kontrol desteğini çoğunlukla Bayındırlık Müdürlüğünden, proje desteğini ilgili diğer müdürlüklerden de sağlamakta, dolayısıyla mali gücü ve karar yetkisindeki bağımlılıkları bakanlıklarla birlikte hareket etmesini gerektirmektedir. Her ne kadar ilin en yetkilisi olarak il özel idareleri inşaat işlerini kontrol altında tutmaya çalışsa da yapım ve proje aşamasında en etkin olan Nafia Vekâleti taşrada gücünü belli etmektedir.

İhaleye başvuran kişi işle ilgili tüm bilgilere basın aracılığıyla, işlerin keşif, proje ve evraklarına genellikle Nafia Müdürlüğünden, ilgili müdürlüklerden veya Valilikten ulaşabilmektedir.[82] Fakat işi yapacak usta ve işçi eksikliğinden dolayı işi yüklenen firmalara köylülerden destek verilmektedir. Hatta özellikle büyük işleri özel sektör yokluğundan devlet hallettiği için devlet görevlileri tarafından işçiler ve malzemeler gibi tüm yapım süreci organize edilmektedir. Özetle işin müteahhiti de devletin kendisi olabilmektedir. İşleri herhangi bir firma olmadan kendisi doğrudan uygulattığı gibi yerel bankalar, mahalli idareler ve vekalet ortaklığıyla kurulan müteahhit firmalarla aracılığıyla da yapmaktadır.[83]

Mahalli idarelerin ve taşra teşkilatlanmasının kentle ilgili faaliyetlerinin dışında köylerin, ilçe ve bucak merkezlerinin tamamında yaşayan halkın il yöneticilerinden beklediği hizmetler CHP Dilek sistemi sayesinde ortaya konabilmektedir.

2.5. Kocaeli CHP Kongreleri ve Dilek Sistemi

CHP Kurultaylarında parti-devlet bütünleşmesinin kendisini en iyi gösterdiği uygulamalardan biri dilek sistemidir. Halkın CHP bucak, kaza ve vilâyet kongrelerine sunduğu dilek ve istekler, Büyük Kurultay zamanında merkeze Parti Genel Sekreterliğine aktarılmaktadır. CHP İdare Heyeti ülkenin pek çok noktasından gelen bu dilek ve istekleri, Kurultay başlamadan önce inceleyip bazı kriterlere göre tasnif ederek, Kurultay'da görevlendirilen Dilek Encümenine iletmektedir. Parti

[82] Gazetenin ihale haberlerinin sonunda bu bilgilere ulaşılabilmektedir.
[83] Örneğin Kocaeli Halk Bankası'nın ortak olduğu Sapanca Gölü ve Civarı Bayındırlık ve Türk Anonim Şirketi; Kocaeli İl Özel İdaresi, Sapanca ve Adapazarı Belediyeleri, Nafia Vekâleti ve bankanın verdiği sermayelerle kurulmuştur (Türkyolu Gazetesi, 16 Kanunuevvel 1937).

Kurultayında bakanların toplanması ve yapılacak bazı işlerin görüşülüp karara bağlanması, parti-devlet bütünleşmesini açıkça ortaya koymaktadır. Tek parti döneminde, halkın yönetimden soyutlanması sonucunda ekonomik ve sosyal isteklerini merkeze, mahalli yöneticilere ve siyasal kuruluşlara iletemediği eleştirilerine karşılık, CHP dilek sistemi ile halkı önemsediğini göstermekte, sınırlı da olsa bir demokrasi platformu oluşturmaktadır (Mutlu, 2013).

Her ne kadar halk dileklerinin yapılan kongrelerde toplanarak en ücra makamdan üst makama doğrudan iletilmesi amaçlansa da; istekler öncelikle il bazında önem arz etmekte ve çalışılmaktadır. Bu toplantılar il basamağı dışında ilçe, bucak, köy ve mahalle/ semt ocak kongreleri olarak düzenlenmektedir. Tüm kongrelerin sonucunda belirlenen dilekler il dilekleri altında toplanarak, il örgütünden seçilen delegeler ile Kurultaya sunulmaktadır.[84]

Tek parti döneminin yereldeki uygulamaları ayrı kurumlar tarafından ele alınsa da, kentin valisi, parti başkanı ve belediye başkanının aynı kişiler olması nedeniyle meclislerde ve kongrelerde alınan her karar birbirinin devamı niteliğindedir. Kocaeli Valisi Hamit Oskay aynı zamanda parti başkanıdır. İlbay ve CHP Başkanı olan Oskay, fırka öncülüğünde köy gezilerine çıkmakta (Türkyolu Gazetesi, 13 Mayıs 1937, s.2) ve bütün parti kongrelerine katılmakta, ilçe yönetim kurullarını ziyaret etmektedir (Türkyolu Gazetesi, 26 2. Teşrin 1936, s.1).

CHP Kocaeli İl Kongrelerinde vali başkanlığında 59 asil ve 2 yedek üyeyle toplanılarak kent tarafından istenen dilekler çalışılmaktadır. Düzenlenen kongrelerde yönetim kurulunun raporu okunduktan sonra parti üyeleri tarafından beşer kişilik hesap, bütçe ve dilek encümenleri oluşmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 31 Birincikanun 1936, s.1-3). Fırka kongrelerindeki dilekler Valiliğin İl Daimi Encümeninde incelenerek İl Genel Meclisine gönderilmektedir. Mecliste bütçeye uygun olan ve kanunen yapılması aslolan işler dikkate alınmakta, diğerleri elenmektedir (Kocaeli Vilâyeti Umumi Meclisi, 1934).[85]

---

[84] Dilek sistemi ve CHP'nin taşra örgütlenmeleri konusunda detaylı bilgi için bknz: (Mutlu, 2013), (Uyar, 2000).

[85] İl Daimi Encümeninin bütün işleri ilgili makamlarda bütçe uygunluğunu inceletmeden meclise gönderdiği Kocaeli Vilâyeti Umumi Meclisi (1934) toplantılarından anlaşılmaktadır. Meclise sadece bütçe uygunluğu olanların meclise gönderilmesi beklenmektedir. Çünkü İl Genel Meclisinde tüm

Kocaeli'de yapılan il, ilçe, bucak, köy ve mahalle/semt ocak kongrelerine gelen dilekler analiz edildiğinde; [86]

1- Tek Parti Dönemi'nin uyguladığı dilek sistemi dâhilinde parti tarafından yapılan dilek encümenleri aracılığıyla kentin o dönemdeki eksikleri ortaya konmaktadır. Bu

ihtiyaçları yapmaya kalktığında 10 milyon lira bütçe gerektiği söylenmektedir ki bu da o dönem için imkânsız bir durumdur. Diğer yandan parti kongrelerinden gelen dileklerle ve ilçelerden gelen ihtiyaç programlarının neredeyse aynı olduğu görülmektedir (Kocaeli Vilâyeti Umumi Meclisi, 1934).

[86] Kongrelerde köy yolları isteklerine kadar tüm yolların inşası gerçekleştirilemese de ildeki bazı önemli yolların yapılması için çareler aranmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 11 Şubat 1935). Okul inşası, yol yapımı, bataklıkların kurutulması, su getirilmesi, bazı köylerin sıtma mücadelesi hudutları içine alınması, kapatılmış köy okullarının açılması, bazı yerlerde üç sınıflı okulların beş sınıfa çıkarılması, bucak merkezlerinde yatılı okullar yapılması, köylerde pratik ebelerin okutulması kongre istekleri arasındadır. Elektrik, kaldırım, çeşme yapılması, Balaban Suyu'nun getirilmesi, sokakların gece ve gündüz temizlenmesi, eski tulumba teşkilâtının yeniden yapılması, elektrik fiyatının düşürülmesi, Çenesuyu'nun ucuzlatılması, İzmit tütünlerinin yerinde işletilmesi, seyyar yangın tulumbası temini, İzmit'te lise açılması konuşulanlar arasındadır (Türkyolu Gazetesi, 4 Birincikanun 1935). Köy okullarının inşası ve tamiri, Adapazarı İzmit ve Karasu'da yeniden yapılması istenen ilkokullar, Yukarıpazar'da kirada bulunan eski okulun parti ocaklarına verilmesi ve yeni okul yapılması, İzmit Ortaokulu'nun öğrenci ücretlerinin indirilmesi, bahçesinin genişletilmesi, pirinç ekiminin durdurulması istenmektedir. İzmit Hapishanesi'nin ıslahı, Necatibey Okulu'nun hastane olması, İzmit'te hükümet konağı yapılması, İzmit tütünlerinin İzmit'te işletilmesi tespit edilen istekler arasındadır. Zirai ve hayvancılık isteklerinde; göçmenlerden artan arazilerin tarlası olmayan köylülere, yerli halka borçlanma usulüyle verilmesi, Darıca'da boş olan yerlere ve evlere göçmen yerleştirilmesi, Gebze'de bir şarap fabrikası yapılması, Karasu'da vapur işletilmesi ve adliye teşkilatının yapılması, okulların düzenlenmesi, Karasu'da bir hükümet doktoru ve eczane açılması yine dilekler arasındadır. Parti için bina yapılması, vapur duraklarının artırılması, spor sahasının modern teçhizatla düzenlenmesi, bazı mevkilere istasyon binası yapılması, İzmit ve Adapazarı Hastanesinin tevzi edilmesi, banliyö hattının İzmit'e kadar uzatılması, İzmit İstasyonu'na yolcu binası yapılması, Orhan Cami'nin tamir edilmesi belirlenen diğer dileklerdir (Türkyolu Gazetesi, 31 Birincikanun 1936). Örneğin dileklerin en mantıklı bulunanlarından biri de İzmit'e Halkevini çatısı içine alacak bir fırka binası yapılmasıdır (Türkyolu Gazetesi, 11 Şubat 1935). CHP İzmit Köy Ocaklarının dilekleri şunlardır; eski Bağdat yolunun yapılması, Derince yolunun ikmali, köy yolları için taş ocaklarından taş verilmesi, fakir köylülere ilaç verilmesi, köy yolları için İl Özel İdaresinin taş ocaklarından taş verilmesi, köy yollarının ana yola bağlanması, bazı köylere posta ve telgrafhane açılması, Ziraat Bankasından avans verilmesi, bazı köylere su gelmesi için İl Özel İdaresinin yardım etmesi, okulsuz köylerde okul açılması ve olanlarda beş sınıflı yapılması gibi inşaat işleridir (Türkyolu Gazetesi, 4 Birincikanun 1935). Kocaeli'nin merkez ilçesi olan İzmit'e bağlı köy ve mahalle ocaklarına gelen istekler; Orman Kanunu'ndan ormanlara 5 km mesafedeki köylerin yararlanması, ormanların köy ve ilçeler içinde kullanımının paylaştırılması, okulsuz köylere okul inşası ve olanların tamiri, Derince'ye bir spor alanı, köylüye ziraat alanının verilmesi, çeşitli ziraat işleri, köy yolları ile ilgili işler, Tohum İstasyonu'nun genişletilmesi ve ona doğru bir yol açılması, arazi olmayanlara arazi, tapusu olmayanlara tapu verilmesi, köylülere yaptırılacak yollar ve köprüler, köy kredi kooperatifleri teşkil edilmesi, çeşme ve kaldırım yapılması gibi uygulamalardır (Türkyolu Gazetesi, 30 Kanunuevvel 1937). Kandıra'da parti dileklerinde bayındırlık işleri olarak her bucak merkezinde beş sınıflı bir yatılı okul yapılması ve Köy Kanunu gereğince köy yollarının yapımı vardır. Ağva- Kandıra-Adapazarı yolunun yapılması, köy oluşumları, köy birleştirmeleri, köylerin tevhidi, Akçaova tütünlerinin İzmit'e nakledilmesi, bazı köylerin sıtma mücadelesine ilhakı, Kandıra Dispanseri'ne doktor gönderilmesi, pamuk ekilmesi gereken köylerle ilgilenilmesi, sulak alanlara kanal açılması, bazı köylere arazi eklenmesi, Kandıra'ya su getirilmesi, fidan verilmesi, hayvan işleri, tapu işlerinde kolaylık gösterilmesi, İntifa Kanunu'ndan tüm köylerin istifade etmesi, yolda bedenen çalışanların köy yerine başka yerde çalışıyor gösterilmesi ve tütün ambar kirasının affıdır (Türkyolu Gazetesi, 26 2. Teşrin 1936).

dileklerin tespit edilip yapılmasına karar verilmesi hepsinin uygulandığı anlamına gelmemekte, çoğu gerçekleşememektedir.

2- Kongrelerde belirtilen dilek ve isteklerde en çok yol konusu üzerinde durulmaktadır. Kocaeli Vilâyeti Umumi Meclisi (1934) raporlarında köy yollarıyla ilgili çok fazla dilek olduğu görülmekte fakat bu konu vilâyet bütçesinin asıl görevi olmaması nedeniyle reddedilmektedir.

3- Köylere okul yapılması ve mevcut okulların büyütülmesi istekleri azımsanmayacak kadardır. Türkyolu Gazetesi (11 Şubat 1935, s.1-3)'ne bakıldığında vilâyet bütçesinin üçte ikisinin eğitim ve kültür işlerine kullanıldığı fakat bütün işlerin tamamlanmasının mümkün olmadığı belirtilmektedir. Fakat buna rağmen Kocaeli'nin Türkiye geneline göre eğitim ve kültür işlerinde iyi durumda olduğu söylenmektedir (Türkyolu Gazetesi, 11 Şubat 1935, s.1-3).

4- CHP, parti kongrelerinde iletilen kentle ilgili genelde sorunlu ve kararsız kalınan dileklerin istişare edilmesi veya onaylanması üzere ilgili kurumlara yazılmaktadır.[87]

Mahalli idarelerden belediyeler, kurulduğu belediyenin sınırları itibariyle ilçe merkezleri dahilinde uygulamalar yapmaktadır. İl özel idareleri ilgili kanunlar gereği her ne kadar il sınırları içerisinde köylere de el atmaya çalışsa da, yapılan ihalelerin neredeyse tamamının ilçe merkezlerindeki yapılaşmayla ilgili olduğu görülmektedir. CHP dilek sistemi uygulamasından köylerle ilgili başta okul ve yol olmak üzere pek çok ihtiyacın olduğu görülse de hepsine cevap vermek mümkün olmamaktadır. Fakat köylerde birtakım uygulamalar yapılabilmesi ve kontrolün sağlanabilmesi için bazı örgütlenmelerin olduğu tespit edilmektedir.

[87] Orhan Cami mevzusu Evkaf Müdürlüğüne yazılmıştır. İzmit civarında pirinç ekilmemesi Genel Müdürlüğüne yazılmıştır. İzmit Ortaokulu bahçesinin genişletilmesi ve ücretlerin indirilmesi konusu Vekâletine yazılmıştır. İstasyon yapılması meselesi Genel Müdürlüğüne yazılmaktadır. Hastaneler meselesi İl Genel Meclisine havale edilmiştir. Necatibey Okulu Vilâyet arzına, banliyö hattı için Genel Müdürlüğüne yazılmıştır. Köy okulları İl Genel Meclisine havale edilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 31 Birincikanun 1936). Bütün belediyelerin asrî mezarlık yapma işi kongrelerin dilekleri arasındadır (Türkyolu Gazetesi, 11 Teşrinisani 1937).

2.6. Kocaeli Taşra Örgütünün Köy Çalışmaları

1- Kocaeli Valisi, köylerin genel durumuyla ilgili bilgi sahibi olmak ve onlara belirli bir yol planı çizebilmek için öncelikle her köyden belli başlı soruları yanıtlamasını istemektedir.[88]

2- Halkevi Köycülük Şubesinin[89] faaliyetleri görülmektedir.

3- CHP köy ve mahalle ocakları ile CHP ilçe ocakları tarafından yapılan kongrelerde belirtilen dileklerden köylerin zaruri ihtiyaçları tespit edilmektedir. [90]

Köylerden gelen inşaat istekleri köyün çeşidine göre değişmektedir. Büyük köy, mahalleli köy, küçük köy, divan teşkilatlı köylerin istekleri farklı olduğu için parti kongrelerinde dilek konuları konuşulurken isteklerin hangi köyden geldiğine dikkat edilmektedir. Bir köyün isteğinin tek tipe çevrilmesi ve köylerin yeniden inşasının çok dikkatli yapılmaması daha büyük zararlara ve karışıklığa yol açmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 28 İkincikanun 1937, s.1).

4- Köylerle ilgili ihalelerde İl Özel İdaresi'nin ve 'Köyler Birliği'nin uygulamaları ile İskân Müdürlüğü tarafından ihale edilen göçmen evi işleri bulunmaktadır.

---

[88] Köy nüfusu, alanı ve merkeze uzaklığı, köyün bütçesi, görevlilere verilen ücretler, köyün ve köylünün zirai ve ticari vaziyeti, halkın gelir kaynağı, yolların durumu, okul mevcudiyeti ve durumu, sınıf, öğretmen ve öğrenci sayısı sorulmaktadır. Su kaynağının durumu ve köye mesafesi, köy odası yoksa ihtiyar heyetinin nerede toplandığı, bataklığın varsa köye olan mesafesi, köyde hamam veya çamaşırlığın, abdesthanelerin mevcudiyeti, mezarlığın konutlara mesafesi ve istinat duvarının varlığı, idari işlerle ve muhtarın okuryazarlığı hakkında bilgiler istenmektedir (Türkyolu Gazetesi, 5 Ağustos 1935).

[89] Şubenin köylere geziler düzenleyerek tuttukları raporlarda yapılması gereken işler belirtilmektedir. Raporlarında İzmit'te yapılması belirtilen işler; köy yolları, köy okulları, köy suları, kredi ve kooperatifler, köy okuma odaları, köy sağlık revirleri, köy ecza dolapları, köy mezarlığı, köy spor ve anıt meydanları, numunelik köy evleri, tavuk, arı, fidan istasyonları, köye kitap ve gazete göndermek, köyde tüketilen ürün ve malzemelerin satışını temin etmek, her köye bir radyo almak, köyü elektriğe kavuşturmak, büyük ve küçük tüm köylere seyyar sinema göndermek, köylü ve şehirliyi birbirine sevdirmektir. Şube, köy gezileri dışında Halkevinde köylü günleri yapmakta ve kente inen köylülere, Necatibey Salonu'nda geneli ziraatle ilgili sunumlar göstermektedir (Türkyolu Gazetesi, 11 Mart 1937). İzmit Çayırköy köyü Halkevi Köycüler Şubesinin gezi yaptığı köylerden biridir. Köye giden heyette doktor, sağlık memuru, ziraat uzmanı, baytar ve ormancı bulunmaktadır. Şube divanların ortasında bir köyü buluşma noktası olarak belirlemekte, yakınında bulunan bütün köyler oraya toplanmaktadır. Tüm köylerin hastaları buraya gelerek tedavi edilmektedir. Çayırköy Okulu'nun yanında bir meyve bahçesi yapılmaya karar verilmiştir. Köyün suyu ve temizliği ile ilgili görüşmeler yapılmış ve toplantı sonrası alınan kararlar her köyün kaderinde olduğu gibi muhtar öncülüğünde köylünün azmine bırakılmıştır (Türkyolu Gazetesi, 25 Mart 1936).

[90] Partinin köy ocaklarına gelen dilekler için bknz: Bölüm 2.5.

İskân Müdürlüğü tarafından ihalesi yapılan numune köylerin kontrolü ve projesini Nafia Müdürlüğü üstlenmektedir.[91]

Köylerde gerçekleşen bu yapım işinin inşaat düzeni Ali Cengizkan tarafından üçe ayrılmıştır; kendi evini, onarımını, hatta köyünü yapana yardım yoluyla, ihale yoluyla, ya da tasarım, planlama ve yapımının merkez tarafından doğrudan üstlenilmesi yoluyla. Müteahhite ihale edilen işlerde de devlet malzemeleri karşılayabilmektedir. Bunun yanında köylü, devlet ve mahalli idarelerin ortaklık kurarak inşa ettiği köy örnekleri de tespit edilmiştir. Özellikle bu alanda usta ve işçi bulunması önemli bir konudur. Türkiye içinden ve dışından getirilen ustalar, mübadiller arasından bu işin uzmanlarının seçilmesi, hatta aralarından bazılarının yetiştirilmesi, elinden iş gelenlerin yapım işlerinde değerlendirilmesi söz konusu olmuştur (Cengizkan, 2004). Dolayısıyla bu dönemde devlet tarafından ihalesi yapılan, inşa edilen ve köylüden yapım aşamasında destek alındığı inşaat faaliyetleri söz konusudur.

5- İl Özel İdaresinden ve Köyler Birliğinden genellikle okul ihaleleri çıkmaktadır. [92] Bir de Kocaeli Meclisi (1929)'de vilâyet tarafından 40 adet köy okulu binası yapıldığı söylenmektedir. Öte yandan köyde köylünün yapımında bütçe, malzeme veya doğrudan işgücüyle kendisinin yer aldığı işler vardır.[93]

Dolayısıyla köy okullarında gerçekleşen inşaat düzeni göçmen evleriyle aynı olup 3 çeşittir; kendi okulunu yapana yardım yoluyla, ihale yoluyla, ya da tasarım, planlama ve yapımının merkez tarafından doğrudan üstlenilmesi yoluyla.

[91] İskân Müdürlüğü tarafından inşaat malzemesi verilerek Bahçecik ve Döngel köylerinde 40'ar adet, Akmeşe merkezinde 50 adet ve Yuvacık köyünde 13 adet, Sünbülemahmudi köyünde 60 adet, Ketenciler köyünde 15 göçmen evi inşaatı ihale edilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 26 Ağustos 1936). Ayrıca proje ve yapım konusu için bknz: (Cengizkan, 2004).

[92]Örneğin Kandıra Şeyhler bucağında okul inşaatı ihaleye çıkarılmıştır (Türkyolu Gazetesi, 15 Nisan 1936, s.4). Karasu'da Kocaali ve Sinanoğlu köylerinde okul binalarına Köyler Birliği tarafından yapılan yardımla eksikler tamamlanmaktadır. Darıçayırı köyünde 3 sınıflı okul binası yapılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 22 Nisan 1936).

[93] Örneğin Akyazı ilçesi Boztepe köyü 1934 yılında okul istemiş ve Maarif İdaresinden beş dershaneli bir plan gelmiş ve bucak müdürü önderliğinde köylü tarafından bir sene içinde hiç yardım alınmadan okul inşa edilmiştir. Fakat Vekâlet bu kez de senelerce öğretmen göndermemiştir (Türkyolu Gazetesi, 28 Şubat 1943). Örneğin yatılı köy okulları, bölge çevresi içine giren köylerdeki halkın inşaat işlerinde çalışması ile yapılmaktadır (Ülkü Dergisi, 8(44), 1936). Kocaeli Valisi Oskay eğitmenin inşa ettireceği okul planlarını (Şekil K.11.) köy muhtarlıklarına yollamaktadır. Okul yapımında kullanılacak malzeme, köylülerin yardımcı olacağı işler, oyun ve uygulama bahçesinin niteliği ile eğitmenin bu aşamada neler yapacağı anlatılmıştır (Aydoğan, 2015).

6- Türkiye genelinde olduğu gibi Kocaeli'de köy mahalli idaresinin genellikle tek ve en önemli memuru olan köy muhtarlarının özverisine ve köylünün azmine göre serbest biçimde gelişen bir köy modeli olduğu anlaşılmaktadır.[94] Hem mahalli hem de idari örgüt olan köy teşkilatının düzenli bir görev şeması bulunmamaktadır.

7- Köyle ilgili yapılan birçok kanuna, çalışmalara ve tespitlere rağmen uygulamada sıkıntı çekilmektedir. Çünkü köylü eski bildiği geleneksel yöntemlerle çalışmaya devam etmekte, eğitim eksik olduğu için bilinçli ve bilgili köylü yetişmemektedir. Türkyolu Gazetesi (15 Nisan 1935, s.1)'nden anlaşıldığı üzere isteklerin başında gelen köy yolu inşalarının belirli bir plan dahilinde halledilmemesinden ötürü yapılan uygulamalar sürekli değiştirilmekte ve çabalar boşa gitmektedir.

Kocaeli dahilinde köylerle ilgili yapılan araştırmalar ve görülen imkansızlıklar sonunda;

Her birinin tek tek yeni baştan inşa edilmesi yerine köyleri toplamak fikri daha makul gelmektedir. Divan teşkilâtı bulunan ufak köylerin orta noktasında bir okul ve muhtar odası düşünülmekte, okula yakın olan köylerin ise divan teşkilâtı kaldırılarak ve birbirine daha yakın noktalara nakil edilerek yeniden tek bir köy oluşturulması tercih edilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 28 İkincikanun 1937, s.1). Birçok köyün caminin olduğu divan merkezine uzak oldukları için cuma namazı ve bayram namazlarına yetişememesi durumundan köyler arası mesafeler anlaşılabilir (Türkyolu Gazetesi, 18 Mart 1936, s.2).Birleştirilmesi gereken çoğu köyde su olmadığı için bu şekilde uzak noktalara ulaşamayan su meselesinin çözümleneceği düşünülmektedir. Ayrıca birbirine yakın olan köyler arasında yollar yaparak çocukların okula gitmesi kolaylaştırılmak istenmektedir (Türkyolu Gazetesi, 28 İkincikanun 1937, s.1). Divan halinde bulunan küçük köylerin birleşmesi hakkındaki liste Köy Büroları tarafından hazırlanmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 27 Mayıs 1937, s.1).

[94] Çayırköy'de Halkevleri şubesi tarafından köyün suyu ve temizliği ile ilgili görüşmeler yapılmış ve toplantı sonrası alınan kararlar her köyün kaderinde olduğu gibi muhtar öncülüğünde köylünün azmine bırakılmıştır (Türkyolu Gazetesi, 25 Mart 1936). Balçık köyü Anadolu'dan ve gerekse İstanbul'dan gelen yolcuların en büyük durak noktası olması sebebiyle yol ve binaların tanzimi için köy muhtarı gayret etmektedir (Tuncer, 1950). Kaymakam başkanlığında toplanan bucak müdürleri ve muhtarlar Adapazarı köylerinde yapılmakta olan okullarla ilgili önemli kararlar almıştır. İnşaatları sık sık kontrol eden kaymakam, zamanında bitirilmeyen işlerin başındaki muhtarların görevlerine son verileceğini söylemiştir (Türkyolu Gazetesi, 29 Temmuz 1944).

2.6.1. Kocaeli köyler birliği

Belediye Kanunu'nda belirtilen 'vilayet ve vilayetler birliği kurumu' belediye, köyler ve özel idareler arasında birlik olup yapılacakları yazmaktadır. Kanun'un birlik bölümünde gösterilen yöntemde il özel idareler ile köyler birlikte programlı çalışmalar yaparak köylerin gelişimi sağlanmaktadır. Köy Kanunu'nun tamamen uygulanması ve birliklerin kurulması sayesinde köylünün beklediği yol, okul ve sağlık işlerine ulaşma hedefi vardır (Türkyolu Gazetesi, 11 Mart 1935, s.1). Birlik için oluşturulan komisyon toplantılarında birliğin bütçesi ve yapılacak işler görüşülmektedir. Birlikle, köyleri kalkındıracak özellikle sağlık, eğitim ve ekonomi konusunda yeni kurumların oluşturulması hedeflenmektedir (Türkyolu Gazetesi, 28 İlkteşrin 1935, s.3). Nihayetinde köylerin yükselmeleri için Kocaeli'de 7 Şubat 1936'da Köyler Birliği[95] örgütlenmesi başlamıştır (Türkyolu Gazetesi, 12 Şubat 1936, s.1). Bayındırlık alanında, ziraat ve hayvancılık sahasında, sağlık ve sosyal yardım işlerinde ve idari alanda düzenlemeler içeren yapılanma; Birlik Encümeni, Birlik Reisi ve Birlik Meclisinden oluşmaktadır. Kişi başına belirli bir para konularak köy bütçesi oluşturulmakta, Birlik Meclisi ile ilgili kararlar genellikle İl Genel Meclisi tarafından alınmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 22 İkincikanun 1936, s.1-3). Her köyün köy heyetinden seçilen iki kişi Köy Birliğinde köyünü temsil etmektedir (Türkyolu Gazetesi, 29 İkincikanun 1936, s.1.).

Nizamname taslağında birliğin unvanı; Kocaeli Köyleri Bayındırlık ve Kültür Birliğidir. İdare merkezi İzmit'tir. Arazi itibariyle faaliyet sahası Kocaeli sınırlarıdır. İlde İl Özel İdaresi Kanunu ve Köy Kanunu uygulanan ve uygulanacak olan bütün köyler, birliğe dahildir. Birlik, il özel idarelere ve köylere verilmiş olan görevleri bütçesinin el verdiği sınırda yapmak ve bu hizmetleri gerektiren tesisleri inşa etmek amacıyla kurulmuştur.[96] Birliğin gelir kaynağı; il özel idaresi ve köylerin iştirak

[95] Buradaki Köyler Birliği, 1939 yılında ortaklaşa yapılan işleri düzenlemek yolsuzlukları önlemek amacıyla köy ihtiyar heyetlerini denetlemek için kurulan 'köy birlikleri' ile karıştırılmamalıdır. İsimleri benzer olup amaçları ve görevleri farklıdır.

[96] Köyler Birliğinin amaçladığı kültür işlerinde; köy okulu inşaatı, köy halk odaları için kitap ve okul inşaatı için fen memuru harcırahı, seyyar tedris film makinesi, köy çocuklarına eğitim yardımı, mevcut yatılı okulların masraflarına yardım bulunmaktadır. Bayındırlık işlerinde; köylerin elektrik santrali inşaatı, su işleri tesisatı, köy telefonu tesisi yer almaktadır. Yol işleri; yolların inşaat tamir bedel, fen memurları ücreti ve harcırahını içermektedir. Orman işlerinde: orman yangınlarıyla mücadele, köylerin ağaçlanmasına yardım, ormancılara harcırah, ormanların korunması için tevzi edilecek proje masrafları yer alır. Ziraat işlerine; haşerelerle mücadele, ağaçların aşılanması, meyve mıntıkalarının tetkiki için uzman masrafı, köylerde tesis edilecek numune fidanlıkları, çeşitli şehirlere gönderilecek köylü

hisseleri, kurulacak tesislerin gelirleri ve bağışlardır. Birlik kendisine dahil bulunan kurumların görevlerini yapmak üzere kurulmuş bir amme müessesidir. Gerekli görevlerin yerine getirilmesi için ihtiyaç halinde birliğin dahil olduğu alandaki halkla birlikte çalışılmaktadır. Birlik meclisi senede iki kere toplanmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 22 İkincikanun 1936, s.1-3).

Şehirlerarasında bu şekilde bir birlik meclisi ilk Kocaeli'de kurulmuş olup, diğer vilâyetlere örnek teşkil etmektedir. Birlik Nizamnamesi köylü tarafından okunduğunda ihtiyaçlarının karşılanacağını görmekte ve maddi manevi bir bütünleşme yakalanmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 29 İkincikanun 1936, s.1). Kocaeli Valisi'nin yaptığı konuşmada köylerin yeni bir seferberlik sürecine başladığı söylenmektedir. Bu nedenle birliğin belirlenen hedefleri uygulamak için kurulduğu belirtilmektedir. Köylülerin tek başına yapamadıkları işlerin birlik olarak halledilmesi plânlamaktadır. Vilâyetin % 82'si köylerde yaşamakta, dolayısıyla köylülerin ekonomisini artırmak ve köyleri imar etmek, köy çocuklarına eğitim vermek amaçlanmaktadır. Vali, köylü ve şehirli arasında birbirini alt etmek durumu olduğunu, oysa köyler ve kentlerin birbirine muhtaç ve bütün ülke için menfaatlerin bir olduğunun anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir. Valinin köylülerden isteği ağaçların kesilmemesi ve olmayan yerlerde ağaç yetiştirilmesidir. İkincisi köylülerin mahsullerini artırmalarının ve mahsulün ucuzlamasının yollarını bulmaları gerekmektedir. Üçüncüsü hükümet özel idarelere ve köylere ait vergilerin tahsilinde çok zor durumlarla karşılaşmaktadır. Vergilerin

öğrencinin masrafı, hayvan hastalıklarıyla mücadele, numune fidanlığı, su tesis masrafı, arıcılık işleri, ziraat ve sanayi alet edevatı, ziraat memurları harcırahı, ambalaj numunelikleri dahildir. Baytar işlerinde; çeşitli hayvan hastalıkları ve hayvan bedelleri ile ilgilenilmektedir. Sıhhi ve diğer işlerde; köy ve köylünün sıhhi etütleri, doktor ve sağlıkçıların masrafı, sıhhi projeler, sosyal yardım, köylerde pansiyon yapacaklara yardım, sıhhi film masrafı, hastaneye kömür, fakir köylülere ilaç ücreti, Sapanca Gölü ve Çark Suyu mecrasının tanzimi, alınacak ekskavatörün taksiti, Anibal Anıtı inşa ve istimlak masrafı bulunmaktadır. Ayrıca köylerde sudan üretilecek numune elektrik santralleri etüdünün yapılması da tüm bu faaliyetlere dahildir (Türkyolu Gazetesi, 26 Şubat 1936). Akmeşe'de ve Kandıra'da bulunan yatılı okulun öğrenci yatak malzemelerinin yenilenmesi ve Kandıra bez atölyelerinde çalışan kişilerin eğitim için Hereke'ye gönderilmesi kararlaştırılmıştır (Türkyolu Gazetesi, 18-25 Mart 1936). Sağlık Müdürlüğünün isteği üzerine Halkevi Köycüler Komitesi ile birlikte bir adet revir sandığı alınması, Tahtalı divanı köyleri ile birlikte bir köprü yaptırılması için mevkiyle ilgili araştırma yapılması alınan kararlar arasındadır. Birlik, ilçelerin zeytinliklerine yapılan mücadelelere yardım ve köylere alınan seyyar sinema makinesi hakkında inceleme yapmak üzere maarif müdürü öncülüğünde İstanbul'a gitmeyi plânlamaktadır (Türkyolu Gazetesi, 1 Nisan 1936). Köyler Birliğinin bildirdiği kararlar arasında; ekskavatör makinesinin alınması, Karamürsel-Yalova ve İzmit- Derbent arası yolun yapılması vardır (Türkyolu Gazetesi, 22 Nisan 1936). Köyler Birliği için alınan paralar bankada durmakta ve yeni teşkil edilecek birliklere verileceği ve hangi köyden alınmışsa o köyün önemli işlerine sarf edileceği söylenmektedir (Türkyolu Gazetesi, 3 Birincikanun 1936).

zamanında ödenmesi istenmektedir. Aşarı kaldıran ve askerlik süresini indiren hükümete köylülerin bağlılık göstermeleri talep edilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 12 Şubat 1936, s.1-4).

Birliğin kurulmasından sonra bu kapsamda verilen kararlar ve yapılan faaliyetler arasında şunlar yer almaktadır;

1- İlçe merkezlerinde kimi zaman köy muhtarları toplanarak köylerle ilgili kararlar almaktadır.[97] Kanunu dahilinde olan önemli ve gerekli köy işlerinin uygulanması ilk amaçtır. Bunların yanında köyün imkânlarıyla halledilemeyen daha büyük işlerin Köyler Birliğinden beklendiği tespit edilmektedir.[98] Vali Başkanlığında Halkevi Salonu'nda (Necatibey Okulu) yapılan Birlik toplantılarında, geneli inşaat işleri olan İzmit'in köy sorunlarına çözümler aranmaktadır.[99]

2- Kocaeli İl Özel İdaresi ve Köyler Birliği adı altında köy çalışmalarının plânlı ve programlı bir şekilde ilerlemesi istenmektedir. Büyükşehirlere giderek köycülük hareketleri ve uygulamaları incelenmekte, numune köyler ziyaret edilmekte ve görülen yenilikler İzmit'in köylülerine anlatılmaktadır. Diğer kentlerde olduğu gibi Kocaeli'de 1937 senesi itibariyle '5 yıllık köy kalkınma programı' hazırlanmakta (Türkyolu Gazetesi, 29 Birinciteşrin 1936, s.5-7), her ilçe ve bucak merkezinde Köy Bürosu kurulmaktadır. Köyü kalkındırmak için Köyler Birliği gibi İl Özel İdaresi bünyesinde oluşturulan Köy Büroları, bu teşkilatın merkez ilçe dışında işlerini yakından takip için diğer ilçeler ile bucak merkezlerinde açılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 12 Mayıs 1943, s.3).

---

[97] Karasu ilçesinde alınan toplantı kararlarında; köyleri merkeze bağlayan köy yollarının verimini artırmak, bozuk ve eksik olan telefon hatlarını çoğaltmak, bütçelere tahsisat koymak yer almaktadır. Her köyde Köy Kanunu'nun öncülüğü ve önemini belli eden birer köy odası yapmak, köy mahkemeleri kurmak ve uygulamak, okul işlerini hızlandırmak, ilçe merkezinde halkın işlerini görmek için köy sekreterliği kurmak amaçlanmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 26 Ağustos 1936, s.3).

[98] Örneğin; telefon tesisatına yardımcı olmaları, yarım kalan okul binalarını tamamlamak, yollar için gerekli malzemeleri almak, kaymakamlık yönetimini merkez yönetime uygun biçime sokmak ve eksikleri tamamlamak beklentilerin içindedir (Türkyolu Gazetesi, 26 Ağustos 1936, s.3).

[99] Gündemlerindeki önemli konularından biri posta ve telgrafhane sorunudur. Birlik tarafından diğer köylerle, kentle ve merkezle iletişimin kopmaması için özellikle bir Posta Binası istenmektedir (Türkyolu Gazetesi, 5 Şubat 1936). Diğer önemli istekler ise; köy yollarının yapılması ve bunun için taş ocaklarından malzeme temini, okulsuz köylerde okul açılması, olanların da beş sınıflı yapılmasıdır (Türkyolu Gazetesi, 4 Birincikanun 1935,).

3- Vali Hamit Oskay diğer parti üyeleri Rıfat Yüce, Salih Kalemci ile birlikte ara ara köyleri ziyaret ederek son durumlarını incelemektedir. Köy yollarını, suyunu, camisini, köy evlerini tetkik etmektedir (Türkyolu Gazetesi, 13 Mayıs 1937, s.2). Kimi zaman valiyle birlikte yapılan köy gezileri sonrası köylerdeki sorunlu durumun anlaşılması için Halkevi Başkanı Rıfat Yüce, 1936 yılında bir köye seyahat ettiğinde ne aşamalardan geçtiğinden bahsetmektedir.[100] Köye varıldığında Yüce'ye en çok yöneltilen sorular 'idare hususları' ve 'Köyler Birliği'ne ait konulardır (Türkyolu Gazetesi, 18 Mart 1936, s.2).

4- Köyler Birliği tarafından birçok karar alınsa da sonrasında ne kadarının uygulanabildiği tespit edilememiştir. Rıfat Yüce köylerin bazı isteklerinin yersiz, kabul edilmesinin faydasız olduğunu düşünmekte (Türkyolu Gazetesi, 7 İkincikanun 1937, s.2), [101] dolayısıyla birçok köyün çoğu isteğinin yerine getirilemediği anlaşılmaktadır.

[100] Yüce, 25 km yolu atla gideceğini, bunun 10 kilometresinin dağlık çamur gölü ve bataklıklardan oluştuğunu söylemektedir. Ormanlık yol bittikten sonra attan inerek dere kenarına ulaşana kadar yaya yürümektedir. Köylere gidilen yollar bilinse de güzergâh sürekli değişmekte, bu nedenle kaybolmamak ve karıştırmamak için köye birkaç kişi birlikte gidilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 18 Mart 1936).

[101] Köylerin dileklerinden yerine getirilen ve fayda sağlayan bir örnek Geyve'den ayrılan İstasyon Mahallesi'nin köy olmak ve kurulan köyde pazar kurmak isteğidir. Alınan karar neticesinde o mevkide neredeyse her gün pazar kurulmakta ve ekonomiye fayda sağlamaktadır (Türkyolu Gazetesi, 7 İkincikanun 1937).

2.7. Ara Sonuç: Taşra Örgütünün ve Mahalli İdarelerin Kocaeli Üzerinden Köy-Kent Karşılaştırması

Tablo 2.5. Taşra örgütü ve mahalli idarelerin köy- kent karşılaştırması

KENT	KÖY
İl (merkez ilçe) ve ilçe merkezleri kapsamında ele alınan kent mekânında taşra idari örgütlenmesi vardır.	Köy altında incelenen bucaklarda bir taşra teşkilatı bulunmakta fakat her bucakta örgütlenememektedir. Köy olan yerlerde taşra teşkilatlanması yoktur.
Mahalli idareler olarak; belediyeler ve il özel idarelerinin inşa faaliyetleri görülmektedir.	Mahalli idare olarak köy kurumu vardır. Köyün yetersiz kalmasından dolayı il özel idaresi ve köy ortaklığıyla 'Köyler Birliği' ve 'Köy Büroları' kurulmuştur.
Kentteki inşa işlerinde yapı çeşitliliği fazla olup, birçok yapı türüyle ilgili ihaleler görülmektedir. Bu işlerin sahibi olarak kentte; 'belediyeler' ve 'il özel idaresi' ile 'taşra müdürlüklerinin tamamı' etkindir. Merkezden gelen yardımlar dışında vilayetin bütçesinden en çok maarif işlerine ayrılmakta, dolayısıyla il özel idaresi tarafından en çok okul yapılmaktadır.	Köyde devletin doğrudan yönettiği işler olmakla birlikte, yapılan ihaleler 'göçmen evleri (numune köyler)' ve 'köy okulları' ihaleleridir. Bu işlerin sahibi olarak köyde 'İskân Müdürlüğü' ile 'il özel idaresi (Köyler Birliği)' kurumları etkindir.
Kentin tüm yapım işleri 'kurumlar yoluyla' yapılmaktadır. Fakat devletin 'doğrudan' üstlendiği, ya da 'ihale yoluyla' firmalara yaptırılan işlere usta ve işçi eksikliğinden dolayı yine 'köylüden' destek gelmektedir.	Köylünün bütçe, malzeme ve doğrudan işgücüyle 'kendisinin yer aldığı işler' vardır.
Dilek sistemi kapsamında en son tüm dilekler 'CHP il kongreleri'nde toplandığı için köyler ve bucaklarla birlikte 'tüm ilin eksikleri' takip edilebilmektedir. En çok dileğin 'yollar'la ilgili olmasıyla birlikte, önemli 'kent yolları' için çözüm aranmaktadır.	'CHP bucak ve köy/mahalle kongreleri'nde 'köy ve bucakların eksikleri' ortaya konmaktadır. 'Köy yolları' vilayet bütçesinin asıl işlerinden olmadığı için, köylüden yoğun istek olmasına rağmen konuyla ilgili dilekler reddedilmektedir.

Bu bölümde Kocaeli yereli üzerinden mahalli idarelerin ve taşra örgütünün bu faaliyetlerdeki yükümlülüğü anlatılırken, bir sonraki bölümde kentle ilgili yapılan kamusal uygulamalar tespit edilmektedir. Hükümetin kent politikaları kapsamında merkezde çıkarılan kanunlar ve kararlarla ilişkili olarak Kocaeli'nin ilçe merkezleri için yapılan düzenlemeler, planlamalar ve altyapı hareketleri incelenmektedir. Öncelikle Kocaeli ilçelerinin il içindeki genel geçer nitelikleri, nüfusları ve konumları saptanmakta ve yapılan düzenlemelerin öncelik sırası sanayileşmeyle ilişkilendirilmektedir. Bu sayede ekonomi politikaları başlığı altında incelenen kent sanayi ilişkisine altlık oluşturulmaktadır. Diğer yandan yapı yoğunluğu bakımından kamusal yapılar arasından idari ve eğitim yapılarının önceliği ortaya konmaktadır.

3. TAŞRADAKİ KÖY VE KENT

3.1. Hükümetin Kent Politikası

Planlı belediyecilik dönemine geçmeden önce kentlerde savaşta yanmış olan yangın alanlarıyla ilgili düzenlemelere rastlanmaktadır. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk imar çalışması; 1924 yılında Fransız şehirci Rene Dange'ye İzmir'in Kurtuluş Savaşı'nda yakılan bölümlerinin düzenlenmesi için yaptırılmıştır (Çoker, 1986). 1930- 33 yılları arasında belediyeciliğin ve imar uygulamalarının belirli bir düzene konması adına çeşitli kanunlar çıkarılmış ve planlı belediyecilik dönemine geçilmiştir. 1935 yılı itibariyle ilki düzenlenen Uraylar Kurultayı'nda kentleri uluslararası şehirciliğe göre imar etme konusunda düşünceler geliştirilmektedir (Belediyeler Dergisi, 24-27 İlkteşrin 1935, Uraylar Kurultayı).[102] Belirlenen unsurlar çerçevesinde planlı kentler yapmak için hali hazır planlara ve sonrasında imar planlarına acilen başlanması gerektiği düşünülmektedir. 1936 yılı itibariyle 519 belediyenin hiçbirinin imar planının olmadığı, 40- 50 tane yerleşim merkezinin hali hazır haritası olduğu tespit edilmektedir (Arif, 1936).

İzmir, Ankara, İstanbul'la başlayan planlama çalışmaları Gaziantep, İzmit, Adana, Mersin ve Erzurum'da devam etmekte ve yabancı şehircilik uzmanları tarafından yürütülmektedir (Çoker, 1986). 1935 yılında belediyelerin imar plânı yaptırmasıyla ilgili Kanun çıkarılsa da, [103] kanunlar kâğıt üzerinde kalmakta ve imkânları olan belediyeler imar planlarını kendi mali güçleriyle yaptırmaktadır. 1939 yılında imar plânlarının tasdiki Bayındırlık Bakanlığına devredilmiş ve yine 1939 yılında Nafia

[102] Avrupa'nın uzun yıllar sonunda ulaştığı kent yapısının karşısına Türkiye, bir an önce bir ulusal kent mekânı koymak istemektedir. Bunun için tüm yatırımlara başta Ankara olmak üzere büyükşehirlerden başlanmıştır. Uraylar Kurultayında bu konunun önemle üzerinde durulmakta ve bu öncelikli durumla ilgili taşranın kent yöneticileri kaygı duymaktadır. Örneğin 1935 yılında düzenlenen Uraylar Kurultayı'nda Kocaeli Belediye Başkanı, İstanbul, Ankara ve İzmir'in olağanüstü vaziyeti referans alınarak, onların bütün Türkiye için örnek teşkil edebilme mümkünlüğünü sorgulamaktadır. Bu şehirlerin zengin kaynaklarına sahip olmadan, taşranın eldeki mevcut fırsatlar dahilinde döneme en uygun şekilde tesis edebilmenin imkanı tartışılmaktadır (Belediyeler Dergisi, 24-27 İlkteşrin 1935, Uraylar Kurultayı).

[103] 1935 yılı 2763 sayılı 1580 sayılı 'Belediye Kanunu'na Ek Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

Vekâleti Teşkilatı ve Vazifelerine Dair Kanun'la planlama görevleri Yapı İmar İşleri Başkanlığı içinde kurulan Şehircilik Fen Heyetine verilmiştir.[104] Çoker (1986)'da Belediyeler Bankası yatırımlarının sektörler arası dağılımına bakıldığında; 1933- 44 yılları arasında harita ve imar plânlarına yatırım yapılmadığı görülmektedir. Birçok belediyenin imar plânı için bankaya taksitle borç ödeyecek bütçesinin dahi olmadığı aşikârdır. Mahalli idarelerin gelişmesi konusunda ümit verici bir durumda olan 1930'lu yılların büyük reform kanunları kendilerinden beklenenleri sağlayamamaktadır.

Projesini yaptırabilen yerlerde Galip (1931)'e göre Avrupa'dan getirilen uzmanlar tarafından kentin incelemeleri eksik kalmakta ve elden giden yüz binlerce liralara rağmen hiçbir imar işi çözülememektedir. Diğer taraftan Anadolu şehirlerinin ilçe belediyelerinde mimar olmadığı görülmekte, dolayısıyla tasarlanan projeleri uygulamaya sokmak ve takibini yapmak mümkün olmamaktadır (Galip, 1931). Bu süreçte azimli tekil şahıslar üzerinden giden planlama çalışmaları görülse de ekip ve bilgi noksanlığı kentleşme olgusunu hissettirememektedir. Örneğin Mimar Şevki bir liman şehri olarak büyüyen Samsun Belediyesi'nde bir mimar olmadığından, imar planı hazırlanmadığı ve bina inşa edilmediği için gerek de kalmadığından bahsetmektedir. Fakat Şevki, bu sırada Tokat'ın imar planının yapıldığını ve şehirciliğin daha hızlı ilerlediğini belirtmektedir. Buradaki ilerleme hükümet eliyle yapılmakta, şehirde aynı anda okul, hastane, vali konağı, tayyare cemiyeti binası yükselmektedir (Şevki, 1934). Tokat hükümet yardımıyla atak yaparken Samsun'un daha yavaş gelişmesi, taşrada şahıslar üzerinden düzensiz ilerleyen bir kentleşme olgusu olduğunu kanıtlamaktadır.

Tekeli (2011a)'ye bakıldığında bu dönemde kent planlaması örgütlenmesinde iki teşkilat doğduğu görülmektedir. Birincisi devlet büroları, ikincisi müteahhitlerdir. Beş adet devlet bürosu görülmektedir. İkisi İçişleri Bakanlığı Belediyeler İmar Heyeti ve Bayındırlık Bakanlığı Şehircilik Fen Heyeti'dir. Ayrıca Ankara Belediyesi Ankara İmar Müdürlüğü, İstanbul Belediyesi İstanbul İmar Müdürlüğü ve İzmir Belediyesi Bürosu vardır. Yabancı mimarlar bu bürolarda danışmanlık yapmaktadır. Devlet

[104] 1939 yılı 3611 sayılı 'Nafia Vekâleti Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

bürolarında çalışan yabancı mimarlar ikinci iş olarak proje müteahhitliği yapmaktadır (Tekeli, 2011a). Yapı işlerinin ikinci ayağını oluşturan müteaahitlik alanında yerli firmalar bu süreçte oluşmaya başlamıştır. Bundaki en büyük koşul; devletin inşaat finansmanını müteahhide bırakmadan kendisinin çözmesidir. Ayrıca yabancı firmaların üstünlüğünü kaldıran ve yerli müteahhitliği geliştirmede kolaylık sağlayan bir takım kanunlar çıkarılmıştır (Tekeli, İlkin, 2010d).[105]

Kapsamlı imar heyetinin oluşturulması, teknik büronun ve kanunların düzene sokulması, uygulayacak uzman ve teknik kadronun eskiye nazaran toparlanması 1940'ları bulmuştur. Bu kez İkinci Dünya Savaşı'nın belirginleşmesi sebebiyle, Milli Koruma Kanunu itibariyle 1940-1945 yılları arası 'kesinti dönemi'ne girilmiş ve bazı yapım işlerinin ertelenmesine karar verilmiştir (Boratav, 2016). İnşa faaliyeti yapılan şehirlere malzeme tedarik ve nakliyatı çok güç ve pahalı olmaktadır. Birçok kamu yapısı bu süre zarfında inşa edilemez olmuştur. Malzeme piyasasında en büyük alıcı devlet olduğu için fiyatlardaki artıştan en büyük zararı yine devlet görmektedir (Sayar, 1943).

Nitekim taşranın birçok yerinde planlama faaliyetleri yaşanmadığı gibi, yapılan uygulamalar kentlerin düzensiz yenilenmesi şeklinde olmaktadır. Bu süreçte ülke genelinde yapılan inşa işlerini Yenen (1949) iki ayrı karaktere ayırmaktadır. İlki, mahalli anlayışlara göre bir teknik esasa dayanmadan düzenlenen şehir ve kasabalardır. Bu kısımda olanlar köylerin de dahil olmasıyla büyük bir çoğunluğu teşkil etmektedir. Kendi yerel özelliklerini koruyan bu yerler oldukça bakımsız ve kendi hallerine bırakılmış durumdadır. Yenen, ikincisini teknik müdahale görmüş olan 20 bin ve fazlası nüfusa sahip büyük şehirler olarak tanımlamakta ve bunların daha çıkmaz hale sokulduğunu söylemektedir. Mali güçlerinin yetmesi nedeniyle planlama işleri kağıt üzerinde halledilmekte, yerine uygunluğu, takibi ve uygulamaları yetersiz elemanlarca yapılmaktadır. Merkez teşkilat veya mevcut uzmanlar tarafından planların eksik yapılması, heyet tarafından yeterli kontrollerin sağlanamaması bu hatalarda büyük etkendir (Yenen, 1949).

[105] Erken Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan yapı müteahhitliğinin analizi hakkında detaylı bilgi için bknz: (Şener, 2013)

Sonuç itibariyle çıkarılan kanunlar, kurulan teşkilatlanmalar ve yapılan uygulamalar neticesinde Cumhuriyet sonrasında Türkiye, İlhan Tekeli'ye göre kentleşme deneyiminde dünyadaki diğer çevre ülkelerden farklı bir yöntem izlemektedir. Cumhuriyet'in kurucuları Türkiye'nin dışa bağımlılığını artıracak Avrupa'ya açılan en büyük kapısı ve ülkenin geri kalanı olan Anadolu'ya sırtını dönen İstanbul'u kapamış ve Ankara'yı başkent seçerek kentleşmenin ülke mekânında daha dengeli bir biçimde dağılmasının önünü açmıştır (Tekeli, 2011b). Öte yandan dış dünyada gelişen sanayi sürecinde iktisâdi ve hukuki tedbirler alınmadığı için şehirlerde zorluklar yaşanmakta ve alınan önlemlerin içinde köye dönüş yer almaktadır. Ernst Reuter'a göre bu örnekten ders çıkarılarak; kurulmakta olan yeni ulusal mekânda en başından kentlerin yanında köylerin de kalkınması gerekmektedir (Reuter, 1941c, 1941b). Özetle Türkiye kentleşme projesinde; kavramsal olarak hem Avrupa'yı referans almakta, hem de gidiş yolunda Avrupa'ya tepki göstermektedir. Fakat yeni kurulan ulus devletin kentleşme ve kentlileşme olgusunu, başta ekonomik durumu olmak üzere siyasi ve sosyokültürel şartları nedeniyle Avrupa'yla karşılaştırmak mümkün değildir.[106]

Dönemin kent politikalarını Reuter' 'şehri köye, köyü şehre benzetmek' olarak tariflemektedir. O'na göre gerçek durumda şehirleşme; ikame siyasetinin değişmesi, iskân şartlarının oturması, halk sağlığının iyileşmesi, düzenlenen eğitim politikalarıyla bedenen ve fikren sağlıklı vatandaşlar yetiştirilmesidir (Reuter, 1941c).

Kentleşmenin ve kentlileşmenin olumlu sonuçlarının karşısında Reuter, yaşanan bütün değişikliklerin 'şehirleşme' olarak ifade edilmemesi gerektiğini, özellikle bu olgunun Avrupa'nın kültürel alışkanlıklarının Türkiye'de yaşanması olarak karıştırıldığını ifade etmektedir. Diğer yandan şehirleşmenin öneminin artmasıyla birlikte "şehre düşman" denilen felsefi bir düşünce türemiştir. Reuter'in tespitleriyle kentteki topluluğa "kabiliyetsiz", "kadınlaşmış", "ihtiyarlaşmış" gibi tabirler yakıştırılmaktadır. Şehirlere "milletin mezarı" diyen bu güruh; beliren nüfus gerilmelerini, modern konfora gereğinden fazla önem verme zaafını, zirai çalışmalara karşı olan isteksizliği ve daha birçok konuyu, okulların kentte yaşayanlara aşıladığını ve toplumun durağanlaşmaya başladığını ileri sürmektedir (Reuter, 1941c).

[106] Kent ve kentleşmeyle ilgili kavramsal, ekonomik, sosyokültürel vs. tüm alanlarda Avrupa'yla yapılan karşılaştırmalar hakkında detaylı bilgi için bknz: (Tekeli, 2011b).

Nitekim Avrupa'nın uzun yıllar sonunda ulaştığı kent yapısının karşısına Türkiye, bir an önce bir ulusal kent mekânı koymak istemektedir. Fakat bu konuda alınan bazı tedbirler ve gerçekleştirilen uygulamalar 'modern nedir, ne içindir, hızlı kentleşme ve istenilen kentli modeli için nereye kadar ödün verilmelidir'i sorgulatmaktadır. Kent merkezleri için yapılan düzenlemeler büyükşehirlerin kentleşmesine biçimsel olarak yararken; yeni kentli olgusuna adapte olmaya çalışan insanların ötelenmeleriyle birlikte, diğer canlıların felaketine sebep olabilmektedir. Örneğin modern kenti birdenbire oluşturmak için binlerce köpek ve kedinin sağlık gerekçesi öne sürülerek yaşamlarına son verilmektedir. Tiryakioğlu (1941)'de görüldüğü üzere 1941 yılında İzmir Belediye Başkanı yaptığı şehir güzelleştirmelerinden bahsederken 10 sene içinde 24 bin köpeğin, 17 bin kedinin öldürüldüğünü bildirmektedir.

Kentli ve kentleşme olgusunun dönem itibariyle yapılan kuramsal tartışmaları artırılabilir. Tüm yazınsal ve düşünsel anlamda yapılan katkılara rağmen,[107] yabancı mimarların ve kent plancılarının kent tasarımları büyük oranda uygulamaya geçememiştir. Kent planlama deneyiminin Türkiye'de olmaması ve yaşanan maddi zorluklar bunun en büyük iki sebebidir (Tekeli, 2011a). Türkiye'deki mimar mühendisler yabancı uzmanlardan birikim elde ettikçe, ülkede mühendislik ve mimarlık eğitimi mezun verdikçe ve yönetimin ideolojik çizgisi gereğince 1930'ların sonunda yabancı kent uzmanlarına gösterilen tepkiler artmıştır. Arkitekt Dergisi'nde ve Belediyeler Dergisi'nde bu tutumun mimarlık alanındaki savunmaları görülmektedir.[108]

[107] Kuramsal anlamda yapılan kent sorgulamaları hakkında örnek vermek gerekirse; Yapı Yollar Kanunu ve İmar Planları Talimatnamesinde arazi kullanımlarına göre kentlerin bölgelere ayrılması istenmekte fakat kent planlamaları morfolojik bir kent kuramına dayanmadığı için bu konu eski kent ve yeni kent sorgulamaları içinde kalmaktadır (Tekeli, 2011a). Bu doğrultuda Nafia Vekâleti tarafından istenen planlama tutumu; kenti bütün karakteri ile muhafaza etmek, şehrin gelecekte büyümesine yönelik gelişim mahalleleri kurarak eski şehir olarak tabir edilen bölgelerle bağlamaktır (Bayındırlık Dergisi, Ekim, 1946a). Bu sıra eski ile yeni iç içe geçirilmeyerek kutuplaşabilmektedir. Tarihi ve doğal yerlere saygı duyulması talep edilmekte fakat bu konuda eski ve yeni kent içerisinde farklı tutumlar söz konusu olmaktadır (Tekeli, 2011a).

[108] Örneğin Burhan Arif Ongun Urbaylar Birinci Kongresi için yazdığı yazıda 519 belediyeyi kapsayan bu büyük ülkenin ulusal sermaye ve ulusal bilgi kudretiyle inşa edilmesi gerektiğini söylemektedir (Arif, 1936). Kocaeli örneğinde Burhan Arif Ongun, Jansen'in İzmit imar planını Ongun (1936a)'da eleştirmektedir. Ayrıca 1936 yılında düzenlenen Ankara Şehircilik Sergisi'nde Türk mimarların yapabileceklerini ispatlar nitelikte yaptığı işleri sergileyen Ongun'un projeleri arasında İzmit Atatürk Anıtı ve Hükümet Konağı çevresinin olduğu görülmektedir (Ongun, 1936b).

Bahsedilen imar planlarının yanında kent kalkınmasında altyapı kararlarına öncelik verilmektedir. Çünkü altyapı işleri; ekonomik kalkınmayı sağlamak için devletin dönem koşulları içerisinde tüm ülkede genel uygulamalar olarak yönlendirebileceği tek araçtır (Tekeli, İlkin, 2010c). Diğer bir anlamda Tekeli ve İlkin'in tespitlerine göre birbiriyle bağlantılı her alanda yapılanması gereken kalkınmanın bağımsız değişkeni, altyapı kararlarıdır. 1929 yılından sonra incelenen dönem boyunca bayındırlık işleri kapsamında genellikle altyapı inşaatları yapılmaktadır. Nitekim 1935 yılı Uraylar Kurultayı'nda Ankara'nın son vaziyeti ile Anadolu'nun durumu karşılaştırıldığında; devlet teşkilatının elektrik, su, kanalizasyon işleriyle uğraşmasının aciliyeti farkedilmektedir (Belediyeler Dergisi, 24-27 İlkteşrin 1935, Uraylar Kurultayı).

Altyapı Hizmetleri

Osmanlı'da ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde 1880'den 1930'a kadar dört kez kapsamlı nafia programı hazırlanmıştır. Her dört programın içeriği neredeyse aynı olup karayolu, demiryolu, limanların yapımı, bataklıkların kurutulması ve ovalarda sulama yapılması gibi altyapı konularını içermektedir. Programların içinde yer alan projelerin genellikle yabancı sermayeye dayalı imtiyazlar yoluyla gerçekleştirilmesi düşünülmüştür (Tekeli, İlkin, 2010c). Devletçilik ilkesinin benimsendiği 1931 yılına gelinceye dek, elektrik, su, ulaşım gibi kamu hizmetleri sunan kent işletmeleri de imtiyazlı şirketlere ihale edilmeye devam etmiştir. 1932 yılında bu şirketlerle müzakerelere gidilmiş, ardından Nafia Bakanlığı tarafından kamulaştırılmalarına başlanmıştır (Alada, 1990).

Yol işleri Osmanlı'nın hükümet bütçesinde çok küçük yer tutmuştur. Bu iş için genelde yabancı firmalardan destek beklenmiş bunun için ecnebi kumpanyalarına kilometre başına teminat vermek gerekmiştir. Buna rağmen İmparatorluk Devri'nde yabancı devletlerin sermayesiyle sadece 60 km yol yapılabilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 20 Mayıs 1936, s.2). Bu nedenle ulaşım olanakları kısıtlı kalmış, kıyı bölgeleri ve demiryollarına yakın bölgeler dışında kapalı bir ekonomik yapı oluşmuş ve kıyı bölgelerindeki tarımsal üretimin neredeyse tamamı dış pazara yönelmiştir (Ersel H. vb., 2005). Demiryolları ulus devletin en eski ve büyük yatırımını teşkil etmektedir. Cumhuriyet Hükümeti memleketin iktisadi kalkınmasını yolların zenginleşmesine ve nakil araçlarının çoğalmasına bağlı gördüğü için, memleketin yalnız bir kısmına özel

kalan demiryollarını, hükümet merkezi etrafından bütün Anadolu'ya yaymayı gaye edinmiştir (Türkyolu Gazetesi, 20 Mayıs 1936, s.2). Nihayetinde yabancı demiryolu şirketlerinin devletleştirilmesiyle birlikte 1938 yılında devletin işletmekte olduğu demiryolu uzunluğu 6719 km'dir (İnan, 1972). Yapılan demiryolları ile birlikte taşraya ulaşılmış, uygulanan sanayi politikalarıyla birlikte bu şehirlerde fabrikalar kurulmaya başlanmıştır. Bu sayede taşranın ne kadar geride olduğu ve kent planlarının yapılması gerektiği hatırlanmaktadır. Milli güvenliği sağlamasının yanında demiryolları, artık en uzaktaki köylüye pazar için üretim yaptıran, sanayi ürünlerine köylüyü katan yani köy ekonomisinin gelişmesini sağlayan unsurdur (Belediyeler Dergisi, 1(7), 1936a).

Ulaşım alanında köprü işleri ve karayollarına mali imkânlar elverdiğince önem verilmeye çalışılmıştır. Yolların yapımı ve tamirinden 1925 yılı Yol Mükellefiyeti Kanunu'na göre bütün erkek nüfusu sorumlu sayılmaktadır.[109] İşin yapılmaması halinde para cezasının olması sebebiyle genellikle yol işlerinde köylülerin çalıştığı görülmektedir.[110] Fakat Tekeli, İlkin (2010c)'de görüldüğü üzere karayolu yapım politikaları 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar sürekli olarak gündemde kalmış ve her zaman tartışma konusu olagelmiştir. Ancak 1940-1950 yılları arasında demiryoluna verilen öncelik karayollarına bırakılmıştır (Tekeli, İlkin, 2010e).

Altyapı programının yol işleri kısmında Nafia Vekâleti etkinken, su işlerinde iki ayrı durum söz konusudur. Kaynaktaki suyun şehre ulaştırılması ve gerekli teçhizatın tesisinden belediyeler sorumlu tutulmuştur. Buna karşılık bataklık kurutulması, arazileri sulama, göllerin kurutulması, havzaların temizlenmesi, kanalların açılması ve ıslahı, su kaynaklarının tespiti, etüdü ve haritalandırılması, barajların yapımı gibi işlerden merkezi yönetim yani Nafia Vekâleti mesul olmuştur (Bayındırlık İşleri Dergisi Yönetsel Kısım, 2(1), 1935a), (Bayındırlık İşleri Dergisi Yönetsel Kısım, 3(1),

[109] 1925 yılı 542 sayılı 'Yol Mükellefiyeti Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[110] Kocaeli'den örnek vermek gerekecek olursa; Yuvacık ve Bahçecik üzerinden İzmit'e patika yol ile ulaşım sağlanmaktadır. 1945 yılında başlayan yeni yol yapımında Yol Mükellefiyeti Kanunu ile köylüler çalıştırılmaktadır. Kamunun göstereceği yerde her sene bir ay çalışması ya da karşılığını ödemesi gerekmektedir. Bu para köylüyü zorlayan bir durum olmaktadır (Üzmez, 2009).

1936). Cumhuriyet'ten önce örgütlenen büyük su işleri, 1925 yılında Nafia Bakanlığının yayınladığı talimatla ülke çapında yeniden teşkilatlandırılmıştır. Buna göre Türkiye 12 bölgeye ayrılmışsa da 1929 yılına kadar ancak 7 daire kurulup hizmet verebilmiştir (Mutlu, 2005). Su işlerinin Bakanlığa bağlı Nafia Umum Müdürlüğünden ayrı olarak genel müdürlük olması 1934'de çıkarılan 2443 sayılı Kanun'la olmuştur.[111] Bunun üzerine 1936 yılı sonlarına doğru su işlerinde yeni bir atılım yapmak için programlama çalışmasına girişilmiş (Tanoğlu, 1943) ve 1937'de çıkartılan ilgili Kanun'la su işlerine belirli oranlarda harcama yetkileri verilmiştir.[112] 1941 tarihinde kabul edilen ilgili yasayla harcama yetkisi artırılmış ve yetki süresi 1946 yılına kadar uzatılmıştır.[113] Su işleri konusunda geliştirilen örgütlenmenin görevleri arasında büyük bataklıkların kurutulması önemli yer tutmaktadır.

Belediye teşkilatı olan tüm mahallerde temiz ve fenni içme ve kullanma suyu sağlanması konusu, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren ele alınması acil sorunlardan biri olarak kabul edilmiş (Çoker, 1986) ve bu önemli görev 1926 tarihli Sular Hakkında Kanun'la belediyelere verilmiştir.[114] Ayrıca Kanun, belediyelere su üzerinde kamulaştırma yetkisi vermiştir. 1928 yılında ise Su Kanunun Takini Nizamnamesi çıkarılarak belediyelere devredilecek vakıf suları belirlenmiştir (Alada 1990). 1930 yılı Hıfzıssıhha Kanunu'yla sular hakkında belediyelerin yetkisi ve görevleri artırılmıştır.[115] 1930 yılı Belediye Kanunu'nda da su getirmek, suları sıhhi ve temiz tutmak görevi belediyelerin olduğu belirtilmiştir.[116] 1933 yılında kurulan Belediyeler Bankası ilgili kanuna göre, belediyelerin beldelerine su sağlanmasıyla ilgili görevlerini yerine getirebilmeleri için teknik ve finansman yönünden destek

[111] 1934 yılı 2443 sayılı 'Nafia Vekâletinin Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[112] 1937 yılı 3132 sayılı 'Yeniden Yapılacak Su İşlerine 31 Milyon Lira Tahsisi ve Bunun İçin Gelecek Senelere Geçici Taahhüd İcrasına Mezuniyet Verilmesi Hakkında Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[113] 1941 yılı 4100 sayılı 'Yeniden Yapılacak Su İşlerine 31 Milyon Lira Tahsisi Hakkındaki 3132 ve Bu Paranın Sureti Temini Hakkındaki 3483 Sayılı Kanunlara Ek Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[114] 1926 yılı 831 sayılı 'Sular Hakkında Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[115] 1930 yılı 1593 sayılı 'Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun tam metnine ve belediyelerin yapmakla yükümlü olduğu görevlere 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[116] 1580 sayılı 'Belediye Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

olmaktadır.[117] 1934 yılında ilgili kanunla köy, kasaba ve kentlerin su yatırımlarını denetleme yetkisi Nafia Vekâletine verilmiştir.[118] 1935 yılında ilgili kanunla nüfusu 10 binden fazla olan belediyelerin plan işlerinin yanında su işleri Belediye İmar Heyeti tarafından yapılmakta ve Belediyeler Bankası tarafından karşılanmaktadır. [119] (Belediyeler Dergisi 4 (37), 1938)'nden 1936 yılında nüfusu 10 binden yukarı 58 şehrin sıhhi ve fenni su tesisatının beş senelik su işi programı yapıldığı görülmektedir.

Elektrik işleri devletin sanayi programına girmiş ve genel santrallerle merkezi biçimde hazırlanmak istenmiştir (Belediyeler Dergisi, 1(14), 1936a). Nitekim 1935 yılında kurulan Elektrik İşleri Etüt Dairesi ile hükümetin elektriğe verdiği önem anlaşılmaktadır. Kanun'a göre kurumun; şehir ve kasabalara, fabrikalara, madenlere, demiryollarına ve çiftliklere gerekli olan enerji için etütler yapmak, sanayi programlarındaki elektriklenme durumunu hazırlamak, belediyelerin ve sanayi tesislerinin kuracağı santralleri onaylamak gibi görevleri vardır. [120] Belediyeler Bankası'nın yaptığı yatırımlar arasında en büyük paya enerji işleri sahip olsa da (Çoker, 1986), Reuter (1946)'ya bakıldığında 1946 yılında 8 köy, 20 bucak ile ilçe merkezi elektriğe kavuşmuş olduğu, 35 bin köy, 896 bucak ile 265 merkezin elektriksiz olduğu görülmektedir. Belediyelerin yetersiz kaldığı durumlarda kentte kurulan fabrikaların kentin aydınlatmasına destek olduğu görülmektedir. 1945 yılında şehir ve kasabaların elektriklenmesine imkân veren ve çoğunluğu fabrikalar tarafından kurulan santraller 188 adettir (Bayındırlık Dergisi, Ekim, 1946b).

Kent temizliği ve sağlığı için yapılması hedeflenen öncelikli işler; şehrin suyunu temin etmek, kanalizasyon veya helâ çukurlarını başka yöntemlerle akıtmak, kokusu duyulmayacak yere tahliye etmek ve şehrin atıklarını toplamaktır (Türkan, 1941). Fakat atıklarla nasıl başa çıkılacağı bilinmemekte, birçok kasabada kent çöpleri ve atıkları at arabalarıyla veya kamyonlarla kentten uzak bir yere taşınmakta fakat akıbeti bilinmemektedir (Tablo 3.1.- 3.2.). Cumhuriyet Dönemi'nde kanalizasyonla ilgili ilk

[117] 1933 yılı 2301 sayılı 'Belediyeler Bankası Hakkında Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[118] 1934 yılı 2443 sayılı 'Nafia Vekâletinin Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[119] 1935 yılı 2763 sayılı 1580 sayılı 'Belediye Kanununa Ek Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[120] 1935 yılı 2819 sayılı 'Elektrik İşleri Etüt Dairesi Teşkiline Dair Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

yasal işaret Belediyeler Kanunu'nda görülmektedir. Umumi helâlar yaptırmak, lağım ve çukurları inşa ettirmek görevleri belediyelere verilmiştir.[121] Fakat yapılarda su bulunmaması ve helâların lağım suyunun oluşmasına uygun olmaması, kanalizasyon tesislerinin yapılmasını zorunlu olarak ertelemiş ve geciktirmiştir (Çoker, 1986). Belediyeler basit ve geçici tedbirlerle ufak çapta bazı çalışmalar yapmakta, Yüksek Sıhhat Mühendisi Necdet Bengi tarafından kanalizasyon sistemi olmayan yerler için geliştirilen sıhhi hela tipleri Belediyeler Dergisi yoluyla anlatılmaktadır (Bengi, 1941a- 1941b). 1935 yılında 2763 sayılı ek Kanun'la nüfusu 10 binden yukarı olan yerlerin kanalizasyon işlerini yapmaktan Belediye İmar Heyeti sorumlu tutulup, Belediyeler Bankası tarafından finanse ve takip edileceği söylense de[122] bu dönemde kanalizasyon konusuna hiç el atılmamıştır (Çoker, 1986).

1946 yılına gelindiğinde Karanakçı (1945)'da birçok kasaba ve ilçe merkezlerinde suların hala güvenilir, sokakların temiz olmadığı, elektrik işlerinin hallolmadığı, kasaba çeşmelerinden akan suların çoğunun açıktan geçirildiği tespit edilmektedir (Karanakçı, 1945). 1945 yılında kurulan İller Bankası şehir ve kasabalara köyleri de dahil ederek mahalli idarelerin başarmasına imkan olmayan işlere öncelik vermektedir.[123] Bu işler arasında imar planlarının yanında su işleri, kanalizasyon, mezbaha, elektrik işleri ve temizlik istasyonları bulunmaktadır (Tataç, 1946).

3.1.1. Kocaeli'de kentsel planlama, düzenleme ve altyapı

1945 yılı nüfus sayımında Kocaeli nüfusunun ortalama %35'i şehirde, %65'i köyde yaşamaktadır (Şekil 1.1.). Doğu Marmara Bölgesi dahilinde İmar ve İskân Bakanlığının yaptığı istatistikler doğrultusunda kır ve şehrin bu oranı kimi zaman ufak değişiklikler yaşasa da; 1950 yılına kadar sabit kalmıştır. Bu süreçte bölgede yaşanan kentleşme stabil olarak devam etmiş, nüfus doğal seyrinde ve olağan göçlerle artış göstermiştir. 1945'e kadar tüm ülkeyle birlikte bölgedeki nüfusun ilerleyen yıllara göre yavaş artışı; nüfusun doğurganlık düşüklüğüne, ölüm yüksekliğine ve İkinci

[121] 1580 sayılı 'Belediye Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[122] 1935 yılı 2763 sayılı 1580 sayılı 'Belediye Kanununa Ek Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[123] 1945 yılı 4759 sayılı İller Bankası Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

Dünya Savaşı'nın yarattığı sosyal ve ekonomik durgunluğa bağlanmaktadır (İmar ve İskân Bakanlığı, 1963).

Nüfus artışında ve kentleşmede henüz büyük değişiklikler yaşanmamış olmasına rağmen, Kocaeli'de ilçeler arası sınıflaşmaya neden olan ana faktörün sanayileşme hareketleri olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle ilçelerin genel özelliklerini tanımlarken gelecekte kentleşmeye etkili olacak bu etmen referans alınmaktadır.

1- Sanayileşme hareketleriyle birlikte İzmit, Gölcük, Gebze ve Adapazarı ilçelerinde (Şekil 1.4.) endüstri yapılarının etrafında kentleşmenin bazı belirtileri görülmeye başlamıştır. Bu işletmeler kendi çeperine hizmet getirirken yapılaşma ve altyapı hizmeti sağlama noktasında kente katkı sağlamışlardır.[124] Fakat bu ilçelerin bütünü ele alındığında henüz diğer ilçelerden çok farklı bir kentleşme yaşanmamaktadır. Geleceğin yoğun kent merkezleri olacak ve topraktan tamamen kopuşu gerçekleşecek kentlinin yaşam alanlarında, henüz zirai üretimin bitmediği bir dönem yaşanmaktadır.

Bu konuya verilebilecek en belirgin örnek Gebze'dir. Geleceğin sanayi merkezi Gebze'nin başlıca geçim kaynağını bu dönemde tarım teşkil etmektedir. 1950 öncesi 5 yıllık dönemlerin kentsel nüfus hızı, kırsal nüfus artışından fazla olmasına rağmen 1927 yılında %7.52 olan şehirleşme oranı, 1950'lere gelindiğinde ancak %18.49 olmuştur. Türkiye'nin %24.22, Kocaeli genelinin %17.42 oranları ile karşılaştırıldığında bu oran düşük kalmaktadır (Kahraman, 2015).

Bu dönemde Türkyolu Gazetesi (14 Temmuz 1948) haberlerine bakıldığında kentin sınai, idari ve ticari merkezi olarak en önde giden merkez ilçe İzmit'te dahi dolaşan büyükbaş hayvanların olduğu, bunların halka zorluk yaşattığı ve dolayısıyla kentin henüz kırsal düzenden kopamadığı görülmektedir.

Tersane'nin kurulmasıyla 1936 yılında ilçe olan Gölcük, gerek Donanma gerekse Tersane Komutanlığının bu bölgede olması nedeniyle 'donanma kenti' olarak anılmaya başlamıştır. Gölcük'te 1940 yılından önce ilçe merkezinde halka ait mesken yokken, ilçedeki arazilerin büyük bölümü bataklık olduğu için halk uzun yıllar bataklık

[124] Sanayi ve tarım politikalarının kentleşmeye etkisinin anlatıldığı 5.bölümde yer almaktadır.

harici alanlarda başta kestane ve fındık olmak üzere sebze ve meyveyle geçinmiştir (Cengiz, 2014).

Adapazarı[125] bu ilçelere nazaran sınai ve zirai yönde eş güdümlü ilerlemesiyle dikkat çekmektedir. Menşei küçük bir köy olan Adapazarı toprak mahsullerinden geçinirken pazar geleneğinin oluşmasıyla ilçenin tanınmış bir ticaret merkezi haline gelişi 19. yüzyıla denk gelmektedir (Yalçın, 1958b).

Adapazarı konumu itibariyle yayılmaya ve genişlemeye müsait olmasına rağmen defalarca geçirdiği depremler ve yangınlarla kent her defasında yeniden kurulmuştur. 1943 yılında gerçekleşen depremde birçok kamu yapısı, ev, dükkân ve mağaza yıkılmış veya hasar görmüştür (Kuzucu, 1945). Deprem sonrasında kentin ve köylerin yeniden inşası için kurulan 'Adapazarı İmar Cemiyeti' bayındırlık çalışmalarını ele almıştır (Türkyolu Gazetesi, 20 Temmuz 1945, s.1).[126] Deprem sonrası 5 yıl içinde halkın gayretiyle şehir toparlanmış merkezi yerlerde boş arsa kalmamıştır (A.e.t., 1949).

Adapazarı her bakımdan zengin olmasına rağmen şehirleşmesi tamamlanamamaktadır. Bunun için önce içme suyu, elektrik ve kanalizasyonunu halletmesi gerekmektedir (İnandık, 1956). Adapazarı fiili durumda nüfus yönünden kent kategorisi için yeterliyken, dış görünüş itibariyle belirgin bir kent özelliği göstermemekle birlikte şehirleşmeye doğru teşvik edilmektedir.

2- Kent hizmetlerinde daha geri planda kalan, uzun yıllar kendi yağında kavrulan ve diğerlerine nazaran ilçe merkezi daha az gelişmiş olan ilçeler Karamürsel, Kandıra, Geyve, Akyazı, Hendek ve Karasu'dur (Şekil 1.4.). Buralar büyük yerleşme merkezi olarak gelişemeyen fakat belirli sebeplerle büyük bir nüfusu toplayan ve idari

[125] Öncesinde köy olan Adapazarı ilçesine, doğusunda Sakarya Nehri'nin iki kolu arasında teşekkül eden adadan ötürü 'ada' ismi verilmiştir. Coğrafi durumu itibariyle büyük bir bölgenin merkezi olan ve geniş bir hinterlanda sahip olan köyün yanında panayır şeklinde kurulan pazara adanın ismi verilerek 'Ada Pazarı' denmiş ve bu isim bir zaman sonra köye de söylenmiştir. Hatta bu panayıra gelen çeşitli zanaatkârlar geniş sahaya evler yapmış ve yerleşmiştir (Tarkan, 1937).

[126] Depremden sonra Hendek ve Adapazarı ilçesinde kaymakamların başkanlığı altında Kızılay, belediye başkanları ve Nafia Vekâleti mühendisinden oluşan bir merkez kurulmuş ve imar işlerinin tamamlanması için Adapazarı'nda bu merkeze bağlı bir teknik büro çalışmıştır (Türkyolu Gazetesi, 20-22 Ağustos 1944). İktisadi öneminden dolayı Hendek, Bolu, Düzce, Gerede'ye nazaran Adapazarı'na öncelik verilmiştir. Bölgenin imarı ve kalkınması için yıkılan, hasar gören kamusal yapılar ile şahıslara ait yapıların teknik muayeneden geçirilerek yıkılacaklar ve tamir edilecekler belirlenmiştir (Onaran, 1944).

bakımdan merkez teşkil eden noktalar olmuştur. Bu özellikleriyle köylerden ayrıldığı için kent ve köy arasında orta tip meydana getirmektedir. İdari bakımdan ilçe olmalarına rağmen fonksiyonları ve dış görünüşleri bakımından ideal kent kurgusuna ulaşmış değillerdir.

Cumhuriyet'ten önce önemli kasabalarından biri olan Hendek, uzun süre İstanbul-Anadolu kervan yolu üzerinde bir durak noktası olmasına rağmen yanındaki Adapazarı'nın bölgenin en büyük yerleşme ve iş merkezi haline gelmesiyle geride kalmıştır (İnandık, 1956).

Adapazarı çevresinde bir ilçe olan Karasu, eski İncili köyünün büyümesi ile bir kasabaya dönüşmüştür. Köye benzeyen tarafları olup nüfusunun büyük kısmı toprağa bağlıdır. Çevresi bataklık olan ilçe Cumhuriyet Devri'nde sıtma savaşı iyi sonuç verdiği için yeniden gelişmiş ve çevresine göçmenler yerleştirilmeye başlamıştır (Yalçın, 1958b).

Akyazı nüfusu zamanla artmış olmasına rağmen köy özelliklerini korumaktadır. Çevresi iyi bir pazar yeri olan ilçe, bütün ilişkisini Adapazarı ile görmekte, yetiştirdiği ürünleri Adapazarı'nda satmaktadır (Yalçın, 1958b). Geyve her hafta pazar, her yıl 14-17 Eylül'de kurulan panayırlarıyla tanınmaktadır (Belediyeler Yıllığı, 1949).

Karamürsel, Yalova- İzmit yolu üzerinde Gölcük'ün devamında konumlanan Türkler tarafından kurulmuş eski bir kasabadır. Kendine has evleri kıyıya yaslanmış bahçeleri ile çevrenin dikkatini çeken doğal güzellikleri vardır. Yaz aylarında Değirmendere, Halıdere, Ulaşlı, Ereğli, Karamürsel kıyıları Anadolu'nun her tarafından tatil yapmaya gelen insanlarla dolmaktadır (Yalçın, 1958a).

İzmit'in kuzeyinde ve Karadeniz'e yakın mesafede olan Kandıra, geçiş yolları üzerinde olmadığı için gelişmesi güçtür. Sapa bir yerde olduğu için bütün gelişme imkânlarını kendi yetiştirdiği ürünlere ve halkına borçlu olan ilçe tam bir tarım kasabasıdır (Yalçın, 1958a). En geri kalan ilçe olarak tanımlanan Kandıra (Türkyolu Gazetesi, 13 Birincikanun 1942, s.2), su, elektrik, yol sıkıntıları çekmektedir.[127]

[127] Kandıra'da susuzluk ve elektrik sorunun devam ettiği görülmekte, gaz ihtiyacının artırılması istenmektedir. Kent için önemli ilçelerden biri olmasına rağmen daha geri planda olan kasaba ve bucaklarda bile bu sorunlar kalmadığından şikâyet edilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 21 Ağustos 1941).

Kocaeli'deki ilçelerin planlama, altyapı ve yapılaşmayla ilgili tespit edilebilen faaliyetler tablolaştırılarak ilçeler arası karşılaştırmalar dahilinde çeşitli analizler yapılabilmektedir (Tablo 3.1.-3.2.)

Cumhuriyet'te 1939 tarihinde Vali Ziya Tekeli zamanında Adapazarı-Kandıra- Ağva yollarının ikmali devam etmiş fakat ilçenin en büyük sıkıntısı hep yolları olmuştur (Kocaeli İl Yıllığı, 1973).

Tablo 3.1. Kocaeli ilçelerinde 1949 yılına kadar yapılan inşa faaliyetleri 1

	İzmit	Adapazarı	Akyazı	Gebze	Geyve
Nüfus (1945):	113 mahalle, 4800 hane, 28352 adet nüfus vardır.	17 mahalle, 4919 hane 29263 adet nüfus vardır.	2 mahalle, 600 hane ve 2752 adet nüfus vardır.	5 mahalle, 4186 adet nüfus vardır.	3 mahalle, 500 hane 2475 adet nüfus vardır.
Halihazır Harita ve İmar Planı	Halihazır haritası vardır. 1936 yılında Hermann Jansen ilçenin imar planını çizmiştir.	1928 yılında halihazır haritası hazırlanmıştır. İmar planı 1944 yılında Vandenberg tarafından çizilmiştir. Ayrıca Jansen'in ilçenin idari merkezini çalıştığı bir taslak tespit edilmiştir.	Halihazır haritası vardır.	Halihazır haritası vardır. 1949 yılında imar planı İller Bankası tarafından yapılmaktadır.	Haritası vardır. İmar planı tamamlanmamıştır.
Su Projesi	1933 yılında Belediyeler İmar Heyeti tarafından hazırlanan fenni su tesisatı projesi Paşasuyu (Cumhuriyet Suyu) getirilerek uygulanmıştır. 1945 yılı sonunda Sümerbank Kâğıt Fabrikası Sapanca Gölü'nden getirdiği suyu İzmit'e vermiştir. 120 çeşmesi, 100 yangın musluğu vardır.	1938 yılında içme suyu tesisat projesi Bayındırlık Bakanlığı tarafından tasdik edilmiştir. Sapanca Gölü'nden alınan suyun inşası ihale edilmiş fakat fenni su tesisatı projesi uygulanmamıştır. 102 çeşme, 41 yangın musluğu vardır.	Su tesisat projesi ve uygulaması yapılmamıştır. İlçenin suyu genellikle kuyu ve kaynaklardan temin edilmektedir.	Su tesisatının fenni projesi yapılmamıştır. 2 çeşmesi, 1 yangın musluğu, belediyeye ait 4 ve vakıflara ait 1 çeşmesi vardır.	Fenni olmayan su tesisatı vardır. 8 çeşmesi vardır.
Elektrik Projesi	Sudan elektrik üretim projesi belediye tarafından Profesör Hasan Halet'e çizdirilmiş fakat uygulanmamıştır.	Belediye ve Türk Ticaret Bankası tarafından kurulan elektrik şirketi, Demir ve Tahta Fabrikası'ndan alınan elektriği işletmektedir.	Elektrik tesisatı yapılmamış fakat projesi ihale edilmiştir.	Elektrik tesisatının fenni projesi yapılmamıştır.	Elektrik tesisatı ilk yapılan ilçeler arasındadır (Diğerleri İzmit ve Adapazarı). 1946 yılında fenni elektrik tesisat projesi İller Bankası tarafından yapılmıştır.
Ulaşım	Demiryolu hattı üzerindedir.	Demiryolu hattı üzerindedir.	Demiryolu hattı üzerinde değildir.	Demiryolu hattı üzerindedir.	Demiryolu hattı üzerindedir.
Kent Temizliği	Çöpler belediye sınırı haricine dökülerek imha olmaktadır	Kasabanın genel temizliğinde çöpler kasaba dışındaki bataklıklara dökülmektedir.	Kasabanın çöpleri çöp arabasıyla kasaba dışında çukurlara dökülüp üstleri kapatılmaktadır.	Çöpler kasabanın 1 km batısındaki çukurlara dökülmektedir.	Çöpler kasabanın 500 metre uzağına dökülmektedir.

Bu tablo (Ulusan, 1939), (Kuzucu, 1945), (Belediyeler Yıllığı, 1949), (3. Bölge Nüshası, 1958), (Tarkan, 1937), (Göçer, 1968), (A.E.T., 1949), (Kahraman, 2011), (Belediyeler Dergisi, 1(3), 1935b), (İmar ve İskan Bakanlığı, 1963), (Türkyolu Gazetesi, 24 Birincikanun 1936), (Türkyolu Gazetesi, 25 Eylül 1945), (Türkyolu Gazetesi, 29 Nisan 1936), (Türkyolu Gazetesi, 19 Şubat 1936), (Belediyeler Dergisi, 4(44), 1939), (Belediyeler Dergisi, 1(3), 1935a), (Türkyolu Gazetesi, 15 Nisan 1936, s.1), (Selamoğlu, 1997), (Türkyolu Gazetesi, 20 Temmuz 1945), (Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası, 1933), (İktisadi Yürüyüş, 8 (81-85), 1943), (Yüce, 1945) ve EKLER kısmındaki fotoğraflardan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 3.1. (Devam) Kocaeli ilçelerinde 1949 yılına kadar yapılan inşa faaliyetleri 1

İdari Yapılar	Belediye Binası, Kasr-ı Hümayun (Hükümet Konağı), Bakanlıklara bağlı bağlı bazı Müdürlük Binaları	Hükümet Konağı, Belediye Binası, Bakanlıklara bağlı bazı Müdürlük Binaları ve diğer İdari Yapılar (Emniyet Binası, İnhisarlar Dairesi, Maliye Binası, Jandarma Binası, Tümen Binası)	Belediye Binası,	Belediye Binası, Hükümet Konağı	Belediye Binası, Hükümet Konağı
Sağlık Yapıları	Memleket Hastanesi, Belediye Dispanseri, 3 Eczane	Memleket Hastanesi, Verem Dispanseri (1946), 4 Eczane	1 Eczane vardır.	Dispanser ve Eczane	2 Yataklı Dispanser, 1 Eczane
Eğitim Yapıları	1 Lise, 1 Ortaokul, 2 Meslek Okulu, 7 İlkokul, Halkevi	1 Ortaokul, 3 Meslek Okulu, 7 İlkokul, Halkevi	Halkodası, 1 İlkokul,	2 İlkokul, Halkevi,	2 İlkokul, Halkevi
Diğer	Cumhuriyet Meydanı, Mezarlık, 3 Hamam, 3 Umumi Helâ, Hal Binası, PTT Binası, Fenni Mezbaha, İtfaiye Binası, Ticaret ve Sanayi Odası, Belediye Elektrik Santrali, su deposu, Belediye Gazinosu ve Bahçesi, Sümerbank Yerli Mallar Pazarı, bir veya birkaç adet otel, fırın, kahve, sinema, gazino ve lokanta, han, dükkan, park ve bahçe	Cumhuriyet Meydanı, Ticaret ve Sanayi Odası, Asri Mezarlık, PTT Binası, 4 Hamam, İtfaiye Binası, 3 Umumi Hela, Fenni Olmayan Mezbaha, Belediye Elektrik Santrali, su deposu, Belediye Gazinosu ve Oteli, Sümerbank Yerli Mallar Pazarı, bir veya birkaç adet otel, fırın, sinema, kahve, gazino ve lokanta, han, dükkan, park ve bahçe	Cumhuriyet Meydanı, Şahsa ait 1 Hamam, 1 Kaplıca ve 1 Umumi Hela ve 1 Mezbaha, Mezarlık, bir veya birkaç adet otel, fırın, kahve, gazino ve lokanta, han, dükkan, park ve bahçe	Mezbaha, PTT Binası, Mezarlık, İtfaiye Binası, 1 Hamam ve 1 Umumi Helâ, Belediye Elektrik Santrali, Ticaret ve Sanayi Odası, bir veya birkaç adet otel, fırın, kahve, gazino ve lokanta, han, dükkan, park ve bahçe	Cumhuriyet Meydanı, Hamam, Genel Hela, Mezbaha, Mezarlık, 12 Dükkânlı Pazar Yeri Belediye Elektrik Santrali, Umumi Tevkifhane, bir veya birkaç adet otel, fırın, kahve, gazino ve lokanta, han, dükkan, park ve bahçe
Bankalar	Ziraat Bankası, Türk Ticaret Bankası, Halk Bankası, Emlak ve Eytam Bankası	Ziraat Bankası, İş Bankası, Osmanlı Bankası, Türk Ticaret Bankası ve Emniyet Bankası	Ziraat Bankası	Ziraat Bankası	Ziraat Bankası, Türk Ticaret Bankası
Borçlar	Yol ve kanallar için İller Bankası'ndan borç alınmıştır. Paşa ve Çenesuyu tesisatı için müteahhide ve Adapazarı Türk Ticaret Bankası'na borçlanılmıştır. Paşa ve Çenesuyu'nun tesisat masraflarından kalan borç ve sudan elektrik üretilmesi için Belediyeler Bankası'ndan kredi almaya çalışılmıştır (Son durum bilinmemektedir.)	1938, 1940 ve 1946 yıllarında su, elektrik tesisleri ve istimlâk işleri için İller Bankası'ndan borç alınmıştır. İmar planının uygulanması için İller Bankası'ndan borç alınmıştır.	İmar planının yaptırılması için İller Bankası'ndan borç alınmıştır.		
Önemli Fabrikalar ve Önemli Diğer Yapıları	SEKA, İzmit Tersanesi, Derince Limanı, Derince Ahşap Travers Enjekte Fabrikası, Derince Siloları	Zirai Donatım Kurumu Zirai Aletler Fabrikası, Adapazarı Büyük Un Fabrikası, Arifiye Tohum Islah İstasyonu ve Meyve Islah İstasyonu, Arifiye Köy E.		Hereke Kumaş Fabrikası, Darıca Çimento Fabrikası, Çayırova Tarım Okulu	

Tablo 3.2. Kocaeli ilçelerinde 1949 yılına kadar yapılan inşa faaliyetleri 2

	Gölcük[128]	Hendek	Kandıra	Karamürsel	Karasu
Nüfus (1945):	4 mahalle, 657 hane ve 2637 adet nüfus vardır.	4 mahalle, 1199 hane ve 5684 adet nüfus vardır.	2852 adet nüfus vardır.	7 mahalle ve 2048 adet nüfus vardır.	4 mahalle ve 2694 adet nüfus vardır.
Halihazır Harita ve İmar Planı	1939 yılında Vandenberg imar planını hazırlamıştır. 1941 yılında Nafia Vekâletinin Şehircilik Bürosu tarafından Milli Müdafaa Vekâletinin uygun gördüğü şekilde plan tekrar hazırlanmıştır.	Haritası vardır. 1949 yılında Bayındırlık Bakanlığı tarafından yapılan imar planı tasarısı vardır.	İlçenin fenni haritası 1949 yılında İller Bankası'nca yaptırılmaktayken imar planı henüz yapılmamıştır.	Haritası vardır. İmar planı yoktur.	1949 yılında ilçenin fenni haritası yaptırılmaktadır. İmar planı yapılmamıştır.
Su Projesi	Fenni su tesisatı projesi yapılmamıştır. Genel sudan başka Saraylı köyüne ait kaynar su vardır.	İçme suyu 1928 yılında iki kaynaktan fenni tesisatla alınmıştır. Depremde kaynaklardan biri kurumuş, diğeri yazın akmadığı için Bayındırlık Bakanlığı yeni bir proje hazırlamıştır. 19 çeşme, hat üzerinde ve çeşitli yerlerde otomatik çeşmeler, 19 yangın musluğu vardır.	İçme suyu tesisatı fenni projesi 1949 yılında İller Bankası tarafından yapılmaktadır. 1 deposu, 6 çeşme ve 3 yangın musluğu vardır.	Fenni olmayan su tesisatı vardır. 13 çeşme 1 su deposu vardır.	Su tesisatının fenni projesi 1948 yılında yapılmıştır. 10 adet çeşme vardır.
Elektrik Projesi	Fenni elektrik tesisatı projesi yapılmamıştır.	Fenni tesisat projesi 1937 yılında İsviçre'ye ait bir şirketin İstanbul şubesine ihale edilmiştir. Tesisatı uygulanmıştır.	Elektrik tesisatı yapılmamıştır.	Fenni olmayan elektrik tesisatı inşası 1933 yılında yapılmıştır.	
Ulaşım	Demiryolu hattı üzerinde değildir.	Demiryolu hattı üzerinde değildir.	Demiryolu hattı üzerinde değildir.	Demiryolu hattı üzerinde değildir.	Demiryolu hattı üzerinde değildir.
Kent Temizliği	Çöpler ilçeden 500 metre uzağa dökülmektedir	Çöpler 1 km mesafeye dökülmektedir.	Çöpler ilçeye 700 metre mesafedeki çukurlara dökülmektedir.	Çöpler kasabanın uzağında denize dökülmektedir.	Çöpler kasabaya 1 km mesafedeki kuyulara dökülmektedir
İdari Yapılar	Belediye Binası, Hükümet Konağı,	Belediye Binası, Hükümet Konağı, Parti Binası	Belediye Binası, Hükümet Konağı, Bakanlıklara bağlı müdürlüklerle ilgili İdari Bina, Jandarma Binası	Belediye Binası, Hükümet Konağı	Belediye Binası, Hükümet Konağı, Jandarma Binası ve Parti Binası

Bu tablo (Ulusan, 1939), (Belediyeler Yıllığı 1949), (Bayındırlık İşleri Dergisi Yönetsel Kısım, 8 (1), 1941), (Belediyeler Dergisi, 3(30), 1938), (Cengiz, 2014), (Konukçu 2010), (Türkyolu Gazetesi, 1 Nisan 1936), (Yavuz Ulugün Arşivi), (Türkyolu Gazetesi, 2 İkincikanun 1941), (Türkyolu Gazetesi, 22 Nisan 1936), (Türkyolu Gazetesi, 18 Mart 1937), (Türkyolu Gazetesi, 22 Eylül 1945), (Türkyolu Gazetesi, 23 Birincikanun 1944), (Belediyeler Dergisi, 1(3), 1935a), (Türkyolu Gazetesi, 12 Ağustos 1937), (Cengiz, 2014), (Kuzucu, 1945), (Belediyeler Dergisi, 4(41), 1939), (Yurt Ansiklopedisi, 1983), (Yüce,1945) ve EKLER kısmındaki fotoğraflardan yararlanılarak hazırlanmıştır.

[128] İlçe Gölcük adını taşısa da merkez bir süre Değirmendere olduğu için resmi daireler genellikle Değirmendere'dedir. (Belediyeler Dergisi, 3(30), 1938). 1938 yılında Gölcük'te inşası bitirilen Hükümet Konağı'na geçilmiş ve devlet teşkilatı Gölcük'e yerleşmiştir. 1940 yılında çıkarılan Özel İstimlak Kanunu ile Hükümet Konağı'nın istimlak sahası içinde kalması nedeniyle İl Genel Meclisi tarafından alınan kararla ilçe birimleri tekrar Değirmendere'ye nakledilmiş ve 1954 yılına kadar burada kalmıştır (Cengiz, 2014).

Tablo 3.2. (Devam) Kocaeli ilçelerinde 1949 yılına kadar yapılan inşa faaliyetleri 2

Sağlık Yapıları	Gölcük Tersanesi İşçi Reviri, Çerkeş İsmail Paşa Deniz Hastanesi	4 Yataklı dispanser, eczane	Dispanser Binası, Eczane	4 Yataklı Dispanser, 1 Eczane	10 Yataklı Dispanser
Eğitim Yapıları	1 İlkokul ve Halkevi	1 Ortaokul, 2 İlkokul, Halkevi,	1 İlkokul, Halkevi,	1 İlkokul, Halkevi	1 İlkokul, Halkodası,
Diğer	Cumhuriyet Meydanı, Fenni Mezbaha, Umumi Hela, İtfaiye Binası, Mezarlık,	Cumhuriyet Meydanı, Mezarlık, belediyeye ait 1 Hamam, 2 Genel Helâ, Fenni Mezbaha ve İtfaiye Binası, su deposu, Belediye Oteli, bir veya birkaç adet otel, fırın, sinema kahve, gazino ve lokanta, han, dükkan, park ve bahçe	Cumhuriyet Meydanı, 1 Hamam, Umumi Helâ ve İtfaiye Binası, Postane Binası, Mezarlık, Mezbaha, bir veya birkaç adet otel, fırın, kahve, gazino ve lokanta, han, sinema, dükkan, park ve bahçe	1 Hamam, 1 Umumi Helâ, 1 Fenni Mezbaha, Postane Binası, Belediye Elektrik Santrali, su deposu, İtfaiye Binası, Mezarlık, bir veya birkaç adet otel, fırın, kahve, gazino ve lokanta, han, dükkan, park ve bahçe	Cumhuriyet Meydanı, Mezbaha, Postane Binası, Mezarlık, bir veya birkaç adet otel, fırın, kahve, gazino ve lokanta, han, dükkan, park ve bahçe
Bankalar	Ziraat Bankası	Ziraat Bankası,	Ziraat Bankası	Ziraat Bankası, Türk Ticaret Bankası,	Ziraat Bankası
Borçlar	Hal Binası inşası için İller Bankası'ndan borç alınmıştır.				Umumi mezarlık yolu ve halihazır harita için 1947 yılında İller Bankası'na borçlanılmıştır.
Önemli fabrikalar ve diğer yapıları	Gölcük Tersanesi				

Tablo 3.1. ve Tablo 3.2. dahilinde Kocaeli'deki bütün imar uygulamaları incelendiğinde;

1- Dâhiliye Vekâleti 1935 yılında belediyelerin imar plânlarını hazırlamasıyla ilgili kanun çıkarsa da sadece bütçe imkânı olan belediyeler bu görevi tamamlayabilmektedir. 1945 yılına kadar imkânı olmayan belediyelerin Belediyeler Bankası'ndan borç alarak dahi imar plânı yaptıramadığı görülmektedir. Kocaeli özelinde imar plânı ve hâlihazır haritası yaptırılmamış olan ilçelerin bazıları 1940'ların sonunda İller Bankası'nın kurulmasıyla kimi yerde ondan borç alarak Belediyeler İmar Heyeti'ne (İller Bankası Teknik Şube Müdürlüğü) plânlarını yaptırmaktadır. Kocaeli'de Tek Parti Dönemi dâhilinde ilki İzmit'te olmak üzere Adapazarı ve Gölcük kendi imkanlarıyla imar planlarını müteahhit firma olarak yabancı uzmanlara

hazırlatmış, fakat hiçbiri uygulamaya geçememiştir.[129] Uygulaması yapılamasa da Adapazarı'nın uygulama için İller Bankası'ndan borç aldığı görülmektedir.

2- Kent planları için Avrupa'dan kent uzmanları getirilmesine ve yüksek bütçeler harcanmasına rağmen imar işleri çözülememekte, yerine uygun olmayan projeler üretilmektedir. İzmit imar planı Hermann Jansen'e (Şekil A.1.), Gölcük ve Adapazarı imar planı Vandenberg'e çizdirilmiştir. Ayrıca Jansen'in Adapazarı'nın idari merkezini çalıştığı görülmektedir (Şekil A.2.). 1943 yılında yaşanan Adapazarı depremiyle ilçenin planlı biçimde yeniden inşası söz konusuyken ayrılan yüksek bütçelere, deprem bölgesi için özerk olarak kurulan teknik büroya rağmen ilçe plana uygun şekilde inşa edilme fırsatını kaybetmiştir.[130] Gölcük'te ise Vandenberg'in çizdiği imar planından sonra, Milli Müdafaa Vekâletinin uygun gördüğü şekilde Nafia Vekâletinin Şehircilik Bürosu tarafından ilçenin planı tekrar hazırlanmaktadır.

İmar planı tasarlanan bu üç ilçeden Kocaeli'nin merkez ilçesi olan İzmit'in[131] imar planlarına kısmen ulaşılmakta[132] ve planlanan aşamaların hükümetin kent politikaları, kent uzmanlarının tartışmaları ve yereldeki yöneticilerin kararlarıyla şekillenen durumları gözlenebilmektedir.[133] Fakat en sonunda diğerleri gibi çözümsüz kalan bir

---

[129] Kocaeli'nin ilk imar planını çizen Jansen aynı zamanda devlet bürolarına danışmanlık yapmıştır (Tekel, 2010).

[130] İmar planının uygulanması için ana caddeler ve yollar düzenlenirken kimi yerde yenilik yerine eski sistem devam ettirilmiş, eski inşaat usulü yapılar ortaya çıkmıştır (Türkyolu Gazetesi, 9 Ağustos 1944, s.1-2). İlçenin hızla inşa edilmesi istendiği için eski düzensiz yollar plana uyulmadan aynı şekilde inşa edilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 12 Ağustos 1944). Harcanan yüksek bütçelere rağmen yeni plana göre inşa edilme fırsatını kaybetmiştir (Türkyolu Gazetesi, 9 Ağustos 1944). İnşaat malzemesi ve tedariki gibi birçok hususta mahalli birçok imkânsızlıklar, teknik arzu ve isteklerin tamamıyla yerine getirilmesine imkân vermemiştir (Türkyolu Gazetesi, 20-22 Ağustos 1944).

[131] İzmit'in Cumhuriyet Dönemi kamusal yapıları ve imar planları Binici (2012), Avdan (2009) ve Şenyurt (2010)'de detaylı bir şekilde incelenmiştir.

[132] İzmit'in ilk imar planını çizen Jansen, İzmit'e incelemeler yapmaya gelmiş ve beraberinde getirdiği yardımcı Alman plancılardan biri olan Cuda "Staedte bau in der Turkei" adlı doktora tezinin bir bölümünde İzmit'i araştırmıştır. Cuda'nın doktora tezinde belirtilen yeni kent inşasında hedef, İzmit'i bir endüstri kenti yapmak olmamıştır (Avdan, 2009). Jansen'e verilen imar planının ön inceleme raporu ise 1934 yılında Türkyolu Gazetesi'nde yayınlanmıştır. 1936'da parça parça gönderilmeye başlanan proje 1939 yılında tamamlanmıştır (Türkyolu Gazetesi, 9 Mayıs 1939). Toplamı altı pafta olan planlardan ilk gönderilenlerin 'Yamaçtaki Yerleşim', 'Halkevi ve Sahil Gezinti Yeri' ve 'Demiryolu ve Deniz Kenarı Arasındaki Yapılaşma' olduğu Türkyolu Gazetesi'nden ve Belediyeler Dergisi'nden anlaşılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 25 Mart 1936, s.1-3, 30 Eylül 1936, s.3, Belediyeler Dergisi, 1(6), 1936). Diğer paftaların raporları elde edilememekle birlikte, paftaların 1938 yılındaki birleştirilmiş haline Fügen Avdan'ın tezinden ulaşılmaktadır (Avdan, 2009).

[133] Geliştirilen imar planlarında, Talimatname'deki arazi kullanımlarına göre bölgelendirme yapılması istense de İzmit tüm ülke çapında görüldüğü gibi (Tekeli, 2011a), yalnızca eski kent ve yeni kent sorgulamaları içinde kalmış fakat belirlenen bu alanlarda doğru uygulamaların yapılmadığı gözlenmiştir. Tarihi ve doğal yerlerin korunması kuramsal anlamda o dönem sık sık konuşulsa da taşrada sıkı bir denetimin olmaması ve yeterince öneminin kavranmaması nedeniyle pek mümkün

proje olan İzmit planı, yapım aşamasından itibaren birçok eleştiriye maruz kalmıştır.[134] Eleştirilerin ardından Jansen Planı'nın tamamlandığı sürede İkinci Dünya Savaşı

olmamaktadır. Bu nedenle yeni kent olarak belirlenen yerlerde tarihi değerler gözardı edilebilirken eski kent dahilinde kalan yerlerin tarihi miraslarını korumak ya da mevcut halini sağlıklı bir yapıya kavuşturmak, yeniden düzenlemek gibi meseleler ele alınmamıştır. İzmit tepelerden aşağı doğru gelişen ve öncelikle tepeler üzerine kurulan bir kent olduğu için, kıyıda antik kalıntılar olmasına rağmen, yukarı bölgeyi eski, deniz kıyısını yeni bölge olarak adlandırmak mümkündür. İzmit'in asıl özelliğini Yukarıpazar adı verilen semte doğru yükselen evler teşkil etmektedir. Yeni kurulmakta olan evler ise daha çok İstanbul istikametinde Kâğıt Fabrikası çevresinde ve Baç tarafındadır. Diğer yandan Sapanca Gölü'ne doğru uzayan bataklık olan ovanın ıslah edilmesiyle yeni tesislerin tamamlanması planlanmaktadır. Bu nedenle artık Yukarıpazar önemini kaybetmekte, halk daha çok kıyıya ve düzlüklere inmek, şehri aşağıda kurmak istemektedir (Yalçın, 1958a). Jansen, çizdiği imar planına ek olarak İzmit'in tarihi kent alanının korunması amacıyla 1936 yılında "Eski Şehir Kanunu" başlığı ile bir kanun hazırlamıştır. Bu kanunda imar planında "esas eski şehir hududu" ile gösterilen alanda yapılacak yeni yapıların ve mevcut binalardaki değişikliklerin koşulları belirlenmiştir (Aru, 1998). Bu koşulları dikkate alan belirgin bir uygulama görülmemekle birlikte yukarı semtlerin düzenlemelerine 1960'lı yıllardan önce başlanamamıştır (Türkyolu-Bizimşehir Gazetesi, 19 Aralık 1966). Öte yandan deniz kısmı yeni kent olarak tasarlandığı için tarihi değerlerin önemsenmediği görülmektedir. SEKA inşaatı temellerinden çıkan tarihi eserlerin fabrika tarafından sergilenmek istenmesi bu işi önemsediklerini gösterse de, SEKA alanı ve sahil boyunca çıkan tüm tarihi eserlere rağmen inşaatlara devam edilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 24 Birincikanun 1936). İzmit'in tepelik bölgelerinin bırakılıp deniz kenarında düzenlemelere başlanmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri yasalar sonucu savaşta tahrip olan bölgelere öncelik verilmesidir (2.4.1. Kocaeli'de Belediye Çalışmaları bölümünde anlatılmıştır (Türkyolu Gazetesi, 30 Eylül 1936- 1 Nisan 1937, Türkyolu Gazetesi, 1 Nisan- 8 Nisan 1936, Türkyolu Gazetesi, 6 Mayıs 1937). Öte yandan coğrafi durum ve ulaşım kolaylıkları yeni düzenlemelerin deniz kenarında yapılmasını destekleyen özelliklerdir. Kurtuluş Savaşı'ndan önce İzmit'in deniz kıyısında ticaret işleri yapılmakta ve kamuoyu bu alışkanlığın devam etmesini istemektedir. Savaştan sonra harabe haline gelen sahil kısmının düzenlenmesini uygun görseler de ticaretin ekonomik ve kolay olması ile daha hızlı gelişebilmesi için ticaret mekânlarının ve idari yapıların deniz kısmında inşa edilmesi gerektiği belirtilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 16 Eylül 1935).Jansen ve Egli'nin imar planıyla (Türkyolu Gazetesi, 12 2. Teşrin 1936), Vanderberg'in sahil kısmıyla ilgili katkıları olsa da (Türkyolu Gazetesi, 24 Eylül 1940), düşünülen kurgular uygulanamamıştır. Tevfik Fikret Oktar'In Türkyolu Gazetesi (8 Nisan 1937)'nde verdiği röportajdan anlaşıldığı üzere bu iki bölgenin birbiriyle olan ilişkisi ve entegrasyonu masaya yatırılmamıştır. Oktar tarafından imar çalışmaları sonucu kenti "Yukarıpazar Mevki'nin yukarısı ve aşağısı" olarak ayırmanın olağan görüldüğü söylenmektedir. Yukarı kısmı tamamen köy, aşağısı bir kent görünümündedir. Köy görünümlü yerinde çeşme başlarında insanlar kilimlerini ve çuvallarını yıkamakta, her evin önünde ise fırın bulunmaktadır. Hatta bu iki mevkinin kent merkezine bu kadar yaklaşarak keskin olarak ayrılması, Oktar'ı hayrete düşürmekte bu şekilde başka bir şehre rastlamadığını iddia etmektedir (Türkyolu Gazetesi, 8 Nisan 1937).

Jansen her ne kadar İzmit'in bir sahil kenti olarak kalmasını istese de, kentin ileri gelenleri İzmit'in endüstrileşmesine daha sıcak bakmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Belediye Başkanı Kemal Öz, Nafia Vekâleti tarafından kabul edilen İzmit Körfezi'ni Anadolu'nun en işlek limanı yapma planı için harbin bitmesini beklemektedir. Bu plan Nafia Vekâletince kabul edilmiş ve harp biter bitmez uygulamaya konulmak üzere programa alınmıştır (Türkyolu Gazetesi, 18 İkinciteşrin 1942).

[134] İzmit de Burhan Arif Ongun'un eleştirdikleri imar planları arasındadır. Yollanan sahil planı için, küçük ve az bütçeli bir şehre göre inşası araziye daha uygun bir plan beklediklerini belirtmiştir. Bu bölgede sahil yolu gibi önemli mevkiler için ayrıntılı etütlerin yapılmadığını ve öneri boyutunda kaldığını eleştirmiştir (Ongun, 1936a). Jansen'in planına kentin ileri gelenlerinden de eleştiriler gelmeye başlamıştır. Talimatname sonrası oluşturulan imar komisyonu toplantılarında plan sürekli masaya yatırılmaktadır. Kentin imar komisyonu ve yöneticileri tarafından geleceğe dönük bir planlama olmadığı ve maddi açıdan masraflı bulunduğu için (Türkyolu Gazetesi, 18 Teşrininası 1937) projenin tamamı uygulanmamış, mimarının küçük önerileri ve bazı bölgesel kararları kentte hayat bulmuştur. Bu süreçte aralıklı olarak bölgesel yollanan kent planının bir hayli az olsa da birkaç kararı dikkate alınmıştır. İstimlak edilen yangın yerinde imar planı gereğince yolların tesviyesi yapılmıştır (Türkyolu Gazetesi, 12 2. Teşrin 1936). Bugün adı aynı zamanda Cumhuriyet Parkı olan Çocuk Parkı'nı Jansen

başlamış ve tüm dünya büyük bir yokluk içine düşmüştür. Savaş yıllarında kentin iaşesinin sağlanmasındaki aksaklıklara öncelik verilmesi nedeniyle planın uygulanması savaştan sonraya ertelenmiştir (Türkyolu Gazetesi, 12 Mart 1940). Savaşın sonlanmasıyla 1945 yılında ivme kazandığı anlaşılan imar çalışmalarında (Türkyolu Gazetesi, 15 Kasım 1947) Jansen planından farklı olarak yeni bir süreç başlamıştır.[135]

İmar planları yapılan ilçelerin planlama çalışmalarına ulaşılamadığı için dönem içerisindeki kentsel analizleri yapılamamaktadır. İmar planı olmayanlar da dâhil olmak üzere İzmit dışındaki tüm ilçelerin kentleşme olgusu var olan yapılaşmanın tespiti üzerinden gidilmektedir.

3- EK-B'de yer alan ilçelerin genel görünümleri, EK-C'deki köy ve bucakların vaziyetiyle karşılaştırıldığında daha yoğun, düzenli ve sağlıklı bir yapılaşma olduğu gözlenebilmektedir. Kent merkezi olarak idari ve ticari yapıların bir ana cadde aksı doğrultusunda toplandığı bölgelerde yol ve kaldırım çalışmalarının yapıldığı görülmektedir.

4- Tablo 3.1. ve Tablo 3.2. tespit edilebilen yapılarla oluşturulmakla birlikte, bazı yapı türlerinin kaynakça eksikliği nedeniyle her ilçede varlığı ispatlanamamaktadır. Fakat ilçelerin çoğunda yer alması itibariyle var olduğu düşünülmektedir. Her ilçede mutlaka idari yapı türü olarak (bir binada veya bir bina dahilinde); hükümet konağı, belediye binası, emniyet binası, Jandarma Binası, CHP Binası, postane binası bulunmaktadır. Banka yapısı olarak ise her ilçede bir Ziraat Bankası olduğu tespit edilmiştir.[136]

tasarlamış, inşasını Çocuk Esirgeme Kurumu üstlenmiştir (Türkyolu Gazetesi, 28 İlkteşrin 1935, 15 Temmuz 1936). Çocuk ve Gençlik Parkı olarak adlandırılan alanın yanına önerdiği lise yerine, ilerleyen yıllarda İzmit Lisesi inşa edilmiştir. Bütününü sahilde konumlandırdığı idari binalardan ve rekreasyon alanlarından Tek Parti Dönemi için en çok önem arz eden Halkevi ve ona ait Şehir Lokantası Jansen'in yerleştirdiği yerde yapılmıştır. SEKA'nın kuruluş zamanına denk gelen imar planında İzmit'in batısı boyunca belirlenen endüstri bölgesi, o doğrultuda yoğunlaşmıştır (Binici, 2012). Kamuoyundan da Ongun'un belirttiğine benzer tepkiler gelmektedir. Planın amacına uygun olmadığı, şehrin mevcut durumuna göre tasarlanmadığı, uygulanması için yüksek bütçe gerektiği, birçok şehirci Türk mimar yerine yabancı bir mimara çizdirildiği, planın bugünün şehirciliğinin yanında geri bir seviyede kaldığı, Yukarıpazar mevkisine planda yer verilmediği gibi konular eleştirilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 30 Eylül 1936).

[135] İzmit imar planı çalışmalarına Kemal Ahmet Aru başlamıştır.

[136] EK-E'de Kocaeli'nin idari kamu yapıları ve bankalar ile ilgili görseller bulunmaktadır.

5- Sağlık yapısı olarak her ilçede memleket hastanesi olmamasına rağmen mutlaka bir dispanser ve eczane olduğu görülmektedir. Memleket hastanesi iki büyük ilçe olan İzmit ve Adapazarı'nda bulunmaktadır.[137]

6- Örgün eğitim yapısı olarak her ilçede mutlaka bir ilkokul olduğu görülmektedir. Ortaokul iki büyük ilçe olan İzmit ve Adapazarı'nda ve en son Hendek'te, lise ise ortaokul binası bünyesinde yalnızca İzmit'te görülmektedir. Yaygın eğitim yapısı olarak her ilçede Halkevi bulunmaktadır. İstisnai olarak daha az gelişen iki ilçede Halkodası açılmıştır.[138]

7- Her ilçede belediye kent hizmetleri dahilinde itfaiye binası, su deposu, belediye elektrik santrali, mezbaha, umumi hela, hamam ve genellikle dikenli tellerle çevrili mezarlık alanı bulunmaktadır.[139]

8- Kocaeli bölgesinde Tek Parti Dönemi'nde en etkin hizmet kolu idari hizmetler gözükmekteyken sebebi; Doğu Marmara Bölgesi Ön Planı (1963) istatistiklerine göre Doğu Marmara'da sanayi ve ticaretin henüz artmaması ve 1935 yılı nüfus sayımında silâhaltında bulunanların hizmet sektöründe gösterilmesidir (İmar ve İskan Bakanlığı, 1963). Henüz sanayi ve ticaretin kent ekonomisine katkısının az olmasından dolayı temel kentsel ihtiyaçların tamamlanmasına uğraşılmakta, diğer hizmet sektörlerinin ilerlemesi mümkün olamamakta, dolayısıyla sosyal mekânlara nadiren rastlanmaktadır.

Tablo 3.1. ve Tablo 3.2. dahilinde ilçelerde yapılan altyapı uygulamalarına bakıldığında;

1- Haydarpaşa Bağdat hattı, Ankara ve diğer İç Anadolu ve güneye giden bütün demiryolları Kocaeli'den geçmektedir (Yüce, 1945). Cumhuriyet öncesinden kalan Haydarpaşa- İzmit- Arifiye hattı ülkenin en önemli ve yoğun trafiğine sahip demiryollarından biridir (İmar ve İskân Bakanlığı, 1963). Genel itibariyle Şekil 3.1.'de görülen demiryolları istasyonunun Arifiye'den ayrılan bir kolu Adapazarı'na

[137] EK-G'de Kocaeli'nin sağlık yapıları ile ilgili görseller bulunmaktadır.
[138] EK-J ve EK-L'de Kocaeli ilçelerindeki okul ve halkevi yapıları ile ilgili görseller bulunmaktadır. Konu ayrıca eğitim politikaları bölümünde (Bölüm 4.1.) irdelenmektedir.
[139] EK-F'de belediyelerin kent hizmetleriyle ilgili yapılar ve inşa işlerine ait görseller bulunmaktadır.

gitmektedir (Yüce, 1945).[140] 1950 yılına kadar Kocaeli'de karayollarının tüm ülkede tamamlanamaması nedeniyle demiryollarına rağbet fazladır (İmar ve İskân Bakanlığı, 1963).

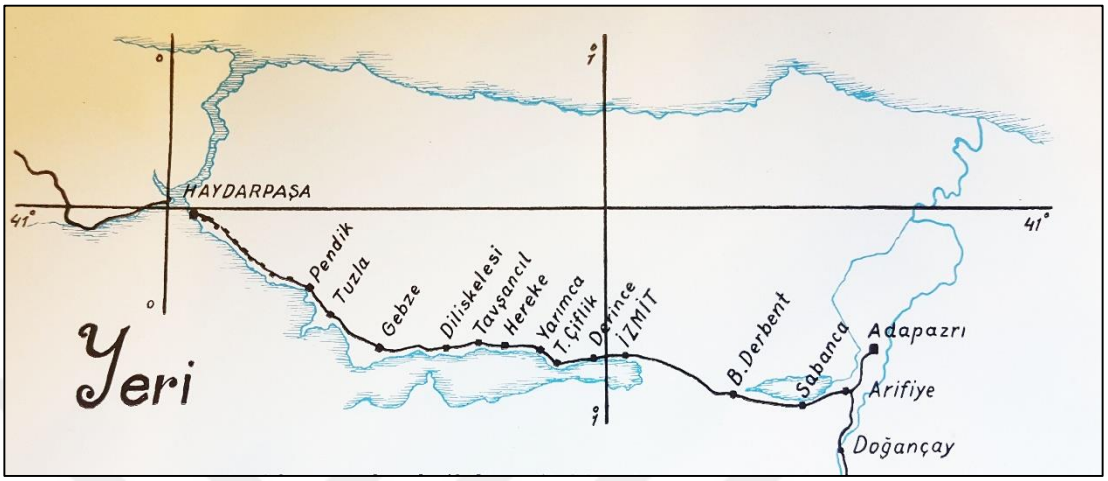

Şekil 3.1. Haydarpaşa- İzmit- Arifiye demiryolu durakları (Tarkan, 1937)

Demiryolu üzerinde olan ilçelere bakıldığında (Şekil 3.1.) (Şekil 1.4.) yapı faaliyetlerinin daha yoğun olduğu görülmektedir. (Tablo 3.1., Tablo 3.2.).

Karayolunun yetersiz olduğu dönemde demiryolunun geçtiği yerlerde önemli yatırımlar görülmektedir. Örneğin köy ve bucak olan diğer demiryolu duraklarına bakılacak olursa; Arifiye'de Arifiye Köy Enstitüsü, Arifiye Tohum Islah İstasyonu ve Meyve İstasyonu kurulmuştur.[141] İzmit ilçesinin Çınarlı köyünün merkez olduğu Derince bölgesi demiryolundan sonra gerçekleşen liman yapımı ile birlikte gelişim yaşamıştır. Hereke köyü Osmanlı'dan itibaren sahip olduğu Kumaş Fabrikası ve ardından gelen demiryoluyla birlikte önemli bir yerleşim yeri haline gelmiştir. [142] Sapanca, Doğançay, Pamukova, Derbent ve Tavşancıl (Şekil 1.4.) 'ın bucak olmasında ve idari ve ticari yapılarıyla çevre köyler için merkez olmasında demiryolunun etkili olduğu düşünülmektedir.

Bir altyapı yatırımı olan demiryolu ulaştığı çevreye bir başka altyapı olan elektriği sağlayabilmektedir. Kuzucu (1945)'te aktarıldığı üzere Arifiye, Beşköprü, Kurtköy ve

[140] Kocaeli'de mevcut olan durakların tamamı; Tuzla, Gebze, Dil İskelesi, Tavşancıl, Hereke, Yarımca, Tütünçiftlik, Derince, İzmit, Köseköy, Suadiye, Büyükderbent, Maşukiye, Sapanca, Kurtköy, Beşköprü, Arifiye, Adliye, Doğançay, Geyve, Pamukova, Mekece İstasyonu'dur (Yüce, 1945)
[141] Bu yapıların incelenmesi için bknz: Bölüm 4.1.4.2., Bölüm 5.3.1.2.
[142] Bknz: Bölüm 5.2.3.

Adliye köylerinde dahi Devlet Demiryolları'na ait istasyon ve binalar, o çevrede bulunan caddeler ve resmi binalar elektrik ile aydınlatılmaktadır. Buradan yola çıkarak kent içindeki tüm istasyon durağı ve çevrelerinin aydınlatıldığı anlaşılmaktadır.

2- Ulaşım alanında köprü işleri ve il yollarına mali imkânlar elverdiğince önem verilmeye çalışılmıştır. Fakat 1950 yılına kadar ülkenin tamamına karayolları ulaştırılamamıştır. Henüz mevcut yol yapımı ve tamiri işleri görülmektedir (Şekil 3.2.). İstanbul- Ankara E-5 karayolunun sahilden geçirilmesi henüz konuşulmasa da İzmit, transit geçiş olma yolunda ilerlemektedir. [143]

Örneğin Gebze, İstanbul- Ankara E-5 karayolu henüz yapılmadığı için sapa kalmakta ve büyük yatırımların gelmemesi nedeniyle sadece tarımsal bir üne sahiptir. Aslında her ilçenin gelişiminde en büyük engeli ulaşım sorunu yaratmıştır.[144] Buna rağmen bu dönemde yapılan yollarla İzmit merkezden tüm ilçe merkezlerine ulaşmak mümkün olmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 9 Son teşrin 1941).

[143] 1950'li yıllarda yapılan E-5 karayolunun İzmit'ten geçen kısmı denizle kenti ikiye bölmüştür.
[144] İzmit'in kuzeyinde ve Karadeniz'e yakın mesafede olan Kandıra, geçiş yolları üzerinde olmadığı ve yeni yollar uzun yıllar yapılamadığı için en zor gelişen ilçe olmuştur. Nüfusu artmış olmasına rağmen köy özelliklerini koruyan Akyazı'nın en büyük derdi yoldur (Türkyolu Gazetesi, 5 Ağustos 1937). Karasu'da birinci sorun yol imarı, ikincisi ise ilkokul binası yapılmasıdır. (Türkyolu Gazetesi, 15 Ağustos 1945). Akyazı'nın en büyük derdi yol olup yapılması beklenmektedir. (Türkyolu Gazetesi, 5 Ağustos 1937).

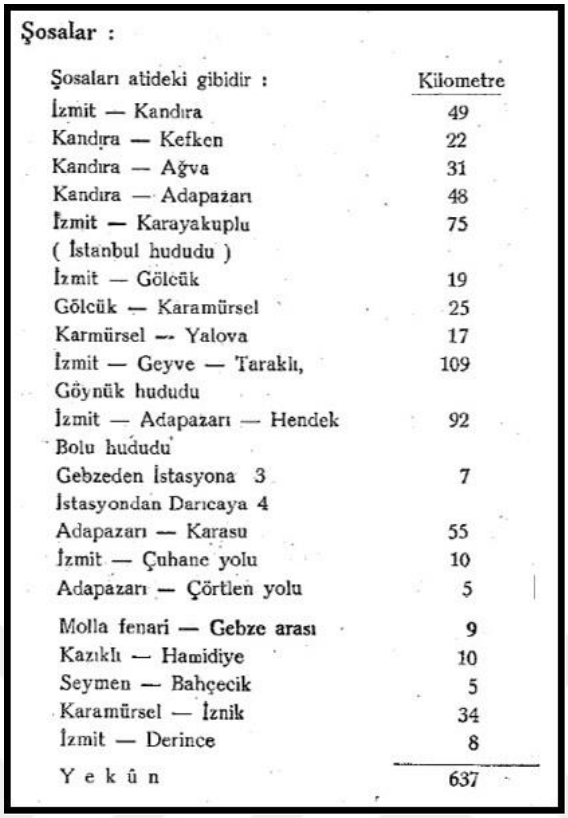

Şosalar :

Şosaları atideki gibidir :	Kilometre
İzmit — Kandıra	49
Kandıra — Kefken	22
Kandıra — Ağva	31
Kandıra — Adapazarı	48
İzmit — Karayakuplu (İstanbul hududu)	75
İzmit — Gölcük	19
Gölcük — Karamürsel	25
Karmürsel — Yalova	17
İzmit — Geyve — Taraklı, Göynük hududu	109
İzmit — Adapazarı — Hendek Bolu hududu	92
Gebzeden İstasyona 3 İstasyondan Darıcaya 4	7
Adapazarı — Karasu	55
İzmit — Çuhane yolu	10
Adapazarı — Çörtlen yolu	5
Molla fenari — Gebze arası	9
Kazıklı — Hamidiye	10
Seymen — Bahçecik	5
Karamürsel — İznik	34
İzmit — Derince	8
Y e k û n	637

Şekil 3.2. Kocaeli genelinde 1945 yılına kadar yapılan yol çalışmaları (Yüce, 1945)

3- İzmit Körfezi karayolu ve demiryolu için olduğu kadar denizyolu için de aktif bir merkezidir. Büyük yük gemilerinin uğramadığı irili ufaklı motorların, kayıkların yanaştığı ve ticaretin canlı tutulduğu iskeleler tespit edilmiştir. Karasu sınırında 14, Kandıra dahilinde 24 iskele vardır. İzmit Körfezi'nin iki tarafında 35 iskele vardır (Yüce, 1945).[145]

Kıyı şeridinde olmasına ve pek çok iskeleye sahip olmasına rağmen sanayi yapılarının en yoğun seviyesine ulaşmamış ve İzmit Limanı'nın[146] henüz uygulanmamış olması

[145] Karadenize kıyı Karasu'da olanlar; Ablen, Karapınar, Kocaali, altı, Kuyumculualtı, Tahta, Karasu, Küçükboğaz ,Gölbaşı, Panca, Sakarya ve Sakarya içindeki Tuzla, Denizköyü ve Hacallar'dır.
Kandıra iskeleleri; Gürepınar, Göynük, Karaboğazı, Kayışağazı, Delikkaya, Harmankaya, Dikili, Sarıakma, Kavukkaya, Cebeci, Kuvatağzı, Kumcağız, Kerpe, Umarağazı, Sarıyer, Kaplıcak, Kokardan, Küçükağaz ,Sazvarlı ,Tokatağazı, Ağva ,Çatak'tır. Vapur uğrayan iskeleler; Darıca, Hereke, Derince, İzmit Kağıt Fabrikası, İzmit Gümrük İskelesi, Bahçecik, Kazıklı, Gölcük, Değirmendere, Gonca, Ulaşlı, Ereğli, Karamürsel'dir. Ufak nakliye gemilerine özel iskeleler ise; Tuzla, Çimento Fabrika İskeleleri, Dil, Tavşancıl, Yarımca, Halıdere ve Kavak gibi irili ufaklı iskeleler vardır (Yüce, 1945).

[146] Marmara Denizi'nin girintisi olan İzmit Körfezi'nin bitimindeki İzmit'e deniz yoluyla gelen mallar demiryolu ve karayolu ile Anadolu'ya yollanmaktadır. Var olan Derince Limanı'nın yanında Belediye Başkanı Kemal Öz, Nafia Vekâletince kabul edilen İzmit Körfezi'ni Anadolu'nun en işlek limanı yapma planı için İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesini beklemektedir (Türkyolu Gazetesi, 18 İkinciteşrin 1942).

nedeniyle deniz trafiği ve kıyının sanayi mekânları tarafından işgali kentte hissedilmemektedir.

4- 1937 yılında Belediyeler İmar Heyeti'nin su işleri hakkında hazırladığı umumi program ve raporda tüm şehirlerin durumu gösterilmektedir. İzmit fenni tesisatı olan 24 şehir arasına girmiş, Adapazarı ise projeleri yapılmakta olan iki şehirden biri olmuştur (Özand, 1937). Tesisat tamamen fenni yapılsa da (Belediyeler Dergisi, 1(3), 1935b), Paşasuyu'nun halkın dörtte bir su ihtiyacını karşıladığı fark edilmiştir (Topçubaşı, 1937). Başka kaynaklardan da kente su getirilmesine rağmen[147] 1960 yıllarına gelindiğinde dahi İzmit'e getirilen suyun, ihtiyacı karşılamaya yetmediği için günün belirli saatlerinde verildiği görülmektedir (İmar ve İskan Bakanlığı, 1963). Diğer ilçelerde fenni su tesisatı projesi yapılmamakla birlikte yapılanlar da uygulanamamıştır. Genellikle su, gayrifenni şekilde temin edilmekte ve belirli noktalara çeşmeler inşa edilerek dağıtımı sağlanmaktadır.[148]

5- İlçelerin genelinde fenni elektrik tesisatı olmamakla birlikte projesi olanlar uygulanamamaktadır. Elektriğin bazı caddeleri ve belli başlı yerleri aydınlatması için elektrik santralleri inşa edilmektedir.[149] Fakat bu santraller kente yetersiz gelmekte ve bazı yerlerde enerji gereksiniminin bir kısmı devlet işletmeleri tarafından kurulan ve işletilen sanayi ve ulaşım tesislerinin santrallerinden sağlanmaktadır.[150] Nitekim bu inşalarla kent kısmen aydınlanmakta ve genel aydınlatma gaz lambaları ile yapılmaktadır (Belediyeler Yıllığı, 1949).

6- Bu yıllarda ilçe merkezlerinde en çok yol sorunuyla birlikte su ve elektrik sıkıntısı yaşanmaktadır.[151]

---

[147] Çenesuyu (Belediyeler Dergisi, 1(3), 1935b), Karakayalar (İmar ve İskân Bakanlığı, 1963) ve Sapanca'dan (Türkyolu Gazetesi, 25 Eylül 1945) su getirilmiştir.

[148] Birkaç örnek vermek gerekecek olursa; Geyve'nin su ihtiyacı, gayri fenni şekilde yapılmış bir tesisatla 3 km mesafeden gelen su ve kuyu sularıyla giderilmektedir. Akyazı'nın suyu, kuyu ve kaynaklardan temin edilmektedir. Gebze'de su, İbrahim Paşa'nın yaptığı su kuyusundan ve aynı zamanda Yumrukaya kaynağından getirilmektedir (Belediyeler Yıllığı, 1949).

[149] İzmit, Adapazarı, Gebze, Karamürsel ve Geyve'de belediyeye ait elektrik santrali bulunduğu (Türkyolu Gazetesi, 28 İlkteşrin 1935) tespit edilmiştir.

[150] Bknz: Bölüm 5.2.3.

[151] Kandıra'da birçok belediye başkanı görev yapmış, konu çözümlenecekken yeniden seçim olmuş ve yıllardır su ve elektrik işi çözülememiştir (Türkyolu Gazetesi, 29 İkinciteşrin 1942). Karamürsel'de sürekli elektrik ve su sıkıntısı çekildiği görülmektedir (Türkyolu Gazetesi, 17 Birincikanun 1944). Caddelerin bozuk olması ve sokak lambalarının olmaması ilçede problem yaratmaktadır (Türkyolu

7- Kent temizliği ve sağlığı için atıklarla nasıl başa çıkılacağı bilinmemekte, birçok kasabada kent çöpleri ve atıkları at arabalarıyla veya kamyonlarla kentten uzak bir yere taşınmakta fakat akıbeti bilinmemektedir. Ayrıca Çoker (1986)'da görüldüğü gibi beldeler fenni içme suyu tesislerine kavuştuktan ve yapıların içindeki ıslak hacimler belirli bir düzeye eriştikten sonra geç bir dönemde kanalizasyon işi halledilebilmiştir.

Kent politikaları dahilinde planlama, yapılaşma ve altyapı ile ilgili kanun, karar ve yöntemlerin uygulanabilirlik durumu ve nihai vaziyet Kocaeli ilçeleri üzerinden incelenmiştir. Kentin karşısına ondan farklı bir mekân olarak konan köy için farklı devlet politikaları kurgulanmaktadır.

3.2. Hükümetin Köy Algısı ve Köycülük

Köy ve mahalle idareleri Osmanlı'dan kalan bir geleneğin devamıdır. Osmanlı'da şehirler bir takım mahallelere ayrılmış, her mahalle okulu, manavı, hamamı, kahvesi, esnafı, sakası ve bekçisi gibi unsurları ile başlı başına bir topluluk teşkil etmiştir. Esasen köy idari teşkilatı ile mahalle teşkilatı arasında fark yoktur. Eski Osmanlı şehirleri köylerin birbirine eklenmelerinden ibarettir (Derbil, 1946b). Abdullah Ziya'ya göre Osmanlı Dönemi'nde padişahlar kendi adlarına bazı köylerde cami yaptırmakla yetinmekte ve bu camiler padişaha olan bağlarını kuvvetlendirmektedir. Ziya, köyün yegâne ve toplu hayat yerinin din hocalarının etkili olduğu köy camisi olduğunu söylemektedir. Hatta Cumhuriyet'ten sonra köylere atanan öğretmenler bu hocalara güçlerini gösterebildikleri takdirde köylüye söz geçirebilmektedir (Ziya, 1933b). Mahalle teşkilâtının zamanla beliren ihtiyaçlarının ertelenemeyecek durumda olduğunu belirten Süheyl Derbil, Cumhuriyet öncesi köye ait önemli bir gelişmeden bahseder. 1864 tarihli Vilâyet Nizamnamesinde ilk defa köye ait hükümler yer almakta, şehir ve kasabaların mahallelere ayrıldığı, her mahallenin köy hükmünde olduğu bildirilmektedir (Derbil, 1946b). Bu tarihin devamından Cumhuriyet'e kadar talimatnameler, iskân yönetmelikleri ve örgütleri oluşturulduğu, köy sıhhileştirme çalışmaları ve köy kurma çalışmaları yapıldığı görülmektedir.[152]

Gazetesi, 16 Ağustos 1945). İzmit'te elektrik olsa da özellikle harp döneminde sürekli kesintiye uğramakta ve kömür gelmesi beklenmektedir (Türkyolu Gazetesi, 16 Nisan 1943).

[152] Zeynep Eres bu dönemde yapılan uygulamaları (Eres, 2008)'de ayrıntılı olarak incelemiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nde köye yönelik yaklaşımların ve uygulamaların irdelenmesinden önce TBMM konuşmalarında, yasalarda ve düzenlenen kongrelerde bu konunun hükümet yöneticileri tarafından nereye oturtulduğunu anlamakta yarar vardır. En başında Atatürk'ün 1922 yılı 1. Dönem meclis konuşmaları[153] detaylı olarak incelendiğinde, köyün eğitim ve ekonomi konusundaki öncelikleri köy sorunun çözümüne ilişkin önerdiklerinden anlaşılmaktadır. Ardından 1923 yılı İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar İnan (1989)'da incelendiğinde; kongrede özellikle 'ziraat ve maarif meselesi' başlığı altında, köyün bu konudaki özelliklerinin kentlerden ayrıldığına tanık olunmaktadır. Bunun dışında 1924 yılı Köy Kanunu[154] ve köy bir önceki bölümde diğer mahalli idareler ve ilgili kanunlarıyla karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Burada bu Kanun'da bakılması gereken nokta, yapım yolu ve ayrıntıları gösterilmese de, hükümet tarafından ideal bir köy kurgusu oluşturma çabasıdır.

Yeni ulus devletin köy yerleşkesini düzenleme çalışmaları; Türk- Rum Mübadele Antlaşması'yla gelen birçok göçmenin Anadolu'ya yerleştirilmesi, İskân İmar ve Mübadele Vekâletinin kurulmasıyla başlamıştır. Vekâlet tüm ülkenin imarından sorumlu olmasına rağmen işin aciliyetinden dolayı öncelik mübadillere verilmiştir (Arı, 2003).[155] 1923 yılında kurulan Vekâlet,[156] 1924 yılında Dahiliye Vekaletine bağlanmıştır.[157] 1926 yılında çıkarılan İskân Kanunu'nda köylere yerleşen göçmenler için yapılması gereken inşa faaliyetleri desteklenmektedir. Fakat diğer yandan Kanun'da Kurtuluş Savaşı'nda zarar gören bölgelerde maddi gücü olmayan yerli halkın da iskânı söz konusu olmaktadır (tbmm.gov.tr).[158] Dolayısıyla köylerin genel

[153] Her dönem yapılan meclis konuşmalarına (tbmm.gov.tr)'den ulaşılabilmektedir.
[154] 1924 yılı 442 sayılı 'Köy Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[155] Mübadeleyle ilgili ayrıntılı pek çok kaynak yer almaktadır. Devletin iskânından sorumlu olduğu vatandaşlar, yerleştirildiği bölgeler, bu konuda kurulan vekâletin üzerine düşen görevler, mübadele konut ve yerleşimlerinin anlatıldığı kaynaklardan bazıları; (Cengizkan, 2004), (Arı, 2003), (Erdal, 2006).
[156] 1923 yılı 352 Sayılı 'Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti İhdasına Dair Kanun'un tam metnine tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar bölümünden ulaşılabilir.
[157] 1924 yılı 529 Sayılı 'Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin Lağvı ile Vezaifinin Dâhiliye Vekâletine Devri Hakkında Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[158] 1926 yılında çıkarılan 885 sayılı 'İskân Kanunu'nda iskân edilen aileye, nüfus ve ihtiyacına göre oturacak ev veya ev arazisi, zanaatkârlara veya tüccarlara geçimleri için dükkân, mağaza veya bu gibi yapılar için yer ve sermaye, çiftçilere yeterli toprak, hayvan, araç gereç, tohumluk, ahır, samanlık veya bunlara yarayan yeri vermekle yükümlüdür. Zanaatkârlara dükkândan ayrıca yarım istihkak miktarı toprak verilmektedir. Kanun'da yeniden canlandırılan veya yeniden kurulan köylere 'orta malı' olarak mevcut nüfusun ortak ihtiyacına göre okul, cami, köy odası, karakol, pazar yeri, hamam, mezarlık yerleri, otlak, savat, baltalık ve başka ortak ihtiyaçlara cevap veren yerlerin ücretsiz olarak yapılması

imarı meselesinin numune köylerde dikkate alındığı görülmekle birlikte, Abdullah Ziya tarafından savaşta yıkılan köylerin de devlet tarafından tamir edildiği doğrulanmaktadır (Ziya, 1933b). [159] 1924 yılında çıkarılan Köy Kanunu'nun tanımladığı ideal köy tipi inşası, öncelik verilen bu köylerde uygulanmak istenmektedir (Ziya, 1933b).

Devletin kurumsal olarak oluşturduğu kararlar Cumhuriyet'le birlikte olgunlaştırılırken, Asım Karaömerlioğlu'nun tespitlerine bakıldığında teorik olarak geliştirilen 'köycü düşünce'nin halkçılık kavramıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin son döneminde Türkiye'ye girdiği görülmektedir (Karaömerlioğlu, 2011). Örneğin Cumhuriyet Dönemi'nin köycü mimarlarından Abdullah Ziya Meşrutiyet'ten sonra köycülük meselesi ile Türk Ocakları içinden çıkan gençlerin uğraştığını fakat köylere yaptıkları hastane ve okulların, köylerde doktor olmadığı ve köye uygun nitelikte ve nicelikte okullar inşa edilmediği için, depo olarak kullanıldığını söylemektedir (Ziya, 1935). Ziya, burada yapılan girişimlere rağmen her alanda olduğu gibi Cumhuriyet öncesinde yapılan işlerin belirli bir plan ve program dahilinde yapılmadığını ve henüz kurumsal örgütlenmeye dayandırılmadığını anlatmaya çalışmaktadır. Karaömerlioğlu'nun ise köycülükle ilgili Cumhuriyet öncesinden 1930 yılına kadar kentleşmeye ve sanayileşmeye karşı geliştirilen etkin bir söylemle karşılaşılmadığı tespiti, devlet tarafından yalnızca göçmenlerin barınma ihtiyacının ve iskan sorununun giderildiği örneklerle doğrulanmaktadır. Nitekim Afet İnan da Cumhuriyet'in başında gerçekleşen köylerin kentleşmeyi önlemekten çok göçmenleri yerleştirmek için yapıldığını söylemektedir (İnan, 1978).

1930 yılından sonra mevcut köylerin geliştirilmesi için devlet tarafından atılan adımlar ve Türk mimarların geliştirdikleri ideal köy planları köyle ilgili etkin söylemlerin başladığının kanıtıdır. Erken Cumhuriyet Dönemi kırsal mimarlık uygulamalarıyla ilgili kapsamlı bir araştırma yapan Zeynep Eres, köyle ilgili yapılan faaliyetlerde

gerektiği yazmaktadır. Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[159] Ziya, devletin numune köyler ve yıkılan köylerin düzenlemesiyle ilgili 1, 480, 684 Türk lirası harcadığını söylemektedir (Ziya, 1933b). Örneğin Kocaeli'de Yukarı Değirmendere köyünde savaşta yakılan evlerin tekrar yapıldığı ve köyün yeniden kurulduğu (Türkyolu Gazetesi, 15 Temmuz 1935) tespit edilmesine rağmen ne kadarının devlet tarafından yapıldığı bilinmemektedir.

1920'ler ve 1930'lar arasında belirgin farklılıklar tespit etmiş ve dönemi ikiye ayırmıştır (Eres, 2008).

En sonunda önemli bir köy davası güdülmeye başlamışken köylerin belirli bir plana göre yapacakları yapı ve imar işleri hakkında kanunlarda açık hükümler ve bu yolda kullanılacak açık yöntemler olmadığı dikkati çekmektedir. Belirlenen hedeflerle ilgili maddi ve teknik zorluklarla başa çıkılması için Köy Enstitüleri dışında etkili bir girişime rastlanmamaktadır.[160] Dönemin sonunda İller Bankası'nın kurulmasıyla yeni bir çözüme başvurulmuştur. İller Bankası 1945 yılında her üç mahalli idare biriminin ve bunların kuracakları kurum ve birliklerin imar işleriyle uğraşmak amacıyla kurulmuştur. Fakat İller Bankası ilçelerin harita ve imar planları işini dahi tamamlayamadığı için köylere sıra gelmemiştir (Çoker, 1986). Öte yandan köyün teknik kadro gerekliliği için Köy Enstitüleri kurulmuş, Halkevleri Köycülük şubesi birtakım faaliyetler gerçekleştirmiş, teknik öğretim seferberliği ve ziraat öğretimi için bazı eğitim kurumları açılmıştır.[161]

Dönem içerisinde hükümetin köye el uzatmak ve onu kontrol altına alabilmek için bir takım idari teşkilatlanmalar düzenlediği görülmektedir. 1931 yılında İzmir'de pilot bölge seçilerek 'köy büroları' kurulmuş ve olumlu sonuçlar alınınca devlet ile köylü arasındaki ilişkiyi oluşturmak amacıyla İçişleri Bakanlığı, illere gönderdiği bir tamim ile 1937 yılından itibaren il özel idareleri kadrosuna birer 'köy bürosu' teşkilâtı ilave edilmesini bildirmiştir. İlçe ve bucak merkezlerinde bulunan büroların köylüyü zirai, ekonomik, sağlık, sosyal, kültürel ve bayındırlık alanlarında kalkındırmak gibi işleri bulunmaktadır. Aynı zamanda köy büroları köy bütçelerini kontrol etmekte ve buna uygun yapılacak iş programını takip etmektedir (Nural, 1941). Aynı zamanda İzmir Valiliği tarafından 'İzmir Vilâyeti beş yıllık köycülük kalkınma programı' basılmıştır (İzmir Vilayeti Beş Yıllık Köycülük Kalkınma Programı, 1935). Eres (2008)'de

[160] 1923 yılı 368 sayılı 'Mübadele, İmar ve İskân Kanunu (tbmm.gov.tr)'nda tahrip edilmiş bölgelerin imarı için bir imar bankası kurulması yetkisi verilmiştir. Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir. Ayrıca (İnan, 1989) kitabında da 'köy bankası'nın kurulmasına yönelik girişimlerden bahsedilmiştir. Örneğin Trakya'dan başlanarak tüm köyler için 'birlik bankası (köyler bankası)' oluşturulması düşünülmektedir (Belediyeler Dergisi, 1(16), 1936).

[161] Bknz: Bölüm 4.1.4., Bölüm 4.1.5., Bölüm 4.1.6.

görüldüğü üzere bu gelişmeyi örnek alarak bazı şehirler beş yıllık kalkınma programı hazırlamıştır.[162]

Ülkenin özellikle geri kalmış bölgelerinde devlet eliyle ülkeyi kalkındırmak amacıyla kurulan 'umumi müfettişlikler'le köyler daha sıkı inceleme altına alınmak istenmiştir. Öte yandan 1939 yılında köyler arasında ortaklaşa yapılması gereken işlerin düzenlenmesi amacıyla 'köy birlikleri' adıyla bir kurum oluşturulmuştur. Umumi müfettişliklere ve valiliklere gönderilen tamimde köylerde para toplanması sırasında yolsuzluklar olduğu gerekçesiyle bu görevi yürüten ihtiyar heyetlerini denetlemek için birliklerin kurulduğu söylenmektedir (Çetin, 1997). Köye merkezden başka bir müdahale olarak, İçişleri Bakanlığı köyün iş programına ait imar görevlerinin belirli bir düzen içinde gerçekleştirilmesi için birtakım tedbirler geliştirmektedir. Köy sınırı içinde mecburi işler görülmediği takdirde köylünün cezalandırılması gibi yöntemlerle köylünün çalışması sağlanmaktadır. Salmanın takibi, köyün diğer kaynaklarının toplanması, muhtarlık seçimlerinin tekrarı ve ihtiyar meclisine düşen görevler hakkında plânlamalar yapılmaktadır (Belediyeler Dergisi, 3(30), 1938).

Dönem boyunca memleketin bütününde Dahiliye Bakanlığı öncülüğünde etkili bir seferberlik olamamakta, idari çalışmalar illerdeki yöneticilerin kişisel gayretlerinde kalmaktadır. Yapılması planlanan imar çalışmaları, bütçe ve teknik kadro katkısı gibi hedeflenenler her ne kadar teorik aşamada kalsa da alınan kararlara sebep olan köycü düşünceyi sorgulamak, tasavvur edilen köy mekânı kurgusunu ve köy kent ayrımını anlamada yarar sağlayacaktır.

Köycü Düşünce

Bu dönem köyle ilgili faaliyetlerin temelinde yer alan köycü düşüncenin gelişmesinde Asım Karaömerlioğlu iki önemli etken tespit etmektedir. 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası ile yaşanan muhalefet girişimi CHP'ye kitlelerin kazanılması gerekliliğini farkettirmiştir (Karaömerlioğlu, 2011). Diğer etkeni ise dış dünyada köycü söylemlerin yükselmesinin etkisiyle ilişkilendirir. Ersel ve vb. (2005) ve Ertuğ (1935)'ten anlaşıldığı üzere 1929 Dünya Ekonomik Buhranının etkisiyle yurdu saran

[162] Yapılan alan araştırmasında Kocaeli'nin de hazırladığı anlaşılmaktadır.

buhran ekonomik vaziyete köylü borçları sorunu olarak yansımış ve köyün kalkınması zaruri hal almıştır.

Karaömerlioğlu, Türkiye'de etkinleşen köycülüğün gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin özelliklerini birlikte barındırdığını söylerken (Karaömerlioğlu, 2011), bu durumun köycüler arasında çeşitli fikir ayrılıkları doğurduğu görülmektedir. Avrupa'da çoğu entelektüelin desteklediği köycülük fikrini döneminin önemli sosyologlarından Behice Boran, 'köyü şehre yakınlaştırmak' fikrine karşı olarak ve 'köyü köy bırakmak, köyü ideal olarak almak' eğilimi şeklinde tariflemektedir. Bunu yapanlara Boran ilk olarak köyün fonksiyonel tarifini yapmaktadır. Ayrıca köyü köy olarak bırakmak isteyenlere hangi tip köyü bırakmak istediklerini sormaktadır. O'na göre ülkede sanayinin gelişmesine rağmen zirai üretim devam ettikçe köy zaten hep var olacak, dolayısıyla köyü kalkındıran temel ihtiyaçlar giderildiği sürece bu yaşayış geleneği korunmuş olacaktır (Boran, 1940a, 1940b). Örneğin şehir hayatını her türlü çürümüşlüğün ve kötülüğün kaynağı olarak gören ve şehirleşmeye karşı tarafta olan köycü Nusret Köymen şehirlerden farklı olarak köyde ayrı bir eğitim sistemi ve öğretmen tipi istendiğini belirtmektedir. Hatta gençleri yönlendirecek iyi bir rehber olduğu takdirde köyün kendisinin okula dönüşebileceğini söylemektedir (Köymen, 1935).

Bu düşünce biçiminin karşısında ise az gelişmiş ülkelerde tercih edilen kırsal yaşamın modernleştirilmesi ve köylü nüfusun siyasal iktidarlar için önemli bir kitle tabanı haline getirilmesini savunanlar vardır (Karaömerlioğlu, 2011). Örneğin Ernst Egli'ye göre modern tekniğin köye gelmesiyle köy iskanlarında hakim olan denge şehirlerde olduğu gibi köylerde de değişmektedir. Artık muhit büyümekte, iskân sahası genişlemekte, arazinin işlenmesi yoğunlaşmakta, köy daha fazla üretim yapmakta, ihraç etmekte ve sosyal ihtiyaçları artmaktadır. Bunları yaparken Egli, köylünün üretim aşamasında kolektif çalıştığı makineler, ortak kullandıkları alanlar dikkate alınarak köyü yapılandırmanın gerekli olduğunu ifade eder (Egli, 1957). Boran, köyün modernleşmesi ve kalkınması gerektiği taraftarıdır. O'na göre köy davası; köy romantizmi yaparak bir köy ütopyası kurmak ya da köylüye acınarak ona el uzatılması gereken bir olgu değildir. Türkiye'nin köycü düşüncesinde asıl amaç; zaman ve mekân

olarak yan yana olan şehir ve köy yeri arasındaki farklılığı[163] ortadan kaldırmak ve toplumsal yapıya bütünleşik bir şekil vermektir. Boran'a göre geriden geldiği düşünülen köyü şehre yetiştirmek; köyde zirai üretimin gelişimine, köy insanının eğitimli ve öğretimli hale getirilmesine bağlıdır (Boran, 1940a, 1940b).

Yine köycülüğün önemli isimlerinden Nusret Kemal kent şartlarının köye sağlanmasını desteklerken geliştirilen bu akımda en öne aldığı faaliyet köy tetkikleridir. Türkiye'de ortalama irili ufaklı 50-60 bin köyün tüm özellikleri tanınmadığı takdirde köycülük projesi sonuç vermemektedir. Bu nedenle Kemal, Ülkü Dergisi'nde yayınladığı 'köy anketi' yazısını genişletmiş ve kitabında 'köyü nasıl tanımalı' başlığıyla dönemin köycülerine tetkik rehberi sunmuştur. Yapılan tetkikler sonucunda köyün mahalli özelliklerine göre düzenleme ve gelişim önerileri, genel bir iş programı ve bu programı göz önünde bulunduran bir uygulama projesi amaçlanmaktadır (Kemal, 1934a). Köycülüğü ile tanınan İsmail Hakkı Tonguç'a göre köyün modernleşmesi köylünün doğaya hakim olmasından geçmektedir. Aydının da köy ve memleket gerçeğinden kopmadan rasyonel tedbirler alması, fikir üretmenin yanında özellikle eğitimde ve ekonomide yapılacak uygulamalara biran önce başlaması gerektiğini her fırsatta hatırlatmaktadır (Tonguç, 1942).

Köycü düşüncenin temeli okunduktan sonra iş uygulamaya gelince büyük bir bütçe meselesinin yanında köyü tanımayan ve köyden kopuk faaliyetlerle karşılaşılmaktadır. Çığ gibi büyüyen fiili bu sorun bir zaman sonra köylünün düşüncesini etkilemektedir. Nusret Kemal Köymen köylünün köylü için yapılan bütün işlerde pasif kaldığını fırka ile Halkevleri etrafında toplanan köycüler, valiler, kaymakamlar, müdürler, TBMM ve bakanlıklar köy işlerinde tek taraflı mücadele ettiğini söylemektedir (Kemal, 1934b). Diğer yandan Köymen köycülerin yaptığı işlerin köye yabancı kalmasından, köyü ve

[163] Bu fark Boran'a göre ziraat ile ticaret ve sanayi arasındaki üretim organizasyonu ve iş bölümü farklılıklarından doğmaktadır. Ziraatle uğraşan nüfus toprak üzerinde dağılmışken, ticaret ve sanayi nüfusu toplu ikame edilen bir bölgede toplanmıştır. Makineleşen ticaret ve sanayi sahasında farklılaşan fonksiyon ve işbölümü sonucunda bireylerin birbiriyle ilişkisi gayrişahsi biçimdedir. Kişiler birbirine mülkiyetle bağlı değildir. Üretimdeki bu rasyonel karakter şehrin teşkilâtına ve kamusal hayatına yansımakta, kent bölgelere ve kendi içinde sınıflara ayrılmaktadır. Şehir hayatı hareketli, hızlı, çeşitli ve değişken olduğu için kentlinin hayatında zamanın önemi büyük, komşuluk asgari, ev mülkiyeti yok denecek kadar az, mahalle bağlılığı yok ve aile ilişkisinin hacmi küçüktür. Ziraat ise en az makineleşmiş üretim sahası olup fonksiyon farklılaşması ilerlememiş, üretim çeşidi daralmış ve teşkilâtlanmasında rasyonelleşme gerçekleşmemiştir. Bu nedenle köyde bireysellik, hareket ve dinamizm yoktur. Küçük mülkiyet ziraatin bel kemiği olduğu için aileye ve toprağa bağlılık ön plandadır. Ziraat sadece kazanç kaynağı değil aynı zamanda yere, aileye ve geleneğe bağlılık getirmiştir (Boran, 1940a, 1940b).

köylüyü tanımadıklarından yakınmaktadır. Fakat köylerin hepsiyle ilgilenmenin dönem şartları için zor olduğu ortadadır. Köycülerin gündelik işleri, köy yollarının vaziyeti, şahsi bütçe ve Halkevinin bütçesi faaliyetlere izin vermemektedir (Köymen, 1936a). Mimar Abdullah Ziya ise köye yapılan hizmetleri 'kör bir dilencinin cami kapısında maval okuması'na benzetmiştir. Ona göre bu zamana kadar yapılan işler gazete sayfalarında ve kentlerde başarılmaya çalışılmıştır (Ziya, 1933a).

Sonuç olarak köycü düşüncenin temelinde fikir ayrılıklarıyla karşılaşılsa da başlangıçta köyde yaşayan kişilerin temel ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği herkesin bildiği bir gerçektir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında köyün eksiğinin karşılanma gerekçesi ne olursa olsun öncelikli temel ihtiyaçlar göçmenler önceliğinde barınma, yol, su ve eğitimdir.[164]

Köy Planlaması ve İnşa Uygulamaları

İncelenecek olan köy plânlaması; Mübadele İmar ve İskân Vekâletinin kurulmasıyla ile başlayan ve süreçle birlikte değişiklikler kaydeden bir konudur. Daha önce bahsedildiği gibi 1930'lara kadar devlet tarafından ilgili olunan alanın tamamı göçmen köyleridir. Etkin köycü söylemin başladığı 1930'lu yıllara mevcut köylerin geliştirilmesi eklenmektedir. Bir bütün olarak köy planlaması hedef ve uygulamalarına değinildikten sonra barınma ve diğer yapı türleri tekil olarak incelenmekte ve köyün en çok ihtiyacı olan kamusal hizmetler toparlanmaktadır.

Zeynep Eres yaptığı araştırmada köy planlama sürecinde 1920'li yıllarında yapılan uygulamaları;1924 yılında 'köy ve yerleşim birimi kurma' uygulamaları ve sonrasında daha özenli inşa edilen 50 hanelik 'numune köy'ler, 1925 yılında standart 'iktisadi hane' yapımı, 1928 yılında ise 'örnek köy' olarak sıralandırmıştır. Basit kulübe yerleşmeleri [165] olarak başlanan göçmen evlerine 'numune köy' olarak devam edildiğinde; köyün tasarlanmış bir yerleşme planı, tip projeye göre inşa edilen evleri, okulu bir de camisi bulunmaktadır (Eres, 2008).[166] Ziya (1933b)'den anlaşıldığı üzere zamanla yeni bölgelerin eklenmesiyle devlet 1933 yılına kadar göçmenleri

[164] Kocaeli üzerinden yapılan köy tespitleri sonucunda anlaşılmaktadır. Bknz: Bölüm 3.2.1.
[165] Acil barınak anlayışıyla başlanan bu evleri Cengizkan (2004), hazır baraka ve huğ (kamıştan ev) olarak ikiye ayırmıştır.
[166] Burada farklı köy tabirleri kullanılsa da hepsi göçmenlerin köy yerleştirmelerine hizmet etmektedir.

yerleştirmek için 69 'numune köy' yapmıştır. Erdal (2006)'ya bakıldığında bu köylerin 50 haneli olmasına, bir okul ve mescit bulundurmasına özen gösterildiği anlaşılmaktadır. 1925 yılının başında ise her bölgeye farklı mimari tarz ve uygulama ön gören numune köy uygulamalarında verim alınamayınca tek tip proje olan 'iktisadi hane/ iktisadi ev' biçimine geçilmiştir. Ayrıca Eres, 1928 yılından sonra yapılan 'örnek köy' uygulamalarında Ankara'da yüksek nitelikli köyler yapıldığını ve içerisinde çeşitli kamusal yapılar ve hizmetler geliştirildiğini tespit etmiştir (Eres, 2008). Fakat Anadolu'daki diğer şehirler için yazılı kaynak yokluğundan olayı böyle bir tespit yapmak mümkün olamamaktadır Abdullah Ziya'nın yaptığı anlatıma göre Ankara numune köylerinde yabancı mimarlardan yararlanıldığı anlaşılmakta ve uygulanan evler eleştirilmektedir (Ziya, 1933b). [167] Bu bilginin dışında uygulanan köy yerleşimlerinin tasarımcıları tespit edilememektedir. Ayrıca Memduh Say'ın tespitlerinden anlaşıldığına göre numune köyü evlerinin plan ve maketleri köye verilerek köylülerin uygulamaya geçirmeleri beklenmektedir. Sıhhat Vekâletinin sağlık müzelerinde köy örneği maketleri ve numune köyü çizimleri sergilenmektedir (Say, 1942). Buradan anlaşıldığına göre göçmenlerin barınması için geliştirilen köy planlarından yerli köylerin de yararlanması istenmektedir.

1930'lu yıllara gelindiğinde;

Daha önce bahsedildiği gibi çeşitli etkenler sonucu geliştirilen köy sorunu çözümlemeleri farklı köy çalışmalarına tanıklık edilmektedir. Bu yıllarda ağırlıklı olarak göçmenler için köy kurma uygulamaları (numune köy) yapılan antlaşmalarla devam ederken, [168] mevcut köylerle ilgili devletin ve mimarların planlama

[167] Abdullah Ziya tarafından incelenen Ankara Etimesgut numune köyünde 170 bin lira sarfedildiği, bunun 126 bin lirası ile 50 adet göçmen evi, 44 bin lirası ile memur lojmanı ve hükümet konağı olarak kullanılan bir bina inşa edildiği görülmektedir. Ankara Samutlu numune köyüyle ilgili verdiği bilgide 27 adet ev yapıldığını belirtmektedir. Fakat bu iş, teknik donanım ve yerli uzman yokluğundan dolayı Türk köy hayatını ve köylüsünü bilmeyen yabancı mimarlara verilmiştir. Köyler genel ve yerel bakımdan ilkel görüldüğü için projeler, köylülerin yaşayış biçimleri ve barındıkları yerlerin yerel özellikleri yerine şehirde yaşanan koşullar referans alınarak hazırlanmıştır. Numune köyler kurulduktan sonra köylüden şikâyetler alınmaya başlamıştır (Ziya, 1933b). Memduh Say'ın tespitlerine göre köylü yapılan numune köy evlerini ihtiyacı karşılamaması ve yerel özelliklere uymaması nedeniyle ilavelerle ve tadilatlarla kendilerine uydurmaktadır. Bu ilaveler evleri biçim olarak bozmakta ve sıhhi durumdan uzaklaştırmaktadır (Say, 1942).

[168] Eres (2008)'de bu süreçte Romanya ve Bulgaristan göçmenleri için inşa edilen köyler tespit edilmektedir. 1925 yılında Bulgaristan ile yapılan antlaşma, 1933 yılında 5 yıl süreyle uzatılmıştır. Bir de 1936 yılında Romanya ile yeni bir antlaşma yapılmıştır (Eres, 2008). Bu dönemde 1935 yılı ve 2489 sayılı yasayla (tbmm.gov.tr) Dâhiliye Vekâletine bağlı İskan Umum Müdürlüğü, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti'ne bağlanmıştır.

yaklaşımlarına başladığı görülmektedir. Kentler için getirilen zorunlu imar plânı yükümlülüklerinin yanında, daha önce bahsedildiği gibi köylerde de 1936'dan itibaren beş yıllık köy kalkınma planları hazırlanmaktadır. 'Köycü' olarak tabir edilen, Abdullah Ziya tarafından 'Halkevi Köycüler Şubesi ve Halkevleri etrafında toplanan' olarak nitelendirdiği (Ziya, 1933b) mimarlar köy projeleri geliştirmeye başlamıştır. Bu projeler köy yerleşim planı ve konut olarak ikiye ayrılmakta, konut dışında diğer kamusal yapılar vaziyet planlarında belirtilmekte fakat ayrıca plan çözümleri yapılmamaktadır.

1930 yılı itibariyle gelişimi hızlanan köy kurgusunda;

1- 'Köy yerleşme planı' olarak (EK-D);

Abdullah Ziya'nın (Şekil D.1.) Burhan Arif'in (Şekil D.2.), Behçet Ünsal'ın (Şekil D.3.) [169] Abidin Mortaş'ın (Şekil D.4.) ve mimarı bilinmeyen fakat Kazım Dirik[170] tarafından Afet İnan'a sunulan 'İdeal Cumhuriyet Köyü' projesi (Şekil D.5.) tespit edilmiştir. Yapılan planlara bakıldığında konut dışında çeşitli kamusal yapıların önerildiği görülmektedir.

2- Mimarların köy yerleşim planları dışında tekil olarak konut önerileri de olmuştur (EK-D).

Köyün coğrafyasına göre evin yapısını çeşitlendiren Abdullah Ziya, dağ evi, ova evi, çiftlik evi olarak üç plan tipi belirlemiş ve uygulamada yapılması gerekenleri detaylıca aktarmıştır (Şekil D.6.). Behçet Ünsal'ın Sincan köyü için tasarladığı fakat uygulanamayan tip projeleri bulunmaktadır (Şekil D.7.). Ayrıca Ziya, Halkevlerinin düzenlediği Trakya Göçmen Evleri Proje Yarışması'nı kazanmıştır. Mimar Ziya, paftasında 'köycü' olduğunu özellikle belirtmektedir (Şekil D.8.).[171]

[169] Sincan Köyü yerleşme planı uygulanmakla birlikte, bütçe darlığı nedeniyle konutlar mimarın önerisine göre yapılmamış, Nafıa Bakanlığının tip muhacir evi projesi uygulanmıştır (Ünsal, 1940).
[170] General Kazım Dirik İzmir Valiliği ve Trakya Umumi Müfettişliği döneminde Trakya'daki özgün uygulamaları ve köycü kimliğiyle tanınan etkin bir devlet adamıdır (Eres, 2008).
[171] Yarışmada istenen şartlar; evlerin ucuz, köylünün yapabileceği şekilde malzeme ve tekniğe sahip, İstanbul Trakya iklimine ve köy yaşayış tarzına uygun, sıhhi, kullanışlı, Türk zevkini ve karakterini barındırıyor olmasıdır. Bir de yarışmaya yalnızca Türk mimarların katılması şartı getirilmiştir (Mimar Dergisi, 3 (51), 1935).

Abidin Mortaş da köy evlerine çalışmış, küçük ve büyük ev tipi olarak iki proje yapmıştır (Şekil D.4.). Aynı zamanda küçük kasabalar için 2 ve 3 odalı iki ayrı tip daha tasarlamıştır (Şekil D.9.). Arif Hikmet'in de çizdiği köy evi projesi bulunmaktadır (Şekil D.10.).

CHP Genel Sekreterliği 1945 yılında mimari, tiyatro ve şiirde sanat ödülleri verirken, mimari dalda köy evleri projesi istemiştir. Köyle ilgili hazırlanan yarışmada mimarlardan köyü deneyimlemesi ve mevcut durumunu iyi tanıması için raporlar istenmekte, seçilen köylerin ise büyük şehirlerin banliyösü olmayan köylerden seçilmesi istenmektedir (Arkitekt Dergisi, 5-6, 1945). Burada yapılmak istenen yerinden ve bağlamından kopuk köy evleri düzeninin artık kırılmak istenmesidir. 26 projeden birinci olan proje Safranbolu'daki Bağlar köyünü tasarlayan projedir (Şekil D.11.).

3- Köy evi planı üretmeden bu konuyla ilgili düşünce geliştiren köycüler de bulunmaktadır.

İstanbul Vilayeti Köy Bürosu'nun şefi Selahattin Kandemir'e göre bir köy evi dış şekli iç planına, zirai fonksiyonuna, insanlar, hayvanlar ve eşya arasındaki ilişkiye göre ziraat ekonomisinin bir sonucudur. Köylü, evini bir çalışma unsuru edinmekte ve onu zirai üretim şartlarına uygun inşa etmektedir. O halde bir köy evinin ilk özelliği iktisadi şartlara uygun olmasıdır. Köylünün çoban veya çiftçi olma durumuna göre ve köyün şartlarına göre bölgelerin iktisadi ve toplumsal hayatları arasındaki fark da gözetilerek köy evi tipi belirlenmelidir (Kandemir, 1934).

Dr. Memduh Say köylerin ıslahı için yapılan bu çalışmalar hayata geçirildiği takdirde köylünün basit ve konforlu yaşamasını kendi köyünde temin edeceğini ve şehirlere yoğun bir akın olmayacağını söylemektedir. Halk şehirlere göç etse bile konforun ne olduğunu bildiği zaman şehirde de buna uygun muntazam bir ev tipi inşa edeceğini belirtmektedir (Say, 1942).

4- Köy yerleşim planlarında mimarlar tarafından konut dışında geliştirilen kamusal yapılar arasından, köycüler tarafından yapılmasına öncelik verilmesi istenen birkaç yapı tipi dikkat çekmektedir.

Abdullah Ziya ‘köy kahvesi’ni, köylü için bir kütüphane, toplanma yeri, sinema, kulüp, modern bir mabet olarak görmektedir. Ona göre ‘köy meydanı’ vakit geçirmeye imkân tanıyan bir yer olmakla birlikte, köy çocukları için bir okul ve hoca bulundurmalıdır (Ziya, 1933a). Ernst Egli köylülerin mallarını satmak için uygun bir ‘pazar yeri’ aradığına dikkat çekmektedir. Bu alanın kimi zaman bir yol veya bir köprü önünde oluşturulmasının yanında köylerin birisinin tamamen pazar yeri görevi üstlendiğini belirtmektedir (Egli, 1957). Nusret Kemal Köymen köyü ekonomik alanda uzmanlaştırmak ve teknik sahada ilerletmek için “köy dükkânı” yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu mekânda işbirliği bilincini uyandıran çeşitli kooperatiflerin teşkilatlandırılacağını, ek olarak köy dükkânı ve aynı çatı altında kurulması istenen ufak atölyelerle köyün teknik ilerlemesine katkı sağlayacağını düşünmektedir (Kemal, 1933).

Köycü hedeflere göre önemli olan bir diğer mekân Nusret Köymen’ göre ‘köy merkezi’ veya ‘köy ortası’dır. Köycüler köy ziyaretlerinde inşaat malzemeleri gibi bir yenilik götürdüklerinde köy ortası olan alanda o yeniliği tanıtmaktadır. Ardından malzemeleri köy bütçesine konmak şartıyla ‘köy odası’na bırakmakta ve bunların kullanılmasını sağlamaktadır. Ayrıca köy merkezinin çeşme, duşlu bir hamam, muayene ve tedavi odası, toplantı odası, kütüphane, dükkân ve bahçe içermesi gerektiğini belirtmektedir. Köymen ‘köy merkezi’ denilen bu alanı ‘köy odası’ etrafından başlayarak genişlemesini kurgulamaktadır (Köymen, 1939). Mehmet Tuğrul ‘köy odası’nı; köye gelen yabancıları misafir etmek ve boş zamanlarda köy halkının toplanması için oluşturulan mekânlar olarak tanımlamaktadır. En basitlerinin bir oda ve bir ahırdan ibaret olduğunu, daha kapsamlılarında üst katta iki oda ve bir divanhane, alt katta ahır ve gezgin zanaatçılar için işyeri bölümleri bulunduğunu belirtmektedir. Tuğrul bu odalara ilginin zamanla azalmasının sebebinin kahveler olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle hem kahvenin hem köy odasının yerini tutacak ‘Köy Halk Odaları’ düşünülmektedir (Tuğrul, 1946a). Bilindiği üzere Halkodaları 1940 yılı itibariyle bucaklara ve köylere inşa edilmeye başlamıştır.[172]

5- Diğer taraftan mimarın ‘tek bir köy’ için yerleşim planı üretme durumu yaptığı üretimi geçersiz kılmaktadır. Çünkü tasvir edilen ideal köy hikâyeleri, çizilen yerleşim

[172] Bknz: Bölüm 4.1.2.2.

planları köyler sayıca çok, küçük ve dağınık olduğu için gerçekleştirilememekte ve her bir köye bütün tesisleri götürmek imkânsızlaşmaktadır. Bu durum köye ve köylüye biran önce ulaşmak isteyen yöneticileri ve köy düşünürlerini dönemin şartlarına uygun, ekonomik ve hızlı çözümlere sevketmektedir.

Örneğin köycülük üzerine konuşmalar yapan Mehmet Tuğrul bu konuyu daha yukardan bir bakışla ele alarak; inşa edilen kamusal yapıları köye yaklaştırmayı savunmaktadır. Öncelikle bunun için düzgün yollar yaparak mesafeleri kısaltmayı, 5-10 köye merkezlik edecek büyük köylerde yapılar inşa etmeyi önermektedir. Fakat merkez köylere istenilen hizmetleri getirebilmek bir yana köye en yakın basamağı oluşturan bucaklarda dahi temel ihtiyaçları giderecek kamusal yapılar yoktur. Buradan anlaşıldığına göre köye hizmet götürmenin imkânsızlığı üzerine köycüler arasında öncelikle bucakları geliştirmeyi, köylüyü acil ihtiyaç için ilçeye gitmekten kurtarmayı düşünenler vardır (Tuğrul, 1944a).

6- Köylerin her birine kamusal yapı ve hizmet götürmenin zorluğu nedeniyle yönetici ve köycü düşünürler, en son çare olarak bütçe ve teknik kadro gerektirmeden asgari şartlarda köy düzenlemenin çözümlerini sunmaktadır. Mimarların ve köycülerin tasvir ettiği köy kurgusu, köylülerin kendi imkânlarıyla geliştirebileceği köye indirgenmek zorunda kalmaktadır.

Örneğin İsmail Hakkı Tonguç, 79 köyde çalışan köy eğitmenlerinin yaptığı mücadele sonucunda köylerin düzenli ve tertemiz olduğunu anlatmaktadır. O'na göre caddelerin ve yolların temizliği, kanalizasyon yerine kübel sistem (saplı fıçı sistem) helâlar, kuyuların önünün taş döşenmesi ve çeşme inşası, mezarlıkların etrafını çevrelemek, taşlarını onarmak, çiçeklendirmek diğer işlere nazaran kolaylıkla bütçeye ihtiyaç olmadan köylüler tarafından yapılabilecek işlerdir (Tonguç, 1939). Ernst Reuter de köylülerin kendi imkânlarıyla yaşadıkları yeri düzenli ve temiz kılma olanaklarının olduğunu söylemekte, Avrupa'dan örnekler vermektedir. Avrupa'da el birliğiyle ırmakların önüne set yaparak suyu toplama, yüzme yeri yapma ve gölgeli spor sahaları yapmanın köylülerin genel bir âdeti olduğunu belirtmektedir. Reuter köyleri canlandırma işinde her şeyden önce köye yeni bir zihniyet sokma yeteneğinde ve isteğinde olan insanlara ihtiyaç olduğunu söylemektedir. Türkiye'de Köy

Enstitülerinde modern şehircilik algısına sahip öğrencilerin yetiştirilmesiyle köylerin pratik biçimde belirli bir düzene erişebileceğini düşünmektedir (Reuter, 1941a).

Mimarların 'tek bir köy' özelinden katkı sağladığı köy yerleşim planlarına bugünün gözünden bakıldığında; o köyün tüm altyapı, köy temizliği, sağlığı ve idari işlerinin tamamlanmış olduğu yanılgısına varılabilir. Diğer bir deyişle o dönemin mimarı bu sorunların aşıldığını varsayarak köy mekânlarını üretme ve tanımlama derdindedir. Öte yandan planın uygulanacak olduğu köyün şartlarının belirsizliği gerçekleşmesini zorlaştırmaktadır. Kaldı ki Ernst Reuter köyler için tasarlanan ve belirli bir bütçe gerektiren gelişim planlarını dönemin mevcut şartları için hayali ve olağandışı fikirler şeklinde tanımlamaktadır (Reuter, 1941a). Nitekim dönemin köycüleri tarafından ideal köy tasvirlerine bakıldığında mevcut köyün tüm eksikleri ortaya çıkmaktadır. Mekân üretiminden önce eksik olan ve köylünün aciliyetle istediğinin 'yol, su, temizlik, sağlık, aydınlık ve merkezin ilgisi' olduğu anlaşılmaktadır.

Sezai Uzay, kalkınmış bir köy manzarası tasvirinde; geniş bir meydan, düzgün yollar, temiz ve aydınlık sokaklar, temel ihtiyaçları karşılayan kamusal yapılar, üstü örtülü çeşme veya ekipmanları tam bir kuyu, aydınlık ve temiz bahçeli köy evleri, hayvan ahırları, depoları çeşitli zirai mekânlar bulunmaktadır. Köyün içinde sivrisinek yuvaları ve sıtma ocağı olan durgun pis sular yoktur. Uzay'a göre ideal köyde köyün idarecileri, başta öğretmen ve doktoruyla ilgili devlet çalışanları köyü idare etmekte ve köye sahip çıkmaktadır. Köy seferberliğine başta Dâhiliye Bakanlığı olmak üzere tüm merkez birimleri gerekeni zamanında yapmaktadır (Uzay, 1945).

Köylerde Altyapı

Altyapı konusunun köy yerleşim planlarında ne kadar önemli olduğu gerçeği; devletin köy kurma uygulamalarında bu konuyla ilgili bir talimatname hazırlamasıyla pekiştirilebilir. Bu talimatnameye [173] göre köy yeri seçiminde hangi özellikteki köylerin seçilemeyeceği belirlenmekte, uygulanılabilirliği artırılmaya çalışılmaktadır.

[173] Tarihi bilinmemekle birlikte Sıhhat ve Içtimai Muavenet Vekâleti İskân Umum Müdürlüğü tarafından "Yeniden Kurulacak Köylerde Nazara Alınması Gereken Genel Sağlık Şartları Hakkında Talimatname" adında 35 maddelik bir şartname hazırlanmıştır (Eres, 2008).

Payaslıoğlu (1966)'nda görüldüğü üzere Türkiye'de köy seviyesinde yapılan bir ankette; içme suyu ihtiyacı ve yol ilk iki sıradadır.

1- Yol ve su konusunda; il özel idarelerinin görevleri arasında köy yollarının ve bir kısım köy içme suları tesisinin yapılması hizmetleri vardır.[174] Köy Kanunu'nda köy idaresinin zorunlu görevleri arasında; köye sağlıklı içme suyu sağlanması, köyün bir başından öbür başına çaprazlama yol yapılması, köyü diğer mevkilere bağlayacak yol ve köprülerin yapımı varken, köy yollarının taş kaldırım döşemesi ve köye elektrik tesisatı getirilmesi işleri isteğe bağlı görevleri arasındadır.[175] Fehmi Yavuz'un yaptığı tespitlere göre bir zaman sonra birçok görevle birlikte köy idaresine ve il özel idarelere ait köy içme suları ve köy yollarının yapım işi köy gelirlerindeki yokluk nedeniyle merkezi idareye geçmiştir. Öte yandan Yavuz, birçok köy hizmetinin devlet eliyle de yapılmadığını söylemektedir (Yavuz, 1966).

Arif T. Payaslıoğlu'nun tespitlerinde; yarısından fazlasında yol olmayan köylerin en yakın karayoluna dahi 9 km mesafede olduğu görülmektedir. Köyler en yakın ilçe merkezine normal ulaşım araçlarıyla ortalama 3 saatte ulaşmaktadır. Hava şartları dolayısıyla birçok köy yılda 4 ay her türlü ulaşım aracıyla irtibatını kesmektedir (Payaslıoğlu, 1966). Hal böyleyken köyün merkezi teşkilâta isteklerini ulaştırması, hükümet tarafından kontrol edilmesi ve sonucunda kamu hizmetlerinin doğru yapılması çok zordur

2- Köylerde yol ve su konusundan sonra temizlik ve sağlık konusu üzerinde durulmaktadır. Öncelikle Köy Kanunu sıtma ve sivrisinekle mücadeleyi mecburi olan köy işlerinin başına almıştır. Herşeyden önce köy sınırı dahilindeki su birikintilerini kurutmak gerektiğini söylemiştir. Sıtma mücadelesinden sonra köy sularının temiz tutulması, helaların çeşidi, çeşme ve kuyuların sıhhiliği hakkında hükümler vardır. [176]

[174] Bknz: Bölüm 2.3.
[175] 1924 yılı 442 sayılı 'Köy Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[176] 1924 yılı 442 sayılı 'Köy Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

1926 yılı Sıtma Mücadelesi Kanunu; su birikintileri oluşturmanın yasak olduğunu, hela lağım ve pis suların kapatılmasını, sağlığa uygun su ve kanalları açılmasını ve aşırı salgınlarda köylerin aktarılmasını belirtmiştir.[177]

Bengi (1940)'a bakıldığında Hıfzıssıhha Okulu tarafından köy ve ufak kasabalar için hela tip projeleri çizildiği anlaşılmaktadır. Projelerin estetik, ekonomik ve sıhhi yönleri, hela yeri, kullanılacak inşaat malzemesi ve inşa teknikleri ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Nasır (1933)'a göre köy tuvaletlerinin çukurları için Sağlık Bakanlığı projeler yapıp köylere dağıtmakta ve köylüden bu çukurları basit inşa yöntemleriyle yapmasını istemektedir. Bulaşıcı hastalıkların yayılmasına sebep olan köy sokaklarındaki süprüntüler ve hayvan gübrelerinin toplanarak bir çukura dökülmesi ve yakılması veya gömülmesi istenmektedir (Nasır, 1933). Ardından seyyar tabiplerin vazifeleri hakkında yayımlanan bir talimatnamede; köye gelen doktorların helaların ve kuyuların durumuna, köy sularının kaynağı ve vaziyetine, mevcut bataklıkların durumuna bakmasının görevleri arasında olduğunu bildirmiştir (Belediyeler Dergisi, 6 (68), 1941).

Köylerde göçmenler için devlet eliyle başlayan köy kurma uygulamaları Kocaeli'de de gözlenmektedir. Diğer köylerin ise küçük, sayıca fazla, dağınık olmasından ve henüz tamamında kurumsal bir örgütlenme gerçekleşmemesinden dolayı devlet veya köylü tarafından uygulanan yapılaşmanın tespiti zorlaşmaktadır. Hatta tespiti yapılan mevcut yapılarda devlet hizmeti olduğuna dair kesin kanıtlar bulunamayabilmektedir. Belli başlı bazı şehirlerde ise 1930 ve 1940'lı yıllarda basılan il yıllıklarının bulunmasından dolayı devlet tarafından yapılan kamusal yapılar anlaşılabilmektedir. Fakat söz konusu bu uygulamalar belirli illerde yoğunlaşmış olmakla birlikte Eres (2008), bunun sebebini il idareciliğinin etkinliğine, diğer bir deyişle köycü kimliklerine bağlamaktadır. Sonuç olarak Kocaeli özelinde köy incelemesi; derli toplu olması bakımından göçmen evlerinden başlamış olup devamında mevcut köylerin düzenlenme çalışmaları, belli başlı imar ve altyapı sorunları anlatılmaktadır.

[177] 1926 yılı 839 sayılı 'Sıtma Mücadelesi Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

3.2.1. Kocaeli köy ve bucakları genelinde imar hareketleri

Kocaeli geneline Cumhuriyet öncesinden itibaren göçler olduğu için köyleri yerli ve göçmen köyleri olarak ikiye ayırmak mümkündür. Hatta yapısal olarak köyler eski, muhacir, mübadil ve göçmen olarak ayrılarak, göç edenlerde de çeşitli ayrımlara gidilmiş (Türkyolu Gazetesi, 14 İkincikanun 1937, s.1), yerli köylere ise eski köy denmiştir.[178] Kocaeli bölgesi her dönem yoğun göç alan bir bölge olması nedeniyle Cumhuriyet öncesinden kalan göçmen köyleri ve evleri tespit edilebilmektedir.[179] Fakat araştırılan dönem itibariyle çalışmada mübadele dönemi ve sonrası köy kurma uygulamaları incelenmektedir.[180] Göçmenler köy ve bucaklarla birlikte ilçelere de yerleştirilebilmekte, bu nedenle evlerin kent ve köy tipi olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir.[181] Fakat çoğunluk köylere yerleştirildiği ve kent tiplerine İzmit'te az rastlandığı için konu toplu olarak bu başlık altında aktarılmaktadır.

1. Göç Dalgası

Türkiye genelinde mübadele sonrası 1924 yılı itibariyle başlangıçta 27 numune köy inşa edilme hedefinden 14 adedi gerçekleştirilmiş olup, bu köylerden birinin İzmit'te olduğu tespit edilmiştir (Cengizkan,2004).[182]

Numune köylerin ülke genelinde olumlu sonuçlar vermemesi nedeniyle yeni uygulamalar için geliştirilen ve çeşitli illere gönderilen 'iktisadi ev' projeleri İzmit'e de yollanmıştır (Şekil I.1.).[183] Bu evler; tipleştirilen, göçmenlere ödenen paralarla ve

[178] Burada muhacir köyler; Cumhuriyet öncesi gelen göçmenler tarafından kurulanlar, mübadil köyler; mübadeleyle birlikte yaşanan 1. göç dalgası ile kurulanlar, göçmen köyler; 2.göç dalgası ile kurulanlar olarak tanımlanmaktadır.
[179] Adapazarı ilçesinde Cumhuriyet öncesinde yapılan göçmen evleriyle ilgili bknz: (İnandık, 1956).
[180] EK-I'da köylerde yapılan göçmen evleri ve kamusal yapılara ait görseller bulunmaktadır.
[181] İzmit merkezinde yapılacak evler '101 numaralı şehir tipi' planına göre 16 adet göçmen evi yaptırılmakta ve birçok malzeme İskân Vekâleti tarafından verilmektedir. Geyve'de Akhisar bucak merkezinde '103 numaralı köy tipi' plana göre 38 adet göçmen evi yapılmaktadır. Bu işe ait keşif ve plan İskan Müdürlüğünden alınmakta, malzemeleri müteahhit karşılamaktadır (Türkyolu Gazetesi, 22 Temmuz 1937).
[182] İzmit mıntıkası göçmenlerin yerleştirilmesine karar verilen 10 mıntıkadan biridir. 1925 tarihli belgelere göre 1924 yılının sonuna kadar mübadillerden 26.587 tanesi İzmit'e iskân edilmiştir. Yine 1923 tarihli bir belgeye göre ise İzmit mıntıkasından Kocaeli'ye 16.049 göçmen yerleştirilmiş ve ayrıca 85 göçmenin ise yerleştirme olanağı olduğu belirtilmiştir. Her ne kadar bazı belgelerle iskân edilen kişi sayılarına ulaşılsa da Ali Cengizkan göçmen sayılarının dökümlerinin titiz tutulmadığını bunun farklı kaynaklar incelenerek anlaşılabildiğini söylemektedir (Cengizkan, 2004).
[183] Belgenin tam metni için bknz: (Cengizkan, 2004).

gösterilen plan- projelerle kendilerinin de yapmaları mümkün olan basit ve ekonomik ev örnekleridir (Cengizkan,2004).

Dolayısıyla 1924 yılı itibariyle Kocaeli'de göçmenler için kurulan numune köyler (Şekil 3.3.); İzmit'te Arslanbey köyü, Derbent bucağı (Eres, 2008)[184], Akmeşe bucağı,[185] Karatepe, Gündoğdu (Mihaliç) köyü,[186] Bahçecik bucağı,[187] Yeniköy,[188] Yuvacık, [189] Döngel (Pekin, Bayram, 2011), [190] Eşme köyü (Öğütçen, 2006), Adapazarı'nda[191] Serdivan köyü (Eres, 2008), Pamukova bucağı, Selahiye köyü, Karamürsel'de Avcıköy (Merdigöz), Tepeköy ve Kızderbent köyü, Gebze'de Darıca bucağı, Yalova'da[192] Kılıç, Elmalık, Hacımehmet, Koruköy, Kadıköy, Geyve'de Doğantepe köyü, Hendek'te Kazımiye köyü'dür (Öğütçen, 2006). [193]

[184] Eres (2008)'de tespit edilen Nusretli ve Pelitözü köyleri Kocaeli sınırları dahilinde bulunamadığı için listeden çıkarılmıştır.

[185] Ermenilerin mübadeleyle terkettiği İzmit Akmeşe bucağına yerleşmeye gelen göçmenler köy yanmış yıkılmış bir halde olup hazır ev bulamadıkları için ortalama 1 seneye kadar çadırda yaşam sürmüştür. İlk gelenlerin 1000-1100 kadar olduğu söylenmektedir. İskân Müdürlüğü tarafından bir köy yerleşim planı verildiği bilinmekte, fakat plana ulaşılamamaktadır. Arazi paylaşımında ise yüksek, orta ve düşük olmak üzere üç sınıf araziden, arazinin sınıfına göre beş kişilik bir aileye farklı ölçülerde yer dağıtımı yapılmaktadır (Öğütçen, 2006).

[186] Mevcut yollar ve kaldırımlar korunarak köyün planı buna göre oluşturulmuştur. İlk kuruluşta ev sayısı 150 adettir. Konut dışında kamusal yapı olarak; Rumlardan kalan kilise kalıntısı ile oluşturulan ilkokul binası bulunmaktadır. 1933 yılından itibaren tarım kredi kooperatifi faaliyet göstermektedir (Öğütçen, 2006).

[187] Bahçecik bucağına bu yıllarda toplamda 1500 civarında göçmen getirilmiştir. Bahçecik merkeze 100 ev inşa edilmiştir (Pekin, Bayram, 2011).

[188] Bahçecik bucağına bağlı Yeniköy'e 100 ev inşa edilmiştir (Pekin, Bayram, 2011).

[189] Yuvacık köyüne 70 ev inşa edilmiştir (Pekin, Bayram, 2011). Bu köye ayrıca 1925'lerden sonra Karadeniz'den de göçler gelmiştir (Üzmez, 2009).

[190] Döngel ve diğer köylerine 10 ev inşa edilmiştir (Pekin, Bayram, 2011).

[191] Şahin (2005)'te 1924 yılında Adapazarı'nda göçmenlerin yerleştirileceği 16 adet köy olduğu ve bu köylere ev yapımı ve bina tamiri için, Geyve'nin Taraklı nahiyesinde Acara ve Karakol ormanlarından ağaç kesilmesine karar verildiği görülmektedir. Yukarıda Adapazarı'na bağlı 3 yerde köy yerleşimi yapıldığı tespit edilmekle birlikte bu 3 köy dışında devlet tarafından köy yerleşim planı uygulandığına dair bulguya rastlanmamıştır. Fakat bu 16 köyden Aktaş, Koyun Ağılı ve Ağarcık köylerine göçmenlerin iskân edilmiş olduğu anlaşılmaktadır (Şahin, 2005).

[192] 1926 yılına kadar Yalova Kocaeli il sınırları içindedir (Şaşmaz, 2014).

[193] Kurulan köylerin inşası şartıyla muhacirlerin İzmit'e iskân edildiği, inşaat için gerekli olan kerestenin satın alınması ve diğer malzemelerin ve işçinin temin edilmesi, köylerin inşaatları hakkında açıklayıcı bilgi ve haftalık raporlar istenmesi, göçmenlerin inşa edeceği evleri için yardım yapılması, köylere gönderilen planların uygun olanlarının inşa ettirilmesi, İzmit ve Darıca civarında terk edilmiş arazilerin muhacirlere dağıtımını kolaylaştırmak için Vekaletçe harita talep edilmesi, köy inşaatı için Drama bölgesinden İzmit'e inşaat ustası istenmesi, Adapazarı civarında yeniden kurulacak köyün bulunduğu arazinin haritasını çıkarmak için gerekli malzemenin gönderilmesi, mübadil ve muhacire ev inşa ve tamiri, tohumluk ve ziraat aletleri verilmesi için Kocaeli Valiliğine ödenek gönderilmesi ile ilgili belgeler tespit edilmiştir (Eres, 2008).

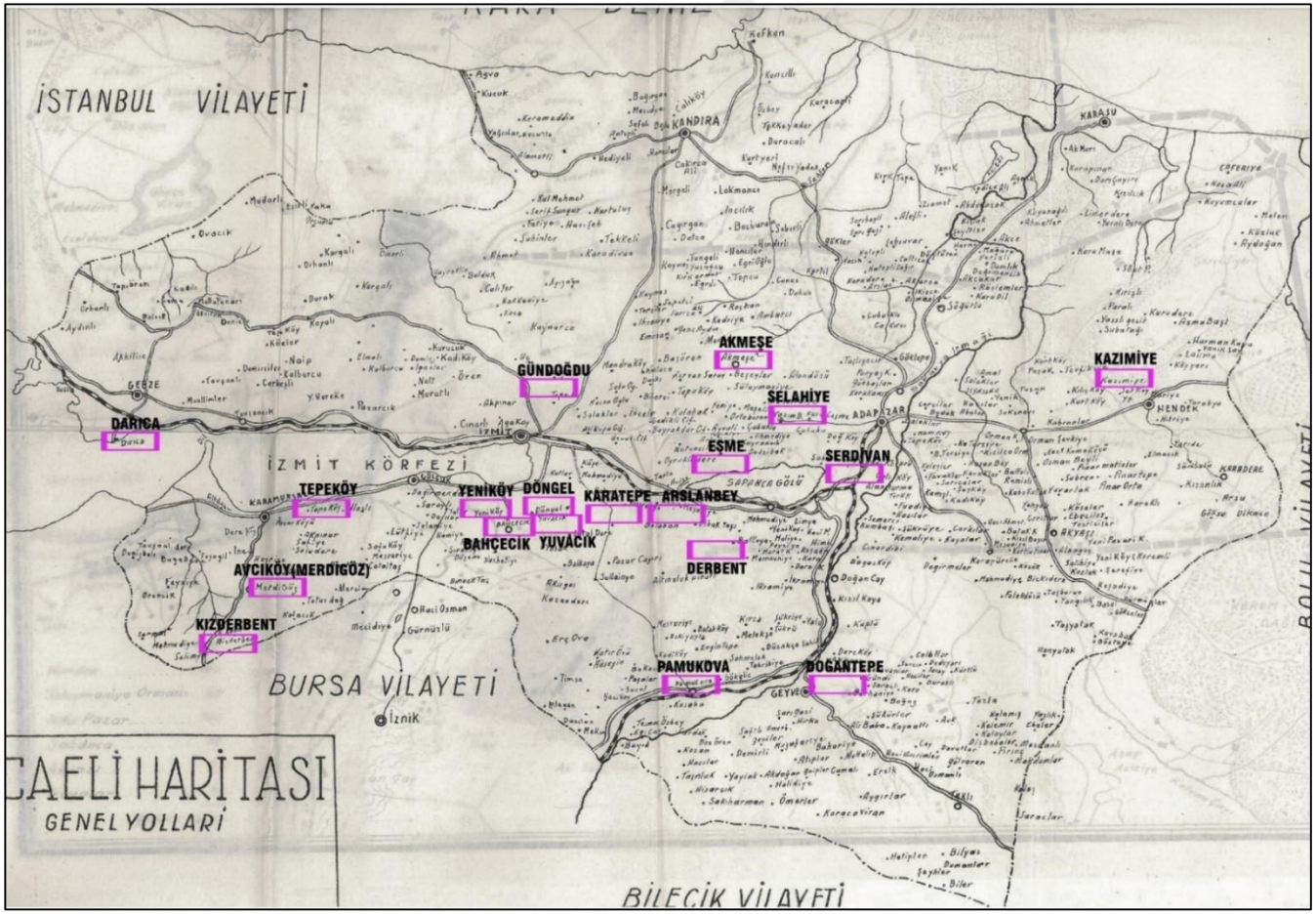

Şekil 3.3. Kocaeli'de 1. göç dalgasıyla birlikte kurulan numune köyler (Yalova; Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kocaeli'nin ilçesi olduğu, sonrasında Kocaeli'den ayrıldığı ve kullanılan harita 1945 yılı (Yüce, 1945) haritası olduğu için Yalova'da kurulan köyler haritada yer almamaktadır.)

Bir de mübadele, savaş öncesi, sonrası veya siyasi sebeplerle yurdu terk eden Rumlardan kalan evlere göçmenlerin veya evleri yıkılmış yerli halkın yerleştirilmesi için çeşitli onarımlar yapılmıştır (Şekil I.2.).[194]

Ağanoğlu (2001)'na göre bu dönemde gelen göçmenlerin iskân meselesi Kocaeli'ye 1700 ev, 300 dükkân, 30 arsa ve 110 bin dönüm toprak olarak yansımıştır.

2. Göç Dalgası

1935 yıllarına kadar göçler devam etmiş fakat yapılan antlaşmalar doğrultusunda bu tarihle birlikte yeniden yoğun bir göç başlamıştır.

Göçmenlerin temel ihtiyaçlarının karşılanması için öncelikle ilde bir komisyon oluşturulmuştur (Türkyolu Gazetesi, 25 Birincikanun 1935, s.1). Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından gönderilen göçmenler için ilk olarak köylü delegeler misafir edecek haneleri ayarlamıştır (Türkyolu Gazetesi, 4 Birincikanun 1935, s.1-2).

Yerleştirme yapılana kadar geçici olarak Yenicuma ve Fevziye Cami civarındaki Rum ve Ermenilere ait binalara ve tütün depolarına her aile için perdelerle bölünerek ayrı yaşam mahalleri oluşturulmuştur. Yeni evlerine yerleşene kadar göçmenler İzmit ve Adapazarı köylerindeki boş evlere dağıtılmıştır (Toplu, 2015).

1935 yılından itibaren geneli Romanya ve Kırım'dan gelen göçmenler için kurulan numune köyler (Şekil 3.4);[195] İzmit'e bağlı Bahçecik bucağı (Şekil I.8.),[196] Döngel (Şekil I.9) (Pekin, Bayram, 2011),[197] Yuvacık,[198] Ketenciler (Türkyolu Gazetesi, 26 Ağustos 1936, s.4),[199] Nüzhetiye köyü (Türkyolu Gazetesi, 8 Ocak 1936),[200] Çınarlı

[194] Düşman istilasında evleri harap olan muhtaçların hanelerinin tamir ve inşası için ayrılan paranın Kocaeli Valiliğine gönderilmesi, tamiratı biten evlerin durumu ile ilgili belgeler tespit edilmiştir (Eres, 2008).
[195] 1923-1949 yılları arasında Romanya'dan 79.287 kişi iskân edilmiştir. Ayrıca 43.271 kişi serbest göçmen olarak gelmiş ve daha önce gelen yakınlarının yanına yerleştirilmiştir (Toplu, 2015).
[196] Bucak merkezine 113 göçmenin yerleştirildiği söylenmektedir (Türkyolu Gazetesi, 8 Ocak 1936).
[197] Bahçecik bucağına bağlı Döngel köyüne 1936 yılında ortalama 50 adet yapılmıştır (Pekin, Bayram, 2011). Fakat Romanya'dan gelenler Döngel çevresine ve orada yaşayan Karadenizlilere uyum sağlayamamış ve kısa sürede Döngel'i terketmişlerdir (Toplu, 2015).
[198] Yuvacık köyünde 13 adet göçmen evi inşaatı ihale edilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 26 Ağustos 1936).
[199] Ketenciler köyünde 15 göçmen evi inşaatı ihale edilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 26 Ağustos 1936).
[200] Nüzhetiye köyüne 61 göçmenin yerleştirildiği söylenmektedir (Türkyolu Gazetesi, 8 Ocak 1936).

köyüne bağlı Derince (Şekil I.3-I.6),[201] Arslanbey, Tütünçiftlik köyü, Akmeşe bucağı,[202] Sarımeşe (Sünbülemahmudi),[203] Kullar, Rahmiye (Kalaçalı), Dağköy (Toplu, 2015), Adapazarı'na bağlı Kalaycı Bayırı (İnandık, 1956), Arifiye, Ekizçeimüslüm köyü, Söğütlü bucağı, ona bağlı Yeniköy (Kuzucu, 1945), Fındıklı[204] ve Elmalı köyü, Karamürsel'e bağlı Altınova, Subaşı, Fulacık, Kızderbent (Şekil I.7.) ve Merdigöz köyü, Gölcük'e bağlı Tatarköy (Hamidiye), (Toplu, 2015), Geyve'ye bağlı Pamukova bucağı (Türkyolu Gazetesi, 22 Temmuz 1937, s.4),[205] Gebze[206] ve Kandıra'ya bağlı çeşitli köylerdir (Duman, 2015).[207]

[201] 1936 yılında Romanya'dan gelenler için 60 adet ev inşa edilmiştir. 3 odalı evler hane nüfusunun artmasıyla yetersiz gelmeye başlamış ve evlere ilaveler yapılmıştır (Toplu, 2015). İlk dönemler zorluk çeken Tatarlar arazilerden istenen verimi alamamış, maddi problemler ve dil sorunu yaşamıştır. Açılan Travers Fabrikası'nın satın aldığı traversler her köylünün yapabileceği ve taşıyabileceği bir imalat olduğu için köylünün kalkınmasına büyük katkısı olmuştur. Göçmenler sayesinde Derince gelişmeye başlamış, Çenesuyu getirilmiş, yetersiz kalınca başka kaynak sular sağlanmış ve halk evlerinin bahçesinde kuyular açılmaya başlamıştır (Şenel, 2012).

[202] Akmeşe merkezinde 50 adet göçmen evi inşaatı ihale edilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 26 Ağustos 1936).

[203] Sünbüle Mahmudi köyünde 60 adet göçmen evi inşaatı ihale edilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 26 Ağustos 1936).

[204] 1936 yılında Romanya ve Kırım'dan gelen 60 hane yerleştirilmiştir. Her aileye verilen tarlalarda çiftçilik yapmışlardır. 1945 yılında yaşanan kuraklık ve ekonomik nedenlerle önemli bir kısmı köyü terketmiştir (Toplu, 2015).

[205] Geyve'de Akhisar bucak merkezinde 103 numaralı köy tipi plana göre 38 adet göçmen evi yapılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 22 Temmuz 1937).

[206] Romanya ve Kırım'dan gelen Tatarların her birine ev yapıp yerleşmeleri için dönemin Gebze kaymakamı Osman Yılmaz yer tahsis etmiştir. Evler tek katlı, kiremitli, bahçeli ve taş evlerdir (Kahraman, 2015).

[207] Tüm yerleşim bölgelerine kura usulüyle yerleşim olmuştur. 800m2 genişliğinde içinde ev bulunan bahçenin dışında göçmenlere 3 dönüm meyve sebze bahçesi ile nüfus başına 10 dönüm olmak üzere tarım yapacağı yer verilmiş (Toplu, 2015), büyükbaş hayvan dağıtılmıştır (Şenel, 2012). Köyler için evler genellikle ahırı ve helâsı hariç olmak üzere üç odalıdır. Devlet ayrıca göçmenlerin bir an önce üretici konuma geçmesi için tohumluk ve tarım aletleri vermiş, İskân Kanunu kapsamında göçmenleri üç yıl vergi ve iki yıl askerlikten muaf tutmuştur (Duman, 2015).

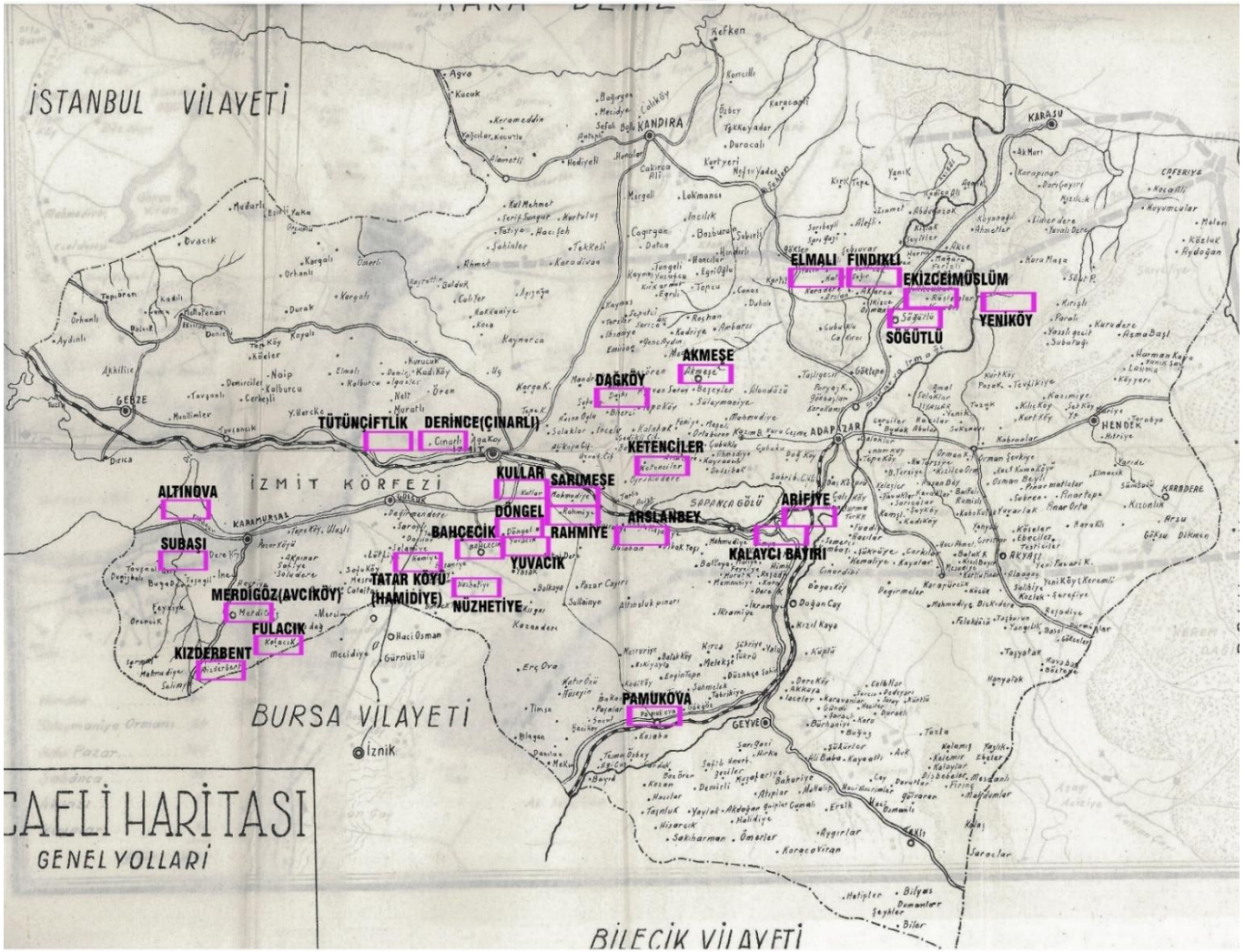

Şekil 3.4. Kocaeli'de 2. göç dalgasıyla birlikte kurulan numune köyler

Toplu (2015)'göre bu dönemde Romanya göçmenleri için Kocaeli'de 808 adet konut inşa edilmiştir.

Kocaeli'deki mübadil ve göçmen köylerinde konut dışında başta okul olmak üzere birkaç kamusal yapının varlığı ortaya konabilmektedir. Fakat bulunan yapıların devletin gerçekleştirdiği köy yerleşme planları dahilinde inşa edilmiş oldukları bilgisi net değildir. Öte yandan bu köylerde devletin köy yerleştirme planları kapsamı dışında diğer yapılaşma ve altyapı konularına ne kadar müdahale ettiği de tespit edilememektedir.

Yerel gazete haberlerine ve görsel kaynaklara bakıldığında bu köylerin bazılarında tespit edilen konut dışı kamusal yapı, alan ve faaliyetler;

Tablo 3.3. Kocaeli'deki bazı mübadil ve göçmen köylerinin mevcut kamusal yapı, alan ve faaliyet durumu

Kocaeli'de bulunan bazı göçmen ve mübadil köyleri		
İzmit Eşme köyü	İzmit Kullar köyü	Karamürsel Kızderbent köyü
2 İlkokul	2 Su Kaynağı	5 sınıflı İlkokul
Kahvehane	12 Dönüm Meyve Fidanlığı	Köy yolu etrafına 500 ağaç dikimi
Muhtarlık binası (tek oda)	Civar köylerden gelen hastalar doktorlara bu köyde tedavi ettirilmekte ve hayvanlar veterinerlere baktırılmaktadır.	

Bu tablo Türkyolu Gazetesi (25 Mart 1936, 15 Nisan 1936, 19 Şubat 1936, 19 Ağustos 1945, 5 Ağustos 1937, 19 Şubat 1936, 12 Ağustos 1937,19-26 Ağustos 1937, 26 Şubat 1936, 29 Teşrinevvel 1937, 15 Nisan 1936) ve Şenel (2012) kaynakları kullanılarak hazırlanmıştır.

Ayrıca göçmenlerin yerleştirildiği bucak merkezleri başta olmak üzere (Akmeşe bucağı (Şekil K.5.), Bahçecik bucağı (Şekil K.4.), Pamukova bucağı (Şekil K.1.), Darıca bucağı (Şekil K.2.), Söğütlü bucağı, Derbent bucağı, Merdigöz, Ketenciler, Sarımeşe (Yüce, 1945), Hamidiye (Cengiz, 2014), Döngel, Yuvacık (Üzmez, 2009) ve Yeniköy (1926 yapımı) (Şenel, 2009) köylerinde ve Derince bölgesinde (Türkyolu Gazetesi, 19 Temmuz 1945) okul yapısı olduğu tespit edilmiştir.

Göçmenlerin yerleştirildiği; Bahçecik bucağı, Pamukova bucağı, Söğütlü bucağı, Akmeşe bucağı, Serdivan, Merdigöz, Derince ve Hamidiye köylerinde Halkodası bulunmaktadır (Şekil 4.2.).

Yalakdere köyünün ise yolları ve telefon bağlantıları yapılmıştır (Türkyolu Gazetesi, 19-26 Ağustos 1937, s.2).

Karamürsel Subaşı köyünde zanaat dükkânları bulunmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 19-26 Ağustos 1937, s.2).

Karamürsel Merdigöz köyünde karakol binası tespit edilmiştir (Şekil I.10.) (Yavuz Ulugün Arşivi).

1945 yılında 680 köyü olan Kocaeli'de (Şekil 1.3.) ortalama 50 köyde devlet tarafından göçmen yerleştirme çalışmaları yapıldığı ve öncelikle konut yapımına öncelik verildiği görülmektedir (Şekil 3.3. ve Şekil 3.4.). Öte yandan bu köy ve bucakların 9'unda Halkodası olması genel ortalamaya göre azımsanmayacak bir sayıdır.[208] Okulların ve diğer konut dışı yapıların tamamının varlığı tespit edilemediği için bir oran yapılamamakta, fakat tespit edilen okul sayılarına göre eğitim yapıları genel ortalamanın altında kalmamaktadır.

Sonuç olarak bu köyler konut yapısı olarak diğer köylere göre daha derli toplu ve sağlıklı yapılara bir de kısmen altyapıya kavuşmuş, diğer yapı türleri genel ortalamayla aynı kalmıştır. Dolayısıyla barınma konusu dışında geride pek çok köy ve sorunu olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle göçmen ve mübadil köylerle birlikte il dahilindeki tüm köylerin ve bucakların imar ve altyapı çalışmaları incelenmekte ve yapılaşmayla ilgili mevcut durum tespiti yapılmaktadır.

Kocaeli Bucak ve Köylerinin Genel Vaziyeti

Kocaeli 1945 nüfus sayımında kent olarak tabir edilen ilçe merkezlerinde 93.614 kişi yaşarken, köy ve bucaklarında 322.444 kişi yaşamaktadır (Şekil 1.1.). Bu köyler arasından Adapazarı ilçesinin köylerinde nüfus yoğunluğunun fazla olduğu görülmekte ve Türkiye geneliyle kıyaslandığında Adapazarı köyleri [209] genel yoğunluğun çok üstünde kalmaktadır (Şekil 3.5.).[210] Adapazarı'ndan sonra Akyazı köylerinde nüfus yoğunluğunun fazla olduğu görülmektedir. Hatta Türkiye geneliyle kıyaslandığında Adapazarı ve Akyazı köyleri genel yoğunluğun bir hayli üstündedir.

[208] 1946 yılına kadar mevcut 680 köyden (Umumi Nüfus Sayımı, 1950), 19 (köy ve bucakta)'unda Halkodası vardır (Şekil 4.2.).
[209] Adapazarı dahilinde Büyük Söğütlü, Ferizli, Değirmencik, Arifiye, Serdivan, Erenler, Çaybaşı en çok nüfusa sahip köylerdir (İnandık, 1956).
[210] Hamit İnandık'ın araştırmasında Türkiye ortalama nüfus yoğunluğuna göre km2'ye 83 kişi düşerken, Adapazarı ve Akyazı'nın ilçe merkezleriyle birlikte toplam nüfus yoğunluğu 185'tir (İnandık, 1956).

Hendek, Karasu, Kandıra ilçeleri de genel yoğunluğun üstünde kalmaktadır. Kır nüfusunun bölgedeki artışında; gerçekleşen göç yüzdesi henüz doğum ve ölüm hızının gerisinde kalmaktadır (İnandık, 1956).

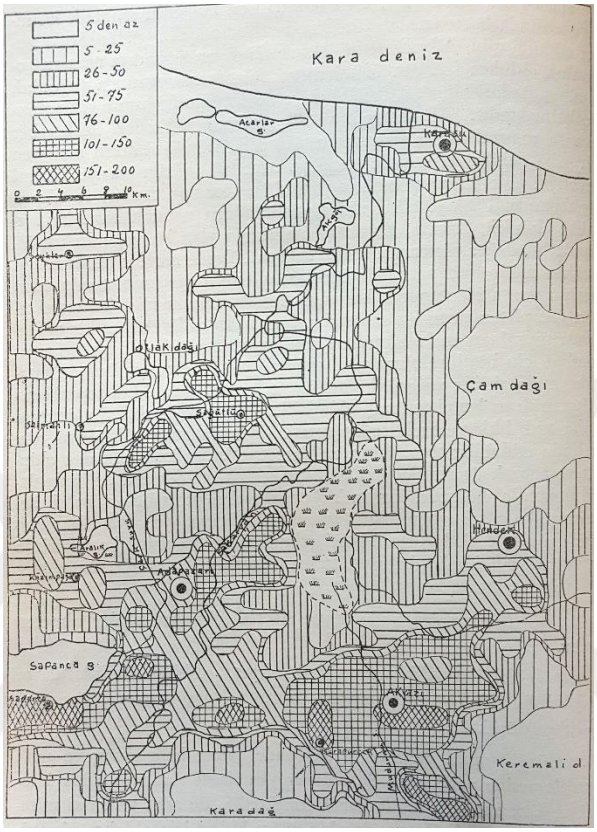

Şekil 3.5. Adapazarı ovasında köylü nüfus yoğunluğunu gösteren harita (İnandık, 1956)

1- Köylerin çoğunun öncelikle okula, eğitmene, suya ve yola ihtiyacı vardır (Türkyolu Gazetesi, 29 Teşrinevvel 1937, s.1-5).

2- Hizmetler birçok köye ulaşamamakta, nihayetinde köylerin durumları konumlarına göre değişmektedir. Vilâyette iskele ve duraklara yakın olan köylerde yaşayan köylüler pazara ürünlerini rahatlıkla getirdikleri için daha içeri bölgelerde yaşayanlara göre durumları daha iyidir (Türkyolu Gazetesi, 18 Şubat 1935, s.1).[211] Köylerin

[211] Örneğin 1935'li yıllarda İzmit'in gelişime açık köylerinden biri olan Değirmendere kasaba görünümündedir. Bu köyün ilerlemesinde yakınındaki Gölcük ilçesi etkili olmuştur. Köyde savaşta yakılan evler tekrar yapılmış ve köy yeniden kurulmuştur. Köyde belirli bir düzen hakimdir. Düzenli ve temiz olan köy çevresinin ünlü ve tarihi ağaçlarına zarar veren at, eşek gibi hayvanların bağlanması yasaklanmış, köyün gelişimi için birkaç ticarethane inşa edilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 15 Temmuz 1935).

gelişememesi merkeze uzaklığının yanında muhafazakar olmalarına da bağlanmaktadır.[212]

3- Belirli zamanlarda yeni köy kurma talepleri gelmektedir.[213] Yeni köy kurmak; yeniden yol açmak, okul yapmak, su getirmek, yerleşim yeri kurmak demek olduğu için borç alınıp hemen çözülebilecek bir konu değildir. Bu nedenle yeni yerleşimin her şeyi kurulu yakın bir köye katılması daha doğru bulunmaktadır. Rastgele yerde kurulan küçük köylerin divan şeklinde idare edildiği ve en geri kalan mevkiler olduğu görülmektedir (Türkyolu Gazetesi, 25 Şubat 1935, s.2).

4- Diğer yandan köylerin ayrıştırma ve birleştirme dahilinde dikkatli bir şekilde yeniden inşasının yapılması istenmektedir. Okula yakın olan köylerin divan teşkilatı kaldırılarak yeniden bir köy oluşturulması, yeni kurulan köylere uzak küçük köylerin ise kaldırılması ve daha yakın noktalara nakil olması belirtilmektedir. Bu şekilde uzak noktalara ulaşamayan hizmetlerin ve sonucunda geri kalan bu köylerin çözümleneceği sonucuna varılmıştır (Türkyolu Gazetesi, 28 İkincikanun 1937, s.1).

5- Anadolu'nun etnik ve dinsel çeşitliliğini bir kalıba sokarak merkez- taşra dinamiğini gözlemek alışkanlığı, taşra kentlerinin hatta her bir kentin köylerinin içinde devam etmektedir. Bu tutum köy denilince akla bir çeşit köy ve bir çeşit köylü tipi gelmesine sebep olmaktadır. Kocaeli'deki 680 köyden her birinin yaşayış, söyleyiş, yeme, içme, giyinme farklılıkları ve en önemlisi gelir farkları bulunmaktadır. Türkyolu Gazetesi bu köyleri yapısal[214] ve büyüklük[215] olarak ikiye ayırmaktadır. Bazı köyler Kocaeli İl

---

[212] Kandıra Akçaova, 40 seneden fazla bucak merkezi olmasına rağmen herhangi bir gelişme göstermemiştir. İl özel idaresinin ihmal ettiği ve bu ihmalde İzmit'e ve Kandıra'ya uzak olmasının etkisi olduğu görülmektedir. Yüce de 1940'lı yıllarda Akçaova'yı ziyaret ettiğinde köylülerinin muhafazakâr olması hasebiyle gelişemediğini aktarmaktadır (Sarı, 2017). Yüce diğer köy merkezlerinin geri kalmışlık açısından çok da farklı olmadığını söylemektedir (Türkyolu Gazetesi, 13 Mayıs 1937).

[213] Derince'de hükümete ait 10 dönümlük bir çiftliği, merkeze uzak olan ve zirai toprağı olmayan iki köy idaresi istemiş ve hükümet kabul etmiştir. İlerleyen zamanda bu araziye yakın bir alanı diğer bir köy idaresi daha istemiş fakat üç köy arasında paylaştırılacak olan köy arazisi yetersiz duruma gelmiştir. Uzak köyden gelenler orada yeni bir köy kurmak istemekte, yanındakiler ise kendi arazilerine katmayı düşünmektedir (Türkyolu Gazetesi, 25 Şubat 1935).

[214] Yapısal olarak; eski köyler, muhacir köyler, mübadil köyler ve göçmen köylerdir. Göçmen ve mübadil olanlar, Cumhuriyet Devri'nde kurulduğu için sistematik biçimde oluşmuştur. Muhacir köyler ise 93 Muharebesi ile geldikleri için düzensiz kurulmuş, dağınık ve belirsiz halde olan bu köyleri birleştirmek bir hayli zor olmuştur (Türkyolu Gazetesi, 14 İkincikanun 1937).

[215] Büyüklüklerine göre; müstakil köy, mahalleli köy, divanlı köy ve küçük köydür. Müstakil köy büyük bir köyken, mahalleli köy dağınık biçimde konumlanan evlere sahiptir. Fakat hükümet kayıtlarında köy sayılmaktadır. Divanlı köylerin ise divan teşkilatı vardır. Divan Teşkilatı olan köylerin ortasında bir okul ve muhtar odası bulunmakta, evler birbirleriyle mahalleli köy gibi mesafeli yerleşmektedir.

Genel Meclisi'nde (Kocaeli Vilayeti Umumi Meclisi, 1934) birleştirilirken köyün tipi engel teşkil edebilmektedir. Örneğin yörük köyü ev yaptırmayıp sazlardan üst örtü yaparken, diğerleri ev yapmaktadır.

6- Dahiliye Encümeni köy birleştirmesi kararını verirken bazı koşullar öne sürmektedir. Örneğin köylünün ev yaptırması şartıyla birleşmeyi kabul etmektedir (Kocaeli Vilayeti Umumi Meclisi, 1934). Sıhhi ve düzenli bir biçimde barınma ihtiyacının karşılanabilmesi için köylü teşvik edilmektedir.

7- Kocaeli köyleri için 'beş yıllık kalkınma planları'nın hazırlandığı tespit edilmekle birlikte öncelikle deneneceği bazı numune köyler belirlenmektedir.[216] Bu köylerden biri Adapazarı merkez bucağa bağlı Solaklar köyü (Türkyolu Gazetesi, 12 Mayıs 1943, s.3), bir diğeri ise İzmit Bahçecik bucağına bağlı Servetiye Cami köyüdür.[217] 1937 yılında Kocaeli'de uygulanan 5 yıllık köycülük kalkınma programı işlerinde bataklıklar birçok köy için ilk sırayı almaktadır. Kurutulan bataklıklar sahipsiz ise köye mal edilmektedir. Köy halkından isteyenlere kiraya verilmekte ya da satılmakta ve bedeli köy sandığına konmaktadır. Bataklılar arasında 17'si programa alınmış ve bunlardan biri Seymen Batak Çukuru'dur. (Pekin, Bayram, 2011).

Numune köylerde denendiği üzere plana uyulabilmesi için önceliğin köylünün gelirinin artırılması olduğundan (Türkyolu Gazetesi, 4 Şubat 1937, s.1), merkeze (bucak veya ilçe) 5 kilometre uzakta olan köylerin birleştirilmesine çalışılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 4 Mart 1937, s.1).

Hepsinde geçerli olan Köy Kanunu yalnızca küçük köylerde uygulanmamaktadır (Türkyolu Gazetesi, 14 İkincikanun 1937).

[216] Burada belirtilen 'numune köy' beş yıllık kalkınma planlarının denendiği mevcut köylerdir. Göçmenler için kurulan numune köylerle karıştırılmamalıdır.

[217] Servetiye Cami köyünün 5 yıllık kalkınma programı dahilinde 1937 yılında 3 aylık program hazırlanmıştır. 1. Hela çukurları açılacak üzeri toprakla örtülecektir 2. Gübrelikler kaldırılacaktır 3. Evler boyatılacaktır. Bu program zaman zaman tekrar edilmekte ve her yıl 5- 6 gün yollar için imece usulüyle köylünün çalıştırılması hakkında ihtiyar kurulu kararları çıkartılmaktadır. Örneğin Bahçecik bucağı yolunun tamiri için 1940 yılı 122 sayılı Köy Heyeti Kararı'yla Servetiye köylüsünün çalıştırılması, çalışmaya gelmeyenlerden gün başına belirli miktarda yevmiye cezası kesilmesi kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte 1937 tarihli 18 sayılı Karar'da herkesin meyve ağaçlarından ökse otu temizlemesi emredilmiş yerine getirmeyenlerin ceza alacağı bildirilmiştir (Üzmez, 2009).

8- Bazı mevkilerin zamanla geliştiği ve köy olmak istediği örneklere rastlanmaktadır. [218] Yaptıkları inşa faaliyetleri karşısında köy olmaya hak kazanmışlardır. Bazı köylerin de yaptığı çalışmalar gazetede yayınlanarak diğerleri teşvik edilmektedir. Adapazarı Fevziye köyü bu köylerden biridir (Türkyolu Gazetesi, 8 Temmuz 1937, s.3).

Köylerde Altyapı

1- Kocaeli köyleriyle ilgili fikir sahibi olma konusunda Rıfat Yüce'nin Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirdiği ve şehrin yerel gazetesinde yayınladığı köy gezileri yardımcı olmaktadır.

Vali Hamit Oskay, Yüce ve diğer parti üyelerinin birlikte yaptığı köy ziyaretlerinde köylerin son durumları incelenmekte, köy sağlığı, temizliği, yolları, suyu, camisi ve köy evleri tetkik edilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 13 Mayıs 1937, s.2). Yüce'nin köy gezilerinde yansıtmak istediği en önemli konulardan biri köy yollarıdır.[219]

2- Kocaeli köylerinin yolları genellikle ham yol ve patikadır.[220] Genellikle köy yolları bütçenin asıl işlerinden olmadığı için il bütçesinden para ayrılamamakta, nafia bütçesi buna yetersiz kalmaktadır (Kocaeli Vilâyeti Umumi Meclisi, 1934). Yapımına karar verilenler yollar ve köprüler [221] ise fen memurlarının ve nahiye müdürlerinin öncülüğünde Yol Mükellefiyeti Kanununa[222] göre yollar köylüye yaptırılmakta veya

[218] İhsaniye bucağında iskelesi olduğu için gelişen ve nüfusu çoğalan Kazıklı, köy olmak istemektedir (Türkyolu Gazetesi, 8 İkincikanun 1936).
[219] Kimi zaman valiyle birlikte yaptığı köy gezileri sonrası köylerdeki müşkül durumun anlaşılması için yolculuğu sırasında ne aşamalardan geçtiğinden, ulaşımın zorluklarından ve uzunluğundan bahsetmektedir. Yüce, Kandıra köy gezisi seyahatinde beşinci gün sonunda İzmit'ten Kandıra'ya varabilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 18 Mart 1936). Ayrıca birçok köyün, caminin olduğu divana uzak olmaları nedeniyle Cuma ve bayram namazlarına dahi yetişemediğini söylemiştir (Türkyolu Gazetesi, 13 Mayıs 1937).
[220] Örneğin yaya olarak Servetiye köyü merkezi ile bağlı olduğu Bahçecik bucağı merkezi 2- 2.5 saattir. Araç bu köy yoluna girememektedir (Üzmez, 2009).
[221] Yol ve köprü işlerinde; evlerin önleri, sokaklar, pınara veya çeşmeye giden yollar, samanlık yolları, değirmen yolları ve bu yollarda bulunan köprülerin tamiri veya yeniden yapılması öncelikli işlerdir (Türkyolu Gazetesi, 18 Şubat 1935).
[222] 1925 yılı 542 sayılı 'Yol Mükellefiyeti Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

tamir ettirilmektedir.[223] Bazı örneklerde köylünün kent yollarına işgücü olarak yardım etmesi karşılığında il yönetimi köylere yol yardımı yapacağı sözünü vermektedir.[224]

Nitekim yollar çoğu zaman bucak müdürleri ve jandarma komutanları tarafından kontrol edildikleri için durumları iyi değildir (Kocaeli Vilâyeti Umumi Meclisi, 1934).[225]

3- Diğer yandan Yüce pek çok köşe yazısında köy kalkınması meselesini ortaya koymaktadır. Köylünün bilgilendirilmesi, eğitilmesi, ekonomisinin iyileşmesi gerekliliği üzerinde durmakta ve konusunda uzman yazarlarla birlikte köyün sağlığı, temizliği ve zirai durumlarıyla ilgili teknik bilgiler kaleme alınmaktadır.[226]

4- Köylerin en önemli konularından biri olan su meselesi; suyun köye ulaştırılma zorluğu ve elde edilen suyun temiz olmaması nedeniyle hastalıklara sebebiyet vermemesidir. Türkyolu Gazetesi (13 Mayıs 1937, s.3)'nden anlaşıldığına göre vilâyetin birçok yerinde bir kaynak olmasına rağmen suların akıbeti bilinmemektedir. Sayıları az da olsa İl Özel İdaresi tarafından bazı köylere su getirilmiş ve çeşme yapılmıştır.[227] Birçok muhtar köy bütçesine suyun kaynağından getirilmesi için tahsisat koymaya çalışmakta, sadece tesisatının yaptırılmasına uğraşılmakta, köye getirilecek suyun temizlik durumu sorgulanmamaktadır.[228] Köyün suyu ve temizliği muhtar öncülüğünde köylünün azmine bırakılmaktadır.

5- İstisna birkaç köy dışında,[229] elektriğe kavuşan köy neredeyse hiç yoktur. Demiryolu durak noktası olan köylerde istasyon binaları için inşa edilen santrallerden

[223] Örneğin 1940 yılı 122 sayılı Servetiye Cami köyü ihtiyar heyeti kararıyla Servetiye köylüsünün şose onarımı için çalıştırılması ve çalışmaya gelmeyenlere yevmîye cezası verilmesine karar verilmiştir (Pekin, Bayram, 2011).
[224] Karamürsel Fevziye köyü vilayetin köylünün yardımıyla İzmit- Karamürsel yolunu yaptırdığı ve buna memnun olan il yönetiminin karşılığında köylerindeki cadde yapımına destek vereceği söylenmiştir (Türkyolu Gazetesi, 19 Ağustos 1945).
[225] Örneğin Adapazarı ilçesinin köyleri büyük pazarlara yakın ve genellikle ulaşıma elverişli yollarda olmalarına (Eröz ve Alpan, 1968) rağmen, 120 köyünden 70 köye yaz ve kış, 40 köye yalnız yazın ulaşılabilmekte, 10 köye yalnızca hayvanla gidilebilmektedir (Kuzucu, 1945).
[226] Yüce, yerel halkın yaşadıkları bölgeler dışındaki yerler hakkında bilgi sahibi olması gerektiğini söyleyerek, ülke sorunlarına karşı daha ilgili olmalarını ummaktadır (Sarı, 2017).
[227] Tuzla köyünde yapılan çeşme ve taraklı bucağına getirilen kaynak suyu Hamit Oskay döneminde yapılmıştır (Yüce, 1945).
[228] Örneğin Adapazarı'nda köylerin bir kısmına ağaç ve künk borularla, bir kısmına ise demir borularla su getirilmiştir. İlçenin diğer köyleri ise kuyulardan, Sakarya Nehri ile diğer akarsulardan su ihtiyacını temin etmektedir (Kuzucu, 1945).
[229] Hamit Oskay döneminde bazı köylere elektrik getirilmiştir. Adapazarı Pamukova ve Sapanca bucaklarının bir köyünde elektrik bulunmaktadır (Yüce, 1945).

kısmen sokaklarını ve resmi binalarını aydınlatan birkaç köye rastlanmaktadır.[230] Kentlerde dahi altyapı sağlanamamışken köylerde bu meselenin fenni ve sıhhi uygulamalarının olduğunu söylemek imkânsızdır.

6- Sağlık bakımından Kocaeli çevresinde fazla olan bataklıklar nedeniyle sıtma mücadeleleri verilmektedir.[231] Ayrıca köylerde genel helâ yokken, mevcut helâ atıkları çukurlara dökülmektedir (Kuzucu, 1945). Bu nedenle köy helaları üzerinde durulmakta ve fenni helalar yaptırılmaya çalışılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 2 İkincikanun 1941, s.1).

Kocaeli'den Bazı Bucaklar

Köylerin küçük ve dağınık olan coğrafi şartları yanında maddi sıkıntılar sebebiyle hedeflenen ideal köy düşüncesi gerçekleştirilememekte ve her bir köyün gelişmesi için belirlenen tesisleri götürmek imkânsız bir hal almaktadır. Öte yandan köy mahalli idaresine en yakın taşra idari örgütü olan bucakları incelemek, köylerin en yakınında olan devlet eliyle götürülen kamusal mekânları tespit etmeye yaramaktadır. Nispeten diğerlerine göre daha gelişmiş olan bucaklarda veya beldelerde belediye kurulduğu görülmektedir. Ayrıca Umumi Nüfus Sayımı (1950)'na bakıldığında belediye kurma koşulu olan nüfus şartını da tamamlamışlardır. Bu mevkiler bağlı olduğu ilçeye bağlı kalmadan bütçesi el verdiği kadarıyla belediyeler kapsamında yer alan kentsel hizmetlerden doğrudan yararlanabilmektedir.

[230] Adapazarı ilçesinden geçen demiryolunun Arifiye, Beşköprü, Kurtköy ve Adliye köylerinde durakları olmakla birlikte elektrik konusunda etrafına katkı sağlamaktadır (Kuzucu, 1945).
[231] İlçenin 35 köyü ile İzmit ve Kandıra'nın köylerinden bazılarını içeren toplam 58 köyde, Sapanca'nın 26 köyünü ve Geyve'nin köylerini kapsayan toplam 54 köyde çalışan iki sıtma mücadele teşkilatı vardır. Çünkü bu bölgede birçok bataklık bulunmaktadır. (Kuzucu, 1945).

Tablo 3.4. Kocaeli'nin bazı bucaklarında 1949 yılına kadar yapılan inşa faaliyetleri 1

	Adapazarı Sapanca bucağı	Adapazarı Söğütlü bucağı	İzmit Akmeşe bucağı	İzmit Bahçecik bucağı	Gebze Darıca bucağı
Nüfus (1950)	26 köy bağlı olup 13405 nüfusu vardır.	14 köy bağlı olup 9811 nüfusu vardır.	17 köy bağlı olup 10232 nüfusu vardır.	11 köyü olup 10800 nüfusu vardır.	1 merkez köyü olup 2966 nüfusu vardır.
Ulaşım	Demiryolu hattı üzerindedir.	Demiryolu hattı üzerinde değildir.	Demiryolu hattı üzerinde değildir.	Demiryolu hattı üzerinde değildir.	Demiryolu hattı üzerinde değildir.
Harita ve İmar planı	Hâlihazır haritası ve imar planı yapılmamıştır.	Hâlihazır haritası ve imar planları yapılmamıştır			Hâlihazır haritası ve imar planları yapılmamıştır.
Su Projesi	1924 yılında projesi yapılmıştır. Bucak merkezine kaynağından su getirilmiştir.	Bazı köylerde içme suyu vardır.		1933–34 yılları itibariyle kaynağından su getirilmiştir.	Hazırlanmamıştır.
Elektrik Projesi	Projesi Bayındırlık Bakanlığınca onaylanmıştır.				1935 yılında yapılmıştır.
Mevcut yapılar ve kamusal alanlar	Belediye Binası, Hükümet Konağı, Halkevi, Okuma Odası, İlkokul, 2 Genel Helâ, 1 Salhane, Belediyeye ait İskele, İtfaiye Binası, 3 Otel, 3 Gazino ve Lokanta, 6 Fırın ve 1 Han, Mezbaha, Postane Binası, Park ve Spor Alanı	Han olarak kullanılan ve halk tarafından satın alınan Hükümet Konağı, İlkokul, Halkodası, Okuma Odası, 1 Otel, 1 Han ve 5 Kahve, Park, Cumhuriyet Meydanı ve Atatürk Büstü	Cumhuriyet Meydanı ve Atatürk Büstü, Akmeşe Yatı Mektebi (eski Böcekhane), Halkodası	Hükümet Konağı, Seymen İskelesi, 5 Derslikli İlkokul, Halkodası, Postane Binası	Belediye Binası, Hükümet Konağı ve Postane Binası, İlkokul, Halkodası, Umumi Helâ, Mezbaha, İtfaiye Binası, Belediye İskelesi, Darıca Aslan Çimento Fabrikası'na ait 2 İskele, 5 Fırın, Ayazma ve Kumler Mesiresi

Bu tablo (İnandık, 1956), (BCA, 490-01-1748-1098-1), (Belediyeler Yıllığı, 1949), (Kuzucu, 1945), (Tarkan 1937), (Türkyolu Gazetesi, 11 Birincikanun 1935). (Türkyolu Gazetesi, 10 Ağustos 1944), (Türkyolu Gazetesi, 14 İkincikanun 1941), (Türkyolu Gazetesi, 21 İkincikanun 1941). (Türkyolu Gazetesi, 13 Mayıs 1937), (Türkyolu Gazetesi, 10 Ağustos 1944), (Pekin, Bayram, 2011), (Öğütçen, 2006), (1950, Umumi Nüfus Sayımı) ve EKLER kısmındaki fotoğraflardan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Kocaeli'ye ait 19 bucaktan (Şekil 1.4.) belediyesi olanlar; Darıca, Pamukova ve Sapanca'dır. Değirmendere ise gelişmiş bir belde olup belediyesi bulunmaktadır (Belediyeler Yıllığı, 1949).[232]

[232] Belde; taşra idari örgütü olarak bucak olmayan fakat gelişmişlik açısından bucaklarla neredeyse aynı olan ve yine onlarda olduğu gibi yeterli şartlara eriştiğinde belediye teşkilatının kurulduğu yerleşim birimleridir. Köy olarak bahsedilen yerel kaynaklarda dönemi içerisinde diğerlerine nazaran daha gelişmiş olduğu için Yukarı Değirmendere'den bahsedilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 22 Temmuz 1935).

Tablo 3.5. Kocaeli'nin bazı bucaklarında1949 yılına kadar yapılan inşa faaliyetleri 2

	Kandıra Akçaova bucağı	Geyve Pamukova bucağı	Geyve Taraklı bucağı	Gölcük Değirmendere beldesi
Nüfus (1950)	24 köyü olup 12004 nüfusu vardır.	31 köyü olup 11375 nüfusu vardır.	25 köyü 7506 nüfusu vardır.	2677 nüfusu vardır.
Ulaşım	Demiryolu hattı üzerinde değildir.	Demiryolu hattı üzerindedir.	Demiryolu hattı üzerinde değildir.	Demiryolu hattı üzerinde değildir.
Harita ve imar planı		Hâlihazır haritası ve imar planı yapılmamıştır.		Fenni haritası 1947 senesinde İller Bankası aracılığı ile yaptırılmıştır.
Su projesi		Fenni su tesisatı ihale edilmiş, yapımına kadar içme suyu eski bent usulü ile sağlanmış ve 23 çeşmeye dağıtılmıştır.	İstenen su projesi yaptırılmış, Vekâlete onaylatılmıştır. 5 çeşme yapılmıştır. 1944 yılında halkın gayreti ve hükümetin yardımıyla çarşı içine kadar içme suyu getirilmiştir.	Yapılmamıştır. Su kuyulardan ve artezyenden temin edilmektedir.
Elektrik projesi		Yoktur.	Elektriğe kavuşmak için çalışmalar yapılmaktadır.	Yapılmamıştır.
Mevcut yapılar ve kamusal alanlar	Hükümet Konağı (alt katı ahır, üst katı idari kurum ve telefon santrali), Yatılı İlkokul, Halkodası, Pazar Yeri, Dükkânlar (7 tanesi köy sandığı geliri, 3'ü özel teşebbüs), 2 Kaşarhane	Belediye Binası, İlkokul, Halkodası, Belediye Parkı, 2 Otel, Belediyeye ait Binada toplam 3 Lokanta, Mezbaha, 4 Kahvehane ve 3 Han, 3 Mezarlık, 1 Hamam ve 1 Genel Helâ, Üç Nebati Yağ Fabrikası, Pazar Yeri, salhane, Hal	Hükümet Konağı, 5 sınıflı İlkokul, eski bir medrese olan Halkodası, Asri Mezarlık, Cumhuriyet Meydanı, CHP Binası, Taraklı İhtiyar Meclisi tarafından yapılan Çocuk Bahçesi	İki odanın tahsis edildiği Belediye, İlkokul, Halkevi, 3 Yıkanma Yeri, şahsa ait Hamam ve 2 Umumi Hela, 3 Ahşap İskele, 5'inin binası belediyeye ait olan 10 Kahvehane, Park, 2 Aşçı Dükkânı, 4 Fırın ve 1 Han, Dükkânlar, Çınarlık Meydanı

Bu tablo (Belediyeler Yıllığı, 1949), (Türkyolu Gazetesi, 8 İkincikanun 1936). (BCA, 490-01-1747-1094-1-1), (Türkyolu Gazetesi, 29 Temmuz 1944), (Türkyolu Gazetesi, 28 Temmuz 1944), (Türkyolu Gazetesi, 10 Haziran 1937), (Türkyolu Gazetesi, 30 Eylül 1937), (Türkyolu Gazetesi, 18 Mart 1936), (Türkyolu Gazetesi, 22 Temmuz 1935), (Galitekin, 2012), (1950, Umumi Nüfus Sayımı) ve EKLER kısmındaki fotoğraflardan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 3.4. ve Tablo 3.5. dahilinde Kocaeli bucaklarındaki imar ve altyapı uygulamaları incelendiğinde;

1- Tablo 3.4. ve Tablo 3.5. tespit edilebilen bucaklar ve yapılarıyla oluşturulmakla birlikte, bazı yapı türlerinin varlığı her bucakta tespit edilemese de çoğu bucakta bulunması itibariyle mevcut olduğu düşünülmektedir. İstisnai birkaç bucak dışında her bucakta (bir binada veya bir bina dahilinde); hükümet (nahiye) konağı, ilkokul, halkodası, postane binası bulunmakta ve mezarlık alanı düzenlenmektedir.[233] Belediyesi olan bucaklarda ise ayrıca itfaiye binası, su deposu, elektrik santrali, mezbaha, umumi hela, hamam vardır.

2- Bucakların halihazır haritaları ve imar planları yapılmamıştır.

[233] EK-H'de bucaklarda tespit edilen idari yapılara ait görseller bulunmaktadır.

3- Fenni su tesisatı projeleri yapılmamakla birlikte yapılanlar da uygulanamamıştır. Genellikle su, kuyu ve kaynaklardan gayrifenni şekilde temin edilmektedir.

4- Fenni elektrik tesisatları yapılmamış ve belediyesi olanlar dışında elektrik santrallerinin olduğu düşünülmemektedir. Demiryolu güzergâhında olanların çevre caddeleri ve resmi binaları Devlet Demiryolları tarafından tren istasyonu için tesis edilen santral sayesinde aydınlatılmaktadır. Dolayısıyla genel aydınlatma gaz lambalarıyla yapılmaktadır.

5- Bucakların genellikle demiryolu ve karayolu ulaşım aksı üzerinde olduğu görülmektedir (Şekil 1.4.). Bu durum köy olarak büyüyüp bucak olmalarını sağladığını göstermektedir. İstisnai olarak birkaç bucak ve beldenin kimi ilçe merkezleriyle aynı imkânlara sahip olduğu görülmektedir. Örneğin Sapanca bucağı Akyazı ve Karasu ilçelerine göre kentleşmeye daha yakın mesafededir. Akyazı ve Karasu'da Halkodası açılmasına rağmen Sapanca bucağında Halkevi açılması bunun bir kanıtıdır.[234] Diğer bir örnek olarak Gölcük idari merkezinin Değirmendere'de kurulması (Belediyeler Dergisi, 3(30), 1938), ilçe merkeziyle yarışır imkânlara sahip olduğunu göstermektedir.

6- EK-C'de yer alan bucak ve köylerin genel görünümleriyle, EK-B'deki ilçeler karşılaştırıldığında, ayrıca bucaklardaki inşa faaliyetleri ilçelerle kıyaslandığında (Tablo 3.4. ve Tablo 3.5. ile Tablo 3.1. ve Tablo 3.2.), Umumi Nüfus Sayımı (1950)'nda (Şekil 1.1.) olduğu gibi, bucak merkezlerinin köylerle birlikte ele alınması gerektiği doğrulanmaktadır. Belediyesi olan birkaçı dışında bucaklar kentleşmeyle ilgili asgari ihtiyaçların karşılanması için yetersiz kalmaktadır.

Kocaeli'den Bazı Köyler

Kocaeli'de tespit edilen köyler tablolaştırılarak mevcut yapılaşmanın hangi bina türlerinde yoğunlaştığını belirlemek amaçlanmıştır.

[234] Bknz: Bölüm 4.1.2.2.

Tablo 3.6. Bazı İzmit köylerinin mevcut yapı, kamusal alan ve varlık durumu

Çayırköy köyü[235]	Servetiye Cami köyü[236]	Tahtalı divanı	Aksığın köyü
35 adet ev			46 adet ev
Okul, Meyve Bahçesi	5 sınıflı Okul (ahşap iki katlı bina), Kahvehane, Bakkal, Manifaturacı, Fırın, Ayakkabıcı, Demirci, Kasap, Tamirci, Berber, Jandarma Asayiş Karakolu vardır.	5 sınıflı Sofular köyü İlkokulu (il özel idaresi bütçesi) Köy Fidanlığı (vilayet yardımı)	3 sınıflı Okul, Köy Odası,
		Yolların tesviyesi yapılmıştır.	Yolların tesviyesi yapılmış olup, mahaller arası yollar yapılmıştır.

Bu tablo Türkyolu Gazetesi (25 Mart 1936, 15 Nisan 1936, 19 Şubat 1936, 26 Şubat 1936, 8 Temmuz 1937, 14 İkincikanun 1937, 8 Temmuz 1937, 14 İkincikanun 1937) ve (Üzmez, 2009) kaynakları kullanılarak hazırlanmıştır.

[235] İki köy daha bağlanan bu köy divan olarak idare edilmektedir. Köycüler şubesi divanların ortasında bir köyü buluşma noktası olarak belirlemekte, yakınında bulunan bütün köyler oraya toplanmaktadır. Bu nedenle Çayırköy'e yakın Yassıbağ ve Emirhan divanları buluşmalara katılmaktadır. Bu köylerin hastaları buraya gelerek tedavi edilmekte ve ücretsiz ilaç verilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 25 Mart 1936).

[236] Çevre köyler arasında en büyük köy olan Servetiye Cami köyü büyük bir okula sahip olmakla birlikte ticari ve ekonomik yönden canlıdır. Köyün ihtiyar kurulunun 1945 tarih 193 sayılı kararıyla okula çocuklarını göndermeyen ailelerden para cezası alınması kararı vardır (Üzmez, 2009).

Tablo 3.7. Bazı Karamürsel ve Adapazarı köylerinin mevcut yapı, kamusal alan ve varlık durumu

Karamürsel			Adapazarı köyleri[237]	
Fevziye köyü[238]	Kaytazdere köyü[239]	Çavuşçiftliği köyü[240]	Fevziye köyü	Ahmediye köyü
100 adet ev		85 adet ev (ahırlar evlerden ayrıdır.)		Evleri tek ve iki katlıdır.
Okul, Köy merası, Su kaynağı	Okul yoktur. Köy odası (köy heyeti odası, misafir odası ve okuma odası)	Okul yoktur. Köyün kahvesi kapatılarak köy odası yapılmıştır. Bir bölümü telefoncuya tahsis edilmiştir.	Okul, kahvehane, kahve önü meydan ve Atatürk büstü, Kireç ocağı (köy evlerinin boyanması için)	5 sınıflı İlkokul, 1 kahve ve 1 dükkân
1945 yılında Köy yolu yapılmakta, İzmit-Karamürsel yoluna imece usulüyle cadde açılmaktadır. Rıhtım inşası için köy bütçesine para konmuştur.	Yolların bir kısmı yapılmış, kaldırımların etrafına ağaç ekilmiş olup yol yapımı devam etmektedir.		Bucağa giden yol tamir edilmiş ve kaldırımlar döşenmiştir.	
	Su kaynaktan getirilmiştir (hayırsever yardımıyla). Ayazma suyu da köye getirilmeye uğraşılmaktadır.	Çeşme ve kuyu suları vardır. Halkın tarlası yoktur. Bağ bahçeler nüfus oranına göre azdır. Meraları yetersizdir.	İmece olarak köy sandığı hesabına 100 dönüm buğday ekimi	

Bu tablo Türkyolu Gazetesi (19 Ağustos 1945, 5 Ağustos 1937, 19 Şubat 1936, 12 Ağustos 1937, 19-26 Ağustos 1937), (Kayaboğazı, 1939) kaynakları kullanılarak hazırlanmıştır.

[237] İnandık, Adapazarı köylerini biçimlerine göre yol boyu köyleri, küçük köyler ve toplu köyler olarak ayırmaktadır. Yol boyu köyleri; Adapazarı Karasu yolu üzerinde Büyük Söğütlü ve Küçük Söğütlü, Adapazarı Hendek yolu üzerinde Çatalköprü köyü, Akyazı yolu üzerinde Orman Şevkiye ve Vakıf köyleri gibi köyler vardır. İkinci tür köyler küçük köylerdir. Divan olarak anılan bu köylerin birkaç tanesi bir divan adı altında toplanarak bir muhtarlık teşkil etmektedir. Salmanlı ve Şeyhler bucakları sınırları içinde köylerin çoğu bu şekildedir. Bölgedeki köylerin pek çoğu toplu köylerdir. Ferizli, Değirmencik, Mağaraköyü, Şeyhler, Serdivan, Erenler, Yağbasan köyleri toplu köylere örnekken, Sinanoğlu, Uzuncaorman, Osmanbey, Soğuksu ve Taşlık köyleri topluluk vasfını kaybedecek kadar seyrek köy tipine sahiptir (İnandık, 1956). Dış görünüşleri değişmesine rağmen bölgedeki tüm köyler fonksiyonları bakımından zirai çalışmalar yapan çiftçi köylerdir. Bunun yanında ilçede hayvancılıkla geçinen ve yazın yaylalarda yaşayan haneler bulunmaktadır (Kuzucu, 1945).

[237] Bu köye iki köy daha bağlanarak, divan olarak idare edilmektedir. Köycüler şubesi divanların ortasında bir köyü buluşma noktası olarak belirlemekte yakınında bulunan bütün köyler oraya toplanmaktadır. Bu nedenle Çayırköy'e yakın Yassıbağ ve Emirhan divanları buluşmalara katılmaktadır. Bu köylerin hastaları buraya gelerek tedavi edilmekte ve ücretsiz ilaç verilmektedir. (Türkyolu Gazetesi, 25 Mart 1936).

[238] 1880 tarihinde Kafkasya'dan gelen göçmenler kurmuştur (Türkyolu Gazetesi, 19 Ağustos 1945).

[239] 1881'de Bulgaristan'dan gelen muhacirler tarafından kurulmuştur (Türkyolu Gazetesi, 5 Ağustos 1937).

[240] 1896 yılında Bulgaristan'dan gelmiş kişiler tarafından kurulmuştur (Türkyolu Gazetesi, 19-26 Ağustos 1937).

Tablo 3.8. Bazı Karamürsel köylerinin mevcut yapı, kamusal alan ve varlık durumu 1

Karamürsel köyleri				
Karadere köyü [241]	Sermayeci köyü[242]	Selimiye köyü[243]	Örnecik köyü[244]	Tevfikiye köyü[245]
5o adet ev (ahırlar evlerin altında veya dışındadır.)	48 adet ev(ahırlar evlerin altında veya dışındadır.)	17 adet ev	64 adet ev(ahırlar evlerin altında veya dışındadır.)	42 adet ev (ahırlar evlerde ayrıdır.)
Okul yoktur.	Okul yoktur.	Okul yoktur.	Okul yoktur.	Okul yoktur. 2 kahvehane, 3 nalbant, 2 demirci, 2 bakkal, dikiş makineleri vardır.
				600 metre yol yapılmıştır.
Meralar için su kaynağı varken içme suyu yoktur.	.			Meraları azdır. Su kaynağı vardır. 2 çeşme vardır.

Bu tablo Türkyolu Gazetesi (7 Teşrinevvel 1937, 14 Teşrinevvel 1937, 29 Teşrinevvel 1937) kaynakları kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 3.9. Bazı Karamürsel köylerinin mevcut yapı, kamusal alan ve varlık durumu 2

Karamürsel köyleri				
Tavşanlı köyü[246]	Geyikdere köyü[247]	Ahmediye köyü[248]	Denizçalı köyü[249]	İlyas köyü[250]
Ahırlar evlerin alt kısmındadır.	45 adet ev	31 adet ev	2 mahalle, 45 adet ev	Ahırlar evlerin alt kısmındadır.
Okul yoktur. Kahve yoktur.	Okul yoktur. Köy odası vardır. Bir bölümü telefon odası yapılmıştır. Köy mezarlığı, köy korusunun dahilinde olup tüm ağaçlar korunmuştur.	Okul yoktur. Köy odası vardır. Bir bölümü telefon odası yapılmıştır.	Okul yoktur.	Okul, öğretmen olmadığı için kapatılmıştır. Arabacı, nalbant dükkânı ve Kahvehane vardır. Tarihi bir cami vardır. Jandarma Karakol K. vardır
Köy yolu inşası yapılmaktadır.			Köy yolu yapılmaktadır.	
Meraları vardır. Su kaynakları vardır.			Meralar vardır. Su kaynakları vardır.	Meralar yeterlidir. Su kaynağı meralar için yetersizdir.

Bu tablo Türkyolu Gazetesi (9 Eylül 1937, 23 Eylül 1937, 30 Eylül 1937, 7 Teşrinevvel 1937) kaynakları kullanılarak hazırlanmıştır.

[241] 1887 tarihinde Kafkasya'dan gelmişlerdir. İlyas köyü karakol bölgesine bağlıdır (Türkyolu Gazetesi, 7 Teşrinevvel 1937).
[242] 1902'de Bulgaristan'dan gelmişlerdir. İlyas köyü karakol bölgesine bağlıdır (Türkyolu Gazetesi, 7 Teşrinevvel 1937).
[243] Yörük köyüdür (Türkyolu Gazetesi, 14 Teşrinevvel 1937).
[244] Kafkasya'dan gelmişlerdir (Türkyolu Gazetesi, 14 Teşrinevvel 1937).
[245] 1884 tarihinde Kafkasya'dan gelmişlerdir (Türkyolu Gazetesi, 14 Teşrinevvel 1937).
[246] Eski bir Türk köyüdür (Türkyolu Gazetesi, 9 Eylül 1937).
[247] Halk 1900'de Bulgaristan'dan gelmiştir (Türkyolu Gazetesi, 9 Eylül 1937).
[248] 1898'de Bulgaristan'dan gelen muhacirler tarlalar az olduğu için terk etmiştir (Türkyolu Gazetesi, 23 Eylül 1937).
[249] Eski bir Türk köyüdür. Türk köyü olmasına rağmen okuma yazma oranının az olması ve okullarının olmaması Cumhuriyet'e uygun görülmemektedir (Türkyolu Gazetesi, 23 Eylül 1937).
[250] İlyas köyünden bir köylünün anlattığına göre İstanbul'da Beyazıt Cami inşa edilirken kereste kesmek için işçiler gelmiş ve bu köyü kurmuştur (Türkyolu Gazetesi, 30 Eylül 1937).

Tablo 3.10. Bazı Karamürsel köylerinin mevcut yapı, kamusal alan ve varlık durumu 3

Dereköyü	Mahmudiye köyü[251]	Aktoprak köyü[252]	Ereğli köyü	Havuzdere köyü[253]
50 adet ev	50 adet ev	28 adet ev	190 adet ev	35 adet ev
Okul yoktur.	Okul yoktur.	Okul yoktur.	Okul, Öğretmen evi, Halkodası, Köy mezarlığı tamiri	
		Dikiş makinelerinin olduğu mahal ve nalbant vardır.	Köy yolları, köprü, rıhtım inşası köylü imece usulü çalışmaktadır.	
	Köy yollarının bir kısmı yapılmıştır.			Meralar bağ ve bahçeler azdır.
	Su kaynakları ve Meraları azdır.			Bozuk olan su yolu yaptırılamamaktadır.

Bu tablo Türkyolu Gazetesi, (12 Ağustos 1937, 19-26 Ağustos 1937, 29 Teşrinevvel 1937) kaynakları kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 3.11. Bazı Gebze ve Hendek köylerinin mevcut yapı, kamusal alan ve varlık durumu

Bazı Gebze köyleri				Hendek ilçesi
	Balçık köyü[254]	Tuzla köyü	Hereke köyü[255]	Şeh köyü
	48 adet ev(ahırlar evlerin altında veya dışındadır.)		Hereke kumaş fabrikası	53 adet ev
	İlkokulun tanzimi için köy muhtarı gayret etmektedir. Kahvehane, dükkânlar vardır.	2 kahvehane	Okul ve Halkevi, Aşağı Hereke'de 3 Yukarı Hereke'de 4 kahvehane vardır. Aşağı Hereke'de 2 kasap, 3 terzi, 3 bakkal, 1 kooperatif, 2 fırın ve 2 sebzeci, 1 cami, 2 taşlı değirmen, 1 hamam vardır. Yukarı Hereke'de 2 bakkal ve 1 hamam vardır.	Okul yapısı kapatılmıştır. Mescit tamiri yapılmıştır.
		Denize doğru açılan caddeleri vardır.		Köy yolu yapımı
		Hamit Oskay Çeşmesi		Çeşme yapılmıştır.

Bu tablo Türkyolu Gazetesi (29 Ağustos 1941, 13 Eylül 1941, 21 İkincikanun 1937), (Tuncer, 1950), (Cerkesli.org), (vikipedi.org.tr), (Yüce, 1945) kaynakları kullanılarak hazırlanmıştır.

[251] 1900 tarihinde Bulgaristan'dan gelmişlerdir (Türkyolu Gazetesi, 29 Teşrinevvel 1937).
[252] Kafkasya'dan gelmişlerdir (Türkyolu Gazetesi, 29 Teşrinevvel 1937).
[253] 1888 yılında Bulgaristan'dan gelmiş kişiler kurmuştur (Türkyolu Gazetesi, 19-26 Ağustos 1937).
[254] İstanbul İzmit yolu üzerinde 1896'da gelmiş olan Rumeli muhacirleri için kurulmuş bir Türk köyüdür (Türkyolu Gazetesi, 29 Ağustos 1941). Anadolu'dan ve İstanbul'dan gelen yolcuların en büyük durak noktası olması sebebiyle yol ve binaların tanzimi için köy muhtarı gayret etmektedir (Tuncer, 1950).
[255] Hereke Aşağı ve Yukarı köy olmak üzere iki kısımdır. Aşağı Hereke'nin 700'ü fabrikada oturmakta ve yarısından fazlasının fabrika ile ilişkisi bulunmaktadır. Fabrika işçilerinin iaşesini sağlasa da köy halkı sıkıntı çekmekte ve yardım istemektedir (Türkyolu Gazetesi, 13 Eylül 1941). Hereke köy olmasına rağmen Sümerbank sayesinde derli toplu bir kasaba halindedir. Hatta 1950 yılında fabrika müdürünün öncülüğünde yapı kooperatifi teşekkül edilerek üyelere arsa teminiyle birlikte kooperatif tarafından 60 tane işçi evi inşaatına başlanmıştır (Tuncer, 1950).

Tablo 3.6.- 3.11 dahilinde Kocaeli köylerindeki imar ve altyapı uygulamaları incelendiğinde;

1- EK-C'de yer alan köylerin genel görünümüne bakıldığında; konut, okul, kahvehane gibi yapıların nitelik açısından sıhhi şartları sağlamadığı görülmektedir. Kaldırımı olmayan, engebeli, düzensiz, patika yollar göze çarpmaktadır. EK-B'de yer alan ilçe merkezleriyle köyler arasında, ilk bakışta yapı yoğunluğu ve niteliği farkı ortaya çıkmaktadır.

2- Bahsedilen köy tetkikleri ve ilmi düşünüşler neticesinde hedeflenen köy yerleşkeleri için yapılan köy planlamaları ve inşa faaliyetlerinin birçoğu tasarım aşamasında kalmaktadır. Köyde okul, ev, yol ve su öncelikli hedeflenen dört hizmet olup, devlet köylerde göçmen sorunu dahilinde barınma konusuyla ilgilenmiştir. Nitekim köylerde görülen imar hareketlerinin en çok göçmenlerin iskân edilmesi sırasında olduğu anlaşılmaktadır.

3- Göçmen köylerinin uygulanabilirliği Kocaeli'de görüldüğü üzere tip proje yapımından ve illerdeki iskân müdürlüklerinin işleri takip etmesinden ileri geldiği anlaşılmaktadır. Zamanla göçmen evlerinde ve okullarda artış olduğu tespit edilmektedir. Bu da devletin köyde en çok el attığı yapılar anlamına gelmektedir.

4- İskân Müdürlüğü tarafından ihale ile müteahhitlere yaptırılan evlere kimi zaman usta veya malzeme takviye edilmiştir. Yerli köylerde ise köylülerin evlerini kendi imkânlarıyla inşa ettiği anlaşılmaktadır.

5- Mevcut ve yerli köy düzenlemesi alanında incelenebilecek olan Kurtuluş Savaşında yakılmış ve yıkılmış köylerin tamir ve düzenleme işlerine, devletin el attığı görülse de ne kadarına müdahale edilebildiği bilinmemektedir. 5 yıllık köy kalkınma programlarının ise her köyde faaliyete geçemediği görülmektedir.

6- İmece usulü yapılan işler nedeniyle köyler arasında anlaşmazlık çıktığında yapım işleri aksamakta,[256] birlik beraberlik varsa en azından bütçe gerektirmeyen işler

[256] Tahtalı, yol, eğitim ve zirai yönden İzmit'in gelişmiş divanlarındandır (Türkyolu Gazetesi, 19 Şubat 1936). Fakat Tahtalı ve bitişiğindeki Geredeli divanı arasında neredeyse her konuda anlaşmazlık çıkmaktadır. Tam aralarında konumlanan Otmanlı köyünde iki köprü tamiratı yıllardır bu sebeple parti dileklerine yazılmakta fakat bir işleme konulamamaktadır. Geredeli ve Tahtalı divanları birbirine yakın

çözülebilmektedir. Köylünün genel olarak imece usulü yol, okul ve köprü inşaatına katıldığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında öğretmen evi, halk odası, köy odası, okuma odası, misafir odası, mezarlık çevre düzenlemesi, köy fidanlığı, köy merası oluşturulması köyde en çok yapılan inşa faaliyetleridir. Devletten malzeme, bütçe, usta vs. gibi yardım alan yapılardan bazıları tespit edilebilmiştir. Her ne kadar tamamının yapımında köylünün emeği olsa da projelendirme, yapım veya onarım safhalarında devletin ve köylünün iş yüküyle ilgili kesin bilgiye sahip olmak mümkün olmamaktadır.

7- Köylerde kurumsal düzenlemeler ve teknik teşkilatlanmalar olmadığı için yaşayan halkın yapısal özellikleri, köylerin coğrafi özellikleri, büyüklükleri ve konumları; gelişmelerinde ve kalkınmalarında oldukça etkilidir.

8- Ülkede Köy Kanunu'nun uygulandığı yerler olmakla birlikte çoğu taşra köyünde faaliyete geçilmediği görülmektedir. Diğer taraftan köylü de Kanun'un kendine vermiş olduğu yükümlülükleri bilmemektedir. Köylerde yapılması gereken zaruri işler yerel gazetelerde sürekli yazılmakta ve hatırlatılmaktadır. Çoğu köylünün okuma yazması olmadığı için yerel yöneticinin gündemi takip etmesi köy için önem arz etmektedir.

olduğu için okul konusunda da anlaşmazlık olmakta, Geredeliler çocuklarını okula yollamamaktadır. Anlaşmazlıklar nedeniyle halk arasında birlik ve dayanışma sağlanamamakta işler sürüncemeye girmektedir. Bu iki divanın köyleri birleştirilmese de önemli köprü ve yollarının birleştirilmesi istenmektedir (Türkyolu Gazetesi, 22 Nisan 1937).

3.3. Ara Sonuç: Kent ve Köy Politikalarının Kocaeli Üzerinden Karşılaştırması

Tablo 3.12. Planlama, yapılaşma ve altyapı faaliyetlerinde kent- köy karşılaştırması

KENT	KÖY
Merkez ilçe başta olmak üzere bazı ilçelerin 'imar planları' yapılmış fakat hiçbiri uygulanmamıştır.	Göçmenler için 'köy yerleşme planları (göçmen evleri)' ve 'mevcut köy düzenlemesi ve tamiri' yapılmıştır (bu çalışmalar 680 köy arasından ortalama 50 köy için yapılmış ve öncelikle barınma ihtiyacı karşılanmıştır.). 1937 yılı itibariyle bazı köyler için '5 yıllık köy kalkınma programları' hazırlanmıştır (bu program için birkaç numune köy seçildiği görülmektedir.).
Her ilçe merkezinde 'idari yapılar', 'belediyenin kent hizmetlerine ait yapılar' en az 1 adet 'sağlık yapısı', 'eğitim yapısı' ve 'banka' bulunmaktadır.	Köyler 'küçük ve dağınık' olduğu için hepsine hizmet götürmek mümkün olmamaktadır. Bu nedenle temel hizmetlerin 'bucaklarda' yoğunlaştığı görülmektedir. İdari örgüt olan bucaklar, taşra idaresinin dolayısıyla merkezi hükümetin köye en yakın kamu yapısı ulaştırdığı yerlerdir. Bu yapılar; 'hükümet konağı, postane, ilkokul ve Halkodası'dır.
Merkez ilçe il merkezi konumunda olduğu için 'idari yapı' yoğunluğu fazladır. Kentin imar komisyonu merkez ilçenin gelişim planlarını tartışmakta, il için yapılacak her yatırım genellikle merkez ilçeden başlamaktadır.	Köyün önceliği alan ihtiyaçları; 'yol, su, ev ve okul'dur. Köyde kamu yapısı olarak en çok yer alan 'köy okulları' dahi; Kocaeli özelinde 673 köy içinden 150 tanesinde vardır. Sosyal yapı olarak; birkaç köyde 'Halkodaları ve okuma odaları' tesis edilmiştir. 'İdari yapı, sağlık, köy hizmetleri ve banka yapısı' bulunmamaktadır.
Her ilçe merkezinin en az bir demiryolu ve karayolu güzergâhında yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla tüm ilçe merkezlerine ulaşmak mümkündür.	Demiryolu ve karayolu güzergâhında olanların genellikle bucak olduğu görülmektedir. Köylerin yolları ham yol ve patika olup, çoğu köye ulaşılamamaktadır.
İstisnai bir iki ilçe dışında (sınırlı bir bölgeye) ilçelere 'fenni su ve elektrik tesisatı projesi' yapılmamakla birlikte yapılanlar uygulanmamıştır. Su, gayrifenni şekilde çeşmelerden temin edilmekte, kent çeşitli santrallerle kısmen aydınlanmakta, genel aydınlatma gaz lambaları ile yapılmaktadır.	Su köyün başlıca sorunlarından biridir. Köy merkezlerine kaynağından su getirilmeye çalışılmaktadır. İstisna birkaç köy dışında, elektriğe kavuşan köy neredeyse hiç yoktur.

Köy ve kentlerdeki genel yapılaşmanın ortaya konmasının ardından belirlenen devlet politikaları gereği köy ve kentin ayrılmasında ve köyün kalkınmasında öncül koşul olan eğitim konusu ele alınmaktadır.

4. KÖY- KENT AYRIMININ EĞİTİM POLİTİKALARI ÜZERİNDEN YORUMLANMASI

4.1. Eğitim Politikalarının Yapı Türlerine ve Faaliyetlerine Etkisi

Yeni ulus devletin eğitim sistemiyle ilgili çalışmalara Milli Mücadele sırasında başlanmıştır. 1920 yılında Maarif Vekâleti kurulmuş (Coşkun, 2011), eğitim- öğretim prensiplerinin temeli, 1921 yılı ilk Maarif Kongresiyle birlikte birincisi, ikincisi ve üçüncüsü düzenlenen Heyet-i İlmiye toplantılarında atılmıştır (Ersel H. vb., 2005). Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte İstanbul'da bulunan Maarif Nezareti kapanmış ve Ankara'da Maarif Vekâleti teşkilatı kurulmuş ve yeniden düzenlenmiştir. Yeni sistemin taşra teşkilatında Maarif Müdürlükleri ve Maarif Memurlukları oluşturulmuştur (Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1988).

1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğrenim Birliği Yasası) ile maarif için çizilen rota belirlenmiştir.[257] Tanyer (2012)'ye göre bu düzenleme Cumhuriyet'in laik bir karakter kazanması için yapılan ilk girişimdir. Kurumsal bağlamda ikilik kaldırılmış, 'tek mektep, tek terbiye, tek tedris' olmasına karar verilmiştir (Tanyer, 2012). 1926 tarihine gelindiğinde Maarif Teşkilatı Kanunu çıkarılmış ve Bakanlığın bilimsel danışma kurumu olarak merkezde 'Talim ve Terbiye Dairesi' ve taşralarda 'Maarif Eminlikleri' kurulmuştur.[258] Bu Yasa'yla Cumhuriyet Dönemi Milli Eğitim Bakanlığı örgütü detaylı olarak düzenlenmiştir. Kanun'la birlikte yürürlüğe giren "Milli Talim ve Terbiye Dairesinin Teşkilat ve Vezaifi Hakkındaki Kararname" ile Bakanlığın görevleri belirlenmiştir; Türkiye'de her türlü okul, Milli Eğitim Bakanlığının ruhsat ve izniyle açılmaya başlamıştır. Okul derecelendirilmeleri, çeşitleri, aşamalarının belirlenmesi ve içeriklerinin hazırlanmasının Bakanlık tarafından yapılmasına karar verilmiştir (Bozkurt, 2007).

[257] 1924 yılı 430 sayılı 'Tevhidi Tedrisat Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[258] 1926 yılı 789 sayılı Maarif Teşkilatına Dair Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

1928 yılında yeni alfabeye geçilmiş[259] ve yapılan harf devrimi itibariyle Millet Mektepleri açılmaya başlamıştır (Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi, 1928). 1931 yılında ilgili Kanun'la Eminlikler kaldırılmış ve görevleri Valiliklere, Maarif Müdürlüklerine veya doğrudan Bakanlığa geçmiştir.[260] 1933 tarihinde 'Maarif Vekilliği Merkez Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki Kanun' çıkarılmış ve Mesleki Öğretim Umum Müdürlüğü kurulmuştur. Bu Kanun'la belirli aralıklarla toplanacak Milli Eğitim Şurasının kurulmasına karar verilmiştir.[261] 1939 yılında yapılan ilk Şura'da çeşitli komisyonlar oluşturularak belirlenen bütün öğrenimlerin koşulları ve gereksinimleri saptanmıştır. Özellikle köylere öğretmen ve eğitmen yetiştirilmesi yönünde önemli kararlar alınmış ve "İlköğretim İnkişaf Planı" kabul edilmiştir. Birinci Maarif Şurası'nda alınan kararlar ilköğretimin yaygınlaşması doğrultusunda önemli bir adımı oluşturmaktadır (Ersel vb., 2005).

Bir taraftan mesleki öğretim kurumlarının sayı ve tür bakımından çoğalması, diğer taraftan hazırlanan 10 yıllık programa göre birçok teknik öğretim okulunun açılması kararının üzerine (Maarif Vekilliği, 1944), 1941 tarihinde ilgili Kanun'la Teknik Öğretim Müsteşarlığı kurulmuştur.[262] 1942 yılında Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü, Başvekâletten Maarif Vekilliğine devrolmuş ve sonucunda halkın fizik eğitimi bir programa bağlanarak uygulamaları Maarif Vekilliğinin ödevleri arasına girmiştir.[263] Bu süre zarfında yaşanan İkinci Dünya Savaşı nedeniyle çalışmaların sürekliliği ve gelişmelerin izlenmesi güç olmaktadır. Altunya (2011)'ya göre bütçe sıkıntısı nedeniyle öğretmen ve okul eksiklikleri yaşanmasının yanında beslenme yetersizliği ve salgın hastalıkların yaygınlığı öğrencilerin okullara devamını engellemektedir (Altunya, 2011). Savaş sonrasında ise ülkenin çok partili hayata geçmesiyle, Eşme, (2011)'ye göre uzun vadeli yatırım olan eğitim yerine iktidarda

[259] 1928 yılı 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[260] 1932 yılı 1834 sayılı 'Maarif Eminliklerinin İlgası Hakkında Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[261] 1933 yılı 2287 sayılı 'Maarif Vekaleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[262] 1941 yılı 4113 sayılı 'Maarif Vekâleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkındaki 2287 Numaralı Kanuna Ek Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[263] 1942 yılı 4235 sayılı 'Beden Terbiyesi Kanununa Ek Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.'

kalabilmek için kısa vadeli çözümler üretilmeye başlanmıştır. Bu nedenle 23 yıl önceliği alan eğitim geri plana atılmıştır.

Genel Politika

1923-38 yılları arasında eğitimle ilgili yaşanan kurumsallaşma sürecinde Atatürk'ün etkisi ve izi olmuş, kimlerin bakanlığa seçileceğini o kararlaştırmıştır. 1925 yılıyla başlayan Bakan Mustafa Necati Dönemi'ni Tanyer (2012) maarif konusunda 'plânlı döneme geçişin başlangıcı ve çok hızlı bir yenileşmenin yaşanması' olarak tarif etmektedir. Reşit Galip ve Saffet Arıkan'la devam eden kurumsallaşma ve örgütlenme sürecinden sonra 1938 yılıyla başlayan Bakan Hasan Ali Yücel Dönemi'ni Işık (2011) 'eğitim politikalarında belirli bir olgunlaşma sürecinden sonra yükselişe geçildiği dönem' olarak belirtmektedir. Barışçı ve insancıl bir yaklaşımı eğitim politikalarına yansıtmasıyla tanınan Yücel'in döneminde yapılan iki önemli iş; Köy Enstitülerinin kurularak köylerde eğitimin geliştirilmesi[264] ve üniversite özerkliği ile ilgili yasanın çıkarılmasıdır.[265]

Cumhuriyet Dönemi'nin genel eğitim politikası Saatçi (2011)'yle toparlanacak olursa; ulusal bir kimlik oluşturma, öğretimde çok başlılığı yok etme, karma eğitimle cinsiyetçiliği engelleme, toplumsal kalkınma, bilgiye ulaştıran araç ve yöntemleri yurdun her köşesine dağıtma, uygulamaya yer vererek eğitimin tüm gereksinimlerine cevap verme, akılcılık ilkesiyle sorgulama yöntemini yerleştirerek bilimselliği oluşturma ve tüm bunları belirli plan dahilinde yapma amaçlarını içermektedir

4.1.1. Kentte temel öğretim

Temel öğretim dallarından; ilköğretim, ortaöğretim ile mesleki ve teknik öğretim okulları bu bölümün altında Kocaeli'deki örnekleri üzerinden incelenmektedir.

[264] 1937 yılı 3238 sayılı 'Köy Eğitmenleri Kanunu'nun devamı olan 1940 yılı 3803 sayılı 'Köy Enstitüleri Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[265] 1946 yılı 4936 sayılı 'Üniversiteler Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

4.1.1.1. İlköğretim

1913'de kabul edilen İdare-i Umumiye Vilayet Kanunu ile kurulan il özel idareleri, ilköğretimi sağlamak için ilkokullar ve ilköğretmen okulları kurmak, yaptırmak ve işletmek işinden sorumlu tutulmaktadır (Derbil, 1946a). Ardından 1926'da çıkarılan Maarif Teşkilâtına Dair Kanun'la ilkokullar; şehir- kasaba gündüz, şehir- kasaba yatı, köy gündüz ve köy yatı olmak üzere 4 sınıfa ayrılmakta, gündüz ilkokullarının vilayetler, şehir yatı okullarının Maarif Vekilliği, köy yatı okullarının umumi ve hususi bütçelerden verilen tahsisatla idare olunacağı kabul olmuştur.[266]Böylece ilköğretim giderleri yatılı okullar hariç il özel idarelerine bırakılmaya devam etmiştir. Fakat gündüz ilkokulları yapım meselesini, gelirleri dar olan vilayetler kendi başına halledememektedir. Bu nedenle devletin bu işi genel bir plana bağlaması gerekmiş ve 1928 yılından sonra ilköğretim hizmetlerine devlet bütçesinden tahsisat ayrılmaya başlanmıştır (Maarif Vekilliği, 1944). Ayrıca Harf İnkılâbından sonra ilköğretime önem vermek amacıyla anaokulu ve anasınıflarına ayrılan ödenekler ilköğretim hizmetine aktarıldığı için anaokulları 1937-38 öğretim yılında tamamen kapanmıştır (Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1988).

Bu dönem kurucularına ve yatılı yatısız olmalarına göre değişen eğitimin her kademesinde Türk, azınlık ve yabancı özel okullar da vardır (Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1988). Cumhuriyet Devri'nde 1935 yılında yabancı ve azınlık okullarına Türkçe dil ve kültür dersi getirilmiş, yönetimi kontrol altına alınarak o günkü durumlarını korumalarına izin verilmiştir. 1943 yılına kadar hiç yabancı okul açılmamış aksine bazıları kapatılmıştır. Fakat özel Türk okulları açılmaya devam etmiştir. Azınlık okullarına gelince; buradaki öğrenciler Türk okullarına devam etmeye başladıkça bu okulların sayıları azalmakta ve mali olanaksızlıkları nedeniyle kapanmaktadır (Maarif Vekilliği, 1944).

1944 yılında Milli Şef İnönü tüm ülkede ilköğretim seferberliği başlatmıştır. Bu yıldan itibaren okul işi sıkı tutulmuş, her sene 3 bin adet okul açılması hedeflenmiş, bu amacı kolay ve düzenli bir iş haline getirdikleri takdirde ilköğretim davasının tam olarak

[266] 1926 yılı 789 sayılı 'Maarif Teşkilatına Dair Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

hallolması için 10 sene süre verilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 23 Ağustos 1944, s.2-3). Buradan şehir ve kasabalarda öncül meselenin bina inşaatı olduğu anlaşılmaktadır.

İlkokul Binalarının Projeleri ve Uygulamalarının Genel Durumu

Cumhuriyet öncesinde her türlü yapı türünün ilkokul olarak kullanılması yeni ulus devletinin eğitim anlayışıyla birlikte değiştirilmek istenmektedir. Zeki Sayar'In söylediklerinden anlaşıldığına göre yeni okul mimarisiyle ilgili düşünceler geliştirilmektedir. Bu yapıları çağdaş sanatla birleştirerek meydana getirmek, eskide kalan üsluptan uzak olmak, ahenkli hacim ve elemanlarla çocukların ilgisini çekmek fakat bunları yaparken özellikle yerli ve mahalli ruhun eserlerini tasarlamak hedeflenmektedir (Selah, 1931b). Özellikle Türkçü ideolog ve politikacı olan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Milli Eğitim Bakanlığı sırasında kamu mimarisinin biçimlenmesi ve milli vurgusunun yapılması denetim altına alınmak istenmiştir. Ankara'da belediye ve kamu yapıları projelerinin Maarif Vekâleti tarafından değerlendirilmesi zorunluluğu getirilse de taşrada yapılanlar için bu konuda sıkı bir takip yoktur (Alpagut, 2012). Cengizkan'ın (2002) da belirttiği gibi dönemin mimari ürünlerini ulusal kültüre uygun olması ölçüsünde kabul ve kontrol etme isteği, tüm kamu yapılarına ulusal bir kimlik kazandırma amacından gelmektedir. Tüm hedefler ve isteklere rağmen Sayar'ın da dediği gibi (Sayar, 1945) devlet yapılarında mimari değeri olmayan inşalar devam etmiştir. Köy okullarında nispeten mümkün görülse de şehir okullarında tip bina yapmak kusurlu görülmektedir. Tip usulünden vazgeçilerek arsaya uygun proje üretilmesi ve ihtiyaca uygun bina yapılması istenmektedir. Çünkü gereğinden büyük araziler ve binalar ya da yetersiz binalara ek çözümler bulmaya çalışmak gibi ayrı maliyetler doğmakta ve yapım işleri daha pahalıya mal olmaktadır. Tüm bu eleştirilere rağmen ülkede tip inşaatların yapılmasına devam edilmiş ve bu tür detaylar düşünülmemiştir (Selah, 1931a).

Ülkedeki bütün eğitim kurumlarından Maarif Vekâleti, ildeki okullardan vali ve maarif müdürü, ilçelerde kaymakam sorumludur. 1926 tarihli Maarif Teşkilâtına Dair Kanun, Maarif Vekâletinin hazırladığı planlar dışında okul inşa edilmesini engellemiştir.[267] Maarif Vekâleti tarafından hazırlanan okul projeleri için 1927 yılında Maarif Vekâleti

[267] 1926 yılı 789 sayılı 'Maarif Teşkilatına Dair Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

bünyesinde İnşaat Dairesi kurulmuş ve dairenin başına Egli danışman mimar olarak atanmıştır. Başlarda "Tatbikat Bürosu" adıyla anılan birimde birçok Türk ve yabancı mimar birlikte çalışmıştır (Kul, 2011). İnşaat Dairesi'nin aktif olarak faaliyet göstermesi 1930'ları bulmakta, bu süre içinde ise Osmanlı'dan kalan bazı planların kullanıldığı Nurşen Kul tarafından tespit edilmektedir.

Eğitim politikalarında Anadolu'nun genelinde görülen mecburi durumları ve aslolan vaziyeti elle tutulur bir şekilde aktarabilmek için saptanan durumlarla ilgili Kocaeli'de yerel yönetim ve taşra teşkilatı ile birlikte uygulanan örneklerin ele alınması gerekli görülmüştür.

Kocaeli İlçelerinde İlköğretim[268]

1922 yılında Atatürk, İzmit'e gerçekleştirdiği gezi programında okullara yoğunlaşmıştır. Önemle üzerinde durduğu konu İzmit'te işgal sonrasında yeniden inşa edilmeye çalışılan eğitim faaliyetleridir. Sonuçta işgaller sonrası hastane veya karargâh olarak kullanılan ya da savaş sırasında tahrip edilen okullar öğretim yapmaya elverişli duruma getirilmeye çalışılmaktadır. Mevcut okullara yenileri eklenmektedir (Uslu, 2014). Cumhuriyet'in ilanıyla bunlardan bir kısmı onarılmış, 89 yeni okul inşa edilmiş ve 40 adet köy okulunun binaları yeniden yapılmıştır (Kocaeli Meclisi, 1929).[269]

1927-34 yılları Kocaeli Valisi Eşref Sait Dönemi'nde maarif bakımından çok hareketli bir dönem olarak kabul edilmekte (Kocaeli İl Yıllığı, 1973) ve kentte eğitim en yoğun İzmit ve Adapazarı'nda yaşanmaktadır. Kocaeli'de tüm ilkokulların sınıf, dershane ve öğretmen sayısına göre listesi yapılmıştır.[270]

[268] EK-J'de ilçelerde bulunan şehir ilkokullarına ait görseller bulunmaktadır.
[269] Cumhuriyet'in ilk yılında Kocaeli ve ilçelerde bulunan ilkokul binalarının okul olarak yapılmışlarının tamamı milli emlak statüsündedir. Binalar sağlığa ve okul olmaya uygunluğu açısından İzmit, Türkiye ortalamasının üstündedir. 182 okuldan 10 tanesi sağlığa uygun olmayıp, 79 tanesi okul olmaya uygun değildir. Kentte %78'i ahşap olan okulların okulların 146'sı halka ait olup okul olarak yapılmış, 25'i yine halka ait olup okul olarak yapılmamıştır (Yücel, 2017).
[270] İlkokullarda sınıf ve dershane terimi farklıdır. Sınıf okutulan derecelendirmeyi ifade etmektedir. Köy okulları genelde 3 sınıflı olup şehir okulları 5 sınıflı olarak genellenmektedir. Dershane ise okul içindeki derslik mekânını tanımlamaktadır.

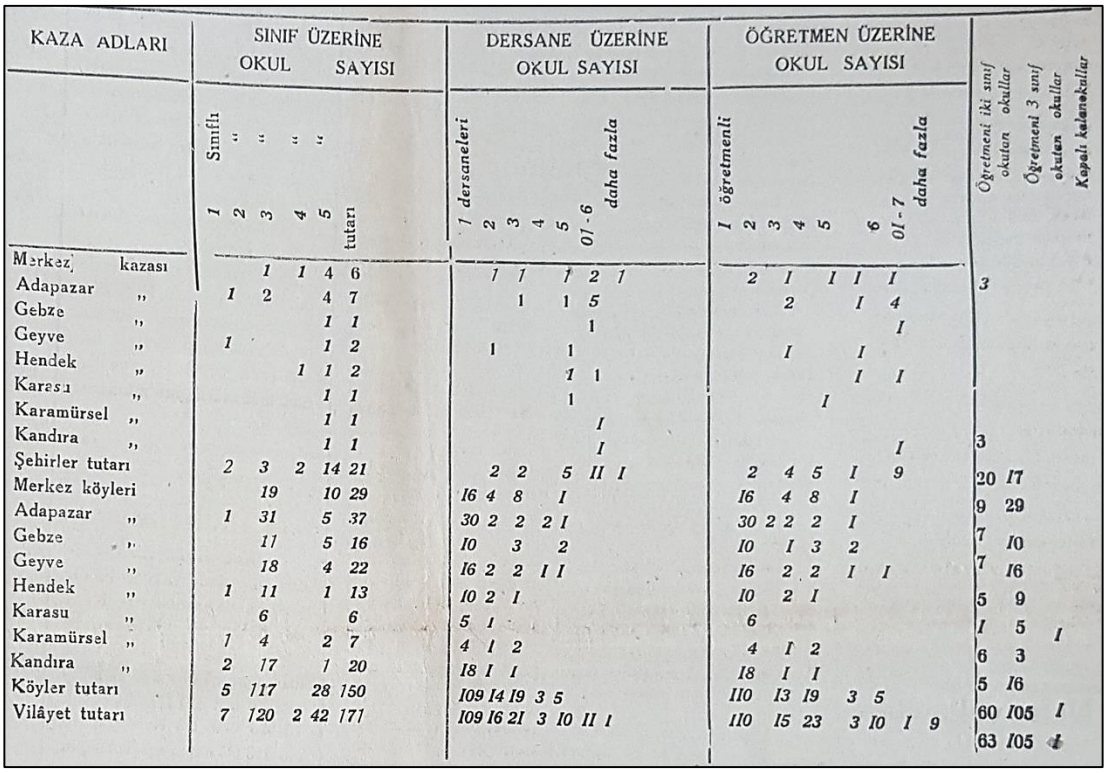

KAZA ADLARI	SINIF ÜZERİNE OKUL SAYISI						DERSANE ÜZERİNE OKUL SAYISI							ÖĞRETMEN ÜZERİNE OKUL SAYISI								Öğretmeni iki sınıf okutan okullar	Öğretmeni 3 sınıf okutan okullar	Kapalı kalanokullar
	Sınıflı	"	"	"	"	tutarı	1 dersaneleri	2	3	4	5	01-6	daha fazla	1 öğretmenli	2	3	4	5	6	01-7	daha fazla			
Merkez kazası		1	1	4	6		1	1		1	2	1		2	1		1	1	1			3		
Adapazar ,,	1	2		4	7			1		1	5				2			1	4					
Gebze ,,				1	1						1								1					
Geyve ,,	1			1	2		1			1					1			1						
Hendek ,,			1	1	2					1	1							1	1					
Karasu ,,				1	1					1							1							
Karamürsel ,,				1	1							1								1				
Kandıra ,,				1	1							1								1		3		
Şehirler tutarı	2	3	2	14	21			2	2	5	11	1		2	4	5	1	9				20	17	
Merkez köyleri		19		10	29		16	4	8	1				16	4	8	1					9	29	
Adapazar ,,	1	31		5	37		30	2	2	2	1			30	2	2	2	1				7		
Gebze ,,		11		5	16		10		3		2			10		1	3	2				7	10	
Geyve ,,		18		4	22		16	2	2	1	1			16		2	2	1	1			7	16	
Hendek ,,	1	11		1	13		10	2	1					10		2	1					5	9	
Karasu ,,		6			6		5	1						6								1	5	1
Karamürsel ,,	1	4		2	7		4	1	2					4		1	2					6	3	
Kandıra ,,	2	17		1	20		18	1	1					18		1	1					5	16	
Köyler tutarı	5	117		28	150		109	14	19	3	5			110		13	19		3	5		60	105	1
Vilâyet tutarı	7	120	2	42	171		109	16	21	3	10	11	1	110		15	23		3	10	1 9	63	105	1

Şekil 4.1. Kocaeli'nin ilçe ve köylerinde sınıf, dershane ve öğretmen sayısına göre yapılan okul binası istatistiği (1935-1936) (Türkyolu Gazetesi, 9 Kânunuevvel 1937, s.3).

Maarif Müdürlüğünün Şekil 4.1.'teki istatistiğine göre Kocaeli 171 adet okuluyla Türkiye genelinde 7. sıradadır, birinci olan şehir 428 okulla İstanbul olup Hakkâri 3 adet okuluyla sonuncudur (Türkyolu Gazetesi, 9 Kânunuevvel 1937, s.3).

Şehir okulları olarak ele alınan Kocaeli'nin ilçe merkezlerinde toplam 21 okul bulunmaktadır.

1- Çeşitli imkân eksiklerinden dolayı 'kamu binalarının birçok kamu ihtiyacını karşılama durumu' eğitim yapılarında dönemin en çok göze çarpan özelliği olarak ifade edilebilir.

İzmit Necatibey İlkokulu[271] (Şekil J.1.); kentteki bina yetersizliği nedeniyle başta Halkevi organizasyonları olmak üzere neredeyse her sosyal etkinlik için kullanılmaktadır. Okulun spor salonu tüm kültürel faaliyetlerin mekân ihtiyacını gidermesi için yeni binası yapılana kadar Halkevine tahsis edilmiştir. Okulun

[271] Yapı, Atatürk'ün silah arkadaşı Sait zamanında onarıma muhtaç olan Amerikan Koleji binasının restore edilerek Necatibey İlkokulu adıyla hizmete açılmıştır (Ulugün, 2002).

salonunda evlilik törenleri dahi yapılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 12 Ağustos 1936, s.1).

Tüm kentlerde olduğu gibi Kocaeli'de de milli bayram kutlamaları için günlerce şenlikler yapılmaktadır. Bu günlerin sonunda bir gece mutlaka bir balo düzenlenmekte ve balo için genellikle Ulugazi İlkokulu'nun[272] (Şekil J.2.) salonu kullanılmaktadır. Bunun dışında Necatibey İlkokulu gibi Ulugazi'de de çeşitli konferanslar ve film gösterimleri yapılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 22 Nisan 1935, s.1).

Adapazarı ilçesinin en büyük okullarından biri olan Büyük Gazi İlkokulu'na[273] (Şekil J.3.) verdiği örgün eğitim dışında 1936 yılında bahçesine belediye tarafından itfaiye biriminin su ihtiyacını karşılaması için havuz inşa edilmiştir. Öte yandan okulun bahçesi bulunduğu semtin parkı olup (Tarkan, 1937), havuzu bahçenin estetik unsurudur.

Bu konuda Kocaeli'deki örnekler artırılabilmektedir.

Gebze'de Şükriye Kayabay Anaokulu; 1911 yılında inşa edilen okul, Birinci Dünya Savaşı'nda hastane olarak kullanılmış, Cumhuriyet'ten sonra ilkokul olmuştur (Ulugün, 2002).

1911-12 yıllarında inşasına başlanan İzmit Yenituran Mektebi (Şekil J.4.), Kurtuluş Savaşı yıllarında Amerikan Kadın Hastaneleri'ne bağlı hastaneye dönüştürülmüştür. Ardından Numune Mektebi ve Yeni Turan mektebi olmuştur (Kaya, 2009).

1924 yılında karma bir okul olarak mevcut bir binada öğretime açılan Adapazarı Cumhuriyet İlkokulu; 1943 Adapazarı Depremi'nde hasar almış ve okul eski kilise binasına taşınmıştır (Sakarya İl Yıllığı, 1973).

İttihat ve Terakki binası olarak yapımına başlanan İzmit Akçakoca Mektebi (Şekil J.5.) (Kaya, 2009), bir dönem Jandarma Karakolu olarak kullanılmış ve bu nedenle yapı

[272] Yapı, 1932 yılında Kocaeli Valisi Eşref Sait Bey Dönemi'nde inşa edilmiş ve okula Atatürk'ün adına ithafen Ulu Gazi adı verilmiştir (Şenyurt, 2010).
[273] Yapı, 1923 senesinde 4. Kolordu Komutanı Kemalettin Sami Paşa tarafından Adapazarı'nda mevcut okulların yetersiz olması nedeniyle inşa edilmeye başlanmıştır. Paşa'nın verdiği yardımlarla bir kısmı yapılan Adapazarı Büyük Gazi İlkokulu'nun inşaatı yarım kalmış, devamı hususi muhasebeden sağlanan ödenekle 1929 yılında bitirilebilmiş ve esas planın yarısı yapılabilmiştir (Sakarya İl Yıllığı, 1973).

ilkokula çevrildiğinde Jandarma Okulu olarak hizmeti vermemesine rağmen o şekilde anılmıştır. Ayrıca İdadi'nin ortaokula çevrildiği bir dönem İzmit Ortaokulu olarak kullanılmıştır. 1941 yılında da Kız Enstitüsü olmuştur (Şenyurt, 2010).

Hangi tarihten itibaren olduğu bilinmemekle birlikte Gebze Gölcüönü Meydanı'nda bulunan Taş Mektep (Şekil J.6.) bir süre İlçe İl Özel İdaresi olarak kullanılmıştır (Kahraman, 2011).[274]

2- Cumhuriyet öncesi inşa edilen ve Cumhuriyet ile birlikte kullanımına devam edilen okulların önemli özelliklerinden biri inşaatlarında ve kuruluşlarında halkın gayreti ve hayırseverlerin emeğinin fazla olmuş olmasıdır. 1923'ten sonra ilkokul yapım işini üstlenen il özel idaresinin binaların yeniden inşaları veya tamirlerini eski isimlerini koruyarak yaptığı ve yapım işlerinde halkın desteğinin devam ettiği görülmektedir. Konunun örnekleri Kocaeli'de fazlasıyla mevcuttur.

Bosna Beylerinden Sabri Bey'in halası Fatma Hanım'ın evi mahalle mektebi olarak açılmıştır. Halkın gayretiyle ilkokul eğitimine yer bulan ve Adapazarı Fatmahanım İlkokulu adını alan yapı kullanılamaz hale geldiği için Kocaeli Özel İdaresi tarafından yıktırılmış ve yeniden inşa edilmiştir (Sakarya İl Yıllığı, 1973). [275]

Adını aldığı kişinin Adapazarı'na bir vakfiyesi olan, cami ve okuldan oluşan Adapazarı Karaosman İlkokulu (Şekil J.8.), zamanla eskidiği için yerine aynı adı taşıyan yeni bir okul yapılmıştır (Sakarya İl Yıllığı,1973).

Adapazarı Mustafa Kemal Paşa İlkokulu Adapazarı Kolordu Komutanı Çolak Kemalpaşa tarafından Kemalpaşa Numune Mektebi adı ile 1904 yılında halkın desteğiyle tedrisata sokulmuş, 1923 yılında Mustafa Kemal Paşa ismi ile faaliyetini sürdürmüştür (Sakarya İl Yıllığı, 1973).

Adapazarı'nda Sabiha Hatun isminin ebedileşmesi için yeni bir okul yapılmasına karar verilmiş ve İstanbul Evkaf Nezareti'nden alınan maddi destek, halkın yardımları ve

[274] 1966 yılında bu işlevdeyken yıkılıp bulunduğu meydan genişletilmiştir. (Kahraman, 2011) Tabelasında 'Türkiye Cumhuriyeti Gekbuze 1. Mektebi'nde yazmaktadır (Kahraman, 2015). Yeni ilkokul binası inşa edildikten sonra eski binanın idare binasına dönüştürüldüğü düşünülmektedir.
[275] Önceleri 3 yıllık olan okul yine mahalli imkânlarla eski binaya yapılan ilaveler neticesinde 5 sınıflı hale getirilmiştir (Sakarya İl Yıllığı, 1973).

yine halkın temin ettiği inşaat malzemeleriyle yeni bina inşa edilmiştir.[276] Zamanla okulun öğrencileri azaldığı için okul kapanma durumuna gelmiştir. Bu defa hükümet bir bina kiralamış ve yine Sabiha Hatun adıyla bir okul açılarak kız çocukları okutulmaya devam edilmiştir (Şekil J.9.) (Uslu, 2014).

1921 yılında işgalden kurtarılan Sapanca'ya giren Kolordu Komutanı Kemalettin Samipaşa tarafından Kemalettin Samipaşa İlkokulu'nun 1922 yılında düşman askerlerine okulun temelini attırılmış ve çatı kısmına kadar okulu yaptırmıştır. Samipaşa Birlikleri'nin Sapanca'dan ayrılmasından sonra yarım kalan okul binası inşaatı, dönemin Bucak Müdürü Münir Bey tarafından imeceyle tamamlatılmıştır (Sakarya İl Yıllığı, 1973).

Akyazı Merkez Konuralp İlkokulu bir yardımsever tarafından okul yeri olarak bağışlanan arsada inşa edilmiş, devrin padişahı Sultan Reşat'tan yardım alınarak 1912 yılında tamamlanmıştır. 1943 yılına kadar aynı binada eğitime devam edilmiş ve bu tarihte bina tadilat geçirerek büyütülmüştür (Sakarya İl Yıllığı, 1973). Bu konuyla ilgili örnekler çok fazladır.

Karasu Merkez İlkokulu geçici bir binada öğretime devam ederken 1946 yılında halk katkısı ile yapılan iki katlı yeni binasında eğitim vermeye başlamıştır. (Sakarya İl Yıllığı, 1973).

Yine semt halkı tarafından inşa edilen okul Hendek Numune Mektebidir (Uslu, 2014). Cumhuriyet öncesinden kalan Hendek Cumhuriyet İlkokulu (Şekil J.10.) (Cebecioğlu, 2011), adı gibi kendi de ahşap olan Gölcük Ahşap İlkokulu (Şekil J.11.) (Cengiz, 2014) bulundukları mevkilerin ilk açılan okullarından olup inşa edilirlerken halk büyük destek vermiştir.

3- Kentte yaşanan bina yetersizliği nedeniyle ihtiyaç halinde birçok kurum tarafından kullanılabilen eğitim yapılarından, yıkılmak üzere olanların veya kullanılmayanların satışa çıkarıldığı gözlemlenmektedir.

[276] 1810-1820'lerde Adapazarı'nı ilk defa eğitime kavuşturan bu okulun ilk binasına, büyük katkılarından dolayı okulun öğretmeni ve müdürü olan Sabiha Hatun'un ismi verilmiştir. Açıldığı yıllarda kız öğrencilerin 3 senelik eğitim gördüğü okulun ihtiyaçları halk yardımları, talebe ücretleri, dükkân kiralarından tahsis edilmektedir (Uslu, 2014).

Adapazarı Belediyesi yıkılmak üzere ve tahrip halde olan Adapazarı Alibey Okulu'nu bir süre eğitimin devam etmesi şartıyla yanındaki dükkânlarla birlikte Kaymakamlıktan satın almıştır (Türkyolu Gazetesi, 9 İlkteşrin 1935, s.1).

Eski İzmit Yukarıpazar İlkokulu'nun Özel İdare'ye ait kısmı Kocaeli vilayeti tarafından satışa çıkarılmış (Türkyolu Gazetesi, 1 Temmuz 1941, s.2), bina Parti Semt Ocaklarına verilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 8 Birincikanun 1944, s.1).

1930 yılında Gebze'de açılan Eşrefbey İlkokulu'na (Şekil J.12.) (Ulugün, 2002) yeni pavyon eklenmesiyle birlikte ilçede mevcut olan diğer iki okula ihtiyaç kalmadığı için satılmalarına karar verilmiş ve okullardan biri satılmıştır (Kocaeli Meclisi, 1934).

4- Ayrıca ilk yıllarda kullanılan okullar genellikle Cumhuriyet öncesinden kaldığı için okul tipi olmayan diğer yapılar grubundadır.

Adapazarı'nın başlıca ilkokullarından Sabiha Hanım; ev tipi, Karaosman; ev tipi (Şekil J.8.), Cumhuriyet; eski kilise (Şekil J.13.), M. Kemal paşa; ev tipi, Fatmahanım ev tipi okullarıdır (Tarkan, 1937).

İzmit'te kiliseden dönüştürülen okul örneği ise İstiklal İlkokulu'dur (Şekil J.14.). Protestan Ermeni kilisesi ve okulu olan bina 1921 yılında geçirdiği çeşitli tadilatlarla ilkokula dönüştürülmüştür (Yavuz Ulugün Arşivi).

5- Sanayileşme hareketine hız verilmesi için bütün milli kuvvet ve kaynak unsurlarından en üst seviyede yararlanmanın gerekli görülmesiyle kurulan Sümerbank, var oluş amacına hizmet ederek Kocaeli'nin eğitimine de katkı sağlamıştır.

İzmit'te Sümer İlkokulu'nu açmıştır (Şekil J.15.), (Arkitekt Dergisi, 5-6, 1947).[277]

Kocaeli'de bir Sümer İlkokulu daha bulunmaktadır. Hereke köyündeki Hereke Fabrika-i Hümayun ve Maarif Nezareti arasında sağlanan işbirliği sonucu fabrika

[277] Fabrika çalışanlarının çocukları için yerleşke alanında 1946 yılında Sümer İlkokulu açılmıştır (Yazıcı, 2007). Sümerbank Fen Kurulu tarafından projelendirilen ve İzmit Kâğıt Fabrikası Amele Mahallesi'nde basit ve maksada uygun bir yapı olarak inşa edilen Sümer İlkokulu bir yuva, bir resimhane ve bir müzesiyle birlikte toplam 7 sınıflı bir okuldur (Arkitekt Dergisi, 5-6, 1947).

alanında açılan okul binasının Sümerbank'ın fabrikayı devralmasından sonra ismi Sümer İlkokulu (Şekil K.8.) olmuştur (Yiğit, 2014).[278]

6- Merkez ilçe İzmit daha şanslı olup önemli okul yapılarının çoğunun eğitim amaçlı inşa edildiği görülmektedir. İzmit şehir ilkokullarından; Yenituran, Ulugazi, Yukarıpazar, Bağçeşme, Necatibey İlkokulu, Sümer İlkokulu Cumhuriyet öncesi olmasına rağmen okul tipolojisinde inşa edilmiştir.

Merkez ilçe İzmit dışında kapsamlı birkaç adet okul inşası göze çarpmaktadır.

Sakarya savaşlarına atfen İl Daimi Komisyonu tarafından isimlendirilen (Sakarya İl Yıllığı, 1973) Sakarya İlkokulu (Şekil J.16.), 1936 yılında yapılmış beş sınıflı betonarme bir okul olarak dönemin en nitelikli okul binalarından biri olmuştur (Tarkan, 1937).[279]

1923 yılında inşa edilen Karamürsel Taş Mektep (Şekil J.17.) de şehrin nitelikli okul yapılarındandır.

7- Dönem içerisinde ilköğretim ile ilgili farklı bir uygulamaya rastlanmaktadır. Sapanca'da İlkokul Öğretmenleri için Milli Eğitim Bakanlığı İlkokul Öğretmenleri Sağlık ve Sosyal Yardım Sandığı Müdürlüğü tarafından düzenlenmiş bir dinlenme yurdu bulunmaktadır. Bulaşıcı hastalıklar dışında herhangi bir rahatsızlığı olan öğretmenlerin istirahat etmeleri amacıyla Sapanca Gölü yanında 'İlkokul Öğretmenleri Sapanca Dinlenme Yurdu' adıyla bir yurt kurulmuştur. Cüzi bir ücret karşılığında en fazla bir ay kalma hakları vardır. Hastane niteliğinde olan bu yerde doktor bulunmakta ve hastaların takibini yapmaktadır (MEB İlkokul Öğretmenleri Sağlık ve Sosyal Yardım Sandığı Müdürlüğü, 1947).

[278] Cumhuriyet öncesi ilkokul ve rüştiye kısımlarından oluşan iki eğitimi de yer veren tekil bir binadır (Yiğit, 2014). Milli Mücadele Dönemi'nde bina işgal ordularının nöbetçi karakoluyken (Ulugün, 2002), İngilizlerin bölgeyi terk etmesinden sonra Kolordu Karargâhı olarak kullanılmıştır. Bu dönemde Hereke'deki okullar askeri faaliyetler yoğun olduğu için eğitim verememiş, Cumhuriyet'in ilk yıllarında binada bir taraftan eğitim verilirken, bir bölümü Hereke Nahiye Müdürlüğü olarak kullanılmıştır. Ayrıca ilkokulun bir kısmı çeşitli cemiyetlerin Hereke Şubesi olmuştur (Ulugün, 2002).

[279] Adapazarı'nda eski ahşap bina olan Rehberlik Terakki Özel Okulu'nun Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak 1934 yılında yıkılmasıyla birlikte yerine 1936 yılında Sakarya İlkokulu inşa edilmiştir (Sakarya İl Yıllığı, 1973).

4.1.1.2. Ortaöğretim

Ortaöğretim; ortaokullar, liseler ve öğretmen okulları olarak çeşitlenmektedir. 1924 yılında yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile bütün öğretim kurumları Maarif Vekâletine bağlanmış,[280] idadî ve sultani adı altındaki eğitim kuruluşları, 1. devre ve 2. devre olarak 3 yıllık ortaokul ve 3 yıllık liseye dönüştürülmüştür (Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1988). 1935 Kurultayı'nın parti programında belirlenen ortaöğretim politikası; her vilayet merkezinde ve gereken kaza bölgelerinde ortaokul bulundurulması gerekliliği ve bu okullardan uzak olan çocukların okuması için öğrencileri barındıracak örgütler meydana getirilmesidir (Maarif Vekilliği, 1944).

Cumhuriyet'in ilk yıllarına nazaran 1940- 50 yılları arasında üst sınıflara devam eden öğrenci oranının azaldığı görülmekte, bu durumu Nuri Kodamanoğlu ortaöğretimin ilköğretimdeki gelişmeyi takip edememesine bağlamaktadır. Halkın bu kesimde ileri öğretim yapmak istememesi bir yana, isteyenler için de okulların az ve yaşadıkları yere uzak mesafede olması ağır mali fedakârlıklar gerektirmektedir (Kodamanoğlu, 1963). Dolayısıyla bu yapılar nüfusun yüksek olacağı yerlerde olacağı için ve nüfus Türkiye'de çok dağınık olduğu için bütün eğitim masrafı ve çabaları nüfusun ancak belirli bir kesimine yaramaktadır.

Nuri Kodamanoğlu'nun 'Türkiye'de Eğitim (1923-1960)' kitabındaki tablolar incelendiğinde okul sayısı, oldukça yoğun nüfus barındıran noktalarda dahi yetersizdir. Bu şartlar altında ilkokul mezunlarının ancak %60 kadarının üst okullara gidebilmesi doğal bir durumdur. Sonuç olarak okulu terk etme alışkanlığı, ilköğretimin eğitim kalitesi, nüfus yapısının doğurduğu bina ve öğretmen güçlükleri ülkenin eğitim sorununda birbiriyle ilişkili sebeplerdir (Kodamanoğlu, 1963). O halde ortaöğretimin genişletilmesi; herşeyden önce bütçe gücüyle orantılı sistem ve yöntemlerin bulunmasını gerektirmektedir. Sonuç olarak Yücel'in bakanlık döneminde 1500 adet nüfusu olan yaşama noktalarında ortaokul açılması pek az mümkün olmakla birlikte (Kodamanoğlu, 1963), ortaokulların sayısında liselere nispeten bir artış sağlanmıştır.

[280] 1924 yılı 430 sayılı 'Tevhidi Tedrisat Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

Ortalama her yıl 15 yeni ortaokul açılmasına rağmen liseler ancak bir tane açılabilmiştir (Başar, 2011).

Ortaöğretim Binalarının ve Projelerinin Genel Durumu

Ortaokul binası yeterli gelmediğinde binalarda şube sayısını artırmak ya da çifte öğrenim yapmak yoluna gidilmektedir. Ayrıca yeni bina inşası yanında satın alma, kiralama veya mevcut bina tamiri yapılmaktadır. Hasan Ali Yücel eğitimde bina eksikliğinin en önemli sorun olduğunu, öğrencilerin devamlı artışı göz önünde bulundurulunca durumun güçleştiğini ve mevcut binalarla işi karşılamanın imkânsız bir hal aldığını belirtmektedir (Yücel, 1994). Liselerde ise güçlü bir eğitim vermek hedeflenmekte ve bu kapsamın dışında kalan liseler kapatılmaktadır. Bu nedenle özellikle ortaöğretimde Maarif Vekilliği (1944)'nin verilerine bakıldığında Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren okul sayısının bazı yıl aralıklarında azaldığı görülmektedir. Yüksek öğretmen okulu mezunlarının artması ve Avrupa'da tahsil gören öğretmenlerin yurda dönmesiyle birlikte dönemin son yıllarında yeni liseler açılabilmiştir (Maarif Vekilliği, 1944).

Kodamanoğlu bina ve donatım bakımından en ucuz, öğretmenlerinden maksimum verim alınan okul büyüklüğünü 'optimum okul büyüklüğü' olarak tanımlamaktadır. Özellikle ekonomisi az gelişmiş ülkelerde her açıdan kıtlık yaşandığı için eğitim kurumlarının nüfusu ne derece kapsadığına bakmak gerektiğini fakat Türkiye'de bu şartları göz önüne alan somut bir okul binasına rastlamadığını ifade etmektedir (Kodamanoğlu, 1963). Eğitim kurumlarıyla ilgili yaşanan sıkıntılara rağmen Yücel (1994)'in de belirttiği gibi; her şehirde yine de ilk olarak okul yapıları göze çarpmaktadır.

Kocaeli'de Ortaöğretim

Tek Parti Dönemi'nde hedeflenen ortaöğretim davası birçok Anadolu kentinde olduğu gibi Kocaeli'de de her ilçe merkezinde uygulamaya kavuşamamıştır.

Ortaokullar

1887 yılında açılan İzmit İdadisi (Şekil J.19.),[281] 1922 yılında ortaokul olarak açılmış, bir dönem öğrenci azlığı nedeniyle ilkokula çevrilmiş ve 7 sene bu fonksiyonla kullanılmıştır. 1931 yılında Maarif Vekâleti tarafından verilen bütçeyle tamir edilen bina tekrar ortaokul olarak açılmıştır (Yücel, 1994).

Adapazarı'nın ilk ortaokulu; 1915 yılında inşa edilen Adapazarı İdadisi'nin[282] 1927 yılında lise eğitimini sonlandırarak ortaokul eğitimi vermesiyle açılmıştır. Bu süreçte okul birçok yer değişikliği yaşamış (Yücel, 1994),[283] ve en sonunda Adapazarı Ortaokulu (Şekil J.21.) 1938 yılında yeni binasında hizmete başlamıştır (Sakarya İl Yıllığı, 1973). 1938 yılına kadar genel itibariyle kullanılan eski ortaokul binası ise 1943 yılı Adapazarı Depremi'nde yıkılmıştır (Şekil J.20.) (Kuzucu, 1945). Birçok binanın yıkılmasına rağmen yeni ortaokul binasının yıkılmaması Türkyolu Gazetesi'nde (23 Haziran 1943, s.1) haber olmuştur. Yıkılan kamu daireleri yeni binada faaliyet sürdürmüş, odalarına belediyenin iaşe dairesi, belediye, çadırların dağıtım yeri, kaymakam ve müdür yerleştirilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 30 Haziran 1943, s.1-2).

Kocaeli'de bu dönemde açılan 3. ortaokul Hendek'tedir. Hendek halkı ortaokul inşa edilmesi için bağışta bulunmuş ve yeni bina inşa edilene kadar öğrenciler belediye binasında eğitim görmüştür (Türkyolu Gazetesi, 15 Ağustos 1945, s.1).

Lise

Kocaeli'yle ilgili CHP'nin verdiği teftiş raporlarını aktaran Fahri Sakal, kentin sosyal, ekonomik, idari, coğrafi ve eğitimle ilgili gelişmelerini değerlendirmiştir. Eğitimle ilgili 1939 tarihindeki raporda müfettiş, İzmit'te karma bir ortamektebin olduğunu

[281] 1913 senesinde bina idadiden sultaniyeye dönüştürülmüş, Birinci Dünya Savaşı yıllarında bir süre hastane olarak kullanılmıştır (Yücel, 1994). Bu yıllarda Hükümet konağı olarak kullanılan Kasr-ı Hümayun'a el konulduğu için Ortamektep, bir dönem hükümet konağına çevrilmiş ve binanın içinde bulunan öğrenciler ders yapamamıştır (Kaya, 2009).

[282] 1923 yılında çıkarılan ilgili Kanun uyarınca idadiler, il özel idarelerden umumi muvazeneye alınmış ve Maarif Vekâleti Adapazarı da dahil olmak üzere 14 idadiyi kapatmıştır. Fakat bu okullar Atatürk'e yapılan müracaatlar üzerine tekrar açılmış ve 1924 yılında lise adını almıştır (Yücel, 1994).

[283] Adapazarı'nın işgali sırasında Hendek'e, 1923'te Amerikan Ermeni Kız Okulu binasına taşınmıştır (Yücel, 1994). Ardından mevcut binadaki eğitim sırasıyla Karaosman İlkokulu binasına, askeri revire, Ulus Caddesi'nde memur evlerinin bulunduğu Cumhuriyet Okulu'na taşınmıştır (Sakarya İl Yıllığı, 1973).

fakat lisesi olmadığı için halkın çok zor durumda kaldığını söylemiş, şehir merkezinde bir lise açılmasını Maarif Vekili'nden özellikle rica ettiğini dile getirmiştir (Sakal, 2015).[284] İzmit'te lise ihtiyacı Sakarya Dergisi'ne de konu olmuştur. Yazar Kamil Yazgıç binanın konumu itibariyle merkezi olduğu iddiasıyla Adapazarı'nın açılmasının daha uygun olduğunu söylemektedir (Yazğıç, 1943). Burada da Adapazarı'nın İzmit'le olan daimi rekabeti söz konusudur. Tam aksine Türkyolu gazetesi de İzmit'te lise açılması gerektiğini yazmaktadır.[285] Bina inşa edilene kadar lise eğitimine İstanbul'da devam edeceklere Aksaray'da pansiyon olarak kullanılacak bir bina kiralandığı görülmektedir (Türkyolu Gazetesi, 7 Birinciteşrin 1936, s.1).

Aynı zamanda Maarif Şurası'nın verdiği karar neticesinde diğer şehirlerdeki mevcut liseler iyileştirilmeden (Türkyolu Gazetesi, 22 İkinciteşrin 1944, s.1) ve gerekli şartlar olgunlaştırılmadan (Türkyolu Gazetesi, 18 Ağustos 1945, s.1-2)[286] İzmit'te lise açılması düşünülmemiştir. Nihayet 1945 yılında İzmit Ortaokulu'nun bir bölümünde İzmit Lisesi açılmıştır (Türkyolu Gazetesi, 27 Eylül 1945, s.1).

[284] 1943 tarihindeki CHP İzmit Kongresi'nde lise binasının açılması konusu tartışılırken Deniz Komutanlığı olarak kullanılan eski Fransız Lisesi'nin lise olması öneriler arasındadır (Sakal, 2015).
[285] Avni Öztüre tarafından gençlere neden tahsiline devam edemedikleri üzerine bir anket yapılmıştır. Bütçeleri olmadığı için ve kentte lise bulunmadığı için gidemediklerini söylemişlerdir (Türkyolu Gazetesi, 8 Ağustos 1941). Zengin ailelerin çocukları İstanbul'a gönderilip okuma imkânı buldukları halde memur ve fakir ailelerin çocukları yüksek eğitimlerine devam edememektedir (Türkyolu Gazetesi, 25 Teşrin-i sani/ Kasım 1944).
[286] 1945'te İzmit'e gelen Hasan Ali Yücel İzmit'te lise açılacağını müjdelemiş (Türkyolu Gazetesi, 17 Ağustos 1945), İzmit'te bu seneye kadar lise açılması için şartların olgunlaşmadığını söylemiştir. Ders araçlarını, öğretmenlerini ve diğer malzemeleri hazırlamak gerektiği sadece bir okul levhası koymakla lise açılamayacağını belirtmiştir (Türkyolu Gazetesi, 18 Ağustos 1945).

4.1.1.3. Mesleki ve teknik öğretim

Mesleki ve teknik okullar; kız sanat okulu,[287] erkek sanat okulları,[288] ticaret okulları,[289] imam hatip okulları,[290] akşam erkek sanat okulu[291] ve akşam kız sanat okullarıdır[292] (Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1988).

1913'te İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu'nun çıkmasıyla vilayetler kendi imkanları dahilinde sanat okulları açmaya başlamıştır (Maarif Vekilliği, 1944). 1927 yılına kadar il ve belediyelerin meslek okulu açma yetkileri bulunduğundan okullar arasında birlik ve bütünlük bulunmamaktadır. Öğretim düzeyleri, programların süresi ve idare şekilleri farklıdır (Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1988). 1927 yılında meslek okulları Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmış, bu yıldan itibaren mesleki ve teknik eğitimle ilgili olarak tüm ihtiyaçlar Milli Eğitim Bakanlığının görevleri arasında yer almıştır. [293] Tahsisatları hakkında yapılan belirli denemelerden sonra [294] 1935

[287] 1928-29 öğretim yılında 'kız enstitüsü' adını alan bu okullar ilkokula dayalı 5 yıl öğrenim veren okullardır. 1943-44 öğretim yılından itibaren ilk üç yılı 'kız orta sanat', son iki yılı 'kız sanat enstitüsü' olmak üzere iki devreye ayrılmıştır. Cumhuriyet Dönemi öncesinden kalan binalarına ilave ve tadilat yapılan, kira ile tutulan veya vilayetlerde tahsis olunan, özel idareden, şahıs veya kurumlardan istimlak edilen veya il özel idaresi tarafından başka tür okul olarak yapılıp kız enstitüsüne tahsis edilen yapılara sahiptir (Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1988).

[288] 1927 yılında öğretim süreleri ve programları birbirinden farklı olan bu müesseseler, ilkokula dayalı beş yıllık birer meslek okulu haline getirilmişlerdir. 1943-44 öğretim yılından itibaren 'erkek sanat ortaokulu' ve 'erkek sanat enstitüsü' halinde iki devreye ayrılmıştır (Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1988).

[289] Öğretim süreleri ilkokul üzerine iki yıl olan bu okullara, 1926 yılında bir sınıf daha ilave edilerek üç yıllık okul haline getirilmişlerdir. 1927 yılında Milli Eğitim Bakanlığına devredilen bütün ticaret okullarının öğretim süreleri 4 yıla çıkarılarak 'orta ticaret okulu' adını almıştır. 1933 yılında 2 yıl süreli 'ticaret liseleri' açılmış, 1941 yılında 'orta ticaret okulları'nın öğretim süreleri 3 yıla indirilmiş, 'ticaret liseleri' de 3 yıla çıkarılmıştır (Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1988).

[290] İlkokul mezunlarına 3 yıl eğitim ve öğretim hizmeti veren, ortaokul kültür dersleri yanında meslek dersleri de okutulan, öğrencileri hayata ve daha sonraki öğretim kurumlarına hazırlayan okullardır. 'İmam hatip ortaokulları', 1931-32 öğretim yılına kadar ortaokullara bağlı sınıflar halinde faaliyet göstermiş ve 1932 yılında bu sınıflar kapanmıştır (Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1988).

[291] 1928-29 öğretim yılında 'akşam sanat okulları' olarak açılan bu okullar, öğrenime imkân bulamamış ve öğrenim çağını geçirmiş kişilere meslek öğretmeyi amaç edinmiştir (Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1988).

[292] 1927-28 öğretim yılında 'akşam kız sanat okulları' olarak kurulmuştur. 'Akşam kız sanat okulları', örgün eğitim sistemini tamamlamış veya hiç girmemiş veya yarıda bırakmış kadınlar için kurs niteliğinde eğitim veren okullardır. Bu okullar, imkânları uygun olan teknik liselere, kız meslek liselerine ve kız sanat ortaokullarına bağlı veya bağımsız olarak açılmaktadır (Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1988). Kız enstitüsü olan her yerde bir akşam sanat okulu vardır. Kız enstitüsü olmayıp akşam sanat okulu olan yerler de vardır. Adı akşam olmakla birlikte gündüz de eğitim verilmektedir (Maarif Vekilliği, 1944).

[293] 1927 yılı 1052 sayılı 'Meslek Mektepleri Hakkında Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[294] 1929 yılı 1491 sayılı ve 1932 yılı 1867 sayılı Kanun'ların tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

tarihinden itibaren 2765 sayılı Kanun'la erkek sanat okulları umumi muvazeneye alınmıştır. Bu okullara gerekli malzemeler için merkezden yardımlar yapılmıştır.[295]

1930'lu yılların önemli gelişmelerinden biri de 1934–1936 yılları arasında hazırlanan 'Mesleki Tedrisat İnkişaf Planı'dır. Planın hazırlanmasında Milli Eğitim Bakanlığı yanında; Milli Savunma, Tarım, Bayındırlık, Ekonomi Bakanlıklarından temsilciler yer almıştır. Plan dahilinde çırak okulları, sanat ve orta sanat okulları, akşam sanat okulları, tekniker okulları, mühendis okulları ile gezici köy kurslarının açılması öngörülmüştür. Planla birlikte öğrenci, öğretmen ve okul sayılarında artış başlamıştır (Doğan, 1983). İkinci Dünya Savaşı baskısıyla ülkeler savaş endüstrilerine büyük yatırımlar yapmaya başlayınca, bu okullar memleketin endüstrileşebilmesi için ayrıca önem kazanmıştır. Bütün alanlara teknik eleman yetiştirme programı için Maarif Vekilliği çeşitli vekâletlerin onayını alarak planlarını yürütmektedir (Ertuğ, 1942).

Bu süreçte ilköğretimden sonra en çok mesleki ve teknik öğretim üzerinde durulmaktadır. Geçmiş yıllara bakıldığında bir teknik öğretim seferberliği yapıldığı söylenebilir. ¾'ü genel liselerde ¼'ü teknik okullarda olan yoğunlaşma tersine çevrilmeye çalışılmaktadır (Taşdemirci, 1984). 1940-50 yılları arasında ortaöğretim 1. devre okul sayılarına bakılacak olursa;[296] teknik okullar 6,5 kat, genel ortaokullar bir kat artmış fakat nicelik olarak genel ortaokullar hep önde olmuştur. Düşük kalma oranları, büyük açıklık yaşanan öğrenci-öğretmen-okul binası ilişkisiyle açıklanmaktadır. Nitekim ortaöğretim 1. devresinin dağılımında[297] inşası ve donatımı pahalıya mal olan tarım ve sağlık okulları en düşük yoğunlukta kalmış, bu durum tarım sektöründe geri kalmaya sebep olmuştur. (Kodamanoğlu, 1963).

[295] 1935 yılı 2765 sayılı 'Bölge Sanat Okullarının Kültür Bakanlığı Tarafından Yönetilmesi Hakkında Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[296] 1934 yılında ortaöğretim 1. devrede okuyan öğrenci sayısının oranı genel ortaokullar %91, teknik %1,9, meslek %7, tarım %0.1, sağlık ise yoktur. 1939 yılında öğrenci sayısı genel ortaokullarda %93,2, teknikte %2,4, meslekte %4,3, tarımda %0,1, sağlık %0,1'dir. 1944'te genel ortaokullarda %70, teknikte %10,8, meslekte %17,9, tarımda %0.7, sağlıkta %0.1'dir (Kodamanoğlu, 1963).
[297] 1944 yılında genel ve mesleki- teknik ortaokullar dahilinde 6 adet tarım ortaokulu, 3 adet sağlık ortaokulu bulunmaktadır (Kodamanoğlu, 1963).

Mesleki ve Teknik Okul Binalarının ve Projelerinin Genel Durumu

1941 yılında Teknik Öğretim Müsteşarlığı'nın kurulmasının[298] ardından aynı yıl mesleki ve teknik okulların açılması ve mevcutların büyütülmesi ile ilgili Kanun yayınlanmıştır.[299] Bu Kanun'a göre Maarif Vekilliği; bu okulların ve gerekirse mezunlarının staj görmeleri için kurulacak olan uygulamalı yerlerin inşaatını, istimlâk işlerini ve her türlü donatıyı temin etmek üzere 1942-1951 yılları arasında yüksek bir bütçe belirlemiştir (Ertuğ, 1942). Öte yandan bu okulların tasarlanması için Maarif Vekilliğinde özel bir proje şefliği olduğu anlaşılmaktadır.[300]

Bu dönemde meslek okulları eğitimine çoğunlukla başka binalarda başlanmış, yeni bir meslek okulu inşasına az rastlanmıştır. Nitekim il özel idareleri, şahıs veya kurumlara ait binalar Vekilliğe istimlâk edilebilmekte ya da il özel idareleri tarafından okul yaptırılıp meslek okullarına tahsis olabilmektedir. Cumhuriyet öncesinden kalan binalara ilave ve tadilat yapılabilmekte ve bu yapılar kiralanabilmektedir (Maarif Vekilliği, 1944). Kocaeli'de incelenen örnekler bu durumu doğrulamaktadır.

Kocaeli'de Mesleki ve Teknik Öğretim

Bu alanda açılan okulların hiçbiri için yeni bina inşası yapılamadığı görülmektedir.

İzmit Kız Sanat Enstitüsü

1939 yılında açılan İzmit Akşam Sanat Okulu'nun kız enstitüsü olmasına imkân veren bir binası olmadığı için Vekillikten izin alınamamaktadır. Bulunduğu bina eski ahşap bir binadır. Hükümet tarafından izin verilmediği için İzmit Maarif Müdürü mevcut ilkokullardan Akçakoca İlkokulu'nu Akşam Kız Sanat Okulu'na tahsis etmiş, okulun kız enstitüsüne çevrilmesi için başvurmuş (Türkyolu Gazetesi, 16 Mayıs 1941, s.1-2) ve Maarif Vekâletinden onay almıştır (Türkyolu Gazetesi, 10 Haziran 1941, s.2). Böylece Akçakoca İlkokulu'nda (Şekil J.22.) Tekeli Kız Sanat Enstitüsü adıyla enstitü

[298] 1941 yılı 4113 sayılı 'Maarif Vekâleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkındaki 2287 Numaralı Kanuna Ek Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[299] 1942 yılı 4304 sayılı 'Mesleki ve Teknik Okulları Açılması ve Mevcutların Büyütülmesi Hakkında Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[300] Arkitekt Dergisi (11-12, 1943)'nde CHP Mimarı Sabri Oran'ın, Maarif Vekilliği Teknik Öğretim Müsteşarlığı Mimari Bürosu'nun Ticaret Okulları İnşaatı Proje Bürosu Şefliğine nakil edildiği haberi bulunmaktadır.

açılmış (Türkyolu Gazetesi, 13 Haziran 1941, s.1), ilkokul eğitimine de ara verilmeyerek çift tedrisat yapılmaya başlanmıştır. Daha önce açılmış olan Akşam Kız Sanat Okulu, enstitü ile beraber faaliyetine devam etmiştir (Türkyolu Gazetesi, 21 Ağustos 1941, s.1).

İzmit Erkek Sanat Orta Okulu

1945 yılında açılan İzmit Erkek Sanat Orta Okulu Tütün tüccarı Hasan Kozluca'nın iki katlı yapısında, Gökseller Pasajı'nın bulunduğu yerde eğitime başlamıştır (Türkyolu Gazetesi, 25 Eylül 1945, Kocaeli İl Yıllığı, 1973).[301]

Adapazarı Kız Sanat Enstitüsü

Adapazarı Akşam Kız Sanat Okulu 1942 yılında açılmıştır (Maarif Vekilliği, 1944). İlerleyen yıllarda Kız Enstitüsü olmuş ve 1943 Adapazarı Depremi'nde okul tamamen yıkıldığı [302] için 1943-44 öğrenim yılında yeni Adapazarı Ortaokulu'nun bir bölümünde eğitimini sürdürmüştür. Sonrasında bedeli vilayet bütçesinden karşılanan şahsa ait kiralık bir eve taşınmıştır (Sakarya İl Yıllığı, 1973).

Adapazarı Erkek Orta Sanat Okulu

1946'da 3 yıllık orta sanat okulu olarak açılan Adapazarı Erkek Orta Sanat Okulu da Merkez Ortaokulu binasında eğitime başlamıştır (Sakarya İl Yıllığı, 1973).

Adapazarı Ticaret Ortaokulu

Diğer yandan 1946 yılında açılan Adapazarı Ticaret Ortaokulu'nun (Sakarya İl Yıllığı, 1973) eğitime nerede başladığı tespit edilemese de yeni bir binada başlamadığı kesindir.

[301] Açılış töreninde Vali Ziya Tekeli, Cumhuriyet Hükümeti'nin teknik öğretime verdiği büyük önemi anlatmış ve bir endüstri şehri olan Kocaeli'de, bu okula duyulan ihtiyacı belirtmiştir. Fabrikaların en yoğun olacağı bu şehirde kalifiye işçinin yetişebilmesi ve böylece sanayinin en iyi şekilde gelişebilmesi için teknik eğitim verecek olan lise büyük bir önem taşımaktadır (Türkyolu Gazetesi, 15 Aralık 1945).
[302] Bu yapının eski Adapazarı Ortaokulu olduğu düşünülmektedir.

4.1.2. Kentte yaygın eğitim

Temel öğretimi destekleyen ve her yaş grubundan kişilerin eğitilmesi için açılan kurumlar 'yaygın eğitim kurumları' olarak adlandırılmaktadır. Yaygın öğretim alanında; Millet Mektepleri ve Halk Dershaneleri, Halkevleri ve Halkodaları ile Çırak Okulları ve Mesleki Kurslar Kocaeli'deki örnekleri üzerinden bu başlık altında incelenmektedir.

4.1.2.1. Millet mektepleri ve halk dershaneleri

1928'de yayımlanan ve 1929 yılında geliştirilen Millet Mektepleri Teşkilâtı Talimatnamesi, yeni Türk harfleriyle okuma ve yazmayı bilmeyen, hiçbir okula ve memuriyete devam etmeyen 16- 45 yaşları arasındaki her Türk vatandaşını evinin yakınında açılan millet mektebine gitmekle yükümlü kılmaktadır. Millet Mektepleri, genellikle okul, toplantı yeri, kahvehane, cami odası gibi mekânların bulunduğu yerlerde sabit; Maarif Bakanlığının resmi örgütünün olmadığı yerlerde seyyar olarak konumlanmaktadır. İlköğretim Genel Müdürlüğü'nün Halk Terbiyesi Şubesi'ne bağlı olan bu okulların kurulacağı noktalara ise Maarif Mıntıkaları karar vermektedir. Çalışmaların köylere kadar verimli ilerleyebilmesi için eğitmenlerin çalışma biçimleri ve okulların kurulacağı yerler ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir (Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi, 1928 ve Millet Mektepleri Talimatnamesi, 1929).

1929'da hazırlanan yeni Millet Mektepleri Talimatnamesi'nde okullar A ve B dershanelerine ayrılmakta, A'yı bitirerek okuma yazma öğrenen isterse B'ye geçerek aritmetik, yurt bilgisi, sağlık bilgisi, tarih ve coğrafya öğrenmektedir. Ayrıca Talimatname'de, her vilâyette Millet Mekteplerinin açılması ve idaresinden il yöneticilerinden oluşan bir heyetin sorumlu olduğu belirtilmiştir (Millet Mektepleri Talimatnamesi, 1929). Öte yandan dönemin eğitim bakanı Mustafa Necati, Millet Mektepleri kapsamındaki faaliyetlerin Halk Kütüphanesi ve Halk Okuma Salonu gibi hizmetlerle çok yönlü sürdürülmesini hedeflemiştir (Milliyet Gazetesi, 21 Aralık 1928).

Zamanla belirli bir düzene oturan Millet Mektepleri, 1932 yılında Halkevlerinin kurulmasının ardından 'Halk Dershaneleri' adıyla Halkevleri dahilinde şehir, kasaba

ve köylerde faaliyet göstermeye başlamıştır (Milli Eğitim Gençlik ve Spor bakanlığı, 1988).

Kocaeli'de Millet Mektepleri ve Halk Dershaneleri

Yeni harfin kabulüyle İzmit Millet Mektebi 1929 yılında tedrisata başlamış ve 1929 yılı sonuna kadar 14.474 kişi yeni harfleri öğrenmiştir. Mektebi olmayan köylerde öğretmenlerin seyyar şekilde tedrisat yapması planlanmıştır (Kocaeli Meclisi, 1929). Millet Mektepleri için verilen tahsisatla Kocaeli'de 1934 yılında 20 dershane ve gönüllü olarak ayrıca 21 dershane açılmıştır (Kocaeli Meclisi, 1934).

1945 yılında ise Kocaeli'de 12 adet Halk Dershanesi vardır (Kocaeli İl Yıllığı, 1973).

Kocaeli genelinde Millet Mektepleri mekânlarına ayrıntılı olarak ulaşılamasa da okul, toplantı yeri, kahvehane, cami odası gibi mevcut yerler kullanılmaktadır.

4.1.2.2. Halkevleri ve halkodaları

Tek Parti yönetiminde ulus-devletin parti örgütü dışında toplumla bütünleşmesinin değişik araçları oluşturulmaya çalışılmaktadır. 1932'de kurulan Halkevleri, benimsenen bu ideoloji ve örgütlenmenin kuruluşlarından biridir. Halka belirlenen yeni ilkeleri yayma, benimsetme ve milli ülküyü ulaştırma amacına parti, düzenlediği mekânlar sayesinde ulaşmaktadır. Kent merkezlerinde Halkevleri, köylerde ve bucaklarda Halkodaları her ne kadar sağlık, köy, ekonomi, tarım gibi her alana yayılmaya çalışsa da en başta milletin eğitiminde etkindir.

Dönemin Halkevleri dergisi olan Ülkü Dergisi'nin yazarları halkevleriyle birlikte pek çok görüş sunmaktadır. Bu mekânlar Emin Bilgiç'e göre 'partinin kültür kurumları', 'halk terbiyesi yuvaları' olarak adlandırılmakta (Bilgiç, 1944) ve yaygın halk eğitimi vermeyi amaçlamaktadır. Halim Baki Kunter Halkevlerinin ilkokullarla birlikte devrimi hızlandıracağını düşünmektedir. Bununla birlikte milli kültür kurumu olan Halkevlerini, okullardan sistem bakımından ayırmaktadır. Ona göre Milli Eğitim Bakanlığında tabandan yukarı bir sistem hakimken, Halkevleri iki tarafı birbirine yaklaştıran ve alıştıran kurumlardır (Kunter, 1948). İsmail Hakkı Baltacıoğlu da aynı doğrultuda açılımlarda bulunmaktadır. Halkevleri bir üniversite, bir ilkokul, bir devlet tiyatrosu veya bir sağlık evi olma gayretinde olmamıştır. Kurumun birtakım alanlar

dahilinde uzman olduğunu iddia etmeden, sadece belirli unsurları kullanarak edindikleri misyonu halka aşılamak gibi görevleri vardır (Baltacıoğlu, 1950).

Hedeflenen işlevleri gerçekleştirmek adına kurumun içerisinde şubeler açılmaktadır. Bu şubeler arasında dil-edebiyat, sanat, tiyatro (temsil), spor, sosyal yardım, dershane ve kurslar, kütüphane ve yayın, köycülük ve tarih-müze şubeleri yer almaktadır. İnkılâpların Halkevlerinden açılan bu 9 kol ile yayılacağı ve halkın çağdaş olmayı burada öğreneceği öngörülmektedir (C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, 1932). Halkevlerinin Köycülük Şubesi en çok açılan şubelerinden biri olup köycü akımında başrolde olmuştur.[303]

Teşkilatın açılışında hazırlanan ilk C.H.F. Halkevleri Talimatnamesinde Halkevinin ilk kurulma şartlarından biri kütüphanesinin veya okuma odasının olmasıdır. Bir yerde Halkevi açılabilmesi için 9 şubesinden 3'nün kurulması ve uygun bir bina ile bütçenin hazırlanması şartı vardır (C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, 1932). Faaliyetlerini merkez yerlerinde yürüttükleri gibi; örgün eğitim kurumlarına ait binalarda ve ihtiyaç duyulan diğer mekânlarda da sürdürdüğü görülmektedir.[304] CHP Umumi İdare Heyeti tarafından hazırlanan yeni talimatnamelerle Halkevlerinin kuruluş ve idare biçimi belirli kurallara bağlanmış, bünyesindeki şubelerin çalışmaları detaylandırılmıştır.[305]

Her Halkevinin içinde bulunması gereken Köycülük Şubesi, çevresindeki uzak veya yakın köylere yetersiz kalabilmektedir. Bu kapsamda rejimin kültür kuruluşları arasına 1940 yılında yeni bir düzenleme olan Halkodaları katılmıştır (C.H.P. Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi, 1940).[306] Bu binalar, yaygın eğitim çalışmalarının köylere ve bucaklara kadar indiğinin bir kanıtı olmaktadır. Talimatname'ye göre Halkevlerinin küçültülmesiyle oluşturulan Halkodalarının az nüfuslu yerlere yapılması uygun

---

[303] Bu şubenin köycü akımı için yaptığı faaliyetlerle ilgili detaylı bilgi edinmek için bknz: Karaömerlioğlu (2011).

[304] Kocaeli'de yapılan alan araştırmasında halkevi faaliyetleri için okulların sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bknz: 4.1.2.2.

[305] Halkevleriyle ilgili hazırlanan talimatnamelerde şubelerinin çalışma prensipleri ve yapılan değişiklikler ile ilgili bknz: (C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, 1932), (C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, 1934), (C.H.P. Halkevleri Öğreneği 1935), (C.H.P. Halkevleri Öğreneği, 1938), (C.H.P. Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi, 1940).

[306] Bu yapılar Köy Odalarından türemiştir. Köy Odası başlangıçta; köye gelen yabancıları misafir etmek ve boş zamanlarda köy halkının toplanması için oluşturulan mekânlar olarak kurgulanmıştır. Fakat köy kahvelerinin artmasından dolayı bu odalara ilgi zamanla azalmıştır. Bu nedenle hem kahvenin hem Köy Odasının yerini tutacak 'Köy Halk Odaları' ortaya çıkmıştır (Tuğrul, 1946a).

görülmüştür. Halkodaları için en az 50 üye, bir toplantı salonu, bir okuma odası ve odaya yetecek bütçenin olması şartı vardır. Uygun alan olmadığı takdirde okuma odası salonla birlikte kullanılabilmektedir.

Hızla arttığı gözlenen Halkodalarının açılması için pek çok müracaat yapılmaktadır. Kunter, Halkodası şartlarını sağlamayan yerlerde halkın geniş ölçüde yardımda bulunduğu örnekler tespit etmektedir. Merkezden gönderilen planlara uygun şekilde tamamen kendi paralarıyla Halkodası yaptıran köyler görülmektedir (Kunter, 1948).

Halkevleri ve Halkodaları Projeleri ve Binalarının Genel Durumu

CHP Genel Sekreterliğinin Halkevi binaları için hazırladığı 'inşa mahal ve planları programı', CHP'nin mimarı Sabri Oran tarafından Ülkü Dergisi'nden aktarılmaktadır (Oran, 1940a, 1940b, 1940c, 1940d). Program özetlenecek olursa;

1- İlçe ve şehir merkezlerinde inşa edilecek Halkevlerinin; nüfus çokluğu, mevkinin önemi ve mahallince yapılacak yardım miktarı dikkate alınarak yapılış tarihleri sıraya alınmaktadır. Halkevi yapımında öncelik tanınan yer için kabul edilen ilk gerekçe, mahalin yardımıdır. Hangi vilayet daha fazla yardım ederse, o kentin eksiği Parti Genel Sekreterliği tarafından bütçenin uygun olduğu zaman kapatılmakta ve inşa işine başlanmaktadır. Araziler ise parti teşkilâtı tarafından temin edilip partiye mal edilmektedir.

2- Halkevlerinin inşa programında şehir ve ilçe merkezleri için farklı kararlar alınmıştır. Şehir merkezlerinde tip proje kabul edilmemektedir. İlçeler için belirlenen tip planlarını Genel Sekreterlik, ilçenin nüfus yoğunluğu, kültür durumu, iktisadi ve coğrafi önemine göre tespit etmektedir. Öte yandan ilçe merkezlerinde yapılacak tip Halkevlerinin kuruluş ve örgütlenme itibariyle diğer kamu binalarından ayrıldığı, bu nedenle mimari üsluplarının farklılaşması gerektiği belirtilmiştir.[307] Halkın kolaylıkla

[307] İlçe merkezleri için yapılan tip projelerde Sabri Oran'ın son zamanlarda birçok yerde kullanılan kübik üsluptan özellikle kaçtıklarını söylemesi yabancı mimarlara olan eleştirel bakışın göstergesidir. Özel villalarda ve evlerde yapılan, zamana göre değişen yapı biçimlerini 'geçici kapris' olarak değerlendirmiş ve projelerde her zaman için 'asil ve vakur bir ifadeye malik bir mimari karakter' vermeye çalıştıklarını söylemiştir (Oran, 1940).

ulaşabilmesi için binaların merkezi bir yerde konumlanmaları istenmekte, ticaret bölgeleriyle ilişkisi tercih edilmemektedir.

Köy ve bucaklar için inşa edilen Halkodalarının yapımı için de çeşitli fikirler üretilmektedir. Binanın etkin kullanılabilmesi için yer seçimi, yapı ve tesis içeriğinin köye uygun olması istenmektedir (Tuğrul, 1946b).[308] Köylerle ilgili araştırmalar yapan dönemin yazarlarından Mehmet Tuğrul'un alan tespitlerine göre yeni bina yapılamayan köylerde eski köy odaları veya mescitler onarılarak Halkodasına dönüştürülmeye çabalanmaktadır.

1947 yılı CHP Büyük Kurultayı'nda Halkevlerinin ve Halkodalarının durumunu inceleyen ayrı bir komisyon kurulmuştur. Komisyonun hazırladığı rapora Halkodası sayısı 4170'e yükselmiştir. 4 yıllık yapılan çalışmanın sonunda Halkevlerine il özel idareleri ortalama 3 milyon lira, hükümet ortalama 11 milyon lira yardım etmiştir. Belediyelerin yıllık ortalama 200 bin lira yardım ettiği tahmin edilmektedir (Ülkü Dergisi, 1(12), 1947).

Kocaeli'de Halkevleri ve Halkodaları[309]

Sapanca bucağı ve Hereke köyünde Halkevi olmasıyla birlikte Karasu ve Akyazı ilçesi hariç tüm ilçe merkezleri olmak üzere Kocaeli'de 1946 yılından önce 10 Halkevi ve 21 Halkodası olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 4.2.).[310] Özellikle 1946 yılından itibaren köylerden gelen Halkodası talepleri artmaya başladığı görülmektedir. 1946- 1950 yılları arasında birçok köyde Halkodası açıldığı tespit edilmiştir (BCA, 490-1-0-0/958-709-1).[311] Geneli yeni binalarda faaliyetlerine başlayamamış olsa da Kocaeli ilinde

[308] Tuğrul'a göre yapı, köyün merkezinde ve caminin yakınında olması gerekmektedir. Köy yaşam biçimine uygun şekilde konuğun yatması ve hayvanın bağlanması için yer, halkın özel günleri için toplanma mekânı, kitap gazete okuma odası, kadın ve çocuklar için, köye gelen doktor, ebe, sağlık memuru için odalar talep edilmektedir (Tuğrul, 1946b).

[309] EK-L ve EK-M'de Kocaeli'de yer alan Halkevleri ve Halkodalarına ait görseller bulunmaktadır.

[310] Arşiv belgeleri analiz edildiğinde 1950 yılında Kocaeli'nin sahip olduğu Halkevleri ve Halkodaları listesindeki Halkodalarının, ilçesi dahilinde yapılış tarihine göre sıralandığı düşünülmektedir. Bu nedenle İzmit ilçesinde; Akmeşe, Bahçecik, Suadiye, Büyükderbent, Derince'de, Adapazarı ilçesinde; Erenler, Serdivan, B. Söğütlü'de, Kandıra ilçesinde; Akçaova'da, Geyve ilçesinde; Taraklı, Doğançay, Pamukova'da, Gebze ilçesinde; Darıca, Tavşancıl, Tuzla'da, Gölcük ilçesinde; İhsaniye'de, Karamürsel ilçesinde; Merdigöz ve Ereğli'de, Hendek ilçesinde; Soğuksu'da, Akyazı ilçesinde; Merkez Akyazı, Karasu ilçesinde; Merkez Karasu Halkodaları 1946 yılından önce açılmıştır (BCA, 490-1-0-0/958-709-1).

[311] Akyazı ilçesinde; Karapürçek bucağı ve Kabakulak köyü, Pazarköy, Türkorman ve Kazancı köyü, Hendek ilçesinde; Soğuksu köyü, Kandıra ilçesinde; Şehler bucağı, Adapazarı ilçesinde; Budaklar ve Kayalar köyü, Kazımpaşa bucağı, Karasu ilçesinde; Açmabaşı, İhsaniye, Kocaali ve Lahna köyleri,

1932 yılından 1950 yılına kadar 40 adet Halkodası açılmıştır (BCA, 490-1-0-0/958-709-1).

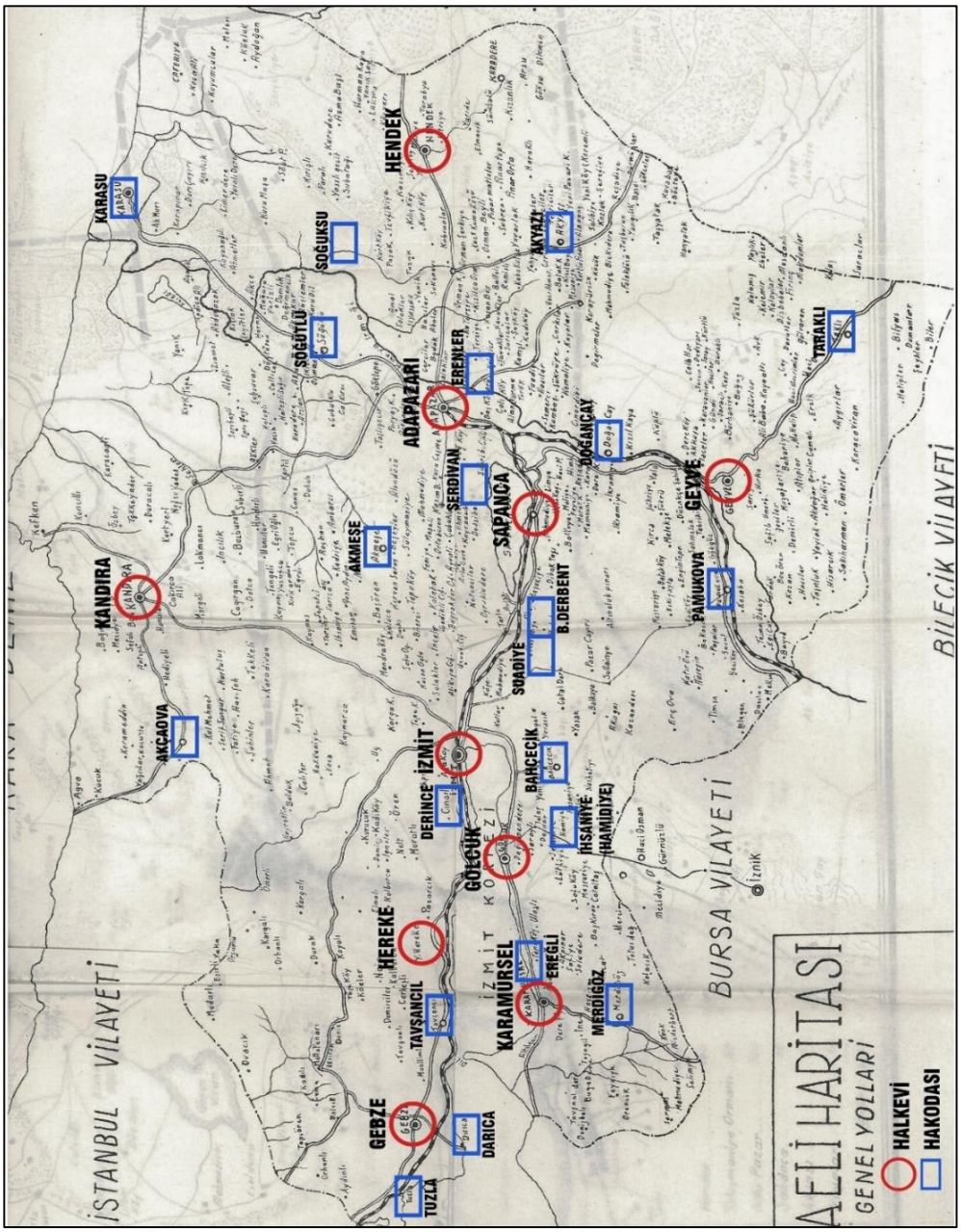

Şekil 4.2. Kocaeli'de 1946 yılına kadar açılan Halkevleri ve Halkodaları (BCA, 490-1-0-0/958-709-1).

Gölcük ilçesinde; Hamidiye köyü, Karamürsel ilçesinde; Yalakdere köyü, Geyve ilçesinde; Eşme, Umurbey, Doğantepe, Geyve İstasyonu köyüdür. Sayılan köy ve bucakların 1950 yılında Halkodasına sahip oldukları görülmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere sayılanların hepsi 1946-1950 yılları arasında açılmıştır (BCA, 490-1-0-0/958-709-1).

1- İlçe ve bucaklarda genellikle Halkevi ve Halkodasına ait büyük bir bina olmadığı ve tüm fonksiyonları dağınık halde olduğu için; parti, okul ve halkevi binası iç içedir. Bu durum aynı zamanda eğitimin siyasetle bütünleşik yapısının ve devlet parti ortaklığının somut göstergesidir. Devlet politikaları için düzenlenen kamusal mekânların herhangi birinde, halkın ideolojileri kabullenmesi için yapılan Halkevi faaliyetlerine rastlanabilmektedir.

Kocaeli'nin ilk Halkevi olan İzmit Halkevi binası (Şekil L.1.) CHP binasıdır. Fırkanın 'sosyal bakımdan en verimli kaynağı' olarak belirtilen Halkevlerinin kentteki salon ihtiyacı Necatibey İlkokulu ile karşılanmaktadır. Necatibey'in salonu Halkevine tahsis edilmiş olup burada spor faaliyetleri, CHP'nin vilayet, kaza ve bucak kongreleri ve önemli konferanslar yapılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 11 Şubat 1935, s.1). Başlangıçta tüm ilçelerde salon eksiği olduğu için her etkinlik burada yapılmaktadır. Salonundaki faaliyetlerle ve bahçesinde bulunan Halkevi Hoparlörü'yle birlikte Necatibey İlkokulu Halkevinin bir mahali olmuştur (Türkyolu Gazetesi, 27 Mayıs 1936, s.1). Halkevi Güzel Sanatlar Şubesinin açtığı kurslar için Yenituran Mektebi de kullanılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 1 Nisan 1935, s.2). Sümerbank Kâğıt Fabrikası'nın da düzenlenen faaliyetler kapsamında Halkeviyle bir ilişkisi vardır.

Faaliyetlerinin toparlanması için gerekli görülen ve mimar Seyfi Arkan tarafından tasarlanan İzmit'in yeni binası 1941 yılında inşa edilmiştir (Şekil L.2.) (Türkyolu Gazetesi, 24 Haziran 1941, s.1).[312] Tüm gayretlerin sonunda merkez ilçe İzmit, ilin en büyük Halkevine sahip olmuş ve en yoğun faaliyetleri o yürütmüştür.[313]

[312] İzmit Halkevi binasının inşa aşamalarının ve mekânsal tespitlerinin detaylı incelemesi için bknz: (Erol, 2014).

[313] 1938 yılında Seyfi Arkan tarafından çizilen "avan proje", CHP Genel Sekreterliğinin teknik ekibi tarafından eleştirilmiş ve bazı değişiklikler istenmiştir (BCA, 490.01.1749.1101.1).Proje eksikliğinden kaynaklanan gecikmelerin yanında ödeneğin yetersiz olması da inşaatın aksamasına sebep olmaktadır. Uygulamaya tekrar başlanabilmesi için Parti Genel Sekreterliğinden ve Valilikten tahsisat geldiği ve Emlak ve Eytam Bankası'ndan inşaat için borç alındığı görülmektedir (BCA, 490.01.1749.1101.1). Projeye getirilen eleştirilerin (BCA, 490.01.1749.1101.1) ve ödenek eksikliğinin inşaatı aksattığı görülmekle birlikte, uygulama sırasında müteahhit firmadan kaynaklanan gecikmeler de tespit edilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 8 Nisan 1941). Binanın mobilyaları gelmediği, kalorifer tesisatı tamamlanmadığı, tahsisat temini, ihale işlemleri ve işçi tedariki gibi konulardan dolayı binanın açılışı sürekli ertelenmiştir. Ayrıca tadilatı yapılan proje tekrar Nafıa Vekâletinde onaylatıldığı için süre kaybedilmiştir (BCA, 490.01.1749.1101.1).

Açılış tarihiyle Kocaeli'deki ilk Halkevi İzmit'i 1934 tarihinde açılan Adapazarı Halkevi (Şekil L.3.) (BCA, 490-1-0-0/958-709-1) ve 1935 yılında açılan Kandıra Halkevi takip etmiştir (Şekil L.4.) (BCA, 490-1-0-0/958-709-1).

2- Kaynaklarda yeni bir Halkevi ve Halkodası binası yapılması için uzun yıllar beklendiği görülünce Halkevi faaliyetlerinin yapılmadığı zannedilmektedir. Kuruldukları yıllar itibariyle her ilçe merkezinde kuruma en azından fırka binasında bir yer, imkân olanlara ise salon tahsis edilmektedir. Ya da başka yapı türleri kiralanıp veya satın alınıp kullanılabilmektedir. Fakat bu mekânların sosyal faaliyetler için yetersiz olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Kocaeli'deki Halkevlerine Halkodalarına bakıldığında yeni bina inşasına az rastlanmaktadır. Bu durumla ilgili örnekler sayıca fazla olduğu için bu maddede Halkevleri için yalnızca parti binalarında ayrılan yerler örneklendirilmektedir.

Karasu Halkodası belediye ile partinin aynı çatı altında olduğu binanın alt katında yer almaktadır. Hükümet, jandarma ve belediye daireleri aynı mevkide konumlandırılmış olup Atatürk Büstü de ilave edildiğinden dolayı Halkodasının Kocaeli ilinin en iyi mevkilerinden birinde olduğu söylenmektedir (Türkyolu Gazetesi, 14 Ağustos 1945, s.2).

1940 yılında Akyazı Parti Salonu'na Halkodası fonksiyonu yüklenmiştir (Türkyolu Gazetesi, 4 Mart 1941, s.2).

3- Halkevlerine ve Halkodalarına tahsis edilen mekânlar mevcut ihtiyacı gidermek için yetersiz olmakla birlikte geçici olabilmekte ve asıl yer sahipleriyle ilerleyen zamanlarda sıkıntı yaşanabilmektedir.

Hereke Halkevinin işgal ettiği bina, Sümerbank Hereke Kumaş Fabrikası'nın müştemilatı olup bir müddet sonra fabrika mekânın tahliyesini istemektedir. Başka bir bina tedarikine imkân olmadığı için fabrika binaları haricinde ve kurum için çok elverişli olan CHP Kocaeli Vilayeti İdare Heyeti Başkanlığınca, binanın parti üzerine tescil edilmesi istenmektedir.[314] Binanın partinin üstüne geçirilmesi istense de

[314] Halkevinin kullanımında olduğu için binayı fabrika tamir ettirmemiştir ve 1942 yılındaki durumu harap haldedir. Ancak sonrasında binanın detaylı tamir edildiği ve en azından Halkevi faaliyetlerini içine alabilen bir konuma ulaştığı görülmektedir (BCA, 490-01-1750-1108-1).

Sümerbank, işletme sınırları dahilinde sıkışık durumda olan binayı partiye hibe etmemiştir. Çünkü Sümerbank'ın Hereke Fabrikası alanında devam eden bir inşaat planı vardır. 1950 yılına gelindiğinde Sümerbank'ın emriyle bina boşaltılmış ve Hereke Halkevi kapatılmıştır (BCA, 490-01-1750-1108-1).

Derince'de de ayrıca bir Halkodası bulunmamakla birlikte parti binası olarak eski İstasyon Oteli'nin zemin katı kullanılmaktadır. Fakat 1944 yılında binanın sahibi olan Devlet Demiryolları, partinin olduğu mekânın boşaltılmasına ve Transit ve Tesellüm Depolar Komutanlığının yerleşmesine karar vermiştir. CHP Merkez Nahiye Reisliği ise Derince'nin göçmenleri ve kalabalık bir işçi kesimini barındırması nedeniyle nüfus açısından yoğun bir bölge olması neticesinde kültürel faaliyetlere fazlasıyla ihtiyaç olduğunu, taşınabilecekleri başka bir yer olmadığını ve salonun boşaltılmasının mümkün olmayacağını söylemiştir. Bu gelişmelerin üzerine Devlet Demiryolları, partiye 1950'de dava açarak mekânı kullandıkları süre boyunca biriken kira bedelini istemiştir (BCA, 490-01-1750-1108-1).

4- İlçe ve bucaklarda Halkevi ve Halkodası olarak kullanılan yapıların faaliyetlere elverişsiz olması nedeniyle yeni mevcut bir yapı, yeniden yapım veya tamiratlar istenebilmektedir.

Geyve ilçesi Taraklı bucağı Parti Binasının harap halde eski bir medrese olduğu ve Halkodası için yenisine ihtiyaç duyulduğu bildirilmektedir (BCA, 490-01-1747-1094-1-1).

İzmit Bahçecik bucağında Halkodası açılması için parti adına 1944 yılında ahşap bina satın alınmıştır (Şekil M.1.). Bina tamir edilerek okuma salonu ve idari bölümler yapılması kararlaştırılmıştır. Binanın salonu olmadığı için ek olarak 3. tip Halkodası salonu inşa edilmesi istenmektedir. İşgalden önce gelişmiş bir yerken harap bir bucak halini almaya başlayan Bahçecik'te Halkodası açılmasının bucağın gelişmesine ön ayak olacağı düşünülmektedir (BCA, 490-01-1747-1094-1-1).

Akmeşe Halkodası 1936 yılında hazineye ait bir arsa üzerine parti binası yapılmıştır. İlerleyen yıllarda binanın tamiri mümkün görülmediğinden yapının yıkılıp eski temeli üzerine yeni bina yapımına (Şekil M.2.) karar verilmiştir. İnşaatın 1944 yılında devam ettiği tespit edilmiştir (BCA, 490-01-1747-1094-1-1).

1943 Adapazarı depreminde zarar gören Hendek Halkevi binası ihtiyaçları karşılayamamaktadır. Bu nedenle hasar alan yapı yıkılmıştır (BCA, 490-01-1748-1100-1).[315] Aynı alanda eski binanın temel ve enkazından istifade edilerek bazı tadilatlar ve yenilemeler (Şekil L.5- L.7) doğrultusunda 1946 yılında bina yeniden inşa edilmiştir (BCA, 490-01-1748-1099-1).

1947 yılında Akyazı Halkevi binası için arsa alınmıştır. Mevcut binada salonun yetersiz olması faaliyetleri aksatmaktadır. İlçe olmasına rağmen hala Halkodasıyla idare edilmektedir (BCA, 490-01-1750-1108-1).

Geyve'de 1945 yılında mevcut binanın Halkodasından Halkevine dönüşmesinden sonra yetersiz olması nedeniyle binanın genişletilmesi veya yeni bina yapımı istenmektedir. Belediyeden küçük bir bedelle yeni yapı yapılması için arsa alınmıştır. Fakat 1950 yılına gelindiğinde binanın yapılmadığı eskisinin tamiri için uğraşıldığı görülmektedir (BCA, 490-01-1750-1108-1).

5- Bucakların Halkevine, ilçelerin Halkodasına sahip olması ise bulundukları mevkilerin ne kadar geliştiklerinin ve yoğun çalışmalarda bulunduklarının ipucunu vermektedir. Türkiye genelinde uygun görülen yerlere Halkodaları kurulması kararından sonra ilçeler arası bir rekabet başlamıştır. Halkodası yerine Halkevi açılması ilçenin gelişkin olduğunu göstermekte ve bir saygınlık meselesi olmaktadır.

Akyazı'nın ilçe olması nedeniyle 1945 yılında Halkodasının Halkevine çevrilmesi istenmektedir. Karasu'da da aynı talebin olduğu anlaşılmakta çünkü o tarihte Karasu ve Akyazı hariç diğer kalan tüm ilçeler Halkevine sahiptir (BCA, 490-1-0-0/958-709-1).

Gölcük ilçesi Halkevine sahip olabilmek için büyük çaba sarfetmiştir. 1940'ta CHP Kocaeli İdare Heyeti'nin Hendek'te Halkevi, Geyve, Gölcük, Karasu ilçelerinde ve Sapanca bucağında Halkodası açılmasını Genel Sekreterliğe ilettiğinde (BCA, 490-1-0-0/958-709-1), Gölcük İlçe İdare Heyeti, Gölcük'te Halkodası açılacak olmasını

[315] Depremden sonra belediye binasında bir odaya yerleşen kurum faaliyetlerine bir odada devam etmiştir. Fakat 1945 yılında bu binada da yangın çıkmış ve eşyalarını kaybetmiş tamamen açıkta kalmıştır (BCA, 490-01-1748-1100-1).

kabul etmemiştir (BCA, 490-01-1747-1095-1).[316] Bu süreçte kullanılan Halkodası binasının boşaltılması gerekmiş,[317] yaşayanların çoğunun işçi olmasından ötürü halktan yardım toplanamadığı için yeni binaya bütçe denkleştirilememiş, idari merkez olarak Değirmendere'yle olan ikircikli durumu süreci uzatmıştır.[318] Birçok aksilik ve uğraşlardan sonra nihayet 1944 yılında Gölcük Halkodası binasının Halkevine çevrilmesi Genel Sekreterlik tarafından uygun görülmüş ve 1945 yılında Gölcük Halkevinin açılışı yapılmıştır (BCA, 490-1-0-0/958-709-1).

Ardından yeni bina inşası için birçok engel aşılmaya çalışılmış fakat tüm uğraşlara rağmen Gölcük Halkevi Gölcük Belediyesi binasında kiracı olarak faaliyetlerine devam etmiştir.[319] Bağışlanan arsalar (Şekil L.8.), çizilen projeler (Şekil L.9.) yapılması planlanan tadilatlar hep düşüncede kalmıştır. Genel Sekreterlikten, Gölcük sürekli ret cevabı almış, gerekçe olarak da bütçenin yarım kalmış binalara ayrılmakta olduğu, yeni binaya para veremeyecekleri söylenmiştir (BCA, 490-01-1747-1095-1).

---

[316] Gölcük'ün İzmit ve Adapazarı hariç diğer ilçelerle kıyaslanmaması gerektiği, deniz ordusunun merkezi olmakla birlikte fabrikaları nedeniyle Halkevini hak ettiği söylenmektedir. Kocaeli Vilayeti İdare Heyeti'ne yazılan yazıda bina, eleman ve mahalli yardım niteliklerinin yeterince iyi olduğu gösterilmiştir. Mekânlarının belediye binasında geniş bir yerde olduğu, elemanlarının çeşitli iş ve sanatlarda yetişmiş olduğu, Donanma, Denizaltı Komutanlıkları ve Fabrikalar Umum Müdürlüğünün maddi yardımda bulundukları belirtilmiş ve bu gerekçeler sonucunda Gölcük'te Halkevi olması istenmiştir (BCA, 490-01-1747-1095-1).

[317] İlerleyen günlerde Gölcük Halkodasının kullandığı mekâna fabrikaların inşası nedeniyle garnizon dahilindeki ilkokulun getirilmesi gerekmiştir. Bu bina haricinde Halkodası için elverişli sivil veya resmi yapı bulunamamış bu nedenle faaliyetlerine ara verecek olan Halkodasına acilen yeni bina inşa edilmesi Genel Sekreterliğe bildirilmiştir (BCA, 490-01-1747-1095-1).

[318] Değirmendere ve Gölcük arasında hangisinde ve nerede Halkevi inşa edileceği konusunda kararsızlık yaşanmaktadır. Hızlı bir şekilde gelişen Değirmendere beldesinde gittikçe gelişen bir merkez meydana gelmekte ve kültür hareketlerine sahne olacak bir mekâna acilen ihtiyaç duyulmaktadır. Hatta 1944 yılında Gölcük ilçe merkezi Değirmendere'ye nakledilmiş ve bu nedenle partinin kaza idare heyeti teşkilâtının Değirmendere'ye nakline karar verilmiştir. Gölcük Belediye binasında kiracı olan Halkodası, işçi kitlesinin ihtiyacına karşılık vermek için Gölcük'te bırakılmıştır 1944 yılında Gölcük'te bırakılmasına karar verilen Halkodasından sonra Değirmendere'ye nüfusu dolayısıyla belirlenen küçük tip Halkevi binası inşa edilmesi düşünülmektedir (BCA, 490-01-1747-1095-1). Nitekim 1949 yılında Değirmendere'de Halkevi olduğu anlaşılmakla birlikte, yeni bina olup olmadığı tespit edilememiştir (Belediyeler Yıllığı, 1949).

[319] 1939 yılında İlçe Yönetim Kurulu da bina için proje hazırlatmış, partinin müşavir mimarı Selim Sayar tarafından eksikleri düzeltilmiştir. Fakat bütçenin el vermemesi ve demir buhranı nedeniyle Genel Sekreterlik inşaatı mümkün görmemiştir (BCA, 490-01-1747-1095-1). 1946 yılında yeni Gölcük Halkevi inşası için arsa arayışı devam etmekte, belediye binası yanında olan mevcut boş yer kamusal yapı birlikteliği için uygun görülmektedir. İzmit Belediyesi müşavir mimarı olan şehircilik uzmanı Vandenberg de kaymakamlık tarafından yapılan imar tetkikleri aracılığıyla belirlenen arsayı uygun bulduğunu bildirmiştir. 1946 yılına gelindiğinde yeni Halkevi binası için belediyenin partiye, belediye binasının yanındaki dört dönüm arsayı hibe ettiği görülmektedir. Bu kez parti arsanın belediye binası ile birlikte alınmasının daha verimli olacağını düşünmekte ve binayı satın almak istemektedir (BCA, 490-01-1747-1095-1).

6- Arşiv belgelerine bakıldığında Halkodaları ve Halkevleri için CHP Vilayet Reisliği tarafından tahsis edilen arsalar veya Genel Sekreterlikten gönderilen projelerle ilgili yerinde uygunsuz durumlar oluşabilmektedir.

Tavşancıl Halkodası için Genel Sekreterlik tarafından çalışılan planın inşa edileceği arsa genişlik olarak yetersiz kalmakta ve il başkanlığından yeni bir arsa tedarik etmesi istenmektedir (BCA, 490-01-1747-1094-1-1).

Karasu Halkodasına istenen yeni toplantı salonunun ilave inşaatı için Genel Sekreterliğe gönderilen projenin uygun olmadığı bildirilmiş ve istek reddedilmiştir (BCA, 490-01-1747-1094-1-1).

1939 yılında Sapanca'da yapılacak Halkevi (Şekil L.10.) için düşünülen arazilerle ilgili Sabri Oran ve Sapanca Parti Bürosu arasında anlaşmazlıklar yaşanmış, en sonunda karar verilen yerde inşaat 1946 yılında başlayabilmiştir. Yapım sırasında proje eksiklikleri ve uyuşmazlığı nedeniyle yerinde birçok sıkıntı yaşanmış,[320] binanın inşaatı 1951 yılında tamamlanabilmiştir (BCA, 490-01-1748-1098-1).

7- Şehir merkezlerinde Halkevleri için tip proje kabul edilmezken, ilçeler için bu durum ilçenin nüfus yoğunluğu, kültür durumu, iktisadi ve coğrafi önemine göre değişebilmektedir. İncelenen örneklerde ilçeler arası proje alışverişi yapılabilmekte fakat projenin arsaya uygun olmadığı durumlarda Genel Sekreterlik tarafından yerine uygun avan projesi hazırlanabilmektedir.

1936 yılında ahşap bir binada açılan Gebze Halkevinin (Ülkü Dergisi, 6(36), 1936) 1938 yılında anlaşılamayan bir sebeple yanması sonucu (BCA, 030-10-00-00-120-856-28), yanan binanın (Şekil L.11.) yerine kolay, hızlı ve ucuz yollu bir proje düşünülmektedir. Mimar B. Abidin'e Düzce için yaptırılan Halkevi projesinin uygulanması önerilmiştir. Partinin Kocaeli İl Yönetim Kurulu tarafından Genel

[320] CHP mimarı Selim Sayar tarafından avan proje çizilmesine rağmen uygulanan proje Bayındır Halkevi projesinin ters çevrilmiş halidir. Nedeni ise projeleri almak için Ankara'ya giden bucak müdürüne alana daha uygun geldiği söylenerek Bayındır Halkevinin planları verilmiştir. Fakat CHP mimarı Cavit Tamkan inşaatla ilgili birçok eksik sıralamış, binayı Sapanca için çok büyük ve masraflı bulmuştur. Ayrıca merkezden temel planı gönderilmediği için bina temeli yanlış açılmış ve CHP Başmimarı Seyfi Sonad'ın tetkikleri sonucu planlar gelene kadar inşaatın durdurulmasına karar verilmiştir. Planın tadil edilerek küçültülmesine ve başında bir teknik uzmanın bulunmasına karar verilmiştir (BCA, 490-01-1748-1098-1).

Sekreterliğe yollanan ihtiyaç programı dahilinde CHP müşavir mimarı Selim Sayar Düzce projesinin uygun olmadığını belirtmiş ve yeni avan proje hazırlamıştır. Fakat devamında hazırlanan projenin eski Halkevi arsasına sığmadığı dolayısıyla yeni arsa arayışlarına girildiği görülmektedir (BCA, 490-01-1747-1097-1).[321]

1941'de Belediye binası yanında Halkevi yapılmak üzere arsa satın alınmış (Şekil L.12.) fakat 1944 yılına gelindiğinde çizilen projelerin (Şekil L.13- L.14.) satın alınan arsaya inşa edilmediği halen 1941 yılında Halkodası olarak kiralanan Belediye Gazinosu'nda faaliyet gösterildiği ve Halkevinin yeni büyük ve merkezi bir binaya kiracı olarak geçebilmesi için çalışmalar yapıldığı görülmektedir (BCA, 490-01-1747-1097-1).

8- Bahsedilen Halkevi girişimlerine dikkat edildiğinde; belediye mahalli idaresinden partiye arsa, bina hibesi veya desteği sağlandığı, yeni bina yapımında veya kiralama usulünde bu iki idare yapısının yan yana konumlandırılmak istendiği görülür. Arşiv belgelerinde yer alan krokilerde ve fotoğraflarda görüldüğü gibi (BCA, 490-01-1747-1097-1) (BCA, 490-01-1747-1095-1), Genel Sekreterliğe sunulan arsalar Cumhuriyet alanı veya meydanı dahilinde belediye veya hükümet binası yakınında olmaktadır. Nitelikli bina azlığı da buna sebep olmakla birlikte, şehirde belirli noktalarda kamusal merkez yaratma, kamu kültürünü kentte vurgulama, sonucunda bir güç edimi ve alışkanlık kazandırma arzusu hakimdir. Dolayısıyla belediye ve parti bütünlüğünü somut olarak kamu yapıları inşasında tespit etmek mümkündür.

Gölcük'te Halkodasına belediye binasından, Gebze'de Halkevine belediye gazinosundan yer kiralanması gibi 1940'ta Darıca Halkodası için belediyeden bina satın alınmıştır (Şekil M.3.). [322]

9- Genel merkezin halkevi yapımını kabul etmesi için mahalli idarelerden toplanan paranın büyüklüğü en büyük etkendir. Kocaeli özelinde görüldüğü üzere başta

[321] Çoban Mustafa Cami yakınında veya belediye binası yanındaki arazi alternatifler arasındadır. Sabri Oran alternatifler arasından konumu ve arsa yapısı itibariyle belediye yanındaki arsayı tercih etmiştir (BCA, 490-01-1747-1097-1).

[322] 1944 yılında binanın harap halde olması nedeniyle satılması gerekmiş ve paraya Arifiye Köy Enstitüsü öğretmen ihtiyaçlarını karşılaması için hükümetçe el konulmuştur (BCA, 490-01-1747-1097-1).

belediyeler olmak üzere birçok kurumdan ve halktan halkevi açılmasına büyük bütçe desteği gelmektedir. Belediyeden partiye arsa, bina hibesi veya desteği sağlandığı ve arsa sahibinin yeri hibe ettiği örneklere rastlanmaktadır.

Karamürsel'de 1936 yılında yeni bir Halkevi inşası için arsa arayışlarına girilmiştir. Partinin arsa için ayırdığı rakam çok cüzi bir rakam olup arsa işleri belediye ve il özel idaresi ortaklığıyla halledilmiştir. 1937 yılında inşasının başlanmış olduğu görülen binanın eksiklerinin tamamlanabilmesi için bütçeye ihtiyaç duyulmaktadır (Erol, 2015).[323] İlçe teşkilatı, 1939 yılına kadar bu inşaatın bitirilebilmesi için çok farklı yerlerden yardım almıştır. Bu yardımlar; Türk Ocakları'ndan, teşkilât tarafından tertip edilen büyük pehlivan güreşleri hâsılatından, Ziraat Bankası faizlerinden, Zonguldak Milletvekili Halil Türkmen'in çabalarıyla Vilâyet İdare-i Hususiyesinden, parti Vilâyet İdare Heyetinden ve ilçe halkından inşaat için alınan gerekli malzeme ve nakliye yardımlarıdır. Ayrıca Karamürsel Belediyesi arsanın bir kısmını istimlâk etmiş ve partiye bağışlamıştır (BCA, 490-01-1747-1096-1). Cumhuriyet Dönemi'nin ilk iki kadın mimarı Leman Cevat Tomsu ve Münevver Belen tarafından tasarlanan bina, malzeme yetersizliği ve bütçe eksikliği nedeniyle güçlükle inşa edilmiş ve tamamlanması 1943 yılını bulmuştur.

10- Halkevi projelerinde tasarımcı mimarın simgesel bir ifade vermek adına mimari biçimle ilgili verdiği kararlar, uygulama sırasında partinin kontrol mimarları tarafından eleştirilebilmektedir. Ya da bugün ideolojik bir sav olduğu düşünülen Halkevlerindeki mimari bir detay, döneminin mimarları tarafından anlaşılmayabilmektedir. Anlaşıldığı düşünüldüğünde bile; tek parti dönemi yaşanmasına rağmen partiyle ilişkili kurumsal yapılar ve kararlarda fikir ayrılıkları görülebildiği sonucuna varılmaktadır.

İzmit Halkevinin yapım süreci içerisinde parti mimarı olan Sabri Oran tarafından Genel Sekreterliğe, binayla ilgili birçok rapor sunulmuş ve öneriler getirilmiştir. Oran'ın Seyfi Arkan'ın verdiği tasarım kararlarını sıkça eleştirdiği ve verilen kararları sürekli 'hatalı' bulduğu, onlarla ilgili 'alakasız', 'gereksiz', 'çok çirkin' gibi ifadeler kullandığı görülmektedir. Özellikle günümüzde İzmit Halkevinin simgesi olmuş olan

[323] Karamürsel Halkevi inşa aşamalarının ve mekânsal tespitlerinin detaylı incelenmesi için bknz: (Erol, 2015).

kulesini, mimari estetik açısından *"çirkin"* bulmakta ve ne amaçla yapıldığına anlam verememektedir. Kulenin şehrin manzarasını bozduğunu ayrıca projenin planları ve görünüşlerinin iyi etüt edilmediğini düşünmektedir (BCA, 490.01.1749.1101.1). Gurallar (2013)'da ise Halkevinin tasarımcısı Seyfi Arkan'ın bu kulesinin camiye alternatif olarak yapıldığı, hatta alternatif olmakla kalmayıp ondan daha yüksek inşa edildiği belirtilmektedir.

Öte yandan döneminin CHP mimarı Sabri Oran, Gebze Halkevi için önerilen Çoban Mustafa Paşa Külliyesi civarındaki yeri, Mimar Sinan eserinin siluetini bozacağını ve ona saygısızlık olacağını ifade edip, uygun görmemiştir. Camiyle yarışan bina kütlelerinin caminin zarafetini öldüreceğini söylemiş ve binanın yapımı için bu alan tercih edilmemiştir (BCA, 490-01-1747-1097-1).

4.1.2.3. Çırak okulları ve mesleki kurslar

Örgün eğitim verilen mesleki okulların yanında yaygın eğitim ve çıraklık eğitimi hakkında yerli ve yabancı uzmanların verdiği raporlar 1934 yılında toplanan "Bakanlıklar Arası Kurul" tarafından incelemeye alınmıştır. Sonucunda ülkenin sanayisi için gerekli olan eleman ihtiyacının çırak okulları, akşam sanat okulları ve kısa süreli kurslarla karşılanması önerilmektedir (Akkutay, 1991). Nitekim bu okulların belirli şartları karşılayan fabrikalar bünyesinde 1938 yılı 3457 sayılı yasa dahilinde açılması istenmiştir.[324] Orta sanat okulu ayarında olan bu okulların Maarif Bakanlığından denkliği yoktur.

Kocaeli Çırak Okulları ve Mesleki Kursları

Gölcük Tersanesi Çırak Okulu

Sanayinin en çok geliştiği şehir olan Kocaeli'de çırak okullarının olmaması kaçınılmazdır. Gölcük'te idari bir merkezin oluşumuna sebep olan Tersane ve Donanma Komutanlığı aynı zamanda Cumhuriyet Dönemi'nin ilk çırak-sanat okullarından birinin açılmasını sağlamıştır. 1932 yılında açılan okul, önceleri

[324] 1938 yılı 3457 sayılı 'Sınai Müesseselerde ve Maden Ocaklarında Mesleki Kurslar Açılmasına Dair Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

fabrikaya eleman yetiştirmiş, ardından orta sanat okulu haline getirilmiştir (Cengiz, 2014).

İzmit Selüloz Sanayi Müessesesi Çırak Okulu

1938 yılında Sümerbank, ilkokulu bitiren çocuklar için İzmit SEKA Kâğıt Fabrikası'nda 'Çırak Kursu' açmıştır. 1944 yılına gelindiğinde "Selüloz Sanayi Müessesesi Çırak Okulu" kurulmuş ve tamamı yatılı 150 kişilik, üç sınıflı bir okul inşası kararlaştırılmıştır (Kocabaşoğlu, 1996). Binanın yapımına kadar yerleşkenin mevcut ikmal salonunun alt katında eğitim verilmiştir (Sümerbank Selüloz Sanayi Müessesesi Fabrikalarını ve Mamüllerini Tanıtan Broşür, 1950).

Sümerbank Hereke Kumaş Fabrikası Çırak Okulu

Hereke Fabrika-i Hümayun'da Tanzimat Dönemi'nden itibaren Türk Halı Sanatı konusunda mesleki ve teknik öğretimi geliştirmek isteyen bir devlet politikası hakimdir. Osmanlı ve yabancı yöneticiler tarafından yapılan ziyaretlerden anlaşılan yerleşkedeki okulun modern ders araçlarıyla hazineden verilen bütçeyle donatıldığı ve öğrenci sayısının bir hayli fazla olduğudur (Yiğit, 2014). Fabrikanın Sümerbank tarafından devralınmasından sonra çırak kursuyla ilgili mekânsal olarak somut tespitler elde edilemese de, 1938 yılında çıkan ilgili yasa gereği Tanzimat'tan kalan mesleki eğitimin (çırak okulunun) devamı kaçınılmazdır.

Darıca Aslan Çimento Fabrikası Çırak Okulu

Bu konuya bir diğer örnek olan Darıca Aslan Çimento Fabrikası'nda kalifiye işçi temini için çırak okulu kurulmuştur (Çimento Müstahsilleri Birliği Bülteni, 1963).

Adapazarı Zirai Donatım Kurumu Çırak Okulu

Aynı şekilde Adapazarı Zirai Donatım Kurumu'nda açılan çırak kursu başlangıçta 30 kişilikken kapasitesi 60 kişiye çıkarılmıştır. Hatta öğrencileri daha iyi yetiştirebilmek adına Vekâlet, kursu yatılıya çevirmeyi düşünmektedir (İktisadi Yürüyüş, 5 *(*114), 1944).

İzmit Tersanesi Çırak Okulu

Ayrıca sanat okulu niteliği taşıyan İzmit Tersanesi'nde de çeşitli meslek uzmanları yetişmiştir (Gökçay, 2009).

Diğerleri

Doğrudan sanayi ve tarım ile ilgili yaygın eğitim etkinliklerinin yanı sıra daha çok genç kadınları ev işlerine hazırlamak ve nitelikli kadın iş gücü yetiştirmek amacıyla yaygın eğitim veren mesleki kurslar görülmektedir.

1940 yılında İzmit'te 1, Adapazarı'nda 2, Karamürsel'de 2 adet Biçki Yurdu vardır (Türkyolu Gazetesi, 14 Şubat 1941, s.1-2).

Halka fikri gelişim katan temel eğitim ve yaygın eğitimin yanında beden sağlığının korunması ile ilgili eğitim politikaları geliştirilmektedir. Bir sonraki bölümde bu konu Kocaeli örneği üzerinden anlatılmaktadır.

4.1.3. Kentte beden eğitimi

Sporun ilk olarak kurumsallaşması 1923 yılında İstanbul'da 'Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın kurulmasıyla başlamıştır (TİCİ, 1923). 1925 yılında Ankara'da ikinci kongresini düzenleyen kuruma hükümetin yaptığı yardımların artırıldığı görülmektedir (TİCİ, 1925). 1936 yılında Ankara'da yapılan sekizinci kongrede ittifak, Türk Spor Kurumu'na dönüştürülmüştür Böylece spor kurumu merkezileştirilmiş ve Ankara'ya taşınmıştır. Merkezi teşkilat genişletilmiş ve taşra teşkilatı idari teşkilata eklenerek ayrıca büyütülmüştür. Öncesinde 13 spor bölgesi varken her şehirde bir spor bölgesi kurulması nedeniyle bölgelerin sayısı 64'e çıkarılmıştır. Türk Spor Kurumu kurulduktan sonra merkez, taşra teşkilatı ile daha sıkı bir irtibata geçmiş, vilayetlerde valiler Spor Bölgesi Başkanlığını ele almıştır. Sporla ilgili yapılan faaliyetlerden biri ülkeyi sahalandırma işidir. [325]

1938 yılına gelindiğinde Beden Terbiyesi Kanunu çıkarılmış, C.H.P. içinde çalışmalarını sürdüren Türk Spor Kurumu, Başvekilliğe bağlı Beden Terbiyesi Umum

[325] Türk Spor Kurumu'nun bu süreçte çıkardığı talimatnamelerle ve kararlarla teşkilattaki değişiklikleri ayrıntılı olarak incelemek için bknz: (Türk Spor Kurumu, 1936), (Türk Spor Kurumu Nizamnamesi, 1936), (Türk Spor Kurumu Vazife ve Selahiyet Nizamnamesi, 1937), (Türk Spor Kurumu Nizamnamesi, 1938).

Müdürlüğüne devredilmiştir. Kanun'a göre yeni kurulan müdürlük, sporu okul içi ve dışı olarak ikiye ayırmaktadır.[326] Sonuç olarak sporla ilgili belirlenen hedefleri uygulamaya koyacak üç teşekkül; 1. Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü (Müdürlük Maarif Vekaletine dahil edilmeden önceki durum) 2. Maarif Vekâleti 3. Halkevleridir.

Maarif Vekâletinin ilgilendiği kısım, okullar, öğretmenler ve eğitim ile ilgilidir. Okulların ders programına konulan beden terbiyesi dersleri dışında çocukların spor çalışmalarıyla meşgul olmalarını sağlamak için 1939 yılında her okulda bir spor yurdu kurulmuş ve Türkiye genelinde 27 okulda spor salonu yaptırılmıştır (Maarif Vekilliği, 1944).

Müdürlük ve Halkevlerinin ilgilenmekte olduğu okul dışı spor çalışmaları yeni müdürlükle birlikte yoğunlaşmaktadır. Beden Terbiyesi Kanunu'na göre 50 kişiden fazla beden terbiyesi mükellefiyeti çağında olan köy, kasaba, şehir gibi mahallerde bir kulüp kurma şartı vardır. Kanun gereği hükümet gençler için kulüplere girmek ve boş zamanlarında beden terbiyesine devam etme mecburiyetini koymaktadır.[327] Halkın beden eğitimi ile ilgili faaliyetlerinin yerine getirebilmesi için Halkevleri Spor Şubesi'nin ve ona bağlı salonunun bulunmasıyla birlikte (C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, 1932). Taner (1939)'e göre dönemin ihtiyacına göre gençlerin toplanacağı kulüp salonları yerine kontrolün elde tutulabilmesi için Halkevi salonları tercih edilmektedir. Hatta Beden Terbiyesi Kanunu doğrultusunda nizamnameler hazırlanırken tek kulüp bulunan kasabalarda kulüp başkanı ile Halkevi spor kolu başkanının aynı kişi olması tercih edilmektedir. Kurulacak spor kulüpleri Kanun'a göre birer gençlik merkezi olarak düşünülmektedir (Türk Spor Kurumu Nizamnamesi, 1938).

Ülkeyi biran önce sahalandırmak ve çeşitli kent merkezlerine stat yapabilmek için parti para yardımında bulunmaktadır. 1934 yılından itibaren merkez bütçesinden başka vilayetler ve belediyeler kendi durumları yettiğince spor politikalarına bütçe ayırmaktadır (Apak, 1938c). Bununla birlikte yeni Beden Terbiyesi Kanunu ile spora ayrılan bütçeler bir hayli artırılmıştır. İl özel idaresi bütçesinin %2'si ve belediyelerin

[326] 1938 yılı 3530 sayılı 'Beden Terbiyesi Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[327] 1938 yılı 3530 sayılı 'Beden Terbiyesi Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

%4'ü oranında paranın spora ayrılması zorunlu tutulmuştur.[328] En sonunda ise 1942 yılında yeni düzenlenen bir yasayla Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü Başvekillikten alınarak Maarif Vekilliğine bağlanmış[329] ve sporla ilgili faaliyetler bir bakanlık altında toplanmıştır.

Spor Alanlarının Projelerinin ve Uygulamalarının Genel Durumu

Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın Türk Spor Kurumu adını alarak CHP'ye bağlanması, Belediye Kanunu ile belediyelerin yapacakları ana işler arasına oyun ve spor alanları kurmak görevinin konulması[330] bu ihtiyaca önem verildiğinin kanıtıdır.

Türk Spor Kurumu ülkenin sahalandırılması işini beş yıllık bir programa bağlamış, böylece 1936 yılından itibaren sahalanma başlamıştır (Belediyeler Dergisi, 1(10), 1936). CHP Genel Yönetim Kurulu stadyumlar için 100 bin lira tahsis etmiştir. Bu parayla birlikte belediyeler ile il özel idarelerinin tahsisat koymasıyla 15 şehirde stadyum inşası hedeflenmektedir (Baydar, 1937). Apak (1938c)'ye bakıldığında sahaların tasarlanması için Türk Spor Kurumu merkezinde Sahalar Mimari Bürosu teşkil edildiği görülmektedir. Kurumun bütçesinden alacakları yardım ile vilayetler, merkezlerinde birer stadyum yaptırmaya davet edilmiştir. Bu davete 22 vilayet kabul vermiştir. Bunların mimari planları ile detayları Türk Spor Kurumu Mimari Bürosu tarafından hazırlanıp yerlerine gönderilmiştir. Mimari büroda Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Bursa, İzmir, Aydın, Manisa, Kütahya, Afyon, Eskişehir, Isparta, Konya, Kastamonu, Adana, Sivas, Trabzon, Samsun ve Kocaeli için stat ve saha planları çizilmiştir (Apak, 1938d). Bu gelişmelerden sonra ülkede bir stadyum merakı hasıl olduğunu söyleyen dönemin mimarlarından Cemil Topçubaşı, az nüfuslu şehirlerin bu işe kalkışmasını gereksiz bulmakta, yetişen genç nüfusa müsabaka yaptırmak yerine onları yetiştirmeyi önemsemekte ve spor politikasında stadyumları, spor sahaları ve meydanlardan sonraya koymaktadır (Topçubaşı, 1946).

[328] 1938 yılı 3530 sayılı 'Beden Terbiyesi Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[329] 1942 yılı 4235 sayılı 'Beden Terbiyesi Kanununa Ek Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[330] 1930 yılı 1580 sayılı 'Belediye Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

Beden Terbiyesi Kanunu bütün yurttaşların beden terbiyesi ve spor yapabilmelerini sağlamak için Belediyeler Kanunu hükümleri dahilinde bütün belediyeleri spor sahaları ayırmakla mükellef kılmıştır.[331] Kanun'un yurdun her tarafında uygulanması için bütün belediyelerin ve belediyesi olmayan köylerde köy ihtiyar heyetlerinin; spor alanlarını kolaylıkla ve daha ucuza tedarik edilmeleri için imar planlarının yapım sürecinde tespit ve muhafaza etmeleri gerektiği bildirilmektedir. Fakat birçok belediyenin gelirinin tamamı bile saha arazisinin istimlakine yetmemekte ve bu sahaları 15 yıllık toplam gelirleriyle dahi temin edemeyecekleri görülmektedir (Belediyeler Dergisi, 5(59), 1940).

Spor politikalarında önemli görevler verilen Halkevlerinin mevcut binalarında spor alanı düzenlenmeye ve kentin büyük bir boşluğu kapatılmaya çalışılmaktadır. Konuyla ilgili Ülkü Dergisi'nde birçok yazısına rastlanan dönemin milletvekillerinden Rahmi Apak, kapalı salonlar maliyetli olacağı için öncelikle yeni yapılacak Halkevi binalarının etrafında açık bir spor alanının düzenlenmesi gerektiğini söylemektedir (Apak, 1938a, 1938b). Kapalı salon tesisi için de Halkevlerinin mali durumu göz önünde bulundurularak birkaç çözüm üretilmiştir.[332] Türk Spor Kurumu'nun mimarı Şinasi Şahingiray Genel Sekreterliğin aldığı kararlar doğrultusunda öneriler vermektedir. Salonun Halkevinin büyüklüğüne, bütçenin miktarına, mevkinin ihtiyacına göre boyutlandırılmasını söylemektedir. Bununla ilgili mimar bir kaç alternatif sunmakta ve halkın daha sağlıklı spor yapabilmesi için Halkevi dahilinde spor malzemeleri, duş, soyunma, depo, masaj odası gibi mahallerin detaylarını ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır (Şahingiray, 1938).

Halkevlerinin spor şubesine, halkın geneline spor alanı sağlamak ve spor yaptırmak dışında Halkevleri Talimatnamelerinde; hükümete müracaat ederek 'idman yurdu'

[331] 1938 yılı 3530 sayılı 'Beden Terbiyesi Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[332] Halkevinin büyük konferans toplantı salonlarının altında, bodrum katında spor salonları yapılabilir. Yapılan temsil ve toplantı salonunu gündüzleri spor yapılacak şekilde düzenlemek ikinci yöntemdir. En pahalı yöntem olarak ayrı bir mahalde spor salonu inşa edilebilir. Spor salonu değil spor sahası dahi inşa edilememiş şehir ve kasabalarda Halkevlerinin meydana getireceği bu tarz bir salon zor bir ihtimaldir. Mali durumları yenisini yapmaya imkânı olmayan Halkevleri bünyelerinde büyük bir odayı kısmen ıslah ederek ve yenileyerek bu faaliyeti yerine getirmeleri en gerçekçi olan olasılıktır (Şahingiray, 1938).

adında bir kulüp açmak, kulüp için elverişli bir bina kiralamak veya Halkevi binasında kulübe uygun bir mahal ayırmak gibi görevler verilmiştir.[333]

Kocaeli'de Beden Eğitimi

Kocaeli'de spor 1909-1910 yıllarında futbol ile başlamış ve İzmit'teki Fransız mektebi talebelerinin öncülüğü ile bir futbol takımı, 1927 yılında İzmit Ortamektebi'nin takımı kurulmuştur (Atalı, 2016).

Bu yıllarda spor sahası İzmit ve Adapazarı'nda yapılmıştır. İzmit sahasında (Şekil O.1.) iki yüz kişilik bir tribün olduğu gibi ayrıca kapalı bir güreş salonu ve duş evi vardır (Türkyolu Gazetesi, 28 İlkteşrin 1935, s.1-5).

İzmit Tersanesi'nin bahçesi (Şekil O.2.) de çeşitli maçların oynandığı, idmanların yapıldığı ve Spor Bayramı'nın kutlandığı bir alandır.

İzmit Halkevine tahsis edilen Necatibey Okulu jimnastik salonu olarak kullanıldığı bilinmektedir (Türkyolu Gazetesi, 23 İkincikânun 1943, s.3).

Kocaeli, Türk Spor Kurumu tarafından bütçe desteği verilen ve stadyum yapılması planlanan kentler arasındadır. İl özel idaresi ve belediye bütçesi ortaklığına merkezden gelen yardımlar eklenerek inşa edilmesi uygun görülmektedir. Mevcuttaki esi İzmit stadı yerinde planlanan yeni stat için (Türkyolu Gazetesi, 14 İkincikanun 1937, s.1) belirli bir bütçe hazırlayan Kocaeli'nin projeleri detaylandırılmış, vilayete gönderilerek uygulanmaya hazır duruma getirilmiştir (Apak, 1938d). 1941 yılına gelindiğinde yeni İzmit Stadyumu'nun inşa edildiği görülmektedir (Şekil O.3.) (Türkyolu Gazetesi, 4 Mart 1941, s.1) (Türkyolu Gazetesi, 3 Haziran 1937, s.3).

Tayyare Meydanı'nda at yarışları düzenlendiği Bolu, Bursa ve Balıkesir gibi civar illerden birçok atın katıldığı ve halkın yoğun talep gösterdiği görülmektedir (Şekil O.4.) (Kocaeli Meclisi Umumi Zabıtnamesi, 1932).

[333] Bknz: (C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, 1934), (C.H.P. Halkevleri Öğreneği, 1935), (C.H.P. Halkevleri Öğreneği, 1938), (C.H.P. Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi, 1940).

İzmit'te Halkevi açıklarında bulunan bir yüzme havuzu (deniz hamamı) tespit edilmiştir (Şekil O.5.). Denizin içinde oluşturulan dönemin yüzme havuzlarına motorlarla gidilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 26 Ağustos 1936, s.1).

Adapazarı spor çalışmaları yönünden Kocaeli'deki en gelişmiş ilçe olup faaliyetlerin uygulanması ve idaresi için yoğun uğraşlar vermektedir. Fakat stat yönünden tüm çabaları karşılıksız kalmış, İzmit merkez ilçe olması nedeniyle stada daha çabuk kavuşmuştur. İki ilçe arasında merkez olma rekabeti kamu yatırımlarında öncelik kazanabilmek için hep var olmuştur (Türkyolu Gazetesi, 7 Ağustos 1941, s.1-2). Stadyum yapılması için 1937 yılından itibaren bir takım girişimlerde bulunulmuş, Çark mesiresi dibinde olan (Şekil O.6.) mevcut Çark (Atatürk) Stadyumu (Şekil O.7.) bir miktar arazi daha alınarak büyütülmüş (Tarkan, 1937), fakat yeni stat çok sonra inşa edilmiştir.

Bununda yanında imkân veren sahalarda spor çalışmalarına devam edilmiştir. Futbol müsabakaları Merkez Ortaokulu'nun bulunduğu 'kanlı mezarlık' olarak tabir edilen sahada, sonraları Tümen Karargâhı karşısındaki Subay Lojmanları'nın bulunduğu alanda, voleybol maçları Ticaret Lisesi'nin arka kısmındaki sahada, tenis oyunları çark mesiresi bahçesinde yapılmıştır (Sakarya İl Yıllığı, 1973).

Ayrıca araştırılan dönem içerisinde yağlı güreş ve at yarışları büyük ilgi görmektedir. Adapazarı'nda at yarışlarının yapıldığı Erenler Hipodromu tespit edilmiştir (Şekil O.8.).

Karamürsel'de 1928 yılında futbol sahası ikmali için kulübe bir arsa tahsis edilmiştir (BCA, 30-10-0-0-144-36-13). 1936 yılından itibaren aktif ve yeni bir Halkevinin olmasından dolayı ilçedeki spor faaliyetleri olumlu etkilenmiştir.

Karamürsel özellikle su sporlarında ülke genelinde bir hayli aktiftir. Bunun bir avantajı olarak Denizcilik Federasyonu ilçeye ödenek göndermiştir. Gönderilen ödenekle Karamürsel İdmanyurdu, Belediye binası önündeki denizde ahşap bir atlama kulesi inşa ettirmiştir (Şekil O.9.) (Özdemir, 2015). Ayrıca Karamürsel Yüzme Havuzunun inşasına başlanmıştır (Türkyolu Gazetesi, 1 Temmuz 1936, s.4).

Beden terbiyesi, dönemin politikaları arasında önemli bir yerde olunca halk basın yoluyla teşvik edilmeye çalışılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 11 İlkkânun 1941, s.2). 1941'de İzmit Gençlik Kulübü açılmış ve faaliyetlerine başlamıştır (Türkyolu Gazetesi, 2 Mayıs 1941, s.1).[334] İzmit'te Gençlik Kulübü kendine ait ve görevine uygun olmayan bir binada faaliyetlerini yürütmektedir (Türkyolu Gazetesi, 2 Ağustos 1941, s.1). Adapazarı ilçenin Gençlik Kulübü merkezini geniş bir binaya taşımış ve iyi bir mekânda toplanma neticesine kavuşmuştur (Türkyolu Gazetesi, 2 Ağustos 1941, s.1).

Her ne kadar konumları tespit edilemese de Beden Terbiyesi Kanunu'na göre her ilçede en az bir spor kulübü olması gerekliliği nedeniyle, her kulübün idman yapacağı açık bir sahanın olduğu düşünülmektedir.[335]

4.1.4. Köyde temel öğretim

Kentte ortaya konduğu şekilde köyde temel öğretim; ilköğretim, ortaöğretim ile mesleki ve teknik öğretim alt başlıkları altında Kocaeli'deki örnekleriyle incelenmektedir.

4.1.4.1. İlköğretim

Köy okulları işi, Köy Kanunu'nda köylünün zorunlu olduğu görevler arasında "maarif idarelerinin vereceği örneğe göre bir mektep yapmak" şeklinde tanımlanmıştır.[336] 1926 tarihli Maarif Teşkilatına Dair Kanun'da il özel idareleri bütün gündüz ilkokullarından sorumlu olsa da[337] Köy Kanunu dikkate alınmıştır (TC Maarifi, 1944).

[334] İlgili Kanun'la birlikte gelen spor mükellefiyeti nedeniyle Kulüp, ilçedeki bütün beden terbiyesi mükelleflerini toplayarak kanun çerçevesinde çalıştırmaktadır. Gençlerin kahveye gitmemeleri ve Gençlik Kulübü'ne tahsis edilen mekânlarda toplanmaları sağlanmıştır (Türkyolu Gazetesi, 2 Mayıs 1941). Polis, beden terbiyesi mükellefiyet çağında bulunup talim ve spor hareketlerine gelmeyenler hakkında kanunî tatbikat yapmakta ve mükellefleri sıkı takip altında tutmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 2 Ağustos 1941).

[335] Gölcük'te 1925 yılında tersanenin kurulmasıyla birlikte birçok spor dalında faaliyetlere başlanmıştır. Amatör kümelerde Gölcük'e şampiyonluklar getirmişlerdir (Cengiz, 2014). Gölcük gençleri için Halkevi Spor Şubesi tarafından 1935 yılında 'Fabrikalar' adlı bir spor kulübü kurulmuştur (Türkyolu Gazetesi, 11 Mart 1935). 1935 yılında İzmit'te 2, Adapazarı'nda 4, Geyve, Hendek, Karamürsel, Kandıra, Gölcük, Sapanca'da birer spor kulübü vardır. Ayrıca gayri resmi olarak Gebze, Tavşancıl ve Değirmendere'de birer spor kulübü açılmıştır. İdman Cemiyetleri İttifakına bağlı kulüplerin faaliyetleri futbol, atletizm, bisiklet, voleybol ve tenis sporları olarak görülmektedir (Sakarya İl Yıllığı, 1973).

[336] 1924 yılı 442 sayılı 'Köy Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir

[337] 1926 yılı 789 sayılı 'Maarif Teşkilatına Dair Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

Köylüler için aynı sorumluluk 1940 tarihli Köy Enstitüleri Kanunu'nda ve 1942 tarihli Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu'nda tanımlanmıştır.[338]

1924 yılında Türkiye'nin eğitimiyle ilgili davet edilen ünlü eğitimci John Dewey'in Türkiye'ye önerdiği köy eğitiminde; her bölgenin zirai özelliklerine göre öğretmen okullarının kurulması, merkeziyetçiliğin aksine okulların bölgenin ihtiyaçlarına göre yerel yönetimle idare edilmesi ve uygulamaların da aynı ilkeyle yapılması, köy hayatına cevap verecek ilkokul, ortaokul ve lise kurulması, şehir okulu müfredatına göre eğitim veren köy okulu açılmaması önerileri bulunmaktadır (Ergin, 1968). 1920'li yıllarda Dewey'in raporu, yaşanan ülke şartlarında uygulama alanı bulamamıştır. 1930'lara gelindiğinde CHP'nin parti programlarından köy okullarıyla ilgili çalışmaların hızlandığı görülmektedir. 1931 yılında Parti Programı'nda şehirlerle birlikte köylerdeki ilkokulların belirli bir program dahilinde arttırılacağı (C.H.F. Nizamnamesi ve Programı, 1931), 1935 yılı Parti Programı'nda köy çocuklarına kısa zamanda hayat bilgisi verebilmek için ilkokullardan ayrı bir tip olarak 3 veya 4 yarıyıllı köy okulları açılacağından bahsedilmektedir (C.H.P. Programı, 1935).

1939 yılında düzenlenen Birinci Maarif Şurası'nda nüfusu 400'den az olan köylerde 3 yıllık, fazla olan köylerde 5 yıllık okullar açılması, 3 yıllık eğitim verenlerde eğitmenlerin, 5 yıllıklarda öğretmenlerin görevlendirilmesine karar verilmiştir. Öğretmenlik için 5 yıl şartı getirilmesi nedeniyle 3 yıllık köy okullarını bitirenlerin öğrenimlerini tamamlamaları için 2 yıllık gündüzlü ya da yatılı bölge okulları açılmasına karar verilmiştir. Köylerde inşa veya tamir edilecek okul binaları için köy okulu yapma fonu düzenlenmesi, köy öğretmen ve eğitmenlerinin ihtiyacı olan zirai araçların sağlanması, köy öğretmenlerine ve ailelerinin barınma ve sağlık şartlarının karşılanması, Şura'da alınan diğer önemli kararlardır.[339] Yücel'in zamanında çıkarılan 1942 tarihli Köy İlkokulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu ile köylerde yer alacak okullar kesinleşmiş; 1. Eğitmenli köy okulları 2. Öğretmenli köy okulları 3. Öğretmenli ve eğitmenli köy okulları 4. Pansiyonlu veya pansiyonsuz bölge köy

[338] 1940 yılı 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu' ve 1942 yılı 4274 sayılı 'Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[339] Bakanlığın düzenlediği bütün şuraları ve şuralarda alınan kararların tamamının incelenmesi için bknz: 'ttkb.meb.gov.tr'.

okulları 5. Akşam okulları 6. Köy ve bölge meslek kursları adlarıyla kategorilere ayrılmıştır.[340]

Köy okulu meselesinde Gül (2011)'deki tespitlere göre bazı şehirler her köye 3 sınıflı okul yapmış fakat bu okullardan iyi sonuç alınamamıştır. Bazı şehirler ise 'divan' adı verilen daha merkezi köylerinde, yatılı olan bölge okulu (yatı mektepleri) yaptırma yöntemine gitmiş ve daha olumlu sonuç elde etmiştir. Okul böylece 5 sınıflı olabilmiş, okulda öğretmenler toplanabilmiş ve ihtiyaca göre pansiyon açılmıştır. Çevredeki uzak köylerden gelen veya savaş sırasında kimsesiz kalmış çocuklar okulun pansiyonunda kalmaktadır. Bu okullar, bölge çevresi içine giren köylerdeki halkın inşaat işlerinde çalışmaları ile yapılmaktadır (Ülkü Dergisi, 8(44), 1936).

1944 yılında İnönü'nün başlattığı ilköğretim seferberliğinin etkisiyle köy okullarının yapımı hızlandırılmıştır (İnönü, 1946). Bu seferberlikte köylerde inşa artsa da Nuri Kodamanoğlu'nun tespitlerine göre tamamlanamayıp yarıda kalan okulların sayısı bir hayli fazladır. Bu da birçok mali zarara sebep olmaktadır. Her ne kadar yetersiz olsa da 1926'da %39 olan okullaşma oranı, 1949'da %68'e çıkmıştır. 1934- 35 yıllarında 5.051, 1939- 40 yıllarında 8.032, 1944- 45 yıllarında 11.451 adet köy okulu vardır (Kodamanoğlu, 1963).

Köy Okulu Projelerinin ve Uygulamalarının Genel Durumu

Maarif Vekâleti köyler için hazırladığı tip okul projelerinin bir kısmı tespit edilebilmektedir. Tip projelerden bugüne ulaşılabilen yayınlardan ilki 1933 yılına ait 'İlkmektep Planları Albümü' isimli kitapçıktır. 1933 yılında yapılan albümde, uzun tetkikler sonucu ülkedeki mevcut inşa malzemesiyle asgari masraf düşünülerek 27 köy okulu planı yapıldığı görülmektedir. Bu okul tipleri malzemede, sınıf, dershane ve öğretmen evi biçimlerinde farklılaşılarak üretilmiştir (Maarif Vekâleti, 1933).

Köy okullarıyla ilgili tespit edilen ikinci çalışma *"*Köy Okulu Binası*"* isimli kitapçıktır. Köy Eğitmenleri Kanunu'nun yürürlüğe girmesi nedeniyle eğitmenlerin atandığı köylerde, "az masrafla, maksada elverişli, sade, ucuz, sağlam" şekilde okul inşa edebilmeleri için Maarif Vekâleti ve Nafia Vekâleti tarafından projeler

[340] 1942 yılı 4274 sayılı 'Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

hazırlanmış ve gereken teknik bilgiler verilmiştir (Tarım ve Kültür Bakanlıkları Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları Neşriyatından, 1937). İki bakanlığın köy okulu projelerinde birlikte çalıştığı ve birbirleriyle fikir alışverişi yaptığı görülmektedir.

Türk uzmanların yanında yabancılardan köy okullarıyla ilgili destek alındığı görülmektedir. Çeşitli ülkelerde köy okulları inşaatıyla uğraştıktan sonra Maarif Vekâletinin Mimari Bürosuna getirilmiş olan Lihotzky (Alpagut, 2010), Türkiye köylerinde inşa edilecek eğitmenli ve öğretmenli okul binaları hakkında çalışmalar yapmıştır. G. Schütte Lihotzky'nin tasarımları Maarif Vekâleti tarafından ilgililere fikir vermesi amacıyla 'Yeni Köy Okulları Bina Tipleri Üzerinde Deneme' isimli bir kitapçık olarak yayınlanmıştır. Lihotzky, numune köy planları dahilinde yapılan okul tiplerinin inşa ve tecrübe edilmesi sonucunda bir albüm halinde detaylı bir şekilde hazırlanması gerektiğini söylemektedir. Çalışmaları sonucu hazırlanan albümde inşa malzemesi, bölgesi, iklimi, öğrenci sayısı, dershane sayısı, öğretmen evi ihtiyacına göre tasarladığı birkaç plan tipi gösterilmiş ve gerekli açıklamaları yapılmıştır (Lihotzky, 1939).

Maarif Vekilliği köylerde ve şehirlerde yaptırılacak okul binaları ve Köy Enstitüleri için yarışmalar düzenlediği de görülmektedir (Arkitekt Dergisi, 7-8, 1940). Arşiv yetersizliğinden dolayı günümüze ulaşan köy okulu projelerinin nerelerde uygulanmış olduğu tespit edilememektedir. Öte yandan köy okullarıyla ilgili döneminde üretilen diğer tip projelere ulaşılamaması da yine kaynak eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Bakanlıklar bünyesindeki devlet bürolarının tip proje yapımı piyasadaki mimarların Arkitekt Dergisi'ndeki yazılara bakıldığında, okul binaları başta olmak üzere tüm kamu binaları dahilinde eleştirilmektedir. Fakat köy okullarının tip proje olması, işin aciliyeti ve imkânsızlıkları nedeniyle yanlış bulunmamaktadır.[341] Üretilen tip projelere rağmen uygulama safhasında istenilen seviyeye ulaşılamadığı için bu durum Köy Eğitmenleri Kanunu'nun ardından da Köy Enstitüleri Kanunu'nun zeminini hazırlamıştır.[342] Bu kanunlarla eğitimin köye uygunluğu düzenlenmekle birlikte okul inşa süreçlerinde bazı inşa hedefleri karşılanmaktadır. Binaların ve gerekli her donatının öğretmenler ve öğrenciler tarafından yapılması sonucunda Keyn (1944)'ün

[341] Bknz: Bölüm 4.1.1.
[342] 1937 yılı 3238 sayılı 'Köy Eğitmenleri Kanunu' ve 1940 yılı 3803 sayılı 'Köy Enstitüleri Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

tespitlerine göre, okulların %50 oranında ucuza mal edilmesi ve inşa sürecinin hızlanması, enstitü mezunlarına maaş yerine dükkân veya atölye tahsis edildiğinde bütçenin rahatlaması amaçlanmaktadır. Okul inşa edilemeyen köylerde ise köy odası veya camiler düzenlenerek eğitim verilmeye çalışılmaktadır.[343]

[343] Kocaeli'yle ilgili yapılan araştırmada örnekleri vardır.

Kocaeli'de Köy İlkokulları[344]

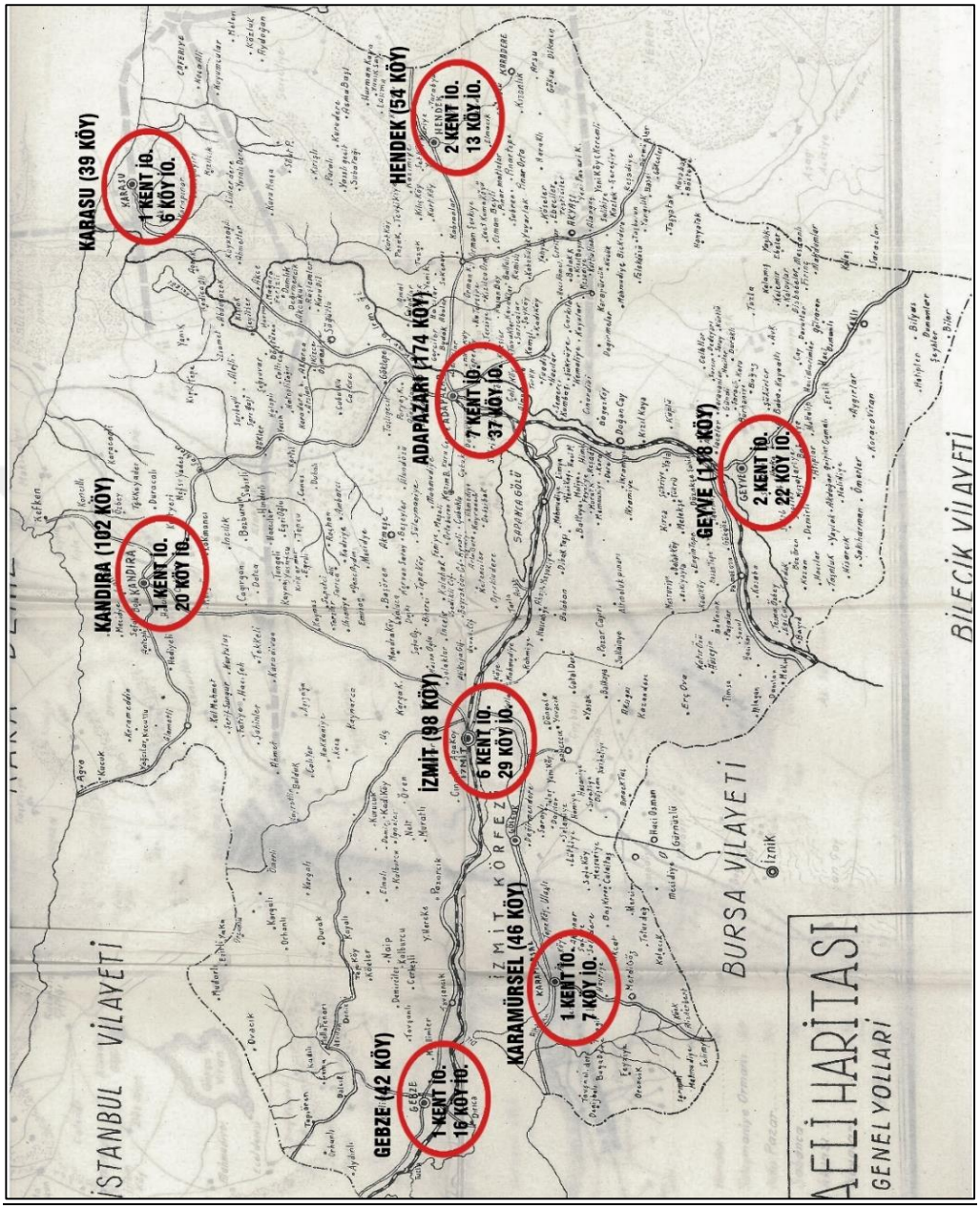

Şekil 4.3. Kocaeli'nin ilçe ve köylerinde bulunan kent ve köy ilkokulları (1935- 1936)[1]

[344] EK-K'da bucak ve köylerdeki köy okullarına ait görseller bulunmaktadır.

Kocaeli köylerinde 1936 yılında toplam 673 köyün 150'sinde köy okulu varken (Şekil 4.3.), 1943 yılına gelindiğinde Maarif Vekilliği (1944)'nin istatistiklerine göre okul sayısı %50 artarak 297'ye ulaşmıştır. Bu artışta eğitmenli okulların önemli bir payı vardır. Köyde öğretmenli okullar 121, eğitmenli okullar 176 adettir. İstanbul, İzmir, Ankara, Konya'dan sonra en çok okul bulunan şehir Kocaeli'dir (Maarif Vekilliği, 1944). Şehirde en çok öğrenci yoğunluğu olan ilçeler İzmit, Adapazarı ve Geyve olmaya devam etmiştir (Türkyolu Gazetesi, 8 Birinciteşrin 1944, s.1-3).

1- 1937 yılının Kocaeli'deki köy okullarına bakılacak olursa; en fazla İzmit ve Adapazarı'nda okul olduğu görülmektedir (Türkyolu Gazetesi, 9 Kânunuevvel 1937, s.3).

2- 1932 yılı İl Genel Meclisinde köy okullarının daha programlı şekilde ilerlemesi kararı alınmıştır. Halk okumak için başvurularda bulunmakta ve birçok talep mektubu gelmektedir (Kocaeli Meclisi, 1932).

3- Kurulan Köyler Birliği yapılan okul binalarına yardım ederek eksikleri cüzi oranda karşılayabilmektedir. Bütçe zaruretinden dolayı bazı köy okulları kapatılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 22 Nisan 1936, s.2-3). Öte yandan vilâyetin bütçesinde köy okullarına tahsisat konup bina inşa edilse de sonradan oluşacak öğretmen sıkıntısı yöneticileri tedirgin etmektedir. Okulsuzluktan şikâyet eden köyler ilerleyen yıllarda öğretmen yetersizliği yaşamaktadır (Kocaeli Meclisi, 1932).

4- Arifiye Eğitmen Kursu yöneticisi Sabri Yılmaz Salman, köye giden eğitmenlerin iki aylık çalışmaları hakkında yazdığı denetim raporlarında derslerin çoğunlukla sağlıksız bina ve odalarda yapıldığını belirtmektedir. 1938 yılında Adapazarı ve İzmit'te 13 köyden 2 tanesinde birer dershaneli okul vardır. Diğer 11 köyün birinde köy kahvesi okul olarak düzenlenmiş ve kalan 10 köyde dersler camide veya caminin eklentisindeki bir odada yapılmaktadır. Bu durumun ana nedeni bütçe yetersizliği ve malzeme eksikliğidir (Aydoğan, 2015).[345]

[345] Eğitmenler tarafından zirai üretim yapılması ve ortak arazilerin ekilerek okul yapımı için bütçe sağlanması planlanmaktadır. Okulu olmayan köyler Bölge Orman Yönetimince kereste verilmesini beklemekte ve taş işinin bazı köylerce halledildiği görülmektedir (Aydoğan, 2015).

5- 1944 yılından itibaren harbin sonuna yaklaşılması ve İsmet İnönü'nün ilköğretim davasında başlattığı seferberlik nedeniyle birçok köy, öğretmene ve mektebe kavuşmaya başlamıştır. Okul binası olmayan köylerde okul binası ve öğretmen evi inşa edilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 21 Temmuz 1944, s.1-2). [346] Türkyolu Gazetesi'ne göre ilköğretim davasına köylerden başlamakla hükümet işi ciddi tuttuğunu göstermiş ve işler plana alınmıştır. Mülkiye amirleri inşaat başından ayrılmamaktadır (Türkyolu Gazetesi, 6 Eylül 1944, s.1-2).[347]

6- Köyün imar işleriyle ilgili birçok görev, eğitmen ve köylüler tarafından köyün bütçesiyle imece usulü yapılmakta, bazen de devlet görevlileri yapım aşamasına öncülük etmektedir. Bu yüzden kimi köyler daha şanslı sayılmaktadır.

Örneğin Akyazı ilçesi Boztepe köyü 1934 yılında okul istemiş ve Maarif İdaresinden beş dershaneli bir plan gelmiş ve bucak müdürü önderliğinde köylü tarafından bir sene içinde hiç yardım alınmadan okul inşa edilmiştir. Fakat Vekâlet bu kez de senelerce öğretmen göndermemiştir (Türkyolu Gazetesi, 28 Şubat 1943, s.2).

Sakarya Akhisar'a bağlı Fevziye köyü muhtarı okula yapılacak ek kısım için taş getirmiş ve kereste hazırlamıştır. Köylünün okuma hevesini artırmak için kitaplar ve gazeteler getirtmiş ve bunları saklamak için dolap yaptırmıştır (Türkyolu Gazetesi, 8 Temmuz 1937, s.3).

Hamidiye İlkokulu 1936 yılında cami lojmanı olarak kullanılan yerde köy sakinleri tarafından yeniden inşa edilmiştir. 1946 yılında yıkılan bina yine köy sakinleri tarafından, aynı yerde tekrar yapılmıştır (Cengiz, 2014).

---

[346] 1944 senesi içinde köylerde 25 okul ve 29 öğretmen evi yapılmıştır (Türkyolu Gazetesi, 8 Birinciteşrin 1944). Adapazarı'nda inşalar artmış 17 köyde ilkokul binası, 12 köyde yeni tip 12 öğretmen evi yeniden inşa edilmiştir. 9 köyde eğitmen okul binası olarak inşasına daha önce başlanmış olan okullar bitirilmiştir. 3 köyde mevcut binalara ilaveler ve tadilatlar yapılmak amacıyla 3 okul binası inşa edilmiştir. 18 köy okul binasında ayrıca tadilatlar ve ilaveler yapılmıştır (Kuzucu, 1945).

[347] Örneğin kaymakam başkanlığında toplanan nahiye müdürleri ve muhtarlar Adapazarı köylerinde yapılmakta olan okullarla ilgili önemli kararlar almıştır. İnşaatları sık sık kontrol eden kaymakam, zamanında bitirilmeyen işlerin başındaki muhtarların görevlerine son verileceğini söylemiştir (Türkyolu Gazetesi, 29 Temmuz 1944). Diğer bir örnek, Derince beldesinde borcu olan köye okul ve öğretmen evi inşası yapılmaması kararıdır (Türkyolu Gazetesi, 19 Temmuz 1945).

Üç yıllık Halıdere İlkokulu halk tarafından çeşitli eklemeler yapılmasının ardından beş yıllık eğitim vermeye başlamıştır. Gölcük Saraylı Köy İlkokulu ise köylüler tarafından Cumhuriyet'ten önce köy meydanında eğitim öğretime başlamıştır (Cengiz, 2014).

Akyazı Kabakulak köyünde köylünün, öğretmenin ve nahiye müdürünün emeğiyle beş dershaneli okulun inşaatı tamamlanmıştır (Türkyolu Gazetesi, 4 Teşrinisani 1937, s.1-2).

Kocaeli Valisi Oskay eğitmenin inşa ettireceği okul planlarını (Şekil K.11.) köy muhtarlıklarına yollamaktadır. Okul yapımında kullanılacak malzeme, köylülerin yardımcı olacağı işler, oyun ve uygulama bahçesinin niteliği ile eğitmenin bu aşamada neler yapacağı anlatılmıştır. Köylülerin eğitmenlere her hususta yardım etmeleri gerektiği önemle her fırsatta vurgulanmıştır. Aynı zamanda Kocaeli Maarif Müdürü Kemal Ermat tarafından daha ayrıntılı bir şekilde yazılan eğitmenlerin neler yapacağı direktifleri bizzat eğitmenlere verilmektedir (Aydoğan, 2015). Bilgilerine ulaşmanın çok güç olduğu şehirdeki köy okullarından yalnızca birkaç tanesinin görsellerine ulaşılabilmiştir.

Değirmendere'nin Cumhuriyet tarihindeki en eski okulu olarak nitelendirilen Yukarı Değirmendere İlkokulu (Şekil K.7.) (Cengiz, 2014) bulunduğu mevkinin ilk açılan okullarından olup inşa edilirlerken halk büyük destek vermiştir.

Adapazarı Pamukova İlkokulu (Şekil K.1.) halkın kendi gayretleriyle yaptırdığı okullardan biri olup Pamukova bucağı tarafından 1911 yılında yaptırılmıştır (Sakarya İl Yıllığı, 1973). İzmit Kaynarca köyü İlkokulu 1928 yılında yine halk tarafından 4 derslikli ahşap bir bina olarak yapılmıştır (Sakarya İl Yıllığı, 1973).

7- Bazı şehirlerde her köye okul yapmanın zorluklarından ötürü birkaç köyün birleşerek merkezi köylerde yatı mektebi yaptırma yöntemine gittiği görülmekle birlikte (Gül, 2011), en büyük zorluğun bütçe ve ulaşım sıkıntısı olduğu düşünülmektedir.

Armaş eski Böcekhane yapısının (Şekil K.5.) okula dönüştürülmesiyle 1927 yılından itibaren yatılı eğitim verilmeye başlanmıştır (Öğütçen, 2006).[348]

Kocaeli'de 'yatı mektebi' olarak adlandırılan diğer bir yatılı okul (Şekil K.6.) Kandıra'da bulunmaktadır (Kocaeli Meclisi, 1929).[349]

Kandıra Akçaova bucağında beş sınıflı bir okul olmadığı için çocukların eğitimi eksik kalmaktadır. Bu nedenle okula bir pavyon ilave edilerek yatılı beş sınıflı hale getirilmesi düşünülmüş ve mektebin bitişiğinde bulunan arazi ihtiyar heyeti tarafından istimlak edilerek yapılacak pavyonun taşları halk tarafından çekilmeye başlamıştır (Türkyolu Gazetesi, 18 Şubat 1935, s.2).

Diğer taraftan Atatürk'ün Milli Savaş'ta 'kendi küçük ruhu büyük' diye telgraf çektiği gelişmiş köylerden Taraklı'da okul olmadığı için kasabadaki bir binanın yatılı okul olması istenmektedir (Türkyolu Gazetesi, 8 İkincikânun 1936, s.1).

8- İlçe merkezlerinde de görüldüğü gibi köy ve bucaklarda bina eksikliğinden dolayı kamu yapıları aynı anda farklı kamusal hizmetler için kullanılabilmektedir.

Kandıra Şeyhler bucağının ilkokulu (Şekil K.3.) binasının yarısı ise bucak binası olarak kullanılmaktadır (Yavuz Ulugün Arşivi).

Akmeşe Eski Mektep'te 1927 yılına kadar ilkokul eğitimi verilirken bina aynı zamanda muhtarlık hizmetlerini yürütmekte ve mescit olarak kullanılmış ve en sonunda ilaveler yapılarak camiye dönüştürülmüştür (Öğütçen, 2006).

Derince Turgut Reis İlkokulu olan tahta okulun da savaş sırasında işgal güçleri tarafından hastane olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Yavuz Ulugün Arşivi).

[348] Okulun yatılı eğitimi 1932- 1957 yılları arasında kaldırılmıştır (Öğütçen, 2006).
[349] Okul binasına olan talepten dolayı ek pavyon inşaatı yapılmış ve yapı yatılıya dönüştürülmüştür. 1928 yılında Maarif Vekâletine ait olan okul, 1929 yılında İl Özel İdare'ye devredilmiştir. Yeni pavyonun ilk planı İstanbul'da mimarlar ve uzmanlar tarafından tetkik edilerek reddedilmiş ikinci planını İl Özel İdaresinin mimarı çizmiş ve tekrar İstanbul'da incelenerek onaylanmıştır (Kocaeli Meclisi, 1929).

1929 yılında ilkokul olarak eğitime açılan eski Darıca Rum Okulu (Şekil K.2.) (Kolcuoğlu, 2013), Milli Mücadele Dönemi'nde Darıca Nahiye Konağı olarak kullanılmıştır (Yavuz, 2014).[350]

9- Köy çocukları için yapılan önemli ve istikrarlı bir etkinlik Hereke Çocuk Kampı'dır. Hereke Fabrikası civarında tesis edilen kampa köylü ve kentte yaşayan daha çok durumu olmayan çocuklar alınmaktadır (Hereke Çocuk Kampı, 1936), (Kocaeli Kültür Direktörlüğü, 1936). Maarif Müdürlüğünün her sene düzenlediği Hereke Kampı arsasının istimlâki yapılarak daimi bir kamp alanı haline getirilmiş ve uygun tesisat inşa edilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 5 Ağustos 1937, s.1). Kampın masrafları Kızılay tarafından verilmekte, Hereke Fabrikası da destek olmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 25 Temmuz 1941, s.2). Eğitim, müzik, spor ve diğer etkinlikler çadırlar ile yakınlarında yapılmaktadır. Merkezdeki Sümerbank Fabrikası ve çevre gezileri dışında öğrencilere yüzme öğretilmektedir (Aydoğan, 2015).

4.1.4.2. Ortaöğretim/ köy enstitüleri

Yeni kurulan ulus devlete destek sağlanması için nüfusun çoğunluğunu oluşturan köylü kitlenin eğitim sorununun çözümlenmesine yoğunlaşılmıştır. Nitekim şehirlerden farklı olmasına karar verilen köyün eğitim sisteminde belirlenen yeni öğretmen profilinin mevcuttan farklı bir sistemle yetiştirilmesi öngörülmektedir.[351] Bu fikirler, öğretmen gönderilmesine imkân olmayan köylerde köylüye rehberlik etmek üzere köy eğitmenleri istihdam edilmesi şeklinde çözümlenmiştir (Maarif Vekilliği, 1944).

Köy öğretmeni ve eğitmeni yetiştirme işi dönem boyu gündemde olan bir konudur. Çünkü okulun eğitim programı ve saatleri şehirdekilerden farklıdır (Maarif Vekilliği, 1944). Köy maarif hareketinde enstitü hareketini başlatan ilk adım 1927 yılında Denizli Köy Muallim Mektebi ve Kayseri Köy Muallim Mekteplerinin açılmasıdır.

[350] Rumlarla Müslümanlar arasında gerginlik artınca Rumlar binadan kira talep etmiş, sonucunda binadan taşınılarak Maliye Vekâletine ait bir köşk nahiye konağı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Yavuz, 2014).

[351] Dönemin Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan tarafından İlköğretim Genel Müdürlüğü görevine getirilen İsmail Hakkı Tonguç köy eğitimi meselesinde köyle ilgili bilinmesi gereken farklı unsurların olduğunu tespit etmektedir. Öncelikle doğa ve doğa olaylarını, ekonomik ve sosyal hayat bakımından köyü ve köyün eğitim durumunu bilmek gerekmektedir. Bu konularla birlikte ayrıca eğitimin köydeki aciliyeti, köy topluluğunu oluşturan kişilerin hayat şekilleri ve farklılaşma süreci ile köy eğitim teşkilatının prensipleri çalışılmaktadır (Tonguç, 1938a, 1938b, 1938c).

Zirai faaliyetleri bir hayli az olan bu okullar 5 senelik faaliyetten sonra kapatılmıştır (Ergin, 1968).

Türkiye'ye özgü bir deney olan Köy Enstitülerinin ikinci aşaması Köy Eğitmenliği Örgütüdür. 1937'de Köy Eğitmenleri Kanunu çıkarılmış ve eğitmenlerin Maarif ve Ziraat Vekilliklerinin ortaklığıyla yetiştirileceği, masrafların Ziraat Vekilliği tarafından karşılanacağı, kurs için Ziraat Vekilliğinin mekân ve araçlarının kullanılacağı belirlenmiştir. [352] Eğitmen kursları için orduda çavuş veya onbaşı olmuş okur- yazar köylülerden yararlanılmıştır. 6 aylık eğitim verilen köylülere eğitmen, eğitmenlerin çalıştıkları okullara da eğitmenli okul denmektedir (Çetin, 1997). Bu okulları bitirenler öğretmenli okullara devam edebilmektedir. Açılan köy öğretmen okulunun eğitim süresi ise 3 yıldır (Maarif Vekilliği, 1944). Yetiştirilen eğitmenlere köy işleri yanında, 1, 2, 3 sınıflı olan üç tip köy okulu inşa işi de öğretilmektedir (Ülkü Dergisi, 8 (46), 1936). Açılan kurslarda eğitmenlerin tercih edilmesinin sebebini Altunya (2012); ortalama 40 bin köyün 35 bininde okul olmaması ve 16 bin köyde ilkokul öğrencisi sayısının 40'ı geçmemesi olarak açıklamaktadır.

Köy eğitmen kurslarının idaresi 1939 tarihli ilgili kanunla geliştirilmeye devam etmiştir. [353] Fakat Hasan Ali Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç daha nitelikli köy öğretmenlerinin yetişmesi için araştırmalar yapmaya devam etmiştir. Ve nihayet 1940 yılında Köy Enstitüleri Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kanun, köy enstitüleri ve eğitmen kurslarını aynı çatı altında birleştirmiş ve onlara devlete ait araziden yer tahsis edilmesini sağlamıştır. Enstitülere öğretmen olmak için başvuranlara köylü çocuğu olma ve tam devreli (5 yıllık) köy ilkokullarını bitirme şartı getirilmiştir. Okulun eğitim süresi 5 yıldır. Köy Enstitüsü mezunlarına çalışacakları köylerde hayatını sürdürmesi için ev ve arazi verilmektedir.[354]

1942 yılına gelindiğinde köy okulları ve enstitülerin teşkilatıyla ilgili kanun çıkarılmıştır. Bu Kanun'da okulların çeşitleri, okullara devam meselesi, okul binalarının yapımı ve onarımı, okullarda çalışacak eğitmen ve öğretmenlerin ödül ve

[352] 1937 yılı 3238 sayılı 'Köy Eğitmenleri Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[353] 1939 yılı 3704 sayılı 'Köy Eğitmen Okullarıyla Köy Öğretmen Okullarının İdaresine Dair Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[354] 1940 yılı 3803 sayılı 'Köy Enstitüleri Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

cezaları, köy okulları ile köy enstitüleri arasındaki ilişkiler, köy enstitülerinde çalışanların ödül ve cezaları, köy okullarını ve devlet teşkilatını ilgilendiren hususlar tespit edilmiştir. Ayrıca Yasa'da öğretmen, öğrenciler ve eğitmenlerin yanında köylülere de köy işlerinde çalışma mükellefiyeti ve sorumluluğu verilmiştir. [355] Böylelikle Köy Enstitülerinin devlet-köylü işbirliğine dayalı bir örgütlenme olduğunu söylemek mümkündür. Öğretmenlerin yanında, 1943 tarihinde ilgili Kanun'la bu kurumlarda köy sağlık memurları ve ebeleri yetiştirme işi de sağlanmıştır.[356] Aynı tarihte Köy Enstitülerine öğretmen, gezici başöğretmen, bölge ilköğretim müfettişleri yetiştirmek üzere Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nde yüksek bir kısım açılmıştır. Köy Enstitülerini bitirenlerin devam edebilecekleri bu yüksek kısımın eğitim süresi 3 yıldır (Maarif Vekilliği, 1944). 1945 yılında enstitü sayısı 20 olmuştur (Altunya, 2012).

Eğitmen kursları enstitülerin açıldığı yerde onlarla birlikte eğitimini sürdürmekte, enstitü olmayan yerde bağımsız devam etmektedir. Yeni açılan Köy Enstitülerinde eğitmen kursuna da yer verilmektedir (Altunya, 2012). Başaran (1999)'daki tarifiyle; enstitüler büyük bir arazide yaptığı üretimle varlığını sürdüren bir teşekkül ve öğrencilerin yeteneklerine göre öğretmenle birlikte sağlıkçı, zanaatkar, tarım ve yapı teknikeri yetiştiren eğitim ve yaşam birimidir. Sonuç olarak enstitüler, zirai üretimin sanayiyle bütünleşip köylerin kalkınabilmesi için köylünün eğitilmesini hedeflemektedir.

Köy Enstitüleri Projeleri ve Uygulamalarının Genel Durumu

1940'larda Türkiye'de Köy Enstitüleri hareketi ile ilişkili toplam 17 ulusal mimarlık yarışması açılmıştır. Yarışmalardan 15'i Köy Enstitüleri, biri köy okulları diğeri de İLKSAN Evleri içindir. Köy Enstitüleri mimari projeleri; Köy Enstitüleri evresi olan 1940-1951 arasında ulusal mimarlık yarışmaları ve Köy Enstitülerinin mimarları, uzmanları veya Yüksek Köy Enstitüsü Yapı Kolu öğrencileri ile üretilmektedir. Enstitü olmadan önceki dönemde ise eğitmen kursları ve köy öğretmen okulları projeleri üretilmiştir (Keskin, 2012). 1937- 46 yılları arasında Köy Enstitülerinde

[355] 1942 yılı 4274 sayılı 'Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[356] 1943 yılı 4459 sayılı 'Köy Ebeleri ve Köy Sağlık Memurları Teşkilatı Yapılmasına ve 3017 Numaralı Sıhhat ve İçtimai Muavenet Teşkilat ve Memurin Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

toplam 723 bina yapılmış (Altunya, 2012a), enstitü mezunları 1946 yılına kadar ortalama 7 bin köyde okul açmıştır (Altunya, 2012b).

Her enstitü 3-5 ilden oluşan bir bölgenin en uygun yerine kurulmaktadır. Bölge özelliklerine göre hazırlanan planlar dahilinde yapılan çalışmalar köyün her yerinde ve her zaman ara vermeden devam etmektedir. Müfredatındaki iş programı nedeniyle standart bir okul sisteminden farklı olduğu için içerisinde birçok yapı mevcuttur. Enstitüler içerisindeki yemekhaneler, derslikler, yatakhaneler, kitaplıklar, müzik ve spor salonları, uygulama okulu, reviri, bağ ve bahçeleriyle sürekli gelişen ve yaşayan yerleşkelerdir (Başaran, 1999). Keskin (2012)'ye göre Köy Enstitülerine arazi büyüklükleri ve örgütleniş biçimi açısından bakıldığında her yerleşke, kendi bölgesinden bağımsız bir karakter ortaya koymaktadır. Bu demokratik mekânsal örgütlenme Köy Enstitülerinden köylere doğru aktarılmaktadır.

Kocaeli Arifiye Köy Enstitüsü[357]

Eğitmen Kursu'nun kurulduğu 1937 yılında Arifiye, Kocaeli iline bağlı bir köydür. 1885 yılında kara ve demiryolu çalışmaları kapsamında İzmit-Adapazarı tren hattı yapılmış, bu güzergâh üzerinde olan Arifiye önem kazanmıştır. Bu özelliğinin etkisi ve tarıma elverişli topraklarının bulunması nedeniyle Tonguç, eğitmen kursları için yer arayışı sırasında kurs olarak Arifiye İstasyonu arkasındaki iki bina ve araziyi seçmiştir. Bu köyde önce Eğitmen Kursu ve devamında Köy Enstitüsü açılmıştır (Aydoğan, 2015). Kocaeli Valisi Arifiye İstasyonu'nu kentin ve bölgenin eğitim sorunu için çözüm olarak görmektedir. Çünkü vilayet bütçesinin üçte biri maarife verildiği halde ancak gerekenin beşte biri kadar okul açılabildiği, vilayetin nafiaya, ziraate, baytara, sıhhate ayırdığı tahsisatın tamamını verse de eğitim masraflarına yetmediği görülmektedir (Türkyolu Gazetesi, 4 Teşrinisani 1937, s.1-4).

Enstitünün yetiştirdiği öğrenci bölgesi Kocaeli, Bilecik, Bolu, Bursa ve kısmen İstanbul şehirleridir (Türkyolu Gazetesi, 18 Teşrinisani 1937, s.3). Arifiye Eğitmen Kursu Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olmakla birlikte Milli Eğitim, Ziraat ve Sağlık Bakanlığının ortak yönetimi altındadır (Aydoğan, 2015). Kursta genel itibariyle hububat ziraati eğitimi, eğitimin yanında Tohum ve Meyve Islah İstasyonu'nda

[357] EK-K'da Arifiye Köy Enstitüsüne ait görseller bulunmaktadır

uygulamalı dersler, kozacılık ve hayvancılık öğretilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 6 Mayıs 1937, s.1). Dersler dışında eğitmenlere geziler düzenlenmektedir (Türkyolu Gazetesi, 29 Temmuz 1937, s.1).[358] Öğrenciler gezdikleri köylerin konutlarını, ahırlarını ve diğer yapılarını inceleyip planlarını çizmektedir. Ziyaret ettikleri kamu binalarının ve kurumların eksiklerini, amaçlarını, hedeflerini araştırmakta, tartışmakta ve ülkedeki diğer örnekleri incelemektedir (Aydoğan, 2015).

Maarif Müdürlüğünün kurstan mezun olan eğitmenlere başta okul inşası olmak üzere köy, köylü ve öğrenciler için verdiği birtakım görevler vardır. Türkyolu Gazetesi'nde Kocaeli Maarif Müdürü Kemal Ermat'a ait yayınlanan yazıda ayrıntılı bir şekilde sıralanmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 16 Kânunuevvel 1937, s.3) (Türkyolu Gazetesi, 23 Kânunuevvel 1937, s.3).[359]

Kursa ayrılan yerin adı Arif Bey Çiftliği'dir. Burası nitelikli bir binası olmayan sıklıkla su baskınına uğrayan bir alandır (Türkyolu Gazetesi, 15 Nisan 1937, s.3).[360] İlk kurulan yerinde bulunan iki katlı ahşap bir ev, ambar ve depo olarak kullanılan iki göz oda; bir okul binası, bir hızar makinesi dairesi, yemekhane ve yatakhane olarak tasarlanmıştır (Yönetim, 2003).

---

[358] Derbent'te meyvelere bakılmakta, Kereste Fabrikası'na gidilmekte, Sapanca'da elma ve meyveler incelenmektedir. Suadiye'de meyvecilik dutçuluk gösterilmekte, Uzunbey köyüne geçilerek ziraat ürünleri ve tabii çayırcılık, Feshane'de değirmencilik, Çuhane'de sudan elektrik üretimi gösterilmektedir. İzmit'te aygır deposu, mezbaha, tabakhane buz ve gazoz imalathaneleri, Kâğıt Fabrikası ve Şişli'deki Özel İdare Fidanlığı gezilmektedir. Derince'ye geçilerek Buğday Silosu ve Travest Fabrikası, Karamürsel'de zeytinlikler, meyvelikler ve yağhaneler, Ereğli'de balıkçılık, Değirmendere'de fındık bahçeleri ve bağlar, Gölcük'te bahri tesisat ve filo gösterilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 29 Temmuz 1937).

[359] Sınıflara yazı tahtası askılık yaptırması gerektiğini, okulun dış kapısının yanlarına demirden çamurluk yapması, okulun ön bahçesine talebe ile birlikte kum ve çakıl dökmesi, okul bahçesine ağaç dikmesi, şoseden veya sokaktan okula gelen yolu öğrenci ile birlikte taşla kaldırım yapması, şose ve sokak kısmını çamur tutmayacak hale getirmesi (Türkyolu Gazetesi, 16 Kânunuevvel 1937), okula bir kaç dönüm uygulamalı dersler için tarla temin etmesi, öğrencilere yaptırılacak bina işlerinde onlarla birlikte çalışması, tuvaleti olacak binayı ve kapısını ona uygun şekilde yapması, helaya kuyu açtırması, ahırları ıslah etmesi, köyün geneline ağaç dikmesi, köyün bahçe ve tarlalarının ıslahı, sokakların temizliği ve taş döşenmesi, hayvanların ıslahı, civar köylere el uzatması, kuyuların üzerine çatı yapması, köydeki çeşmelerin ıslahı, kuyu ve çeşmelere giden yola kaldırım yapması, hela kuyularına kapak yaptırmak, köyün gübrelerini karar verilen yere kaldırması, kursta karyola yapımı ve halka yaptırması, kişisel temizliği öğretmesi, kahvelerde vakit geçirmeyi engellemek, köylüye başka alışkanlıklar edindirmek, kütüphane tesis etmek, köylüye kitap okumak, Ziraat Müdürlüğünün dağıttığı zirai ürünlerin ekimini dikimini öğrencilere anlatmak ve öğretmek gibi Maarif Müdürlüğünden eğitmenlere birçok görev verilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 23 Kânunuevvel 1937).

[360] 1940 yılında Enstitü olan okulun ilk müdürü Süleyman Edip Balkır'dır. Tahtakurusu istilası ve sel baskınlarıyla kurs arazisinin ve binalarının su altında kalması gibi sorunlarla karşılaşmış ve dönemin valisi Ziya Tekeli'ye bu yerin enstitü için uygun olmadığını söylese de şikâyeti cevap bulmamıştır (Aydoğan, 2015).

Enstitü'nün ilk binaların olduğu yerde gelişemeyeceği düşünülerek yeri değiştirilmek istenmiş ve tren yoluna yakın yerde diğer binalara bir kilometre uzaklıkta bir arazide inşa işlerine devam edilmiştir (Ergin, 1968). Köy enstitüleriyle ilgili 1940 yılında mimari proje yarışmaları düzenlenmesiyle (Keskin, 2012),[361] Arifiye'de inşaat işleri hızlandığı gözlenmektedir. Enstitü için belirli aralıklarla araziler alınmış ve Arifiye Enstitüsü son döneminde 270 dönümü bulmuştur (Şekil K.16.) (Kuzucu, 1945).[362] Köy Enstitüsü adıyla çalışmalarına 1954 yılına kadar devam etmiştir (Aydoğan, 2015).

4.1.4.3. Mesleki ve teknik eğitim

Mesleki ve teknik öğretim alanında pek çok okul türü bulunmakla birlikte bu başlıkta köyün kalkınmasına doğrudan hizmet eden ziraat eğitimi incelenmektedir. Örgün eğitim düzeyinde bu alanda ilgili Kanun'la Köy Enstitülerine alternatif sayılabilen Teknik Ziraat ve Teknik Bahçıvanlık Okulları açıldığı görülmektedir. Bu okulları bitirenlerden toprağı olmayanlara işletmesi için devlet toprak vermektedir. [363] Öte yandan tarımsal eğitim ve öğretim alanında en verimli çalışmaların görüldüğü Köy Enstitüleri de bu kapsamda değerlendirilebilir. Köylere öğretmenle birlikte meslek adamı kazandıran enstitüler, köyün mesleki ve teknik eğitim yeri olarak varsayılabilmektedir. Mezunları gittikleri köyde tarım, sağlık uzmanı ve yapı ustası olmalarının yanında okul bünyesinde oluşturulan gezici yapı ekibi çeşitli inşaat işleri yapmaktadır.

Öte yanan 1944 yılı ilköğretim seferberliğiyle açılması hızlanan Bölge Köy Okulları içinde, 578 adedi köy orta teknik ve meslek öğrenimini sağlamaktadır. Bu okulların

---

[361] 1940 yılında yapılan yarışmasında birinci Recai Akçay, ikinci Leyla A. Turgut, üçüncü Orhan Safa, Adnan Kuruyazıcı ve Behçet Ünsal, dördüncü Tahir Tuğ olmuştur (Keskin, 2012).

[362] İlk alınan arazi içinde depo, tuvalet, hayvan barınağı, samanlık, mutfak çamaşırhane ve kümes inşaatları yapılmıştır. Yeme ve yatma işleri kiralanmış olan kurs binasında hallolmaktadır. Üç yıl içinde tamamlanan tüm binalarla gerekli ihtiyaçlar karşılanabilmiştir. 1937 yılında yapımına başlanan 1940 yılında tamamlanan yeni merkez bina (Şekil K.17.) alandaki en önemli yapılaşma etkinliği olmuştur. Bina hem derslerin yapıldığı hem idari büroların bulunduğu bir işlev üstlenmiştir. 1939 döneminde ayrıca yeni yemekhane, mutfak ile yatakhane binasının yapılmış olduğu görülmektedir. Öğrenciler tarafından 1940-44 yılları arasında 4 okul binası, 6 öğretmen evi, 7 resim, demircilik, marangoz ve fotoğraf atölyesi, 400 kişilik yemekhane ve mutfak, 120'şer kişilik iki yatakhane, bir balıkhane, 900 öğrenci için wc, duş, çamaşır sundurması, eşya odası, kereste kurutma yeri, 4 kümes ve güvercinlik, bir kooperatif satış yeri, bir işçi evi ve çamaşırhane, bir ahır, 4 çeşme, 1000 metre şose, 850 metre kaldırım, 2 köprü, 1200 metre su yolu yapılmıştır (Kuzucu, 1945).

[363] 1943 yılı 4486 sayılı 'Teknik Ziraat ve Teknik Bahçıvanlık Okulları Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

içeriği bulunduğu köy için ilkokul, muhiti için pansiyonlu ve pansiyonsuz teknik okul olarak düzenlenmektedir (İnönü, 1946).

Kocaeli Köylerinde Mesleki Eğitim

Kocaeli Çayırova Teknik Bahçıvanlık Okulu[364]

Mesleki eğitim ve öğretim alanında Türkiye'de sayıca en az bulunan tarım sektörüne ait okullardan biri Kocaeli'dedir. Gebze ilçesi Çayırova köyünde 1943 yılında Teknik Bahçıvanlık Okulu (Şekil K.20.) kurulmuştur. Bu okulun amacı sazlık ve bataklık halindeki araziyi tarıma elverişli hale getirmektir. Bahçıvanlık okulunda yetişen öğrenciler ziraatin gelişmesine öncülük etmektedir (Kahraman, 2013).[365]

Atölyeleri, yatakhanesi, yemekhanesi, laboratuvarı, reviri, süthanesi, derslikleri, idare binası ve ekilmiş arazileri olan Çayırova Teknik Bahçıvanlık Okulu'nda okul dahilinde fidanlar, tohumlar ve hayvanlar satılmaktadır. Okul, Köy Enstitülerinden farklı olarak 1943 tarihinde Teknik Tarım ve Teknik Bahçıvanlık Okulu Kanunu ile diğer bölgelerde olduğu gibi Marmara Bölgesi kapsamında kurulmuştur. Okulun kurulmasına karar verilen arazi, okul idaresi tarafından devralındığında kullanılamaz haldedir. Alanda köyün isminden de anlaşılacağı üzere 800 dönüm çayır vardır. Köyün, okulun bulunduğu araziden başka neredeyse bir varlığı bulunmamaktadır. Okul gelmeden önce burada yaşayan köylünün maddi ve sıhhi durumunun iyi olmadığı anlaşılmaktadır (Tarım Vekâleti, 1953).

Okulun 1950'lerdeki durumuna bakıldığında yoğun çalışmalar yapılmış olduğu gözlenmektedir. Alanda öğrenci, öğretmen, memur ve ustaların ikame ihtiyaçları ve

[364] EK-K'da Çayırova Teknik Bahçıvanlık Okulu'na ait görseller bulunmaktadır.

[365] Eğitim; işletmecilik, bağcılık, fidancılık, sebzecilik, süs bitkileri, ziraat sanatları, hayvancılık ve küçük evcil hayvanlar olarak 7 şubeye ayrılmıştır. Okulun seçim bölgesi Kocaeli, Bursa, İstanbul, Bilecik, Edirne, Tekirdağ, Kırklareli, Kastamonu, Sinop, Zonguldak, Bolu ve Çankırı'dır. Beş yıllık köy ilkokulunu bitirme ve köylü veya çiftçi çocuğu olma şartı aranmaktadır. 3 sene yatılı olarak karma verilen eğitimden sonra köylü çocuklar köylerinde çeşitli işlerle mükellef kılınmaktadır. Okulu biten öğrencilere birtakım zirai aletler verilmekte, dereceyle bitiren öğrencilere ise köylerinde bağcılık, meyvecilik gibi zirai işletmeler kurabilmeleri için hazineden arazi verilmektedir. Diğer yandan mezunlar bulunduğu köyün ağaç ilaçlama ve aşılama bilgilerini köylülere öğretmektedir. Aralarında köyüne vilayet fidanlıklarından temin ettiği fidanlarla çam ormanı kuran, tavukçuluk işi yapanlar da vardır. Kız öğrencilerden dikiş nakış öğretmenliği veya işleri yapanlara rastlanmaktadır (Tarım Vekâleti, 1953).

okul şubelerinin gereksinimlerini karşılayan 42 adet bina mevcuttur (Tarım Vekâleti, 1953). [366]

4.1.5. Köyde yaygın eğitim

Köyde yaygın eğitim; Köy Halk Odaları, Halkodaları, Halkevleri Okuma Odaları, Seyyar Kütüphaneler ve Gezici Köy Kadın Kursları kurumlarıyla gerçekleşmektedir.

Köy Halk Odaları- Halkodaları[367]

Köylülerin toplanma ve sosyalleşme mekânı olup aynı zamanda köye gelen misafirleri ağırladıkları yer Köy Odaları'dır. Zamanla 'Köy Odaları'nda kütüphane tesis etme kararı alınmıştır (Ülkü Dergisi, 12(67), 1938). Köy kahvelerinin artmasından dolayı bu odalara ilgi zamanla azalmış, bu nedenle hem kahvenin hem Köy Odasının yerini tutacak 'Köy Halk Odaları' ortaya çıkmıştır (Tuğrul, 1946a). Köy Halk Odası olarak tabir edilen sosyal mekânın bir benzeri, 1940 yılından itibaren 'Halkodası' adıyla köylerde ve bucaklarda inşa edilmeye başlamıştır.[368]

Halkevleri Okuma Odaları ve Seyyar Kütüphaneler[369]

Köylüyü fikri yönden geliştirmeye çabalayan Halkevlerinin Köycüler şubesi tarafından köyde okuma odaları ve seyyar kütüphaneler oluşturulmakta, Kütüphane ve Neşriyat, Dershane ve Kurs Şubesi ortaklığıyla çeşitli okuma ve öğrenme faaliyetleri düzenlenmektedir. Köy odalarıyla birlikte köy kahvelerinde okuma günleri yapılabilmekte, [370] dolayısıyla köyde okumak için kullanabilecek her mekân değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

Örneğin Millet Mektepleriyle köylerde gezici şekilde yürütülen okuma yazma kursları (Kocaeli Meclisi, 1932), Halkevlerinin kurulmasıyla birlikte Halk Dershanelerinde

---

[366] Dere ve kanallar üzerinde 6 köprü, tazyikli suyunu ve aydınlatmasını idare eden santral, 7 adet kuyu, çeşitli spor sahaları ve idare binasını tüm şubelere bağlayan ağaçlanmış yollar yapılmıştır. Ortalama 9 bin meyve ağacı, bir kaç yüz söğüt ve ortalama 7 bin meyvesiz ağaç vardır. Sivrisinekler kaybolmuş ve 4500 adet ağaçlı çam ormanı düzenlenmiştir (Tarım Vekâleti, 1953).

[367] EK-M'de Kocaeli bucak ve köylerinde yer alan Halkodalarına ait görseller bulunmaktadır.

[368] Bknz: Bölüm 4.1.2.2.

[369] EK-N'de Kocaeli'deki köy ve bucak okuma odalarına ait görseller bulunmaktadır.

[370] Halkevleriyle ilgili hazırlanan talimatnamelerde şubelerinin çalışma prensipleri ve yapılan değişiklikler ile ilgili bknz: (C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, 1932), (C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, 1934), (C.H.P. Halkevleri Öğreneği 1935), (C.H.P. Halkevleri Öğreneği, 1938), (C.H.P. Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi, 1940).

devam ederken, mekân olarak okuma odaları kullanılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 18 Şubat 1935, s.2).

Gezici Köy Kadın Kursları

Diğer yandan sürekli bir meslek okulu tesisine imkân vermeyen köyler ve küçük kasabalar için 1938 yılında Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğüne bağlı Gezici Köy Kadın Kursları faaliyet göstermeye başlamıştır (Maarif Vekilliği, 1944). Ülke genelinde 1940 yılında 12, 1945 yılında 151 adet gezici köy kadın kursu açılmıştır. Bu kurslar köy kadınlarına sade ve ucuz giyinme, evlerini düzenli tutma, temizlik ve çocuk bakımı konularında 7 aylık eğitim vermektedir (Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1988). Köy okullarındaki eksiği bu okullar gidermeye çalışmışsa da geniş ve planlı çalışmalar olamamıştır (Kodamanoğlu, 1963).

Kocaeli Köylerinde Yaygın Eğitim

1946 yılından önce köylerde ve bucaklarda Halkodası tespit edilse de (Şekil 4.2.),[371] Hereke köyünde Halkevi inşa edilmiş olması istisnai bir durumdur. Osmanlı'dan itibaren büyük bir devlet yatırımı olan ve Cumhuriyet'le birlikte Sümerbank tarafından devralınan Hereke Kumaş Fabrikası, bu köyde erken dönemde bir Halkevi görülmesini sağlamıştır. Geneli yeni binalarda faaliyetlerine başlayamamış olsa da Kocaeli ilinde 1932 yılından 1950 yılına kadar 40 adet Halkodası açılmıştır (BCA, 490-1-0-0/958-709-1).

1932 yılında 14 köye seyyar millet mektebi yapıldığı tespit edilmiştir (Kocaeli Meclisi, 1932).

Halkevi Köycüler şubesi 1936 yılına gelindiğinde 44 köyde Halkevi Okuma Odası açmıştır (Türkyolu Gazetesi, 29 Birinciteşrin 1936, s.5-7). Kocaeli'de görselleri tespit edilen okuma odaları EK-N'de sunulmaktadır.

Kocaeli köylerinde belirli dönemlerde Gezici Köy Kadın Kursları açıldığı görülmektedir (Maarif Vekilliği, 1944). Örneğin Adapazarı ilçesi ve Sapanca

[371] Bknz: Bölüm 4.1.2.2.

nahiyesine bağlı bazı köylerde ortalama 8 aylık olan 5 ayrı kursta, 20-30 mezun verildiği tespit edilmiştir (Kuzucu, 1945).

4.1.6. Köyde Beden eğitimi

Köyün spor işlerinde birinci derecede rolü köy öğretmeni ve eğitmenleri oynamakta olup, Beden Terbiyesi Kanunu ile birlikte parti köyde spor işlerine el atmıştır (Baba, 1940).

Kocaeli Köylerinde Beden Eğitimi

Kocaeli Bölge Müfettişi Rahmi Apak'ın 1941 yılında yaptığı teftiş sırasında yazdığı raporlardan spor ve spor alanları hakkında fikir sahibi olunmuştur.

Fahri Sakal'ın Kocaeli'de Tek Parti Dönemi'nde yapılan beden mükellefiyeti tespitlerinden; Akmeşe bucağında ve köyleri dahilinde kurulan gençlik teşkilatına spor aletleri gönderilerek Halkodası aracılığıyla bir köyün meydanında spor faaliyetleri yapıldığı görülmektedir. Ayrıca Akyazı ilçesinin tüm köylerin gençleri birleştirilerek kulüp kurulmuştur. Bucak merkezinde toplanarak başçavuş tarafından beden terbiyesi ve askerliğe hazırlık talimi yaptırılmaktadır (Sakal, 2017).

Bunun gibi örnekler incelendiğinde Kocaeli köylerinde sporla ilgili önemli bir hazırlığın, altyapının, donanımın ve alanın bulunmaması nedeniyle yerel yöneticilerin kişisel gayretlerine bağlı olarak gerçekleşen örneklere rastlanmaktadır. Bucak ve köy merkezlerinin büyük açık alanlarında, meydanlarında veya okul bahçesinde toplanılmakta ve asker kökenli birinin eşliğinde çalışmalar yapılmaktadır. Anlaşıldığına göre eldeki eksik imkânlar spor tesisi yapımını her yerde mümkün kılmamıştır.

4.2. Ara Sonuç: Eğitim Politikalarının Kocaeli Üzerinden Köy- Kent Karşılaştırması

Tablo 4.1. Eğitim yapılarının köy- kent karşılaştırması

KENT	KÖY
İlkokul yapıları vilayetin bütçesiyle ve belirli inşaat ekibi tarafından inşa edilmektedir. Fakat merkez ilçe harici diğer ilçelerde ilkokullar genellikle Cumhuriyet öncesinden kaldığı veya bağış edildiği için 'okul tipi olmayan diğer yapılar' grubuna girmekte, 'okul tipi'nde kapsamlı birkaç adet yapı göze çarpmaktadır.	Köy okulları vilayetin bütçesi ve belirli inşaat ekipleri tarafından inşa edilebilmektedir. Bunun dışında 'Köy Enstitüleri'nden mezun eğitmen ve öğretmenlerin, bucak müdürlerinin ve muhtarların öncülüğünde köylüyle birlikte bütçe, malzeme ve proje yardımı alarak okul inşa edilmektedir. Destek almadan köylünün kendisinin inşa ettiği köy okulları da vardır.
İlkokul yapıları dışında diğer örgün eğitim yapıları doğrudan 'Maarif Vekâletinin onayı ve bütçe yardımıyla inşa edilebilmektedir. Ortaokul yapıları merkez ilçe başta olmak üzere bir iki ilçede vardır. Lise sadece merkez ilçede olup, yeni ve ortaokuldan ayrı bir binaya sahip değildir.	Köy Enstitüleri kentteki ortaöğretimin köydeki karşılığıdır. Hatta köye öğretmen yetiştirmenin yanında belirli mesleki ve teknik konuda uzman yetiştirdiği için köyün mesleki ve teknik öğretim ihtiyacını da sağlamaktadır.
Mesleki ve teknik öğretim yapıları merkez ilçe başta olmak üzere bir iki ilçede vardır. Hiçbirinde yeni bina inşa edilememiştir.	Mesleki ve teknik öğretimin köydeki karşılığı ve Köy Enstitülerinin bir diğer alternatifi olabilecek okullar, 'Teknik Ziraat ve Teknik Bahçıvanlık Okulları'dır. Tarım okulları ülke genelinde en az oranda açılan teknik bölümlerden biridir. Köye hizmet eden ortaöğretim ve mesleki öğretim yapıları olan 'Köy Enstitüleri' ve 'Tarım Okulları' Ziraat ve Maarif Vekâleti ortaklığıyla yapılmaktadır.
Yaygın eğitimde 'Halkevi' 1946 yılına kadar iki istisnai ilçe dışında Kocaeli'de bütün ilçelerde, Sapanca bucağında ve Hereke köyünde bulunmaktadır. İlçeler için 'Halkevi'ne, bucaklar ve köyler için 'Halkodası'na sahip olmak gelişmişlik belirtisidir. Fakat Halkevleri ve Halkodaları için yapılan yeni bina fazla olmamakla birlikte, mevcut yapılar değerlendirilmektedir.	Köy Odasından türetilen 'Halkodası' 1946 yılına kadar birkaç istisna bucak dışında tüm bucaklarda ve bazı köylerde açılmıştır. Bu binalar artık halk çalışmalarının köylere ve bucaklara kadar indiğinin bir kanıtıdır. Halkevleri ve Halkodalarının inşası için öncelik mahalin bütçe yardımı olmakta, parti ardından inşa için destek sağlamaktadır.
Örgün eğitim veren mesleki okullarının yanında, ülkenin sanayisi için gerekli olan eleman ihtiyacı için yaygın eğitim kapsamında 'Çırak Okulları ve çeşitli kurslar' açılmaktadır. Sanayinin gelişmekte olduğu Kocaeli'de çırak okullarının olması kaçınılmazdır. Bunun dışında yaygın eğitimde eğitime müsait yapılarda 'Millet Mektepleri' açılmış, Halkevlerinin açılmasından sonra okuma yazma kursları 'Halk Dershaneleri'nde devam etmiştir.	Yaygın eğitimde 'Halkodası dışında 'Halkevleri Köycülük Şubesi'nin Okuma Odaları', 'Gezici Halk Dershaneleri', 'Gezici Köy Kadın Kursları', 'Seyyar Kütüphaneler' bulunmaktadır.
İzmit'in yeni stadı ve Adapazarı'nın mevcut Çark Stadı dışında diğer ilçelerdeki spor alanlarının konumları tespit edilemese de her ilçede en az bir 'spor kulübü' olması gerekliliği nedeniyle, 'açık sahası'nın olduğu düşünülmektedir. Sahalandırma politikası kapsamında yeni stat yapımına karar verilen ilçelere merkezden bütçe yardımı gelmektedir. Ayrıca Halkevi aracılığıyla 'Halkevi salonlarında' veya 'okul salonlarında' spor yapıldığı, su sporları için denizin içinde 'yüzme havuzu' oluşturulduğu, at yarışları için 'hipodrom' düzenlendiği görülmektedir.	Bucak ve köylerde beden eğitimi çalışmaları 'büyük açık alanlarda', 'meydanlarda' veya 'okul bahçelerinde' asker kökenli birinin eşliğinde yapılmaktadır. Bazı bucaklar köyleriyle birleşerek kulüp kurmaktadır. Fakat saha eksikliği, donatı yetersizliği ile yöneticilerin ve halkın ilgisizliği nedeniyle spor etkinlikleri azınlıkta kalmaktadır.

Eğitim politikalarının irdelendiği bu bölümün ardından köy ve kentin başta ekonomik kalkınmasına katkı sağlayan sanayi ve tarım politikaları incelenmektedir. Köycü akımdan anlaşıldığı üzere köyün eğitimden sonra iktisadi olarak gelişmesi hedeflendiği için kentleşmeyi destekleyen yapılarla karşılaştırılmasına imkan veren köyü kalkındıran kurumlaşma ve yapılaşmalar görülmektedir.

5. KÖY- KENT AYRIMININ SANAYİ VE TARIM POLİTİKALARI ÜZERİNDEN YORUMLANMASI

5.1. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi

1920 yılında ilk TBMM Hükümetinde Türkiye'de ilk defa bir İktisat Vekâleti kurulmuştur. Mali ve ekonomik meseleler üzerinde durulan ilk hükümet programında yurdun düşman saldırısından milletçe korunduğu ve ekonomik meselelere önem verileceği belirtilmektedir (1. İcra Vekilleri Heyeti Programı).[372] 1923 yılında Ekonomi Bakanlığının düzenlemesiyle İzmit İktisat Kongresi yapılmış, ülkedeki çiftçi, tüccar, sanayi ve işçi olmak üzere ekonomi ile ilişkili dört grup temsil edilerek konuyla ilgili öncü kişiler bir araya getirilmiştir. Kongrenin sonunda 12 maddelik misak-ı iktisat esasları kabul edilerek hükümete verilmiştir (İnan, 1989). Afet İnan'a göre İzmir İktisat Kongresi'yle, Lozan'da öne sürülen şartların kabul edilmeyeceği tüm dünyaya duyurulmuş ve ekonominin düzenlenmesi için yeni kararlar alınmıştır (İnan, 1972). Kepenek ve Yentürk'e göre ise bu kongreyle dış baskılara karşı çıkma kararı ilk kez ulusal bir çerçeveye oturtulmuş, yeni devlet ekonomisinde üretimin ulusallığı ve yerli ürünün kullanılması fikrinden yola çıkılmıştır (Kepenek, Yentürk, 2011).

1920- 39 yılları arasında tarım, sanayi ve ticaret hizmetleri, İktisat Vekâleti altında yürütülmüştür. Kısa bir müddet sonra 1924'te ziraat, orman ve baytar hizmetleri ayrılarak Ziraat Vekâleti haline getirilmiş, ticaret ve sanayi hizmetleri Ticaret Vekâleti altında devam etmiştir.[373] 1928'de Ziraat Vekâleti tekrar İktisat Vekâleti ile

[372] TBMM Hükümetleri ve Cumhuriyet Hükümetlerinin programlarının tamamı için bknz: (Neziroğlu, Yılmaz, 2013) veya 'tbmm.gov.tr.'

[373] 1924 yılı 432 sayılı 'Ziraat ve Ticaret Vekâletleri Teşkili Hakkında Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

birleştirilse de[374] 1931'de iki bakanlık tekrar ayrılmıştır.[375] Dolayısıyla 1. beş yıllık sanayi programı bu devrede ticaret ve sanayi hizmetlerini birlikte yürüten İktisat Vekâleti tarafından gerçekleştirilmiştir. 1939 yılında Ticaret Vekaletinin kurulması üzerine[376] İktisat Vekaleti altında yalnızca sanayi ve maadin işleri kalmıştır.[377] İktisat Vekâletinde devlet ve özel kesim sanayi aynı genel sanayi politikası içinde idare edilmektedir (Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi Yönetim Kurulu Raporu, 1966).

Bilsay Kuruç'un tespitleriyle incelenen dönemin ekonomisi özetlenecek olursa; ekonomide tam olmasa da geniş ölçüde serbestlik 1923- 1930 yılları arasında gözlenmekte ve bunlar özel sektörün teşvikleri ile beslenmektedir. 1930'dan sonra temellenen ulusallığın ekonomideki ana çizgisi sanayi programları veya ithal ikameci sanayileşmedir. Yönlendirilmeye ihtiyacı olan yeni ulus devlet ekonomisinde tam serbestlik yerine devletçi çerçevede yürüyen sanayi programları temel alınmaktadır (Kuruç, 1998). Güç koşullar içerisinde yaşanan bu dönem içerisinde Şevket Pamuk'un tarifiyle korumacı ve devletçi yaklaşımla artarak uygulanan ithalat kısıtlamaları ve tarım sektörünün katkısıyla gerçekleşen sermaye birikimi, kent ekonomisinin gelişmesine birçok fayda sağlamıştır (Pamuk, 1998).

Öte yandan devlet sanayi ve tarımın dışında birçok alanda ekonomik hayata girmiş, demiryolları, fabrikalar, barajlar, sosyal tesisler inşa etmiş, telefon, telgraf, posta ve radyo tesisleri kurmuş ve işletmiştir. Bu hizmetlerden bir kısmını özel sektör yerine getirebileceği halde, serbest girişimlerin sermaye ve kaynak yetersizliği olduğu için devlet, birçok kent faaliyetini birer amme hizmeti sayarak kendisi kurup işletmiştir.

Ekonomiyle ilişkili olup devletin kentin ve köyün imarına el attığı alanlar imar ve köy politikaları altında incelenmektedir. Bu bölümde ekonomiyle ilişkili olan sanayi ve

[374] 1928 yılı 1200 sayılı 'Ticaret ve Ziraat Vekâletinin Tevhidi ile İktisat Vekaleti Teşkili Hakkında Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[375] 1931 yılı 1910 sayılı 'Ziraat Vekâleti Teşkiline Dair Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[376] 1939 yılı 3614 sayılı 'Ticaret Vekâleti Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[377] 1939 yılı 3612 sayılı 'İktisat Vekâleti Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki 2450 Sayılı Kanunda Bazı Değişiklikler Yapan Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

tarım politikalarının köylere ve kentlere olan etkisi Kocaeli üzerinden sorgulanmaktadır.

5.2. Sanayi Politikalarının Yapı Türlerine ve Faaliyetlerine Etkisi

Sanayisi güçsüz bir halde olan ülkeden Rum ve Ermenilerin gidişinin sanayideki etkilerini toparlamak için bir takım teşvikler yapılmaktadır. 1929 yılına kadar Lozan Antlaşması Türkiye'nin ithalat vergisinin yükselmesini engellemekte (Zürcher, 2018), böylece yabancı yatırımlara imkan tanınmaktadır. Sonrası için 1927 yılında yürürlüğe giren Teşvik-i Sanayi Kanunu ile sanayi şirketleri için vergi muafiyeti gibi çeşitli kolaylıklar sağlanmıştır.[378] Daimi ve kısa sürede bir özel sektör yaratmak için (Kuruç, 1998) 1929 yılında Gümrük Kanunu çıkarılmış, bazı araçlar gereçler gümrük vergisinden muaf tutulmuştur.[379] Bu sırada ortaya çıkan 1929 yılı Ekonomik Buhranı ülkeye yeniden zor yıllar getirmiştir.

Buhranla birlikte Türkiye'de planlı sanayi dönemi fikri gelişmiştir. Bu dönemin başlamasındaki ana faktörler (İlkin, 2010)'de şu şekilde özetlenmektedir; Buhranın Türkiye'de yaygınlaşması, CHP'nin ana vasıflarına devletçilik ilkesinin girmesi, Sovyetler'in 1927 yılında hazırladığı sanayi planının başarısı, kapitalist ülkelerin devlet müdahaleciliğini belirli bir program dahilinde yürütmeye başlaması gibi etkenler bu dönem için etkili olmuştur. Sonuç olarak; 1931- 1932 yıllarında şekillenen devletçilik düşüncesinin sanayideki uygulamaları, 1934 yılında sanayi planı çerçevesinde yapılan kamu yatırımlarıyla başlamıştır.

Beş yıllık sanayi planı hazırlık çalışmaları 1932'de Sovyet bir heyetin Türkiye'ye gelmesiyle başlamıştır. Heyet Türkiye'de kurulması gereken sanayi tesisleri ile ilgili bir rapor hazırlayıp İktisat Bakanlığına vermiştir. İktisat Bakanlığının sunduğu sınaî tesisat ve işletme raporu 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı adı altında onaylanarak planı uygulayacak olan Sümerbank'a tebliğ edilmiştir (Ersel H. vb., 2005). Cumhuriyet Devri'nin ilk beşer yıllık birinci ve ikinci endüstri planlarında, ifade edildiğine göre büyük sermaye ve güçlü bir teknik isteyen sanayi kolları olduğu

[378] 1927 yılı 1055 sayılı 'Teşviki Sanayi Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[379] 1929 yılı 1499 sayılı 'Gümrük Tarifesi Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

için özel teşebbüse sermayede yer ayrılmamış, fakat plan dışı alanlarda özel sermaye faaliyetleri serbest bırakılmıştır (İnan, 1972).

Birinci planda sanayinin tarım alanında da dengeli bir faaliyet zemini yaratması öngörülmüştür. Kurulmasına karar verilen sanayi hacmi; üretim kapasitesi, memleket ihtiyaç ve tüketimiyle orantılı olarak belirlenmiştir (İnan, 1972). Yatırım tahminleri ve kuruluş yerleri ile birlikte tespit edilen 15 üretim kolunun plan dahilinde 1938'e kadar kurulması öngörülmüştür. Toplam yatırımın %5'inin İş Bankası, geri kalanının Sümerbank tarafından yapılmasına karar verilmiştir. Böylelikle Sümerbank Türkiye'nin en büyük işvereni olarak çalışma hayatında önemli bir konuma geçmiştir. Yatırımlar SSCB'den borçlanılarak ve ayrıca başka Sovyet kredilerle gerçekleşmektedir (Ersel H. vb., 2005). İkinci beş yıllık 1936 yılı planı ise konuları, sermayesi ve memlekette uyandıracağı sosyal ve ekonomik hareketler bakımından ilkinden daha geniştir. İkinci plana göre kurulacak fabrika ve tesislerin sayısı 100'ü geçmektedir (İnan, 1972).

Sanayi planlarıyla ülkenin belirli bölgelerine yayılan sanayileşme politikası bugünün mimarları ve kent uzmanları tarafından çeşitli şekillerde tariflenmektedir. Ruşen Keleş'e göre sanayileşme şehirleşmeyi belirleyen bir araç konumundadır. Sanayi kesiminde çalışan nüfus oranının yükselmesi kentleşmeye doğrudan etki etmektedir. Kentleşme ekonomik anlamda aktif nüfusun tarımdan tarım dışı kesimlere, sanayi ve hizmet sektörlerine aktarılmasını öngören bir süreçtir. Bu nedenle sanayi ve hizmetleşme ile kentleşme, paralel gitmesi gereken bir süreçtir. Fakat gelişmekte olan ülkelerde kentleşme sanayinin gerisinden gelmektedir. Bu durum Keleş'e göre 'kentlileşmeden kentleşme' olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 2007). Devlet tarafından kurulan fabrikalar Çağatay Keskinok'a göre Anadolu kentleriyle kolayca eklemlenecek şekilde konumlandırılmaktadır. Kamusal hizmetlerin sunumuna, iş gücünün eğitimine ve kültürel gelişmesine yönelik uygulamalar hiyerarşik bir durum içerse de kentliye tamamen kapatılmamaktadır. Keskinok (2007)'a göre bu kentler devlet fabrikalarının geliştirdiği hizmet olanakları ile gelişme imkânı bulmaktadır. Öte yandan İlhan Tekeli tarafından devlet destekli kurulan bu kuruluşların bulunduğu yerlerde ayrıcalıklı şehir parçaları ya da bölgecikler oluşturabileceği belirtilmektedir. Bu durum küçük şehirlerde ve ülkenin geri kalmış bölgelerinde daha fazla belirginleşmekte, kuruluşun şehrin diğer kesimleri ile bütünleşmesinden ziyade

toplumsal gerilimler yaratmaktadır (Tekeli, 2011b). Birinci beş yıllık sanayi planında fabrikalar planlanırken her ne kadar belirli bir hiyerarşi içerse, uygulanması için uzun yıllar gerekse ve ihtiyaca yetersiz kalabilse de Deniz (2010)'a göre çalışanların her türlü sorunu düşünülmekte ve köylü kentte tutulmaya çalışılmaktadır.[380] Askerlik çağına gelen işçinin askerliği ertelenebilmektedir. İşçilerin ve ailelerinin barınma, sağlık, eğitim ve sosyal olanakları göz önünde tutulmaktadır.

1935- 1940 yılları arasındaki nüfus artışı %10-12 oranındayken, 10 bin nüfustan yukarı yerlerin aynı süredeki artışı %34.5 kadardır. Bu durumu Cemil (1941) sanayileşmeyle ilişkilendirmekte, şehirlere olan göçlerde en çok artış gösteren 30 bin- 500 bin nüfuslu şehirlerin hemen hepsinin sanayi bölgesi olma yolunda ilerlediğini tespit etmektedir.

Kocaeli'de Sanayi

Ticaret hayatını takip edebilecek mekânsal pratiklerden ve alınan bir takım tedbirlerden ziyade, yapılan çalışmada köyü kalkındıran, kentleşmeyi hareketlendiren dolayısıyla üretime canlandıran unsurlara bakılmaktadır. Bu konuda devletin önemsediği dolayısıyla takip edilmesi gereken asıl mesele yerli üretim olmaktadır. Dolayısıyla hükümetin yerli üretim için geliştirdiği iktisâdi politikaların kentteki izleri birincil önem taşımaktadır.

Cumhuriyet Dönemi'nde sanayi sektörüne ilişkin ilk istatistik, 1927 yılında yapılan sanayi sayımıdır. Sayımdan edinilen bilgilere göre 1927 yılı itibariyle, Kocaeli ve Türkiye sanayisinde; tarım başta olmak üzere maden işletme, inşaat sanayi, ağaç ürünleri ve dokuma sanayisi, diğer sanayi dallarına göre en yüksek oranı teşkil etmektedir.[381] Kocaeli'de % 43'lük bir oranla tarım ürünlerine dayalı sanayi en büyük paya sahip olmuştur. Kocaeli'de aktif olan işletmelerin birçoğu 1 ve 2-3 kişilik küçük

[380] Dönemin yazarı Kaymaz'dan anlaşıldığına göre ilk yıllar fabrikayı üretime geçiren işçi bulmak kolay olmamıştır. Daha çok ziraatçi ve köylü sınıfı arasından gelen işçiler topraktan ve ziraatten henüz kopmamıştır. Bu da fabrikanın üretim çalışmalarına etki etmekte, belli mevsimlerde görülen göçler üretimi düşürmektedir. Belli bir süre ihtiyacı olan parayı kazanıp köyüne dönen köylü ziraatle uğraşmaya devam etmiş, endüstriye tam anlamıyla ayak uyduramamıştır. Bu nedenle hem maddi anlamda hem de yaşayış konforu itibariyle köylünün fabrikaya bağlanmasına uğraşılmaktadır (Kazmaz, 1944).

[381] Kentteki iş yeri sayısı; maden çıkarma sanayide 9, tarıma dayalı sanayide 528, dokuma sanayide 111, ağaç ürünleri sanayide 145, inşaat sanayide 134, maden, maden işletmesi ve makine sanayide 276, kâğıt ve basım sanayide 2, kimya sanayide 5, diğer sanayi dallarında 6 olmak üzere toplam 1.216 adettir(Yurt Ansiklopedisi, 1983).

ölçekli ve atölye tipi işletmelerdir. İşletme sayısı itibariyle kentte ilk sırada yer alan tarım sanayini, bina inşaat, maden işletme, ağaç ürünleri ve dokuma sanayileri takip etmiştir (1927 Sanayi Sayımı, 1969).

1927 yılında yürürlüğe giren Teşvik-i Sanayi Kanunu ile yeni ve büyümekte olan sanayi şirketleri için çeşitli kolaylıklar sağlanmıştır.[382] Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamında[383] ve birçoğu 1923 sonrasında kurulmuş olan işyerlerinin 1932-1942 yılları arasındaki istatiksel takibi sağlanabilmektedir. Elde edilen veriler 1927 sayımına göre daha sınırlı kalsa da önemli tespitler yapılabilmektedir.[384] Ayrıca Kanun'dan yararlanan sanayi türleri gözlemlenirken fabrikalarla ilgili yer, isim ve kurucu bilgilerine ulaşılamamaktadır. İşletme sayısı 1932 yılında 26'yken 1939 yılında 16'ya düşmüş, 1941 yılına doğru azalma devam etmiştir. Kanun'un uygulanma sürecinde, Kocaeli'de en yoğun teşvik ziraat sanayisine verilmiş, bunu dokuma ve bina inşaatı sanayileri izlemiştir.

Sanayi politikalarında öncelikle Kocaeli'de yer bulan kamu iktisâdi teşekküllerinin, ardından serbest girişimli sanayi yerleşkelerinin tespit edilebilen sanayi dışı yapıları ele alınarak kente ve kentleşmeye katkısı anlatılmaktadır.

5.2.1. Sanayiyi kalkındıran devlet işletmeleri[385]

Devlet işletmeleri amaçlarına göre ticari faaliyetleri yanında amme hizmeti görmektedir. Kamu hizmeti yürüten bazı kurumlar devlet aracılığıyla kurulduktan sonra zamanı gelince özel sermayeye devredilmesi hedeflenmiştir. Devlet Demiryolları ve Liman İşletmeleri, Devlet Havayolları İşletmeleri, PTT, Devlet Orman İşletmeleri ve askeri fabrikalar, belediyelerin su, havagazı, elektrik, tramvay ve otobüs işletmeleri gibi kurumlar tekel niteliğinde kamu hizmeti görmektedir.

[382] 1927 yılında yürürlüğe konulan Teşvik-i Sanayi Kanunu, 1942 yılına kadar bazı değişikliklerle 15 yıl yürürlükte kalmıştır (50 Yılda Türk Sanayii, 1973).
[383] Kanun'un özel sanayi teşebbüslerine büyük olanaklar sağlaması nedeniyle belirtilen tesislerin tamamının özel kuruluşlar olduğu sanılabilir. Belirtilen istatistiklerde özel girişimlerin çoğunluk olmasıyla birlikte Kanun kapsamına giren devlet kuruluşları da bulunmaktadır. Çoğunluk olmalarının sebebi küçük işletmeler olmalarından dolayıdır. Nitekim dönem içerisinde anlamlı ve büyük bir özel teşebbüs kesimine rastlamak mümkün değildir.
[384] Bu analiz için yararlanılan sanayi istatistikleri; (Sanayi İstatistikleri, 1936), (Sanayi İstatistikleri, 1937), (Sanayi İstatistikleri, 1941), (Sanayi İstatistikleri, 1945).
[385] EK-P'de Kocaeli'de sanayiyi kalkındıran devlet işletmelerinin yapılarına ait görseller bulunmaktadır.

Sümerbank, Etibank, Devlet Ziraat İşletmeleri gibi olanlar serbest piyasa rekabeti içerisinde çalışan devlet kuruluşlarıdır (Ete, 1947).

5.2.1.1. Sümerbank

Endüstri politikaları için atılan ilk adım; 1925'te endüstri tesisleri kurmak ve işletmek, iş sahiplerine kredi sağlamak, kendisine devredilen fabrikaları işletmek, devletin ve piyasanın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan Sanayi ve Maadin Bankası'dır.[386] Bankanın özel girişimlere yardım etmekte zorlanması nedeniyle endüstri işletmesi ile mali kredinin birbirinden ayrılması gerekmiştir (Kazmaz, 1944). Bunun üzerine 1932'de endüstri tesisleri ve işletmeleriyle uğraşmak için Devlet Sanayi Ofisi,[387] sanayi ve el sanatlarına ait kredileri sağlamak için Türkiye Sanayi Kredi Bankası kurulmuştur.[388] Ardından sermayesi az olan bu iki kurum tekrar birleştirilmiş ve böylelikle Sümerbank doğmuştur. Endüstri kurumlarının bütün sermaye ve hisse senetleri ile fabrikaları 1933 yılında Sümerbank'a devredilmiştir.[389] Sümerbank tarafından bir yandan yeni tesisler kurulmakta, öte yandan kredi isteyen yeni sanayi kurumlarına yardım edilmekte, bundan başka el tezgâhlarına iplik verilmesi ve küçük el sanatlarını geliştirme işi de göz önünde tutulmaktadır (Kazmaz, 1944).

Dönemin şartlarında devlet, özelde fiyat artışı ve ürün kalitesi konularındaki aksaklıkları farkedince üretim işine ticareti de eklemiştir. Böylece ürettiği malları aynı zamanda satarak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlara daha verimli cevap verilmektedir (Ete, 1946a). Bu nedenle ürünleri piyasaya tanıtmak, sürümünü sağlamak, malları mümkün olduğunca alıcının yakınına götürerek en ucuz fiyatla satmak, aracılara fırsat bırakmamak, yerel ihtiyaçlar hakkında incelemeler yaparak buna göre üretim yapmak amacıyla kentlerde Sümerbank'a ait 'yerli mallar pazarı' açılmıştır. Sümerbank fabrikalarının ve el konan 28 özel fabrikanın ürünleri bu mağazalarda satılmaktadır (Kazmaz, 1944). Ekonomik büyümede tasarrufun yeri ve yerli malı kullanma bilinci bu pazarlarla vücut bulmuştur. Sümerbank'ın dışında kendi

[386] 1925 yılı 633 sayılı 'Türkiye Sanayi ve Maadin Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr'. adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[387] 1932 yılı 2058 sayılı 'Devlet Sanayi Ofisi Teşkili Hakkında Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[388] 1932 yılı 2064 sayılı 'Türkiye Sanayi Kredi Bankası Teşkili Hakkında Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[389] 1933 yılı 2262 sayılı 'Sümerbank Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

işletmelerinde ürettiklerinin satışını yapan devlet kuruluşları da bulunmaktadır.[390] Bu kuruluşların köylüler ve dar gelirli kentli üzerinde sağladığı fayda ve verim, ulaşım güçlüğü ve ekonomik yokluk nedeniyle ortadadır. Kaldı ki köylünün satın alma gücüne göre her köyde özel girişime ait bir ticari mekanın kurulması da mümkün gözükmemektedir.

Sümerbank ve Kocaeli

Yerli Mallar Pazarı;

Ekonomik kalkınma amacıyla teşvik edilen yerli malları için belirli merkezlerde pazarlar kurulmaktadır. CHP kongrelerinde halkın önemli dilekleri arasında olan 'yerli mallar pazarı'nın İzmit şubesi için Sümerbank, elverişli bir bina tespit etmeye çalışmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 23 Birinciteşrin 1942, s.1). 1943 yılına gelindiğinde İzmit Tekeli Caddesi'ndeki bir binada (Türkyolu Gazetesi, 3 Şubat 1943, s.1) ve Adapazarı'nda belirli bir mekanda Sümerbank Yerli Mallar Pazarı olduğu görülmektedir (Türkyolu Gazetesi, 7 Mart 1943, s.1). Adapazarı'ndaki kurumun depremle yıkıldığı ve yeni bir şubesinin açıldığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bu pazarlardan bir kısım ürünü aynı şehirdeki özel işletmelerin alabilmesi kabul edilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 12 Temmuz 1944, s.1).

Küçük El Sanatları

Sümerbank el attığı küçük el sanatlarından biri olan dokuma alanı için iplik, tezgâh gibi gerekli teçhizatı temin etmektedir. Kocaeli'nin ekonomisine katkı sağlaması için 1935 yılında açılan İzmit Cezaevi Çorap Sanat Atölyesi'ne Sümerbank 1942 yılının başından itibaren iplik vermeye başlamıştır (Türkyolu Gazetesi, 17 İkinciteşrin 1942, s.1-2).[391]

---

[390] Etibank, Devlet Ziraat İşletmeleri, Türkiye Zirai Donatım İşletmeleri, Tekel fabrikaları, Vakıflar İdaresi İşletmeleridir. Sümerbank ve Etibank teşekkülleri, ürünlerinin bir kısmını 3460 sayılı Kanun'a göre kurduğu üretim tesisleri aracılığıyla, bir kısmını da yerli mallar pazarı ve Etibank'ın kömür satış müessesesi aracılığıyla satmaktadır. O dönem devlet mağazaları, yerli mallar pazarları, kömür satış depoları sadece büyük il merkezlerinde kurulabilmektedir (Ete, 1946a).

[391] Mahkûmların ve ailelerinin geçinmesine büyük yardımı olan ve 7 sene faaliyet gösteren atölye, iplik darlığı nedeniyle kapanma aşamasına gelmiştir. Kontrolünün kolay olduğu, kente mali açıdan fayda sağladığı ve çoraplarının İstanbul'a dahi satıldığı görülmektedir. Bu nedenle cezaevindeki atölyelere, mesleki işletme ayarında görülerek, iplik verilmesi istenmektedir (Türkyolu Gazetesi, 17 İkinciteşrin 1942).

Hereke Fabrika-ı Hümâyûnu;

Henüz demiryolunun ülkede mevcut olmadığı ve buharlı gemilerin İzmit'te 1845 yılında işlemeye başladığı bir dönemde Hereke'de tesis edilen pamuklu ve ipekli dokuma fabrikası dikkati çeken bir yatırımdır. Bir su değirmeniyle ve bir handan ibaret olan Hereke köyü, 19. yüzyılın başına kadar İstanbul- İzmit yolunda kervansarayı olan bir durak yeridir (Beşe, 1946). Cumhuriyet Dönemi'nde Sanayi ve Maadin Bankası'na devredilerek genişletilen fabrika (Dölen, 2014),[392] 1933'te Sümerbank'ın bünyesi altına geçmiş (Şekil P.1.) ve yerleşkede kaliteli üretimin yanı sıra eğitim ve sanat işlevi sürdürülmüştür (Yiğit, 2014). İncelenen dönemin sonunda fabrikanın 103 dokuma tezgâhı ve çok çeşitli ebatlarda 45 adet binası bulunmaktadır (Tufan, 1944).

Yerleşke, Anadolu demiryolu üzerinde küçük bir köyde yer almaktadır. Hereke'ye yeni yerleşen biri burayı 'Türkiye'nin en modern köyü' olarak tanımlayabilmektedir. 1945 yılında Sümerbank yerleşkesi içine dahil olan bir memur için Hereke 'küçük ve şirin İsviçre kantonu' olarak tabir edilmektedir. Fabrika müdürü, bütün köy için önem teşkil eden etkin bir yönetici olarak görülmektedir (Beşe, 1946). Demiryolu hattı kısmen fabrika yapılarının, kısmen de köy evlerinin önünden geçmektedir. Her vapurun yanaşabileceği taş iskelesi bulunmakta, Ulupınar denilen kaynak suyu fabrika ile köyün içinden geçerek denize dökülmektedir (Tufan, 1944).

Yerleşkede bulunan sosyal yapılar

1941 yılında tren güzergâhı üzerinde olan işçi barakaları kaldırılarak yerine düzenli işçi evlerinin (Şekil P.2.) yaptırıldığı görülmektedir (Türkyolu Gazetesi, 12 Ağustos 1941, s.2).[393] İncelenen dönemin son yıllarında işletme yönetimi tarafından fırın, hamam binası yapımına ve hastane tesisine başlanması düşünülmektedir (Tufan, 1944). Fabrikanın Sümerbank tarafından devralınmasından sonra çırak kursuyla ilgili mekânsal olarak somut tespitler elde edilemese de, Tanzimat'tan kalan mesleki

[392] 1931'de büyük bir yangın felaketi geçiren binanın bir kısmı ile makinaları yanmıştır. Tahrip olan kısımlar yeniden yapılmış ve 52 adet olan dokuma tezgâhı, son sistemle yapılan tezgâhların ilavesiyle 101 adede çıkarılmıştır. Bunların akabinde iplik, boyama, yıkama gibi bölümler yeni makinelerle faaliyete geçmiştir (Tufan, 1944).

[393] Bu lojmanlar tek katlı, iki katlı ve üç katlı olmak üzere üç tiptedir (Aydın, 2015). Bu evlerde ve Sümerbank'ın diğer tüm işçi evlerinde işçiye ziraat için ayrıca toprak verilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 6 Ağustos 1941). Memur evlerinin inşalarına ilerleyen yıllarda da devam edildiği görülmektedir (Tufan, 1944).

eğitimin (çırak okulunun) devamı kaçınılmazdır.

Diğer Sümerbank kuruluşlarında olduğu gibi burada da sosyal hareketlere geniş oranda yer verilmektedir. Revir (Şekil P.4.) (Yavuz Ulugün Arşivi), memur ve işçi yemek salonu, lokal ile sinemasının olduğu tespit edilmekte ve bünyesinde kurulan Gençlik Klübü'nün denizcilik alanında Türk deniz sporculuğu ölçüsünde önem kazandığı görülmektedir (Selamoğlu, 1997), (Beşe, 1946). Çamlıbahçe (Şekil P.3.) denilen yerde Sümerbanklılar eğlenceler düzenlemekte ve kutlamalar yapmaktadır. Hereke'nin trenden başka ulaşım aracının olmadığı ve gıda ihtiyaçlarının iskeleye indirildiği bu dönemde, Sümerbank'ın Ekonoma'sından (satış kooperatifi) alışveriş yapılmaktadır. Elektrik sadece Sümerbank'a dahil olan yollarda ve evlerde bulunmaktadır. Özetle Tek Partili Dönem'de Sümerbank mensuplarına devlet tarafından ayrıcalık tanındığı görülmektedir. Genellikle etkinliklere Hereke halkı katılamamakta, yerleşkenin kendi içinde dahi işçi ve memur farkı bulunmaktadır (Selamoğlu, 1997).

Şekil 5.1. Hereke Kumaş Fabrikası Yerleşkesi'nin 1986 yılındaki vaziyeti (Küçükerman, 1987)

Bünyesindeki merkez atölyeleri, Hereke ve civar köylerde bulunan küçük tezgâhlarıyla Hereke Kumaş Fabrikası köy ekonomisine katkı sağlamış ve köy halıcılığını geliştirmiştir (Kocaeli Yıllığı, 1973). Dahilinde verdiği kurslar ve eğitimlerle bir sanat merkezine bürünmüş ve bu sayede çevresinin bir nebze kalkınmasına da yaramıştır.

İzmit Kâğıt Fabrikası;

1930'da dönemin İktisat Vekili Şakir Kesebir tarafından Başbakanlığa verilen ülkenin iktisadi vaziyetine dair raporda, kâğıt sanayinin kurulması konusu ele alınmıştır. 1933

yılında yürürlüğe konan Birinci Sanayi Planı'nda kâğıt fabrikasının yanı sıra bir selüloz fabrikası kurulması öngörülmüş ve bu görev Sümerbank'a verilmiştir (Yurt Ansiklopedisi, 1983). 1933 yılının ortalarından itibaren, yerel haberlerde İzmit'in kâğıt fabrikasına "kendini hazırladığı" söylenmiştir. "Sıtmalı bir şehir olmaktan kurtulduğu", "şehir imar planının çizdirildiği", "susuzluk ızdırabının bittiği", "asırlarca uyumuş olan İzmit'in baş döndürücü bir hızla atağa kalktığı" haberleri görülmektedir. SEKA için uygun yer arayışında İzmit'in seçilmesinin sebebi; muhtaç olunan enerjinin, kömürün, suyun ve işçinin en kolay, en ucuz ve en iyi olarak tedarik edilebileceği, en az masraf ve zorlukla nakil edilebileceği yer olarak gösterilmesidir (Seka Dergisi, 1985).

Kâğıt Fabrikası İzmit'in gelişimi için başlangıç noktası olmuş, yeni fabrikanın İzmit'te inşa edilmesi, kentin sanayi şehri olarak gelişmesinde öncü rol oynamıştır.

Hazırlanan planlar çerçevesinde, Sümerbank'ın ilk yıllarda yaptığı yerleşkeler Sovyet ve Alman yapımıdır. Anadolu'nun farklı yerlerinde yapılan Sümerbank yerleşkelerinin hepsinde, iki ülkenin izleri görülebilmektedir. SEKA ise 1934 yılında Sovyet tarzı sanayi planı dahilinde, inşaat planlarının Gutchoffnungshütte (G.H.H) firmasına verilmesi sonucunda Almanya yardımıyla inşa edilmiştir (Kocabaşoğlu ve vd., 1996).

Seka'nın ilk yapısı olan Birinci Kâğıt Fabrikasına (Şekil P.5.) çeşitli tarihlerde ilaveler yapılmıştır. Çelik konstrüksiyon dışında kalan inşaat işleri bünyesindeki İnşaat İdare-i Fenniyesine[394] ihale edilmiştir. Bununla birlikte yerleşkede birkaç yıl içinde memur evleri, iskele inşaatı, fabrika yolu, tahmil ve tahliye rampası vs. gibi 23 ek iş yaptırılmıştır. İlâve işlerin birçoğunu yerli firma ya da müteahhitler üstlenmiştir (Binici, 2012).

[394] SEKA İşletmesi Genel Müdürlüğü; yerleşkenin içerisindeki tüm tesislerin yenilenmesi için inşaat, montaj ve demontaj işlerinin rasyonel bir şekilde yürütülmesi amacıyla bünyesinde Montaj Müdürlüğü teşkil etmiştir. Bahsi geçen İnşaat İdare-i Fenniyesi'nin bu müdürlüğün ilk kuruluş adı olduğu düşünülmektedir. Montaj Müdürlüğü doğrudan Genel Müdürlüğe bağlı olup mali idari ve teknik işlerini, mevcut mevzuat ve usuller çerçevesinde Genel Müdürlükçe anlaşılmış firmalar ve müteahhitler ile belirli iş programı dâhilinde yürütmüştür (SEKA Yönetmelikleri, 1969). Aynı zamanda SEKA, yapı işlerinin kurulan müdürlükler tarafından belirli bir düzen içerisinde yürütülebilmesi için yapı işleri yürütme ve kontrol yönetmelikleri hazırlamıştır (SEKA Yönetmelikleri, 1975).

Ardından 1941 yılında Kaolin Fabrikası, 1944 yılında 2. Kâğıt Fabrikası işletmeye açılmıştır.[395] Selüloz sanayinin yardımcı madde ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan Klor ve Sud Kostik Fabrikası'nın yapımına 1938 yılında başlanmış ve yapının açılışı 1945 yılında gerçekleşmiştir (Şekil P.6) (Kocabaşoğlu, vd., 1996).

Yerleşkede içinde bulunan sosyal yapıların konumu;

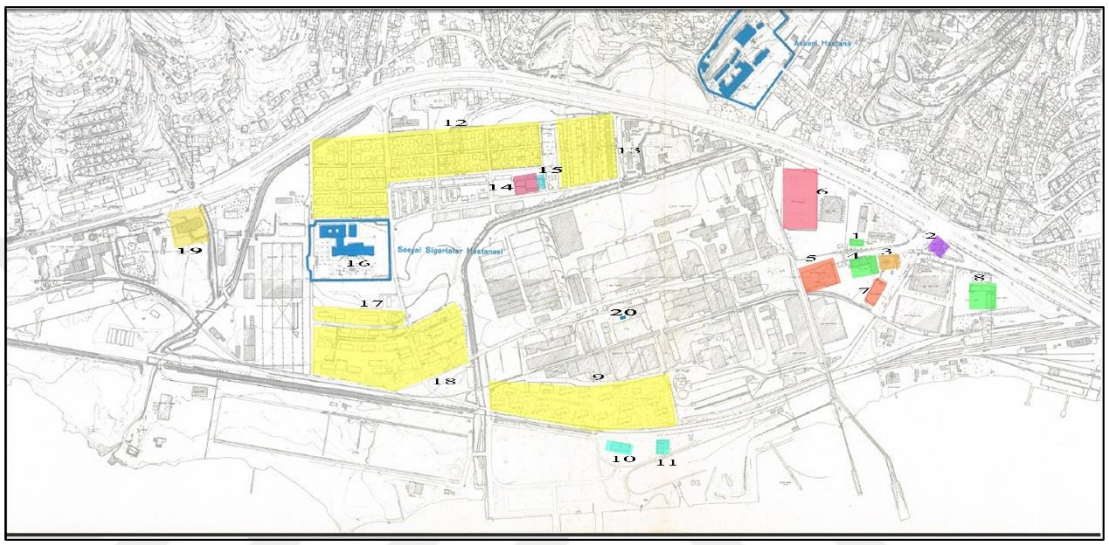

Şekil 5.2. Seka yerleşkesinde bulunan sosyal yapılar (1- Çırak Okulu, 2- Cami, 3- Kooperatif Satış Mağazası (Ekonoma), 4- Memur Reviri ve Kreş, 5- Sinema Salonu ve Yemekhane, 6- Stad, 7- Açık Hava Sineması, 8- Sümer İlkokulu, 9- 1.Tip Vazife Evleri, 10- Sosyal Bina (Sekaevi), 11- 1 No'lu Lokal, 12- 68 Sümerevler, 13- 3.Tip Vazife Evleri, 14- Spor Salonu, 15- 2 No'lu Lokal, 16- Sigorta Hastanesi, 17- İşçi-Memur Apartmanları, 18- 2.Tip Vazife Evleri, 19- Bekar Pavyonu, 20- İşçi Reviri)[396]

İzmit sanayi belleğinin ve "işçi kenti" imajının günümüze kadar süregelmesinde ana sebep SEKA gösterilmektedir. Öncelikle fabrika yapısının kurulduğu bölge etrafında gündelik akışı değiştiren Sümerbank, SEKA yerleşkesiyle kâğıt üretiminin yanında eğitim, kültür, sağlık, spor, gıda ve barınma konularında sosyal yaşantıyı geliştiren yeni

[395] İkinci Dünya Savaşı süreci, Atatürk'ün ölümünden sonra meydana gelen hükümet ve bakan değişiklikleri, kâğıt sanayinin gelişmesini ve selüloz sanayinin kurulmasını istemeyen çevrelerin etkileri, Sümerbank'ın kendi iç bünyesinden kaynaklanan sorunlar ve Sapanca Gölü'nden fabrikaya su taşınmasının aksaması fabrikanın kurulmasını geciktirmiştir (Kocabaşoğlu, vd., 1996).

[396] Bu harita SEKA'yla ilgili yazılı kaynaklar dahilinde (İller Bankası, 1970), (Sümerbank Selüloz Sanayi Müessesesi Fabrikalarını ve Mamullerini Tanıtan Broşür)'deki haritalar kullanılarak hazırlanmıştır.
Seka Kampı ve Sümerbank Çeşmesi SEKA yerleşkesinden farklı bir mevkide konumlandıkları için haritada gösterilememiştir. Haritada gösterilen binalar, Seka'nın sosyal yapı açısından en gelişkin döneme ulaştığı ve üretim yapıları harici planlanılan tüm fonksiyonların mevcut olduğu 1960'ların başındaki durumunu göstermektedir. İlerleyen yıllar içerisinde alan içindeki bu yoğunluk değişmektedir.

bir yaşam alanı oluşturmuştur. SEKA alanında; başta çalışanlar için ve sonrasında tüm kent halkına hizmet vermiş olan sanayi dışı sosyal yapılar ve konutlar bulunmaktadır (Binici, 2012).[397]

SEKA yerleşkesi içinde 1960 yılına kadar; SEKA Sosyal Binası,[398] 1 ve 2 No'lu Lokal (Şekil P.7.), [399] Spor Salonu, [400] SEKA Sineması, [401] Açık Hava/ Yazlık SEKA Sineması, [402] Selüloz Sanayi Müessesesi Çırak Okulu, [403] Ekonoma (SEKA satış mağazası/kooperatifi),[404] SEKA Revirleri[405] ve İşçi Sigortaları Hastanesi,[406] Memur Reviri ve Kreşi,[407] Sümer İlkokulu (SEKA ilkokulu) (Şekil J.15.),[408] Sümer Cami

[397] Kuruluş yılı itibariyle 1960 yılına kadar inşa ettiği sosyal yapılar ele alınmıştır.
[398] Sahil mevkiinde konumlanan SEKA Sosyal Binası'nın 1957 yılında inşası tamamlanmış (Seka Postası, 15 Aralık 1956) ve etkin bir sosyal yaşam olmayan dönemde kadınların ve erkeklerin birlikte yemek yiyebildiği, eğlenceler düzenleyebildiği mekân olarak kentin en büyük eksiklerinden birini karşılamıştır.
[399] Kişisel arşivlerden, haritalardan ve yerel gazetelerden anlaşıldığı üzere ilerleyen yıllarda mevcut sosyal binanın dışında sahil kısmında 1 ve 2 no'lu lokal olarak adlandırılmış, çeşitli etkinliklerin, eğlencelerin, caz gecelerinin, düğün, nişan gibi merasimlerin yapıldığı iki sosyal mekan bulunmaktadır (Seka Postası, 15 Şubat 1958, Seka Postası, 1 Eylül 1966,, Yalçın Bey'le yapılan röportaj ve Yavuz Ulugün Arşivi).
[400] 1955 yılında spor salonunun açılışı yapılmıştır (Azim, 1 Kasım 1955).
[401] İzmit'te sinema tarihine en büyük katkıda bulunan kurumların başında gelen SEKA Sineması, 1946 yılında SEKA çalışanları için faaliyet göstermeye başlamış, 1956 yılından sonra film gösterimleri tüm halka açılmıştır (Binici, 2012).
[402] İşletme kış sezonunda kapalı salonda hizmet verirken, yaz aylarında bu salon kapanmakta ve açık hava/yazlık SEKA Sineması'nda film gösterimine devam edilmektedir (Yalçın Beyle Röportaj ve İller Bankası, 1970)
[403] 'Çırak kursu" adı altında 1939 yılından beri birçok işçi okutulmuş, yetiştirilmiş ve diploma verilmiştir. 1944 yılına gelindiğinde "Selüloz Sanayi Müessesesi Çırak Okulu" kurulmuş (Kocabaşoğlu vd., 1996) ve tamamı yatılı 150 kişilik, üç sınıflı bir okul inşası kararlaştırılmış ve binanın yapımına kadar dönemin mevcut ikmal salonunun güneyine bakan kısmın alt katında eğitim verilmiştir (Sümerbank Selüloz Sanayi Müessesesi Fabrikalarını ve Mamüllerini Tanıtan Broşür,1950).
[404] 1957 yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır (Seka Postası, 1 Mayıs 1957).
[405] 1941 yılında SEKA Kâğıt Fabrikası'nda içerisinde dâhiliye, hariciye ve diş bölümlerini içeren işçi reviri faaliyete geçirilmiş, 1945 yılında yatak sayısı on beşe yükseltilmiştir (Kocabaşoğlu vd., 1996)
[406] Revir yapısı kurum içi hizmetlerine devam ederken, 1951 yılında fabrikanın o dönem işletme müdürü olan Adnan Berkay tarafından Vilayet Fidanlığı istimlâk ettirilip (Seka Postası, 1 Eylül 1966), yerine tam teşkilatlı bir İşçi Sigortaları Kurumu Hastanesi inşa edilmiştir (Sümerbank Selüloz Sanayi Müessesesi Fabrikalarını ve Mamüllerini Tanıtan Broşür, 1950). Bu bina 1958 yılına kadar Sümerbank'a ait olarak kalmıştır (Binici, 2012).
[407] İşçi revirinin yanında 1956 yılında memur reviri inşa edilmiştir. SEKA İşletmesi'nin memur reviri bünyesinde yapılanan İzmit'in ilk kreş binası, 1956'da işçi mahallesinde ikmal edilmiştir (Hürsöz Gazetesi, 27 Ekim 1956).
[408] Fabrika arazisinin yaklaşık on bir dönümlük kısmı içinde, 1946 yılında Sümer İlkokulu açılmıştır (Yazıcı, 2007).

(SEKA cami),[409] SEKA Memur ve İşçi Evleri (Şekil P.8.), [410] Memur Apartmanları,[411] Bekar Pavyonu,[412] 68 Sümerevler ve diğer Kooperatif Evleri[413] inşa edilmiştir (Şekil 5.2.). Alan dışında ayrıca Seka çalışanlarının ve sonrasında tüm kentlinin tatil ihtiyacını gidermeye çalışan SEKA Kampı kurulduğu görülmektedir (Azim, 12 Temmuz 1955, s. 1.).

Altyapı işlerinde; Fabrikayla birlikte iş ve sosyal yaşam alanı kazandırılmasının yanında kente elektrik ve su getirilmiştir. Tesis için getirilen Sapanca Gölü'nün suyundan bir kısmı kente verilmiştir. Aynı zamanda bu durumu temsilen şehir merkezine bir de Sümerbank Çeşmesi yaptırılmıştır (Türkyolu Gazetesi, 10 Ağustos 1945, s.1).

5.2.1.2. Askeri fabrikalar

20. yüzyıla girerken devlete ait olan askeri sınaî tesisleri; İzmit Tersanesi ve İzmit Askeri Kumaş Fabrikası'dır. Hendek'te Tophane'ye ait bir kereste fabrikası faaliyette olup ordu eşraf ortak girişimi olan Adapazarı Araba Fabrikası bulunmaktadır. Adapazarı Fabrikası ve Hereke Kumaş Fabrikası savaştan sonra üretimini sürdürmüş, İzmit Çuhane'nin (Şekil P.9.) İngiliz bombardımanı ile faaliyetine son verilmiştir (Ünal, 2016).

İzmit Tersanesi;

Osmanlı'nın ilk dönemlerinden itibaren İzmit'te Bizans Dönemi'nden kalan tersanenin canlandırılmasına girişilmiştir. 1530-1905 tarihleri arasında donanma tersanesi olan

[409] Bugünkü ordu evi karşısında 1952 yılında yapımına başlanan SEKA Cami 1957 senesinde ibadete açılmıştır (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1973).
[410] Sümerbank Türkiye'nin çeşitli yerlerinde geniş bir programla kurduğu fabrika binaları dâhilinde İzmit SEKA Kâğıt Fabrikası ile birlikte, bu fabrikalarda çalışan işçiler için SEKA işçi ve memur evlerini inşa etmiştir (Arkitekt, (1–2), 1944).
[411] 1956 yılında SEKA yerleşkesinde ikinci tip klor evlerinin doğusunda ve sigorta hastanesinin güneyinde eski bağ evlerinin olduğu mevkide üç adet memur apartmanı yapılmıştır (Hürsöz, 27 Ekim 1956).
[412] 400 kişilik bekâr pavyonu yapımına 1957 yılında başlandığı görülmektedir (Demokrat Kocaeli, 19 Ekim 1957).
[413] SEKA yönetimine ait vazife evleri dışında bir de çalışanların kooperatif kurarak inşa ettiği evler bulunmaktadır. 1957 yılında SEKA bünyesinde mevcut üç yapı kooperatifi olup, biri de kurulma aşamasındadır. İlk yapı kooperatifi olan İzmit Sümerbank Selüloz İşçileri Yapı Kooperatifi 1951 yılında kurulmuştur. İçlerinde günümüzde en çok bilinen ve bulunduğu mevkisi kendi ismiyle anılan "68 Sümerevler", 1953 yılında kurulan Sümerevleri Yapı Kooperatifi tarafından Kozluk bölgesinde inşa edilmiştir (Seka Postası, 15 Ağustos 1957).

İzmit'in tersane faaliyetlerine 1905 yılında son verilmiştir. Lozan Antlaşması'nda Boğazlar bölgesinin özel bir komisyon tarafından idare edilecek tarafsız bir statü kazanması sebebiyle Marmara Denizi içinde donanmaya ait bir üs yapılmasına karar verilmiştir. Bu nedenle İzmit'te eski tersane içinde 1923'te 'İzmit Bahriye Kumandanlığı' (Şekil P.10. ve Şekil P.11.) kurulmuş, kısa bir süre sonra İzmit Bahriye Kumandanlığı'nın adı 'Marmara Üss-i Bahrî ve Kocaeli Müstahkem Mevki Kumandanlığı' olarak değiştirilmiştir (Dölen, 2014).

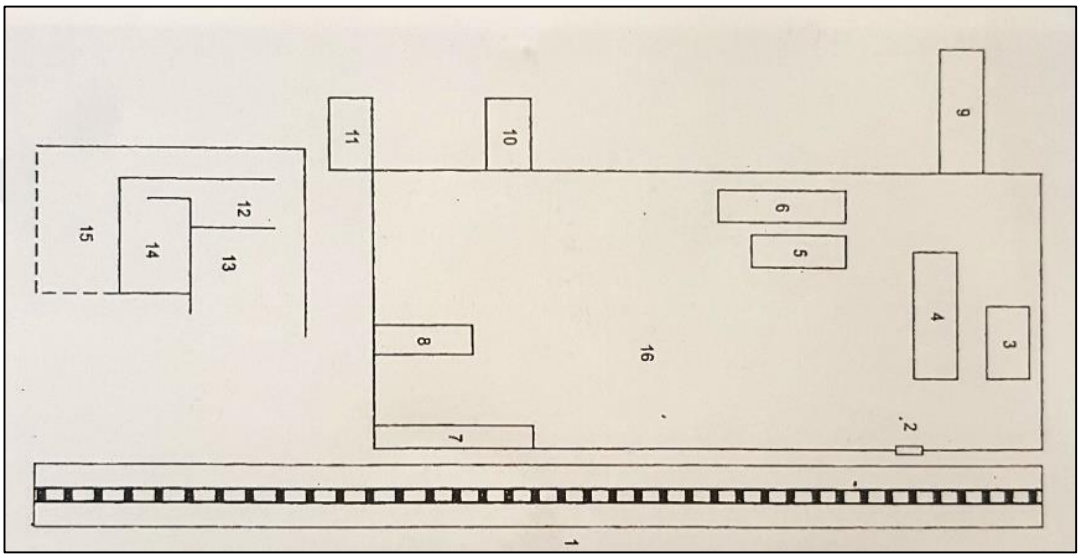

Şekil 5.3. 1951 yılında İzmit Tersanesi dahilinde yer alan yapılar (1- Demiryolu 2- Tersane'nin arka kapısı 3- Askeri Fırın 4- Barbaros Kışlası 5- Deniz Kimyahanesi 6- Levazım Ambarları 7- Askeri Mahkeme ve 8- Deniz Komutanlığı ile ilgili idari yapı 9- Mayın İskelesi 10- Su İskelesi 11- Vapur İskelesi 12- Sahil Sıhhiye Binası 13- Gümrük Müdürlüğü ve Ambarları 14- Belediye Lokantası 15- Belediye Bahçe Gazinosu (Gökçay, 2009)

Cumhuriyet'in ilanından yıkıldığı döneme kadar İzmit Tersanesi'ne önemli işlevler yüklenmeye devam etmiştir. Tarihi Tersane alanındaki mevcut yapılara (Şekil 5.3.) yeni işlevler verildiği gibi gerektiğinde yeni bina ve barakalar inşa edilerek yerleşke sürekli Üssü Bahri'nin gereksinimlerine göre değişikliğe uğramıştır.

Tersane'nin İzmit ilçesinin sosyal faaliyetler

Cumhuriyet'in ilk yıllarından stadyum inşa edilene kadar tersane bahçesi milli bayramlara ev sahipliği yapmış, futbol maçları ve koşular düzenlenmiştir (Şekil O.2.). Tersane Mayın İskelesi, devlet erkânının denizden İzmit'e denizden geliş ve İzmit'ten dönüşlerinde karşılama ve uğurlama mekânı olmuştur. İzmit Tersanesi'nin içi

Cumhuriyet'in ilk yıllarında dahi küçük bir kasabaya benzetilmekte, kentin ekonomisine ve sosyal yaşantısına canlılık ve kimlik vermektedir. Kocaeli için bu yerleşke büyük bir iş alanı olmuştur. Ayrıca sanat okulu niteliği taşıyan Tersane'de çeşitli meslek uzmanları yetişmiştir (Gökçay, 2009).

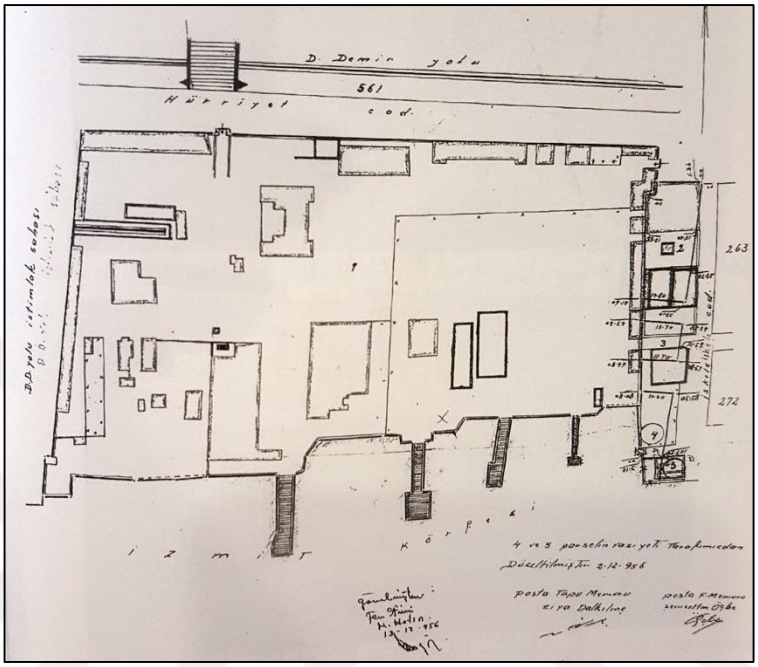

Şekil 5.4.Tersane'nin E-5 Karayolu geçmeden önce 1956 yılında yapılan kadastro krokisi (Gökçay, 2009)

Cumhuriyet'in ilk yıllarıyla birlikte tersane kısmının konumlandığı Gölcük'ün bütünüyle üs haline gelmesi ve İzmit'in bütün binalarıyla Gölcük'e taşınma işi 1952'de tamamlanmıştır (Cengiz, 2014). 1957 yılında İstanbul- Ankara yolunun yapım sürecinde yıkılmaya başlayan yerleşke (Şekil 5.4.) zamanla tamamen yok edilmiştir (Gökçay, 2009).

Gölcük Tersanesi;

Gölcük sahilinde tersane kurulması fikri Cumhuriyet öncesi döneme dayanmaktadır. 1911 yılında yer tespiti yapılmasına rağmen bu fikir Cumhuriyet'e kadar gerçekleştirilememiştir. Haliç Tersanesi'nin taşınması, yeni Komutanlığın İzmit'te teşkil edilmesiyle birlikte donanma için hayati öneme sahip olan Yavuz Zırhlısı'nın bakımı için Gölcük, tersane bölgesi (Şekil P.12-P.15.) seçilmiştir. Tersane inşaatının hızla başlatılması için 1925 yılı bütçesinden elde edilen tahsis ile Gölcük bölgesindeki kamulaştırma çalışmalarının yapılması kararlaştırılmıştır. Alanda mevcut olan

bataklıkların kurutulması ve yolların tamiri yapılmıştır (Akkor, 2017).

Gölcük'te deniz fabrikaları yapılacak alan oldukça geniş olup, eskiden çiftlik olarak kullanıldığı için üzerinde binalar bulunmaktadır. Gölcük Komutanlığının ilk binası Alman mühendislerin kaldığı Rauf Bey Oteli'dir (Şekil P.12.) (Cengiz, 2014). 1925 yılında havuzun yapılması için anlaşılan Alman Flender şirketi havuzdan başka çeşitli ek tesisler[414] kurarak donanmaya ait bölgedeki ilk yapılaşmayı başlatmıştır (Akkor, 2017). Ardından Yavuz'un tamiri ihalesini alan Fransızlar da bu iş için ek yapılar[415] inşa etmiş, Böylece 1930 yılı sonunda Alman ve Fransızların inşa ettiği tesisler Gölcük Tersanesi'nin ilk tesisleri olmuştur (Cengiz, 2014).

1933'te Gölcük'te yaptırılmakta olan liman ve tersaneye ilişkin bir kanun layihası düzenlenmiş ve ana üssünün Gölcük olması resmi olarak kesinleşmiştir. Gölcük bölgesinde yapılacak tersaneye ilişkin resmi süreç tamamlandıktan sonra bir ihale yapılmış ve ihaleyi 1934'te Hollanda firması almıştır (Akkor, 2017).[416] Bu süreçte yabancı heyetler ve konuyla ilgili uzmanlar gelerek alanla ilgili öneriler vermektedir.[417] Fakat o dönem usta ve işçilerin yetersiz olması, sosyal durum ve ihtiyaçların eksik olması ve bölgenin sıtmaya elverişli olması gibi faktörlerin tersanenin verimli bir şekilde inşa edilmesine engel olduğu görülmektedir (Eyiceoğlu, 1962).

1940 yılından önce kent merkezinde halka ait mesken yokken, köylerden özellikle tersane işçiliği için sahildeki yeni kurulan merkeze yerleşmeye başlanmıştır. Yeni

---

[414] Gölcük'e ilk askeri bahri noktayı kuran şirket ayrıca; havuz, büyük kreyn, eski fabrika umum müdürlük binası, güverte müdürlüğü yanındaki ambar ve barakalar, eski vapur iskelesi yollar ve barakalar, iskele yanındaki dizel kuvvet santrali, su tertibatı, o günkü işe göre tesviye uygulamaları, yelken atölyesi olarak kullanılan kantin ve gazino binasını yapmıştır (Eyiceoğlu, 1962).

[415] Gerekli olan makine ve tekne inşa fabrikası, döküm fabrikası ve personel iskân barakaları inşa etmiştir. Ardından denizaltıların bakım ve onarımı için anlaşılan Alman şirket buhar kuvvet santrali, akümülatör fabrikası ve müştemilatı, torpido imha istasyonu ve fabrikasını kurmuştur. Gölcük'te yeni fabrikaların yanı sıra Donanma Komutanlığı binası da bu firma tarafından yapılmıştır (Cengiz, 2014).

[416] Firma, iki yıl kadar çalıştıktan sonra tersane ve donanma üssünün yapılabilmesi için 86 bölümden oluşan bir proje hazırlamıştır. Proje, Türk yetkililer tarafından beğenilmiş ancak maddi imkânsızlıklar nedeniyle sadece 13 bölümün yapılması uygun bulunmuştur. İmkânlar ölçüsünde belirli bir aşamaya gelen tersane çalışmaları İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile sürüncemeye girmiştir (Akkor, 2017).

[417] Sosyal hayat şartlarının uygun olması, subay ve işçi evlerinin yapılması, sıtmanın önlenmesi, subay ve işçiler için kantin ve evler yapılması, çırak okulunun acilen kurulması gibi önemli öneriler vardır. Bataklıkların kurutulması, tam teşekküllü bir hastanenin inşası, sahanın temizlenmesi ve yolların tesviye edilmesi gibi hedefler belirlenmiştir. Tersanede yapılan araçların nakli için İzmit ve Derince Limanlarının karayolları ile ana yol ağlarına bağlı olması, İzmit ve Gölcük arasında asfalt yol ve demiryolu olması, memur ve işçi evlerinin fabrikadan mümkün olduğunca uzak olması gerektiği gibi uyarılar verilmiştir (Akkor, 2017).

merkezde kurulan ilk mahalle olan ‘Merkez Mahallesi’nin sahil boyunda tersane ve donanmaya ait fabrikalar, binalar ve sosyal tesisler konumlanmış, 1936-40 yılları arasında Alman şirket tarafından ilk işçi evleri (Baraka Evler) yapılmıştır (Şekil P.14.). Ardından bu evler yine yakın bölgede olan ‘Teneke Evler’ denen Tersane çalışanları için ‘teneke’den yapılan konutların yanına kızakla çekerek tanınmıştır (Şekil P.15.). Zaman içerisinde Garnizon içinde ve etrafında Fransız ve Almanlar’ın ilk kurduğu barakalar da değerlendirilerek; çırak okulu,[418] subay ve astsubay ordu evleri, işçi gazinosu, Deniz Hastanesi,[419] Ahşap İlkokul (Şekil J.11.), kütüphane, sinema, meteoroloji istasyonu, revir, müze, parklar, spor sahaları yüzme havuzu ve kondisyon merkezi inşa edilmeye devam etmiştir (Cengiz, 2014). Dolayısıyla Tersane, en başından bir ilçe ve etrafında gelişen kent mekânları yaratmıştır (Şekil 5.5.).

Şekil 5.5. Tersane etrafında gelişen Gölcük ilçesi (1- Hükümet Konağı 2- Emniyet, 3-Jandarma, 4-Belediye, 5-PTT, 6-Ziraat Bankası 7-Yapı Kredi Bankası 8- Türk Ticaret Bankası 9- Petrol Ofis İstasyonu 10- Mobil İstasyonu 11-Belediye Gazinosu 12-Astsubay Gazinosu 13-İşçi Gazinosu (Gölcük Turizm ve Tanıtma Derneği, 1965)

[418] 1932- 33 yıllarında Gölcük Tersanesi’ndeki fabrikalara kaliteli eleman yetiştirmek için mükellef çırak okulu kurulmuş ve sonradan orta sanat okulu haline getirilmiştir (Cengiz, 2014).
[419] Çerkeş İsmail Paşa’nın yaptırmış olduğu tepedeki büyük ahşap çiftlik evi ile müştemilatı Deniz Hastanesi olmuştur (Cengiz, 2014).

5.2.1.3. Devlet demiryolları ve liman işletmeleri

İzmit ve Derince Limanı

19. yüzyılın sonunda İzmit Limanı'nın yetersiz gelmesiyle birlikte Derince'de yapılması uygun görülen liman (Şekil P.16.), Birinci Dünya Savaşı sırasında etrafına yapılan ek yapılarla büyümeye başlamıştır. 1930'lu yıllarda liman, özel güvenlik bölgesi ilan edilmiş ve aktif limanlardan birisi haline gelmiştir. Birçok kuruluş için gereken teknik ürünün ithal edildiği Derince Limanı'nın sanayinin gelişmesindeki payı büyüktür (Şenel, 2012).

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından yapılması plânlanan İzmit Limanı, Anadolu'nun en işlek limanı yapılmak istenmektedir. Rıhtım için doldurulan kıyı kesimi, rıhtımın devamında kalan denizin derinleştirilerek en büyük hacimli vapurların yanaşmasına uygun hale getirilmektedir. Ticari nakliyatta ülkedeki en büyük limana kavuşulacağı ve Haydarpaşa'dan itibaren 91 kilometre mesafenin nakil masrafları ortadan kalkacağı için ithalat mallarının ucuza mal edilmesi hedeflenmektedir. Bu plan Nafia Vekâleti tarafından kabul edilmiş ve savaş biter bitmez uygulamaya konulmak üzere programa alınmıştır (Türkyolu Gazetesi, 18 İkinciteşrin 1942, s.1-2). [420]

Elektrik Santralleri

Kocaeli 1950'lere kadar enerji gereksiniminin bir kısmını devlet işletmeleri tarafından kurulan sanayi ve ulaşım tesislerinin santrallerinden sağlamıştır. Derince'de Liman İşletmeleri tarafından elektrik ihtiyacını karşılamak için Derince Elektrik Santrali (Şekil P.17.) yapılmıştır. Bu santral zamanla limanın çevresinde bulunan Travers Fabrikası, Marangozhane, Derince İstasyon Oteli ve eski Derince İstasyonu gibi yapılara ve konutlara elektrik vermeye başlamıştır (Şenel, 2012).

[420] İzmit'in liman şehri olması düşüncesine çok partili dönemde hız verilmiş, Amerika'nın Türkiye'deki liman tesislerine gösterdiği büyük ilgiden İzmit'in de yararlanması için çalışmalara devam edilmiştir (Hürsöz Gazetesi, 29 Şubat 1952). Liman şehri çalışmaları için atılan ilk adım, 1952 yılında Etibank İskelesi temelinin atılması olmuştur (Hürsöz Gazetesi, 28 Mart 1952).

5.2.2. Tarım dışı endüstriyel yapılar[421]

Sanayileşme faaliyetleriyle ilgili devletçilik doğrultusunda sadece sanayi planlarına ya da devlet kuruluşlarına bakmak yanıltıcı olabilmekte ve dönemi anlamayı eksik bırakabilmektedir. Çünkü özellikle sanayi planlarında tercih edilen endüstri dalları özel kişilerin gücünün yetmediği alanlar olmakta, dolayısıyla dönemin en yoğun sektörü ve ekonomik faaliyetleri bertaraf edilmektedir. Bu bölümde serbest girişimle kurulan endüstriyel yapılara bakılmaktadır.

Buz

Özel sermayeli fabrikalardan biri olan İzmit Oksijen- Buz Fabrikası (Şekil R.1) 1931 yılında Çayır köyünde öncelikle değirmen ve buz fabrikası olarak tesis edilmiştir. İşletme buz yapılmayan kış günlerinde işsiz kalmamak için un fabrikası olarak kullanılmaktadır (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933).

1935 yılında yapı, oksijen ve buz fabrikasına dönüştürülmüştür (Sakal, 2015). Ardından sebebi bilinmeyen bir koordinasyon kararı ile İzmit Oksijen- Buz Fabrikası'nın makinelerine hükümet tarafından el konmuştur (Türkyolu Gazetesi, 6 Sonteşrin 1941, s.1).

Arslan ve Eskihisar (Darıca) Çimento Fabrikası

Gebze'de 1911'de Arslan Çimento şirketi işletmeye açılmış, diğer yandan rakibi olan Eskihisar Çimento Şirketi 1912'de üretime başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan işgücü açığı, hammadde ve kömür sıkıntısı, güvenlik, iletişim ve ulaşım sorunları karşısında daha güçlü olabilmek adına gayrimüslimlere ait olan iki sanayi yatırımının tasfiyesi yapılmış ve iki şirket yeni bir şirket çatısı altında birleştirilmiştir. Nihayetinde 1920 tarihinde "Arslan ve Eskihisar Müttehid Çimento ve Su Kireci Fabrikaları Anonim Şirketi" kurulmuştur. Sonuçta işletmenin bünyesindeki fabrikalar Taşliman ve Eskihisar mevkilerinde (Şekil R.2. ve Şekil R.3.) konumlanmaktadır.

1929 yılında Arslan Çimento Fabrikası'nın ek tesisleri hizmete girmiş ve kapasitenin artırılmasıyla başta Darıcalılar olmak üzere çevre yerlerin insanlarına yeni iş imkânı

[421] EK-R'de Kocaeli'deki serbest girişimli endüstriyel yapılara ait görseller bulunmaktadır.

sağlanmıştır (Kolcuoğlu, 2013). 1944 yılına kadar üretim yapan fabrika, kömür temin edilememesi yüzünden kapatılmak zorunda kalmış ve 1947 yılında tekrar faaliyete geçebilmiştir (Çimento Müstahsilleri Birliği Bülteni, 1963).

Fabrika işçileri Darıca veya Gebze'de ikamet etmektedir. Darıca'dan alınıp evlerine bırakılmakta, 150 kadar bekar işçi fabrikanın modern lojmanlarında ikame etmektedir. Fabrika alanı içinde yemek salonları, işçinin, memurun ve ailelerinin yararlanması için plajı ve camlı köşk şeklinde bir dinlenme odası, 200- 250 kişilik sinema salonu, voleybol sahası ve revir vardır. Ayrıca fabrikaya kalifiye işçi temin edebilmek için çırak okulu kurulmuştur (Çimento Müstahsilleri Birliği Bülteni, 1963).

İzmit Kimyevi Maddeler Fabrikası

Türk Spor Kurumu Güreş Federasyonu başkanlarından Seyfettin Berksoy, 1940 yılında bu fabrikayı kurarak naftalin üretimine başlamış ve makinelerini kendi üretmiştir. Ham naftalini Karabük'teki fabrikasından almak için 10 yıllık sözleşme yapmıştır (Sakal, 2015).

Dokuma Fabrikaları

Cumhuriyet öncesinde Müslüman girişimcilere ait kumaş üreten Karamürsel Çuha ve Şayak Fabrikası (Şekil R.4.) vardır. Fakat yapı Yunanlıların Karamürsel'e taarruzu sırasında 1923 yılında atılan top ateşi ile yıkılmıştır. Milli Mücadele zamanında tahrip edilen fabrika İstanbul'a nakledilmiştir. İlerleyen yıllarda Karamürsel ismini taşıdığı için tekrar Karamürsel'e taşınması istenmekte ve İktisat Bakanlığına başvurular yapılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 29 İkincikanun 1936, s.1).

Fabrikanın açılarak köylerin kalkınmasına yardımcı olacak insan gücü istenmiş hatta bunun için Karamürsel köyleri gelen göçmenleri çok istekli karşılamış özellikle göçmen talep etmiştir (Türkyolu Gazetesi, 29 İkincikanun 1936, s.1). Fakat köylünün bu isteği gerçekleşememiştir.

Diğer bir özel girişim olan Adapazarı Hamit Bey Mensucat ve Dokuma Bez Fabrikası 1926 yılında tesis edilmiştir. Kumaş bezleri üreten fabrika çeşitli sergilerden madalya almıştır (Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası, 1933). Yine özel bir girişim olan

Adapazarı Bez Fabrikası ise filatör koza fabrikasıyken, 1926 yılında tadilat yapılarak mensucat bez fabrikasına dönüştürülmüştür (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933).

Bakır Demir Alaşım İmalathaneleri

1923 yılında İzmit'te kurulan Milli İmalathane (Şekil R.5.) demircilik ve dökmecilik yapmakta, tarım aletleri, tıbbi aletler ve makineler üretmektedir (Taşkın, 2016).[422]

Bir de 1933 yılında Adapazarı Ahmet Behçet ve Mösyö Rado Dökmecilik ve Bakır İmalathanesi açılmıştır (Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası, 1933). Tunç, demir dökme ve bakır tablolarla çeşitli imalatlarda bulunulmaktadır (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933).

İçecek İmalathaneleri

1922 yılında İzmit Şirin Ada Ferah Müskirat İmalathanesi, 1923 yılında İzmit Taze Hayat Rakı Fabrikası (Şekil R.6.), 1928 yılında İzmit Ay Yıldız Gazoz Fabrikası, 1930 yılında Adapazarı Lüks Gazoz İmalathanesi açılmıştır (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933). Bir de İzmit'te Yeşil Müskirat Fabrikası bulunmaktadır (Şekil R.7.). Şehirde bunlardan başka gazoz üreten birkaç imalathane daha vardır.

Toprak İmalathaneleri

1926 yılında İzmit- Kandıra yolunda tuğla ve kiremit imalathanesi (Taşkın, 2016), 1927 yılında yerli çanak çömlek imalathanesi tesis edilmiştir (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933). 1928 yılında Adapazarı Kiremit Fabrikası (Şekil R.8.) tesis edilmiştir (Tarkan, 1937).

Diğer;

1927'de tesis edilen İzmit Pil Fabrikası pil üretiminin yanı sıra makine tamiratı yapmaktadır (Taşkın, 2016). 1929 yılında açılan İzmit Çorap İmalathanesi kentteki bir diğer üretim yeridir. İzmit Perçin Mürekkep Fabrikası'nda imal edilen mürekkepler,

[422] Bir de 1932 yılında açılan Milli Demircilik Yurdu tespit edilmiştir. İkisinin aynı imalathane olması ihtimaline karşılık bu yerin 1932 yılında tekrar geliştirildiği düşünülmektedir (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933).

Avrupa'yla eşdeğer kalitede olup devlet dairelerine alınmaktadır (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933). Adapazarı'nda ise kösele ve deri fabrikası ile baskül imalâthanesi bulunmaktadır (Kuzucu, 1945). Bunların dışında ilçede her çeşit araba imalâthaneleri, otomobil tamircileri, torna ve tesviyeciler, hasır ve süpürgeciler, saraçlar, kürdan imalathanesi, küp ve çanak yapım evleri, kuyumcu, bakırcı ve radyo tamircisi vardır (Balcıoğlu, 1952).

5.2.3. Sanayi yerleşkelerinin kente ve köye katkısı

Sanayi yapılarının kentin ve ülkenin ekonomisine katkı sağlayarak dolaylı yoldan çeşitli kentsel hizmetleri artırdığı ve kentleşmeyi ivmelendirdiği görülmektedir. Öte yandan sanayi kuruluşlarının doğrudan fiziki olarak bulundukları yere imar ve altyapı çalışmaları uyguladıkları ve bunların önce kendi çeperi dahilinde kullanıldığı, ardından kent ve kentliye hizmet ettiği görülmektedir.

1- Temel kentsel ihtiyaçların yanında Kocaeli'yi kent yaşantısına ve kentli olgusuna hazırlayan önemli yapı öbekleriyle karşılaşılmaktadır. Bu dönemde birçok fabrika yapılsa da kentleşmeyi başlatanlar, genellikle devlet eliyle kurulan ve yanında kamusal hizmetlerin götürüldüğü tesisler olmuştur.

1936'da modern bir kentin temsili olarak İzmit'in karşısına çıkan SEKA, mimari olanın yanında deneyimlenen yaşantı içinde merkez ilçeye etkisini göstermiştir. Eski SEKA çalışanlarının izlenimlerine göre İzmit'te sosyal hayat, bu açıdan yalnızca fabrikada yaşanmaktadır. Sayıları artırılarak ve yerleşkenin dışına çıkılarak kentle bütünleşmeye ve hiyerarşiyi azaltmaya çalışan kooperatif konutları, İzmit'in ilk toplu konutları olmakta ve sonrasında inşa edilenlere örnek teşkil etmektedir. Sosyal mekânların kullanımında belirli hiyerarşi gözlemlense de uygunluk durumuna göre SEKA mensubu olmayan kişilerin de yararlandığı görülmektedir. Kamp hayatında dahi kentin diğer kişilerinin dahil edilmeye çalışıldığı bir yapı hâkimdir. Bu nedenle İzmit'te birçok aile, ilk kez SEKA'yla düzenli bir tatil kurgusu yaşamıştır demek mümkündür.

Merkez ilçe İzmit'te yoğun kent mekânı kurgusunu görebilecek diğer bir yer, Osmanlı'dan devralınan İzmit Tersanesi'dir. Kente canlılık ve kimlik veren bu yerleşke özellikle spor faaliyetleri için aktif olarak kullanılmaktadır.

‘Türkiye’nin en modern köyü’ olarak tarif edilen Gebze ilçesinin köyü Hereke’nin sosyal yaşamı bu dönemde Sümerbank ve Sümerbanklılar tarafından şekillenmektedir. Köyün 1942 yılında Sümerbank Hereke Kumaş Fabrikası nedeniyle 820 daimi işçisi ve 84 memuru olup aileleriyle birlikte 1600, toplam 2400 nüfusu vardır. İşgal ettiği bina Sümerbank Hereke Kumaş Fabrikası’nın müştemilatı olmasına rağmen, fabrikanın varlığı nedeniyle bir köy mahalli idaresi Halkevine sahip olmuştur. Hatta bu popülâsyonun kültür, spor ve sosyal aktivitelerini tatmin edebilecek nitelikli yeni bir halkevine ihtiyaç duymaktadır. Jimnastik salonu, sinema salonu, deniz kenarında yüzme tesisleri ve kayıkhanesi olan yeni bir Halkevi inşa edilmek istenmektedir (BCA, 490-01-1750-1108-1). Diğer yandan fabrika bünyesindeki merkez atölyeler, Hereke ve civar köylerindeki küçük tezgâhlarla köy halıcılığını geliştirilerek köyler kalkınmaktadır. Bunun yanında sanayi ve tarım hayatına Darıca Çimento Fabrikası, Çayırova Tarım Okulu gibi büyük düzenlemelerle başlayan ilçe, 1960’lı yıllarla birlikte sanayi bölgesi hâline gelmiş, nüfusunda hızlı bir yükselme yaşamış ve bugünkü halini almıştır.

Tersane’nin kurulmasıyla ilçe olan Gölcük’te 1940 yılından önce ilçe merkezi olan kıyı kesiminde halka ait mesken dahi yokken, yapılaşmanın Tersane çevresinde oluştuğu gözlenmektedir. Tersane işçiliği için köylerden gelenlerle barınma yerleri ve sosyal mekânlar artış göstermiştir. Hatta sosyal faaliyetlerin artması nedeniyle ilçenin Halkodası yerine Halkevi istemesine sebep, tersane gösterilmektedir.[423] Gölcük, gerek Donanma gerekse Tersane Komutanlığının bu bölgede olması nedeniyle ‘donanma kenti’ olarak anılmaktadır (Cengiz, 2014).

Derince’de liman etrafında kurulan fabrikalarla birçok kamu hizmeti ve yeni iş tesisleri beraberinde gelmiştir.[424]

2- İlk maddenin devamı olarak; Hereke’nin köy olmasına rağmen Halkevine sahip olması, Gölcük’ün tersane kurulmadan önce bucak olması veya İzmit Çınarlı köyü merkezinde kurulan bölgenin liman ve artan sanayi yapıları doğrultusunda Derince

[423] Bknz: Bölüm 4.1.2.2.
[424] Bknz; Derince Siloları (Bölüm 5.3.1.6.), Derince Travers Fabrikası (Bölüm 5.3.2.), Derince Halkodası (Bölüm 4.1.2.2.) ve göçmen evleri (Bölüm 3.2.1.).

olarak anılması örnekleri; sanayinin gittiği yeri, idari statüsünün önüne geçerek, kentleşmeye hazırladığı görülmektedir.

3- Her ne kadar halkçılık ilkesi ön plânda olsa da devletin yeni plânlamalarında kentte homojen bir sınıf varmış gibi düşünülerek düşük gelirli konut sorunu ele alınmamaktadır (Tekeli, 2011a).

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren, ilçede ev kiralarının yüksek olduğu anlaşılmaktadır. 1940'lı yıllarda İzmit'te memur evleri yapılmasına ciddi bir ihtiyaç olduğu yerel gazetelerde sürekli ifade edilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 4 İlk teşrin, 1941). "Kâğıt Şehri" olarak nitelenen ilçede, nüfus artışı nedeniyle konut sıkıntısı fazla hissedilir olmuştur (Türkyolu Gazetesi, 18 İkinciteşrin 1942, s.1-2). Devlet merkezden yönlendirilen politikalarla konut sorununu çözemediği için belediyelerin konut inşaatlarını kolaylaştıran tedbirler aldığı görülmektedir (Türkyolu Gazetesi, 18 İkinciteşrin 1942, s.1-2). Yaşanan ev buhranı nedeniyle şehirde yapılan kaçak inşaatlara dahi sessiz kalınmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 23 Aralık 1947). Konut azlığı nedeniyle, Fen Heyeti tarafından tespit edilen harabe evlerin yıkımı yapılmamaktadır (Türkyolu Gazetesi, 20 Kasım 1948). Bu dönemde Kâğıt Fabrikasıyla (Şekil P.8.) birlikte Hereke Kumaş Fabrikası (Şekil P.2.), Gölcük Tersanesi (Şekil P.14- P.15), Darıca Çimento Fabrikası gibi büyük işletmelerin memur ve işçilerine evler yaptırdığı görülmektedir.

4- Devlet işletmeleri kentin altyapı hizmetlerine önemli destek vermektedir. Sümerbank Hereke Kumaş Fabrikası, Sümerbank İzmit Seka Kâğıt Fabrikası ürettikleri enerjiyle hem kendi gereksinimlerini hem de ilin kısmen aydınlatma gereksinimini karşılamaktadır. Ayrıca Sümerbank İzmit'e suyun getirilmesini sağlamıştır. Devlet Demiryolları ve Liman İşletmeleri tarafından kentte ve köyde kurulan elektrik santralleri o alanda bulunan cadde ve diğer resmi binaları aydınlatmaktadır.

5- Ülkede çeşitli amaçlarla birçok kredi müesseseleri oluşturulmuştur. Özellikle halkın sermayesi ile kurulan ve başlangıçta yerel olan kredi işletmelerinin kendi mahalli bölgesinin kentleşme ve sanayileşme faaliyetlerine destek olduğu görülmektedir.

Adapazarı İslam (Türk) Ticaret Bankası;[425] Belediyeler Bankası'nın kuruluşundan önce Adapazarı Belediyesi'yle ortaklık ederek birkaç kasabanın elektrik ve su işlerinde yeni tesisat yapılmasına yardım etmiş ve sanayi erbabını desteklemiştir (Ardaman, 1953). Banka, 1930 yılında Büyük Derbent Kereste Fabrikası'nı satın almış, 1933'te Adapazarı Tahta ve Demir Fabrikası'nı satın almış ve tamir ederek işletmeye başlatmıştır. Bu fabrikayla ilgili ulaşılan bir fotoğrafın üstünde 'Adapazarı Türk Ticaret Bankası Fabrikaları' yazması, bu bankanın başka sanayi yapılarının inşa edilmesine katkı sağladığını ispatlar niteliktedir (Şekil S.2.). Ayrıca banka, tütün ihraç ve satışlarına da yardım etmiştir (Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası, 1933).

Kocaeli Halk Bankası (Şekil E.35.);[426] Banka ortak olduğu şirketlerle ile birlikte kentin imarına destek olmuştur. Bankanın ortak olduğu Sapanca Gölü ve Civarı Bayındırlık ve Türk Anonim Şirketi; Kocaeli İl Özel İdaresi, Sapanca ve Adapazarı Belediyeleri, Nafia Vekâleti ve bankanın verdiği sermayelerle kurulmuştur (Türkyolu Gazetesi, 16 Kanunuevvel 1937, s.1). Böylece şirket aracılığıyla Kocaeli'nin yol ve bayındırlık faaliyetlerine banka, mahalli idareler ve Vekâlet destek olmuştur. 1937 yılında Adapazarı'nda ortaokul yaptırılmış, İzmit Halkevi ve Liman Dairesi'nin temeli atılmıştır. (Ulugün, 2015). 1941 yılında İstanbul- İzmit yolu inşaatının bir kısmı bu firmaya ihale olmuştur (Ünal, 2015). Buradan anlaşıldığına göre; kentte devletin inşa işlerini ihale ettiği büyük müteahhit firmaların; mahalli idare, banka ve merkezi yönetim destekli olduğu görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı zamanında yapılan tasarruf işlemlerinin yanında 1936 yılından itibaren ticaret hayatına girişilmiştir. Banka İzmit'in başlıca ürünü olan tütünün satılmasıyla ilgili atılımlarda bulunmuştur (Ünal, 2015). 1938'de 5 yıllığına "Marmara

[425] Başlangıçta yalnız Adapazarı'nda varken, 1919 senesinde İzmit'te, 1920'de Düzce'de, 1923'te Hendek'te, 1926'da Geyve'de ve 1930'da Karamürsel'de şubeleri açılmıştır (Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası, 1933). Cumhuriyet'in ilanına kadar faaliyeti yalnızca Adapazarı ve çevresine etki eden banka, asıl gelişimine 1924'ten sonra başlamıştır. Bir müddet sonra yeni devrin çalışma anlayışına uygun bir kimliğe sahip olmak üzere 1928 yılında Adapazarı Türk Ticaret Bankası olmuştur (Kocaeli Sanayi Sergisi, 1967). Mahalli bir banka olmaktan çıkan ve memleket ölçüsünde mali bir müessese haline gelen bankanın idare merkezi 1934 yılında Ankara'ya nakledilmiş ve 1937 yılında Türk Ticaret Bankası olmuştur (Kocaeli Sanayi Sergisi, 1967).

[426] Kurulan yerel bankalardan biri de Kocaeli Halk Bankası'dır (Yurt Ansiklopedisi, 1983). Ticaret Odası'nda İzmit esnafını korumak amacıyla Esnaf Bankası olarak bahsedilen banka, 1927 yılında Kocaeli Halk Bankası adıyla kurulmuştur (Türkyolu Gazetesi, 1 Nisan 1936). Bina yokluğu nedeniyle ilk yıllarda toplantılar Halkevi salonunda yapılmaktadır. Ardından şirket, Hürriyet Caddesi üzerindeki İzmit Ticaret ve Sanayi Odası'nın alt katında faaliyete geçmiştir (Türkyolu Gazetesi, 16 Kanunuevvel 1937).

Yaprak Tütün Ticaret Türk Limited Şirketi" kurulmuş ve başarılı olamayınca 1942 yılında kapatılmıştır (Ulugün, 2015).

5.3. Tarım Politikalarının Yapı Türlerine ve Faaliyetlerine Etkisi

1923 İzmir İktisat Kongresi'nde Atatürk, ekonominin yapılanmasında tarıma ve tarımda kooperatifleşmeye önem verildiğini vurgulamış ve alınan önlemler sürekli tarıma teşvik doğrultusunda olmuştur. Aynı zamanda ürünlerin ulaşımını sağlayan altyapı girişimlerinden özellikle demiryolları yapımına hız verilmiştir (Ersel H. vb., 2005).

Çeşitli bakanlık değişikliklerinden sonra,[427] en nihai 1931 yılında 1910 sayılı Kanun'la Ziraat Vekâleti kurulmuş, [428] 1937'de Bakanlığın görev ve teşkilat yapısı oluşturulmuştur.[429] Tarım Bakanlığı ülkenin tarım, hayvan ve orman politikalarını uygulamak, bu konuların mali işlerini düzenlemek ve ilgili kanunların yüklediği görevleri yapmakla sorumlu tutulmuştur.

1929'da patlak veren genel ekonomik sıkıntı, Türkiye'yi en çok tarımsal faaliyetlerinde etkilemiş ve mali duruma köylü borçları sorunu olarak yansımıştır. Bu süreçte tarımsal ürünlerin düşük fiyatları yanında artan tarımsal üretim kent ekonomisi için elverişli koşullar yaratmıştır. Bu koşullar korumacı anlayışla birleşince sanayinin hızlı büyümesine katkı sağlamıştır (Zürcher, 2018). İkinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde hissedilir bir ekonomik sıkıntı baş göstermiş, ülkenin mali durumunun düzelmesi için kanuni olarak çeşitli devlet müdahaleleri gerekmiştir. Bu müdahaleler; Milli Korunma Kanunu,[430] Varlık Vergisi,[431] Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu[432] ve

[427] 1924 yılı 432 sayılı 'Ziraat ve Ticaret Vekâletleri Teşkili Hakkında Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir. 1928 yılı 1200 sayılı 'Ticaret ve Ziraat Vekâletinin Tevhidi ile İktisat Vekâleti Teşkili Hakkında Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[428] 1931 yılı 1910 sayılı 'Ziraat Vekâleti Teşkiline Dair Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[429] 1937 yılı 3203 sayılı 'Ziraat Vekâleti Vazife ve Teşkilat Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[430] 1940 yılı 3780 sayılı 'Milli Korunma Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[431] 1942 yılı 4305 sayılı 'Varlık Vergisi Hakkında Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[432] 1943 yılı 4429 sayılı ve 1944 yılı 4553 sayılı 'Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'dur.[433] Bu süreçte sanayi ve tarımsal üretim sürekli düşmekte, enflasyon baskısı artmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 20 İlkkanun 1941, s.3).

İşler gittikçe daha kötü bir hal alarak ekmeğin karneye bağlandığı günler yaşanmıştır. Devlet çiftçinin zirai faaliyeti yanında kendine ait topraklarda geniş oranda ziraat yapmaktadır. Memleketin tahıl ihtiyacı için Ziraat Vekâleti, Zirai Kombinalar Kurumu aracılığıyla 1942- 43 yılında çeşitli ziraat bölgelerinde üretim çiftlikleri kurarak ekim yapmıştır (Türk Ekonomisi Dergisi, 1(1),1943).

Tarım alanlarının tam ve sürekli biçimde amaca en uygun şekilde işletilmesi ve en yüksek verimin alınması için öncelikle tarımsal eğitim ve öğretime ağırlık verilmiş ve bu alanın özellikle Tarım Bakanlığının sorumluluğunda kalması istenmiştir. (Toprak, 1988).

Örgün ve yaygın öğretimin ötesinde tarımın doğrudan üretime ve verime yönelik çabaları ve kurduğu devlet işletmeleri bulunmaktadır Bunların en önemli mekânsal karşılığı 'tohum ve meyve ıslah istasyonları' ve 'devlet çiftlikleri'dir. Bağcılık alanında ise 'fidanlıklar' kurmakta ve dağıtmakta ve birçok yerde 'meyvecilik istasyonları' açmaktadır. Damızlık hayvan yetiştirmek için 'haralar ve hayvan depoları' kurulmuş, hayvan sağlığı için bir takım müesseseler açılmıştır. Hayvancılığı özendirmek için ülke çapında yarışlar ve sergiler düzenlenmektedir. Ormanların işletilmesi için şehirlerde 'devlet orman işletmesi revirleri' kurulmaya başlamıştır. Verimli zirai ürün üretimine çaba verilmesinin yanında ülkenin tümünde yaşanan tarım aracı ve alet eksikliğinin giderilmesi için hükümet 'Zirai Donatım Kurumu'nu kurmuştur. Hububat stokunun saklanması ile ihracatı ve ithalatı için 'silolar' inşa etmiştir.

Kurulan iktisadi devlet teşkilatlarıyla sanayiye olduğu kadar tarıma da emek verildiği görülmekte, dolayısıyla sanayi ve ziraatin eşgüdümlü gitmeleri istenmektedir. Diğer yandan dönemin düşünürleri tarafından sanayi ve ziraatin kopamayacak olan ilişkisi çeşitli sebeplere dayandırılmakta ve yöntemler geliştirilmektedir.

[433] 1945 yılı 4753 sayılı 'Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

Köycü düşünür Nusret Kemal Köymen tarafından bu konu şu şekilde açıklanmaktadır; ülkenin kalkınması için acil ihtiyaç olunan tarım dışı sanayi senelerce kar getiremeyecek durumdadır. Fakat kısa sürede az para harcanarak ülkeyi kalkındıracak önemli ziraat işleri vardır. Türkiye'nin ihracatını artıracak ve gerekli dövizi temin edecek zirai ürünler fazla olup, bu sayede yenilenme ve sınaîleşme hedeflenmektedir. Öte yandan ziraatin gelişimi, % 80'i köylü olan ülkenin hayat seviyesinin yükselmesi demektir. Köylü kalkınmadıkça diğer sanayi ürünlerinin ve diğer hizmet sektörlerinin iyi bir pazar bulmasına imkân yoktur. Dolayısıyla köy kalkınmadıkça iyi bir kentleşme ve kentlileşmenin doğması mümkün görülmemektedir (Köymen, 1936b)**.** Diğer yandan Muhsin Ete'ye göre tarımın ilerlemesi ve köyün kalkınması için ülkedeki altyapının yeterli seviyeye ulaşması gerekmektedir. Fabrika için hammadde olacak tarım ürünlerini taşımak o dönemlerde büyük bir problemdir. Köylü ürettiğini ulaşımın olmaması nedeniyle pazar merkezlerine nakil edememekte ve bütçesini güçlendirememektedir. Sonuçta her ne kadar sanayi ve tarım kendi içinde gelişse de ulaşım politikalarının ve iç piyasa teşkilâtının diğerleriyle eş zamanlı olarak ilerlemesiyle köy kalkınabilmektedir (Ete, 1946b).

Kocaeli'de Tarım

Tarım sektöründeki işgücü şehir toplam işgücünün %70'ini teşkil etmektedir. Şimdinin sanayi şehri olan Kocaeli'nin o dönem büyük oranda tarımdan geçindiği görülmektedir. Köylerde içme suyunun dahi olmaması ve halkın basit tarım aletleri ile çalışmalar yapmasından dolayı ziraatte yeterli verim alınamamaktadır. İstanbul gibi bir tüketim merkezine olan yakınlığına rağmen köylerin üretimi gelişemediği için coğrafi konumunun elverişliliği yeteri kadar kullanılamamaktadır (İmar ve İskân Bakanlığı, 1963). [434] Cumhuriyet'in ilk yıllarında Adapazarı, Geyve, Hendek ve Karasu gibi tarımsal faaliyetleri yüksek olan ilçelerin Kocaeli dahilinde olması kentin tarım oranını yükseltmektedir. Fakat yüz ölçümü nedeniyle az yer kapladığı için tarım yapılan alanlar diğer illerle karşılaştırıldığında küçük kalmaktadır (Yurt Ansiklopedisi, 1983). Diğer yandan sanayinin gelişmemiş olması ve kent bütçesinin artamaması

[434] Tarım araç ve gereci bakımından üreticiler yokluk içindedir. Özellikle göçmenler o yıllarda çok muhtaç bir durumdadır. Bundan dolayı her ne kadar mevcut toprak için daha güçlüsü gerekse de Derince'de iskân edilen göçmenlere küçük pulluklar verilmiştir (Sakal, 2015). Zirai mücadele faaliyetleri fazlasıyla eksik olup yetersiz gereçlerle 1 veya 2 hastalıkla mücadele edilebilmektedir (3. Bölge Nüshası, 1958).

tarımdaki ürün değişikliğini olumsuz yönde etkilemektedir (İmar ve İskân Bakanlığı, 1963).

Özellikle ilin ziraati bakımından Adapazarı en önemli konumdadır. Bir yandan ürün yönünden zengin arazinin genişliği, diğer taraftan geniş bir tüketim sahası ve ihracat merkezi olan İstanbul'a yakınlığı, sahil ve İç Anadolu şehirleriyle irtibatı, Adapazarı ilçesini bu alanda önemli bir sıraya koymaktadır (Ardaman, 1953). Fakat Sakarya, Mudurnu ve Çark sularının düzenli bir hale getirilememesi nedeniyle ilçenin verimli toprakları sular altında olduğu için ülke ekonomisine tam verimiyle kazanç getirememektedir (Aydar, 1953). Buna rağmen yurdun en sulak ovalarından biri olan Adapazarı Ovası'nda ve ovanın etrafını kuşatan dağlarda zirai ürünler ve ilgili tesis yapıları yoğun olarak gözlenmektedir. Dolayısıyla Kocaeli'de iki ayrı yönü geliştiren iki önemli merkez bulunmaktadır. Konumları gereği İzmit tarım dışı sanayide gelişirken, Adapazarı ziraat yönünden sınaîleşmektedir. Ticari ve zirai fonksiyonuna gitgide sınaî özellikler katılmasıyla birlikte pazarın durumu da değişmektedir. Çünkü köylü satabileceği tahılını Toprak Mahsulleri Ofisine, yağlı tohum ve patatesini tüccara, pancarını şeker şirketine teslim etmektedir (İnandık, 1958).

Mevcut tarım faaliyetlerinin geliştirilmesi için merkezde belirlenen kalkınma esasları taşrada takip edilmektedir. 1937 yılından beri Ziraat Vekâleti tarafından düzenlenen köy tetkikleri devam ederken, 1942 yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü ve orman veteriner talebelerinden oluşan ekibin Kocaeli köylerini gezdiği görülmektedir (Türkyolu Gazetesi, 1 Ağustos 1942, s.1). Ayrıca kentin taşra örgütünde yer alan Ziraat ve Ziraat Mücadele Müdürlükleri ziraat işlerinin gelişmesi ve köylünün eğitilmesi için çeşitli çalışmalar yapmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 16-23 Kanunuevvel 1937, s.1). Ziraat Mücadele Teşkilâtı'nın ilçelerde ve köylerde kurslar açtığı görülmektedir (Türkyolu Gazetesi, 18 Şubat 1941, s.2). Şehirde Çiftçi Mahsulünü Koruma Meclisi oluşturulmuş ve faaliyete geçilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 24 Ağustos 1941, s.2). Numune köylerde ziraat memurları belirli dönemlerde faaliyet raporu sunmakta ve rapor sonrası öneriler dahilinde ziraat memurları bir mesai programı hazırlamaktadır (Kocaeli Meclisi Umumi Zabıtnamesi, 1932).[435]

[435] Bunlardan bir kaçı; köy yolu ve meydanlarının ağaçlandırılması, zirai kooperatiflerin kurulması, çeşitli ağaç ve hayvanların yetiştirilmesi, ziraat şubeleri hakkında halkın bilgilendirilmesidir. Köylere

5.3.1. Tarımı kalkındıran devlet işletmeleri[436]

Türkiye'de yaygın olarak iktisâdi gelişme sanayileşme ile özdeşleştirilmektedir. Tarımda iç pazarın açılımına yönelik girişimler, yasal ve kurumsal düzenlemeler, eğitim, tarımsal bilgi, beceri ve teknoloji alanındaki gelişmelere karşın; Tek Parti Dönemi genelde sanayi planlarıyla anılmakta ve çalışılmaktadır. Zafer Toprak'ın ifadesiyle endüstrileşerek kalkınmak, ilerlemek ve tüm dünyaya ülkenin varlığını duyurmak bir yana iki dünya savaşı arasında kalan tek parti hükümetinin amaçladığı aslolan hedef; kıt kaynaklar ve sınırlı sermaye birikimiyle kırsal dengeleri bozmaksızın kriz dönemini atlatmaktır (Toprak, 1988). Sonuç olarak hükümetin bu hedefe ulaşmak için tarım politikaları kapsamında kurduğu işletmelere bakmak gerekmektedir.

Sümerbank ve Etibank dışında adı görece daha az duyulan ve tarım politikaları içinde incelenebilecek kurumlar 'Devlet Ziraat İşletmeleri',[437]'Zirai Kombinalar Dairesi',[438] 'Devlet Orman İşletmeleri', [439] 'Zirai Donatım Kurumu', [440] 'Toprak Mahsulleri Ofisi'dir.[441] Bunların yanında araştırma, öğretim, bakım ve yardım amacını güden tohum meyve ıslah istasyonları ve hayvan üretme çiftlikleri bulunmaktadır.

5.3.1.1. Zirai donatım kurumu

Ülkenin savaşlar sonucu önemli emek kayıpları yaşaması ve Birinci Dünya Savaşı'nın yeni teknolojik ilerlemeler getirmesi, tarımda makinalaşma eğilimini gitgide artırmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında çeşitli hukuki düzenlemelerle tarımda makineleşme kolaylaştırılmak ve teşvik edilmek istenmiştir. 1930'ların ikinci yarısına gelindiğinde tarımda makineleşme yoğun bir şekilde tekrar gündeme gelmiştir (Tekeli,

gidilerek birtakım zirai bilgiler verildiği görülmekte fakat her köye bir fidanlık kurmaya devletin gücü yetmeyeceği yalnızca teşvik edebileceği ortadadır (Kocaeli Meclisi Umumi Zabıtnamesi, 1932).

[436] EK-S'de Kocaeli'deki tarımı kalkındıran devlet işletmelerinin yapılarına ait görseller bulunmaktadır.

[437] 1938 yılı 3308 sayılı 'Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu Hakkında Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[438] 1937 yılı 3130 sayılı Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[439] 1945 yılı 4767 sayılı 'Orman Koruma Kuruluşunun Kaldırılması ve Bu Kuruluşun Görev ve Yetkilerinin Devlet Orman İşletmelerine Devrine Dair Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[440] 1944 yılı 4604 sayılı 'Türkiye Zirai Donatım Kurumu Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[441] 1938 yılı 3491 sayılı 'Toprak Mahsulleri Ofisi Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

İlkin, 1988). Köylüyü topraklandırmanın yanında zirai araçlarla donatmak, zirai politikanın en önemli tedbirlerinden biri olmuştur.

İncelenen dönemde tarımda makineleşmeyle ilgili yapılan faaliyetlerde son aşama, 1944 yılında Türkiye Zirai Donatım Kurumu'nun teşkiline dair karar ile yeni bir kurumun oluşturulmasıdır.[442] Bu kurum tarımın makineleşmesini hızlandıracak temel mekanizmalardan biri olup, Kanun'a göre ziraatte kullanılan her türlü alet ve malzeme köylüye satılmaktadır. Kurum bu işler için gerekli kuruluşları kurmak veya bu amaçtaki mevcut kuruluşlarla ortaklık etmek, tamirhaneler açmak, üretimden arta kalan maddeleri gerektiğinde işleyerek satmakla yükümlüdür. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra kurum için 20 sene beklenmiş olmasının nedeni Atasağun (1944)'te şu şekilde açıklanmaktadır; bu sanayi alanından önce kurulması gereken diğer sanayi şubelerine ihtiyaç olmuştur. Demir, çelik, sac, çinko ve ağaç işleri bu süreçte belli bir seviyeye gelebilmiş ve Zirai Donatım Kurumu'na imkân vermiştir. Diğer yandan en basitinden en teknolojiğine kadar gerçekleşen makineleşmenin hepsinde köylere yollar yapılamadığı, petrol ve benzin tedarik edilemediği, elektrik tesisatı köylere kadar gelmediği ve sulama politikası tamamlanmadığı için makineleşme meselesi tam olarak halledilememiştir (Atasağun, 1944).

Kocaeli Zirai Donatım Kurumu

Kara sapandan başka tamamı dışarıdan ithal edilen zirai aletlerin teminindeki zorluk nedeniyle Birinci Dünya Savaşı sırasında ordunun nakliye arabası, sıhhiye arabası gibi demir ve ahşap ile ilgili ihtiyaçlarının büyük bir kısmını karşılamak üzere Adapazarı Tahta ve Demir Fabrikası (Şekil S.1.) açılmıştır. (Tarkan, 1937).[443] Zaman içerisinde fabrikanın maddi güç kaybetmesi[444] ve sonrasında yaşanan 1943 yılı Adapazarı Depremi'yle yapı enkaza dönmüş ve kullanılamaz hale gelmiştir. Ziraat Vekilliği

[442] 1944 yılı 4604 sayılı 'Türkiye Zirai Donatım Kurumu Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[443] Harbiye Nezareti ve bünyesindeki subayların hissedar olmasıyla devlet özel ortaklığıyla kurulan (İktisadi Yürüyüş, 5(114), 1944) ve Araba Fabrikası adı ile anılan tesiste araba ve buna benzer birçok demir tahta işleri yapıldığı için bünyesinde gelişkin bir elektrik atölyesi bulunmakta (Tarkan, 1937) ve ilçenin bir kısmının elektrik ihtiyacını gidermektedir (Balcıoğlu, 1953).
[444] Zaman içerisinde Ziraat Bankası'na borçlanan fabrika, 1933 yılında Adapazarı Türk Ticaret Bankası tarafından satın alınmıştır (Tarkan, 1937). İyi yönetilemeyen ve yaptığı işlerden zarar eden fabrikanın ayakta kalması için Etibank, Ziraat Bankası ve Türk Ticaret Bankası ortaklığıyla yeni bir şirket kurulmuş ve işletme bu şirkete devredilmiştir. Fakat bu yardımlara rağmen fabrika bütün sermayesini zarar ederek kaybetmiştir (İktisadi Yürüyüş, 5(114), 1944).

araba ve zirai alet yaptırmak için kuruluşu satın almış, işletmesini Orman Umum Müdürlüğüne devretmiştir (Türk Ekonomisi Dergisi, 1(9), 1944).

Ülkenin tümünde yaşanan bu eksikliğin giderilmesi için orduya ve çiftçilere araba ve pulluk imalatı ile başlayan Araba Fabrikası, kurulacak olan Zirai Donatım Kurumu'nun başlangıcı olmuştur. Satın alınan Demir Tahta Fabrikası'nın çevresindeki bir kısım arazinin istimlâki yapılmış ve 1944 tarihli 42 sayılı Karar'la merkezi Adapazarı'nda, tüzel kişiliğe sahip Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikaları Müessesesi kurulmuştur (Şekil S.3.- S.7.) (Türkiye Zirai Donatım Kurumu, 1966).[445]

1945 yılında bir taraftan yıkık vaziyette olan fabrikanın inşaatı, makinelerin temin ve onarımı ile uğraşılırken, oluşturulan personel kadrosu ile birkaç çeşit tarım aracının etüt ve imaline başlanmıştır. Eski fabrikada olduğu gibi ilçe elektriğinin işletme tarafından sağlanması 1952 yılına kadar devam etmiştir (Şekil S.7.) (Türkiye Zirai Donatım Kurumu, 1966). İşletme alanında kısa bir zaman içinde demirci, torna, tesviye, marangoz atölye binaları, katrak dairesi[446], kuvvet santrali, depo, müdüriyet binası, memur evleri, dökümhane ve işçi yemekhanesi inşa edilmiştir. Fabrika günde 3 araba imal etmekte ve ayrıca pulluk ve tınaz[447] makineleri üzerinde etüt yapmaktadır. Bu kuruluş, dahilinde bulunan binaları ve parkı ile ilçeye güzel bir siluet kazandırmıştır (Kuzucu, 1945).

Zor şartlar dahilinde yapımı süren fabrikanın eleman azlığı, yaşadığı en büyük problemdir. Yetişmiş teknik eleman bulma meselesi çok zor olduğu için Ziraat Vekâletinin emriyle fabrikada çırak kursu açılmıştır (İktisadi Yürüyüş, 5 *(*114), 1944). Diğer bir taraftan sosyal yanlarını güçlendirmeye gayret eden kurum, çalışanlardan oluşan Donatımspor Gençlik Kulübü kurmuştur (Kuzucu, 1945).

[445] 1946- 48 yıllarında Ankara ile birlikte iki fabrikada faaliyette bulunan müessese, 1948 yılında Ankara Gazi Orman Çiftliği'nin gezi mahali haline getirilmesi ve kalifiye işçi temin edilememesi gibi nedenlerle Ankara'nın Adapazarı'na nakli yapılmış ve iki fabrika birleştirilmiştir (Türkiye Zirai Donatım Kurumu, 1966).
[446] Tomruk biçmekte kullanılan ve birkaç testeresi olan makinelerin olduğu mekândır.
[447] Harmanda dövülmüş ve savrulmak üzere hazırlanmış ekin yığınıdır.

5.3.1.2. Tohum/ meyve ıslah istasyonları ve fidanlıklar[448]

Tarımla ilgili düzenlenen örgün eğitim sisteminin yanında araştırma kurumları kurulmuştur. İlki tarla tarımında ıslah ve mücadelede örgütlenmedir. Ülkenin tohumlarını ıslah etmek, kurulduğu bölgede yetiştirilen çeşitlerden kazançlı ve verimli olanlarını bulup yaymak ve gerekli olan ihtiyacı karşılamak amacıyla Tarım Bakanlığı tarafından yurdun çeşitli yerlerinde araştırma enstitüleri, tohum ıslah ve deneme istasyonları ile üretme çiftlikleri kurulmuştur (Sakarya İl Yıllığı, 1973).

Araştırmada ikinci örgütlenme; bağ ve bahçe tarımı alanında yapılan araştırma ve deneme faaliyetleridir. Bu alanda örgütlenme yapılabilmesi ve sonuçlarının halka yayılabilmesi için numune bahçeleri, fidanlıklar, meyvecilik ya da bahçecilik istasyonlarından oluşan bir ağın kurulması gerekmiştir. Bu konuda örgütlenme, merkezi yönetim ve il yönetimi olmak üzere iki farklı düzeyde gelişmiştir. Bağ ve bahçe tarımının gelişmesinde merkezi hükümete yardımcı olmaya çalışan il özel idarelerinin bu konuda küçümsenmeyecek derecede faaliyetleri olmuştur (Tekeli**,** İlkin, 1988)

Kocaeli Tohum ve Meyve Islah İstasyonları

İzmit bölgesi meyve ağacı, ipek kozası ve üzüm yetiştirmeye elverişli olmakla beraber mevcut bağ ve bahçeler bu yetilere sahip değildir. Hatta bu özelliklere sahip olan bağlar bile filoksera adındaki bir bitki hastalığıyla harap olmuştur. Kurtuluş Savaşı verirken arazilerin düzeni bozulmuş, tohumlar bakımsız kalmış, 15'e yakın flatör[449] fabrikası tamamen yanmış, dutluklar sökülmüş, ipekböcekçiliği tükenmiş ve zeytinlikler bakımsız kalmıştır (Türkyolu Gazetesi, 28 İlkteşrin 1935, s.1-5).

Bu nedenle tarım alanında verimli olan bu bölgeye devlet el atmıştır. 1926 yılında 25 hektar arazisi olan Arifiye köyünde bir çiftliğe Ziraat Bakanlığına bağlı Adapazarı Tohum Islah İstasyonu kurulmuş ve 1927- 28 yılında çalışmaya başlanmıştır. Burada tohumların hazırlanması kadar saklanması da önemli olduğu için yeni ve fenni bir

[448] EK-S'de Kocaeli'deki tarımsal yapılara ait görseller bulunmaktadır.
[449] İpek kozasının en dışından alınan en kaliteli ipektir.

ambar binası yaptırılmıştır. Tohumlar çeşitli sekilerde[450] yetiştirilmekte,[451] tohumların nasıl saklanacağı köylülere gösterilmekte ve tecrübe edilmiş tohumlar bölgeye ödünç olarak dağıtılmaktadır. Bu kurumda köylüye ekim işi ve zamanı hakkında adeta bir ziraat okulu gibi bilgi verilmektedir (Tarkan, 1937).

Tesis 1928 yılında 700 dekarlık yeni yerine taşınmış ve çalışma prensipleri genişletilerek zamanla bölgenin genel tarım problemlerini ele almak üzere görevlendirilmiştir. Alanda (Şekil S.8.- S.11.); 1942 yılında idare binası ve akaryakıt deposu, 2 adet ambar ve 2 odalı lojman, 1943 yılında garaj, 1952 yılında hangar, ahır ve samanlık, 1954 yılında laboratuvar ve selektör evi, 1959 yılında 2 lojman inşa edilmiştir. Ayrıca tamirhane ve diğer bina türleri bulunmaktadır. (Tarım Bakanlığı, 1962).

Adapazarı Tohum Islah İstasyonu'nun Kandıra'da keten tecrübe tarlası oluşturduğu, buradan memlekete yayıldığı, köylü tarafından yetiştirilen tohumlukların temizlenmesi için şehirde 6 yerde tohum temizleme evi açıldığı görülmektedir (Türkyolu Gazetesi, 29 İlkteşrin 1941, s.1-2).

Bunun dışında Adapazarı'nda yoğun olarak yetişen patates ve mısır için araştırma enstitüsü kurulmuş olduğu tespit edilmektedir (Şekil S.12.).

1936 yılında Ziraat Bakanlığı tarafından kente meyve ıslah istasyonu kurulmasına karar verilmiştir. Bu yerin belirlenmesi için Ziraat Bakanlığı'nın fen müşavirleri ve Yüksek Ziraat Okulu'nun hocaları Kocaeli'ye gelmiştir. Arifiye'de kurulmasına karar verilen istasyonda yalnızca elma ıslahı üzerine çalışılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 7 İkincikanun 1937, s.1). Üretme istasyonu olarak geçen Arifiye İstasyonu işe, meyve ve fidan istasyonu ve numune bahçesi olarak başlamış, hatta Köy Enstitüsüyle ilişkili araştırmalar yapmıştır. Belli bir bölümü İzmit'te olan istasyonda meyve fidanları üretilerek çevre yerlerdeki meyvecilere satılmaktadır (Sakarya İl Yıllığı, 1973). Arifiye'de açılan meyvecilik istasyonu için Arifiye İstasyonu'nda bir bina kiralanmış

[450] Toprak üstünde oluşturulan bir yükseklikliktir.

[451] Adapazarı Tohum Islah İstasyonu'nda birkaç yıllık çaba sonucunda üretilen buğday Türkyolu gazetesinde; 'Vergisi bire kırk olan, toprağa bereket çiftçiye genlik getiren ve Cumhuriyet devriminde meydana gelen bir buğdayın adı ne olabilir, hiç şüphesiz ki: Cumhuriyet.' şeklinde tanıtılmıştır (Türkyolu Gazetesi, 11 Birincikanun 1935). 'Cumhuriyet buğdayı' adıyla üretilen ve çok verim alınan bu ürünü almak için köylüler çok isteklidir (Türkyolu Gazetesi, 13 İkinciteşrin 1935).

(Türkyolu Gazetesi, 1 Nisan 1937, s.1), çeşitli zirai kurslar, eğitim ve seminerler verilmeye başlamıştır (Türkyolu Gazetesi, 18 Şubat 1937, s.1).

Kocaeli'de meyveciliğin geliştirilmesi için diğer mevkilerde de başka meyve türlerinin istasyonları kurulmaktadır.[452]

Merkezi yönetimin atılımları yanında yerelde valilerin çabalarıyla yapılan gelişmeler de olmuştur. Şehrin dut ve çubuk fidanı ihtiyacının temini için Kocaeli İl Özel İdaresi tarafından Feshane Amerika Anaçları Fidanlığı'na ek olarak İzmit'e daha yakın bir konumda 44 dönüm fidanlık tanzim edilmiştir. Feshane Anaçlığı'nda üretilen ürünler buraya aktarılarak kökleştirilmektedir (Kocaeli Meclisi Umumi Zabıtnamesi, 1929). Geyve, Gebze ve Karamürsel ilçelerinde 3 ziraat şubesi aynı faaliyetleri göstermektedir (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933).

Vilâyet fidanlığı 1933 yılında 145 dönüme çıkarılmış, çeşitli ilçelerde bu alanda numune köyler düzenlenmeye başlamıştır. Bu köyler geliştirilmekte, bağlar kurulmakta, aşılı meyve fidanları dikilmekte ve köylerin yollarına ağaçlar dikilmektedir (Kocaeli Vilâyeti Umumi Meclisi, 1934). Vilâyetin her köşesine gönderilen fideler arazilerde yetiştirilip ürün haline gelmekte ve milli servete katkısı olmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 17 Haziran 1935, s.2).

Ayrıca Vilâyet Numune Fidanlığı'nda üretilen zirai malzemelerin yarar sağlaması için köye ustalar getirilmektedir. Ekilen mısırların saplarından kanepe ve iskemle yapılması için fidanlığın atölyesinden getirilen uzmanlarla köylülere ders verilmektedir (Türkyolu Gazetesi, 29 Nisan 1937, s.1). Fidanlığın gelişimi için fenni bir aşıhane inşa edilmiştir. Alanın su temini için havuz yapılmış, suyun fidanlığın gerekli mahallerine isalesi için su şebekesi inşa edilmiştir (Kocaeli Meclisi Umumi Zabıtnamesi, 1932). Havuzun başındaki mesire yeri kiraya verilerek ayrıca işletmeye kazanç sağlanmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 16 Temmuz 1944, s.2).

[452] Taraklı'da erik istasyonunun kurulması kararlaştırılmıştır (Türkyolu Gazetesi, 10 Birincikanun 1936). Derbent'te bir meyvecilik istasyonu açılmaktadır. Ziraat fen memuru ve vali öncülüğünde Derbent'teki alan incelenmiş ve Maşukiye köyünde uygun yerler seçilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 24 Haziran 1936).

5.3.1.3. Hayvan yetiştirme çiftlikleri, depoları ve haralar

Hükümetin yaptığı zirai araştırma çalışmaları içinde hayvancılıkla ilgili yapılan ıslah araştırmaları ve hastalıklarla mücadele faaliyetleri yer almaktadır. Bu politikaları pratiğe geçirmek için haralar, yetiştirme çiftlikleri, aygır depoları, aşı ve bakım duraklarından oluşan bir düzen kurulmaya çalışılmaktadır. Bu örgütlenme temelde Tarım Bakanlığınca yürütülürken, il özel idareleri kentte aygır ve boğa depoları ile aşı durakları kurarak merkeze destek olmaktadır. Tarım Bakanlığı tarafından merkezden yürütülen çalışmalarda yetiştirme çiftlikleri kurulmaktadır. Salt hayvancılık konusunda uzmanlaşmış bu kuruluşların yanı sıra Devlet Ziraat İşletmelerinin ve Şeker Fabrikalarının çiftlikleri ile Zirai Kombinalar hayvancılığın geliştirilmesi için çalışmalar yapmaktadır (Tekeli**,** İlkin, 1988).

Kocaeli'deki Çalışmalar

Hayvancılıkla ilgili köyü kalkındıran mekânsal pratikler yok denecek kadar azdır. Henüz hayvancılığın tesisleşme haline gelmesi için erken bir dönemdir. İlçe merkezlerinde fenni mezbaha yapımları tek tük görülmekle birlikte (Tablo 3.1. ve Tablo 3.2.), üretimle ilgili birkaç aygır deposu inşasına rastlanmaktadır (Kocaeli Meclisi Umumi Zabıtnamesi, 1929).

1932 yılında İzmit'te aygır deposu bulunduğu ve buradan diğer ilçelerin sifat istasyonlarına [453] dağıtım yapıldığı görülmektedir (Kocaeli Meclisi Umumi Zabıtnamesi, 1932).

5.3.1.4. Zirai kombinalar ve devlet çiftlikleri

1937 tarihinde Tarım Bakanlığına bağlı olarak kurulan Zirai Kombinalar; 1939 yılına kadar yapılan ıslahatlar ile çalışmalarına başlama fırsatı elde etmiştir. Başlıca görevleri; makine, alet ve hayvan alıp satmak, ziraatle ilgili gerekli organizasyonları düzenlemek ve köy kalkınması ile ilgili tüm işleri icra etmektir. 1940 yılında gittikçe artan tahıl ihtiyacı ile gelen Milli Korunma Kanunu ve ardından gelen çeşitli koordinasyon kararlarından biriyle Zirai Kombinalara, devlet arazisi üzerinde 'devlet çiftlikleri' kurarak devlet hesabına ziraat yapma görevi verilmiştir (Tekeli, İlkin,

[453] Hayvanların üretildiği mekânlardır.

1988). Geniş ve dağınık bir sahada yayılan işletmelerin tek merkezden idaresi zor olduğu için mevcut 11 işletme, çeşitli merkezlere bağlanmıştır (Mağden, 1949).[454]

Kombinaların kurduğu çiftlikler; doğrudan köylünün özel alanına girebildikleri ve onların yanı başında çalışabildikleri için çeşitli tesis ve çalışma usullerini yakından takip edebilmektedir. Adeta bir okul niteliği taşıyan çiftliklerle tüm köylere makineli ziraatin yayılması istenmektedir. Buralar zamanla açık işletmelerden devlet çiftliklerine dönüştürülerek, çalışanların ihtiyaçlarını giderecek mekânların inşa edilmesi hedeflenmektedir (Mağden, 1949). Ardından 1949 yılında Atatürk'ün kurduğu çiftliklerden oluşan Devlet Ziraat İşletmeleri ve Zirai Kombinalar birleşerek Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur.[455]

Kocaeli;

Daha çok İç Anadolu'da görülen zirai kombinalar ve devlet çiftlikleri Kocaeli'de bulunmamaktadır. Fakat Volkan Şenel'in Derince araştırmasında Atatürk'ün yaveri ve asker arkadaşı olan Abbas Bey'in çiftliğine rastlanmaktadır (Şekil S.1.3.). Amacı burada Atatürk Orman Çiftliği gibi bir çiftlik kurmaktır. Bu amaçla hızla inşaya başlayan Abbas iki katlı bir köşk, ek bina, ahır, fırın, çamaşırhane gibi birimlerin bulunduğu bir tesis inşa etmiştir. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nda köşke ve arazilere el konmuş, ardından bir süre okul olarak kullanılan köşk yapısı yangın geçirmiş ve zamanla ortadan kaldırılmıştır (Şenel, 2012). Abbas Bey'in, çiftliği belirli bir aşamaya getirdikten sonra yakın arkadaşı Atatürk'ü örnek alarak çiftliğin Hazine'ye bağışlanmasını dolayısıyla Devlet Ziraat İşletmelerine bağlanmasını düşünmüş olması muhtemeldir.

[454] Başlangıçta çöl olarak adlandırılan ıssız yerlerde uzmanların çadırda yaşayarak çalışmalarını sürdürmesi kolay olmadığı belirtilmektedir. Hatta ilk gittikleri zaman yatacak çadır dahi bulunamadığı ve teknik personellerin görevlendirildikleri arazilerde açıkta barındığı söylenmektedir. Ülkeyi açlıktan kurtaran ve 'devrim anıtları' olarak adlandırılan ıssız yerler savaş sonrasında herkes tarafından takdir toplamıştır (Mağden, 1949).

[455] 1949 yılı 5433 sayılı 'Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü Görev ve Kuruluş Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

5.3.1.5. Devlet orman işletmeleri

1923- 1924 yılları arasında İktisat Vekâleti,[456] 1924- 1928 yılları arasında Ziraat Vekâleti,[457] 1928- 1931 yılları arasında İktisat Bakanlığına bağlı olan ormancılık örgütü; 1931 yılından itibaren Tek Parti Dönemi boyunca Tarım Bakanlığına bağlı kalmıştır.[458] 1937 yılına kadar ormanların planlı işletilebilmesi için bir kaç kanun yürürlüğe konmuş[459] ve belli başlı yerlerde başmüdürlükler oluşturulmuş olsa da (Kutluk, 1967), kentteki varlıkları fiilen hissedilememiştir. 1937 yılında yürürlüğe giren 3116 sayılı Orman Kanunu,[460] orman politikaları açısından bir dönüm noktasıdır. Yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte ormanlar devlet eliyle işletilmeye başlanmış ve Orman Umum Müdürlüğü kurulmuştur.[461] Orman Müdürlükleri 1937 yılında 'Orman Çevirge Müdürlüğü', 1944 yılında 'Orman Revir Amirliği' isimlerini almıştır (Gümüş, 2014). 1945 yılında çıkarılan 4767 sayılı Kanun'la taşra örgütünde 'Devlet Orman İşletmesi Müdürlükleri' yer almıştır.[462] Gümüş (2014)'teki tespitlere göre 1946 yılı itibariyle toplam 121 Orman İşletme Müdürlüğü kurulmuştur

Birer iktisadi devlet teşekkülü olan orman işletmeleri dahilinde orman davası Yazman (1945)'e bakarak özetlenecek olursa; ormanı kişisel çıkarlardan koruyup devletin koruyucu eline vermek, işletmeler kurmak, orman amenajmanlarıyla[463] iş programı oluşturmak, ülkenin maden direği, kereste gibi ihtiyaçlarını karşılamak için orman

[456] 1924 yılı 432 sayılı 'Ziraat ve Ticaret Vekâletleri Teşkili Hakkında Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[457] 1928 yılı 1200 sayılı 'Ticaret ve Ziraat Vekâletinin Tevhidi ile İktisat Vekâleti Teşkili Hakkında Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[458] 1931 yılı 1910 sayılı 'Ziraat Vekâleti Teşkiline Dair Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[459] 1924 yılı 501 sayılı, 1924 yılı 513 sayılı, 1925 yılı 680 sayılı, 1926 yılı 746 sayılı, 1926 yılı 892 sayılı, 1930 yılı 1545 sayılı Kanunlar'ın tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[460] 1937 yılı 3116 sayılı 'Orman Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[461] 1937 yılı 3204 'Orman Umum Müdürlüğü Teşkilat Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[462] 1945 yılı 4767 sayılı 'Orman Kuruluşunun Kaldırılmasına ve Bu Kuruluşun Görev ve Yetkilerinin Devlet Orman İşletmelerine Devrine Dair Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[463] Bir orman işletmesini ve onun alt işletme ünitelerinin alanını, servetini, bu alanlara neler yapılması gerektiğini, mevcut kullanımlarını ve meydana gelen değişmeleri gösteren planlara denmektedir (emlakansiklopedisi.com).

revirlerini kereste fabrikalarıyla donatmak, dolayısıyla orman ürünlerini artırmak,[464] orman sanayi kurmak ve orman olmayan bölgeleri ormanlaştırmaktır. Bu hedefler gereğince kereste fabrikaları kişilerden veya şirketlerden satın alınarak işletmelerin idaresine geçmektedir. Birçok işletmede yeni fabrikalar kurulmakta, işletmelerin dahilinde veya işletmelere bağlı bölgelerde yeni revir binaları tesis edilmektedir. Yurdun her bölgesine amenejman heyetleri gönderilmekte ve ormanların işletme planları yapılmaktadır.

Devlet orman işletme müdürlükleri genel itibariyle yerleşke biçimindedir. Kurulduğu yere göre değişmekle birlikte içerisinde; Sungar (1946)'nın tespitlerine göre idare binaları, memur evleri, bekar pavyonu, fidan üretim tesisleri, fırın, lokanta, samanlık, arılık, demir ve saraçhane, tavuk birimleri, misafirhane gibi tesisler bulunmaktadır. Bunların yanında bu müdürlüklerde bir marangoz atölyesi veya bazı müdürlüklerde kereste fabrikası sayılabilecek büyüklükte atölyeler olmaktadır. Yazman (1945)' e bakıldığında ormanların içine yollar, dekovil hatları, telefon şebekeleri döşenmekte, elektrik santralleri kurulmaktadır. Atölye ve fabrikaların elektrik ihtiyacını karşılayan santraller, bulunduğu çevrenin kısmen elektrik ihtiyacını gidermektedir. Ayrıca bu dönemde orman işletmeleri bazı kentlerde kurulan elektrik fabrikalarının odun ihtiyacını sağlamaktadır (Sungar, 1946).

Dönemin büyük işletmelerine örnek olarak; Karabük, Kızılcahamam, Dursunbey ve Düzce işletmeleri verilebilmektedir. Öte yandan mahalli ihtiyaçları temin edecek olan küçük işletmelerde, tüketim merkezlerine yakın olan ormanlar tercih edilmektedir. Buralarda dönem şartları içinde büyük fabrikalar kurmak imkânsız olmakla birlikte bu işletmelerin görevi, harap olmuş ormanları onarmak ve kontrol etmektir (Çınar, 1945).

Ormanların korunması ve kontrollü bir şekilde değerlendirilmesinin yanında 3116 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesiyle köy ve belediyelerin ağaçlandırılması, gerekli fidanların yetiştirilmesi, yeterli oranda fidanlıklarının kurulması işi de Orman Umum

[464] Daha çok yerel ihtiyaçlar için üretilen orman ürünleri başta odun, odun kömürü ve kereste olmak üzere maden direği ve kibrit fabrikası ihtiyacı, dekovil hatları veya demiryolları için üretilen travers gibi malzemelerdir (Sungar, 1946).

Müdürlüğüne verilmiştir.[465] Yurdun arazi durumu ve iklim şartları göz önünde tutularak 7 bölge fidanlığı kurulmuş ve köy ağaçlandırmaları için fidan yetiştirilmeye başlanmıştır. 1943 yılında Ziraat Vekâleti yurdun zirai kalkınma programını hazırlarken köylerin ağaçlandırılmasını istemekte ve bu işi bir plana bağlamaya çalışmaktadır. Kararlaştırılan plana göre ağaçlandırma 8 bölgeye ayrılmıştır (Adalı, 1945).

Kocaeli'de Orman ve Ağaçlandırma İşleri

Kocaeli, orman bakımından zengin olan Doğu Marmara Bölgesinde olup, Adapazarı Ovası'nın etrafını kuşatan dağların üstü yurdun verimli ormanlarına sahiptir. Adapazarı, Geyve, Akyazı, Hendek ve Karasu civarında iyi ormanlar olmasına rağmen bu ormanlar 20. yüzyılın ilk yarısında yakılmış, yıkılmış, kesilmiş ve yok edilmiştir. Köylüler ağaç kesmeyi normal sayarak, ormanda tarla açmak için her yolu denemektedir. Bu süreçte hükümet tarafından alınan tedbirler işe yaramamakta, birçok orman davası sürünceme içinde devam etmektedir (Balcıoğlu, 1953).

1937 yılı Orman Kanunu'ndan önce Kocaeli'deki Orman Müdürlüğünün belirli ormanlardaki devrik ağaçları ihaleyle satışa çıkardığı görülmektedir (Türkyolu Gazetesi, 16 Eylül 1936, s.4). Bu tarihten önce Köyler Birliği'nin 1935 yılı 3 aylık bütçesine bakıldığında orman işlerinde: orman yangınlarıyla mücadele, köylerin ağaçlanmasına yardım, ormancılara harcırah, ormanların korunması için tevzi edilecek proje masrafları yer almaktadır (Türkyolu Gazetesi, 26 Şubat 1936, s.2-3). Kanun'un çıkmasıyla birlikte muhtarlara gelen tamim ve emirlerin köylüye anlatmalarının mümkün olmayacağı düşünülmekte olup, bucak merkezlerinde toplanan muhtarlar toplantısında köylerdeki ilan tahtaları için konunun basit ve anlaşılır dilde yazılmasına karar verilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 8 Temmuz 1937, s.1).

Ormanların kesilmesi sonucunda birtakım doğal felaketlerin yaşandığı ve sıklıkla orman yangınlarının çıktığı görülmektedir.[466] Kocaeli milletvekillerinin ilin

[465] 1937 yılı 3116 sayılı 'Orman Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[466] Fahri Sakal'ın incelediği CHP teftiş raporlarına göre; ormanların kesilmesiyle açılan tarlalarda işlenen topraklar yağmurlarla aşağı sürüklenerek Kilez Deresi ile İzmit Körfezi'ne dökülmektedir. Bunun sonucu Körfez yıldan yıla dolmakta, limana uygun yerler bataklığa dönüşmekte, sıhhi ve ekonomik açıdan halkı tehdit etmektedir (Sakal, 2015). Kent içinde zaman zaman nehirlerin taşmasıyla

ormanlarıyla ilgili Vekâlete sunduğu raporlarda; ormanların acilen devlet işletmelerine bırakılması gerektiği, özel orman ve koruların devlet tarafından ele geçirilmesi korkusuyla kesilip bitirildiği bildirilmektedir (Sakal, 2015). Sonuç itibariyle Cumhuriyet sonrasında bir program halinde orman idaresi yeniden kurulup şekillendirilse de ormanların tahrip edilmesi önlenememektedir. Özellikle 1940'lar itibariyle nüfusun artması sonucunda gelişen tarımsal faaliyetler ve barınma ihtiyacı ormanlara verilen zararı ciddi boyuta taşımıştır. Ağaçların kesilmesine karşılık ildeki ağaçlandırma çalışmaları Cumhuriyet'in ilk yıllarında azınlıkta kalmaktadır.[467]

Kocaeli Devlet Orman İşletmeleri

Kocaeli'de kaçak kesimler, yolsuzluklar ve ormanların yok olması devam ederken kentte Devlet Orman İşletmelerinin az da olsa bir takım uygulamalarına rastlanmaktadır.

Yoğun bir ağaç dokusuna sahip Karasu ilçesinde 1940 yılında açılan ve kentte ilk olduğu düşünülen kurumun merkezi, bir müddet sonra Hendek'e ve en son Adapazarı'na taşınmıştır (Balcıoğlu, 1952). Adapazarı'nda 1943 yılında teşkil edilen Orman Revir Amirliği; Akyazı, Hendek, Karasu ve Geyve ilçelerinden de sorumluyken, 1945 yılında Geyve ve Karasu ayrılarak ayrı birer revir amirliği teşkilatına tabi tutulmuştur (Kuzucu, 1945).

Adapazarı'nda bulunan orman işletmesinde Kuzucu (1945)'nun tespitleriyle; idari bina, marangoz ve fıçı imalat atölyesi, 4 iş barakası ve yeni inşa edilecek amirliğin inşaat alanı için yeni bir şantiye mahali olduğu anlaşılmaktadır. İşletmenin genel alanı ortalama 340 bin hektardır (Balcıoğlu, 1952).

Yapılan satın alma ihalelerinde devlet orman işletmesinin İzmit'te de revir amirliği binasının olduğu görülmektedir (Türkyolu Gazetesi, 1 Temmuz 1944, s.4). Bütün ilçelerde olduğu tahmin edilen orman işletmelerine ait depo binalarında elde edilen

birçok köy sular altında kalmakta ve evler yıkılmaktadır. Yaşanan bu sellerin ormanların tahrip edilmesinden ileri geldiği, aynı zamanda gerçekleşen tren kazaları ve arızaların da dağlardan inen sel sularının ve taşların sonucu olduğu düşünülmektedir (Türkyolu Gazetesi, 18 Nisan 1943). Ayrıca şehrin çeşitli yerlerinde orman yangınları olmaktadır. Seymenli, Yarımca, Değirmendere (Türkyolu Gazetesi, 14 Ağustos 1945), Karamürsel (Türkyolu Gazetesi, 23 Ağustos 1945) ve Gebze'de orman yangınlarının çıktığı tespit edilmiştir (Türkyolu Gazetesi, 24 Ağustos 1945).

[467] 1938'den 1972'ye kadar 2747 hektar alanda ağaçlandırma yapılmıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1983).

odunlar saklanmakta ve bu odunların ihalesi yapılmaktadır. Örneğin keresteciliğin yoğun olduğu Kandıra ilçesinde, Karaboğaz İskelesi'ndeki orman deposunda bulunan odunlar ihale ile satışa çıkarılmıştır (Türkyolu Gazetesi, 10 Eylül 1944, s.3).

5.3.1.6. Toprak mahsulleri ofisi ve silolar

Tarım politikalarının önemli ayaklarından biri olan silo inşası ülkede geniş oranda Cumhuriyet Devri'nde başlamıştır. Cumhuriyet'ten önce Zafer Toprak'ın tespitlerine göre Türkiye'de ancak yabancı şirketler tarafından yaptırılmış olan 1897 yılındaki Derince ambarları ve 1904-1907 yılları arasındaki Haydarpaşa Siloları vardır. Fakat bu silolar harap bir hale dönüşerek Cumhuriyet'e gelmiştir (Toprak, 1988). 1933'te başlayan buğday siyaseti ile çıkarılan ilgili Kanun'la beraber Ziraat Vekâletinde bir silo hareketi başlamıştır.[468]

Bu süreçten sonra 1933-1937 yılları arasında inşa edilen 'birinci kuşak betonarme silolar' Tuğba Örmecioğlu tarafından tespit edilmektedir.

Siloların mimari ve teknik özelliklerini detaylı olarak aktaran Pekin (1938)'e göre, buğday başta olmak üzere mahsullerin bir bölgeden diğerine, bir ülkeden diğer ülkeye hatta kıtaya gönderilmesi ve uzun süre saklanması zaruriyetinden dolayı, siloların belirli standartlara göre inşa edilmesi gerekmektedir. [469] Genellikle demiryolu güzergâhında ve limanlarda inşa edilen silo ve ambarların dönem içerisindeki durumlarının ihtiyaca yetmediği anlaşılmaktadır. Ambarların halk tarafından rahatlıkla yapılabilmesi ve hatta sayıca çok olması mümkünken, silolar içerisinde bulunması gereken teknik cihazlar nedeniyle ancak devlet tarafından karşılanabilmektedir. Pekin'in tespitlerine göre bazı tren istasyonlarında üstü kapalı hangar olduğu, fakat merkezi piyasaya sevk edilmeden önce tahılı temizlemek ve ayrıştırmak için silolar bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca liman veya demiryolu

[468] 1945 yılı 2303 sayılı 'Silolar ve Ambarlar Hakkında Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[469] Silolar ihracat ve ithalat için saklama, stok yapma ve her türlü üründe ambar, depo, fabrika ve laboratuvar olarak kullanılmaktadır. Çiftliklerden, tren garlarına, oradan vapurlara ve tekrar demiryolu aracına taşınan ürünü yer yer toplamak, sevk etmek, sevkiyatı daha büyük hacimler üzerinden bir araya getirmek, en sonunda büyük pazarlara veya ihracat bölgelerine göndermek ve ihracatı düzenlemek için büyük kütleler tesis etmek gerekmektedir. Yükleme ve boşaltma süreleri arasında ürün birçok işlemden geçirilmekte ve bu hizmetler yapının kapasitesi, sayıya, yere ve ihtiyaca göre değişmektedir. Siloların teknik şartnamesine göre içeriğinde saklama hacimleri dışında silo şefi odası, personel odaları, yemek salonu, malzeme deposu ve ıslak hacimler bulunmaktadır (Pekin, 1938).

istasyonundaki silo veya ambara aktarılmasından önce mahsulün köylüler tarafından bir mekânda toplanması gerekmektedir. Dönem şartlarında şehirlerde ürünlerin toplu olarak depolandığı kâgir ambar ve depolar görülmekle birlikte, kilise, mektep, ev, han odaları, kuyu ve dükkânlar ambar olarak kullanılmaktadır (Pekin, 1938).

İkinci Dünya Savaşı döneminde yapılan hububat stokunun artmasıyla daha fazla silo ve ambar ihtiyacı doğduğu görülmektedir. Savaşın sezilmesiyle 1938 yılında kurulan Toprak Mahsulleri Ofisi'ne ilgili Yasa, tahıl fiyatlarını koruma ve düzenleme görevi vermiştir.[470] Savaş döneminde hububat stoku yapan Toprak Mahsulleri Ofisinin buğday miktarına bakıldığında inşa edilen siloların yetersiz geldiği görülmektedir. Bu nedenle Ofis,[471] şehirlerde veya köy istasyonlarında ambar ve depo binaları inşa etmeye çabalamaktadır (Arkitekt Dergisi, 1-2, 1941). Ofis bu süreçte Amerika'dan seyyar silolar sipariş etmiş, söküp takarak gerekli yerlerde kullanabilmiştir (Tataç, 1945).

Kocaeli'de Silolar ve Ambarlar

Derince Siloları

Derince'de 1897 yılında inşa edilen 2 ambar varken, 1907 yılında ikisi de harap haldedir. 1935 yılında iki silo (Şekil S.14.) (Pekin, 1938), Alman Miag firması tarafından (Örmecioğlu, 2006) tamir edilmiş ve modern tesisatla donatılmıştır (Toprak, 1988).

Toplama siloları, toplama ve dağıtma siloları, sevk ve ihracat /liman siloları olarak üçe ayrılan silo tiplerinden (Türkyolu Gazetesi, 13 Mart 1943, s.2) Derince, en büyük hacimli silo olan son sistemle inşa edilmiş sevk ve ihracat yani liman silosudur (Türkyolu Gazetesi, 14 Mart 1943, s.2).

[470] 1938 yılı 3491 sayılı 'Toprak Mahsulleri Ofisi Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[471] Toprak Mahsulleri Ofisi için 131 yerde alım şubesi tesis edilmiş, 50 yerde de Ziraat Bankası şubeleri tarafından alım işi için gerekli teşkilat kurulmuştur (Tataç, 1946). Kocaeli içinde Ofis'in şubesi İzmit ve Adapazarı'nda bulunmaktadır (Tataç, 1945).

5.3.2. Tarıma dayalı endüstriyel yapılar[472]

Dönemin ekonomik hareketleri arasında yerli sanayinin kuruluşuna ait olan yapılanmaların temeli ziraate dayanmaktadır. Böylece aralarında karşılıklı bir ilişki doğmaktadır. Endüstride işlenecek hammaddelerin çoğu ziraatten gelmekteyken, endüstride elde edilen ürünlerin çoğu ziraate verilmektedir. Gelişme süreci devam eden ülke ekonomisi, ziraat ekonomisiyle ve sanayinin kuruluş araçlarıyla beslenmektedir. Bu nedenle Hatipoğlu (1941)'na göre her iki alanın birbirini dengeleyen, tamamlayan ve işini kolaylaştıran unsurlarına çabalanmaktadır.

Diğer yandan sanayinin bazı kollarının tarıma büyük oranda destek olduğu görülmektedir. Kimya sanayiyle üretilen toprağın ihtiyacı olan suni gübre, zirai mücadelede kullanılan ilaçlar tarımın ilerlemesi için gereklidir. Makine sanayiyle birlikte zirai araç ve alet üretiminin ve dolayısıyla tarımda makineleşmenin tarıma katkısı kaçınılmazdır. Fakat bu bölümde Kocaeli'de yapılan incelemeler doğrultusunda tarım ürünlerinin değerlendirilmesi için tesis edilen tarıma dayalı endüstriyel yapılar ele alınmıştır. Tarımsal faaliyetlerin daha çok sanayiye hammadde üretimi için yapılmaya başladığı ve tarıma en çok bu yönde devlet tarafından destek verildiği görülmektedir.

Hammadde olarak kullanılan ürünlerden keten, tütün, şeker pancarı, pamuk, zeytin 'sanayi bitkisi' olarak geçmektedir (eba.gov.tr.). Özellikle sanayi bitkileri üzerine kurulan endüstriyel yapıların devlete ait olduğu gözlenmekle birlikte, bu bölümde devlet kurulumlu ve serbest girişimli olanlar olarak bir ayrıma gidilmemiştir. Burada orman politikaları Ziraat Vekâleti altında yürütüldüğü için sınai yapılar tarım ile ilgili ürünlerle birlikte ele alınmıştır.

Kocaeli'de Tarım Ürünleriyle İlişkili Sanayi Yapıları

Pirinç

İzmit'in merkezinde ve kıyı boyunca bulunan köylerinde yapılan pirinç ekimi ekonomik yönden kazanç sağlarken, buna karşılık bataklık olan pirinç tarlaları sıtma hastalığına davetiye çıkarmakta ve Sıtmayla Mücadele Derneği pirinç ekilmesini

[472] EK-T'de Kocaeli'deki tarıma dayalı endüstriyel yapılara ait görseller bulunmaktadır.

istememektedir. Bataklıklar deniz seviyesinden yüksek olduğu için dönemin şartlarında kurutulması çok zor olmakta, bunun için gerekli olan fenni tesisat bulunmamaktadır. Bu konumundan dolayı İzmit geçmişten beri 'sıtmalı şehir' olarak adlandırılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 21 Kânunusani 1935, s.1). bu konuyla ilgili çıkan ve Sıtma Mücadele Kanunu[473] çerçevesinde birtakım yasaklamalar getirilmiş ve şehirdeki birçok pirinçliğe engel konmuştur (Türkyolu Gazetesi, 22 Nisan 1935, s.1).

Kocaeli bölgesinde çok miktarda çeltik ekildiğinden pirinci kabuğundan ayırmayı sağlayan birçok pirinç dingi[474] bulunmaktadır (Tarkan, 1937).

Yapılan ziraatin yanında 1931 yılında İhsan Şakir ve Şeriki Mehmet Emin Beyler tarafından İzmit Çeltik Fabrikası (Şekil T.1.) inşa edilmiştir. Fabrika, ihtiyacı olan pirinç çiftçilerine tohum dağıtımı ve nakit yardımında bulunarak ekilen pirinç alanını artırmaktadır (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933).

Pancar

Adapazarı'nda 1934 yılından beri ekilen pancar, Eskişehir Şeker Fabrikası'na gönderilmektedir. Adapazarı ve çevresinin bir fabrikaya yetecek kadar pancar yetiştirme kapasitesi vardır. Eskişehir'deki fabrika[475] burada Pancar Tohum İstasyonu tesis etmiş olup, geniş oranda ürün almaktadır (Tarkan, 1937). Bölgede toprak ve iklim şartlarının pancar ziraatine uygun, fakat fabrikanın ekim sahasına uzak olması sebebiyle ziraat alanlarının fabrikanın yanında bulunması gerektiği anlaşılmıştır. Bu nedenle Adapazarı'nda şeker fabrikası kurulmasına karar verilmiştir. Hatta fabrikanın Eskişehir'de kurulmasının yanlış bir karar olduğu ve Kocaeli bölgesinde yapılmasının daha verimli olacağı söylenmektedir (Türkyolu Gazetesi, 1 Ağustos 1941, s.1).

Şartların olgunlaşması sonucunda Adapazarı Şeker Fabrikası'nın kuruluşu Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş, Ziraat Bankası, İş Bankası, Sümerbank, Adapazarı ve civarı pancar ekicileri istihsal kooperatifi, Eskişehir ve civarı pancar ekicileri istihsal

[473] 1926 yılı 839 sayılı 'Sıtma Mücadelesi Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.
[474] Tahılın kabuğunu ayırmak veya bulgur dövmek için kullanılan taş dibek, hayvanların çevirdiği büyük taş silindir (lugatim.com).
[475] Bazı milli bankaların iştirakiyle 1933 yılında kurulan fabrika, 1935 yılında Ziraat Bankası, İş Bankası ve Sümerbank ortaklığıyla kurulan Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş'ye devredilmiştir (turkseker.gov.tr).

kooperatifinin sermaye ortaklığıyla (Şekil T.2.) 1952 yılında gerçekleşebilmiştir (Adapazarı Şeker Fabrikası, 1953). Kurulan fabrikayla köylerde pancar ekimi artmış ve alanlar seçilirken ana yollara yakın olmasına dikkat edilmiştir. Ekim alanları her yıl ilçedeki Şeker Şirketi Ziraat Mıntıka Amirliği tarafından kontrole tabi tutulmaktadır (İnandık, 1958).

Keten

Tohumu saptan çıkarılıp işlemlerden geçen, satışa hazır hale getirilen ve piyasaya sürülen keten (Türkyolu Gazetesi, 18 Eylül 1941, s.1-2),[476] dokunarak keten bezi haline gelmektedir. Kocaeli Valisi Hamit Oskay kurulan Köyler Birliği kapsamında keteniyle ünlü olan Kandıra'da köylüye kolaylık sağlanması için atölye yapmayı planlamaktadır (Türkyolu Gazetesi, 6 İkinciteşrin 1935, s.1).

Planlanan atölye için yeni bina inşası mümkün olmasa da bir yer tahsis edildiği düşünülmektedir. Çünkü Kandıra'nın dokumasını 'fennileştirmek' için hükümet uzmanlar göndererek dokumacılık kursu açmakta ve dokuma tezgahları vermektedir.[477] Bir de ilçede Dokumacılar Kooperatifi olduğu görülmektedir (Türkyolu Gazetesi, 31 İlkteşrin 1942, s.3). Bu politikalarla en azından köylünün kendi giyim eşyalarını üretmesi ve bununla ilgili pazar oluşturarak işsizlikten kurtulması düşünülmektedir (Türkyolu Gazetesi, 7 Ağustos 1942, s.2). Fakat ketenle ilgili el tezgâhlarında üretimin ilkel tekniklerle yapılması nedeniyle yeterli verim sağlanamamaktadır (Sakal, 2015).

Pamuk

Pamuğu ile ünlü olan Pamukova bucağında pamuğu çekirdeğinden çıkarmak için

[476] Kocaeli'de Gebze'ye ve diğer taraftan Karadeniz'e kadar uzanan keten ziraati yalnızca ihracat için yapılmaktadır. Ürünün hepsi ihraç edilince ziraat artmakta fakat keten sanayi gerilemektedir. Ayrıca keten sanayide büyük bütçeler gerektiği için ziraatine önem verilmesi tercih edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın doğurduğu sebeplerle hükümetin Kocaeli bölgesinde geliştirmek istediği keten ziraati inceleme aşamasında kalmış ve detaylı etütlere fırsat olmamıştır (Türkyolu Gazetesi, 13 Mayıs 1941).

[477] 1941 yılında hükümet iki adet uzman göndererek dokumacılık kursu açmış ve 40 adet dokuma tezgâhı vermiştir (Türkyolu Gazetesi, 7 Şubat 1941). Ardından İktisat Vekilliği harp nedeniyle teşvikine ve genişlemesine büyük önem verilen el sanatları hakkında valiliklere yeni bir tamim göndermiş ve bu tamimle her köye en az 15 tezgâh dağıtmış ve köylere dokumacılıkla ilgili kurs açmaya başlamıştır (Türkyolu Gazetesi, 7 Ağustos 1942).

alınan makinelerin köylerde imalathaneleri bulunmaktadır. Bazılarında ileri bir sistem kullanılmakta olup, zirai kalitesi daha iyi olmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 26 Ağustos 1941, s.2).

Patates ve mısır

Patatesi ve mısırı zengin olan Adapazarı'nda, nişasta imali için birçok imalathane kurulmuştur. Zirai ürünlerini gelişen makineleşmeyle değerlendirmeye çalışan ilçenin sınaî görünüşü zenginleşmektedir (Aydar, 1953). Bu iki üründen daha iyi verim alınabilmesi için araştırma enstitüsü kurulmuştur (Şekil S.12.).

Buğday ile Un değirmenleri ve Fabrikaları

Kocaeli bölgesinin önemli ürünlerinden biri olan buğday, yükselişini 1935 yılında Adapazarı Tohum Islah İstasyonu'nda üretilen Cumhuriyet buğdayının üretilmesiyle yaşamıştır. Hükümetin dağıttığı tohumla ektirilen ve ıslah çalışmaları yapılan Cumhuriyet buğdayının iklime uygun olması, yüksek verim sağlaması ve üretimi artırması üreticiyi memnun etmiştir. Dolayısıyla bu bölgede birçok un değirmeni (Şekil T.6.- T.7.) ve fabrika inşası gerçekleşmiştir.[478] İzmit'te 1930 yılında

[478] İzmit'te 1924 yılından beri faaliyet gösteren Nuri Usta Değirmeni, 1921 tarihinden beri hizmet veren Hacı Mustafa Efendi ve Şürekası Fabrikası, 1923 yılında Kandıra yolunda kurulan Anine Pınarı Değirmeni bulunmaktadır. Bir de İzmit'te büyük sayılabilecek un fabrikalarından birinin Rum bir girişimciye ait olduğu bilinmektedir. Kandıra'da 1923 yılında Kandıra'nın Şeyhler bucağının Kaynarca köyünde faaliyet gösteren Kaynarca Değirmeni açılmıştır (Taşkın, 2016). Kandıra'da 4 adet un fabrikası ve bir de kaşar imalathanesi yapılmıştır. Gebze'de 1910 yılından beri Gebze'nin Tavşancıl köyünde hizmet veren Tavşancıl Un Değirmeni vardır. Ayrıca Gebze dahilinde Kalburcu köyünde 1922 yılında Şahin Ağazade Mehmed Ali Efendi Değirmeni, 1913'te Akifzade İsmail ve Halil Efendi Değirmeni, 1926 yılında Bahçıvanzade Hacı Hüseyin Ağa Değirmeni tesis edilmiştir. 1926 yılında Tuzla köyünde Hacı Adem Efendi Değirmeni, yine Tuzla köyünde 1927 yılında Yunus Efendi Değirmeni, Aydınlı köyünde 1908 yılında Aydınlı Un Değirmeni kurulmuştur (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933). Ayrıca 1928 yılında inşa edilen Gebze Elektrik ve Un Fabrikası Gebze ilçesini aydınlatırken aynı zamanda buğdayları öğütmektedir (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933). Adapazarı civarında 1932 yılında Adapazarı Cumhuriyet Dakik ve Tuz Değirmeni (Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası, 1933), 1926 yılında Dizariç Süleyman Usta Dakik Değirmeni, 1921 yılında Torlak Hacı Hafız ve Yakup Dakik Değirmeni kurulmuştur. Adapazarı'nda 1911 yılından beri Mustafa Efendi Dakik Değirmeni, 1915 yılından beri Tayyar Bey Dakik Değirmeni olup ilçe içinde bunlar gibi birçok değirmen mevcuttur (Taşkın, 2016). Ahmet Tezemir Değirmeni, Sakarya Süleyman Konur Değirmeni, Patpat Halk Değirmeni, Sabri Tunç Değirmeni, Besim Şahin Değirmeni, Hasan Tunç Değirmeni, İbrahim Özdinç Değirmeni, Mustafa Dereli değirmeni, Arif Ultan değirmeni ilçedeki bilinen değirmenlerdir. Adapazarı içindeki 27 köyde ise un değirmeni olarak 59 adet su ile işleyen taşlı un değirmeni yer almaktadır. Değirmenler dışında ilçede fabrika olarak adı geçen yapılar; İzzet Enez Un Fabrikası, Asım Hendekli Un Fabrikası, Mustafa Sipahi Un Fabrikası'dır (Kuzucu, 1945). Ayrıca fabrika olarak ilçede 1926 yılında Halk Dakik Fabrikası (Şekil T.5.) 1926 yılında Söğütlü bucağının merkezinde Söğütlü Dakik Fabrikası tesis edilmiştir. 1926 yılında ise Dernek Cuma Dakik Fabrikası faaliyete geçmiştir (Taşkın, 2016). Harap halde olup kullanılmayan Adapazarı Zafer Dakik ve İrmik Fabrikası sahipleri tarafından

diğerlerinden daha donanımlı bir sistemle inşa edildiği düşünülen iki un fabrikası yapılmıştır (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933). Birinin görseli tespit edilebilmiştir (Şekil T.3.).

Adapazarı'nda 1911 yılında kurulan modern ve yeni sistemle yapıldığı belirtilen Adapazarı Büyük Un Fabrikası (Şekil T.4.) vardır. Bünyesinde tamirhane ve siloları olan fabrikanın ürettiği unlar başka ülkelere gönderilmektedir (Tarkan, 1937).

Tütün ve Ambarları[479];

Cumhuriyet Dönemi'nde Tütün İnhisarı Kanunu ile birlikte hangi şehirlerin tütüncülük yapacağı belirlenmiştir. Tütüncülüğün gelişmesinden sorumlu olan kurum İnhisarlar Dairesidir.[480] Tütün işinin hükümetin denetimine geçmesiyle birlikte güvenlik kuvvetleri kaçakçılığın önüne geçmiştir. Böylece yetiştirdiği tütünleri artık kaçakçılara vermeyen çiftçi, tütünlerini bir ihracat ürünü haline getirmiştir. Tütünün muhafaza edildiği yerlerde tütün muayenesi (Şekil T.8.) yapılmaktadır (Köseraif, 1938).

Kocaeli İnhisarlar Başmüdürlüğünün İzmit'te Başmüdürlük Tütün Bakım Evi bulunmaktadır. Kocaeli'de tütüncülük ambarlar açıldıkça gelişmeye başlamıştır (Türkyolu Gazetesi, 18 Mart 1936, s.1). Kocaeli'de tütünü en fazla yetiştiren yerler başta İzmit, Karamürsel, Pamukova, Hendek olup, kentte birçok tütün yerleri vardır (Şekil T.9.) Kocaeli bölgesinde tütün bakımevi olarak kullanılan binalar (Şekil T.10.) (Köseraif, 1938)[481] fazla olmasına rağmen, tütün mahsulünün de bol olması nedeniyle

1932 yılında tamirat ve tadilatı yapılarak yeniden açılmış (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933), fakat 1941 yılında yapı yanmıştır (Türkyolu Gazetesi, 16 Sonteşrin 1941). Ayrıca ilçede 1926 yılında tesis edilen Adnan Mehmet Şürekâsı Helva Tahin Fabrikası çevre ilçelere ihracatta bulunmaktadır (Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası, 1933). Kocaeli'deki diğer bir büyük un fabrikası Rum girişimciye ait olan Darıca Un Fabrikası'dır. Yapıya Birinci Dünya Savaşı sebebiyle seferberlik emri gereği Harbiye Nezareti tarafından el konulmuştur (Kolcuoğlu, 2013). Uzun yıllar askeri kışla olarak kullanılan binanın üst katları yıkılarak iki kata düşürülmüştür. Fabrikanın kapatılmasından sonra Tahir Kavala tarafından Darıca Un Değirmeni yaptırılmış fakat bir değirmen işçisinin ölümü nedeniyle kapatılmıştır. Değirmen yapısı bugün ayakta olup tescillidir (Kahraman, 2015).

[479] Şehrin en önde gelen sanayi bitkisi olan tütünle ilgili Kocaeli'de doğrudan bir sigara fabrikası olmasa da tütün bakım evleri ve ambarları sınai üretime hizmet etmektedir.

[480] 1930 yılı 1701 sayılı 'Tütün İnhisarı Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[481] İzmit'te tütün muhafazasına elverişli binalar; Madam Desta Ambarı, Taç Ambar, Nuriye Ambarı, Ayşe Ambarı, Herman Spierer Ambarı, Kozluca Ambarı, Saffet Ambarı gibi ambarlardır. Geyve Akhisar'da Maliye Ambarı adıyla bir bina vardır. Hendek'te İnhisarlar Dairesi'nin iki ahşap ambarından başka ambar olarak kullanılan birçok bina bulunsa da hiçbiri tütünün muhafazası için inşa edilmiş değildir (Köseraif, 1938). Darıca'da da bir dönem tütün deposu olarak kullanılan eski Diposta Binası (Yavuz Ulugün arşivi) tespit edilmiştir (Şekil T.10.). Başlıca tütün alıcıları ise başta İnhisarlar

kentteki mevcut tütün ambarı yetersiz gelmektedir (Türkyolu Gazetesi, 6 Mayıs 1937, s.1).

Ayrıca İnhisarlar Dairesi'nin verdiği düşük fiyatlar çiftçiyi tütünden vazgeçirebilmektedir (Sakal, 2015). Tüm yetersiz teknik altyapıya rağmen tütünü bol olan Kocaeli'nin 1936 yılında İzmir Sanayi Fuarı'nda üretilenler sergisinde en çok tütünleri dikkat çekmektedir (Türkyolu Gazetesi, 29 1. Teşrin 1936, s.4).

Zeytin ve Yağhaneler;

Bölgenin önemli ürünü olan zeytin özellikle Gebze civarında fazla miktarda yetiştirilmektedir. Darıca, Eskihisar, Hereke ve Gebze başta olmak üzere kentteki zeytinyağı imalathanelerinin bir kısmı tespit edilebilmiştir (Şekil T.11.).[482] Öte yandan Fahri Sakal'ın dönemin CHP teftiş raporlarını sunduğu makalesinde zeytinyağı üretimiyle ilgili şikâyetler mevcut olup, yağhaneler ilkel ve sağlıksız bulunmaktadır (Sakal, 2015).

Ayrıca İzmit çarşısında zeytinyağı bulunmazken, İl Özel İdaresi tarafından yapılan Vilayet Kimya Laboratuvarı ile birlikte her dükkânda zeytinyağı satılmaya başlamıştır. İzmit'te inşa edilen bu Kimyahane ile gıdai, sınai ve zirai tahliller yapılmaktadır (Kocaeli Meclisi Umumi Zabıtnamesi, 1932).

İpekböcekçiliği ve Dutluklar[483];

Kozacılık Adapazarı için önemli bir gelir kaynağı olup, bol miktarda ipekböceği bakılmaktadır. Özellikle Cihan Harbi'nden önce 16 adet ham ipek fabrikası bulunması bu işin ilçede ne denli ilerlediğini göstermektedir. Fakat savaşta patatesin daha değerli olması nedeniyle dutluklar sökülmüş, tarla haline sokulmuş ve fabrikalar kapanmıştır

Müdürlüğü, Kozlucalı Hacı Hasan, Tahir Ağa, Herman Spierer Türk Tütün Limited Şirketi, Mithat Nemli ve yerli küçük alıcılardır (Köseraif, 1938).

[482] Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra 10 yıl içinde Darıca, Eskihisar, Hereke ve Gebze'de olmak üzere 7 adet zeytinyağı imalathanesi inşa edilmiştir (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933). Bunların arasında Gebze'de olan İsmail Ağa'nın 1930 senesinde inşa ettirdiği yağhanenin son sistem olduğu söylenmektedir. Ayrıca Karamürsel ilçesinde geleneksel tarzda zeytinyağı imal eden 7 yağhane vardır (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933). Adapazarı'nda 2 adet Gündoğdu Yağ Fabrikası bulunmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 23 Birincikanun 1944, s.2). İlçede ayrıca Ahmet Kirançalı Yağ İmalathanesi ve Süleyman Eke Yağ İmalathanesi vardır (Kuzucu, 1945).

[483] İpekböceğinin tek gıdası dut yaprağı olduğu için kozacılık sektörü için büyük çapta dutluk alanları gerekmektedir. Bu nedenle tarımla doğrudan ilişkili olmaktadır.

(Tarkan, 1937). Hatta Cumhuriyet'in ilk yıllarında İzmit'te kozacılığın gelişmesi için Vilayet Umum-i Meclis'e bir islim evi[484] kurulması teklif edilmiş fakat kabul edilmemiştir. Bunun eksikliğinden dolayı İzmit ve civarında koza üreticileri zarar görmektedir (Türkyolu Gazetesi, 7 Temmuz 1944, s.1).

Zamanla kapanan bu fabrikaların ardından yapılan tartışmalar neticesinde 1930'lu yıllarda iki ham ipek fabrikası yapılmıştır. Bunlar 1932 yılında tesis edilen Arapzade Cevat Bey Koza Fabrikası (Şekil T.12.) ve 1933'te kurulan Hafız Nasrullah Efendi Koza Fabrikası'dır (Şekil T.13.) (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933). Mevcut iki koza fabrikasından biri yanmış olup diğeri de bazı resmi formaliteler nedeniyle çalıştırılmamıştır (Balcıoğlu, 1953). Koza piyasası bir dönem Geyve'de de açılmıştır (Türkyolu Gazetesi, 11 Temmuz 1944, s.1).

Mancınık	Adedi	Fabrikaların Mevkii
480	9	Geyve ilçesinin Saraçlı köyü
45	1	„ „ Burhaniye köyü
30	1	„ „ Doğantepe köyü
672	10	„ „ Ortaköyü
180	3	„ „ Eşme
30	1	„ „ İstasyon köyü
170	3	„ „ Kıncılar
260	2	„ „ Kurtbelen
30	1	Mudurnu
180	3	Adapazarı
120	3	İzmit Arslanbey köyü
50	1	„ Tepeköyü
150	2	Koru (Yalova)
45	1	Tepeköyü (Karamürsel)
210	5	Bahçecik (İzmit)
90	2	Yenik köy „
60	1	Çengiler (Yalova)
70	1	Yuvacık (İzmit)
60	1	Konca (Karamürsel)

Şekil 5.6. 1945 yılında Kocaeli'de bulunan filator koza fabikaları (Yüce, 1945)

Ayrıca Adapazarı'nda Böcekhane denilen içinde ipekböceği yetiştirilen bir yapı tespit edilmiştir (Şekil T.14.).

[484] Kükürtlenerek buharda bırakılma işleminin yapıldığı yerdir.

Kocaeli'de Orman Ürünleriyle İlişkili Sanayi Yapıları

Orman işleri yapılan tarımsal faaliyetler gibi köylünün uğraştığı bir alan olduğu için kurulan fabrikalar daha çok köye hizmet etmektedir. Ayrıca orman politikaları Tarım Bakanlığı altında yürütüldüğü için sınai yapılar tarım ile ilgili ürünlerle birlikte ele alınmıştır.

Kentte kesilen ormanların kullanıldığı ürünlerle kurulan kereste fabrikaları, ağaç kesim ve mobilya imalathaneleri yoğun olarak gözlenmekte ve içlerinden Adapazarı Tahta ve Demir Fabrikası, Derince Ahşap Travers Enjekte Fabrikası, Derince Liman İşletmeleri Marangozhanesi, Akyazı Kuzuluk Kereste Fabrikası'nın devlete ait olduğu bilinmektedir.

Adapazarı Tahta ve Demir Fabrikası

Osmanlı'dan devralınan nitelikli bir kereste sanayinin olmadığı görülmekle birlikte Birinci Dünya Savaşı gerekliliklerinden dolayı bu alanda adımlar atılmaya başlamıştır. Çınar (1945)'te, o dönemin şartlarına göre modern sayılacak türde bir orman ürünüyle çalışan ilk fabrikanın Adapazarı Araba Fabrikası olduğu söylenmektedir (Şekil S.1.). Bu yapıyla ve Cumhuriyet Dönemi'nin kurulmasıyla birlikte orman ürünlerinin sanayiye ilk adımı attığı söylenebilmektedir. Tesis orman ürünleriyle ilişkili olduğu için Zirai Donatım Kurumu yapıyı devraldıktan sonra işletmesini Orman Umum Müdürlüğüne devretmiştir (Türk Ekonomisi Dergisi, 1(9), 1944).

Araba Fabrikası adı ile anılan tesiste maden kömürü sobaları, pullukları, ziraat aletleri ve en ince mobilya işleri gibi yurdun ihtiyacı olan ziraat ve sanat makineleri yapılmaktadır (Tarkan, 1937).

Derince Ahşap Travers Enjekte Fabrikası

Demiryolları yapımına Cumhuriyet'le birlikte devam edilmiş ve inşada kullanılan ahşap traversi çürümekten kurtarma ihtiyacı belirmiştir.[485] Bu ihtiyaç nedeniyle

[485] Demiryolunda travers; raylara kuvvetlendirme yapmakta, karşılıklı rayların aralarındaki açıklıklarda bütünlüğü sağlamakta ve tekerlerin ray üzerindeki dengesini ve esnekliğini sağlamaktadır. Bu görevleri yerine getirmek için travers için kullanılan malzemeler demir, ağaç, beton ve betonarmedir. Fakat maliyet, yerlilik, fonksiyonel açıdan en çok ağaç tercih edilmektedir. Ayrıca telgraf ve maden direkleri,

Türkiye'nin ilk travers fabrikası (Şekil T.15- T.17.) 1931 yılında Derince'de kurulmuştur (Şenel, 2012).

Fabrika inşası için istihdam edilen uzmanlar ve işçilere fabrika alanında çeşitli binalar yapılmıştır. Travers fabrikasının satın aldığı traverslerin her köylünün taşıyabileceği (Şekil T.15.) ve çalışabileceği bir imalât olması nedeniyle köylünün kalkınmasına büyük yardımı dokunduğu söylenmektedir. Köylü geçimini sağladıkça orman işine girişmemekte ve ormanlar tahribattan kurtulmaktadır (Hami, 1935).

Diğerleri;

Akyazı Kuzuluk Kereste Fabrikası[486]

Hendek Kereste Fabrikası[487]

Adapazarı Büyükderbent Kereste Fabrikası[488]

Derince Liman İşletmeleri Marangozhanesi (Şekil T.18..)[489]

İzmit Lüks Marangoz Fabrikası[490]

Geyve Sandalye Fabrikası (Şekil T.19.)[491]

Geyve Talaş ve Kereste fabrikası (Şekil T.20.)

Çeşitli kereste imalathaneleri ve ticarethaneleri[492]

---

iskele keresteleri gibi dışarıdan her türlü zarara maruz kalan keresteler de iyileştirilmektedir. Bu sayede ormanlar demiryollarında kullanılıp ülkenin kalkınmasına yardım etmektedir (Hami, 1935).

[486] Askeriyeye aittir (Taşkın, 2016). Akyazı'nın Orman köyü yolunun ıslahında fabrikanın yardım ettiği görülmektedir (Türkyolu Gazetesi, 8 Ağustos 1942). Akyazı ve Hendek köylüsü özellikle Cumhuriyet'e kadar orman meselesi ile yakından ilgilenmiş ve devletin görevlendirdiği kişiler tarafından atölyelerde kereste üretilmiştir.

[487] İstanbul'un kereste ve tahta gibi bütün ihtiyaçları Hendek ve Akyazı'dan temin edilmektedir. Ormanlarında el ile işleyen odun kesme yerleri vardır. (Konukçu, 2010).

[488] Fabrikayı Adapazarı Türk Ticaret Bankası 1930 yılında satın almış ve canlandırmıştır (Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası, 1933).

[489] Liman çevresinde inşa edilen yapıların kereste ve ahşap işçiliklerinin yapılması için tesis edilmiştir (Şenel, 2012).

[490] 1931 yılında Geyve İstasyonu'nda açılmıştır Bu kuruluş konut inşaatına ve mobilyaya ait her çeşit ahşap işleri yapmaktadır (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933).

[491] 1933 yılında açılmıştır. Fakat tren nakliye ücreti fazla olduğu için sürümü az ve imalatı sınırlıdır (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933).

[492] Kereste işiyle uğraşan küçük ticarethanelere rastlanmakta örneğin Adapazarı'nda Hanaltı Oteli'nde bir oda bu faaliyet için kullanılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 31 Birincikanun 1936). Marangozhanesi

5.3.3. Tarım işletmelerinin ve tarıma dayalı endüstriyel yapıların köye ve kente katkısı

1- Zirai Donatım Kurumu, Devlet Orman İşletmeleri gibi tarım politikalarıyla ilgili kurulan devlet işletmelerinin yerleşkeleri ve çevresinde konut ve konut dışı sosyal yapılaşmalar yol, elektrik gibi altyapı hizmetleri görülmektedir. Fakat köy mekânının kent gibi toplu ve tekil olmaması, dağınık ve çok olması bu yerleşkelerin doğrudan köylere altyapı ve yapılaşma katkısı sağlamasını imkansızlaştırmaktadır. Tarımı destekleyen işletmeleri köylerde artarak yaşam yerleşkelerine dönüşememektedir. Dolayısıyla tarımsal ve tarımsal sınai yatırımları yapısal özellikleri nedeniyle köylünün bütçesini geliştirerek köyü dolaylı olarak kalkındırmaktadır.

2- Tarım ve sanayi karşılaştırmasına yarayan bir örnek olarak İzmit ve Adapazarı ilçelerinin gelişim süreçleri verilebilir. Tarımın sanayinin önünde olduğu bu dönemde ilin ziraati bakımından Adapazarı en önemli konumdadır. Adapazarı Ovası'nda ve ovanın etrafını kuşatan dağlarda zirai ürünler ve ilgili tesis yapıları yoğun olarak gözlenmektedir. Dolayısıyla Kocaeli'de iki ayrı yönü geliştiren iki önemli merkez gelişmektedir. Konumları, idari yönleri ve üretim kaynakları gereği İzmit tarım dışı sanayide gelişirken, Adapazarı ziraat yönünden sınaîleşmektedir. Bunun yanında Adapazarı'nın sanayisi hem ziraati destekler nitelikte, hem de zirai imalat yönünde ilerlemektedir. Bir yandan vilayet fidanlıklarının, meyve istasyonlarının ve Zirai Donatım Kurumu'nun kurulması diğer yandan fabrikalarla zirai ürünlerin imalatı, kır ve kenti eş güdümlü beslemektedir. Aralarında yıllarca süren rekabette Adapazarı'nın kent hizmetleri yönünden Cumhuriyet'in en başında merkez ilçe İzmit'le eşit oranda gitmesi hatta bazı alanlarda önde olması (Tablo 3.1.), fakat artan sanayileşmeyle birlikte Adapazarı'nın İzmit'in açık ara geride kalması tarım ve sanayinin köy ve kente olan katkısının somut bir ispatı olmaktadır.

3- Ziraat Bankası aracılığıyla yapılan kooperatifleşme meselesi,[493] 1929'da her köyde birer kredi kooperatif kurma fikrine evrilmiştir. 1929 yılında 1470 sayılı Kanun

olan İzmit Cezaevi'nde yiyeceklerin tasnifi için alet yaptırılmaktadır (Türkyolu Gazetesi, 16 Kanunuevvel 1937). SEKA Kâğıt Fabrikası'nın ihtiyacı olan kavak ağacının yetiştirilmesi için Gölcük Kavaklı Mahallesi'nde arazi ıslah edilmiş ve 1943 yılında kavak ağaçları dikilmeye başlamıştır. Bundan dolayı o mevkide kereste imalathaneleri yaygınlaşmıştır (Cengiz, 2014).

[493] Osmanlı Dönemi'nde kurulan Ziraat Bankası, Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarım sektöründe motor işlevini üstlenirken tarımsal kredi yanında her türlü bankacılık faaliyetinde bulunabilmiştir. Bankanın

çerçevesinde Zirai Kredi Kooperatifleri adıyla büyük bir harekete geçilmiştir.[494] 1935 yılında yeniden düzenlenen Tarım Kredi Kooperatifleri,[495] yine 1935 yılında kurulan Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ile üretim alanında sistemli, bir döneme girilmiştir.[496] Devlet kooperatiflerle köylünün ziraatini kolaylaştırmak ve köylüyü köyde tutmak ve şehirlerin nüfusunu artırmamak hedeflenmiştir. Diğer yandan gittikçe sınaîleşen ziraat alanıyla birlikte ziraat yöntemlerini geliştiren köylü, şehirde artan nüfusu beslerken krediye daha çok ihtiyaç duyar hale gelmiştir (Reşat, 1932).

Kocaeli köylerinde kooperatiflerin varlığı olup[497] herhangi bir yapılaşmaya ve kentin imarına doğrudan bir katkısı tespit edilmemiştir.

sayılı hizmetlerinden biri de köylüyü kooperatif kurmaya teşvik etmektedir. 1929 yılında Ziraî Kredi Kooperatifleri Kanunu ile banka kooperatiflerin ana bankası yapılmıştır (Ülkü Dergisi, İkinciteşrin, 1933).

[494] 1929 yılı 1470 sayılı 'Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[495] 1935 yılı 2836 sayılı 'Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu'nun tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[496] 1935 yılı 2834 sayılı 'Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun'un tam metnine 'tbmm.gov.tr.' adresinin kanunlar ve kararlar erişim ekranından ulaşılabilir.

[497] Kocaeli'de tarım kredi ve satış ile küçük el sanatlarıyla ilgili bazı kooperatifler tespit edilmiştir; İlde 1936 yılında 67 köyün katılımı ile toplam 19 kooperatif vardır (Türkyolu Gazetesi, 19 2. Teşrin 1936, s.1). 1945 yılında Adapazarı'nda 4 tarım kredi ve bir koza kooperatifi mevcut olup köylüye büyük yardımı dokunmaktadır. Budaklar Köyü Tarım Kooperatifi 1932 yılında kurulmuştur. Bünyesinde 18 köy bulunmaktadır. 5 köyün dahil olduğu Hanlıköy Tarım Kredi Kooperatifi 1932 yılında kurulmuştur. Sapanca Tarım Kredi Kooperatifi'nde 21 köy mevcut olup 1932 yılında tesis edilmiştir. 1940 yılında kurulan Adapazarı Koza Tarım Satış Kooperatifi'nin diğer ilçelerle birlikte 2735 adet ortağı vardır (Kuzucu, 1945). Gebze'nin 5 ayrı köyünde tarım kredi kooperatifi faaliyet halindedir (Tuncer, 1950).

5.4. Ara Sonuç: Tarım ve Sanayi Politikalarının Kocaeli Üzerinden Köy- Kent Karşılaştırması

Tablo 5.1. Tarım ve sanayi yapılarının köy- kent karşılaştırması

KENT- SANAYİ	KÖY- TARIM
Sanayiyi kalkındıran devlet işletmelerinden olan Sümerbank'a ait İzmit'te 'SEKA Kâğıt Fabrikası' ve Hereke'de 'Kumaş Fabrikası' bulunmaktadır. Bu yerleşkeler dışında Sümerbank bazı ilçelerde 'Yerli Mallar Pazarı' açmaktadır. Aynı zamanda el sanatları alanında bazı atölyelere malzeme desteği vermektedir.	Tarımı kalkındıran devlet işletmelerinden 'Zirai Donatım Kurumu'na ait Adapazarı'nda 'Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikaları Müessesesi' kurulmuştur.
Sanayiyi kalkındıran devlet işletmeleri olan askeri fabrikalardan Kocaeli'de 'İzmit Tersanesi' ve 'Gölcük Tersanesi' bulunmaktadır.	Tarımı kalkındıran devlet işletmelerinden 'Devlet Orman İşletmeleri'nin merkezi en son Adapazarı'na taşınmıştır. Adapazarı'nda bulunan Orman İşletmesinde büyük bir yerleşke inşa edilmektedir.
Devlet işletmelerinden olan 'Devlet Demiryolları ve Liman İşletmeleri'yle yoğun olarak kent merkezlerine hizmet edildiği ve birçok kuruluş için gerekli olan teknik ürün ithal edildiği için kent ve sanayi kapsamına dahil edilmiştir. Kocaeli'de 'Derince Limanı' bulunmakta, yapılacak olan 'İzmit Limanı' inşası ile ticari nakliyatta ülkedeki en büyük limana kavuşulmak istenmektedir.	Tarımı kalkındıran devlet işletmelerinden 'Toprak Mahsulleri Ofisi', Ziraat Vekâletinin 'silo ve depolar'ında hububat stoku yapmaktadır. İzmit Derince'de, en büyük hacimli silo olan son sistemle inşa edilmiş bir 'liman silosu' bulunmaktadır.
	Tarım işletmeleri dışında devletin ziraatle ilgili araştırma, öğretim, bakım ve yardım amacını güden 'tohum ve meyve ıslah istasyonları', 'fidanlıklar' ve 'hayvan üretme çiftlikleri' bulunmaktadır. Kocaeli'de bu alanda ilk açılanlar; 'Adapazarı Tohum Islah İstasyonu', 'Adapazarı Arifiye Elma İstasyonu' ve 'Vilayet Fidanlığı'dır. Hayvancılığın tesisleşme haline gelmesi için erken bir dönemdir. İlçe merkezlerinde 'fenni mezbaha' yapımları tek tük görülmekle birlikte, üretimle ilgili birkaç 'aygır deposu'na ve ilçelerde 'sifat istasyonları'na rastlanmaktadır.
Devlet kuruluşları dışında Kocaeli'de önemli sayıda serbest girişimle kurulan 'tarım dışı endüstriyel yapı'nın olduğu görülmektedir.	Tarımı destekleyen endüstriyel yapılarının genellikle zirai ürünlerin üzerine dolayısıyla 'tarıma dayalı sanayi' olduğu görülmektedir. Hammadde olarak kullanılan ürünlerden genellikle sanayi bitkisi olanlarına devletin destek çıktığı görülmektedir. 'Orman işleri', yapılan tarımsal faaliyetler gibi köylünün uğraştığı bir alan olduğu için kurulan endüstriyel yapılar daha çok köye hizmet etmektedir. Kocaeli'de bu alanda devlete veya devlet işletmelerine ait olan önemli yapılar tespit edilmiştir.
Ülkede çeşitli amaçlarla birçok kredi müesseseleri oluşturulmuştur. Özellikle halkın sermayesi ile kurulan ve başlangıçta yerel olan 'kredi işletmeleri'nin kendi mahalli bölgesinin 'kentleşme ve sanayileşme faaliyetleri'ne destek olduğu görülmektedir.	Köylünün zirai faaliyetlerini destekleyen ve köyü kalkındırmaya yarayan 'zirai kooperatifler'in, Kocaeli köylerinde herhangi bir yapılaşmaya doğrudan bir katkısı tespit edilmemiştir.
Devlet işletmelerinin bulundukları yere uyguladığı 'imar ve altyapı çalışmaları'nı kendi yerleşkesi için kullanmasıyla birlikte kent ve kentliye de hizmet ettiği görülmektedir. Öte yandan 'sanayileşme', yapısal dönüşümü gereği gittiği yeri topraktan koparark ve derli toplu bir merkez haline getirerek 'kentleştirmek'tedir.	Tarım politikalarıyla ilgili kurulan devlet işletmelerinin çevresinde 'konut ve konut dışı sosyal yapılaşmalar' ile yol, elektrik gibi 'altyapı hizmetleri' görülmektedir. Fakat köy mekânının kent gibi toplu ve tekil olmaması, dağınık ve çok olması bu yerleşkelerin doğrudan köylere altyapı ve yapılaşma katkısı sağlamasını imkânsızlaştırmaktadır.

6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bir taşra ili içindeki 'köy kent ayrımı'nı ortaya koymak; çalışmanın amacı kapsamında ele alınmış görünse de, Cumhuriyet Dönemi mimarlık ve siyaset ilişkisinin araştırılmasıyla birlikte en başında, bu ilişkiye ait ortaya konan bir sonuç olmuştur. 'Ayrım' olarak tabir edilen bu durum; verilen bütçeler, çıkarılan kanunlar, yapılan yatırımlar, mahalli örgütlenmeler ve taşra teşkilatlanmalarının ikiye bölündüğü dolayısıyla bütüncül ve birbirini destekleyen devlet politikaları yerine arada kalınan, ayrıksı ve yarım kalan işlerin oluştuğu neticesini vermektedir.

Çağdaş ve modern düzenin ana göstergesi olarak tanımlanan kentleşme ile yeni kurulan ulus devlet arasında kimi zaman ters orantılı, tepkisel veya temkinli bir ilişki gözlenmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomik kaynaklar ve demografik yapıyla birlikte ulusal kalkınmayı köyde arayan köycülük akımı, kentleşmeyi kimi zaman arka plana itebilmiştir. Öte yandan kentle ilgili merkezde geliştirilen teoriler, taşraya geldiğinde bu fikirlerin deneyimsiz kişilerden ve birçok farklı koşuldan geçmesi nedeniyle farklı bir hal ortaya çıkmaktadır. Tekeli (2011a)'nin de dediği gibi ülke de her ne kadar merkeziyetçi bir düşünce hâkim olsa da yeni kentlerin kuruluşu desantralizasyon siyaseti sonucunda ortaya çıkmakta ve yerinde bir takım yerel olgulara gebe kalmaktadır. Diğer yandan önemli bir köy davası güdülmesine rağmen köylerin yapı ve imar işleri hakkında hukuki düzenlemeleri, bu yolda belirlenen bir plan ve kullanılacak açıkça bir yöntemi bulunmamaktadır. Bahsedilen köy tetkikleri ve fazlasıyla yapılan ilmi düşünüşler bir tarafa bırakılmakta, işin uygulama safhasında yine tecrübe, malzeme ve bütçe eksikliğiyle karşılaşılmakta ve bunların hepsi yürütülen onca fikri ve yapılan tetkikleri bertaraf etmektedir.

Şehirlerde kurulmaya çalışılan düzende bile bütüncül bir planlama söz konusu olamamışken köyde daha çok, anlık duruma göre plansız ve tekil ihtiyaçlar biçiminde yol alınmaya çalışılmıştır. Maddi sıkıntıların yanında köylerin küçük ve dağınık olan coğrafi şartları sebebiyle hedeflenen "ideal köy" düzeni gerçekleştirilememekte ve her bir köyün gelişmesi için belirlenen tesisleri götürmek imkânsız bir hal almaktadır.

Nitekim merkez köylere istenilen hizmetleri getirebilmenin mümkün olmaması bir yana, köy kalkınması davasında en önemli ve en yakın basamağı oluşturan bucaklarda temel kamusal ihtiyaçlar kısmen karşılanmaktadır. İdeal şekli bir kenara koyup, köy o günkü hali ile ele alındığında elde hiçbir bütçe olmadığının farkına varılmaktadır. Ayrıca o yıllarda köylerden ziyade vilayetlerin büyük kısmının dahi bütçesi yeterli değildir. Çığ gibi büyüyen bu sorun bir zaman sonra köylünün düşüncesini olumsuz yönde etkileyebilmiş, sonuçta köylüden kopuk bir şekilde köye yardım etmek isteyen köycü faaliyetleri görülebilmiştir.

Adapazarı ve İzmit referans alınarak merkez ve kısmen diğerlerine göre önde olan taşra ilçeleri incelendiğinde; bazı taşra ilçeleri birçok bakımdan önemli olanaklara sahip olsa da kentleşmesi henüz tamamlanmamıştır. Yol, içme suyu, elektrik ve kanalizasyon olmak üzere altyapısı tamamlanmayan bu ilçelere tam olarak kentleşmiş demek mümkün değildir. Ancak gelişime müsait ve kentleşme yolunda demek daha doğru bir ifadedir. Fakat diğer yandan toprağa bağlı kalan kırsal hayata yönelen mevkileri tam olarak bunun karşısına koymak, altyapının gelişmemesi demek değildir. Ekonomik kaynakları, eğitim olanakları ve yaşayış biçimleriyle köy ve kent ayrımı olağanken, her yerleşkenin sağlık, güvenlik ve konfor açısından ayrıcalıksız olması istenmekte fakat Türkiye'de bu sıralamanın önce kent sonra köy olarak yapıldığı görülmektedir.

Kentlerden başlayarak öncelikle altyapı kararlarıyla gerçekleştirilmeye çalışılan kalkınmada ulaşımın rolünü bilen hükümet her ne kadar başta yol olmak üzere altyapı çalışmalarına öncelik verse de, taşranın genelinde uygulamalar daha çok merkez ilçelerde ve azınlıkta kalmıştır. Öte yandan taşrada gelişmiş bir karayolu ağı bulunmadığı için demiryolu güzergâhında olan duraklar köy, ilçe veya bucak da olsa öncelikli gelişen yerler olmuştur. Ulaşım ve kentleşmenin birbiriyle olan önemli ilişkisinden dolayı her ilçenin gelişiminde en büyük engeli ulaşım sorunu yaratmıştır. Diğer yandan köylere ulaşılamaması, zirai ticarete ve köylerden sınai yapılara katılacak tarımsal faaliyetlere dezavantaj getirmekte, dolayısıyla köyler kalkınamamaktadır. Öte yandan sanayileşmeyle yakın ilişkisinden dolayı ulaşımın üçüncü ayağı olan denizyolunda liman projelerinin henüz uygulamaya geçememesi, Kocaeli gibi kıyı kent olan yerlerin endüstriyel faaliyetlerini duraklatmaktadır.

1940'larda hala köylerin yüksek oranda yaşanan yer olduğu, yapılan yatırımların kısmen üç büyük şehre yetebildiği, kâğıt üzerinde kalan planlamaların ise 20 bin üzeri nüfuslu 32 şehrin dâhilinde bazı ilçelerine kadar vardığı tespit edilmektedir (Onat, 1941). Bütçeler el vermediği için öncelikle merkez ilçeler üzerinden kent planlarının yapılmasına öncelik verilmektedir. Dönemin şartlarına göre birçok imkânsızlık olduğu için köyde en zaruri olan okul, ev, yol ve su konularının çözümlenmesi hedeflenmiştir. Fakat hükümet, köylerde yaşanan göçmen sorunundan ötürü kısmen barınma konusuyla ilgilenebilmiştir. Devlet tarafından planlı biçimde inşa edilen ve il genelinde çok ufak bir yer tutan köyler dışında, çoğunlukla sağlıksız koşullara sahip yerleşmeler görülmektedir. Göçmenler için yapılan köy yerleşme planları dışında yerel yöneticilerin şahsi çabaları etrafında gelişen beş yıllık köy kalkınma programları olduğu anlaşılmaktadır. Köyler için seferber edilen diğer çalışmaların birçoğu Köy Enstitüleri kapsamında yaşanmaktadır. Bunun dışında Halkevi Köycülük Şubesinin, Köyler Birliğinin ve Köy Bürolarının faaliyetlerine rastlanmakta ayrıca CHP köy/ mahalle ocağı kongreleri köylerin ihtiyaçlarını tespit etmeye yaramaktadır.

Taşra kent merkezlerinin kaynaklarına ulaşmanın zor olduğu bir ülke arşivinde, köyler için bu durum imkânsız hale gelmekte ve herhangi bir şehrin köyüyle ilgili bilgiye ulaşma çabasında iğneyle kuyu kazmak deyimi vücut bulmaktadır. Barınmanın yanında okul, yol ve su ihtiyaçları ile ilgili konularda tespit edilen birkaç örnek referans alınarak genel geçerlilik ortaya konmaktadır. Bu bilgiler ışığında çizilen köy tasviri; Köy Enstitülerinin çabalarıyla inşasında artış yaşanan köy okulları, kuyulardan ve kaynaklardan içilen sağlıksız sular, ulaşım yokluğuyla merkezle irtibatı kopuk ve aydınlatılamayan karanlık köylerdir.

Taşra kentlerinde bulunan kamu yapıları işlevi karşılayan ekonomik malzeme ve teknik olanaklarla inşa edilmiştir. Ayrıca birçok kamusal hizmet yeni bina yokluğu nedeniyle eski binaların belli bir bölümünde hizmet vermiş, kimi zaman kurumlar ortaklaşa mekânlar kullanmıştır. Öte yandan bu yapılar kent merkezi dahilinde önemli yerlerde yer alan yapılar olmuşlardır. Bina ve arazi tercihlerine bakıldığında şehirde belirli noktalarda kamusal merkez yaratma, kamu kültürünü kentte vurgulama, sonucunda bir güç edimi ve alışkanlık kazandırma arzusu hâkimdir. Kamu yapıları kullanımında belediye, parti, hükümet konağı ortaklığını dolayısıyla devlet parti birliğini somut olarak tespit etmek mümkündür. İlçe ve bucaklarda bina eksikliği

nedeniyle parti, okul ve Halkevi binaları iç içe girmiş vaziyettedir. Dolayısıyla devlet politikaları için düzenlenen kamusal mekânların herhangi birinde, ideolojik faaliyetlere rahatlıkla rastlanabilmektedir.

Günümüze kalan arşivlerin yetersizliği, çoğu kamu yapısının yıkılmış olması tasarlanmış tip projelerin kimliğine ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Fakat genellikle ortaya çıkan yapılar ilgili bakanlık ve Bayındırlık Bakanlığına ait projelerin yerine uyarlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Binaların genel olarak bakanlıklara ait olan tip projelerin geliştirilmesi ve değiştirilmesiyle üretilmesinin yanında kente prestij getiren büyük projelerde mimarlık camiasında tanınmış isimlerden bazılarının Ankara ve İstanbul'dan gelerek katkıda bulundukları görülmektedir. İzmit'in ilk imar planı olan Jansen Planı'na Burhan Arif Ongun Arkitekt Dergisi'nde yazdığı yazıyla yorumlar getirerek önemli noktalara değinmiş, plan üzerinde düşünülmesini sağlamıştır. İzmit'in sahil kısmı planı ayrıca Vandenberg'e çizdirilmiş, Egli, İzmit'e getirilerek genel planla ilgili kritikler alınmıştır. İzmit'in ikinci kent planı ise Kemal Ahmet Aru'ya aittir. Aru, aynı zamanda İzmit Belediye Oteli ile ilgili açılan yarışmada birinci olmuş ancak projesi uygulamaya konulamamıştır. Dönemin en önemli kamu yapısı olan Halkevi projesi Seyfi Arkan'a yaptırılmış olup, kontrolünü CHP'nin aynı zamanda İstanbul Belediyesi İmar Müdürlüğü'nün mimarı Sabri Oran yapmıştır. Karamürsel Halkevini ise Güzel Sanatlar Akademisi'nin ilk iki kadın mimarı Münevver Belen ve Leman Cevat Tomsu tasarlamıştır.

Anadolu kentlerinde, projelerin uzaktan çizilmesi ve kontrol edilmesi durumlarında mimarların kentle ilişki kurmasında zorluklar yaşanabilmektedir. Proje işlerinde olduğu gibi yapım işlerinin belirli bir yöntemle sistematik biçimde ilerlemediği anlaşılmaktadır. Müteahhit bulunamadığı için işlerin yapımı gecikmekte, usta ve işçi eksikliğinden dolayı işi yüklenen firmalara köylülerden destek verilmektedir. İnşaatı üstlenen firmaların kimlikleri tespit edilememekle birlikte büyük işlerde bankaların, mahalli idarelerin ve vekâletlerin birleşerek firmalar kurduğu, binaları inşa ettiği görülmektedir. Özetle işin müteahhidi devletin kendisi olabilmektedir. Ayrıca kontrol kısmındaki mimar ve mühendislerin özellikle taşrada eksik olması nedeniyle, yapılan işlerin kontrollerinde aksamalar ve gecikmeler oluşmaktadır. Köyle ilgili yapılan ihalelerin ise neredeyse hepsi İskân Müdürlüğü'nün yaptığı göçmen evleri ile Köyler

Birliği ve İl Özel İdaresi'nin yaptığı okul ihaleleridir. Köyde genellikle işgücüne köylünün kendisi katılmaktadır.

Mahalli idarelerin ve taşra teşkilatlanmasıyla birlikte kent ve köy politikalarının yapılaşmaya olan genel etkisinden sonra detaylı olarak bakılan eğitim, sanayi ve tarım politikalarında köy kent ayrımını destekleyen çeşitli tespitler yapılmıştır. Bu nedenle sanayileşme faaliyetlerinin sadece sanayi planlarına bakarak kentleşmeyle ilişkisini anlamak yanıltıcı olacağı için konu bütünsel olarak ele alınmak istenmiştir. Öte yandan sanayi planlarını tesis eden Sümerbank'ın doğrudan köylere de katkısı olmuş, küçük el sanatlarını geliştirerek köyü kalkındırmak istemiş, ayrıca dönemin şartlarında devlet, özelde fiyat artışı ve ürün kalitesi konularındaki aksaklıkların farkına varınca, üretim işine ticareti eklemiştir. Sümerbank'la birlikte bazı devlet kuruluşları ürettikleri ürünlerin satışını çeşitli kent mekânlarında yapmaya başlamıştır. En çok ekonomik durumu vasat olan köylülere ulaşılmaya çabalanmış, fakat ulaşım güçlüğü ve köylerin dağınık yapısı istenilen hedefi karşılamamıştır.

Bu dönemde bahsedilenlerden başka birçok fabrika yapılsa da kentleşmeyi başlatanlar, genellikle devlet eliyle kurulan ve yanında kamusal hizmetlerin götürüldüğü tesisler olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında devlet destekli kurulan sanayi tesislerinin bulundukları ilçelere bakıldığında, diğer ilçelere nazaran kentsel fonksiyonlara daha önce kavuşmakta oldukları anlaşılmaktadır. Kent fonksiyonu olan yerlerde yoğun olarak imalat, ticaret, ulaştırma, idare ve sosyal noktaları görülmekte fakat bunun yanında zirai fonksiyonlar da yoğun olarak gözlenmektedir. Bu fabrikalardaki iş gücünün eğitimine ve kültürel gelişmesine yönelik tesis ve mekânlar hiyerarşik bir durum içermekle birlikte belli sınıflara öncelik verse de kentliye açık tutulmaktadır. Bu kuruluşlar yarattığı yeni kentli kültürü ile kentin tarımsal üretim kültürüne ait geleneksel yaşam biçiminin kaynaşmasına hizmet ettiği anlaşılmaktadır.

Türkiye'de yaygın olarak ekonomik gelişme sanayileşme, sanayileşme ise kentleşme ile özdeşleştirilmektedir. Tarımda iç pazara yönelik girişimler, yasal ve kurumsal düzenlemeler, köyde eğitim, tarımsal bilgi, beceri ve teknoloji alanındaki gelişmelere karşın; tek parti dönemi genelde sanayi planlarıyla anılmakta ve çalışılmaktadır. Kalkınma sürecini anlatırken tarım etkisi; çoğunlukla kendi iç yapıları ve bu yapıların dönüşümü açısından değil, sanayi kesimindeki birikim ve büyüme sürecine katkısı

açısından ele alınmaktadır. Fakat tarımsal kısım hakkında sadece sanayileşmeye veya tarım dışı kısma birikim fırsatı veren bir bakış açısı yetersiz kalmaktadır. Tüm dünyada yaşanan siyasi gelişmelere tek parti Türkiye'sinin verdiği cevap, köye ve tarımsal yapılara yaptığı kamu yatırımlarının incelenmesi sayesinde bütünlük kazanmaktadır. Diğer yandan köyün tasfiyesi veya varlığını sürdürmesi konusunda önem kazanan temalardan biri devlet politikaları olup, devletin değişen dünya düzenine karşı köye ve tarıma biçtiği rolleri incelemek gerekmektedir.

Türkiye ekonomisi için belirlenen devletçilik ilkesi etkisiyle kurgulanan mekânsal pratiklerin Sümerbank üzerinden altının çizilmesine sıklıkla tanık olunmaktadır. Bunun bir sebebi kalkınmanın sanayiyle özdeşleşmesiyken diğeri kentteki Sümerbank kuruluşlarının derli toplu oluşu ve kent merkezlerindeki takibinin kolay oluşudur. Doğrudan tarım için kurulan devlet teşekküllerinin ise dağınık ve en ücra köşelerde olması mekânsal olarak toparlanmasını ve tariflenmesini zor bir hale getirmektedir. Bir de köyün kalkınması ve köycülük projesinin sona erişiyle tarımın gitgide ülke bazında sanayinin gerisinde kalması, bu kuruluşların yarım kalmasına sebep olmuş ve bir sonuca varılamamıştır. Fakat tezin bütünü kent ve köy için gerçekleştirilen politikaları ve yatırımları ortaya koymayı amaç edindiği için tarım politikalarında kurulan devlet teşekkülleri bu konuda önemli tespitler sunmaktadır.

Tarımla ilgili önemli girişimlerde bulunulmuş, Sümerbank ve Etibank dışında adı görece daha az duyulan ve tarım politikalarına hizmet eden devlet işletmeleri kurulmuştur. Bu kurumların yanında devletin ziraatle ilgili araştırma, öğretim, bakım ve yardım amacını güden tohum meyve ıslah istasyonları, fidanlıklar ve hayvan üretme çiftlikleri bulunmaktadır. Hükümet özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası mali sıkıntıların artmasıyla köy ekonomisindeki çözüm arayışını hızlandırmış, köylünün eğitilmesiyle birlikte toprak reformunu gerçekleştirmiştir. Köyde düzenlediği uygulamalarla ulus devlete uygun bir zemin, toprağa kavuşan, tarım yapan ve kalkınan köylü modeli aranmaktadır. Bu zamana kadarki süreç bu reforma hazırlık süreci olarak düşünülebilir. Hazırlık aşamasında demiryolu şebekesi tamamlanmakta, sanayi planları gerçekleştirilmekte ve kredi kaynakları güçlendirilmektedir. Diğer yandan zayıf kalmaya devam eden köy ekonomisini değiştirmek ve hala eksik olan refahı Cumhuriyet köylerine sokmak istenmektedir. Bu da toprakla ve eğitimle giderilmeye çalışılmaktadır. Fakat köyün kalkınması, dönemin şartları gereği ülkedeki bütçenin

yetersizliği ve köylerin coğrafi dağılımı nedeniyle pahalı ve tam anlamıyla gerçekleşemeyecek bir süreçtir.

Köylü ekonomisinin yanında hedeflenen eğitim köyün kalkınmasının iki temel unsuru olarak görülmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kentte eğitimle ilgili en önemli sorunlardan biri bina yetersizliği ve eksikliğiyken, köylerin çoğunda okul bulunmamaktadır. Nitekim yeni rejime destek sağlanabilmesi için hedef kitle olan ve ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan köylülere öncelikle eğitim yönünden ulaşılması hedeflenmiştir.

Türkiye'de köy eğitimiyle ilgili Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren bir takım çalışmalar yapılmış olsa da, asıl olan ilköğretim seferberliği 1935 yılından sonra devlet içi politikaların ivme kazanmasıyla gerçekleşmiştir. Yapılan çalışmalar ve tartışmalar sonucunda şehir ve köylerde birbirinden farklı bir eğitim sisteminin uygulanmasına karar verilmiştir. Bu kararla kurulan Köy Enstitülerinde öğrencilikle işçiliği birleştirerek yetiştirilen elemanlar yerel bölgede görev alarak oranın kalkınmasına hizmet etmektedir. Böylece mekânsal açıdan bir değişim yaşanmadan yani kırdan kente göç yaratmadan, yalnızca mesleki tabakalaşmanın yaşandığı ve sosyal statü farkının yaşanmadığı iki ayrı yaşantı yeri hedeflenmektedir. Ayrıca Köy Enstitüleri kentteki ortaöğretimin köydeki karşılığı olmuştur. Köye öğretmen yetiştirmenin yanında belirli mesleki ve teknik konuda uzman yetiştirdiği için köyün mesleki ve teknik öğretim ihtiyacını gidermektedir.

Halkın ileri öğretim yapmak istememesi bir yana, isteyenler için okulların sayısı az ve yaşadıkları yere uzak olması nedeniyle eğitim giderleri karşılanamamaktadır. Ortaöğretim derecesindeki okullar nüfusu fazla olan yerlerde bulunduğu ve genel nüfus Türkiye'de dağınık olduğu için ülkenin genel eğitim bütçesi ve çabaları nüfusun ancak belirli bir kesimine yaramaktadır. Öte yandan eğitim götürülemeyen vatandaşların neredeyse tamamı ziraatle geçinen aileler olmuştur. Bu sektöre ait insan gücü eğitim imkânlarından yoksun kaldığı için tarım kalkınmasında büyük engeller yaşanmıştır.

Yapılan tartışma neticesinde köyün koşullarıyla ilgili geliştirilen müdahalelerin; iki farklı çevrenin kalkınmasına hizmet etmekte eksik bırakıldığı, aksine köy ve kent arasında kalınarak, ele geçen fırsatların değerlendirilmeden geç kalınmaya sebebiyet

verdiğini söylemek mümkündür. Sonrasında değişen dünya düzeni ve siyasal etkiyle birlikte 1950'lerde traktör ve diğer aletler tarıma girmiş, giderek sanayileşme, nüfusun işçileşmesi ve ücretlileşmesi geri dönülemez yapısal bir değişmeyi başlatmış, kentlere yığılmayla sonuçlanmıştır. Bu tarihten itibaren şehirde imalat ve hizmet sektörlerinde gelişme yaşanırken; köyde çalışma imkânlarının sınırlı kalması, kentlere göçü başlatmıştır. İlkel teçhizatlı kendi içine kapalı köyler ve geleneklere bağlı köylü topraktan kopmaya başlamıştır. Bu yeni dönem gerçek anlamıyla kentleşme başlamadan ve köylülük hali bitmeden kenti ve köylüyü birleştirmiştir. Artık köy- kent ikilemi kalmamış, köy- kent uçurumu başlamıştır. Böylece hedeflenen köy modeli gerçekleşememiş ve istenen kent- köy dengesi sağlanamamıştır.

Kocaeli örneğinde dokuma ve kâğıt sanayilerinde zaman içerisinde artan kamu yatırımları, tarım sektöründeki nüfusun imalat sanayinde çalışanlar lehine azalmasını sağlamıştır. 1945 yılına gelindiğinde, Kocaeli'nin sanayi merkezi olacağının ipuçları görülmektedir. Yerel gazetelerde "İzmit Panayırı" kurulmasıyla ilgili haberler görülmektedir. Bu panayır kentin ulaşım imkânlarının kolaylığı ve konumunun elverişliliği nedeniyle, "Milli Fuar" olarak kurgulanmaktadır (Türkyolu- Bizimşehir Gazetesi, 26 Haziran 1969). Nitekim SEKA'nın kuruluş zamanına denk gelen imar planında, fabrikanın devamı boyunca İzmit'in batısına doğru belirlenen endüstri bölgesi İstanbul'a kadar yayılmış ve en sonunda Kocaeli'de sanayi ağırlık kazanmıştır. İzmit'in kıyı kullanımını engelleyen ve sanayisini destekleyen ikinci müdahale, sahile paralel olarak geçirilen D-100 karayoludur. Çünkü ilk bakışta sanayi tesisleri İzmit merkezinden uzak ve ötelenmiş görünse de yol, İzmit'te yapılan sınai üretimini Anadolu'ya aktaran bir geçiş güzergâhı olmuş aynı zamanda denizle İzmit'in bağını koparmıştır. Sahil kasabası önerisine yapılan üçüncü müdahale ise bu dönem içerisinde verilen İzmit Limanı kararıdır. Sahildeki rıhtım çalışmaları zamanla liman yapımına evrilmiş ve Derince Limanı'yla birlikte ilçenin endüstri ayağına katkı sağlamış, sahilin sosyal ölçekte kullanımını ötelemiştir.

Sonucunda Kocaeli'de önemli bir sanayileşme süreci başlamış fakat bilinçli bir kent planlaması uygulanmadığı için sanayi, kente sosyal refah ve konfor getirememiştir. Devletin kurduğu fabrika ve tesisler; yol, su, elektrik gibi kentleşmenin ilk hükmü olan altyapıyı kendi ihtiyacı kadar getirmiş, başta kendi çeperlerini düşündüğü için kentlinin kamusal ihtiyaçlarını kısmen giderebilmiştir. Devamında görülen endüstriyel

yatırımlar kentli ve kentleşme lehine getirilen hizmet sektörüyle eş güdümlü gidememiştir. Dolayısıyla sanayi çarkları altyapı araçlarıyla birlikte tüm kentsel elemanları kapitalist sistemin faydasına kullanmıştır.

Köyün kendi iç dinamikleri ve değişen dünya düzeniyle birlikte sanayinin kente yaptığı katkıyı, tarım köye yapamamıştır. Öte yandan sanayinin kente verdiği zararı, diğer bir deyişle kentlere olan yığılmayı tarım ve köy engelleyememiştir. Köylerin itme faktörü şehrin çekmesinden daha çok rol oynamıştır. Dolayısıyla İzmit, Gebze ve Gölcük ise bulunduğu konumu itibariyle köyü bertaraf ederken, şehirleşmenin geride kaldığı sanayi merkezleri olmuştur. Kırsal merkezler ise üreticilerin mallarını pazarlayan ve hammaddelerini temin eden zirai bölgelerin küçük merkezleri olarak kalmıştır.

Cumhuriyet taşra kentleri tek parti dönemi içerisinde araştırıldığında şu an olmadıkları bir konumda ve özellikte karşımıza çıkabilmektedir. Türkiye'nin bugün en önemli sanayi şehri olan Kocaeli'nin o dönem yarısı tarımla kalkınmakta ve İzmit bir sahil kasabası görünümü vermektedir. Adapazarı'nda konumlanan Arifiye Köy Enstitüsü'ne tüm Marmara bölgesinin köy çocukları eğitim için gelmektedir. Şimdinin sanayi merkezi Çayırova, dönemin en önemli tarım okullarından birine sahiptir. Gölcük'ün tüm idari yapıları Değirmendere beldesinde konumlanmaktadır. Tüm mevkiler Halkodası ve Halkevine sahip olabilmek için yarış halindedir. Ortaya çıkan bu bilgilerin kişide şaşkınlık uyandırması yakın bir tarihte yaşanan siyasi süreçlerin birbirinin verdiği kararları bir anda yok saymasından ileri gelmektedir. Demokrat Parti ve sonrasında yaşanan diğer siyasi süreçlerin kent kararları kentte katmanlaşarak bugünkü hallerini almıştır. Cumhuriyet Dönemi taşra mimarisinde elde edilen kaynakların da mecburen yönlendirmesinden ileri gelerek çoğu zaman bu kent merkezlerinin sınırlarında gezinilmektedir. Biraz da bu nedenle ilin dış çeperlerinde yapılan yatırımlardan haberdar olunamamakta ve yeni ulus devletin kurulurken verdiği çabalar belleklerde simgesel birkaç biçimden öteye gidememektedir.

Sonuç olarak mimari biçim bir tarafa konulup meseleye en geriden başlanılmak istediğinde, tümden gelen bir yöntemle mimarinin siyasetle olan koparılmaz ilişkisine rastlanmakta ve bu sayede pratiğe farklı tanımlar ve tespitler konabilmektedir. Bu süreç ortaya büyük ve meşakkatli hukukî süreçlerin, yönetim biçimlerinin ve idari

örgütlenmelerin, dolayısıyla farklı disiplinlerden gelen terminolojik dillerin anlaşılmasını gerektirse de söz konusu tablo; Cumhuriyet Dönemi mimarisini kent merkezleri sınırından dışarı çıkarmıştır. Siyasetin mimarinin salt biçimine yansımasının ötesinde, güdülen devlet politikaları doğrultusunda kurgulanan tüm yapılar ve yapısal çözümler, benimsenen rejimle istenen sosyal ve ekonomik yaşam şeklinin birer göstergesi olmuştur. Hepsi Halkevleri kadar, Köy Enstitüleri kadar ya da sanayi plânları kadar ses getirmese de yokluk içinde yapılan her biri Cumhuriyet'in önemli değerleri olarak bu dönemi bütünsel olarak ortaya koymaktadır. Devlet bütçesinin küçük bir kısmı verilmiş olan taşrada; mahalli idareler kent merkezlerini düzenlemeye çalışırken, hükümet tarafından yapılan köy politikalarının kentten ayrı tutulmasının tespiti; köy ve kent yerleşimlerine ait farklı idari sınırları, yapı tiplerini ve kamu hizmetlerini gün yüzüne çıkarmıştır.

KAYNAKLAR

Adalı F., Ziraat Vekaletinin Bu Seneki Teşebbüsü ve Yurdun Ağaçlandırılması, *İktisadi Yürüyüş,* **6**(117), 1945, 52-56.

Adapazarı Bölge Tohum Islah ve Deneme İstasyonu Tohum Üretme Çiftliği 1960-1961 Yılı Araştırma Raporu, Tarım Bakanlığı Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü Adapazarı, Oya Matbaası, İstanbul, 1962.

Adapazarı Şeker Fabrikası A.Ş, Ankara; Güzel Sanatlar Matbaası, Adapazarı, 1953.

A.E.T., Adapazarı, *İller ve Belediyeler Dergisi,* 1949, 40, 16-19.

Ağanoğlu H.Y., *Göç, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi,* 1. Baskı, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001.

Akkor M., Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gölcük Tersanesi'nin Yapım Süreci, *Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi Kültürü Sempozyumu IV,* Kocaeli, Türkiye, 24-25-26 Mart 2017.

Aksoy R., *Köylülerimizle Başbaşa*, İlbaylık Basımevi, Yozgat, 1936.

Akkutay, Ü. *Türkiye'de Çıraklık Eğitimi,* Erek Ofset, Ankara, 1991.

Alada A., Türk Belediyeciliğine Kronolojik Yaklaşım (1930-1990), *Türk Belediyeciliğinde 60. Yıl,* Uluslararası Sempozyum Ankara, Türkiye, 23- 24 Kasım 1990.

Alpagut L., *Cumhuriyetin Mimarı Ernst Arnold Egli,* 1. Baskı, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Alpagut L. Erken Cumhuriyet Döneminde Kızların Eğitimi İçin Ankara'da İki Önemli Yapı: İsmet Paşa Kız Enstitüsü ve Kız Lisesi, *Mimarlık Dergisi*, 351, 2010.

Altunya N., Köy Enstitüsü Sistemine Genel Bakış, *Düşünen Tohum Konuşan Toprak Cumhuriyet'in Köy Enstitüleri 1940-1954,* 1. Baskı, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 83-108, 2012a.

Altunya H., Türkiye'de Köy Eğitmeni Yetiştirme Deneyimi (1936-1948), *Düşünen Tohum Konuşan Toprak Cumhuriyet'in Köy Enstitüleri 1940-1954,* 1. Baskı, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 60-79, 2012b.

Altunya N., Hasan-Ali Yücel'i Başarılı Kılan Etmenler, *Aramızdan Ayrılışının 50. Yılında Hasan-Ali Yücel'den Günümüze Eğitim Bilim Kültür Politikaları Sempozyumu,* İzmir, Türkiye, 25-26 Şubat 2011.

Anadolu Köylerinde Kalkınma Hareketleri, *Ülkü Dergisi,* 1936, **8**(44), 125-132.

Apak R., Halkevleri Spor Şubeleri Nasıl Çalışmalıdır, *Ülkü Dergisi,* 1938a, **11**(64), 351-353.

Apak R., Halkevlerinde Basit Spor Tesisleri, *Ülkü Dergisi*, 1938b, **11**(65), 459-464.

Apak R., Yeni Beden Terbiyesi Kanunu III, *Ülkü Dergisi,* 1938c, **12**(68), 123-125.

Apak R., 19 Şehrimizde Stadyum Yapılıyor, *Belediyeler Dergisi*, 1938d, **3**(33), 55-57.

Ardaman A., Adapazarı ve İktisadi Bakımdan Bugünü ve Yarını, *Ada Kariyesinden Sakarya Vilayetine*, Adapazarı Şehrini Kalkındırma ve Güzelleştirme Derneği, Adapazarı, 42-48, 1953.

Arıkan A., *Milli Türk Tıp Kongreleri (1923-1968) ve Türkiye Sağlık Politikalarına Etkileri,* Türkiye Tıp Akademisi, İstanbul, 2010.

Arı K., *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923- 1925),* 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

Arif B., Urbaylar Kongresi Münasebetile Bayındırlık İşlerinde Şehir Planları, *Belediyeler Dergisi*, 1936, **1**(6), 16-17.

Arif B., Köy Projesi, *Arkitekt*, 1935, **11-12**(59-60), 320.

Artırma ve Yerli Malı Haftası Dolayısile 16 Kanunda İçişleri Bakanımızın Radyoda Yaptığı Konuşma, *Belediyeler Dergisi*, 1936a, **1(**7), 13-15.

Aru, K.A., *Türk Kenti,* 1.Baskı, YEM Yayınları, İstanbul, 1998.

Atalı L,, 1937'den Günümüze Kocaeli Tarihinde Kağıtspor (Seka), *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III,* Kocaeli, Türkiye, 25-26-27 Mart 2016.

Atasağun Y.S., Ziraat Politikamızın Meseleleri, *Türk Ekonomisi Dergisi,* 1944, **1**(11), 356-362.

Ateş Ş.K., Türkiye'de 2000 Sonrası Konut Politikaları ve Mekansal Değişimin Ümraniye Örneğinde İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Üniversitesi, İstanbul, 2016, 442596.

ATOM Sinop, Sakarya, İzmit, Edirne, Tekirdağ, 3. Bölge Nüshası, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1958.

Avdan F., Cumhuriyet Dönemi Kentleşme Süresinde Planlama Deneyimi: 1930- 1980 İzmit Planları, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2009, 249032.

Aydar, K., İl Merkezliğine Namzet Adapazarı', *Ada Kariyesinden Sakarya Vilayetine,* Adapazarı Şehrini Kalkındırma ve Güzelleştirme Derneği, Adapazarı, 24-28, 1953.

Aydın, E.Ö., Osmanlı Devleti'nin Kocaeli'deki Sanayi Mirası- Hereke ve İzmit (Çuhane) Fabrika-i Hümayunları, *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, Kocaeli, Türkiye, 3-4-5 Nisan 2015.

Aydoğan K., *Arifiye Köy Eğitmenleri Tarihi,* 1. Baskı, Demkar Yayınevi, İstanbul, 2015.

Azim Gazetesi

Baba N., Türk Köylüsü ve Spor, *Ülkü Dergisi,* 1940, **15**(89), 436-438.

Balcıoğlu H., Ekonomi Yönünden Sakarya İli, *Ada Kariyesinden Sakarya Vilayetine,* Adapazarı Şehrini Kalkındırma ve Güzelleştirme Derneği, Adapazarı, 29-36, 1953.

Balcıoğlu T., *Adapazarı Tarihi ve Coğrafyası,* Işıl Matbaası, İstanbul, 1952.

Baltacıoğlu, İ. H., Halkevinin Görevi, *Ülkü Dergisi,* 1950, **3**(44), 8-9.

Başar, E., Cumhuriyet Eğitiminin Üç Mimarı Mustafa Kemal, Mustafa Necati ve Hasan Ali Yücel, *Aramızdan Ayrılışının 50. Yılında Hasan-Ali Yücel'den Günümüze Eğitim Bilim Kültür Politikaları Sempozyumu,* İzmir, Türkiye, 25-26 Şubat 2011.

Başaran M., *Özgürleşme Eylemi Köy Enstitüleri,* 2. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1999.

Başarır, A., Mahalli İdareler Kuruluş, Organları ve Görevleri, *İçişleri Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı 1972 Yılı İl Mahalli İdareler Planlaması Semineri,* Ankara, Türkiye, 10-27 Temmuz 1972.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Dosyaları (BCA, 490-1-0-0/958-709-1., BCA, 490-01-1750-1108-1., BCA, 490-01-1747-1094-1-1., BCA, 490-01-1750-1106-1, BCA, 490-01-1748-1100-1., BCA, 490-01-1748-1099-1., BCA, 490-1-0-0/958-709-1., BCA, 490-01-1747-1095-1., BCA, 490-01-1748-1098-1., BCA, 030-10-00-00-120-856-28., BCA, 490-01-1747-1097-1., BCA, 490-1-0-0/958-709-1., BCA, 490.01.1749.1101.1., BCA, 490,01.1747.1096.1., BCA, 30-10-0-0-144-36-13.)

Baydar N., Belediyeler için Stadyomların Manası, *Belediyeler Dergisi,* 1937, **2**(18), 8-10.

Bayındırlık Ortaklık ve Kurumları, Bayındırlık Dergisi, Ekim, 1946b, 197-223.

Baysal E., Köy Enstitülerinde Mekan Kurgusu ve Mimari Yapılanma, *Düşünen Tohum Konuşan Toprak Cumhuriyet'in Köy Enstitüleri 1940-1954,* 1. Baskı, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 136-160, 2012.

Baysal E., Erken Cumhuriyet Döneminde Köy Mekanına Bakış ve Köy Enstitülerinde Mekansal Deneyimler, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Üniversitesi, Ankara, 2006, 184621.

Belediyeler Bankası İdare Meclisi Raporu, *Belediyeler Dergisi,* 1938, **4**(37), 8-9.

Belediyeler, Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, Ankara, 606-624, 1933.

Belediyeler Yıllığı, İller Bankası, Ankara, 1949.

Bengi N., Köyler ve Ufak Kasabalar İçin Hela Tipleri, *Belediyeler Dergisi,* 1940, **5**(59), 6-12.

Bengi N., Tazyikli Suyu Bulunan Fakat Kanalizasyon Sistemi Bulunmayan Yerlerde Sıhhi Hela Tipleri, *Belediyeler Dergisi,* 1941a, **6**(67), 7-10.

Bengi N., Sıhhi Hela Tipleri (İkinci Kısım), *Belediyeler Dergisi,* 1941b, **6**(69), 20-26.

Beşe, M.E., Sümerbank Hereke Fabrikası, *İktisadi Yürüyüş,* 1946, **7**(166), 18-20.

Bıçak Z., Sakarya İli Hendek İlçesi Geleneksel Konut Mimarisi, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2011, 296235.

Bilgiç, E., Halkevleri ve Halkodaları, *Ülkü Dergisi,* 1944, **7**(75), 12-16.

1927 Sanayi Sayımı, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Yayın No:584, Ankara 1969.

Binici, Ö.S., İzmit'te 1936- 1966 Yılları Arasındaki Yapı Üretiminin Kentin Gelişimine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli, 2012.

Birinci İdareciler Kongresi 20 Ocak 1947- 31 Ocak 1947, Akın Matbaası, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1947.

Boran B.S., Köy Davası Şehirleşmek Davasıdır, *Siyasi İlimler Mecmuası,* 1940a, **10**(111), 146-149.

Boran B.S., Köy Davası Şehirleşmek Davasıdır II, *Siyasi İlimler Mecmuası,* 1940b, **10**(112), 183-190.

Boratav K., *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009,* 22. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2016.

Bozdağ İsmet, *Toprakta Bile Bitmeyen Kavga, Atatürk-İnönü, İnönü-Bayar,* 1. Baskı, Emre Yayınları, İstanbul, 1993.

Bozdoğan S., *Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Mimari Kültür,* 1. Baskı, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Bozkurt B., Cumhuriyet Halk Partisi'nin Eğitim Politikaları (1923-1950), Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2007, 208101.

Cebecioğlu M., *Hendek Adapazarı Akyazı Tarihi ve Şeyh İsmail Vakfı Belgeleri,* Hendek Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

Cemal Turgay Fotoğraf Arşivi

Cemil A., Köylerimizden Şehirlerimize Akın, *Belediyeler Dergisi,* 1941, **6**(67), 11-14.

Cengizkan A., *Modernin Saati,* 1. Baskı, Mimarlar Derneği ve Boyut Yayın Grubu, İstanbul, Ankara, 2002.

Cengizkan A., *Mübadele Konut ve Yerleşimleri,* 1. Baskı, Arkadaş Yayıncılık, Ankara, 2004.

Cengiz B.T., *Tarihte Gölcük, Gölcük'te Tarih,* Tülin Bozkurt Cengiz, Gölcük Belediyesi, 2014.

C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, Hakimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, 1932.

C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, Ankara, 1934.

C.H.F. Nizamnamesi ve Programı, T.B.M.M. Matbaası, Ankara, 1931.

CHP Adapazarı İlçeyön Kurulu Tarafından, *Belediye Meclisi Seçicilerine Hitaben Neşrolunan Beyanname ve Namzet Listesi,* Coşkun Basımevi, Adapazarı, 1938.

C.H.P. Halkevleri Öğreneği, Ankara, 1935.

C.H.P. Halkevleri Öğreneği, Ankara, 1938.

C.H.P. Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi, Ankara, 1940.

C.H.P. Programı, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.

CHP 4.üncü Büyük Kurultayında Bayındırlık İşleri Hakkında Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya'nın Önemli Söylevleri, *Bayındırlık İşleri Dergisi Yönetsel Kısım,* 1935a, **2**(1), 6-12.

Coşkun, A., Atatürk Devrimleri, Laik Eğitim ve Karşı Devrim, *Aramızdan Ayrılışının 50. Yılında Hasan-Ali Yücel'den Günümüze Eğitim Bilim Kültür Politikaları Sempozyumu,* İzmir, Türkiye, 25-26 Şubat 2011.

Cumhuriyetin 50. Yılında Kocaeli 1973 İl Yıllığı, Kardeşler Matbaası, İzmit, 1973.

Cumhuriyet'te Mahalli İdareler, *Belediyeler Dergisi,* 1938, **4**(38), 24-34.

Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Dönümü Kutlulama, İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, İstanbul, 1933.

Cumhuriyet'in 23'üncü Yılında Büyük İşleri Çalışmaları, *Bayındırlık Dergisi,* Ekim, 1946c, 47- 81.

Cumhuriyet'in 23'üncü Yılında Yapı ve İmar İşleri, *Bayındırlık Dergisi,* Ekim, 1946d, 135-180.

Çetin T., Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Köylü Politikası (1923-1950), Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1997.

Çetin, S., Erken Cumhuriyet Döneminde Köyün Modernizasyonu: Örnek Köyler Üzerinden Okuma, *Arredamento Mimarlık*, 6, 2003, 99- 105.

Çınar T.A., Ormanlarımızın Sanayideki Rolü: Kereste Sanayi ve Ticareti, *İktisadi Yürüyüş,* **6**(117), 1945, 13-18.

Çoker, Z., *İller Bankası ve Mahalli İdareler,* İstanbul: Kazancı Matbaacılık, Ankara, 1986.

Darıca Aslan Çimento Fabrikası, *Türkiye Çimento Müstahsilleri Birliği Bülteni*, **1**(2),1963.

Demokrat Kocaeli Gazetesi

Deniz Ö., Tek Parti Döneminde Devletçilik Uygulamalarının Çalışma Hayatına Etkisi 1930-1950, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2010, 264686.

Derbil S., Türkiye'de Komün Özerkliği, *İller ve Belediyeler Dergisi,* Ağustos 1946b, **2**(11), 414-419.

Derbil S., İlköğretim İşinde Özel İdarelerinin Görevi, *İller ve Belediyeler Dergisi,* 1946a, **2**(8), 266-267.

Doğan, H. Mesleki ve Teknik Eğitimin İlkeleri ve Gelişmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 1983, **16**(1), 167-180.

Doğu Marmara Bölgesi Ön Planı, İmar ve İskan Bakanlığı, Ankara, 1963.

Dölen E., Osmanlı Döneminde Kocaeli'deki Sanayi Kuruluşları, *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu,* Kocaeli, Türkiye, 2-3-4 Mayıs 2014.

Duman Ö., Romanya'dan Kocaeli Vilayetine Göç ve İskan (1935-1939), *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, Kocaeli, Türkiye, 3-4-5 Nisan 2015.

Dünden Bugüne Adapazarı, Genişletilmiş 2. Baskı, Sakarya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2008, Adapazarı.

Egli, A.E., *Şehirciliğin ve Memleket Planlamasının Esasları,* Yıldız Matbaası, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, 1957.

50 Yılda Türk Sanayi, Mars Matbaası, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ankara, 1973.

Albüm 50 Yılda Dini Yapılar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Kocaeli, 1973.

Erdal İ., *Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925),* 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayınları, 2006, İstanbul.

Eres Z., Türkiye'de Planlı Kırsal Yerleşmelerin Tarihsel Gelişimi ve Erken Cumhuriyet Dönemi Planlı Kırsal Mimarisinin Korunması Sorunu, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Üniversitesi, İstanbul, 2008, 252152.

Ergin N., *Arifiye Öğretmen Okulu ve Tarihçesi*, Sakarya Sosyal Araştırma Merkezi, Adapazarı, 1968.

Ergin N., Belediyelerimiz, *Belediyeler Dergisi,* 1940, **6**(62), 3-5.

Ersel H. vb., *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923- 2000*, Cilt 1, 5. Baskı, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Ertan T.F., *Kadrocular ve Kadro Hareketi Görüşler, Yorumlar, Değerlendirmeler,* 1. Baskı, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.

Ertuğ H.R., Mahalli İdare Rejimimizde de İnkılap Lazım, *İller ve Belediyeler Dergisi,* 1949, 40, 1-2.

Eröz M., Alpan S., *Adapazarı Tarihçesi ve Sakarya Coğrafyası,* 1. Baskı, Sakarya Sosyal Araştırma Merkezi, Adapazarı, 1968.

Ertuğ H.R., Mesleki ve Teknik Öğretim Alanında Önemli Bir Kanun, *Siyasi İlimler Mecmuası,* 1942, **12**(139), 233-238.

Ertuğ, H. R., İl Özel İdarelerimizi de Unutmayalım, *İller ve Belediyeler Dergisi,* 1948, 37, 1-3.

Ertuğ H.R., Çiftçi Borçları, *Siyasal Bilgiler,* **5**(52), 1935, 8-11.

Erol, Ö.S., Karamürsel Halkevi, *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II,* Kocaeli, Türkiye, 3-4-5 Nisan 2015.

Erol, Ö.S., Geçmişten Günümüze İzmit Halkevi Binasının İnşa ve Tamir Süreçlerine İlişkin Bir Deneme, *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi,* 2014, 5, 227-259.

Esen Z., Kepirtepe ve Arifiye Köy Enstitüleri (1940- 1946), marmara Üniversitesi türkiyat araştırmaları enstitüsü, yüksek lisans tezi, İstanbul, 2007, 214786.

Eşki S., Sakarya İli Sapanca İlçesi Geleneksel Konut Mimarisi, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2011, 296142.

Eşme, İ., Yücel'den Günümüze Eğitim Politikaları, *Aramızdan Ayrılışının 50. Yılında Hasan-Ali Yücel'den Günümüze Eğitim Bilim Kültür Politikaları Sempozyumu,* İzmir, Türkiye, 25-26 Şubat 2011.

Ete M., Türkiyede Devlet Ticareti, *Türk Ekonomisi Dergisi,* 1946a, **4**(37-38), 195-197.

Ete M., Devlet Sanayi Hakkında Düşündüklerimiz, *Türk Ekonomisi Dergisi,* 1946b, **4**(39-40), 258-249.

Ete M. Türkiyede Devlet İşletmelerinin Mürakabesi, *Türk Ekonomisi Dergisi,* 1947, **5**(48), 171-175.

Eyiceoğlu C., Geçmişte ve Şimdi Gölcük Deniz Fabrikaları, *Donanma Dergisi*, **75**(439), 1962.

Fahri Seyrek Fotoğraf arşivi

Galip F., Şehrin İmarı ve Belediye, *Mimar Dergisi*, 1931, 9, 285-286.

Galitekin A.N., *Gölcük: Tarihçe ve Kültür Mirası Eserler,* Gölcük Belediyesi Kültür Yayınları No:6, Kocaeli, 2012.

Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, Cilt 36, Sayı 75, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, 1937.

Göçer O., *Adapazarı ve Fizik Planlaması,* 1. Baskı, Sakarya Sosyal Araştırma Merkezi, Adapazarı, 1968.

Gökçay N., *İzmit Tersanesi Marmara Üssü Bahri Marmara Deniz Ana Üs Tarihçeleri 1530-1952,* 1. Baskı, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009.

Gölcük Turizm ve Tanıtma, 1. Baskı, Karaca Ofset, Gölcük Turizm ve Tanıtma Derneği, Kocaeli, 1965.

Gölcük Belediyesi, *Belediyeler Dergisi*, 1938, **3**(30), 63.

Görmez K., *Yerel Demokrasi ve Türkiye Yerel Yönetim ve Belediyeler,* Gözden Geçirilmiş 2.Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 1997.

Gözübüyük Ş. A., *Türkiye'de Mahalli İdareler,* Ankara Üniversitesi Basımevi, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, 1967.

Gurallar N. Y., *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık,* 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Gurallar N., Kent ve Köy Algısı: Arkitekt (1930'lar), *Mimarlık Dergisi,* 379, 2014.

Gül, S.S., Köy Enstitüleriyle Yeni Bir Toplumsal Sınıf Mı Yaratılmak İstendi?: Hasan-Ali Yücel'in Yanıtı, *Aramızdan Ayrılışının 50. Yılında Hasan-Ali Yücel'den Günümüze Eğitim Bilim Kültür Politikaları Sempozyumu,* İzmir, Türkiye, 25-26 Şubat 2011.

Güler H., Türkiye'nin Erken Dönem Sanayileşme Serüveni, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 2011, **4**(1), 63-87.

Gümüş C. Osmanlıdan Günümüze Ormancılık Politikalarının Ormancılık Örgütlenmesi Üzerine Etkileri ve Güncel Sorunlar*, 2. Ulusal Akdeniz Orman ve Çevre Sempozyumu,* Isparta, Türkiye, 22-24 Ekim 2014.

Haberler, *Arkitekt,* 1945, **5-6**(161-162), 139-140.

Haberler, *Arkitekt*, 1940, **7-8**(115-116), 189-190.

Haberler, *Arkitekt*, 1943, **11-12**(143-144), 285-286.

Halkevleri ve Halkodaları Çalışmaları, *Ülkü Dergisi,* 1940, **15**(90), 545-546.

Halkevleri ve Halkodaları Çalışmaları, *Ülkü Dergisi,* 1940, **16**(91), 72-73.

Halkevleri ve Halkodaları Çalışmaları, *Ülkü Dergisi,* 1941,**17**(97), s.65-76.

Halkevleri Çalışmaları, *Ülkü Dergisi,* 1940, **15**(85), 71-78.

Halk Hizmetlerinde Sistem ve Plan, *Belediyeler Dergisi*, 1936a, **1**(14),18.

Halkevlerine Dair, *Ülkü Dergisi,* 1936, **6**(36), 459-464.

Hamamcı C., 1930-1946 Tek Parti Dönemi Belediyeciliği: Genel Bakış, *Türk Belediyeciliğinde 60. Yıl,* Uluslararası Sempozyum Ankara, Türkiye, 23- 24 Kasım 1990.

Hami, M., Demiryollarında Ağaç Travers, *Nafia İşleri Mecmuası İdari Kısım Dergisi,* 1935, **1**(11), 43-51.

Hatipoğlu, Ş. R., Türkiye'de Ziraat ve Endüstri Münasebetleri, *Ülkü Dergisi,* 1941, **2**, 6-7.

Hereke Çocuk Kampı, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1936.

Hikmet A., Köy Evi, *Mimar Dergisi*, 1933, **11**(35), 357.

Hürsöz Gazetesi

Işık H., Kırılma Noktası ve Sonrası, *Aramızdan Ayrılışının 50. Yılında Hasan-Ali Yücel'den Günümüze Eğitim Bilim Kültür Politikaları Sempozyumu,* İzmir, Türkiye, 25-26 Şubat 2011.

Işıklı, A., Emperyalizm, Küreselleşme ve Eğitime Yansımaları, *Aramızdan Ayrılışının 50. Yılında Hasan-Ali Yücel'den Günümüze Eğitim Bilim Kültür Politikaları Sempozyumu,* İzmir, Türkiye, 25-26 Şubat 2011.

T.C. İzmit Belediyesi İkinci Kocaeli Sanayi Sergisi Rehberi, 28 Haziran Temmuz, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1967.

İlker Kumral Fotoğraf Arşivi

İlkin S., Birinci Sanayi Planının Hazırlanışında Sovyet Uzmanlarının Rolü, *Cumhuriyetin Harcı Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi*, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 201- 239, 2010.

İlkmektep Planları Albümü, Maarif Vekaleti İlk Tedrisat Dairesi, Ankara, 1933.

İlkokul Öğretmenleri Sağlık ve Sosyal Yardım Sandığı Sapanca Dinlenme Yurdu Yönetmeliği, Milli Eğitim Bakanlığı İlkokul Öğretmenleri Sağlık ve Sosyal Yardım Sandığı Müdürlüğü, Ankara, 1947.

İnan A., *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972.

İnan A., *Cumhuriyetin 50. Yılı İçin Köylerimiz,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1978.

İnan A., *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923,* 2. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

İnandık, H., Adapazarı Bölgesinin İktisadi Coğrafyası*, Coğrafi Araştırmalar II*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1958, 56-88.

İnandık H., Adapazarı Ovası ve Çevresinde Nüfus ve Yerleşme, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi,* 1956, **4**(7), 66-92.

İnce G., Türk Heykel Estetiği: 1923- 1950, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

İnönü İ., İlköğretimde Çalışmalarımız, *İller ve Belediyeler Dergisi,* 1946, **2**(8), 263-267.

İnsel A., Cumhuriyet Döneminde Otoritarizm, *Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına toplu Bakış Uluslar arası Kongresi,* Ankara, Türkiye, 10-12 Aralık 1998.

İzmir Vilayeti Beş Yıllık Köycülük Kalkınma Programı, İzmir Vilayeti Köy Bürosu, İzmir, 1935.

İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, *İktisadi Yürüyüş,* **8**(81-85), 1943, 83.

İzmit Analitik Etütleri, İller Bankası İmar Planlama ve Yapı Dairesi Reisliği Şehircilik İşleri Müdürlüğü, Ankara, 1970.

İzmit Belediyesi Fotoğraf Arşivi

Kahraman İ., *Kocaeli'nin Parlayan Yıldızı Çayırova Tarih, Kültür, Eğitim, Ekonomi Rehberi ve Belgeseli,* Belgesel Yayıncılık, Kocaeli, 2013.

Kahraman İ., *Gebze Darıca Dilovası Çayırova Ansiklopedisi,* Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kocaeli, 2015.

Kahraman İ., *Gebze Rehberi: Sanayi, Bilim, Teknoloji, Kültür ve Turizm Kenti,* Belgesel Yayıncılık, 2011.

Kandemir S., Coğrafya Bakımından Köy, *Ülkü Dergisi,* 1934, **3**(14), 153-160.

Karamürsel Urayından, *Belediyeler Dergisi*, 1939, **4**(41), 53-58.

Karanakçı S., Belediyeye Ait Olması Lazım Gelen Vergiler, *İller ve Belediyeler Dergisi,* 1945, **1**(3), 92-95.

Karaosmanoğlu Y.K., *Politikada 45 Yıl,* 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Karaömerlioğlu A., *Orada Bir Köy Var Uzakta Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem,* 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Kaya Ş., *Tanzimattan Cumhuriyet'e İzmit Kenti*, 1. Baskı, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli, 2009.

Kayaboğazı Ş., *İzmit Sapanca Adapazarı Vadisi Tabii, Beşeri, İktisadi (Zirai Sanayi Ticari),* Bürhaneddin Matbaası, İstanbul, 1939.

Kaza ve Vilayet İdaresi Üzerine Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1957.

Kazmaz S.**,** Endüstrileşme Davasında Sümerbank, *Ülkü Dergisi,* 1944, **22**(75), 34-40.

Keleş R., Sanayi Kentleri ve Mimarlık, *Türkiye Mimarlık Politikasına Doğru Mimarlık ve Kent Buluşmaları,* Eskişehir, Türkiye, 28-29 Temmuz 2007.

Kemal N. Bir Köycülük Projesi Tecrübesi, *Ülkü Dergisi,* 1933, **2**(8), 118-125.

Kemal, N., *Köycülük Rehberi,* Tarık Edip ve Ş. Kütüphanesi, Ankara, 1934a.

Kemal N., Köylü Hanı, *Ülkü Dergisi,* 1934b, **3**(16), 319-320.

Kepenek Y., Yentürk N., *Türkiye Ekonomisi,* 24. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

Keskinok Ç., Sanayi Kentleri ve Mimarlık, *Türkiye Mimarlık Politikasına Doğru Mimarlık ve Kent Buluşmaları,* Eskişehir, Türkiye, 28-29 Temmuz 2007.

Keskin, Y., Köy Enstitüleri İçin Açılan Mimari Proje Yarışması ve Sonrası, *Düşünen Tohum Konuşan Toprak Cumhuriyet'in Köy Enstitüleri 1940-1954*, 1. Baskı, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 110- 135, 2012.

Keyn V., İlköğretim Davamızın Hali: Köy Enstitüleri, *İktisadi Yürüyüş,* 1944, **5**(112), 12-13.

Kıcıman N., Belediye İşlerinde Ana Prensipler, *Belediyeler Dergisi*, 1936, **1**(11), 15-18.

Kocabaşoğlu Vd., *Seka Tarihi Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikalarının Tarihsel Gelişimi,* 1. Baskı, SEKA Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1996.

Kocaeli İl Yıllığı, İl Yıllığı Düzenleme Derneği, İstanbul, 1967.

Kocaeli Çocuk Kampı Talimat ve Programı, Kocaeli Kültür Direktörlüğü, Kocaeli, 1936.

Kocaeli Meclisi Umumi 1929 Zabıtnamesi, Kocaeli Vilayeti Daimi Encümen Kalemi, Kocaeli, 1929.

Kocaeli Vilayeti Umumi Meclisi Dördüncü İnikat 1934, Kocaeli Vilayeti Umumi Meclisi, İstanbul, 1934.

Kocaeli Vilayeti 1938 Senesi Adi ve Fevkalade Bütçesi, Kocaeli Vilayeti, İzmit, 1938.

Kocaeli Vilayeti Umumi Meclisi Zabıtnamesi, Kocaeli Vilayeti Daimi Encümen Kalemi, Kocaeli, 1932.

Koçak Ç., *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945) Cilt 1,* 8. Baskı, İletişim Yayınları, Ankara, 2018.

Koçak Ç., *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945) Cilt 2,* 7. Baskı, İletişim Yayıncılık, Ankara, 2017.

Kodamanoğlu N., *Türkiye'de Eğitim (1923- 1960),* Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü, Ankara, 1963.

Kolcuoğlu K.M., *Karye-i Darıca'dan Darıca İlçesine: Bir Sahil Kasabası ve Bir Yaşam,* 1. Baskı, Cinius Yayınları, İstanbul, 2013.

Konukçu E., *Hendek: Tarihten Sayfalar,* Hendek Belediyesi Kültür Yayınları, Sakarya, 2010.

Koşan D., Sakarya İli Geyve İlçesi Geleneksel Konut Mimarisi, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2011, 296219.

Köseoğlu Ç., Politika ve Eylem Olarak Mimarlık, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Üniversitesi, İstanbul, 2012, 328158.

Köseraif E., Kocaeli Tütüncülüğü, *İstihbarat Bülteni,* **6**(102), 1938, 1231-1235.

Köy Evleri Proje Müsabakası, *Mimar Dergisi,* **3**(51), 1935, 93.

Köy Kalkınması Üzerinde Çalışmalar, *Belediyeler Dergisi,* 1936, **1**(16), 19-20.

Köymen (Kemal) N., Köy Çalışmalarında Tek Müsbet Yol: Köylü Hanı, *Ülkü Dergisi,* 1936a, **7**(40), 299-302.

Köymen (Kemal) N., Türkiye Evvela Sanayileşmeli mi Yoksa Ziraatini mi İlerletmeli, *Ülkü Dergisi,* 1936b, **7**(40), 248-252.

Köymen (Kemal) N. Köy Tarım Demek Değildir, *Ülkü Dergisi,* 1935, **5**(28), 308-310.

Köymen (Kemal) N., Halkevleri Köycülüğünün Daha Verimli Olması Hakkında Düşünceler, *Ülkü Dergisi,* 1939, **13**(73), 27-29.

Köy Öğretmen ve Eğitmeni Yetiştirme İşi, *Ülkü Dergisi,* 1936, **8**(46), 259-267.

Köy Okulu Binası, Tarım ve Kültür Bakanlıkları Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları Neşriyatı Sayı: 25, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.

Köy Programı Köyleri İmar İçin Alınan Kararlar, *Belediyeler Dergisi,* **3**(30), 1938.

Kul N., Erken Cumhuriyet Dönemi İlkokul Binaları, *Mimarlık Dergisi,* 360, 2011.

Kunter, H.B., Halkevleri ve Halkodaları, *Ülkü Dergisi,* 1948, **29**(15), 3- 5.

Kuruç B., Cumhuriyet Döneminde İktisat Politikaları Üzerine Gözlemler, *Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına toplu Bakış Uluslar arası Kongresi,* Ankara, Türkiye, 10-12 Aralık 1998.

Kutluk, H., *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar 102-1341(1787-1925*), Ongun Kardeşler Matbaası, Ankara, 1967.

Kuzucu R., Adapazarı, *İdare Dergisi,* 1945, **16**(172), 213-259.

Küçük Belediye Haberleri, *Belediyeler Dergisi,* 1939, **4**(44), 61.

Küçükerman Ö., *Anadolu'nun Geleneksel Halı ve Dokuma Sanatı İçinde Hereke Fabrikası: Saraydan Herekeye Giden Yol,* Sümerbank, İstanbul, 1987.

Kültür Haberleri, *Ülkü Dergisi,* 1938, **12**(67), 69-77.

Lihotzky G.S., *Yeni Köy Okulları Bina Tipleri Üzerinde Bir Deneme*, Maarif Vekilliği, İstanbul, 1939.

Mağden, R. Z., *Zirai Kombinalar,* Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O., Ankara, 1949.

Mahalli İdareler, Belediyeler, Hususi İdareler, Köyler, *Belediyeler Dergisi,* 1937, **2**(19), 21-49.

Mardin Ş., *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1,* 22. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Mayıs 1941 Zarfında Şehircilik Bürosunda Tetkik Edilmekte ve Hazırlanmakta Olan İmar Planları ve Hali Hazır Haritaları, *Bayındırlık İşleri Dergisi Yönetsel Kısım,* 1941, **8**(1), 112- 113.

Mehmet Ali Kağıtçı'nın Anılarından Niçin İzmit?, *Seka Dergisi,* **1**(4), 1985, 20.

Merkezi Hükümet Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri, Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi Yönetim Kurulu Raporu, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1966.

Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi, Hakimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, 1928.

Millet Mektepleri Talimatnamesi, Maarif Vekaleti, Ankara, 1929.

Milliyet Gazetesi

Mortaş A., Köy Evi Tipleri, *Arkitekt,* 1940a, **1-2**(109-110), 8-9.

Mortaş A., Kücük Kasaba Evi Projesi, *Arkitekt,* 1940b, **1-2**(109-110), 10-11.

Mumcu C., Ünlü H., İdare Hukuku Açısından Belediye Kanunu, *Türk Belediyeciliğinde 60. Yıl,* Uluslararası Sempozyum Ankara, Türkiye, 23- 24 Kasım 1990.

Mutlu Y.N., *Bayındırlık Bakanlığı Tarihi,* Genişletilmiş 2. Baskı, Bayındırlık Bakanlığı, Ankara, 2005.

Mutlu S., Tek Parti Döneminde Parti Devlet Bütünleşmesine Bir Örnek: 'Dilek Sistemi', Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 2013, **29**(86), 53-102.

Nasır Z., Köylerimizin Sağlık İşleri, *Ülkü Dergisi,* 1933, **2**(7), 42-45.

Nadi Y., Belediyeler Bankası ve Memleketimizde Şehircilik Hareketleri, *Belediyeler Dergisi*, İkinciteşrin- İlkkânun 1937, **3**(28), 18-19.

Neumark F. *Komün Bilgisinin Esas Meseleleri,* İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul, 1936.

Neziroğlu İ., Yılmaz T., *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri,* TBMM Yayınları, Ankara, 2013.

Nural H., *Köye Doğru,* 1941, **2**(30), 14.

Olaylara Bakış, *Türk Ekonomisi Dergisi,* 1944, **1**(9), 295-299.

Olaylara Bakış, Türkiye Ekonomisi, *Türk Ekonomisi Dergisi,* 1943, **1**(1), 28- 40.

Onaran C., Adapazarı- Hendek Zelzelesi ve Nafia İnşaatı, *Bayındırlık İşleri Dergisi Yönetsel Kısım,* 1944, **10**(9-10), 1-24.

Onat E., Şehirlerin Müstakbel Sahaları, *Belediyeler Dergisi,* **6**(70), 1941, 15-19.

Ongun, A.B., Şehir Planları ve Türk Urayları, *Belediyeler Dergisi,* 1936b, **1**(7), 31-33.

Ongun B.A, İzmit İmar Planı, *Arkitekt,* 1936a, 1, 14-15.

Oran S., Halkevleri Binaları, *Ülkü Dergisi,* 1940a, **15**(85), 72-73.

Oran S., Halkevleri Binaları, *Ülkü Dergisi,* 1940b, **15**(89), 455-466.

Oran S., Halkevleri Planları, *Ülkü Dergisi,* 1940c, **15**(90), 547-554.

Oran S., Halkevleri Planları, *Ülkü Dergisi,* 1940d, **16**(91), 74-82.

Öğütçen K., Öğütçen H., *Kocaeli'ye Yerleşen Mübadil Muhacirler ve Akmeşe Tarihi,* Bahar Yayınları, İstanbul, 2006.

Öndin N. *Cumhuriyet'in Kültür Politikası ve Sanat: 1923-1950,* 1. Baskı, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 2003.

Örmecioğlu, H.T., Erken Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Endüstrinin Betonarme Anıtları: Silolar, *Dosya 03,* TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Bülten **45**, Kasım, 2006, 48-52.

Örmecioğlu H.T., 1850-1950 yılları arasında türkiye'de köycülük çalışmaları ve numune köyler, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Üniversitesi, İstanbul, 2003,

Özand E., Su İşleri Hakkında Umumi Program ve Rapor, *Belediyeler Dergisi,* 1937, **2**(18), 46-65.

Özcan E., Osmanlı Devletinde Demiryolu Politikaları ve İstasyon Yapıları: İstanbul Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Üniversitesi, İstanbul, 2018, 540725.

Özçağlar A., Türkiye'de Mülki İdare Bölümlerinin İdari Coğrafya Analizi, *Coğrafi Bilimler Dergisi,* 2005, **3**(1), 1-25.

Özdemir, E., Kocaeli'nin Spor Tarihinde Karamürsel'in Yeri, *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, Kocaeli, Türkiye, 3-4-5 Nisan 2015.

Özüduru Ö. vb., *Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1923-1988),* Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Ankara, 1988.

Pamuk Ş., İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Dönüşüm, *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923- 2000),* Yurt Yayınları, Ankara, 91-109, 1988

Pamuk Ş., Dünya İktisadi Bunalımı ve 1930'lara Yeniden Bakış, *Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına toplu Bakış Uluslar arası Kongresi,* Ankara, Türkiye, 10-12 Aralık 1998.

Payaslıoğlu T.A., *Merkezi İdarenin Taşra Teşkilatı Üzerinde Bir İnceleme,* Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 1966.

Pekin S., Bayram M., *Bahçecik Tarihi*, Berikan Matbaacılık, Ankara, 2011.

Pekin İ. F., *Silolarımız,* Ziraat Vekaleti Neşriyatı, Ankara, 1938.

Prof. Herman Jansen'in İzmit Planına Dair Raporu, *Belediyeler Dergisi,* 1936, **1**(6), 32-36.

Raşit A., Köy Muhiti ve Çocuk Terbiyesi, *Ülkü Dergisi,* 1934, **4**(20), 154-157.

Recep Kankal Fotoğraf Arşivi

Reuter, E., Elektrikleşme Derdi, *İller ve Belediyeler Dergisi,* 1946, **2**(8), 281-307.

Reuter E., Şehirlerimizden Köylerimize Akın, *Belediyeler Dergisi*, 1941c, **7**(75), 14-18.

Reuter E., Köylerimizde Ne Gibi Şehircilik İşleri Yapılabilir, *Belediyeler Dergisi*, 1941a, **6**(66), 9-13.

Reuter E., Türk Ekonomisinde Belediyelerimizin Önemi, *Türk Ekonomisi Dergisi,* **1**(2), 1943, 62-65.

Reuter E., Mahalli İdarelerin Mali Kaynakları ve Devletle Mali Münasebetleri, *Belediyeler Dergisi*, 1941b, **7**(73), 4-26.

Resul Narin Fotoğraf Arşivi

Reşat, Türkiye'de Kooperatif', *Mülkiye Dergisi,* 1932, **2**(16), 30.

Rıza A., *Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası*, Fevzi Matbaası, İstanbul, 1933.

Saatçi M.B., İlk Çeyrek Asırında Cumhuriyet Dönemi Eğitim Uygulamalarını Aydınlanma Çağı İlkeleri Üzerinden Değerlendirmek, *Aramızdan Ayrılışının 50. Yılında Hasan-Ali Yücel'den Günümüze Eğitim Bilim Kültür Politikaları Sempozyumu*, İzmir, Türkiye, 25-26 Şubat 2011.

Sahalar ve Tesisler Hakkında Tamim, *Belediyeler Dergisi*, 1940, **5**(59), 39-44.

Saffet M., Köylü Kimdir?, *Ülkü Dergisi,* 1933, **1**(6), 422-430.

Sakal F., CHP Teftiş Raporlarına Göre Tek Parti Devrinde Kocaeli'de Sosyoekonomik Hayat, *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, Kocaeli, Türkiye, 3-4-5 Nisan 2015.

Sakal F., Tek Parti Döneminde Kocaeli ve Sakarya'da Beden Terbiyesi Mükellefiyeti Uygulamaları, *Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi Kültürü Sempozyumu IV*, Kocaeli, Türkiye, 24-25-26 Mart 2017.

Sakarya İl Yıllığı, Sakarya Valiliği, İstanbul, 1973.

Sanayi İstatistikleri, Teşvik-i Sanayi Kanunundan İstifade Eden Müesseselerin 1936-1941 Seneleri Faaliyeti, Yayın No: 237, İstanbul, 1945.

Sanayi İstatistikleri, Teşvik-i Sanayi Kanunundan İstifade Eden Müesseselerin 1932-1934 Seneleri Faaliyeti, Yayın No:80, Ankara, 1936.

Sanayi İstatistikleri, Teşvik-i Sanayi Kanunundan İstifade Eden Müesseselerin 1932-1935 Seneleri Faaliyeti, Yayın no: 103, Ankara, 1937.

Sanayi İstatistikleri, Teşviki Sanayi Kanunundan İstifade Eden Müesseselerin 1932-1939 Seneleri Faaliyeti, Yayın No: 156, Ankara, 1941.

Sarı M.E., Rıfat Yüce'nin 1930, 1940 ve 1950'lerde Kocaeli ve Çevresinde Yaptığı Geziler Üzerine Bir Değerlendirme, *Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi Kültürü Sempozyumu IV,* Kocaeli, Türkiye, 24-25-26 Mart 2017.

Say, M., Şehirlerimizin Hıfzısıhhası, *Belediyeler Dergisi,* 1942, **8**(77), 19-24.

Sayar Z., Şehri Çirkinleştiren Binalar, *Arkitekt,* 1945, **5-6**(161-162), 126.

Sayar S., Gebze Halkevi Binası Avan Projesi, *Ülkü Dergisi,* 1939, **14**(79), 80-82.

Sayar Z., İmar Politikamızı Kuralım ve Teşkilatlandıralım, *Arkitekt,* 1941/42, **11-12**(131-132), 239-240.

Sayar Z. Resimli Hadiseler, *Arkitekt,* 1944, **7-8**(151-152), 162.

Sayar, Z., Yapı İşlerimizin Bugünkü Durumu, *Arkitekt,* 1943, **7-8**(139-140), 143-150.

Sayın Nafia Vekili Ali Çetinkaya'nın 1936 Yılı Bütçesi Münasebetile Vaki Mühim Beyanatları, *Bayındırlık İşleri Dergisi Yönetsel Kısım,* 1936, **3**(1), 13-20.

Seka Postası Gazetesi

Seka Yapı İşleri Yürütme ve Kontrol Yönetmeliği, Selüloz Basımevi, SEKA, 1975.

Selah Z., Mektep İnşaatında Plan-Tipin Mahzurları, *Mimar Dergisi,* 1931a, 4, 124-125.

Selah Z., Mektep Binalarında Estetik, *Mimar Dergisi,* 1931b, 8, 253-254.

Selamoğlu Ü.E., Hereke'de Değişim, *Toplumsal Tarih,* Eylül, 1997, 28-37.

Seyyar Tabiplerin Vazifeleri Hakkında Talimatname, *Belediyeler Dergisi,* 1941, **6**(68), 21-33.

Sinan P.E., Planlama-Siyaset İlişkisinin Türkiye Kırsal Planlama Süreci Üzerine Etkileri, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 2012, 312183.

Sungar, Ş., *Orman İşletmelerinde Neler Gördüm?,* Sesışık Basımevi, Eskişehir, 1946.

Sümerbank Selüloz Sanayi Müessesesi Fabrikalarını ve Mamüllerini Tanıtan Broşür, Selüloz Basımevi, İzmit, 1950.

Sümerbank Amele Evleri ve Mahalleleri, *Arkitekt,* **1–2**(1944), s. 9-10.

Sümer Okulu, *Arkitekt,* 1947, **5-6**(185-186), 119.

Şahin E., *Kronolojik Adapazarı Sakarya Tarihi (1923-2004),* T.C. Sakarya Üniversitesi Yayınları, Adapazarı, 2005.

Şahin Ö., 1980 Sonrası Politikaların Kamu Yapıları Üzerindeki Etkisi: Ankara'da, Ulus'ta Boşalan Emlakbank, Sümerbank ve Tekel Merkez Binaları, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2008, 176842.

Şahingiray Ş., Halkevlerinde Basit Spor Tesisleri, *Ülkü Dergisi,* 1938, **11**(66), 520-524.

Şaşmaz M., *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920- 2013) XIII. Cilt,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

Şehircilik Fen Heyetinin Çalışma Tarzı, Bayındırlık Bakanlığı, *Bayındırlık Dergisi,* Ekim, 1946a, 181-194.

Şenel V., *Tarihi Yönüyle Derince*, 1. Baskı, Derince Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli, 2012.

Şenel V., *Geçmişte ve Günümüzde Yeniköy*, 1. Baskı, Kocaeli Yeniköy Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2009.

Şener M., Müteahhitler ve Müteahhitlik: Erken Cumhuriyet Döneminde Kamu Binalarının İnşaalarının Analizi, Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2013, 354594.

Şenyurt O., *1923-1960/İzmit Cumhuriyet'in Tanıkları Binalar ve Kentten Haberler*, 1. Baskı, TMMOB Mimarlar Odası Kocaeli Şubesi, İstanbul, 2010.

Şevki M., Memleket Köşeleri, *Mimar Dergisi,* 1934, 6, 172-174.

Taner C.T. Halkevleri ve Spor Kulüpleri, *Ülkü Dergisi,* Ağustos, 1939, **13**(78), 550-552.

Tanoğlu A., Türkiye'de Büyük Su İşlerinin Bugünkü Durumu ve Türkiye'nin Su davası, *Türk Coğrafya Dergisi,* **1**(3-4), Ankara, 1943, 289-291, 306.

Tanyer T., Atatürk Dönemi Eğitimine Genel Bir Bakış, *Düşünen Tohum Konuşan Toprak Cumhuriyet'in Köy Enstitüleri 1940-1954*, 1. Baskı, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 22-37, 2012.

Tarım Vekaleti Çayırova Teknik Bahçıvanlık Okulu Gebze, Doğan Kardeş Yayınları Basımevi, Gebze, 1953.

Tarkan T., *Adapazarı*, Kenan Basımevi, 1937.

Taşdemirci E. Cumhuriyet Dönemi Türk Milli Eğitim Politikasının Ana Devrelerinin Üzerine Tahlilî ve Mukayeseli Bir Araştırma, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1984.

Taşkın Ü., 1925-1930 Yılları Arasında Kocaeli Vilayeti, *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III,* Kocaeli, Türkiye, 25-26-27 Mart 2016.

Tataç Z., Olaylara Bakış, *Türk Ekonomisi Dergisi*, 1946, **4**(37-38), 230-238.

Tataç Z., Ziraat Ekonomisi*, Türk Ekonomisi Dergisi,* 1945, **2**(22), 259-262.

Tekeli İ., *Türkiye'nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları,* 1. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011a.

Tekeli İ*., Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm,* 1. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011b.

Tekeli İ., *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009a.

Tekeli İ., *Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923- 1990),* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009b.

Tekeli İ., *Kentsel Arsa, Altyapı ve Kentsel Hizmetler,* 1. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009c.

Tekeli İ., İlkin S., *1929 Dünya Buhranında Türkiyenin İktisadi Politika Arayışları,* Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul, 2008.

Tekeli İ., İlkin S., *Cumhuriyetin Harcı Köktenci Modernitenin Doğuşu,* 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

Tekeli İ.**,** İlkin S., Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları), *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923- 2000),* Yurt Yayınları, Ankara, 37-91, 1988.

Tekeli İ., İlkin S., *Cumhuriyetin Harcı Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi*, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010a.

Tekeli İ., İlkin S. *Cumhuriyetin Harcı Modernitenin Altyapısı Oluşurken,* 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010b.

Tekeli İ., İlkin S. 1923 Tarihli Umur-u Nafıa Programı, *Cumhuriyetin Harcı Modernitenin Altyapısı Oluşurken,* 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 217-233, 2010c.

Tekeli İ., İlkin S. Türkiye'de Büyük İnşaat Müteahhitlerinin Doğuşunda Cumhuriyet'in Bayındırlık ve Demiryolu Programlarının Etkisi, *Cumhuriyetin Harcı Modernitenin Altyapısı Oluşurken,* 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 451-477, 2010d.

Tekeli İ., İlkin S., Türkiye'de demiryolu öncelikli ulaşım politikasından karayolları öncelikli ulaşım politikasına geçiş (1923-1957), *Cumhuriyetin Harcı Modernitenin Altyapısı Oluşurken,* 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 369-433, 2010e.

Tekeli İ., İlkin S., *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul, 2009.

TİCİ, *Teşkilat ve Nizamat-ı Umumiye,* TİCİ Yayını, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1923.

TİCİ, *İkinci Umumi Kongre Zabıtname Hülasası ve İntihabat Netayici,* Yeni Gün Matbaası, Ankara, 1925.

TİCİ, *Sekizinci Umumi Kongre*, TBMM Matbaası, Ankara, 1935.

Timur T., Türk Devrimi ve Sonrası, 5.Baskı, İmge Yayınevi, Ankara, 2001.

Tiryakioğlu S., Dr. Behçet Uz, *Belediyeler Dergisi*, 1941, **7**(75), 13-18.

Tonguç, İ.H., Köy Eğitimi Meselesi, *Ülkü Dergisi,* 1938a, **11**(65), 434-444.

Tonguç, İ.H., Köy Eğitimi Meselesi, *Ülkü Dergisi,* 1938b, **11**(66), 501-508.

Tonguç, İ.H., Köy Eğitiminin Mahiyeti, Prensipleri ve Teşkilatının Esasları, *Ülkü Dergisi,* 1938c, **12**(67), 11-20.

Tonguç İ.H., Canlandırılacak Köy, *Ülkü Dergisi,* 1942, **2**(17), 26-27.

Tonguç İ.H., *Canlandırılacak Köy,* Remzi Kitabevi, İstanbul, 1939.

Topçubaşı A.C., Şehirlere Su Getirilirken, *Belediyeler Dergisi*, 1937, **2**(24), 23-25.

Topçubaşı C.A., Gençliğe Önce Spor Sahaları Yapalım, *İller ve Belediyeler Dergisi,* 1946, **2**(7), 223- 224.

Toplu F., *Kırım Dobruca Kocaeli Ekseninde Kırım Tatarları,* Kocaeli Kırım Tatarları Kültür ve Dayanışma Derneği Yayın No:3, CNR Basım, 2015.

Toprak Z., Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler (1900-1950), *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923- 2000),* Yurt Yayınları, Ankara, 19-37, 1988.

Tufan A., Hereke Fabrikası Yüzüncü Yılını Bitirdi, *İktisadi Yürüyüş,* **5**(112), 1944, 6-7.

Tuğrul M., Köy Odaları, *Ülkü Dergisi,* 1946a, **9**(106), 8.

Tuğrul M., Köy Halkodaları, *Ülkü Dergisi*, 1946b, **10**(109), 10.

Tuğrul M., Köy Kalkınmasında Nahiye Meselesi, *Ülkü Dergisi,* 1944a, **7**(78), 12-13.

Tuğrul M., Köy Kalkınmasında Eleman Meselesi, *Ülkü Dergisi,* 1944b, **6**(72), 7-8.

Tuncer, M., Gebze İlçesinin Zirai Durumu, *Türkiye Endüstri Ticaret Mecmuası,* **24**(9-10-11), 1950.

Tümerkan S., *Türkiye'de Belediyeler Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum,* İçişleri Bakanlığı, İstanbul, 1946.

Türel O., İktisadi Gelişme Süreçleri, 1923-1998, *Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına toplu Bakış Uluslar arası Kongresi,* Ankara, Türkiye, 10-12 Aralık 1998.

Türkan, H. Z., Şehirlerin İmarında Dikkat Edilecek Noktalar, *Belediyeler Dergisi,* 1941, **6**(69), 14-15.

Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1923- 1943, Maarif Vekilliği, Ankara, 1944.

Türkiye İl İl: Dünü Bugünü Yarını 7, Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 4979- 5094, 1983.

Türkiye'nin Sağlık Tarihi Bağlamı içinde 1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu ve Cumhuriyet'in Sağlık Sorununa Yaklaşımı, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 2010.

Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmesi Montaj Müdürlüğü Teşkilat ve Çalışma Esaslarına Ait Talimatname, Seka Yönetmelikleri, İzmit, 1969.

Uyar H., *1923'ten Günümüze CHP Tüzükleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme, 1*. Baskı, Tüses Yayınları, İstanbul, 2000.

Türk Spor Kurumu, *VIII. Kongre,* Ulus Basımevi, Ankara, 1936.

Türk Spor Kurumu Nizamnamesi, Ulus Basımevi, Ankara, 1936.

Türk Spor Kurumu, *Vazife ve Selahiyet Nizamnamesi,* Askeri Fabrikalar Matbaası, Ankara, 1937.

Türk Spor Kurumu Nizamnamesi, Ankara, Çankaya Matbaası, 1938.

Türk Spor Kongresi, *Belediyeler Dergisi,* 1936, **1**(10), 96-99.

Türkiye Zirai Donatım Kurumunun Adapazarı Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikası, *İktisadi Yürüyüş,* **5***(*114), 1944, 12-13.

Türkiye Zirai Donatım Kurumu Adapazarı Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikaları Müessesesi, Zirai Donatım Kurumu, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, 1966.

Türkyolu Gazetesi

Ulugün Y. F., Kocaeli (Halk) Bankası, *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, Kocaeli, Türkiye, 3-4-5 Nisan 2015.

Ulugün Y., *Kocaeli Tarihi Osmanlı ve Ulusal Kurtuluş Döneminde Kocaeli,* 1. Baskı, Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği, Kocaeli, 2002.

Ulusan C., Şehir İmar Planları Nasıl Tanzim Edilmelidir, *Belediyeler Dergisi,* 1939, **4**(42), 37-57.

Uraylarda Bayındırlık, *Belediyeler Dergisi,* 1935b, **1**(3), 34-37.

Uraylarımızda Elektrik, *Belediyeler Dergisi,* 1935a, **1**(3), 30- 34.

Uraylar Kurultayı, *Belediyeler Dergisi,* Ankara, 24-27 İlkteşrin 1935.

URL-1: http://cerkesli.org.tr/, (Ziyaret Tarihi: 11 Nisan 2018).

URL-1: http://Eba.gov.tr/, (Ziyaret Tarihi: 13 Kasım 2018).

URL-1: http://gebzehaber.net/, (Ziyaret Tarihi: 8 Mayıs 2018).

URL-1: http://tbmm.gov.tr/, (Ziyaret Tarihi: 24 Ekim 2018).

URL-1: http://resmigazete.gov.tr/, (Ziyaret Tarihi: 31 Ekim 2018).

URL-1: http://mevzuat.gov.tr/, (Ziyaret Tarihi: 14 Aralık 2018).

URL-1: http://vikipedi.org.tr/, (Ziyaret Tarihi: 2 Şubat 2018).

URL-1: http://ulugazi.k12.tr/, (Ziyaret Tarihi: 1 Mayıs 2018).

URL-1: http://wowturkey.com.tr/, (Ziyaret Tarihi: 17 Mayıs 2018).

URL-1: http://yenisakarya.com.tr/, (Ziyaret Tarihi: 22 Şubat 2018).

URL-1: http://medyabar.com.tr/, (Ziyaret Tarihi: 24 Haziran 2018).

URL-1: http://lugatim.com.tr/, (Ziyaret Tarihi: 1 Ağustos 2018).

URL-1: http://turkseker.gov.tr/, (Ziyaret Tarihi: 13 Temmuz 2018).

Uslu D., Milli Mücadelenin Son Döneminde İzmit ve Çevresinde Eğitim Faaliyetleri (1921-1923), *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu,* Kocaeli, Türkiye, 2-3-4 Mayıs 2014.

Uyar H., Türkiye'de Tek Parti Dönemi'nde İktidar ve Muhalefet (1923-1950), Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1998, 72882.

Uzay S. Y., Köylerimizin Kalkınması, *Ülkü Dergisi,* 1945, **7**(82), 14-15.

Ülgen, A.S., Modern Türk Köyüne Doğru, *Ülkü Dergisi,* 1946, **9**(108), 5-6.

Ünal M., İkinci Dünya Savaşı Sırasında İzmit'te Ticaret Hayatı, *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, Kocaeli, Türkiye, 3-4-5 Nisan 2015.

Ünal M., Yirminci Yüzyıl Başında Kocaeli Bölgesinde Sanayi (1901-1918), *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III,* Kocaeli, Türkiye, 25-26-27 Mart 2016.

Ünsal, B., 1940. Sincan Köyü Planı, *Arkitekt,* **01-02**(109-110), 1940, 15-18.

Üzmez A., *Her Yönüyle Başiskele İlçesi,* Kocaeli İl Özel İdaresi Yayınları, Kocaeli, 2009.

Yalçın O., *Adapazarı*, Özyürek Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1958b.

Yalçın O., *İzmit*, Özyürek Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, 1958a.

Yapılar, *Bayındırlık İşleri Dergisi Yönetsel Kısım*, 1937, **4**(3), 47-54.

Yasa İ., Köylerin İdaresine Ait Bazı Meseleler, *Mahalli İdareler Hakkında Etüdler,* Türkiye ve Ortadoğu Amme Enstitüsü, Ankara, 1955.

Yavuz, F., *Köy İdarelerimizin Maliyesi,* Milli Eğitim Bakanlığı Siyasal Bilgiler Okulu No:16, Ankara, 1946.

Yavuz F., *Türk Mahalli İdarelerinin Yeniden Düzenlenmesi,* Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi ve Devlet Planlaması Teşkilatı Yayını, Ankara, 1966.

Yavuz F. Osmanlı'dan Cumhuriyete Bir Sahil Kasabası Darıca, *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu,* Kocaeli, Türkiye, 2-3-4 Mayıs 2014.

Yavuz H., *Kültür Üzerine,* Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987.

Yavuz Ulugün Fotoğraf Arşivi

Yazğıç K., İzmit Vilayetinin Liseye İhtiyacı, *Sakarya Dergisi,* İzmit, 1943, **1**(3), 9.

Yazıcı M., *İzmit'te Gençlik Yıllarım ve Öğretmenlik Anılarım,* Kocaeli Dökümantasyon Merkezi Yayınları, No:7, Kocaeli, 2007.

Yazman A.T., Orman Davası Nedir?, *İktisadi Yürüyüş,* **6**(117), 1945, 5-114.

7. (Yedinci) Büyük Kurultayda Halkevleri ve Halkodaları, *Ülkü Dergisi,* 1947, 12, 17-20.

Yenen M., Şehir ve Kasabalarımızın İmar Bakımından Kalkınmaları, *İller ve Belediyeler Dergisi,* 41, 1949, 12-17.

Yiğit, A.A., Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hereke Halı ve İpekli Dokuma Fabrikası'nın Eğitim ve Sanat İşlevi, *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu,* Kocaeli, Türkiye, 2-3-4 Mayıs 2014.

22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı, Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1950.

Yüce R., *Kocaeli Tarih ve Rehberi,* Türkyolu Matbaası, İzmit, 1945.

Yücel H.A., *Türkiye'de Ortaöğretim*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.

Yücel M.S., Bilgin T., Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında İzmit'te Eğitim, *Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi Kültürü Sempozyumu IV,* Kocaeli, Türkiye, 24-25-26 Mart 2017.

Ziya A. Cumhuriyette Köy Yapımı, *Ülkü Dergisi,* 1933b, **2**(10), 333-336.

Ziya A., Köy Evleri Proje ve Yapıları İçin Toplu Rapor, Mimar Dergisi, 1935, 7-8, 203-204.

Ziya A., Köy Mimarisi, *Ülkü Dergisi,* 1933a, **2**(7), 37-41.

Ziya A., Gün Geçiminde Kerpiç Köy Yapısı, *Ülkü Dergisi,* 1934, **3**(13), 66-70.

Zürcher E.J., *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 4. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

EKLER

EKLER

EK-A: İlçe İmar Planları

EK-B: İlçelerden Genel Görünüm

EK-C: Bucaklardan ve Köylerden Genel Görünüm

EK-D: Köy Yerleşme Planı ve Köy Evi Çalışmaları

EK-E: İlçelerdeki İdari Kamu Yapıları ve Bankalar

EK-F: Belediyelerin Kent Hizmetleriyle İlgili Yapılar ve İnşa İşleri

EK-G: İlçelerdeki Sağlık Yapıları

EK-H: Bucaklardaki İdari Yapılar

EK-I: Köylerde Yapılan Göçmen Evleri ve Kamusal Yapılar

EK-J: İlçelerdeki Okul Yapıları

EK-K: Köy ve Bucaklardaki Okul Yapıları

EK-L: Halkevleri

EK-M: Halkodaları

EK-N: Köy ve Bucak Okuma Odaları

EK-O: İlçelerdeki Spor Alanları

EK-P: Sanayiyi Kalkındıran Devlet İşletmeleri

EK-R: Tarım Dışı Endüstriyel Yapılar

EK-S: Tarımı Kalkındıran Devlet İşletmeleri

EK-T: Tarıma Dayalı Endüstriyel Yapılar

EK-A: İlçe İmar Planları

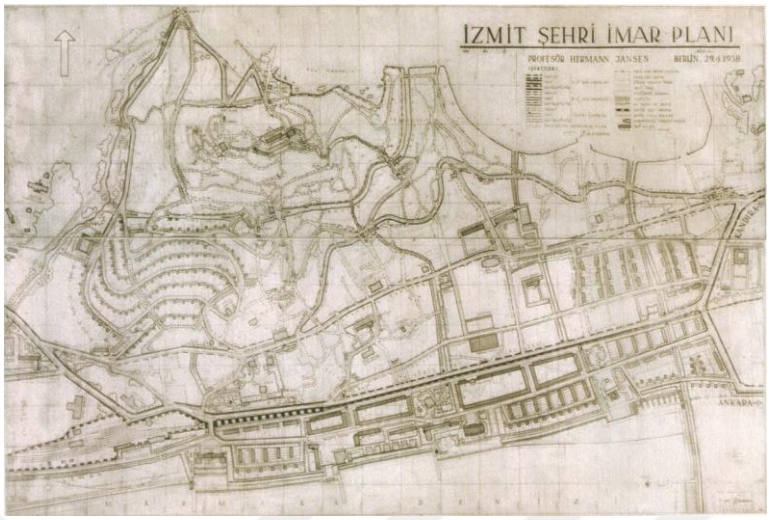

Şekil A.1. Hermann Jansen'in İzmit imar planı (1938) (Resul Narin Arşivi)

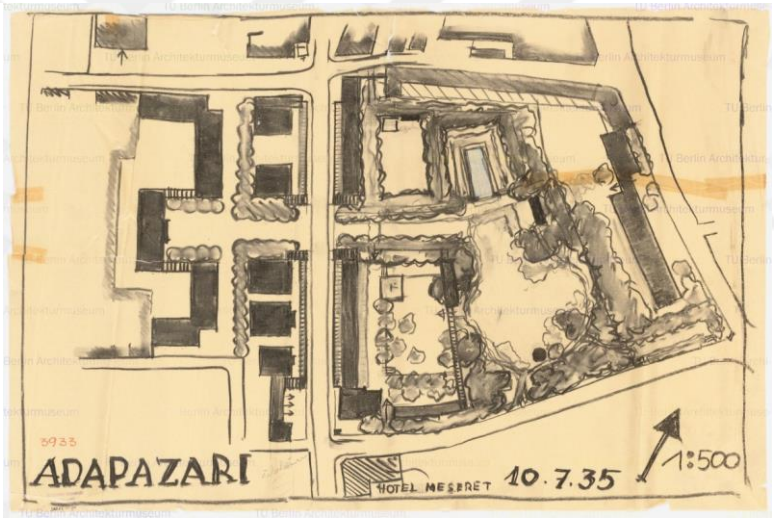

Şekil A.2. Hermann Jansen'in Adapazarı idari merkezi taslak çalışması (Resul Narin Arşivi)

EK-B: İlçelerden Genel Görünüm

Şekil B.1. İzmit Demiryolu Caddesi ve dükkânlar (İzmit Belediyesi arşivi)

Şekil B.2. Adapazarı'nda idari binaların bulunduğu Hükümet Caddesi (soldan Belediye Binası, Jandarma Kumandanlığı ve Hapishane, Kaymakamlık ve Adliye Binası (Sakarya Büyükşehir Belediyesi, 2008)

Şekil B.3. 1943 yılı Adapazarı depreminde Uzunçarşı (Resul Narin Arşivi)

Şekil B.4. 1934 yılı, Karasu (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil B.5. Kandıra'da bir cadde (Dâhiliye Vekâleti, 1933)

Şekil B.6. 1940 yılı Hendek, (Bıçak, 2011)

Şekil B.7. 1947 yılı, Geyve (Koşan, 2011)

Şekil B.8. Gölcük Amiral Sağlam Caddesi, 1947 (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil B.9. 1930'larda Atatürk Anıtı'nın olduğu Cumhuriyet Meydanı'nda gezinti yapan insanlar (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil B.10. Hendek Cumhuriyet Meydanı (Cebecioğlu, 2011)

Şekil B.11. Geyve Cumhuriyet Meydanı (Resul Narin Arşivi)

EK-C: Bucaklardan ve Köylerden Genel Görünüm

Şekil C.1. Adapazarı Sapanca bucağının genel görünümü (Tarkan, 1937)

Şekil C.2. 1940 yılı, Sapanca bucağı İstiklal Caddesi (Eşki, 2011)

Şekil C.3. Adapazarı Söğütlü bucağının genel görünümü (Tarkan, 1937)

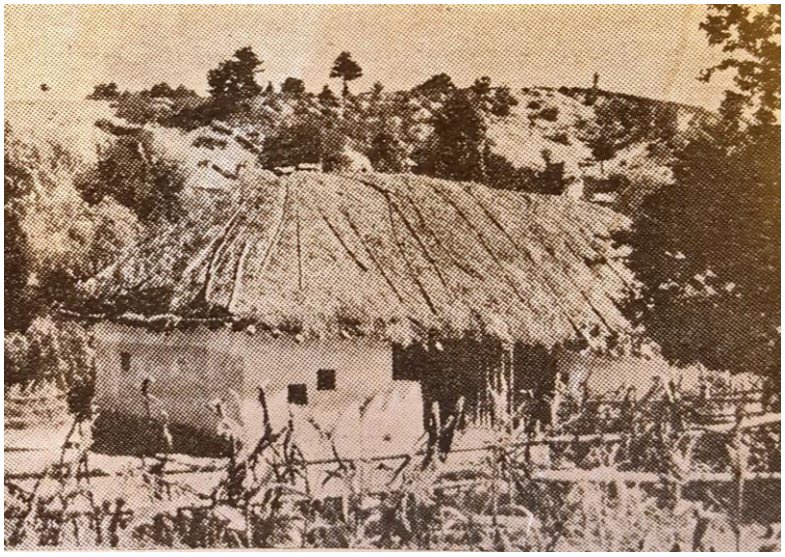

Şekil C.4. Adapazarı'nda bir köy evi (Balcıoğlu, 1952)

Şekil C.5. İzmit Yuvacık köyü (Üzmez, 2009)

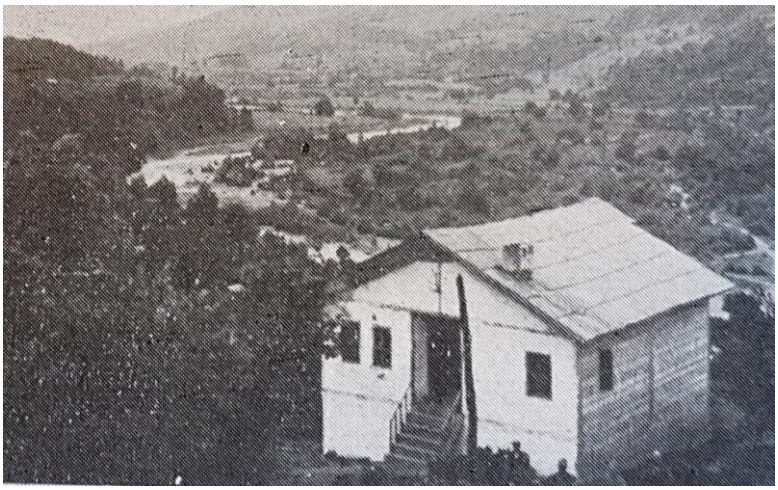

Şekil C.6. Akyazı'da bir köy evi ve arkasında akan Mudurnu Suyu (Tarkan, 1937)

Şekil C.7. Karamürsel'de dere yatağını imece usulü ıslah eden köylüler (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil C.8. Karamürsel'de bir köy (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil C.9. 1920'lerd e Karamürsel Tepeköy (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil C.10. Gebze Eskihisar Köyü (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil C.11. Gebze Tavşancıl köyü, 1930'lar (Yavuz Ulugün Arşivi)

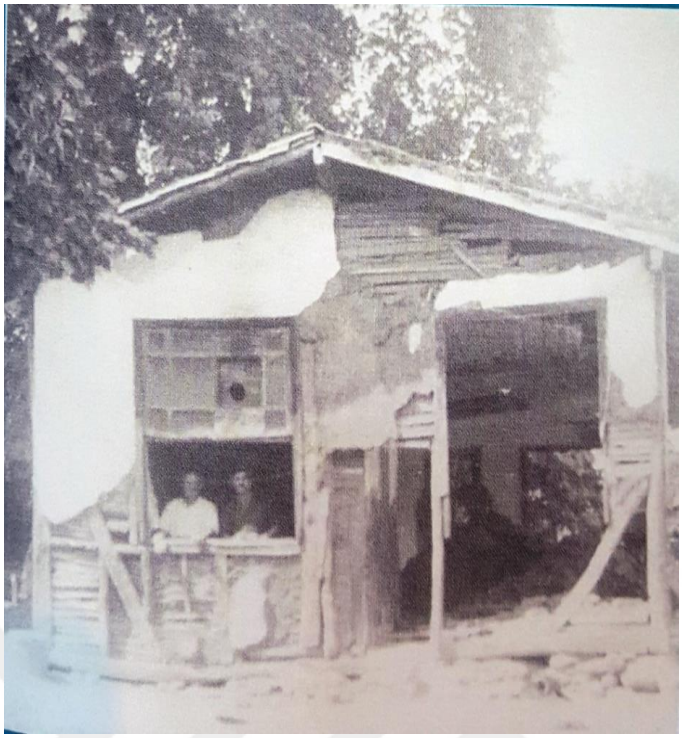

Şekil C.12. Gölcük Saraylı köyü çarşısı (Galitekin, 2012)

Şekil C.13. Gölcük Saraylı köyünde kahvehane (Galitekin, 2012)

Şekil C.14. Gölcük İhsaniye köyü, 1928 (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil C.15. Kerpiç ve tuğlalar imeceyle birlikte taşınırken (Aydoğan, 2015)

EK-D: Köy Yerleşme Planı ve Köy Evi Çalışmaları

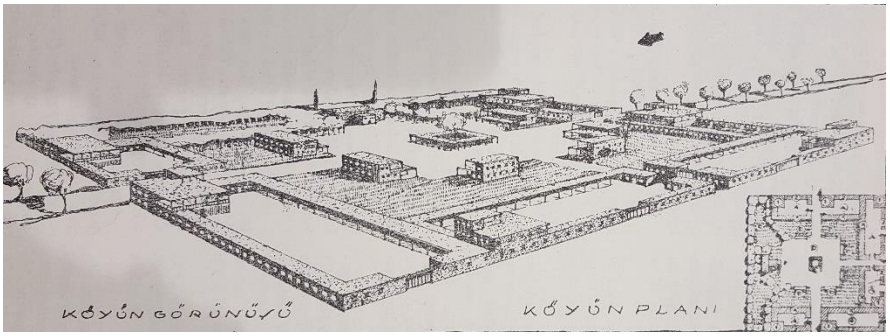

Şekil D.1. Abdullah Ziya'nın köy yerleşim planı (Ziya, 1933a)

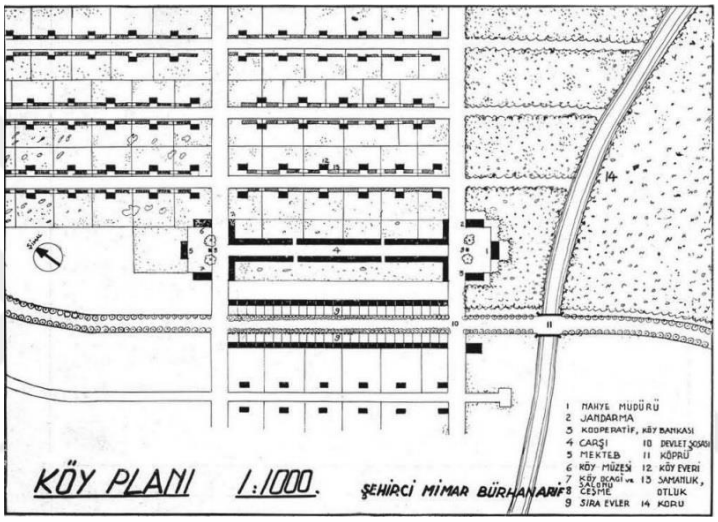

Şekil D.2. Burhan Arif'in 1935 yılında tasarladığı köy planı (Arif, 1935)

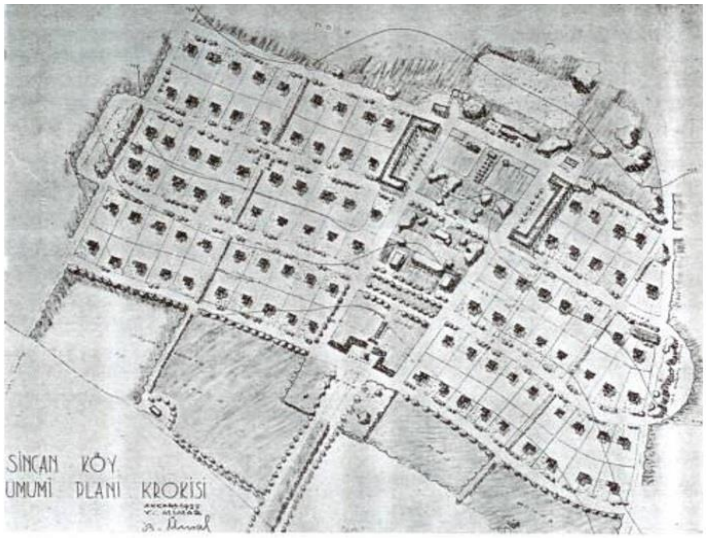

Şekil D.3. Sincan köyü yerleşim planı (Ünsal, 1940)

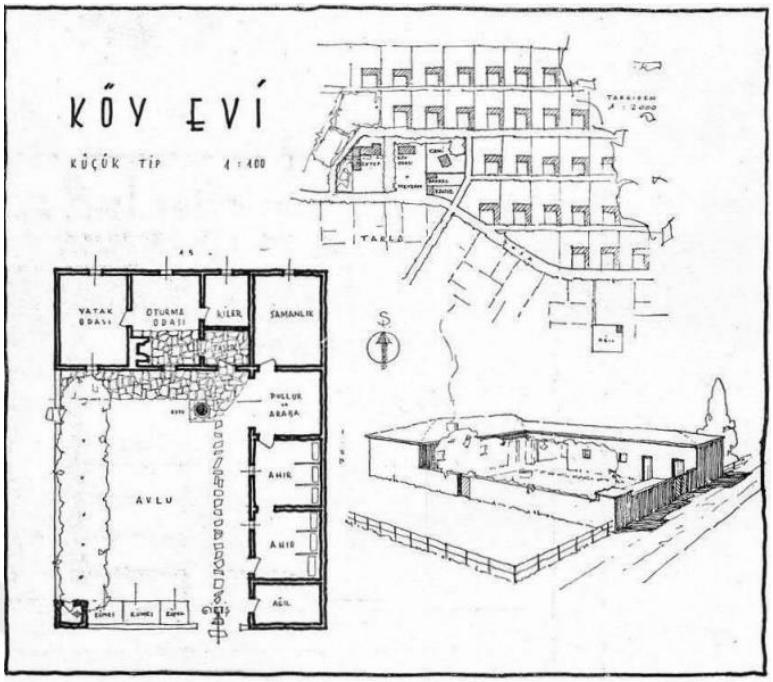

Şekil D.4. Abidin Mortaş'ın tasarladığı köyün vaziyet planı ve küçük tip köy evi planı (Mortaş, 1940a)

Şekil D.5. Trakya Umum Müfettişi Dirik'in 1937 yılında çizdirdiği 'İdeal Cumhuriyet Köyü' planı (İnan, 1972)

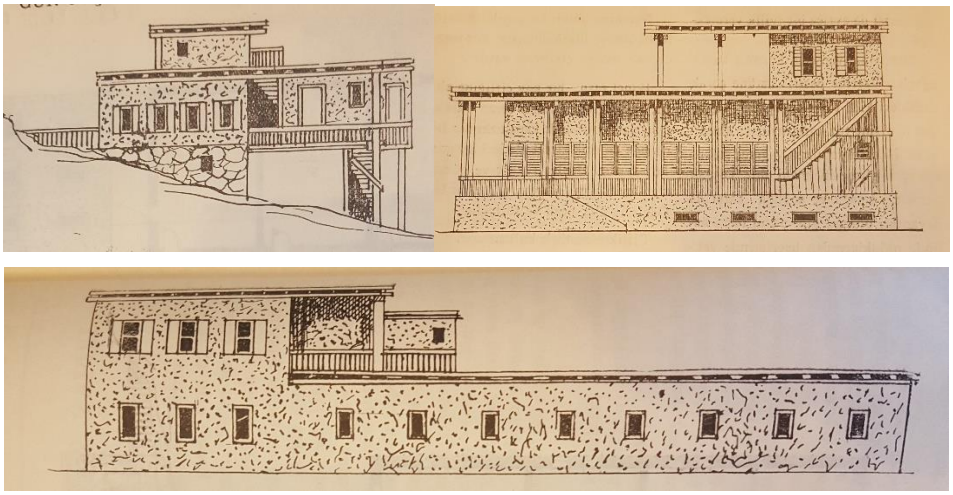

Şekil D.6. Abdullah Ziya'nın çizdiği köy evleri (sırasıyla dağ evi, çiftlik evi, ova evi) (Ziya, 1934)

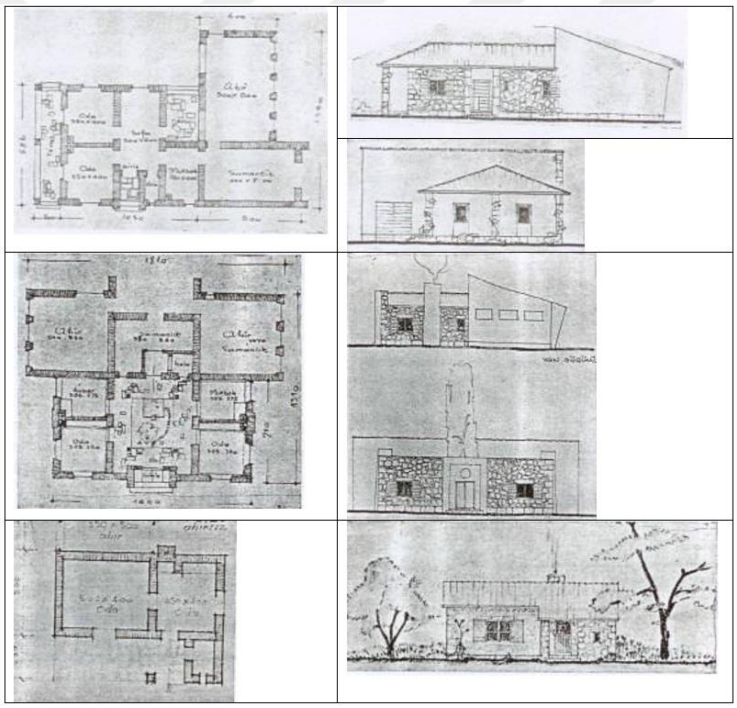

Şekil D.7. Behçet Ünsal'ın Sincan köyü için çizdiği köy evleri (Eres, 2008)

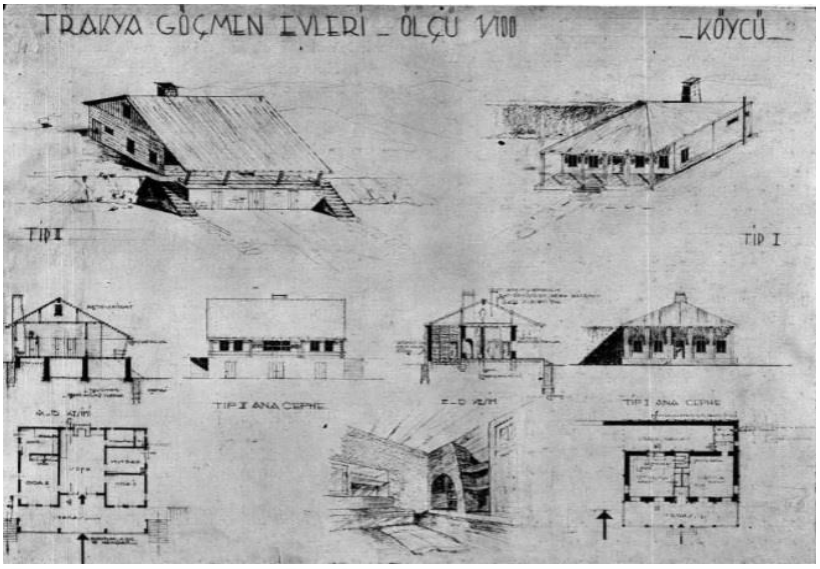

Şekil D.8. Trakya Göçmen Evleri Proje yarışmasında birincilik ödülü alan Abdullah Ziya'nın projesi (Ziya, 1935)

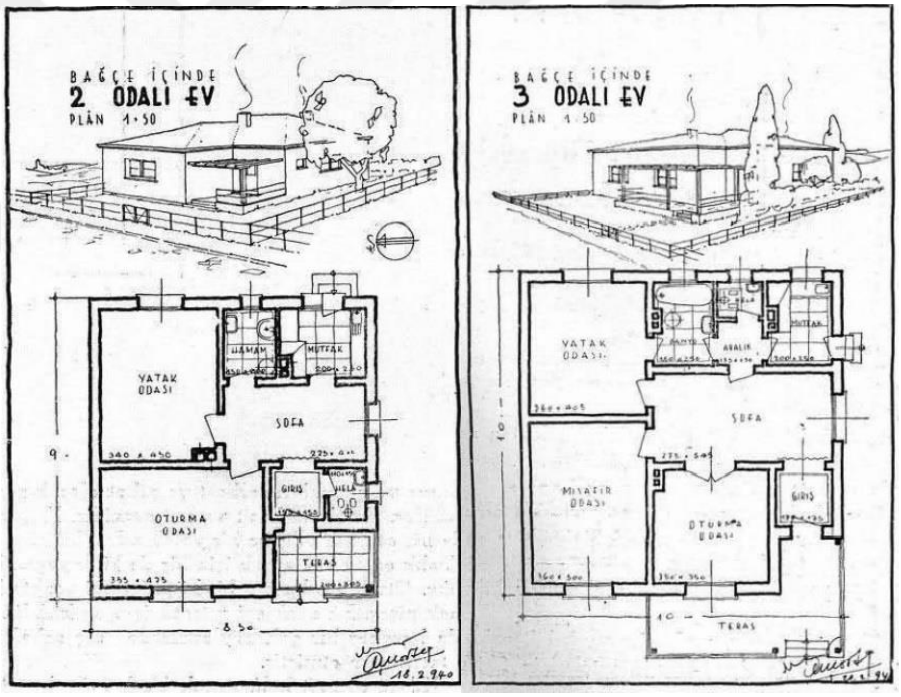

Şekil D.9. Abidin Mortaş'ın küçük kasabalar için çizdiği 2 odalı ve 3 odalı ev planları (Mortaş, 1940b)

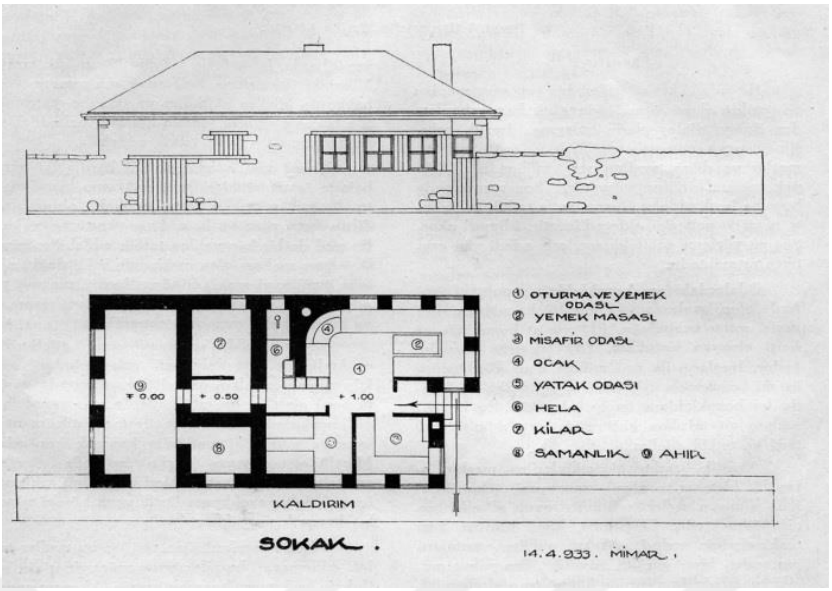

Şekil D.10. Arif Hikmet'in çizdiği bir köy evi (Hikmet, 1933)

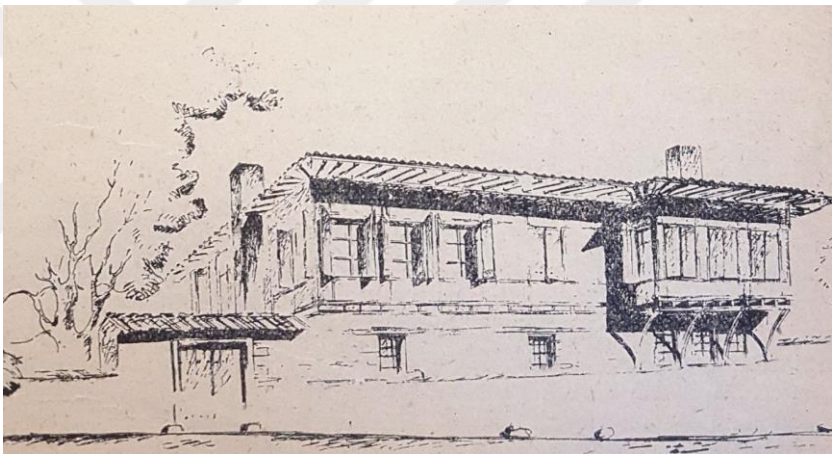

Şekil D.11. CHP Genel Sekreterliği'nin 1945 yılında düzenlediği köy evleri proje yarışmasında birinci olan Safranbolu'daki Bağlar köyü projesi (Ülgen, 1946)

EK-E: İlçelerdeki İdari Kamu Yapıları ve Bankalar

Şekil E.1. İzmit'in ahşap Belediye Binası yıkılırken (Cemal Turgay Arşivi)

Şekil E.2. İzmit Kasr-ı Hümayun (İzmit Hükümet Konağı) (en sağda), 1940'lar (İlker Kumral Arşivi)

Şekil E.3. Depremde yıkılan Adapazarı Belediye Binası (Tarkan, 1937)

Şekil E.4. Deprem sonrasında inşa edilen alt katı ticarethanelerin, üst katı belediye ve kaymakamlığın kullandığı bina (A.E.T., 1949)

Şekil E.5. Adapazarı Hükümet Konağı'nın 1943 depreminden önceki fotoğrafı (Tarkan, 1937)

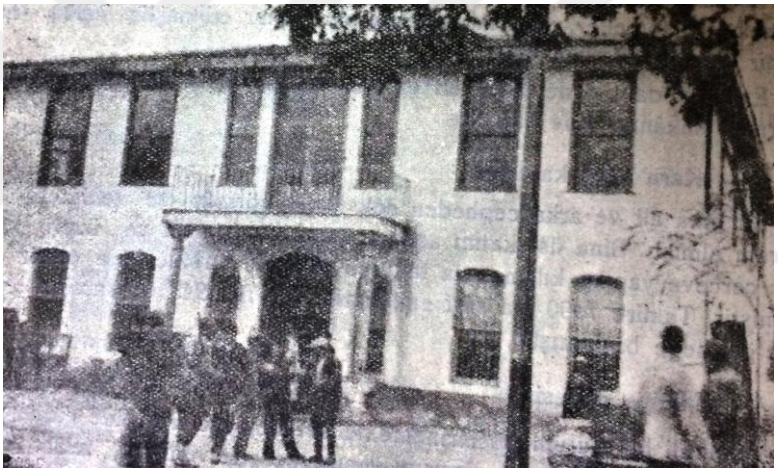

Şekil E.6. Deprem sonrasında ağır hasar gören eski Hükümet Konağı'ndan geriye kalan zemin kat ve üzerine eklenen ilave kat (Onaran, 1944)

Şekil E.7. Adapazarı Emniyet Binası (Resul Narin Arşivi)

Şekil E.8. Adapazarı İnhisarlar Dairesi ve Fabrikalar Caddesi (Tarkan, 1937)

Şekil E.9. Adapazarı Karaağaç Polis Karakolu (Resul Narin Arşivi)

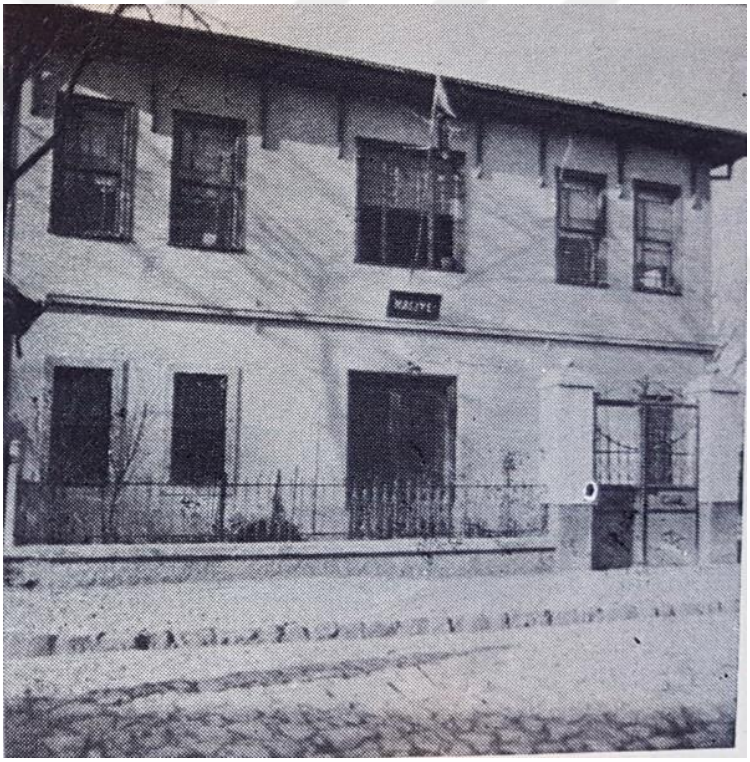

Şekil E.10. Depremde ağır hasar gören Adapazarı Maliye Binası (Tarkan, 1937)

Şekil E.11. Depremde hasar gören Adapazarı Jandarma Binası (Tarkan, 1937)

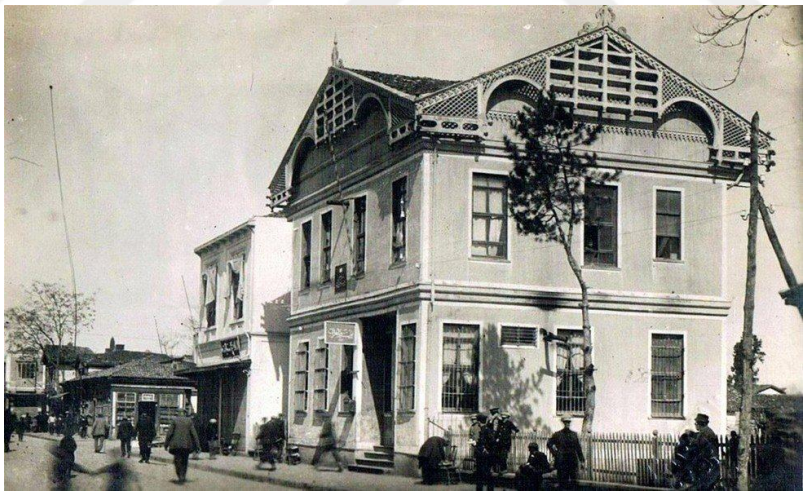

Şekil E.12. Depremde yıkılan Adapazarı Postane Binası (Resul Narin Arşivi)

Şekil E.13. Depremde yıkılan Adapazarı Tümen Binası, 1930'lar (Resul Narin Arşivi)

Şekil E.14. Gebze Hükümet Konağı (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil E.15. Gebze Belediye Binası (Belediyeler Dergisi, 1(3), 1935a)

Şekil E.16 Depremde ağır hasar gören Hendek Hükümet Konağı (Dâhiliye Vekâleti, 1933)

Şekil E.17. Kandıra Hükümet Konağı, 1930 (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil E.18. Kandıra Belediye Binası (Dâhiliye Vekâleti,1933)

Şekil E.19. Kandıra'da bir idari bina (Yavuz Ulugün Arşivi)

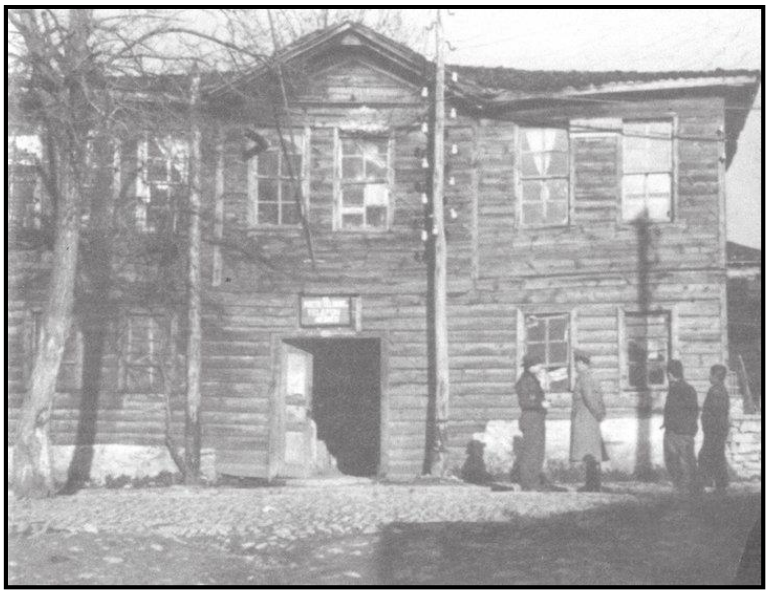

Şekil E.20. Kandıra Postanesi, 1940 (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil E.21. Kandıra Jandarma Binası (Yavuz Ulugün arşivi)

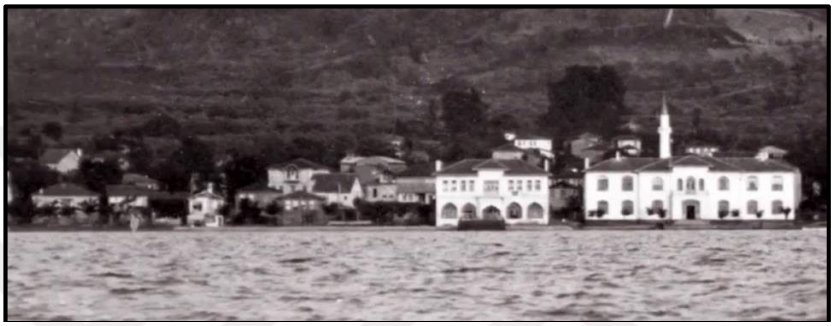

Şekil E.22. Karamürsel Belediye Binası (ortada) ve Karamürsel Hükümet Konağı (sağda) (Yavuz Ulugün Arşivi)

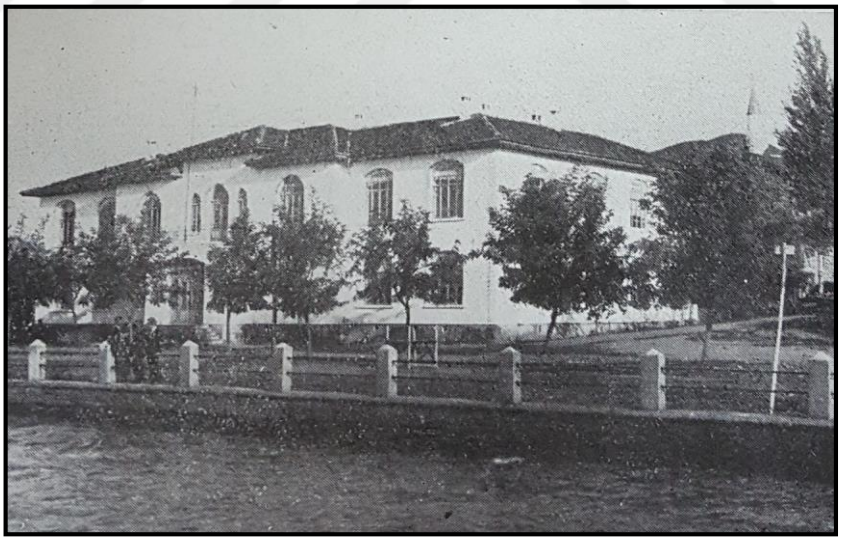

Şekil E.23. 1933 yılında inşa edilen Karamürsel Hükümet Konağı (Belediyeler Dergisi, 4(41), 1939)

Şekil E.24. Karamürsel PTT Binası (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil E.25. Geyve Hükümet Konağı (Resul Narin Arşivi)

Şekil E.26. Gölcük Hükümet Konağı (Galitekin, 2012)

Şekil E.27. Adapazarı 1. Noter Binası (Resul Narin Arşivi)

Şekil E.28. Adapazarı Türk Ticaret Bankası (Tarkan, 1937)

Şekil E.29. Türk Ticaret Bankası İzmit şubesi (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933)

Şekil E.30. Türk Ticaret Bankası Geyve şubesi (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933)

Şekil E.31. Türk Ticaret Bankası Karamürsel Şubesi (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933)

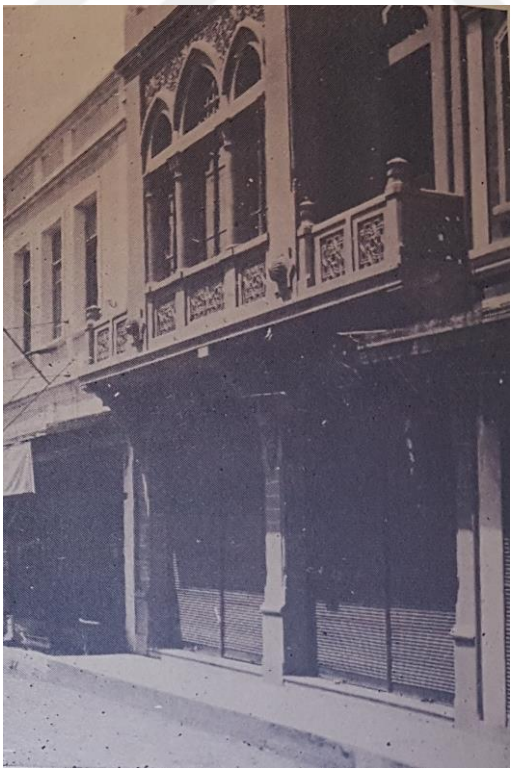

Şekil E.32. Adapazarı Osmanlı Bankası (Tarkan, 1937)

Şekil E.33. Adapazarı Emniyet Bankası (Resul Narin Arşivi)

Şekil E.34. İzmit Ziraat Bankası (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil E.35. Kocaeli Halk Bankası (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933)

EK-F: Belediyelerin Kent Hizmetleriyle İlgili Yapılar ve İnşa İşleri

Şekil F.1. 1 numaralı Paşasuyu Deposu (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933)

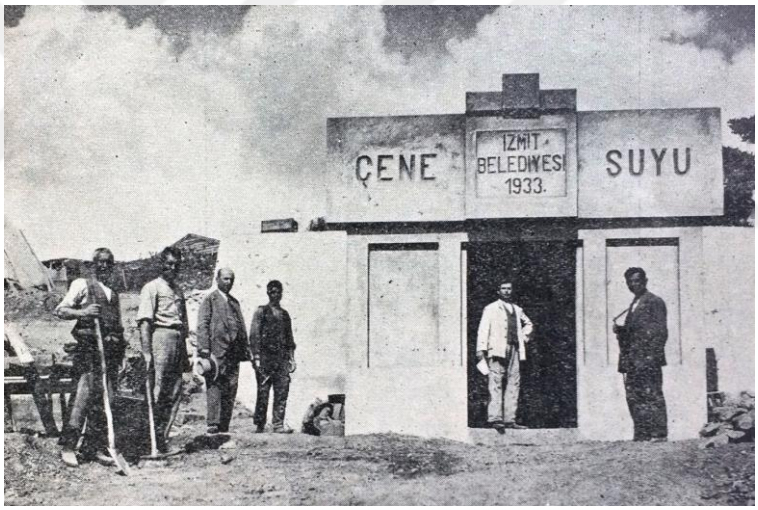

Şekil F.2. İzmit Çenesuyu Deposu (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933)

Şekil F.3. 1930'larda kullanılan ahşap iske e ve İzmit Mezbahası (İlker Kumral Arşivi)

Şekil F.4. 1930'larda kullanılan, Hürriyet Caddesi ile İstiklal Caddesi arasında bulunan Hal Binası (Cemal Turgay arşivi)

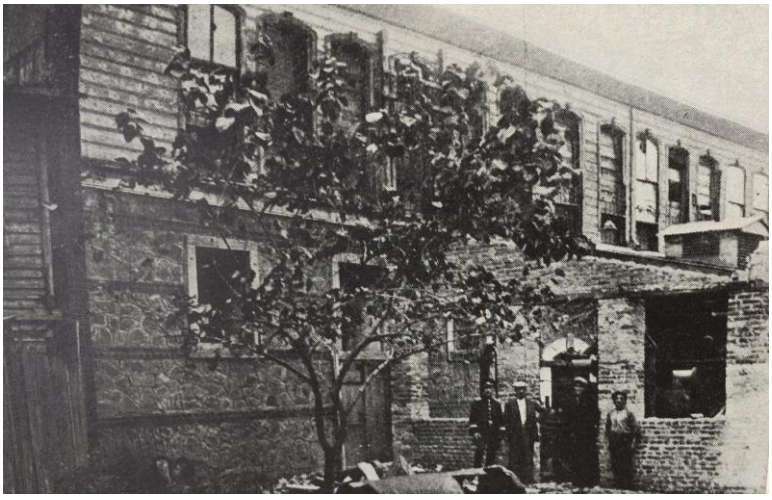

Şekil F.5. İzmit Belediyesi Elektrik Santrali (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933)

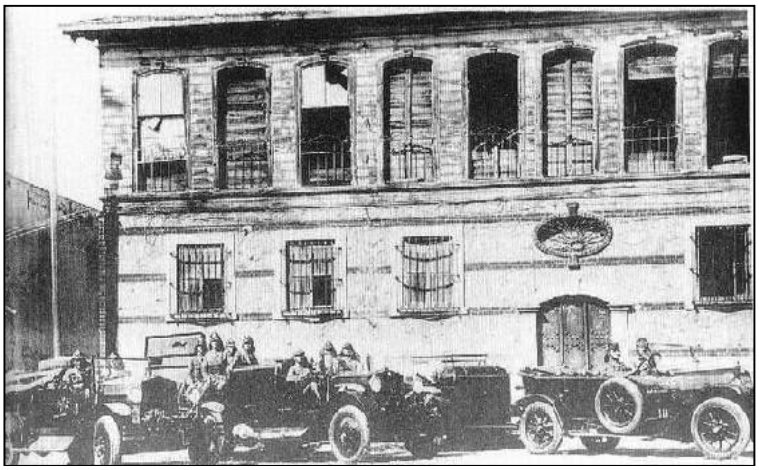

Şekil F.6. İzmit İtfaiye Binası (İzmit Belediyesi Arşivi)

Şekil F.7. 1935 yılında Karamürsel'de inşa edilen asri hela (Belediyeler Dergisi, 4(41), 1939)

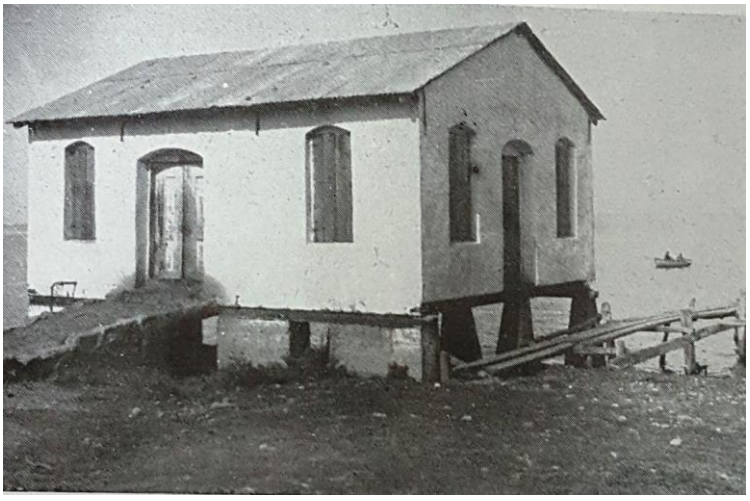

Şekil F.8. 1927 yılında inşa edilen Karamürsel Mezbahası (Belediyeler Dergisi, 4(41), 1939)

Şekil F.9. 1934 yılında inşa edilen Karamürsel İtfaiye Garajı ve Elektrik Binası (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil F.10. Karamürsel'e iki saat uzaklıkta olan Fındıklı Tepesi'nde belediyenin 1934 yılında yaptığı su deposu ve memur evi (Belediyeler Dergisi, 4(41), 1939)

Şekil F.11. Adapazarı Çarksuyu ve su deposu (sakaryayenihaber.com)

Şekil F.12. Adapazarı itfaiye binaları (Resul Narin Arşivi)

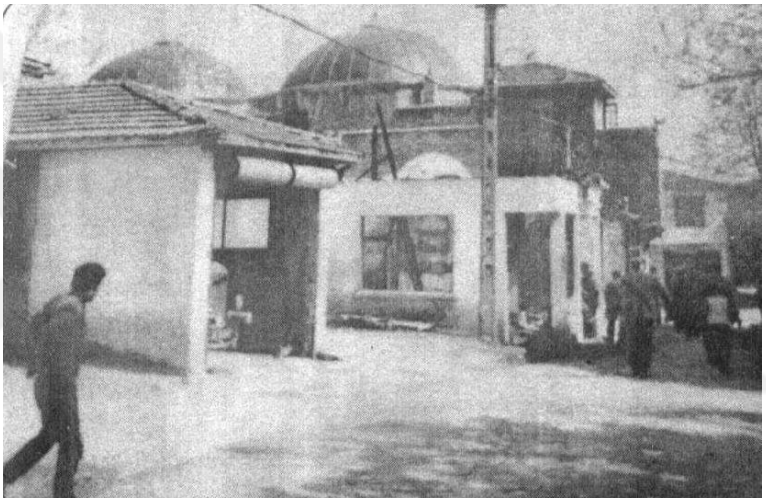

Şekil F.13. Gebze İtfaiyesi (Solda) (Yavuz Ulugün Arşivi)

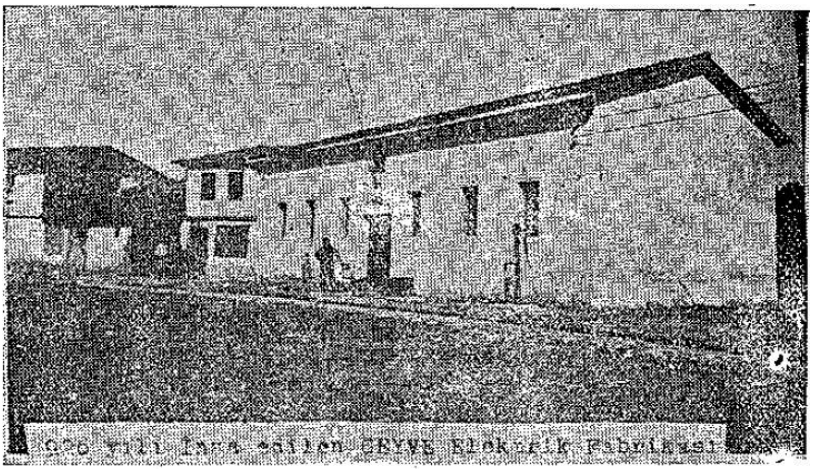

Şekil F.14. 1926 yılında inşa edilen Geyve Belediyesi Elektrik Santrali (Yüce, 1945)

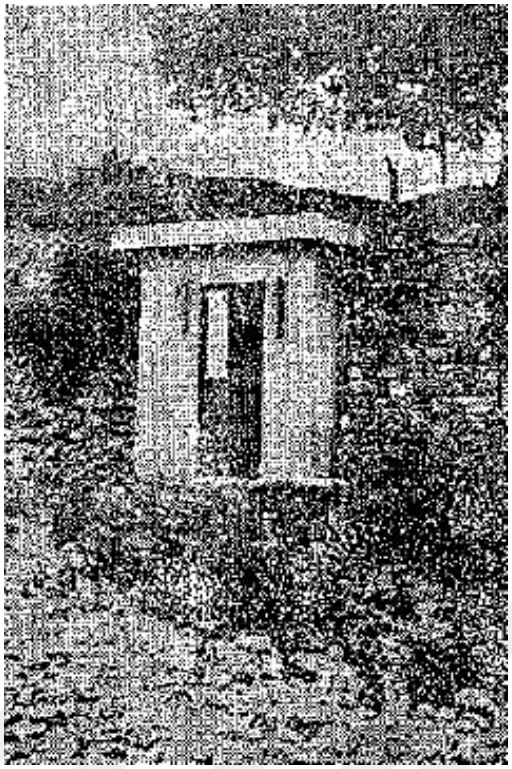

Şekil F.15. Hendek içme suyu kaynağı (Yüce, 1945)

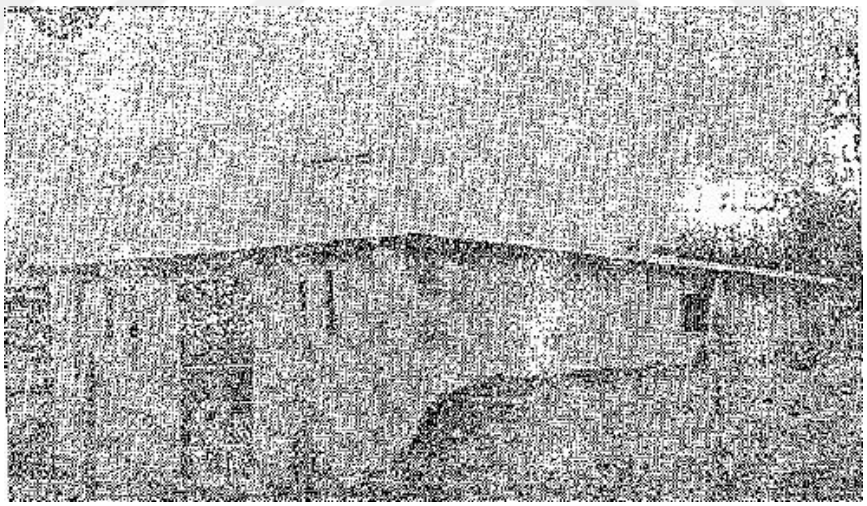

Şekil F.16. Hendek içme suyu tasfiye havuzu (Yüce, 1945)

Şekil F.17. Depremde yıkılan Adapazarı Belediye Gazinosu ve Oteli (Tarkan, 1937)

Şekil F.18. Hendek Belediye Oteli (Cebecioğlu, 2011)

Şekil F.19. Solda İzmit Sahil Sıhhiye Dairesi, yanında belediye oteli ve ortada Belediye Bahçesi, sağda belediye gazinosu, 1928 (Cemal Turgay Arşivi)

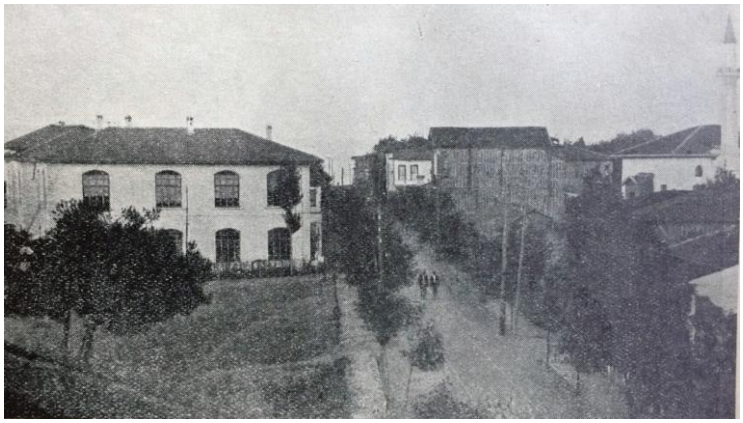

Şekil F.20. Karamürsel'de yeniden düzenlenen bir cadde (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933)

Şekil F.21. Tesisat için sokaklarda açılan çukurlar, 1944 (İzmit Belediyesi Arşivi)

Şekil F.22. İzmit rıhtım yapımı (Resul Narin Arşivi)

EK-G: İlçelerdeki Sağlık Yapıları

Şekil G.1. İzmit Memleket Hastanesi (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil G.2. 1943 depreminde yıkılan Adapazarı Memleket Hastanesi: 'Belediye Hastanesi' ismi 1933 yılından sonra 'Memleket Hastanesi' olarak değiştirilmiştir. (Dâhiliye Vekâleti, 1933)

Şekil G.3. Gebze Dispanseri (Kahraman, 2011)

Şekil G.4. Kandıra Dispanseri, 1930 (Yavuz Ulugün Arşivi)

EK-H: Bucaklardaki İdari Yapılar

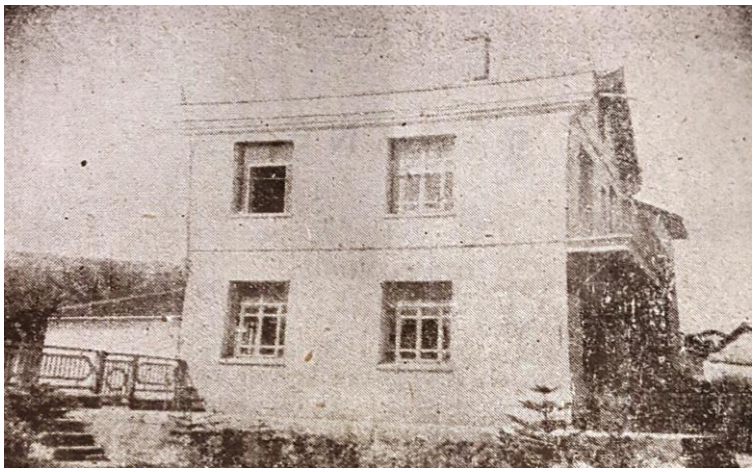

Şekil H.1. Sapanca Belediye Binası (Belediyeler Yıllığı, 1949)

Şekil H.2. Darıca Nahiye Konağı, 1929 (Kolcuoğlu, 2013)

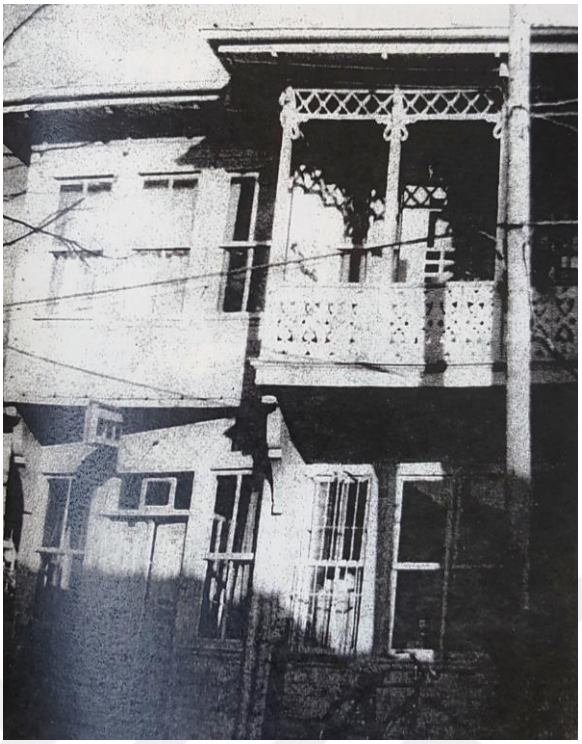

Şekil H.3. Darıca Postane Binası (Kolcuoğlu ,2013)

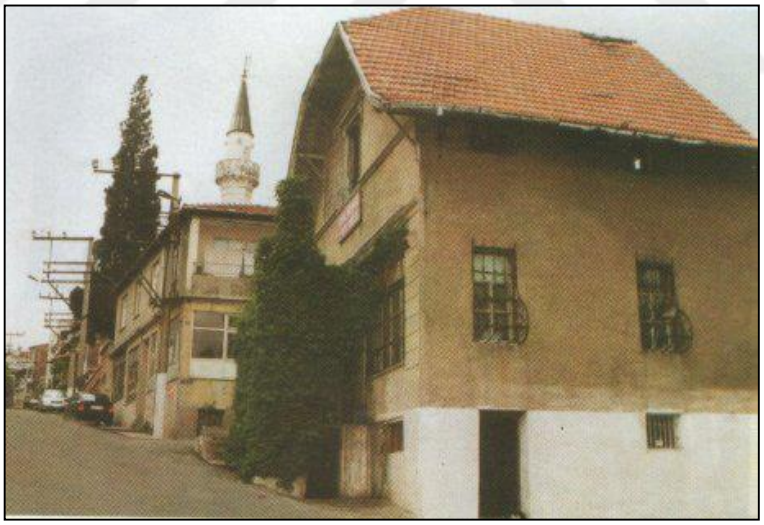

Şekil H.4. Darıca Belediye ve Postane Binası (Yavuz Ulugün Arşivi)

EK-I: Köylerde Yapılan Göçmen Evleri ve Kamusal Yapılar

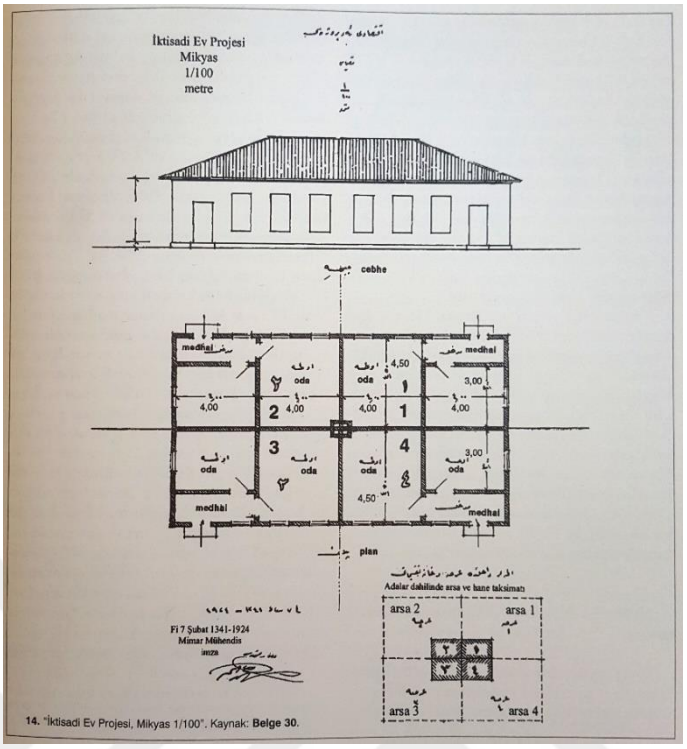

Şekil I.1. 1925 yılında İzmit'le birlikte belirli yerlere yapılması için gönderilen iktisadi ev projesi (Cengizkan, 2004)

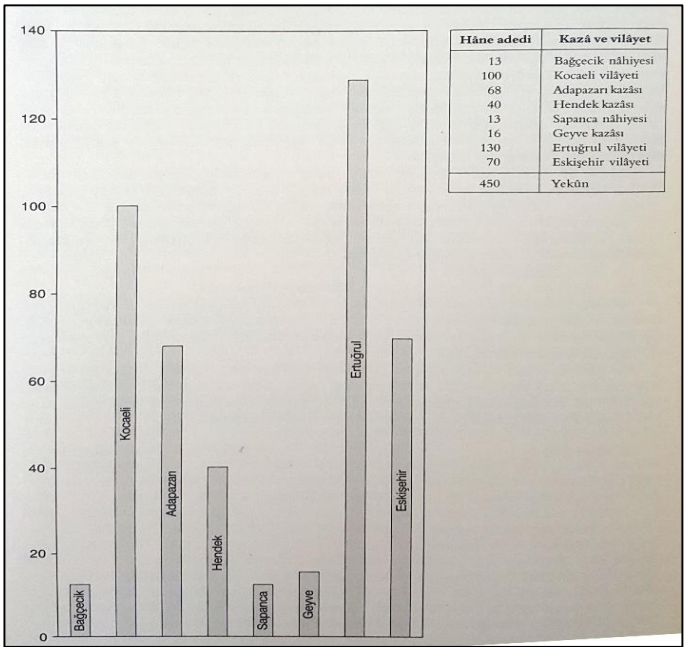

Hâne adedi	Kazâ ve vilâyet
13	Bağçecik nâhiyesi
100	Kocaeli vilâyeti
68	Adapazarı kazâsı
40	Hendek kazâsı
13	Sapanca nâhiyesi
16	Geyve kazâsı
130	Ertuğrul vilâyeti
70	Eskişehir vilâyeti
450	Yekûn

Şekil I.2. 1924 yılında İzmit yedinci Mıntıkası Dahilinde tamiratları biten evlerin durumunu gösteren grafik (Cengizkan, 2004)

Şekil I.3. Derince'de Romanya'dan gelen göçmenler için yapılan evler (Şenel, 2012)

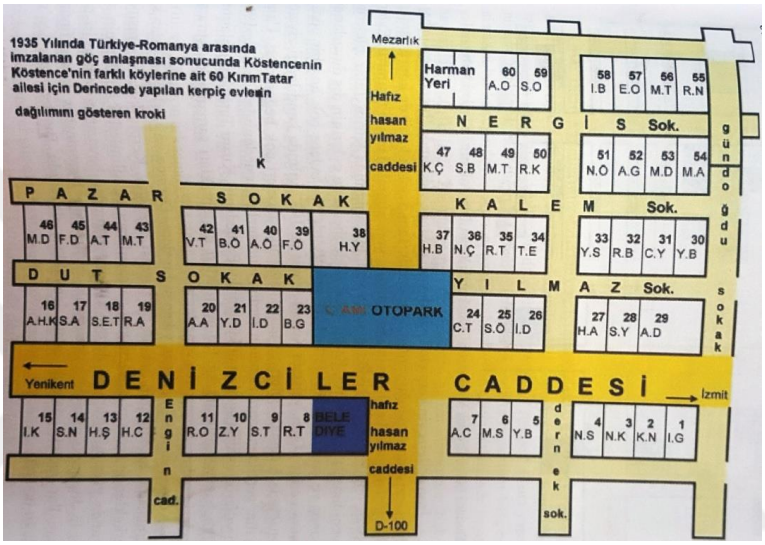

Şekil I.4. Derince'de yapılan 60 adet evin yerleşim planı (Toplu, 2015)

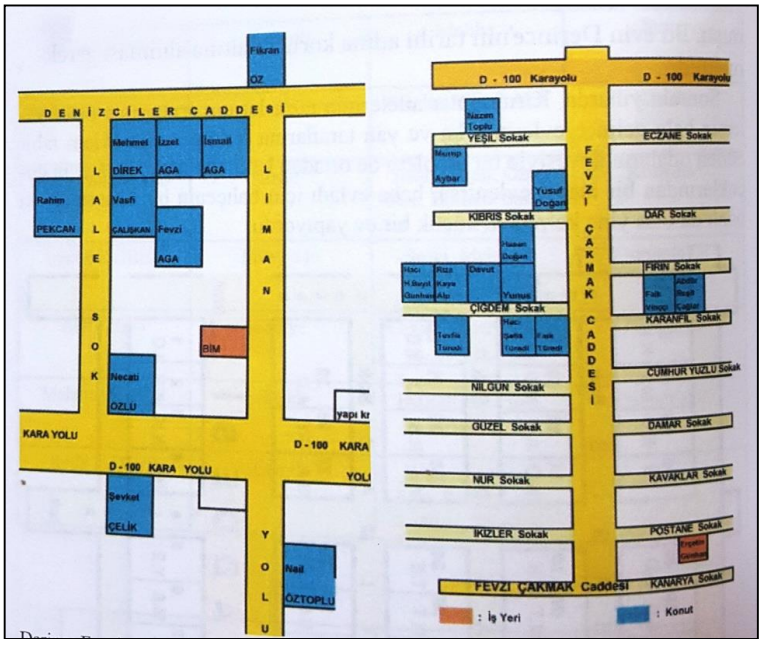

Şekil I.5. Derince'de yapılan diğer evlerin yerleşim planı (Toplu, 2015)

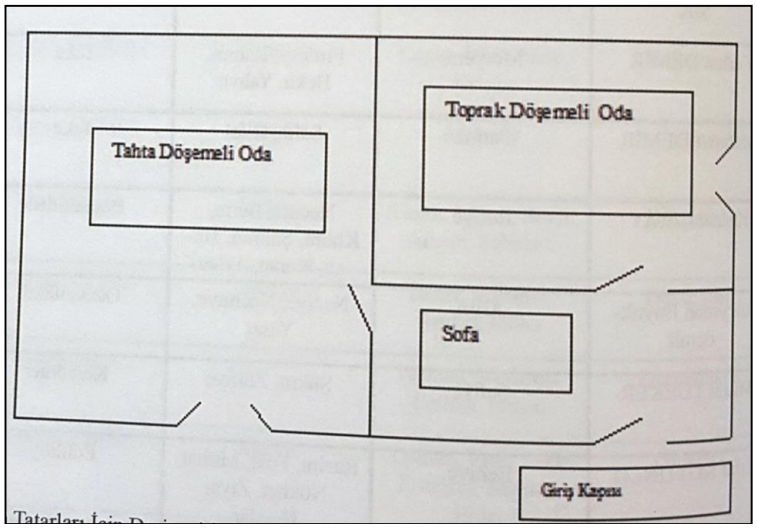

Şekil I.6. Derince'de yapılan evlerin planı (Toplu, 2015)

Şekil I.7. Karamürsel Kızderbent göçmen evleri (Resul Narin Arşivi)

Şekil I.8. Muhacır aileler Bahçecik'te evlerine yerleşirken (Pekin, Bayram, 2011)

Şekil I.9. Döngel köyünde 1936 yılında inşa edilen göçmen evleri (Pekin, Bayram, 2011)

Şekil I.10. Karamürsel Merdigöz köyü Karakol Binası (Yavuz Ulugün Arşivi)

EK-J: İlçelerdeki Okul Yapıları

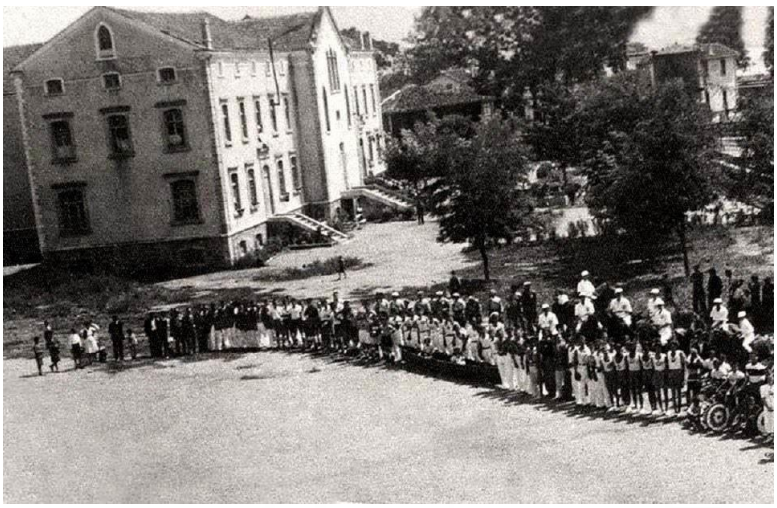

Şekil J.1. İzmit Eski Necatibey İlkokulu, 1940'lar (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil J.2. İzmit Ulugazi İlkokulu, 1932 (www.ulugazi.k12.tr)

Şekil J.3. Adapazarı Büyük Gazi İlkokulu (Tarkan, 1937)

Şekil J.4. İzmit Yenituran Mektebi (Kaya, 2009)

Şekil J.5. İzmit Akçakoca Mektebi (Kaya, 2009)

Şekil J.6. Gebze (Gekbuze) 1. Mektebi (Taş Mektep), 1925 (Kahraman, 2011)

Şekil J.7. Adapazarı İlk Mektep (Resul Narin Arşivi)

Şekil J.8. Adapazarı Karaosman İlkokulu (wowturkey.com)

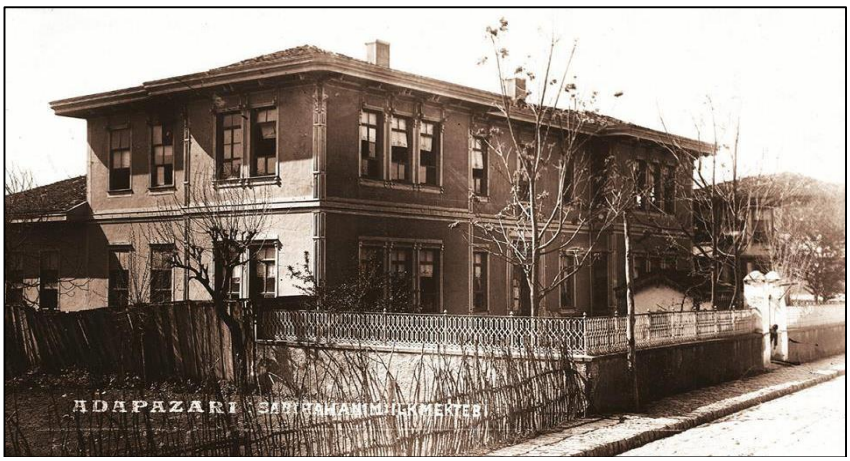

Şekil J.9. Adapazarı Sabihahanım İlkokulu (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil J.10. Hendek Cumhuriyet İlkokulu (Cebecioğlu, 2011)

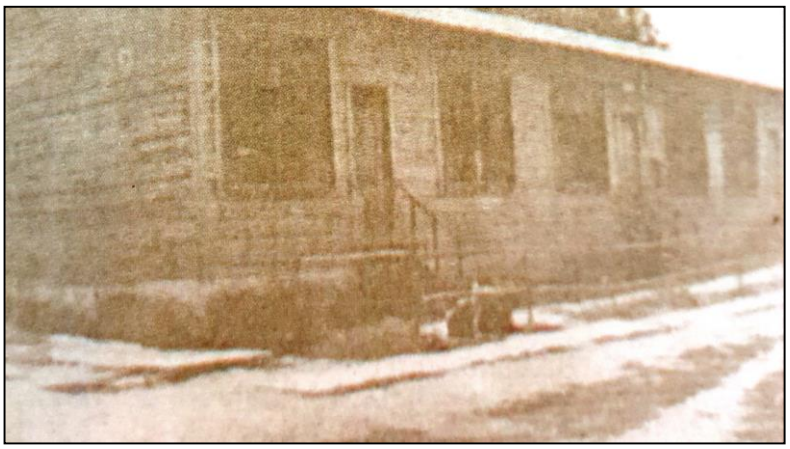

Şekil J.11. Gölcük Ahşap İlkokulu (Cengiz, 2014)

Şekil J.12. Gebze Eşrefbey İlkokulu (gebzehaber.net)

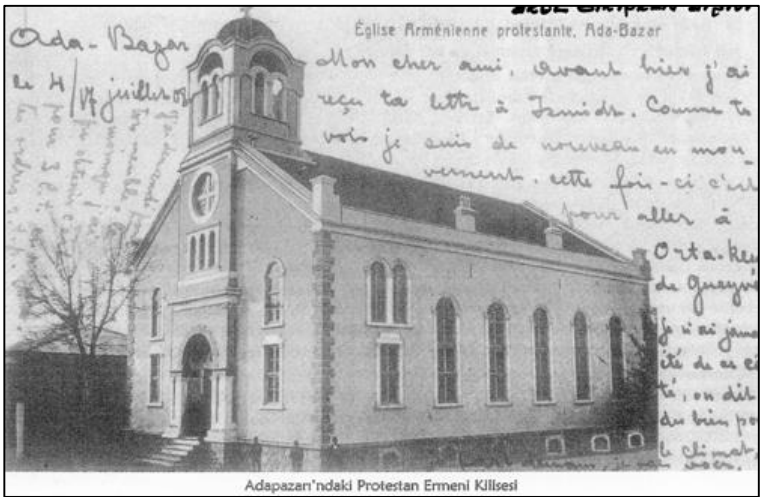

Şekil J.13. Adapazarı Cumhuriyet İlkokulu, eski bir Ermeni Kilisesi (yenisakarya.com)

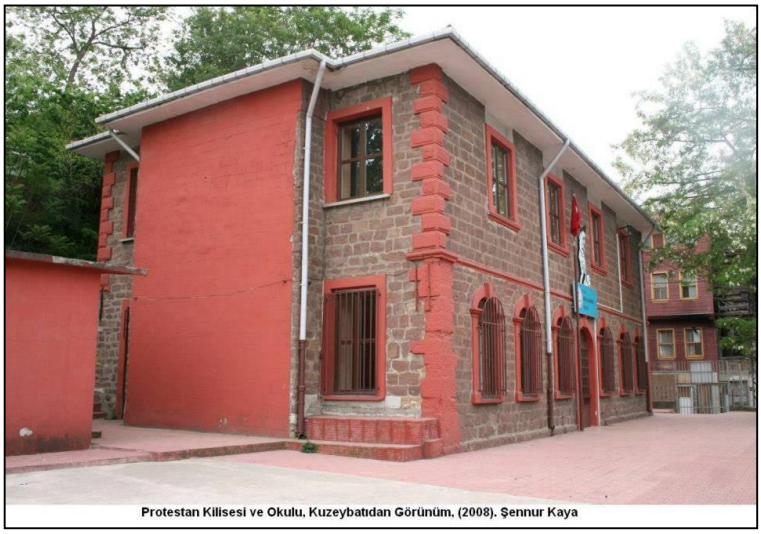

Şekil J.14. İstiklal İlkokulu (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil J.15. İzmit Sümer İlkokulu (Arkitekt Dergisi, 1947)

Şekil J.16. Adapazarı Sakarya İlkokulu (Tarkan, 1937)

Şekil J.17. Karamürsel Taş Mektep (Merkez İlkokulu) (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil J.18. Geyve Merkez Kazımpaşa İlkokulu (Resul Narin Arşivi)

Şekil J.19. İzmit Ortaokulu (Yücel, 1994)

Şekil J.20. 1938 yılına kadar kullanılan Adapazarı Ortamektep Binası, Depremde yıkılmıştır (Tarkan, 1937)

Şekil J.21. Adapazarı Ortaokulu (Sakarya İl Yıllığı, 1973)

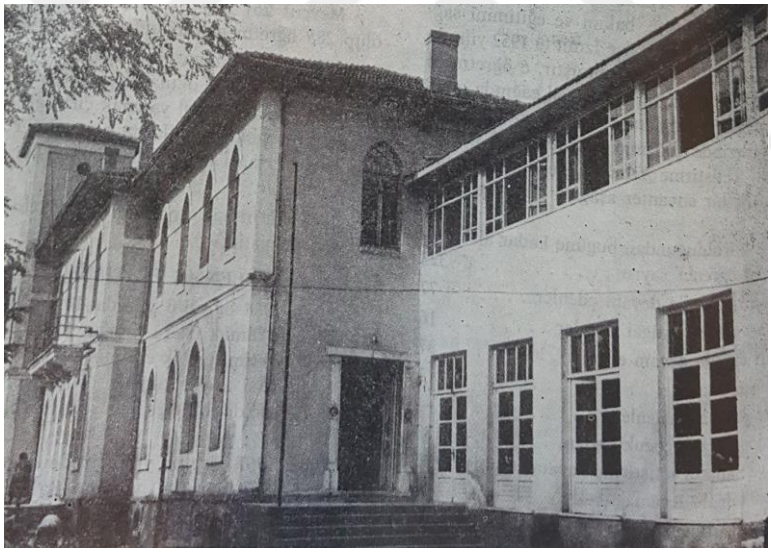

Şekil J.22. Sonradan eklenen ilave yapısıyla İzmit Kız Sanat Enstitüsü (Kocaeli İl Yıllığı, 1967)

EK-K: Bucak ve Köylerdeki Okul Yapıları

Şekil K.1. Adapazarı Pamukova İlkokulu (medyabar.com)

Şekil K.2. Darıca İskoliye Mektebi (Rum Okulu) (Recep Kankal Arşivi)

Şekil K.3. Kandıra Şeyhler Bucağı İlkokulu, 1930 (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil K.4. 5 derslikli Bahçecik bucağının ilkokulu (Pekin, Bayram, 2011)

Şekil K.5. Akmeşe Bucağı Bölge Yatılı Okulu (eski böcekhane) (Kocaeli İl Yıllığı, 1967)

Şekil K.6. 1930 yılında Kandıra Akçaova bucağı Yatılı Mektebi (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil K.7. Yukarı Değirmendere Köyü İlkokulu (Cengiz, 2014)

Şekil K.8. Hereke Sümer İlkokulu (Ulugün, 2002)

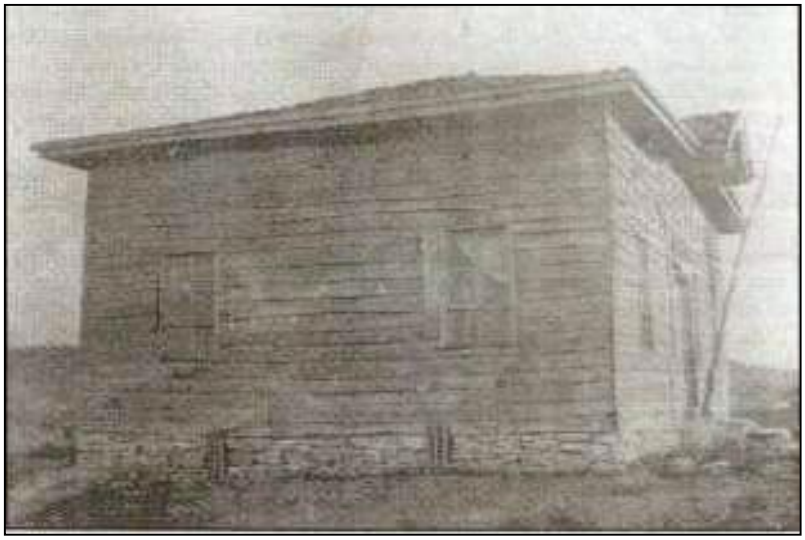

Şekil K.9. Kandıra Taşoluk Köyü İlkokulu, yokluk içinde kerestelerle derme çatma inşa edilen köy okullarından birisi, 1931 (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil K.10. Gebze Tavşancıl Köyü İlkokulu, 1933 (Yavuz Ulugün Arşivi)

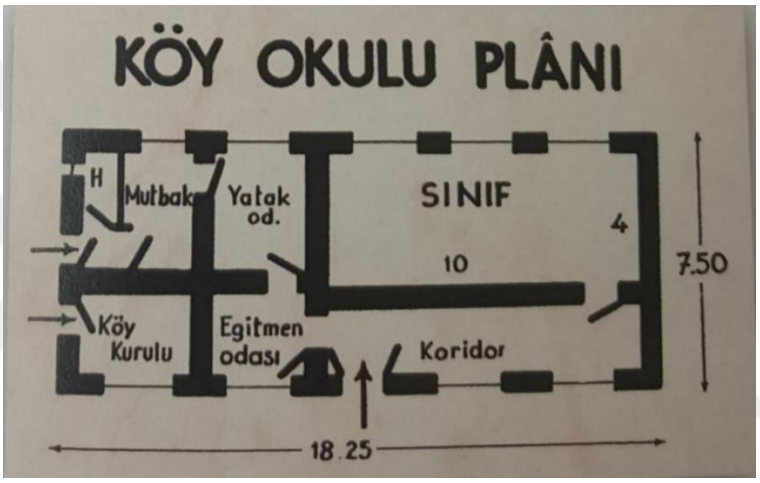

Şekil K.11. Enstitü öğrencilerinin imeceyle yaptığı köy okulu planlarından biri (Aydoğan, 2015)

Şekil K.12. Karamürsel Akçat Köyü İlkokulu, 1932 (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil K.13. Adapazarı Adliye Ahmediye Köyü İlk mektebi (Resul Narin Arşivi)

Şekil K.14. Şeyhler bucağının bir köyünde okul eğitmen ve öğrencileri (Aydoğan, 2015)

Şekil K.15. Kocaeli Köy Eğitmenleri Kursu'nun ilk kurucuları; Kocaeli Valisi Hamit Oskay, Kemal Ermat, Sabri Salman, 1937 (Aydoğan, 2015)

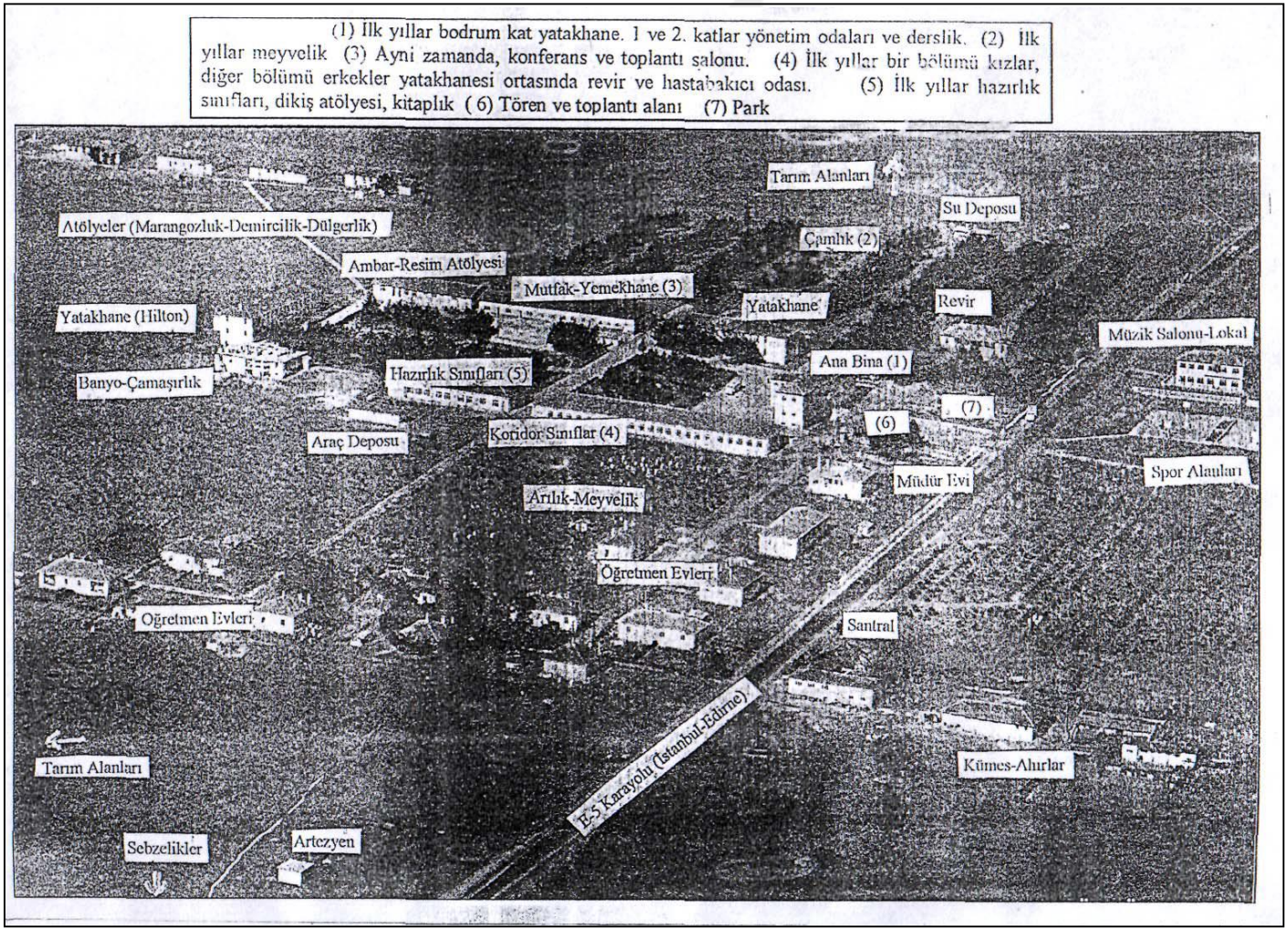

Şekil K.16. Arifiye Köy Enstitüsü vaziyet planı (Esen, 2007)

Şekil K.17. Merkez bina çatısının imeceyle birlikte inşası (Aydoğan, 2015)

Şekil K.18. Arifiye Köy Enstitüsü Balıkhane (Sakarya Büyükşehir Belediyesi, 2008)

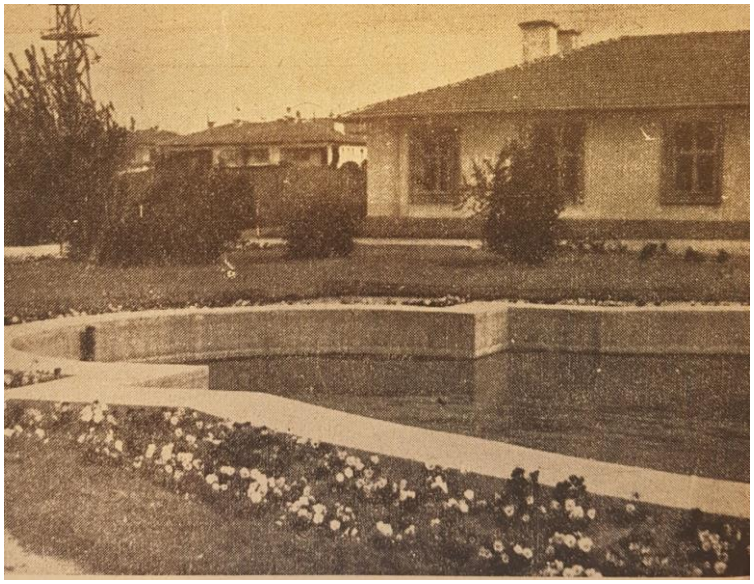

Şekil K.19. Çayırova Teknik Bahçıvanlık Okulu (Tarım Vekâleti, 1953)

Şekil K.20. Çayırova Teknik Bahçıvanlık Okulu (Kahraman, 2015)

Şekil K.21. Son sınıf öğrencileri tarlada çalışırken (Tarım Vekâleti, 1953)

EK-L: Halkevleri

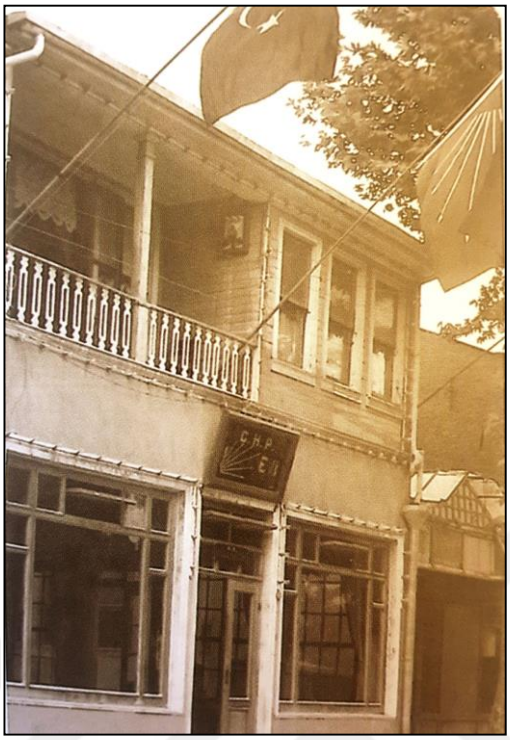

Şekil L.1. İzmit'in ilk Halkevi binası (İlker Kumral Arşivi)

Şekil L.2. İzmit Halkevi (İlker Kumral Arşivi)

Şekil L.3. Adapazarı Halkevi (Tarkan, 1937)

Şekil L.4. Kandıra Halkevi binası önü (Yavuz Ulugün Arşivi)

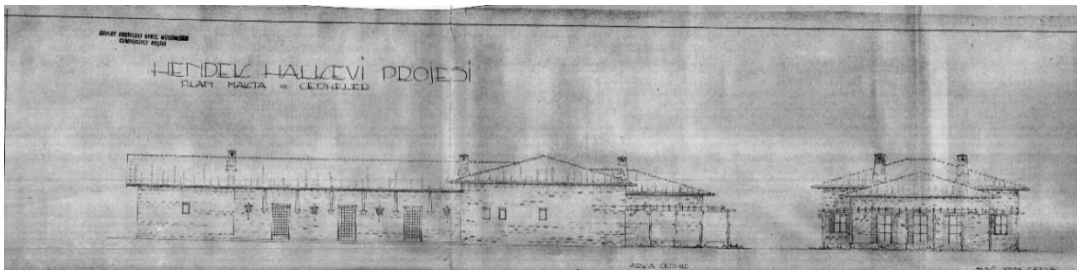

Şekil L.5. CHP Genel Sekreterliği İnşaat Bürosu tarafından Hendek Halkevinin eski temeli üzerinde yeniden çizilen mimari projesi- 1 (BCA, 490-01-1748-1099-1).

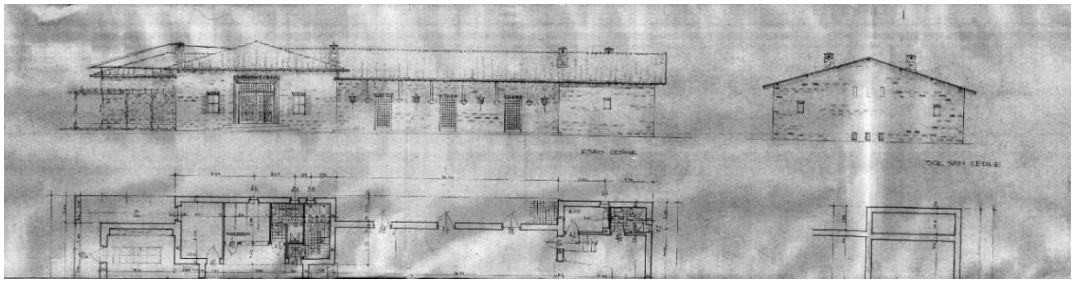

Şekil L.6. CHP Genel Sekreterliği İnşaat Bürosu tarafından Hendek Halkevinin eski temeli üzerinde yeniden çizilen mimari projesi- 2 (BCA, 490-01-1748-1099-1).

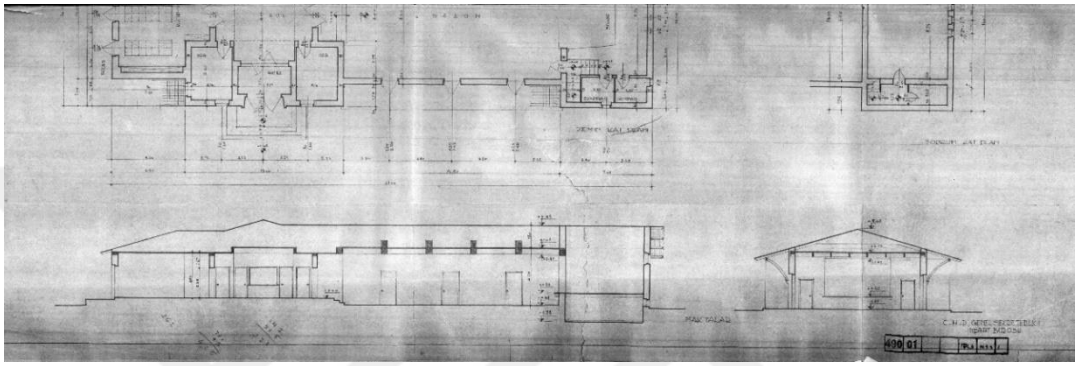

Şekil L.7. CHP Genel Sekreterliği İnşaat Bürosu tarafından Hendek Halkevinin eski temeli üzerinde yeniden çizilen mimari projesi- 3 (BCA, 490-01-1748-1099-1).

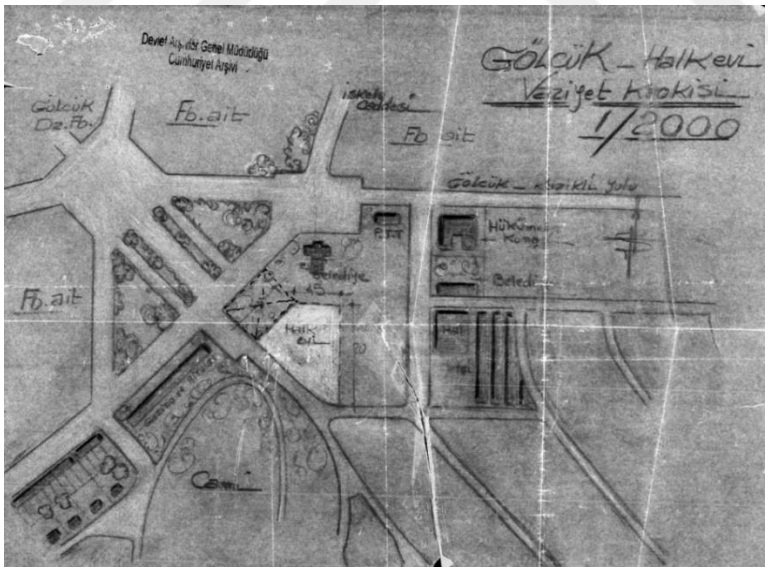

Şekil L.8. İnşa edilmesi düşünülen Gölcük Halkevi alanı ve Halkevi olarak kullanılan Gölcük Belediye Binası (BCA, 490-01-1747-1095-1)

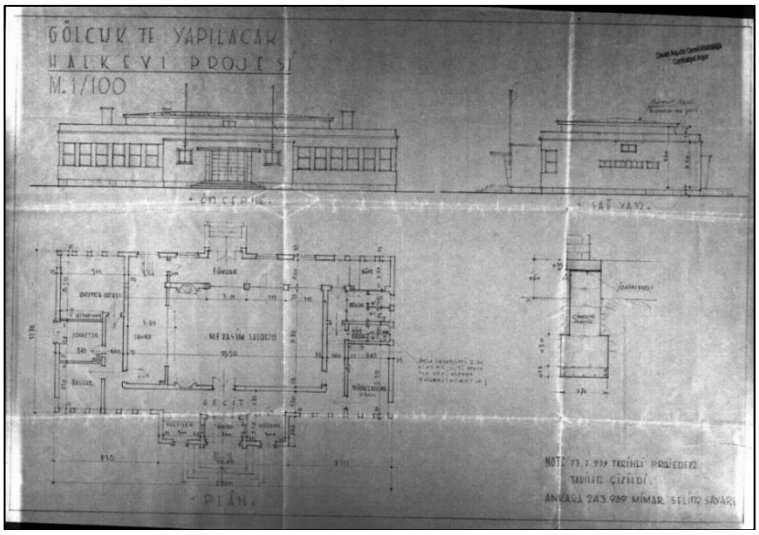

Şekil L.9. Yapılması planlanan Gölcük Halkevi projesi (BCA, 490-01-1747-1095-1)

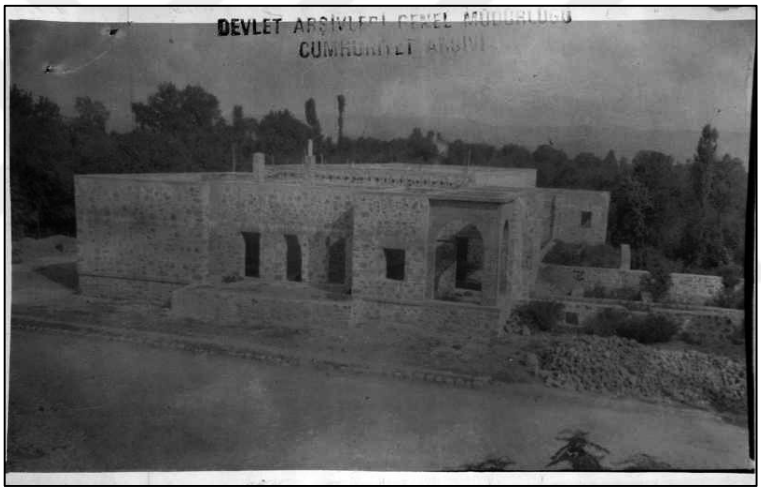

Şekil L.10. Sapanca Halkevi (BCA, 490-01-1748-1098-1)

Şekil L.11. Yanan Gebze Halkevi (Kahraman, 2015)

Şekil L.12. Gebze Belediyesi, binanın altı katında Halkevi için kiralanan belediye gazinosu olduğu düşünülmektedir. Ayrıca binanın yanındaki boş alan Halkevi inşasının planlandığı alanlardan biridir (BCA, 490-01-1747-1097-1).

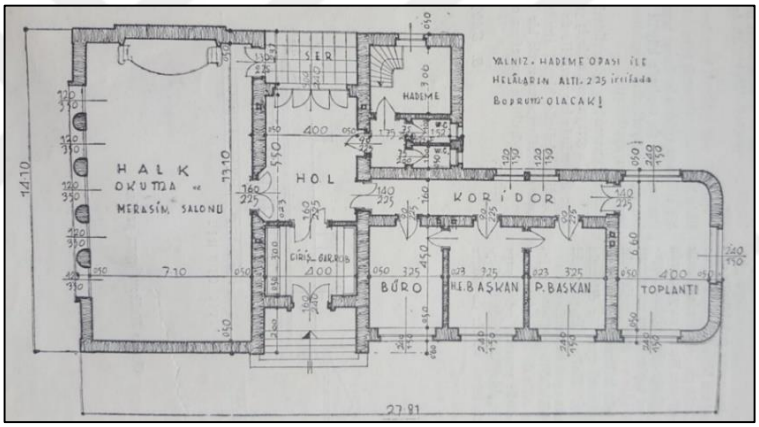

Şekil L.13. Gebze Halkevi Projesi'nin planı (Sayar, 1939)

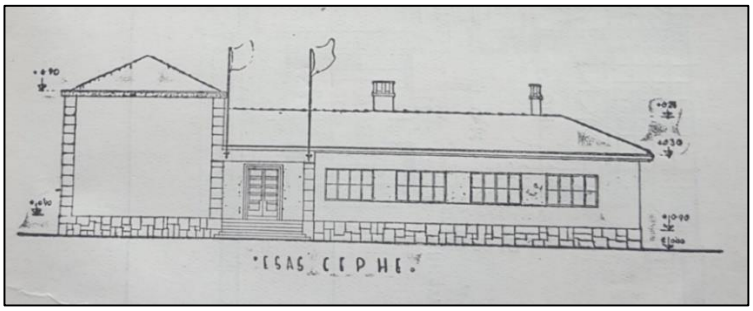

Şekil L.14. Gebze Halkevi Projesi'nin giriş cephesi (Sayar, 1939)

Şekil L.15. Karamürsel Halkevi (BCA, 490.01.1747.1096.1)

EK-M: Halkodaları

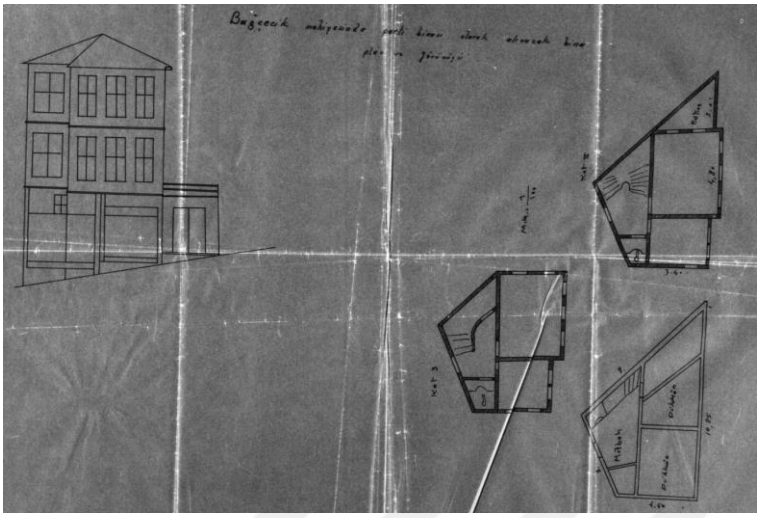

Şekil M.1. Bahçecik Halkodası için satın alınan ahşap bina (BCA, 490-01-1747-1094-1-1)

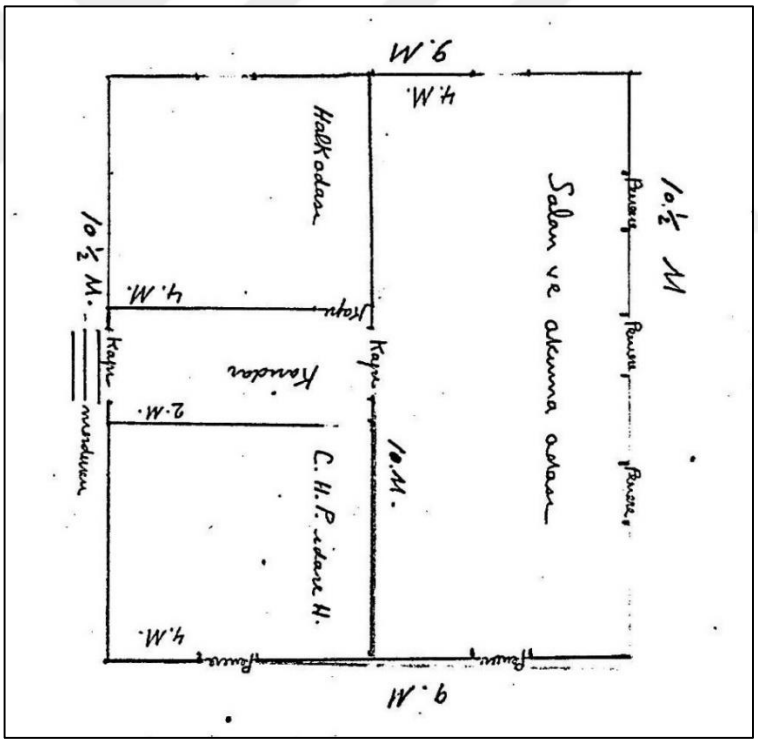

Şekil M.2. Akmeşe Halkodası planı (BCA, 490-01- 1750-1106-1)

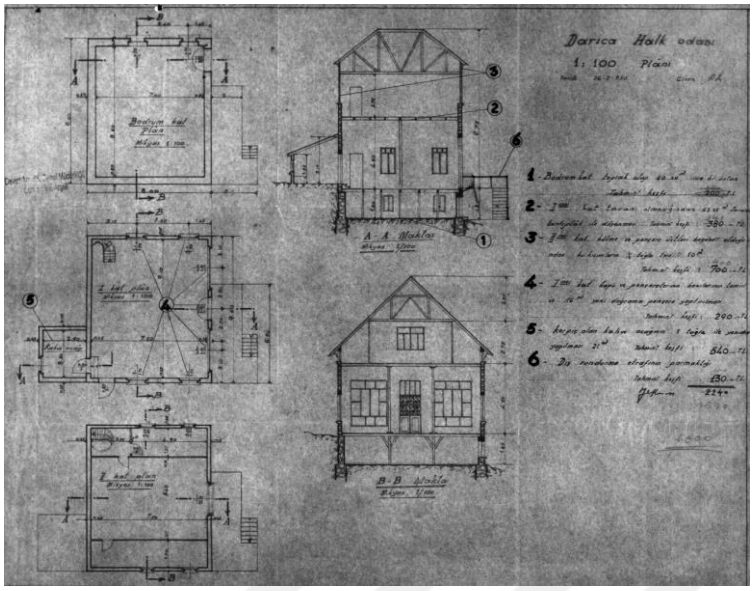

Şekil M.3. Darıca Halkodası (BCA, 490-01-1747-1097-1)

EK-N: Köy ve Bucak Okuma Odaları

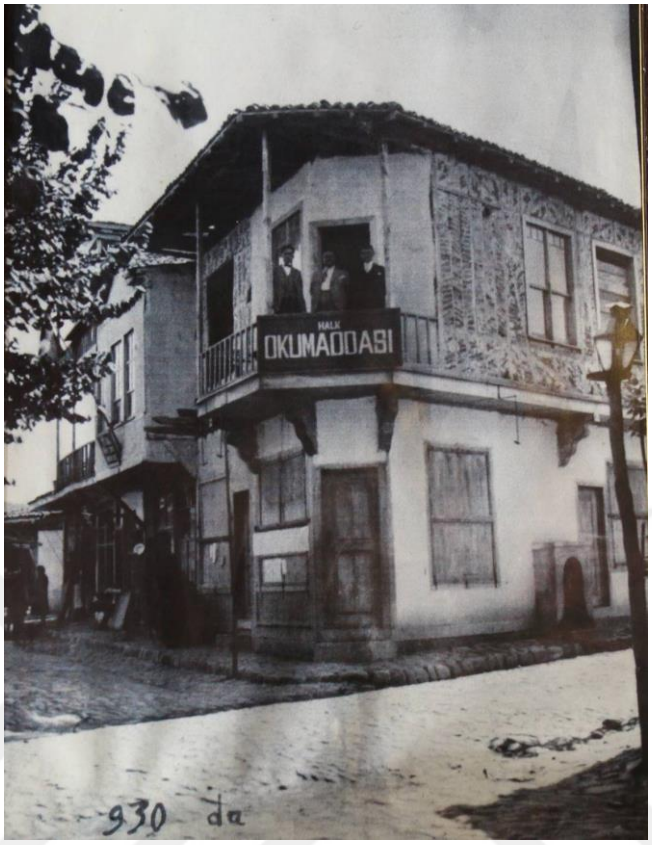

Şekil N.1. Sapanca Bucağı Okuma Odası, 1930 (Resul Narin Arşivi)

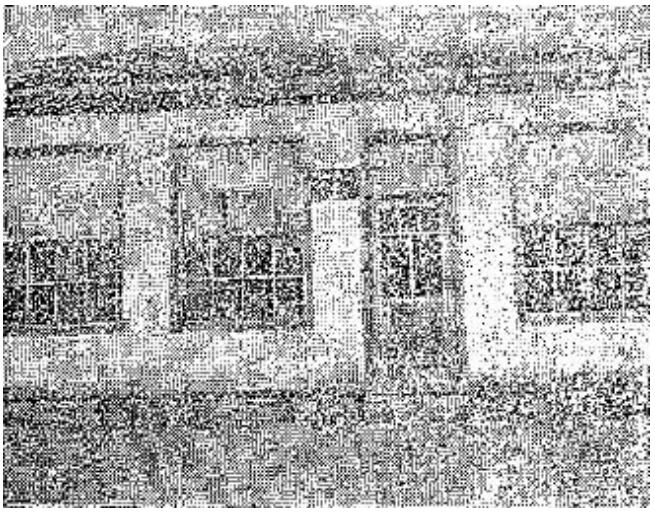

Şekil N.2. Adapazarı Kayalar Köyü Okuma Odası (Yüce, 1945)

Şekil N.3. Söğütlü Bucağı Okuma Odası (Yüce, 1945)

EK-O: İlçelerdeki Spor Alanları

Şekil O.1. Eski İzmit Stadı, 1932 (Resul Narin Arşivi)

Şekil O.2. İzmit Tersanesi'nde futbol maçı, 1935 (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil O.3. Yeni İzmit Stadı (Resul Narin Arşivi)

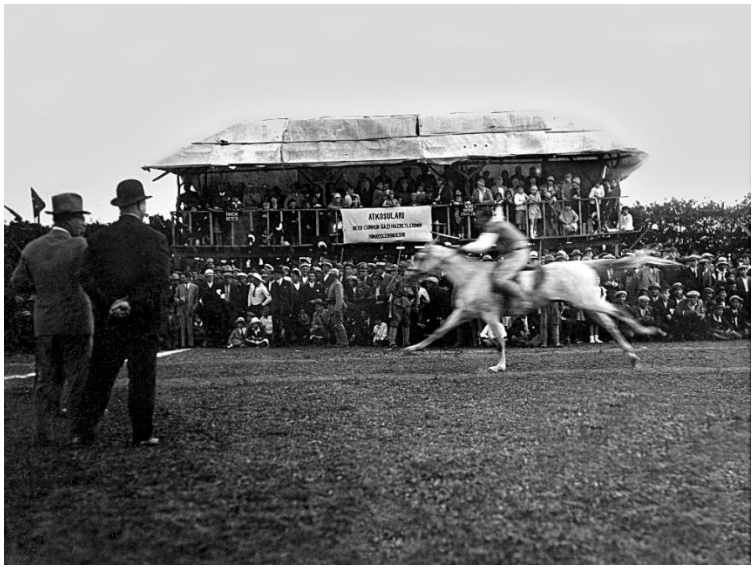

Şekil O.4. İzmit Tayyare Meydanı'nda yapılan at koşuları (Resul Narin Arşivi)

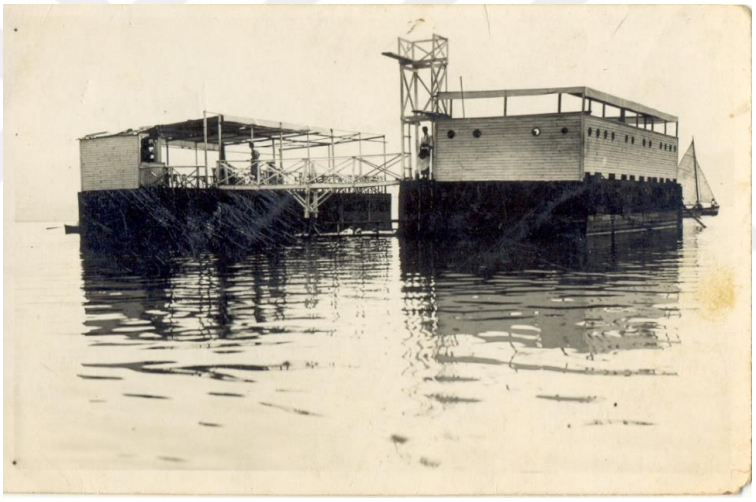

Şekil O.5. İzmit Yüzme Havuzu (Deniz Hamamı), Halkevi açıklarında, 1938 (Resul Narin arşivi)

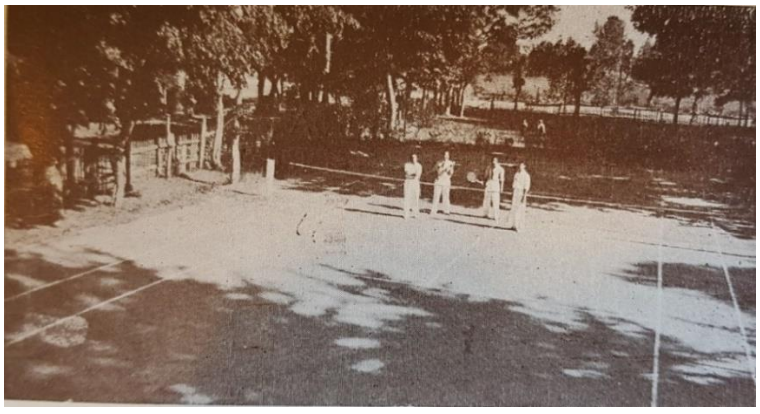

Şekil O.6. Adapazarı Çark Mesire Bahçesi (Tarkan, 1937)

Şekil O.7. Ada Gençlik Futbol Takım Adapazarı Çark (Atatürk) Stadyumunda, 1945 (Sakarya Büyükşehir Belediyesi, 2008)

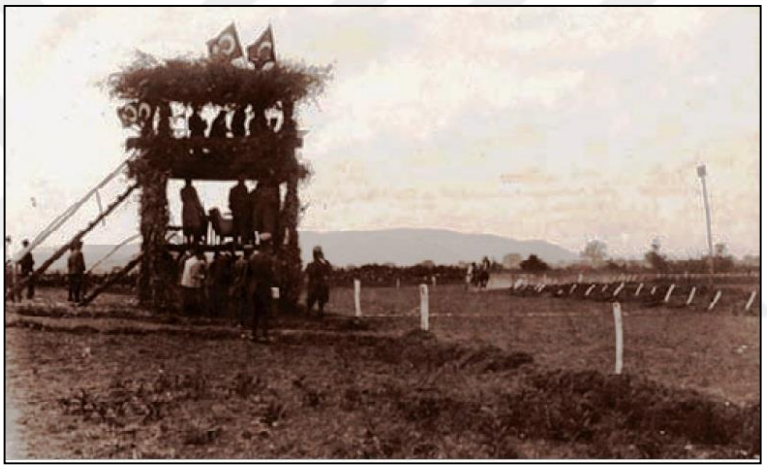

Şekil O.8. Adapazarı Erenler Hipodromu, 1925 (Sakarya Büyükşehir Belediyesi, 2008)

Şekil O.9. Karamürsel Su Sporları Atlama Kulesi, 1932 (Yavuz Ulugün Arşivi)

EK-P: Sanayiyi Kalkındıran Devlet İşletmeleri

Şekil P.1. Hereke Kumaş Fabrikası (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil P.2. Hereke Sümerbank Memur ve İşçi Evleri (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil P.3. Hereke Çamlıbahçe (Yavuz Ulugün Arşivi)

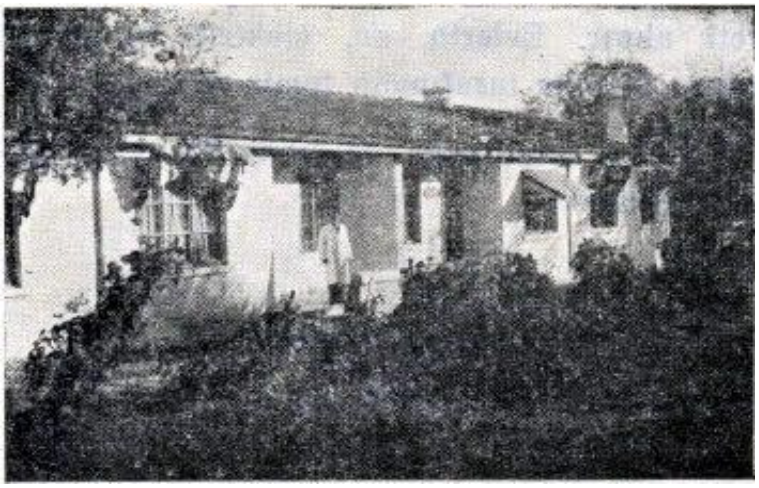

Şekil P.4. Hereke Kumaş Fabrikası Reviri (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil P.5. Birinci Kâğıt Fabrikası ve Müdüriyet Binasının Görünümü (Kocabaşoğlu, vd., 1996)

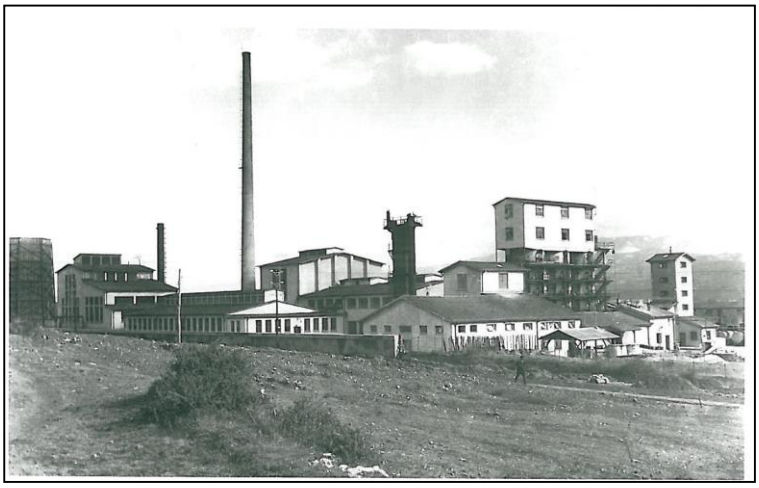

Şekil P.6. Klor Fabrikası'nın Genel Görünümü, 195 (Fahri Seyrek Arşivi)

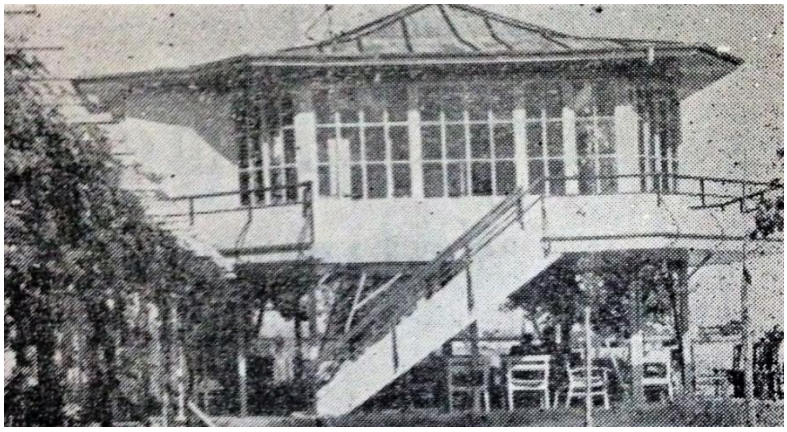

Şekil P.7. SEKA yerleşkesinin deniz kısmında '1 no'lu lokal'in inşasından once 1950'lere kadar kullanılan Ahşap Lokal (Camlı Ahşap Köşk) çıkan Yangın sonucu yıkılmıştır (Seka Postası, 1 Eylül 1966)

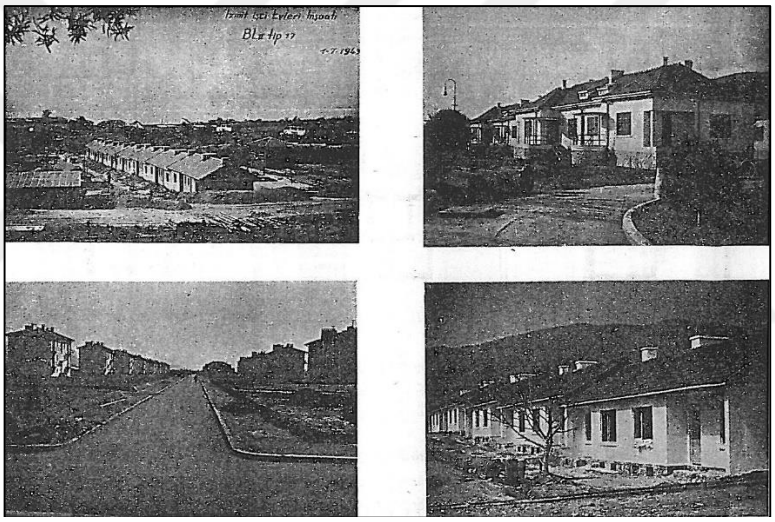

Şekil P.8. İzmit 1.Tip Vazife Evleri (Arkitekt Dergisi, 1944)

Şekil P.9. Çuha Fabrikası yanarken (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil P.10. İzmit Tersanesi ve kapısı (Gökçay, 2009)

Şekil P.11. İzmit Tersane Bölgesi (Yavuz Ulugün Arşivi)

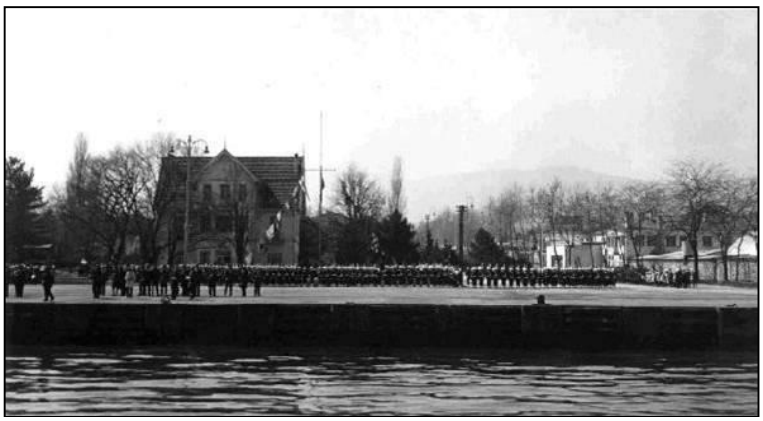

Şekil P.12. Gölcük Rauf Bey Oteli (Yavuz Ulugün Arşivi)

Şekil P.13. Gölcük Tersanesi inşa edilirken (Galitekin, 2012)

Şekil P.14. Alman Flender şirketinin inşa ettiği ahşap baraka evler (Cengiz, 2016)

Şekil P.15. Gölcük Tersane bölgesinde inşa edilen teneke evler (Cengiz, 2016)

Şekil P.16. Derince Limanı (Şenel, 2012)

Şekil P.17. Derince Elektrik Santrali (Yavuz Ulugün Arşivi)

EK-R: Tarım Dışı Endüstriyel Yapılar

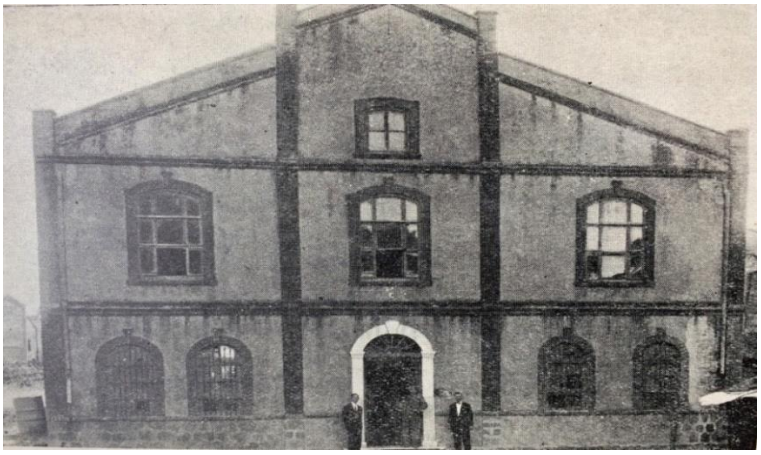

Şekil R.1. İzmit Buz Fabrikası (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933)

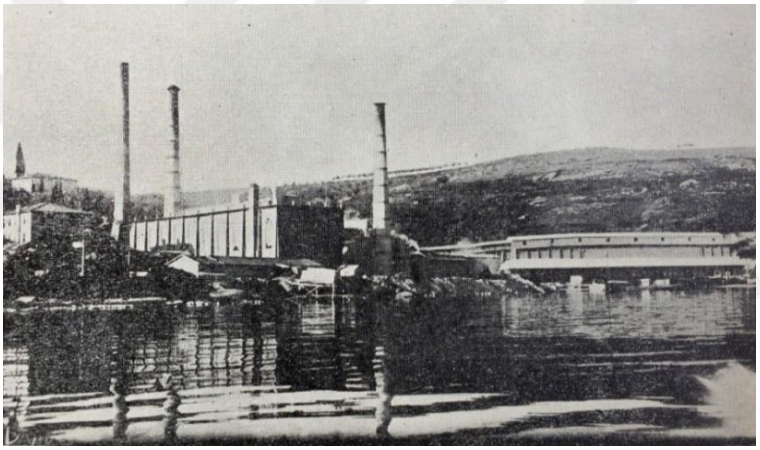

Şekil R.2. Taşliman mevkisinde bulunan Darıca Aslan Çimento Fabrikası (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933)

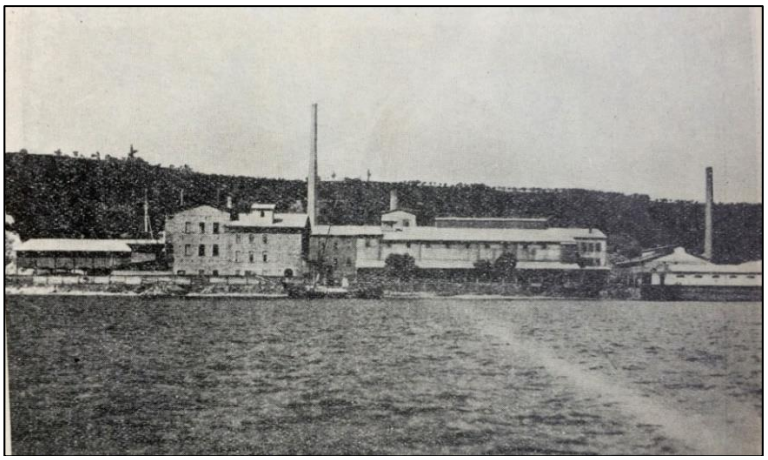

Şekil R.3. Fabrikanın Eskihisar'da bulunan kısmı (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933)

Şekil R.4. Savaş sırasında yıkılan Karamürsel Çuha ve Şayak Fabrikası (Yavuz Ulugün Arşivi)

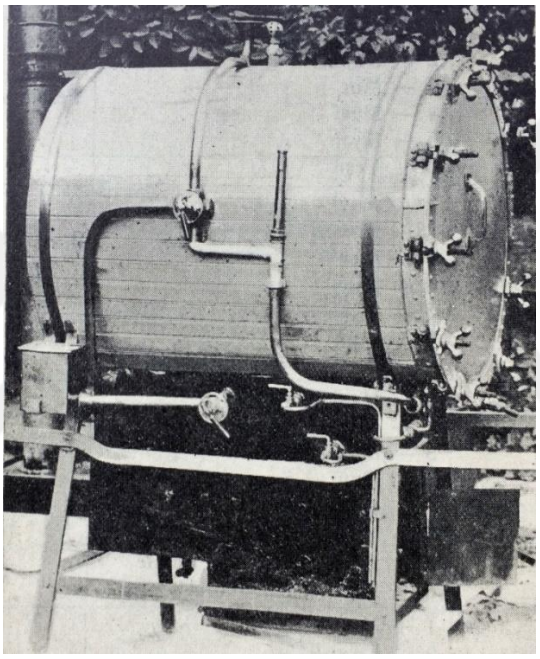

Şekil R.5. Milli Demircilik Yurdu'nda bulunan etüv makinesi (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933)

Şekil R.6. Taze Hayat Rakı Fabrikası (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933).

Şekil R.7. Yeşil İzmit Müskirat Fabrikası (solda) Resul Narin Arşivi)

Şekil R.8. Adapazarı Kiremit Fabrikası (Resul Narin Arşivi)

EK-S: Tarımı Kalkındıran Devlet İşletmeleri

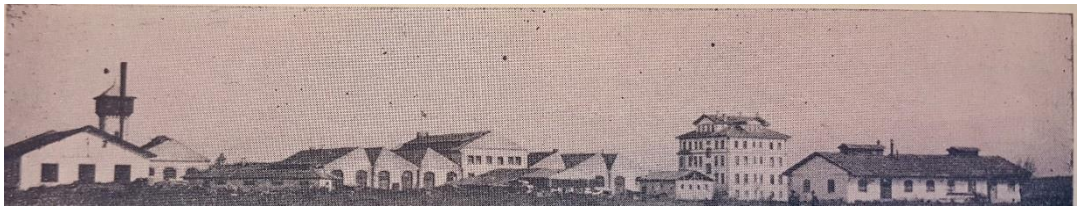

Şekil S.1. Adapazarı Tahta ve Demir (Araba) Fabrikası (Tarkan, 1937)

Şekil S.2. Adapazarı Tahta ve Demir (Araba) Fabrikası (Resul Narin Arşivi)

Şekil S.3. Adapazarı Zirai Donatım Kurumu (Türkiye Zirai Donatım Kurumu, 1966)

Şekil S.4. Adapazarı Zirai Donatım Kurumu (Türkiye Zirai Donatım Kurumu, 1966)

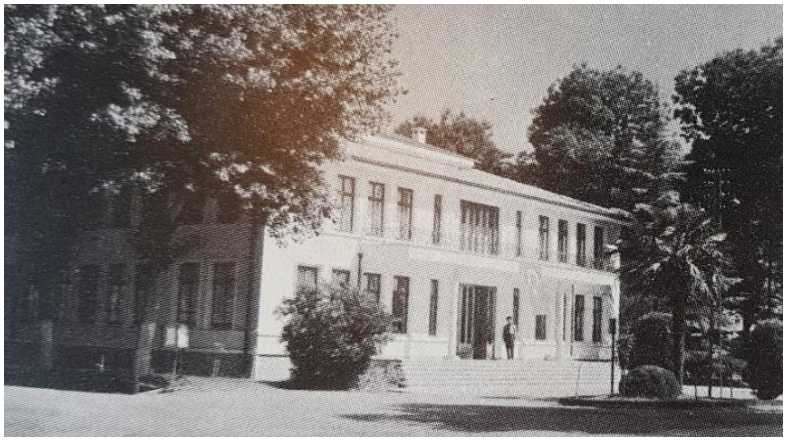

Şekil S.5. Adapazarı Zirai Donatım Kurumu (Türkiye Zirai Donatım Kurumu, 1966)

Şekil S.6. Adapazarı Zirai Donatım Kurumu Binası (Resul Narin Arşivi)

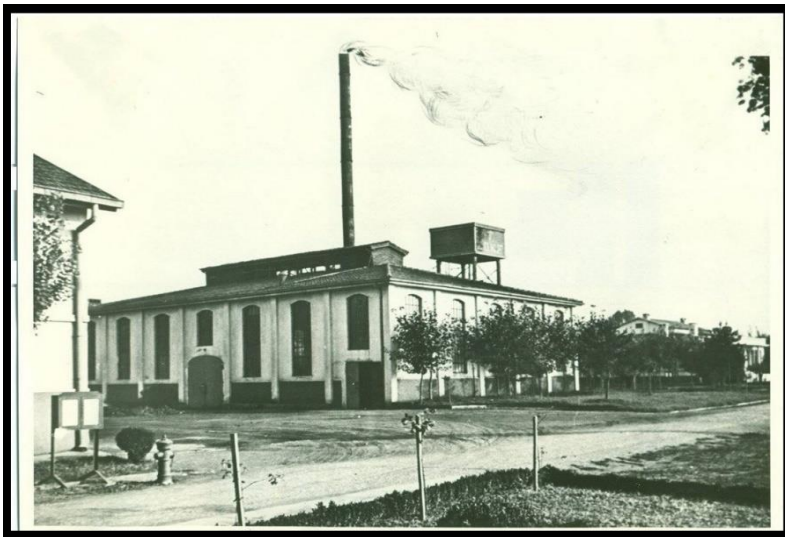

Şekil S.7. Adapazarı Zirai Donatım Kurumu Elektrik Santrali (Resul Narin Arşivi)

Şekil S.8. Adapazarı Arifiye Tohum Islah İstasyonu (Resul Narin Arşivi)

Şekil S.9. Adapazarı TohumIslah İstasyonu alanındaki idari yapılar (Tarım Bakanlığı, 1962)

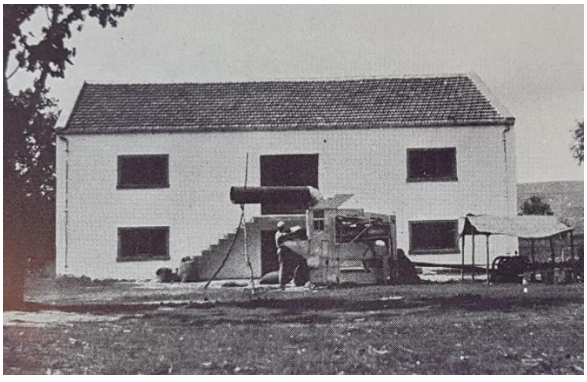

Şekil S.10. Adapazarı Tohum Islah İstasyonu (Tarkan, 1937)

Şekil S.11. Adapazarı Tohum Islah İstasyonu (Tarkan, 1937)

Şekil S.12. Adapazarı Patates Mısır Araştırma Enstitüsü (Resul Narin Arşivi)

Şekil S.13. Derince'deki Cevat Abbas Bey Köşkü ve Çiftliği (Şenel, 2012)

Şekil S.14. Derince Siloları (Pekin, 1938)

EK-T: Tarıma Dayalı Endüstriyel Yapılar

Şekil T.1. İzmit Çeltik Fabrikası (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933)

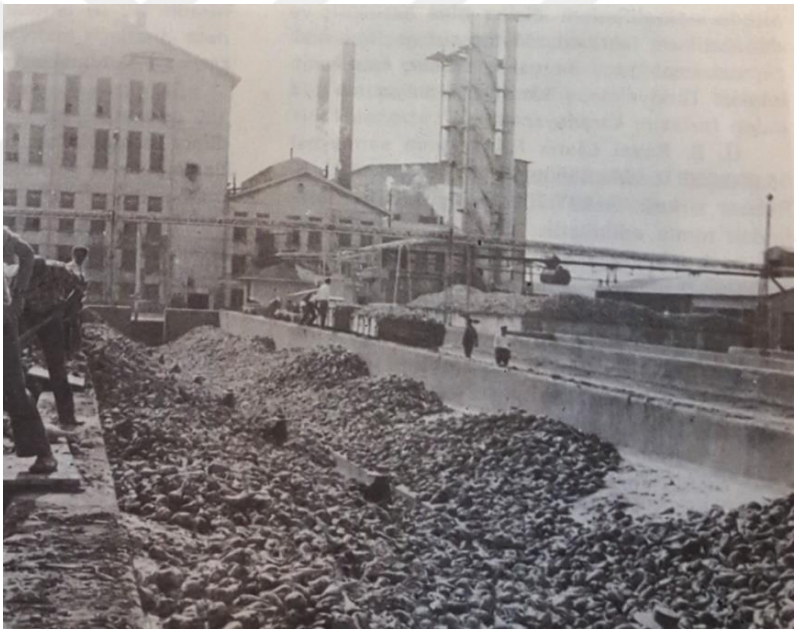

Şekil T.2. 1952 yılında inşa edilen Adapazarı Şeker Fabrikası (Sakarya İl Yıllığı, 1973)

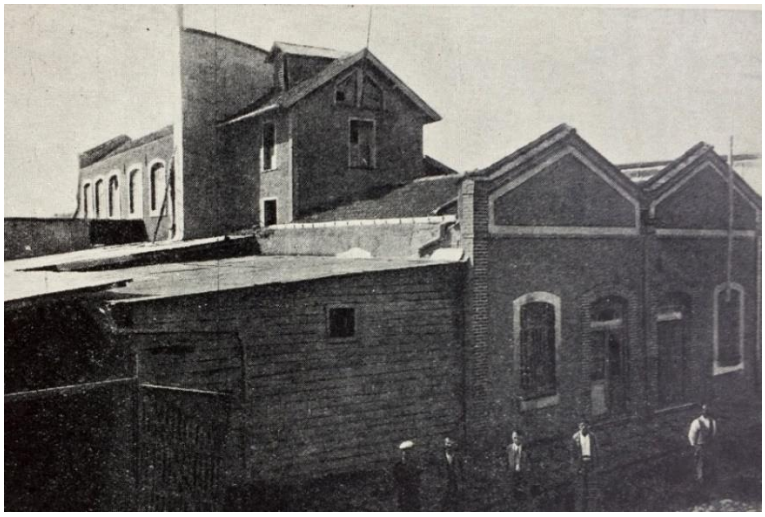

Şekil T.3. İzmit'teki un fabrikası (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933)

Şekil T.4. Adapazarı Büyük Un Fabrikası (Tarkan, 1937)

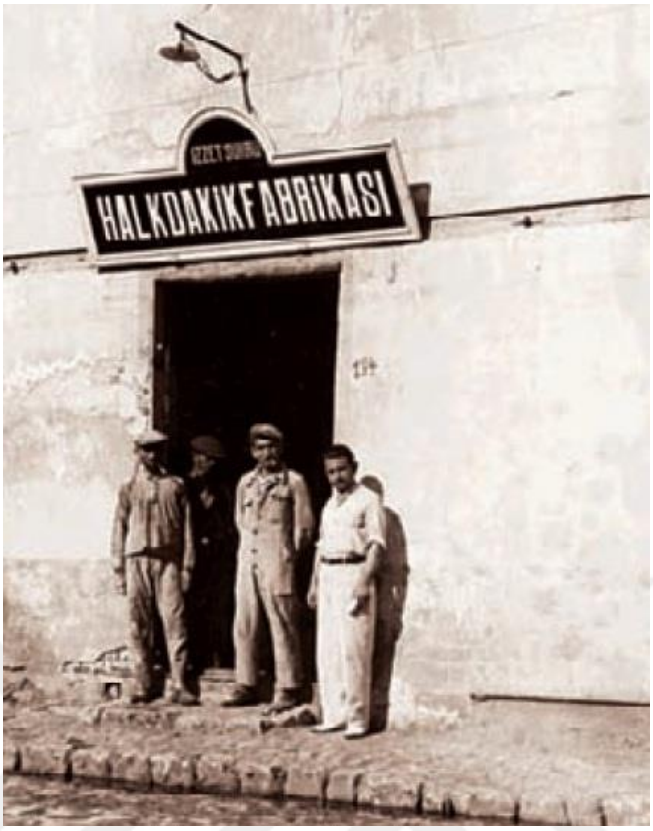

Şekil T.5. Adapazarı Halk Dakik (Un) Fabrikası, 1935 (Sakarya Büyükşehir Belediyesi, 2008)

Şekil T.6. Adapazarı İzzettin Çiftçiler Değirmeni, 1936 (Sakarya Büyükşehir Belediyesi, 2008)

Şekil T.7. Su ile işleyen Akmeşe Manastır Değirmeni (Yavuz Ulugün Arşivi)

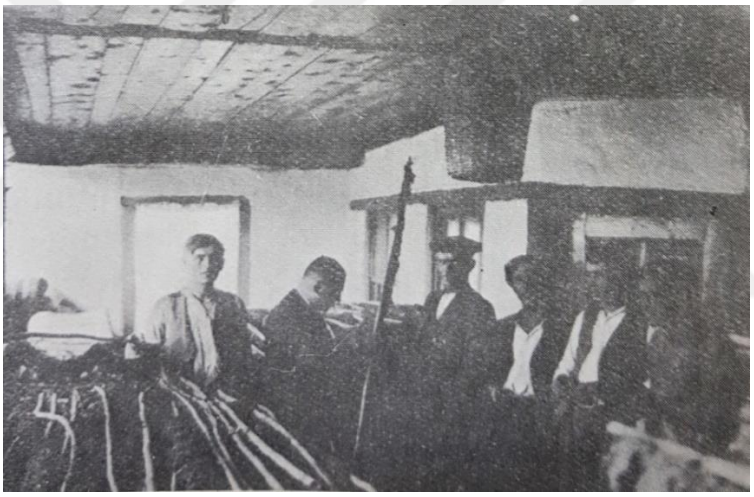

Şekil T.8. Kocaeli'de bir tütün ambarında yapılan kontrol (Köseraif, 1938)

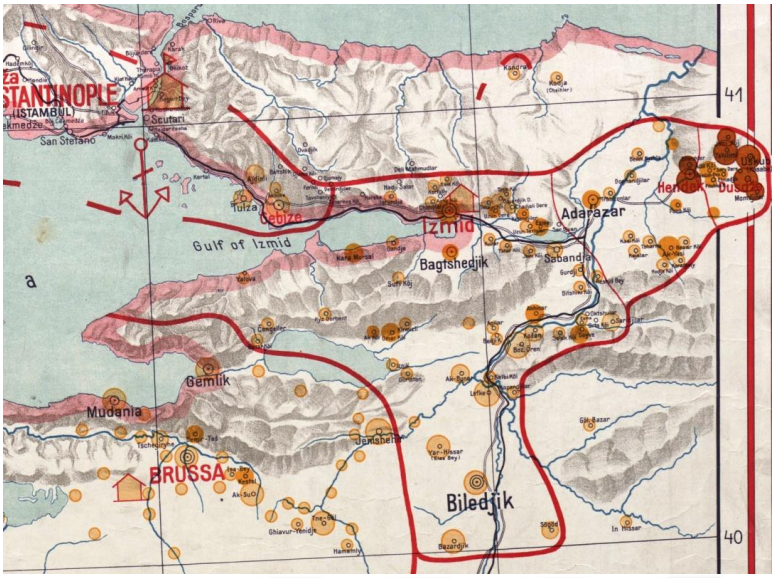

Şekil T.9. 1925 yılı tütün bölgesi haritasında Kocaeli'nin önemli tütün yerleri (Resul Narin Arşivi)

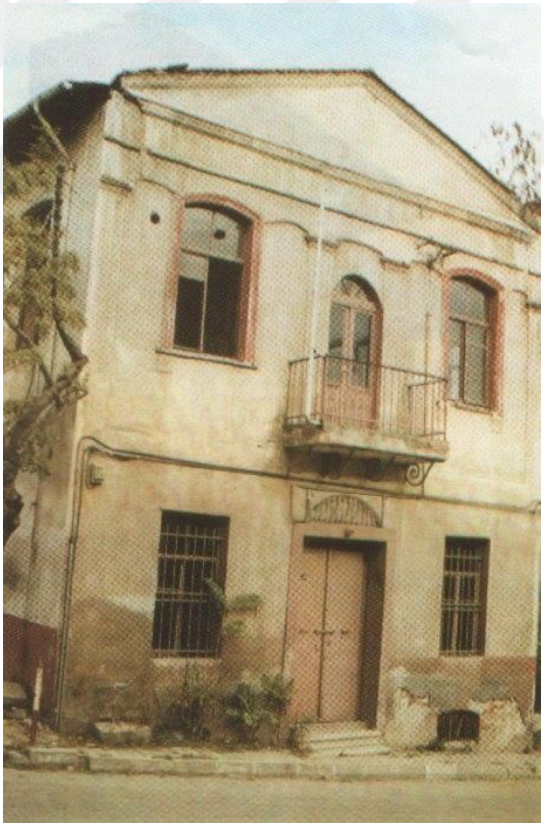

Şekil T.10. Darıca'da bir dönem tütün eposu olarak kullanılan Diposta Binası (Yavuz Ulugün arşivi)

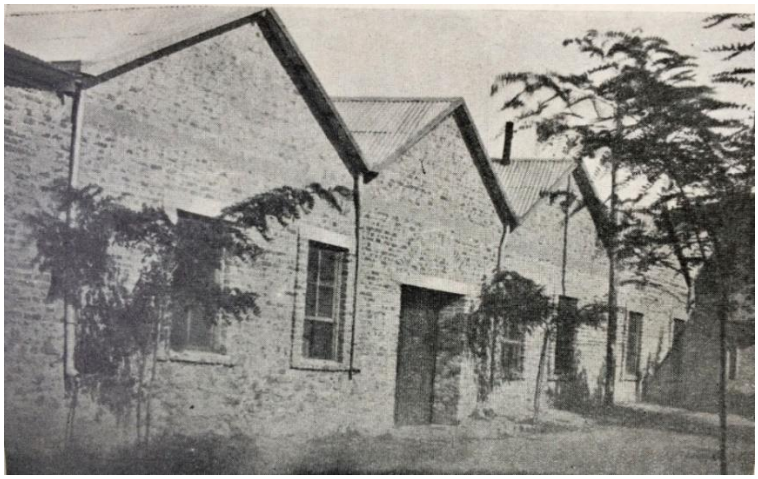

Şekil T.11. Karamürsel'de bir yağ fabrikası (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933)

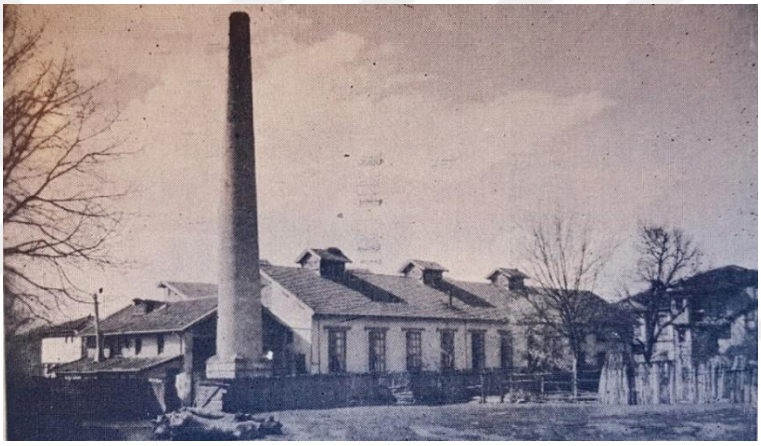

Şekil T.12. Adapazarı'nda bulunan Arapzade Cevat Bey Koza Fabrikası (Tarkan, 1937)

Şekil T.13. Adapazarı'nda bulunan Hafız Nasrullah Efendi Koza Fabrikası (Tarkan, 1937)

Şekil T.14. 1937 yılında Adapazarı'nda Böcekhane olarak kullanılan eski Sakarya Kışlası (Resul Narin Arşivi)

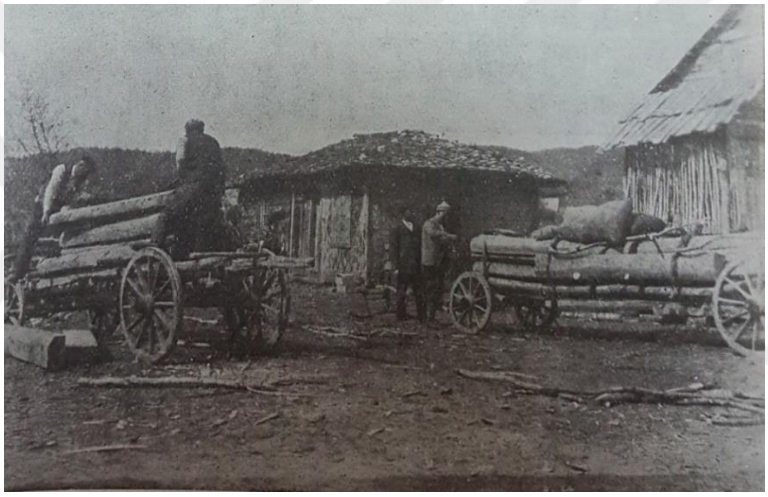

Şekil T.15. Traverslerin köylerden arabalarla istasyonlara taşınması (Hami 1935)

Şekil T.16. Derince Ahşap Travers Enjekte Fabrikası (Hami, 1935)

Şekil T.17. Nafia Bakanı Travers Fabrikası bürosunu denetimden çıkarken (Hami, 1935)

Şekil T.18. Derince Marangozhanesi (Yavuz Ulugün Arşivi)

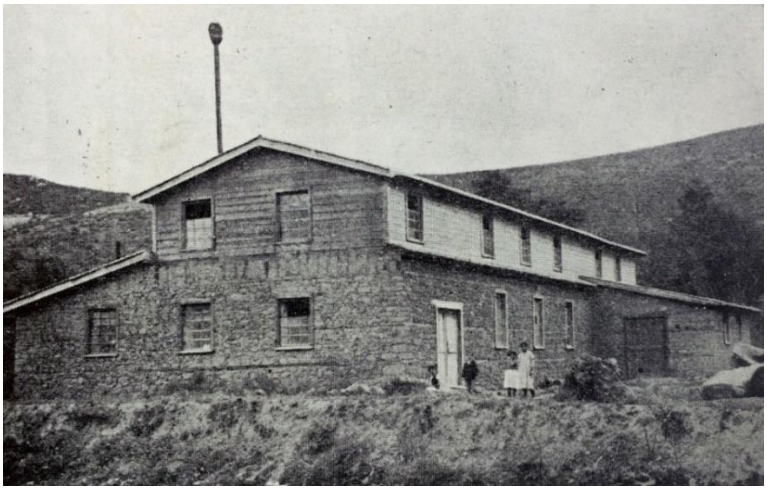

Şekil T.19. Geyve Sandalye Fabrikası (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933)

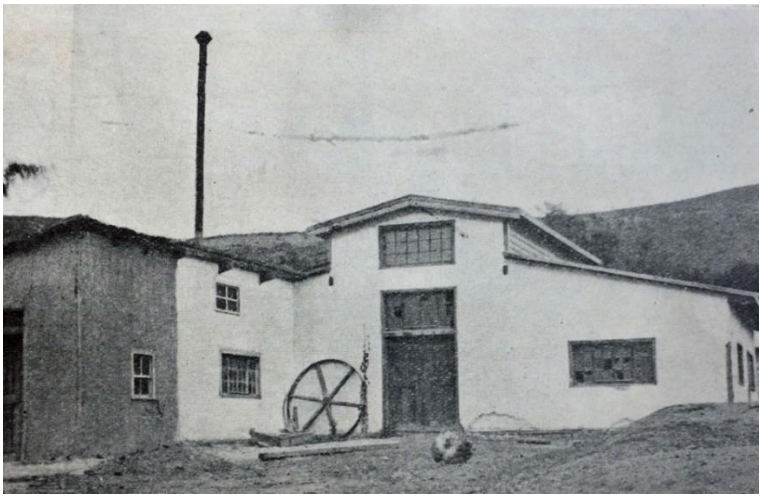

Şekil T.20. Geyve Talaş ve Kereste Fabrikası (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası, 1933)

KİŞİSEL YAYIN VE ESERLER

Binici Ö.S., İzmit'te 1936- 1966 Yılları Arasındaki Yapı Üretiminin Kentin Gelişimine Etkileri, *Türkiye'de Modernleşme: Batılılaşma Yerine Küreselleşmenin İkamesi, Sosyoloji Yıllığı 22,* ed. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul: Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012, 391-401.

Erol, Ö.S., Tarihsel Süreçte İzmit Hükümet (Vilayet) Konakları ve İktidarın Temsiliyetindeki Değişim, *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi,* 2014, 6, 143-161.

Erol, Ö.S., Geçmişten Günümüze İzmit Halkevi Binasının İnşa ve Tamir Süreçlerine İlişkin Bir Deneme, *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi,* 2014, 5, 227-259.

Erol, Ö.S., Karamürsel Halkevi, *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, Kocaeli, Türkiye, 3-4-5 Nisan 2015.

Erol Ö.S., Özbayraktar M., Kolektif Belleğin Kamusal Alandaki İzleri: İzmit Fevziye, Yenicuma ve Çocuk Parkı, *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi,* 2015, 7, 183-212.

Erol Ö.S., Ayyıldız S., Typological Analysis of Local House Plans in Rural Areas of Balıkesir, *12th International Conference Standardization, Protypes and Quality a Means of Balkan Countries Colloboration,* Kocaeli, Turkey, 22-24 October, 2015.

Erol Ö.S., Tarihsel Süreç İçinde (1936-1966) İzmit'te Endüstri Yapıları, *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi,* 2016, 9, 227-242.

Şenyurt O., Erol Ö.S., Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları ve Kocaeli Memleket Hastanesi*, Mimarlık,* 391, 2016 66-70.

Erol Ö.S., Kolektif Bellekteki Değişkenleriyle İzmit'te Kamusal Mekan Algısı, *Mimarlık ve Yaşam Dergisi,* **2**(1), 2017, 89-103.

Özbayraktar M., Erol Ö.S., Public Spaces as a Place of Memory; The Case of Izmit Fevziye Park and Its Surrounding, *Iconarch III International Congress of Architecture Memory of Place in Architecture and Planning,* Konya, Turkey, 11-13 May, 2017.

Erol Ö.S., Kocaeli'nin Cumhuriyet Dönemi Kayıpları, http://arkitera.com/gorus/ (Ziyaret Tarihi: 01.07.2019).

ÖZGEÇMİŞ

Özden Senem Erol 1986'da İzmit'te doğdu. Ortaokul ve lise öğrenimini Kocaeli Anadolu Lisesi'nde tamamladı. 2004 yılında girdiği Selçuk Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden 2008 yılında mezun oldu. 2012 yılında Kocaeli Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimini tamamlamış olup, tez konusu 'İzmit'te 1936-1966 yılları arasındaki yapı üretiminin kentin gelişimine etkileri' üzerinedir. Doktora süresinde Erasmus programı kapsamında İtalya Sassari Üniversitesi'nde tez araştırmaları yaptı. 2011 yılında başladığı kamu görevini sürdüren Erol, ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nde lisans eğitimine devam etmektedir.